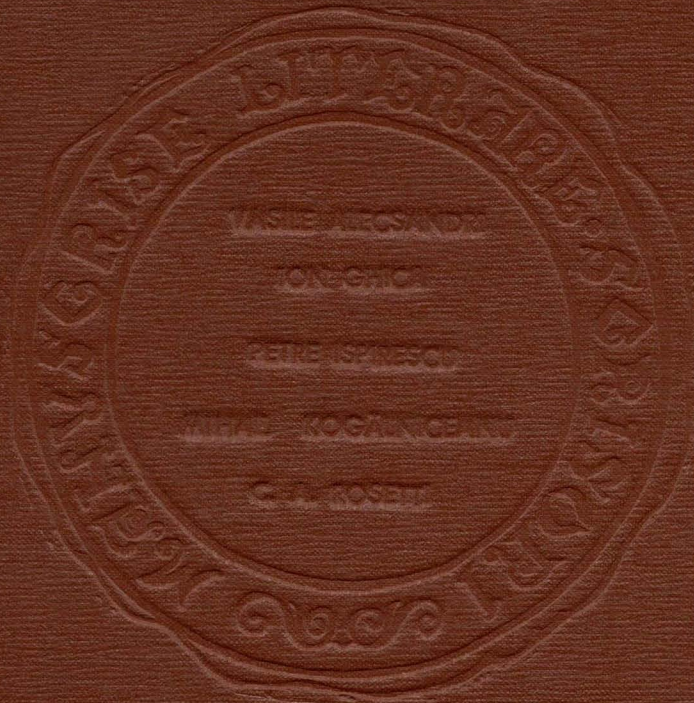

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Documente și manuscrise
literare

vol. II

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

PJ9.0.09
C71

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Institutul de istorie și teorie literară „George Călinescu"

DOCUMENTE
și
MANUSCRISE LITERARE

VOL. II

alese, publicate, adnotate și comentate
de
PAUL CORNEA și ELENA PIRU

Biblioteca Fac. de Lb. și Lit. Române
SECȚIA LITERATURĂ
București

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
1969

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Contribuția redactorilor și colaboratorilor:

PAUL CORNEA — Alegerea textelor, notele, coordonarea lucrării

ELENA PIRU — Alegerea textelor, transcrieri de texte, colaționarea lucrării

ROXANA BUTNARU, ANCA RIZESCU — Transcrieri în prima versiune, documentare, alcătuirea indicelui de persoane

PETRE COSTINESCU, CĂTĂLINA VELCULESCU — Transcrieri în prima versiune, documentare

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ÎN LOC DE PREFAȚĂ

Continuăm prin volumul de față publicarea seriei de documente și manuscrise literare inedite, începută în 1967, din inițiativa și cu sprijinul conducerii Institutului de istorie și teorie literară „George Călinescu". Încurajați de primirea favorabilă de care s-a bucurat cel dintîi volum al colecției noastre, mergem mai departe, în serviciul acelorași obiective, pe baza acelorași principii, în lumina acelorași îndrumări metodologice. Cîteva schimbări au intervenit însă în munca noastră, afectînd mai ales organizarea și selecționarea materialului, fie din considerente de ordin tehnic, fie din anumite rațiuni de oportunitate practică. Asupra lor am vrea să ne oprim pe scurt, în rîndurile următoare.

Pornind cu intenția de a valorifica în primul rînd arhiva Institutului de istorie și teorie literară „George Călinescu", noi am extins treptat aria investigațiilor, în concordanță cu cercetări personale mai vechi și cu necesitatea de a încredința tiparului, într-o ordine de urgență, ceea ce ni se părea a fi mai semnificativ și de mai mare interes actual. Din aceste motive ne-am oprit întîi la epoca pașoptistă și post-pașoptistă, obiect predilect de studiu pentru fiecare dintre cei doi editori, străduindu-ne să alăturăm fondurilor din arhiva Institutului „George Călinescu", adesea incomplete și de valoare inegală, contribuții din alte izvoare, în special din Biblioteca Academiei Române, Biblioteca Centrală de Stat și din depozitele Arhivelor Statului, prospectate de noi în decursul unei activități îndelungate pe tărîmul istoriei literare. Materialului considerabil, pe care l-am adunat astfel, i s-a adăugat aportul neașteptat și îmbucurător al cîtorva generoși donatori; relevăm aici, cu o deosebită satisfacție, că în urma apariției vol. I din Documente și manuscrise literare, *cîteva persoane, unele complet necunoscute nouă anterior, ne-au oferit dezinteresat accesul în prețioase arhive de familie și posibilitatea de a edita manuscrisele care ne interesau. În fine, unul dintre noi (Elena Piru) a avut prilejul de a transcrie o serie de documente valoroase din arhivele Parisului, în urma unui scurt voiaj de studii, întreprins în vara anului 1967.*

În felul acesta ne-am găsit în fața unui material mult mai întins decît sumarul pe care-l proiectasem inițial. După destule ezitări și dezbateri cu noi înșine ne-am hotărît să includem în volumul de față numai cinci scriitori (V. Alecsandri, I. Ghica, P. Ispirescu, M. Kogălniceanu, C. A. Rosetti) însă prezenți prin opere reprezentative, de un neîndoielnic interes documentar și istorico-literar.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Am selecționat scrieri de sine stătătoare, cu caracter de integralitate, ilustrînd fie aspecte caracteristice ale ideologiei politice sau literare (I. Ghica, M. Kogălniceanu), fie episoade biografice (P. Ispirescu, C. A. Rosetti), fie laturi mai puțin cunoscute ale activității creatoare (V. Alecsandri).

Cînd am știut că e în pregătire o ediție de autor, vizînd texte dintre acelea de care ne ocupasem și noi, am renunțat — cu părere de rău, se înțelege, dar fără șovăială — la rezultatele propriei noastre munci. Așa am procedat la primul volum cu o parte a corespondenței Gr. Alecsandrescu și C. Negri, așa la vol. II cu un pachet de scrisori Kogălniceanu și cu alte documente mai mărunte.

În consecință, din motivele diverse pe care le-am indicat (și fără a socoti ceea ce am lăsat din capul locului în afară), ne-am văzut siliți să amînăm pentru volumele III și IV, o serie de manuscrise provenind de la scriitori din aceeași epocă, între care semnalăm: corespondență D. Bolintineanu (cu Al. I. Cuza, I. Ghica, Chr. Tell), corespondență Iulia Hasdeu (cu B. P. Hasdeu), corespondență G. Barițiu (dintr-o arhivă particulară), scrisori ale Hermionei Asachi-Quinet (între altele către V. Hugo și J. Michelet), acte și documente N. Filimon, A. T. Laurian etc., etc.

Ca și în trecut, cititorul va vedea că în lucrarea noastră am acordat o deosebită atenție aparatului critic. Notele și comentariile, care ne-au solicitat un efort susținut, și care constituie, în concepția noastră, o latură indispensabilă a publicării de texte, urmăresc să clarifice înțelesul unor pasaje obscure, să informeze asupra persoanelor menționate în documente, atunci cînd ele interesează istoria culturii sau a literaturii, și să fixeze stadiul atins de istoriografia noastră literară în elucidarea unor probleme litigioase. În anumite cazuri, notele au căpătat caracterul unor mici studii de istorie literară și noi n-am ezitat să includem în ele contribuții inedite, pe care de bună seamă le-am fi putut valorifica și altfel.

Ne simțim datori, cu acest prilej, să remarcăm că dintre nenumăratele lucrări și instrumente de lucru folosite în vederea întocmirii aparatului critic, a căror menționare o facem sistematic, lipsește, în afara dicționarelor și a enciclopediilor, trimiterea la o lucrare recentă, prețioasă, Bibliografia analitică a periodicelor românești, 1790—1850, *de Ioan Lupu, Nestor Camariano și Ovidiu Papadima, I—III, București, 1966.*

O explicație comportă și faptul că în volumul de față, spre deosebire de cel dintîi, a fost eliminată traducerea românească a documentelor reproduse după un original străin, în speță francez. Am renunțat la traduceri, pe de o parte, ca să cîștigăm spațiu, pe de altă parte, fiindcă — prin natura ei — lucrarea noastră se adresează unui public avizat, care nu întîmpină dificultăți reale din cauza utilizării limbii franceze. Recunoaștem că soluția prejudiciază o anumită categorie de cititori, fiind ca atare criticabilă, dar ne-am oprit la ea nu fiindcă e cea mai bună, ci fiindcă e cea mai puțin rea.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Ne rămîne încă plăcuta îndatorire de a mulțumi călduros tuturor celor care ne-au ajutat să răzbatem la lumină și să ne continuăm munca începută, ca și acelora care — mulți la număr — s-au aplecat cu bunăvoință peste paginile lucrării noastre, comunicîndu-ne părerile, observațiile, uneori ajutîndu-ne să ne completăm colecția. Deși cunoaștem prea bine riscul de a surprinde în delicatețea lor pe unii dintre cei care ne-au acordat mereu încrederea și sfatul competent, nu putem să nu le amintim aici numele, în semn de profundă gratitudine: prof. Al. Dima — directorul Institutului de istorie și teorie literară „George Călinescu"; prof. Al. Graur — directorul Editurii Academiei; C. Jalbă — șeful redacției de filologie a Editurii Academiei; Marta Anineanu — șefa secției manuscrise a Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, precum și redactorul nostru de carte, Georgeta Mitran.

PAUL CORNEA — ELENA PIRU

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Ca și în primul volum al colecției de *Documente și manuscrise literare*, materialul documentar pe care îl publicăm în prezent a fost ordonat pe autori iar autorii au fost dispuși alfabetic. Notele au fost așezate după fiecare scriitor.

În raport cu primul volum lipsește în acesta de față grupa de acte *B*, în care erau incluse acte de mai mică importanță privind pe autorii editați de noi. Împrejurarea se datorește faptului că, de această dată, nu am avut astfel de documente. Grupa de acte *B* va continua însă în cuprinsul seriei de *Documente și manuscrise literare* oridecîteori natura materialului o va impune.

Principiul general după care ne-am călăuzit la transcrierea documentelor este cel enunțat în volumul anterior, adică de a păstra grafia textelor originale atunci cînd ea corespundea unei realități lingvistice și de a transpune în ortografia modernă ceea ce am considerat a fi numai particularități grafice.

La transcrierea textelor în limba franceză s-a procedat după cum urmează :

— s-au corectat în mod tacit erorile gramaticale de mică însemnătate (absența accentelor, a lui *s* la plural etc.), socotind că ele se datorează lipsei de atenție a autorului ;

— s-au menționat în subsolul paginii respective intervențiile mai mari ale editorului, intervenții necesare uneori pentru clarificarea textului ;

— nu s-a intervenit în textul autorului pentru abaterile mai importante de la normele gramaticii franceze, ca, de pildă, nerespectarea regulilor corespondenței timpurilor, considerînd că intervenții de acest gen ar fi însemnat o libertate prea mare din partea editorului față de manuscrisul original ;

— numele proprii s-au transcris întocmai ca în textele originale. S-a intervenit numai în cazul unor inconsecvențe din partea autorului cu privire la același nume dar nici chiar în aceste împrejurări, nu totdeauna. Astel ne-am fixat la grafiile : Cîmpineano și Maghero, pentru textele lui Ion Ghica, în care aceste nume apar cînd așa cum le-am ortografiat noi, cînd Cîmpineanu, Magheru. Am păstrat însă cele două variante cu care Ion Ghica transcrie numele Nenciulescu : adică Nentziulesco și Nentchiulesco.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

În indicele de persoane de la sfîrşitul volumului am dat şi transcrierea numelor proprii cu ortografia actuală.

Menţionăm că sublinierile din textele prezentului volum aparţin autorilor respectivi, cele ale editorilor fiind consemnate de fiecare dată.

Semne convenţionale utilizate:

( ) — a fost păstrat oridecîteori a figurat în textele originale; noi l-am folosit numai pentru a introduce cuvîntul „sic" ;

[ ] — indică cuvinte introduse de editori;

† . . . † — indică lacune din text, fie datorită autorilor respectivi, fie că este vorba de cuvinte indescifrabile sau ininteligibile. Semnul # indicînd *galbenii* (*moneda*) s-a transcris ca în text, fără a fi însoţit de cuvîntul galbeni cînd acesta nu figura în document.

Abrevieri

B.A.R. — Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

ms. fr. — manuscris francez.

Spicuitorul . . . — *Spicuitorul moldo-român, Le glaneur moldo-valaque*, Iaşi.

P. C. şi *El. P.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

VASILE ALECSANDRI

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

I

*À Lamartine** [2]

Grain de sable emporté par le torrent du monde
Je roule au gré de mon destin,
Et sans sonder la nuit, en erreurs trop féconde,
Je ne veux point savoir mon principe et ma fin.
Qu'importe à mon bonheur, fragile créature,
De connaître le germe où mon être est conçu ;
Celui qui du chaos a tiré la nature
N'est-il pas l'Inconnu !

Téméraire mortel, sur ma faible nacelle
Dans le sombre Océan des mystères profonds,
Si j'osais m'engager... de la nuit éternelle
Pourrais-je découvrir les abîmes sans fonds ?

Voile mystérieux, inabordable échelle
Dont Dieu seul peut fouler ** les gradins ténébreux !
Voudrais-je, défiant le monarque des cieux,
Pénétrer les secrets de sa gloire immortelle !

L'insecte vil qui dessèche une fleur
Peut-il faire écrouler la vaste pyramide ?
L'aigle, amant de l'horreur,
Sous l'instinct qui le guide
S'élance dans les airs
Au milieu des éclairs,
Mais, soudain, ébloui par les feux de l'orage
Il sent fléchir son aile... et tombe sur la plage.

Ainsi notre âme aveugle en sa crédulité
S'épuise en vains efforts au livre des mystères,
Et se lassant enfin de ses folles chimères,
Retombe en son obscurité.

Bannissons, bannissons cette aride espérance
Mais de l'être par qui tout doit naître et mourir
Et qui voit le passé, le présent, l'avenir,
Implorons la justice et chantons la puissance.

---

* *Spicuitorul : À Mr de Lamartine. Par un jeune moldave.*
** În textul original : fouleur.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Que la foi de nos cœurs, vers son éternité
Monte comme * les flots de l'encensoir qui tremble !
Soleil ! peuples ! nature ! entonnons tous ensemble
Un hymne à son immensité.

Tout proclame son nom, le ciel, la terre et l'onde !
Il a fait le soleil pour éclairer le monde,
La fleur pour embaumer, l'oiseau pour enchanter
Et nous pour le bénir, ** et *toi* pour le chanter !

Illustre voyageur, voilà ta *** destinée !
Laisse aux faibles mortels la misère et les pleurs ;
Par le souffle du nord, si la fleur est fanée
Le chêne montagnard se rit de ses fureurs ! ****

1838, juin

(Orig.)
(B.A.R., *ms. fr.* 178 ; cf. *Spicuitorul moldo-român*, *Le glaneur moldo-valaque*, nr. 2, Iaşi 1841).

II

Marie

Il est dans mon pays une église ruinée,
Qu'entourent tristement d'innombrables tombeaux,
Une croix sur son front, par le temps inclinée
S'élève et sert d'asile aux sinistres oiseaux.

---

* *Spicuitorul...* : monter *ainsi que*
** Idem : pour *l'adorer*
*** Idem ; voilà *la*
**** Strofele de mai jos, anulate de poet în manuscris au fost tipărite în *Spicuitorul...*

Pour moi qui suis à peine au printemps de ma vie,
Quand le malheur viendra me soumettre à sa loi,
Les yeux levés au ciel et le cœur plein de Foi
Je bénirai de Dieu la puissance infinie,

Car je sais que là-haut, il est un tribunal
Où la vertu rayonne, où l'on punit le mal ;
Je sais que l'Éternel, au vice, à l'Innocence
Réserve après la mort, leur juste récompense.

Ah, si les doux objets de mon plus tendre amour
Loin de mon cœur souffrant s'en allaient sans retour
Quels horribles tourments ... mais, que dis-je ... ô, faiblesse !
Dieu peut-il m'arracher mon unique tendresse ?
Dieu voudrait-il me ravir à jamais
De mes affections, les précieux objets ? ...
Non ... je sens dans mon âme un rayon d'espérance,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Dans ce lieu de douleur, où règne le silence
Passant !, si vous portez vos pas indifférents
Jettez auprès du mur un œil de bienveillance...
Vous verrez une pierre, où vous lirez : „*Sept ans* !"

Sept ans ! Pauvre Marie ! hélas, morte à cet âge
Où la beauté sourit au sein de la candeur.
Morte ! comme une fleur dans un désert sauvage,
Sans laisser de regrets, sans laisser de douleur...

Pas même un souvenir !... Passant, sous ta paupière
Si tu sens une larme, à l'aspect de ces lieux
À la jeune Marie adresse ta prière ;
Car Marie est un ange au séjour bienheureux !

1838, juin

(Orig.)
(B.A.R., *ms. fr.* 178)

III

Les brigands

Aiguisons nos poignards, sortons des antres sombres
Amis, la nuit étend ses favorables ombres.

Linceul ténébreux,
Dont les vastes voiles

Celui dont la bonté surpasse la puissance,
Aura pitié de nos regrets amers
Et nous rendra tous ceux qui nous sont chers.

L'ami qu'on a conduit tristement à la tombe
Nous attend dans le ciel pour nous tendre la main,
Et l'enfant qu'on a vu, pareil au fruit qui tombe
De la branche agitée au souffle du matin,
Se détacher, hélas, des lèvres de sa mère,
Et retourner flétri dans le sein de la terre
Au chant des séraphins, dans un riant berceau,
Il dort en attendant les baisers de son père.

Et lorsque vers le ciel, à travers le tombeau,
Pour prendre notre vol nous ouvrirons nos ailes,
Amour, tendre amitié, caresses maternelles
Nous retrouverons tout aux plages éternelles.

Et toi, chantre mélodieux,
En pressant dans tes bras, ta fille et ton Elvire,
Et sentant dans ton âme un céleste délire,
Tu courras prosterner ton front majestueux
Devant le trône du mystère ;
Alors la voix de l'Éternel
Te dira : „Toi, qui fus mon barde sur la terre
Mêle tes saints concerts, aux saints concerts du Ciel."

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Cachent les étoiles
Aux plaines des cieux ;
Gouffre de mystère
Double ton horreur...
Et malheur, malheur
Sur toute la terre.

Vivent les brigands !
Au sein des ténèbres,
Fantômes funèbres,
Régnons en tyrans.
À nous les montagnes,
Les chemins poudreux,
Bois silencieux,
Et vastes campagnes.

À nous, des cités
Les grandes richesses,
À nous, des beautés
Les douces caresses.
L'or se plie au fer,
Vive donc ma lame ;
Je donne à mon âme
Le ciel et l'enfer.

Braves montagnards
Au sein du silence
Frappons en cadence
Nos tranchants poignards.
Et chantons ensemble
D'un commun transport
Le chant de la mort
Sur le roc qui tremble.

Et les brigands debout sur le roc caverneux
Chantaient l'hymne de mort en blasphémant les cieux:

Vagues de sang que ma main a versées
Soulevez-vous au souffle de ma voix
Venez, venez sur les têtes pressées
Que cette hache a jadis fracassées
Vagues, venez me bercer une fois *.

Ouvrez vos seins innombrables abîmes
Que ce stilet de morts a regorgés,

* Urmează o strofă, ştearsă în text :
Cris de douleur, adieux, plaintes amères
De vos concerts venez me réjouir,
Palis mourants, pleurs, désespoir des mères,
Cheveux épars, spectres, draps funéraires,
De vos tableaux venez me divertir.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Que je contemple encore mes victimes !
O, qu'il est grand le nombre de mes crimes !
Que de troupeaux par mon bras égorgés !

Vivent mon sabre et mes haches sanglantes
Et le poignard qui change tout en or...
Malheur, malheur, aux richesses errantes...
Vastes cercueils dans vos bouches béantes
De par l'Enfer... d'autres troupeaux encore" ...

Soudain le ciel mugit... déchirant le nuage
La foudre éclate et tombe... et le roc des brigands
Frappé, roule avec eux dans les flots écumants...
L'onde les engloutit et bondit sur la plage !...

1838, 7bre

(Orig.)
(B.A.R., *ms. fr.* 178)

IV

Le petit rameau

(À bord du bateau à vapeur)

O, petit rameau
Qui descend, rapide,
Sur le front limpide
Du courant de l'eau ;
Ce doux flot qui brille
Où t'a-t-il reçu ?
Dis-moi d'où viens-tu ...
Quelle est ta famille ?
Par le ver séché
Du noyer sauvage
La main de l'orage
T'a-t-elle arraché,
Comme en sa colère
La mort trop souvent
Ravit un enfant
À sa triste mère ?
Pour bâtir ses nids
Sur la roche aride
Dans sa serre avide
L'aigle t'a-t-il pris ?
De leurs sombres grottes
L'antan [?] irrité
T'a-t-il emporté

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Sur l'onde où tu flottes?
Loin de ton berceau
Tu cours solitaire,
Pareil à l'oiseau
Qui court loin de l'aire.
Le jour et la nuit
Tu vagues tranquille
Sur le sein agile
De l'onde qui fuit.
O, que de prairies
Tu vas traverser,
Que tu vas baiser
De rives fleuries,
Si le moindre grain
Sur quelque rivage
De ton doux voyage
Ne marque la fin*.
Comme toi, sur l'onde,
Ah, que je voudrais
Seul et sans regrets
Parcourir le monde!
Bientôt loin des champs
Qu'arrose la Seine
Sur la vaste plaine
Aux flots écumants,
Perdu, solitaire
Dans l'immensité
Tu seras porté
Vers l'autre hémisphère.
Tu verras ces lieux
Où soudain la lyre
Frémit et soupire
Un accord des cieux.
Tu verras l'orage
Chantant dans les airs
Aux chocs du nuage,
Aux feux des éclairs,
L'océan combattre
Sous les vents du nord
Tomber, se débattre
Et bondir encore;
Du fond des abîmes
Les flots monstrueux

* Adăugat pe margine :

Si du sein des flots
Où plonge sa tête
L'enfant ne te jette
Sur l'herbe en lambeaux.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Lever jusqu'au cieux
Leurs grondantes cimes
De rage écumants
Crouler sous leur masse
Et remplir l'espace
De mugissements.
Et toi balotté
Par la vague amère*
Loin sur quelque terre
Tu seras jeté.
Et peut-être un pâtre
Sous ses toits chéris
Avec tes débris
Chauffera son âtre.

1838, 7bre

(Orig.)
(B.A.R., *ms. fr.* 178)

V

À Madame C ... C ...

Quand je vois au dehors les champs verts disparaître
Et la neige blanchir,
Dans mon cœur attristé je sens aussitôt naître
Un beau rêve, un désir !

Avec toi je voudrais, emporté sur la neige,
Dans un léger traîneau,
Voler vers les confins de la froide Norvège
Aux cris du noir corbeau.

Ou bien de Pétersbourg, par une nuit sereine
Parcourir la cité,
Blotti là ... près de toi, respirant ton haleine
Contemplant ta beauté.

Oh ! je crois déjà voir aux deux coins de ta bouche
Et sur ton front si blanc,
Des flocons argentés une brillante couche
Se poser en tremblant.

---

* Pe margine, în dreptul acestor versuri poetul propune :
Et sur l'onde amère
Longtemps balotté

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Mais ta lèvre a souri ... déjà ce léger voile
S'efface et disparaît ...
Et moi, les yeux fixés aux charmes qu'il dévoile
Je palpite enivré !

Que ne puis-je avec toi, par une nuit sereine,
Promener jusqu'au jour ...
Te pressant dans mes bras et buvant ton haleine
De parfums et d'amour.

1840, février

(Orig.)
(B.A.R., *ms. fr.* 178)

VI

L'ange et la jeune fille

Ma sœur, veux-tu venir
Sur ma blanche nacelle,
Pour voile, elle a mon aile,
Pour vent, un doux soupir.

Là-haut, là-haut, ensemble
Nous monterons tous deux
Sur l'étoile qui tremble
Au sombre azur des cieux *.

Dis-moi, mon jeune frère,
Dis à ta jeune sœur,
Est-il vrai que la terre
N'offre point de bonheur?

Alors sur ta nacelle
Hâtons nous de partir ...
Et que mon doux soupir
Arondisse ton aile.

Fuyons, montons tous deux
Fuyons là-haut ensemble
Sur l'étoile qui tremble
Au sombre azur des cieux **.

---

* Inițial versul era : „Dans l'azur des beaux cieux", dar a fost înlocuit de poet.
** Poetul a înlocuit cu aceste versuri pe următoarele patru, anulate :
Montons, montons tous deux
Là-haut, là-haut ensemble,
Sur l'étoile qui tremble
Dans l'azur des beaux cieux.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Le bonheur n'est sur terre
Qu'un espoir triste et faux,
Un instant de repos
Au sein de la misère;

Retourne dans le ciel,
Ta divine patrie,
Là règne l'harmonie
Le bonheur éternel;

Volons, ô, jeune fille,
À ton souffle si pur
Sur l'étoile qui brille,
Qui brille dans l'azur.

Oh, dis-moi, mon bel ange
Est-il vrai qu'ici bas
Où tout passe, où tout change
L'amour n'existe pas?

Alors, partons bien vite
Cherchons un doux séjour,
Où notre âme palpite
D'un éternel amour.

Et que l'astre qui brille,
Qui brille dans l'azur
Berce la jeune fille
Aux bras d'un ange pur.

Oh, l'amour sur la terre
N'est qu'une illusion,
Une douce chimère
Qui trouble la raison.

Hé! quoi, sur ma nacelle
Tu consens à venir ...
Déjà je sens mon aile
S'enfler sous ton soupir.

Dieu sourit, jeune fille,
À notre amour si pur,
Car l'étoile qui brille
Nous sourit dans l'azur.

1840, mars

(Orig.)
(B.A.R., *ms. fr.* 178)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

VII

Le Kosaque [3]

(Bords du Pruth)

J'aime à voir le Kosaque, avec sa barbe rousse,
Quand près des bords du Pruth, sur un beau coursier noir
Il passe vers le soir.

Hardi, sifflant dans l'air et ferme à la secousse,
De son fougueux coursier qui fuit en hennissant *,
Sur le sable mouvant,**

J'aime à le voir ainsi seul, dans la plaine immense
Qui, se perdant au loin à l'horizon brumeux,
Semble s'unir aux cieux.

Fuyant, fuyant toujours avec sa longue lance
Dont l'ombre prolongée ondule et rase l'eau
Comme un rapide oiseau.

J'aime à voir ce vautour enivré de carnage
S'élancer dans l'espace et chercher son butin
Le trépas à la main.

Dans la plaine déserte à son bruyant passage
Le loup tremble d'effroi, puis s'élance après lui
Hurlant toute la nuit.

Oui, j'aime le Kosaque avec sa barbe rousse
Avec son knout, sa lance, avec ses petits yeux
Et son coursier fougueux.

Mais je l'aime surtout quand ainsi *** sur la mousse
Il chante au bord du Pruth une chanson d'amour
Vers le déclin du jour:

Veux-tu passer la rivière,
O, toi ! la Romaine altière
Qui souris à l'autre bord;
Pour mon pays sois sans haine,
Douchynka, belle Romaine,
Viens présider à mon sort.

---

* (Nota lui V.A. :)
De son fougueux coursier au pas retentissant
Qui fuit en hennissant

** *Spicuitorul: Poursuivi par le vent.*

*** *Spicuitorul: rêveur.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Une vieille en mon enfance
M'a prédit de la vaillance;
Un nom au loin adoré;
Or des amis de mon âge
Moi, j'ai le plus de courage;
La vieille a dit, par Dieu, vrai!

Ma mère, un soir d'allégresse
M'a prédit pour ma jeunesse
Le coursier le plus ardent;
Or mon coursier c'est mon âme,
Il fuit comme un trait de flamme,
Et rit des ailes du vent.

Mon père, un jour de victoire
M'a prédit pour prix de gloire
Un sabre au pommeau doré;
Or, je jure par St. * George
Par ta jeune et blanche gorge
Le sabre d'or, je l'aurai!

O, toi, la Romaine altière,
Qui regardes la rivière
Et souris à ton miroir;
Près de toi, sur l'autre rive
Écoute la voix plaintive
Du kosaque au coursier noir.

La nuit m'a vu venir au monde
Sous un vieux chêne au bord du Don;
Mon premier cri redit par l'onde
Au ciel fit voler un aiglon.
Sur la cavale de mon père
Un sac de lin fut mon berceau;
Et maintenant comme un corbeau
Je chante à travers la bruyère

Hourra, mon brave ami, cours du soir au matin ...
J'ai mon knout à la selle et ma lance à la main.**

Il faut me voir quand je m'élance
En guerre à la voix du hatman ***,
Avec mon bras, avec ma lance
Et mon coursier, couverts de sang.
Je brise tout sur mon passage,
Semblable à ce tourbillon noir,
Il faut m'entendre, il faut me voir,
Criant, emporté par la rage,

---

* *Spicuitorul: Saint*
** *Spicuitorul: Je ne crains pas la mort quand j'ai ma lance en main.*
*** *Spicuitorul: hetman.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Hourra, hourra, du sang, du sang jusqu'au matin,*
Ma lance de fureur a frémi dans ma main.

Ne quitte pas la rivière;
O, toi! la Romaine altière
Qui souris à l'autre bord;
Pour mon pays sois sans haine
Douchynka, belle Romaine,
Reste là jusqu'à ma mort.

Si tu voulais, cœur barbare
Passer l'eau qui nous sépare
Pour te coucher sur mon bras,
À ta gorge sans égale
J'attacherais une opale
Dans un collier de ducats.

Je pendrais à ton oreille
Une perle sans pareille,
Si tu voulais passer l'eau;
Et pour couvrir ton épaule
L'hiver, à l'ours blanc du pôle,
J'arracherais son manteau.

Oh, pour moi, calme ta haine,
Car je veux te rendre reine,
Au milieu de mes amis;
Et pour fermer ta paupière
Je veux chanter ma prière
Sur les airs de ton pays.

Oh, si tu voulais, Romaine,
Au loin, dans la vaste plaine
Me suivre et fuir avec moi
J'abandonnerais ma mère,
Ma lance et mon cri de guerre,
Et mon beau coursier pour toi! **

1841, mai

(Orig.)
(B.A.R., *ms. fr.* 178; cf. *Spicuitorul* . . . , nr. 3, 1841).

---

* *Spicuitorul:* jusqu'à *demain.*

** Versurile pe care le reproducem mai jos, anulate de poet în manuscris, sînt reproduse în *Spicuitorul*:

Oui, j'aime le Kosaque avec sa barbe rousse
Avec son knout, sa lance, avec ses petits yeux
Et son coursier fougueux,

Mais je l'aime surtout quand, rêveur sur la mousse,
Il chante au bord du Pruth une chanson d'amour
Vers le déclin du jour.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

VIII

Pour l'enfant de Mme C ... C ...

Souvent, quand de la nuit l'astre mélancolique
Laisse floter au loin son voile vaporeux,
Un ange aux ailes d'or, à la blanche tunique
Apparaît à mes yeux.

Sa lyre entre ses mains, d'astre en astre s'élance,
Ainsi qu'un papillon dans un jardin* de fleurs,
Et ranimant du ciel les douteuses lueurs,
Au bord de chaque étoile il chante et se balance**.

Cet ange est un enfant, comme toi, tout d'amour,
Ses yeux comme les tiens scintillent*** pleins de flamme
Son sourire, plus doux que l'azur d'un beau jour,
Ainsi que ton sourire élève au ciel mon âme.

Mais quand s'échappe un cri de ton cœur innocent,
Quand tu dis *Ninitza* dans ton accent mystique,
Ta voix est plus suave, alors, ô, jeune enfant,
Que la voix de cet ange à la blanche tunique.

Alors à l'horizon teint d'un rayon plus pur,
De ta mère apparaît l'image souriante,
Et ces mots échappés à sa voix suppliante
Montent comme l'encens vers le dôme d'azur.

„Eloigne, ô, mon Dieu, de cette âme si chère
Tout ce qui dans la vie affecte un jeune cœur,
Et que son frêle esquif, sur les flots du bonheur
Se berce mollement au souffle de sa mère".

1841, juin

(Orig.)

(B.A.R., *ms. fr.* 178)

---

* Fusese scris : *son harem.*

** Au fost anulate de poet aceste versuri, care urmau :
Alors tout l'Univers palpite et se réveille ;
Il frémit, il soupire à ses divins accents,
Et la terre...
D'une vague harmonie enivrent mon oreille.

*** Fusese scris : „nagent au sein d'une flamme", în loc de „scintillent pleins de...".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

IX

Pietro le gondolier [4]

Un soir la lagune
Vers le Lido
À cette heure où la lune
Sourit au flot;
Quand l'âme au ciel s'élance,
Et jusqu'au jour
Devant Dieu se balance,
Avec amour,
Ainsi dans sa gondole
Chantait Pietro
Semant sa barcarole
Aux plis de l'eau*.

Par une nuit de fête
La Biondina,
Sur toi ma gondolette,
Seule monta.
Gondolier, me dit-elle,
Loin de sa cour,
Chante, la nuit est belle,
Un chant d'amour.
Je pris la mandoline
Mon cœur chanta,
Car elle était divine
La Biondina.

Il n'est qu'une Venise
Dans l'univers,
Au sein des flots assise,
Perle des mers.
Mais bien plus rayonnante
Brille à son tour

---

* Următoarele versuri au fost anulate de poet :
Oh, berce-moi sur l'onde
Jusqu'à ma mort,
Toi, mon seul bien au monde,
Toi, mon trésor.
O, ma gondole noire,
Jusqu'au retour
Je veux rêver la gloire,
Rêver l'amour.
La brise qui console
Chante et m'endort
Berce-moi, ma gondole,
Encore, encore.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

La Biondina charmante
Perle d'amour *.
Pour ses yeux qu'il adore,
Le doge, hélas,
Vendrait le Bucentaure
Et les trois mâts.

Et moi dans mon délire,
Je donnerais
Venise et son empire
Et ses palais **,
Ma gondole légère
Au doux contour
Et la croix de ma mère
Pour son amour ***.
Oh, nuit ! nuit trop heureuse
La signora
Resta longtemps rêveuse
Et soupira.

. . . . . .

Et lorsque vint l'aurore
Sur mon cœur ... là ...
Elle dormait encore ****
La Biondina,
Mollement étendue
Sur le velour.
La pauvre enfant ... émue
Rêvait d'amour.

---

* Urmau versurile :

Pour Elle, noble dame,
Rois, doges fiers,
Voueraient jusqu'à leur âme
Aux noire Enfers

care au fost anulate de poet și pe care noi le-am înlocuit cu cele patru versuri indicate pe marginea textului în dreptul celor șterse.

** Urmau versurile :

Mon sang pour un sourire
Et je vendrais,

anulate însă de poet și înlocuite în textul poezei cu acelea date de noi.

*** Urmau versurile :

Car rien, rien ne l'égale,
Oh, non, jamais,
La douce fleur d'opale
Aux doux reflets

înlocuite de poet.

**** Scris alături :

Elle rêvait encore

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Puis l'ange aux yeux de flamme
Se réveilla,
Son aile prit mon âme
Et s'envola.

1841, août

(Orig.)
(B.A.R., *ms. fr.* 178)

X

À Mlle A... de G ...

Et quoi, faut-il céder à ton divin sourire,
Tu demandes des chants à mon cœur attristé !
Hélas ! ne sais-tu point, ô, toi, fleur de beauté
Que le temps a brisé les cordes de ma lyre.

Regarde, ange d'amour, sur mon front de vingt ans,
Du désespoir affreux ne vois-tu point la trace?
Aux rayons du bonheur, moi je n'ai plus de place
Et tu veux que mon âme exhale encore des chants.

Ah ! tu n'as pas encore, de tes lèvres de rose,
Touché les bords cruels du vase aux flots amers *,
Et la barque d'azur, où ton âme repose,
N'a point encore subi les orages des mers.

Oh, puisses-tu jamais n'approcher de ta bouche
Que les flots enivrants d'un amour saint et pur
Et que le vent des mers, jamais ne gronde et touche
La voile aux doux reflets de ta barque d'azur.

Tu veux un chant d'amour, jeune et céleste fille,
Toi, qui n'as point connu son charme et ses regrets,
Toi, dont le doux regard d'innocence pétille
Et qui cours en chantant sur des sentiers dorés.

Crois-tu donc que mon âme, hélas, trop tôt brisée
Au souffle de l'amour retrouve son ardeur ...
Oh, non ! j'ai trop souffert ; ma force est épuisée,
Et plus rien ici-bas ne fait battre mon cœur.

À toi, rayon du ciel, enfant d'un autre monde
Il te faut au matin le concert des oiseaux,
Le doux parfum ** des fleurs, le murmure de l'onde
Et les soupirs du vent le soir dans les roseaux.

---

* Acest vers este şters în text.
** Poetul înlocuieşte cu : „doux parfums" cuvintele „chant divin", pe care le-a anulat.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

C'est pour toi qu'au printemps l'alouette craintive
En s'élevant dans l'air, fait entendre sa voix,
Pour toi le rossignol, la nuit au fond des bois
Déroule en soupirant sa romance plaintive.

Le sylphe à ton chevet chaque nuit vient chanter
Et baise en voltigeant ta paupière endormie,
Alors ton sein s'enflamme et se sent palpiter
Aux accords inconnus d'une vague harmonie.

Que ne puis-je à mon tour être ton sylphe d'or
Pour voir à mes accents naître ton doux sourire...
Mais que dis-je, insensé, puis-je chanter encore! ...
Mon cœur est une tombe où repose ma lyre!

1842, sept.

(Orig.)
(B.A.R., *ms. fr.* 178)

XI

Farinelle

La jeune Farinelle
Disait un beau matin
Au jardin,
Je suis rose et suis belle
Qui veut de mes beaux yeux?
— Moi j'en veux,
Dit une voix sonore,
Derrière l'églantier,
Moi, qui suis chevalier,
Et t'adore.

— Toi! dit d'un air moqueur
La charmante ingénue,
Non émue.
Toi, mon beau séducteur!
Tu sais porter la lance
Que je pense,
Mais sais-tu donc aimer?
Ta bouche, ô, Farinelle,
Dit Egil, tout près d'elle
Sait charmer.

Et mon cœur, en échange,
Sait aimer pour tous deux,
Comme aux cieux.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

— Comme aux cieux ! dit cet ange
Souriant à demi,
Grand merci !
Mais dis-moi, sur moi même,
Aime-t-on dans le ciel
D'un amour éternel
Quand on aime ?

Oh ! dit le jeune amant,
Par cette main chérie,
Par ma vie,
Par le Dieu tout puissant
Je ne sais qu'une chose
Ô, ma rose,
C'est que pour te cueillir
Je donnerais ma lame
Mon honneur et mon âme
Sans pâlir.

Vraiment ! dit Farinelle,
En s'enfuyant soudain
Comme un daim,
Tu n'es qu'un infidèle,
Point d'amour sans honneur,
Beau seigneur.
. . . . . .
Tu n'auras ni mes yeux
Ni ma bouche.

1842

(Orig.)
(B.A.R., *ms. fr.* 178)

XII

À toi mon premier chant

Romance

(Musique de Madame E.R.)[5]

Toi, qui ravis mon existence,
Qui toujours brilles dans mon cœur,
Plus doux qu'un rayon d'espérance,
Plus beau qu'un rayon de bonheur,
Bel ange à la voix cadencée,
Au regard doux, noble et touchant,
À toi, ma première pensée,
À toi, mon premier chant !

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Toi, qui la nuit, quand je sommeille,
Viens me sourire avec amour,
Toi, que je vois, quand je m'éveille
Dans le premier rayon du jour,
Bel ange à la voix cadencée,
Au regard doux, noble et touchant,
À toi, ma première pensée,
À toi, mon premier chant !

Toi, dont l'aspect soudain m'inspire
Un chant divin, harmonieux,
O, toi, pour qui dans mon délire,
Je donnerais ma part aux cieux,
Bel ange à la voix cadencée,
Au regard doux, noble, et touchant,
À toi, ma première pensée,
À toi, mon premier chant !

1845

(Orig.)
(B.A.R., *ms. fr.* 178)

XIII

Ma cousine — mon cousin

Vers écrits sur l'album de Madame Emmeline Raymond (ma cousine du monastère d'Adam)

Lorsqu'en amazone intrépide
Vous apparaissez à mes yeux,
Quand un piano mélodieux
Chante sous votre main rapide,
D'orgueil et d'extase divine
Mon cœur soudain est transporté,
Et fier de notre parenté
Je dis tout haut : C'est ma cousine !

Mais, quand d'un air plein de *candeur*,
Sans fiel et sans malice aucune,
Vous me lancez jusqu'à la *Lune*
Avec un mot fin et moqueur,
Alors, hélas, pour moi tout change,
Et plein d'effroi, je vois soudain,
Un petit démon dans un ange
Et dans ma cousine un *cousin*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Oh ! pour l'amour de l'harmonie
Qui vibre toujours sous vos doigts,
Ne mêlez pas à votre voix
La *cousinière psalmodie* ;
Et si de l'amour du prochain
Un doux rayon vous illumine,
Soyez sans cesse ma cousine
Ne soyez jamais mon cousin.

janvier, 1846

(Orig)
(B.A.R., *ms. fr.* 178)

XIV

Vers écrits sur l'Album de Mlle Zoé Filipesco [6]
(ma petite sœur)

Que ta vie, o ma sœur, s'écoule à ma prière,
Pure comme ta voix, douce comme tes yeux ;
Car ton regard charmant fait oublier la terre
Et ta divine voix nous fait rêver les cieux.

Bucharest, février, 1846

(Orig.)
(B.A.R., *ms. fr.* 178)

XV

Vers écrits sur l'Album de Mlle Espérance [7]

Des buchers de l'Enfer vous subirez la flamme,
Malgré la charité que Dieu mit dans votre âme.
Tel sera le décret du dernier jugement !
Au Ciel vous avez droit par le nom d'Espérance,
Mais l'Enfer qui vous aime et n'a point de clémence
A plus de droits sur vous pour votre esprit charmant.

Bucharest, février 1846

(Orig.)
(B.A.R., *ms. fr.* 178)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

XVI

Conseils d'une grand'maman à sa petite fille

À Madame Catynka Iakovenko

Enfant ! Dieu t'a donné, pour orner ta jeunesse,
Une main douce et blanche, un front pur et charmant,
Il a mis dans ta voix un doux chant qui caresse,
Il a mis dans tes yeux un regard enivrant.

Or, crois en ce moment ma vieille expérience,
La vie est un parterre où le ciel, chaque jour,
Fait fleurir et briller, deux* biens dans l'existence,
La fleur pour le parfum, la femme pour l'amour.

Laissons donc s'accomplir ta douce destinée,
Enfant, tes yeux sont faits pour vaincre et pour charmer,
Et ta main pour donner l'étreinte passionnée
Et ta voix pour chanter, et ton cœur pour aimer.

Le plaisir, le bonheur sont oiseaux de passage,
Qui voltigent dans l'air sans effleurer le sol.
Toute femme d'esprit et de cœur à ton âge
Les aime, les désire et sait les prendre au vol !

Bucharest, février 1846

(Orig.)

(B.A.R., *ms. fr.* 178)

XVII

6 Mars 1846

Ce jour-là, deux démons au sourire enchanteur,
Qui m'avaient adopté dans leur cercle moqueur,
Craignant pour mon destin l'Enfer et sa colère,
Se changèrent soudain en deux anges gracieux,
Et pour me procurer le royaume des cieux
M'inspirèrent, hélas, une bêtise amère !

Dès lors je dis toujours quand je fais ma prière :
O, mon Dieu, garde-moi des anges de la terre,
Qui vous font perdre ensemble et la tête et l'esprit.

* Lectură nesigură. Poate fi şi *doux*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

O, Satan, reprends-moi ! J'adore ta puissance
Et te livre à jamais *la vie* et *l'espérance*
Car j'aime les démons et l'Enfer me sourit !

Bucharest

(Orig.)
(B.A.R., *ms. fr.* 178)

XVIII

[f.d.]

Ce qui nous émerveille * et nous sacre poète
Et dispose notre âme à l'adoration,
C'est la femme, chef-d'œuvre et véritable fête
De la Création.

(Orig.)
(B.A.R., *ms. fr.* 178)

XIX

[f.d.]

Le bouquet

Écrit sur l'album de la princesse Nathalie[8].

Pendant qu'à ce bal, jeune enchanteresse,
À mes yeux charmés vous passiez sans cesse,
Avec votre grâce et votre jeunesse,

Dans un rêve d'or mon esprit polquait
Et ma main tenait un brillant bouquet.

Tenir un bouquet ... Ce n'est pas grand'chose;
Mais quand il est frais et quand il est rose
Un bouquet souvent se métamorphose.

Bien souvent j'ai cru que votre bouquet
Sous vos traits charmants riait et polquait.

Doux effet du bal ! Étrange mirage !
L'un tient en valsant un brillant corsage,
L'autre, en remontant, tient un doux langage.

Et moi, plus heureux, dans ce bal coquet
Je tenais du bal le gracieux bouquet.

(Orig.)
(B.A.R., *ms. fr.* 178)

* În manuscris: „évermeille".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

XX

Le miroir

(Envoi d'un miroir ciselé artistement à M^d...)

Un miroir en toute saison,
Est un ami de la maison,
Un ami sûr, bavard, mais sage,
Il parle avec sincérité,
Et soit l'hiver comme l'été
Nous charme par son verbiage.
Laissez vous dire à sa façon,
Qu'une femme a toujours raison

De vouloir et de savoir plaire.
Votre esprit, votre aménité
Sont des trésors ... En vérité
Le miroir ne saurait se taire.

Paris

(Orig.)
(B.A.R., *ms. fr.* 178)

XXI

Écrit sur le portefeuille de Mme Cathynca Bogdan

Dans un wagon, triste glacière,
Je grelottais à ma manière,
Lorsque soudain à l'horizon
Je vis surgir un pied mignon.

Il arrive au bord d'une pente
Pleine de neige et de verglas.
Craintif il en fait la descente,
En trottinant à petits pas.

Vrai ! C'était un charmant spectacle
Que ce gentil brodequin noir
Glissant, luttant contre l'obstacle,
Frétillant avec désespoir.

Mais, hélas, malgré sa démarche
Il arrive un moment trop tard,
Car le train se remet en marche
Sans pitié, comme sans égard.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Moralité

Bonheur, amour, tout est volage
Pour qui perd son temps en chemin.
Or, écoutez ce vieil adage :
Pour tenir le bonheur en main
En amour, ainsi qu'en voyage,
Il ne faut pas manquer le train.

(Orig.)
(B.A.R., *ms. fr.* 178)

XXII

Lettre de Gogou à Nera
la petite chienne de M^d C. B.

Est-il vrai, Nera, ma chère,
Que tu grondes, en colère,
Au moins deux cents fois par jour ?
Que parfois tes dents s'accrochent
Aux beaux messieurs qui s'approchent
De l'objet de ton amour ?
On dit ... Mais ça ne peut être ...
Que tu mords juqu'à mon maître,
Mon maître si bon, si doux !
Et puis ... quel est ce mystère ?
Malgré ta grosse colère,
Tu sautes sur ses genoux !
Grand Dieu ! serait-ce possible ?
Être à ce point irrascible
Quand on est, ainsi que toi,
Un bijou de race fine,
Faite pour être câline
Et gentille comme moi !

Que ton cœur pour ta maîtresse
Sort tout pétri de tendresse,
Je le conçois aisément,
Elle est, dit-on, fort aimable,
Son esprit est adorable,
Son caractère est charmant.
Je comprends que tu l'adores,
Et même que tu dévores
Nicouchor, le taquineur,
Qui ne peut tenir en place
Et qui jour et nuit t'agace
Sans égard pour ta fureur.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Mais, puisque douce Nature,
T'a créée en miniature
Avec un museau mignon,
Il faut être un peu coquette
Et sourire et faire fête
Aux amis de la maison,
Afin que chacun t'admire,
Te caresse et puisse dire
De ton cœur beaucoup de bien,
Car tu n'es pas sans connaître
Ce dicton : Tel chien, tel maître,
Ou bien : Tel maître, tel chien.

Bref, ma chère, pour conclure
Il te faut changer d'allure
Et quitter ton air méchant,
Si tu veux que moi je t'aime
Autant et plus que la crème
Dont je suis assez friand.
Sur ce, ma petite chatte,
Je dépose sur ta patte
Un baiser audacieux,
Et sur la main caressante
De ta maîtresse charmante
Un baiser respectueux.

1872

(Orig.)

(B.A.R., *ms. lr.* 178)

XXIII

Le chant du Cygne d'un Communeux *

C'est donc vrai ! Je suis condamné !
Bientôt faisant le grand voyage
Je vais aller comme un damné
Traverser le Styx à la nage !

Déjà l'on dresse pour ma fête
Le grand tremplin si redouté
D'où je dois piquer une tête
Au fin fond de l'éternité.

* Probabil : *communard*, partizan al Comunei din 1871.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Noble élan ! ... Mais ce qui fait tache]
Au tableau c'est que tout d'abord
La tête part et se détache
Et que le reste fait le mort.

Au temps de nos gentils grabuges
J'avais bien perdu la tête... Or
Grâce à vous, Messieurs les juges,
Je la perdrai bien mieux encore.

Mais chut, le bourreau me réclame,
Soyons polis jusqu'au bout.
Un beau salut ... Monsieur, Madame
Mes compliments ... Zut ! Sâchez tout !

(Orig.)
(B.A.R., *ms. fr.* 178)

XXIV

Réponse de Gogou à la lettre de Blanchette, la petite chienne de la princesse Nathalie

Ton billet, chère Blanchette,
Ainsi qu'un beau jour de fête
Est venu me réjouir.
Il est délicat et tendre
Et par cœur je veux l'apprendre
Afin de te mieux chérir.
Tu parles avec tendresse
De ta charmante maîtresse
Que j'adore autant que toi,
Mais tu ne saurais en faire
Un portrait mieux fait pour plaire
Que celui que j'entrevois.
Je sais qu'elle est généreuse,
Séduisante et grâcieuse
Dans son dire et son maintien
Et puis ... qualité suprême !
Elle est juste, elle nous aime ;
Et nous le lui rendons bien.
Ah ! Blanchette, mon amie,
Je sais combien on t'ennuie
Quand le soir, dans le salon,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Ta maîtresse blanche et rose
Sur ton fin museau dépose
Un baiser tendre et mignon.
Moi-même, ne t'en déplaise,
Je serais, ma fois, bien aise,
Bien aise d'en faire autant,
Car malgré ma fiancée
Je dirige ma pensée
Vers ta niche bien souvent.

Or, je prendrai bien Blanchette,
De la poudre d'escampette
Pour courir de ton côté,
Et j'enlèverais mon maître
Qui, sans le faire paraître,
En serait fort enchanté.
Mais, hélas, le chien propose
Et le sort malin dispose
Trop souvent contre son gré !
Vouloir, pouvoir ... dit le sage,
Et pourtant ce vieil adage
Est loin d'être toujours vrai.
Hélas, je suis faible encore ...
Au désir qui me dévore
Je dois mettre un frein prudent.
Adieu, donc, petite chatte ;
Je baise humblement ta patte
Et signe d'un cœur ardent ...

Gogou

(Orig.)

(B.A.R., *ms. fr.* 178)

XXV

Le soleil apparaît brillant au point du jour,
Dieu dit au monde ému : Voici la sainte hostie
Mortels, communiez dans la joie et l'amour
Le soleil à la terre apporte l'amnistie !

Oubliez vos douleurs, le jour c'est l'amnistie.

(Orig.)

(B.A.R., *ms. fr.* 178)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

XXVI

La jeune fille[9]

Elle avait seize ans, c'est bientôt pour mourir ! ...
(Lamartine, *Premier regret*)

La jeune fille aimable autant que belle
A pris son vol vers la plage éternelle.

Seize printemps rayonnaient dans ses yeux,
Et le bonheur, dans un berceau de roses
Aux chastes feux de l'innocence écloses
Balançait la vierge des cieux !
Seize printemps ! et la voix de son père
Comme un encens qui flotte sur l'autel
En s'élevant vers le Dieu du mystère
Éclipsait les harpes du ciel !

Et cependant cette fille trop chère
Est là... sous la fougère.

Pure colombe aux célestes appas,
De la colombe elle avait l'innocence...
Son heureux père aux jours de son enfance
L'endormait souvent dans les bras.
Comme une fleur qu'anime le Zéphyre,
Un doux baiser l'enlevait au sommeil.
Dans son repos elle avait un sourire,
Un doux sourire à son réveil.

Et cependant cette fille trop chère
Est là... sous la fougère.

Malheureux père... hélas, elle n'est plus
Ta jeune fille à la bouche riante...
Elle n'est plus !... et ta voix déchirante
S'exhale en accents superflus.
Celle qui dut sur le soir de ton âge
Faire briller un rayon de bonheur,
Faible rameau déchiré par l'orage,
La mort l'arrache à ta douleur.

Et maintenant cette fille trop chère
Est là... sous la fougère.

Qui, désormais, à ton cœur attendri,
Prodiguera le tendre nom de père !

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Car tu n'as plus ton ange tutélaire !...
Ta jeune fille... elle a péri...
Que dis-je !... Au ciel un ange sur son aile
Avec son âme a porté sa vertu.
Et je l'entends dans la voûte éternelle
Dire : „Mon père viendras-tu ?"...

Harpes, chantez une fille si chère ! !
Larmes... coulez pour son malheureux père !

La lyre en main, assis sur un tombeau,
Ainsi chantait le barde solitaire.
Son âme errait dans un monde nouveau
Et ses genoux pressaient l'étroite pierre...
Et dans la tombe, après un long soupir
Redit au loin, tristement, par les rives,
Il entendit les paroles plaintives :
„J'avais seize ans, c'est bientôt pour mourir ! !"

V.A.

(*Spicuitorul moldo-român*, *Le glaneur moldo-valaque*, nr. 4, 1841)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Note

1 Poeziile lui V. Alecsandri pe care le publicăm în acest volum reproduc în întregime manuscrisul francez 178 B.A.R. şi reprezintă cea mai mare parte a creaţiei sale lirice de limbă franceză. Versuri franţuzeşti disparate se mai găsesc în alte cîteva manuscrise şi vor face obiectul unei publicări ulterioare.

De reţinut e că, spre deosebire de ceea ce s-a crezut pînă la o vreme, Alecsandri n-a compus după 1841—1842 doar în limba română (v. în sensul acesta articolul neiscălit — dar atribuit de G. Adamescu lui Ilarie Chendi şi E. Carcalechi—din *Luceafărul*, Budapesta nr. 11, 1 iunie 1905, *Începuturile literare ale lui Alecsandri în franţuzeşte*). El a uzat, cînd şi cînd, de-a lungul întregii vieţi, de excelenta cunoaştere a limbii franceze, nu numai ca să se adreseze epistolar diferiţilor săi corespondenţi sau ca să-şi traducă opere scrise în româneşte ci şi ca să compună versuri, cum se vede de pildă în comedia *Les bonnets de la comtesse* (numită şi *Le gateau des rois*) şi în specimenele pe care le editäm în volumul de faţă.

Manuscrisul 178 e un caiet obişnuit, din hîrtie groasă, cu scoarţe solide de carton roşu şi un cotor de piele împodobit cu ornamente aurii. Cuprinde un număr de 25 poezii, datînd din diferite epoci, cele mai vechi din 1838, cele mai recente din 1872. Pare a fi fost alcătuit prin transcrieri succesive şi nu prin copierea deodată (la 1872 sau ulterior) a totalităţii versurilor. Lucrul acesta reiese din numeroasele ştersături şi corecturi pe care le întîlnim în primele bucăţi.

Ar rezulta, prin urmare, că poetul şi-a păstrat la îndemînă acest caiet, notîndu-şi în el, din cînd în cînd, compunerile franţuzeşti. În ce scop? Le atribuia un sens de „literatură" sau unul de «griffonnage» memorialistic? Le preţuia pentru «valoarea» artistică sau pentru semnificaţia lor personală? E greu de spus şi poate că un răspuns cert nici nu este posibil. În orice caz, se pot deosebi două tipuri de poezii, după destinaţie şi modalitatea finisării: primele 11 bucăţi, inclusiv *Farinelle*, par a constitui „opere" literare propriu-zise, desfăcute de circumstanţă şi reprezentîndu-l pe autor în domeniul creaţiei lirice; celelalte 14 bucăţi au un caracter ocazional mai pronunţat, fiind simple divertismente de societate, pline de petulanţă şi spirit, dar în mod vădit renunţînd la altă glorie decît aceea a exerciţiului de virtuozitate. Între primele poezii, care sînt „texte", şi celelalte, mai mult „pretexte", linia de clivaj e a anului 1842, moment hotărîtor în viaţa creatoare a lui Alecsandri. Tocmai în toamna acestui an, datorită escapadelor prin munţii Moldovei, tînărul dornic să se auto-exprime, ca orice tînăr sensibil şi înzestrat de vîrsta lui, dar stăpînit în acelaşi timp de ideea de a-şi servi patria, are revelaţia poeziei populare şi-şi descoperă vocaţia de scriitor naţional. De-aci înainte, după cum avea s-o declare singur, el va renunţa la ideea de a deveni poet francez. „J'écrivis alors — îşi aminteşte Alecsandri prin 1856—1857, după datarea justă a Martei Anineanu — ou, pour mieux dire, j'improvisai mes meilleures poésies: La Baba Kloanţa, la Strounga, la Doîna, la Hora, le Krail nou etc... et je me promis bien de laisser de côté mes essais de versification française et de suivre la route que je m'étais tracée moi-même dans le domaine de la véritable poésie roumaine" (V. Alecsandri, *Scrisori, însemnări*, ed. îngrijită, note şi indici de Marta Anineanu, Bucureşti, 1964, p. 146).

Avem deci toate motivele să credem că primele poezii din manuscrisul 178 reflectă etapa dibuirilor din creaţia lui Alecsandri, cînd el, încă la studii în Franţa sau proaspăt reîntors în

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Moldova, își căuta cu înfrigurare drumul, sub semnul aștrilor care se numeau : Lamartine, Musset, Hugo. Ulterior, o dată cu precizarea vocației, compunerile în limba franceză vor deveni simplu prilej de a amuza într-un salon, firimituri risipite cu o prodigioasă ușurință, într-un climat de mondenitate, pe care însă, după plecarea musafirilor și stingerea policandrelor, omul ordonat și gospodar care convietuia în Alecsandri cu poetul idealist și generos, le aduna cu grijă și le copia în caiet pentru cine știe ce uzaj al său ori al posterității ... Oricum, toate piesele manuscrisului 178, atît seria primelor 11, cît și a celorlalte 14, mai clar ocazionale, interesează în gradul cel mai înalt istoria literară. Ele ne oferă date extrem de prețioase despre personalitatea literară a lui Alecsandri, mai cu seamă în legătură cu epoca atît de pasionantă și de revelatoare a preliminariilor sale scriitoricești. În același timp, ele îi întregesc creația cu o serie de poezii, dintre care cel puțin cîteva depășesc dexteritatea simplului versificator, relevînd chiar și sub haina de împrumut a altei limbi decît cea maternă, un talent viguros și autentic.

2 Poezia *À Lamartine*, datată iunie 1838, pare a fi fost scrisă de Alecsandri după căderea la examenul de bacalaureat în științe (survenită probabil în primăvara anului 1838 — G.C. Nicolescu, *Viața lui V. Alecsandri*, București, 1962, p. 30), deci într-un moment în care, trăgînd o concluzie din eșecurile succesive (medicină — 1835—1836 ; drept — 1836—1837 ; inginerie), tînărul moldovean se hotărîse să-și urmeze calea inimii, dedicîndu-se literaturii. El începuse a-i studia pe clasici cu profesorul Cotte „un foarte bun umanist" (G. Bengescu, *Vasile Alecsandri. Studii istorice, literare și bibliografice asupra vieții și operele sale*, în *Convorbiri literare*, 1 mai 1866, p. 167). Lui Cotte, care avusese o fiică, Alphonsine Théodolinde, foarte dotată pentru literatură, moartă prematur, în 1833, și deplînsă de notorietăți ca Chateaubriand și C. Delavigne, îi arată Alecsandri primele sale versuri franțuzești, între care și *À Lamartine*. Profesorul îl încurajează iar Alecsandri crede a-și fi „ghicit vocația" (Marie C. Bogdan, *Autrefois et aujourd'hui*, București, 1929, p. 75). Își ghicise, în adevăr, vocația de poet, nu încă pe aceea de poet național.

Oda *À Lamartine* a fost publicată în revista lui G. Asachi, *Spicuitorul moldo-român, Le glaneur moldo-valaque, nr. 2*, avril-mai-juin, 1841, în text bilingv : originalul francez și o versiune românească, iscălită V. A. La tabla de materii anuală (p. 129) apare semnat ca traducător, Gh. Asachi. Textul francez din *Le glaneur* cuprinde în plus cinci strofe care în manuscris sînt anulate de Alecsandri (vz. supra, p. 14)

Iată traducerea din *Le glaneur moldo-valaque*, nr. 2, avril-mai-juin 1841 p. 69 și urm. :

Cătră D. de Lamartin

(Oda unui tînăr moldovan)

(Traducție)

Precum firul de aripă de a lumei riu mînat,
Sînt purtat de a mea soartă,
Ni cercînd al nopței cursul cel de visuri îngrecat,
Nu doresc a ști de unde și-ncotro fatul * mă poartă.
Ce agiută fericire pentru-o lîncedă făptură
De a cunoaște elementul dintru care s-au făcut,

* Fatul, decretul soartei, de unde se trage fatal, hotărîrea ce nu să poate schimba (N. tr.)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Oare cel ce din nimică plăsmuit-au pre natură
Nu-i şi el nepreceput?

Într-o luntre struncinată, eu împins de sumeţie,
Prest-oceanul fără margini a pluti de-aşi cuteza,
Fundul volborei adînce, preste apelor cîmpie
Ori pute-v-aş măsura?

Hohote misterioase, scară-n veciu neapropietă,
Ale cărei numai Zeul poate treptele sui,
Oare cine va pătrunde o lucrare atît secretă
A Monarhului puternic ce nu-l pot închipui?

O insectă care roade pe a primăverei floare,
Piramida urieşă ca să darme ar putea?
Precum vulturul ce sboară să s-apropie de soare,
Speimîntat de fulgerare, care aerul dispică
Simte aripa muietă ş-obosit pe ţărmuri pică,
Aşa mintea vînturată de ideile deşarte,
Nu-ncetează ca să cerce a misteriilor carte,
Dar în urmă, obosită de adîncul nenţăles,
Întru întuneric cade de-unde ea au fost purces.

S-aruncăm dişertăciunea din a vieţei noastre căi,
Şi a Proniei prin care toate nasc, trăesc şi mor,
Ce cum în trecut şi-n faţă vede pre cel viitor
Al ei dreptul noi să cerem, să cîntăm puterea ei.

Nalţă-se credinţa noastră către-a cerului tărie,
C-a miresmei tămîierea ce s-aprinde prest-altar,
Stelilor, popoare-a lumei să cîntăm în armonie,
Pre acel ce-i fără margini în putere şi în har!

Cerul, apele, pămîntul, toate laudă-a lui nume,
El urzit-au pre luceafăr ca să lumineze-n lume,
Floarea ca să-l profumeze, paserea de a-l ura,
Noi să-l adorăm, pre tine, s-aibe cine a-l cînta!

Călătorule măreţe astfel este al tău soarte,
Altor plînsul şi suspinul cu mizeria li lasă...,
Vîntul aspru-n timp de vară cînd aduce floarei moarte,
Unui arbore de munte de furtunele nu-i pasă...

Eară eu ce-n primăvară ved abie a mea fiinţă
Cînd veni-va nefericea * să m-apese pe pămînt,

* Neferice, nefericirea (N. tr.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Rădicînd spre ceriuri ochii cu un cuget de credinţă
Cuvînta-voi ş-atunci bine a lui nume 'nalt şi sfînt.

Căci eu ştiu că-n cer domnează giudecăţii tribunal,
Unde răul se defaimă şi să laudă cel moral,
Ştiu că Domnul cumpeneşte fieşcare-a noastră faptă
Şi-mpărţeşte după moarte răsplătirea cea mai dreaptă.

Deacă obiectele dorinţei ce mi-nsuflă duioşie,
De la mine dineoare ar vre soarta a ripi!
O durere prea cumplită — dar ce zic, fără urgie
Oare poate un părinte doă inimi dispărţi?
Nu..., căci simt sănină-n mine a nădejdei dulce rază,
Cel a cărui bunătate pre putere covîrşază
De-umelite rugi şi lacrimi nici odată s-a-ndura,
Şi pre-a inimei odoare în viaţă va păstra.

Companionul ce petrecem cu-ntristare la mormînt,
Ne aşteaptă-n cer de unde a sa mînă ni întinde.
Pruncul carile ca pomul necopt cade pre pămînt,
'Tunci cînd ramul de boreas cu furtună se cuprinde,
Chiar asemine şi fiul rupt din sin ş-a maicei mînă,
Înundat de-ale ei lacrimi se coboară în ţărînă,
Unde-n lumea fericirei, într-un legănaş de flori
Dormitează şi aşteaptă pe un părinte iubitor.
Dup-o viaţă virtuoasă către cer cînd dineoare,
Pin a stelilor noianuri vom întinde aripioare
Acolo cu duioşie, cu credinţă şi pe-amor
Le-om afla-le întrunite într-un trai nemuritor!

Cîntăreţule al Galiei! cu-arfa ta armonioasă
Cînd vei stringe-n cer în braţe şi pre fiica cea duioasă,
Şi în ecstazul credinţei vei pleca măreaţa frunte,
'Cinsă de cununi verzite şi de coamele cărunte,
Vei s-auzi decretul veçinic a cerescului părinte
Ce insuflă nemurire armonioasele cuvinte:
„Tu carile-n lume fost-ai al meu Bardul * pămîntesc,
Să uneşti a ta cîntare către versul cel ceresc!"

V... A...

3 Poesia *Le Kosaque* a fost publicată în *Le glaneur moldo-valaque*, nr. 3, juillet-août-septembre 1841, textul francez iscălit A... şi traducerea românească, semnată de Ioan Poni.

* Bardu, aşa se numea la gali preotul şi poeta (N. tr.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Iată traducerea :

Cozacul

Eu iubesc se văd cozacul cu o barbă roşolană,
Călător pe un cal negru, iute, ager şi uşor,
Lingă Prut, ce c-undă lină udă ţara moldovană,
Cînd-ul luminează încă soarele apuitor.

Îndrăzneţ, aerul s-umple d-a lui bravă şuerare,
Şi la struncinul cel aspru stă sumeţ şi neclintit,
P-al seu cal sereap şi iute ce nechezind fuge, sare
Ca săgeata discordată, de vînt numai urmărit.

Iubesc să-l văd asfel singur pe o netidă cîmpie,
Ce-n întinsă depărtare uniformă-i înpregiur,
Şi în negură-nvălită parc-a mărilor domnie
La vedere sămănează cu a cerului azur.

Fugînd fără încetare, lance lunga-n spate o ţine,
A căria umbră lungă samănă pe Prut plutind,
Seau ca pasărea-nsetată cînd se bee apa vine
Întru repedele-i zborul luciul apei atingînd.

Iubesc se văd pe ostaşul însătat d-amor de singe,
Ochi albastri sub sprincene de-ndrăzneală scînteind,
Ce ca vulturul cel ager, care pradă cînd atinge
Vietăţile vecine de fioare să cuprind.

În cîmpia cea deşartă la trecire-i zgomotoasă
Lupul tremură de frică tupilat şi mormurînd,
Dar s-aruncă după dînsul c-o pornire furioasă
Noaptea-ntreagă alungîndu-l, clănţănînd des şi urlînd.

Aşa, eu iubesc cozacul cu acea barbă roşolană
Cu al seu cnut, cu a sa lance de oţăl scînteitor,
Cu ai sei ochi mici ca scînteia, ce străbat prin deasa geană
Fugînd repede cu calul ca un fulger zburător.

Dar îl iubesc mai mult încă, cînd cuprins de duloşie
Lingă Prut pe muşchi s-aşază către-al soarelui sfinţit,
Şi plin d-amor a lui patimi le resună pe cîmpie,
Undele îi repetează versul cel înduioşit.

II

Mîndră fată de romîncă, ce cu dulce căutătură
Te vezi în oglinda apei şi pre mine-ai fermăcat,
De pre malul tău en cată, vezi a inimei arsură
Auzi versul melancolic d-un cozac înamorat.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

M-am născut în umbra nopţei care lume-acoperisă
Supt un vechi stejar ce ţărmul Donului spumos umbrea,
Cea întîi a mea strigare d-unda apelor rezisă,
Face-n cer corbul să zboare, ce pe stinci adînc dormea.

În desagi de in ţăsute, pe spinarea unei iepe
Era leagănul în care muma mea m-au fost purtat,
Iar acuma cînt ca corbul „ura", murgule, începe
Alergînd nu tem de moarte lancea cînd am apucat,

Trebuie a mă videa încă cînd m-arunc au în resboaie
La a hatmanului strigăt, l-a lui glas detunător,
Cu al meu bici, cu a mea lance, cu al meu cal ce de şiroaie
De sînge îşi învăleşte pasul său cel zburător;

Atunci darm în cale totul ca un nor plin de fortună,
Trebuie a mă ved-atuncea de mînie turburat
Strigînd „ura, ura, sînge", pîn-cînd zioa se răsbună,
Lancea mea strîns împumnată ne-ncetat s-au încruntat.

Ah! nu mai părăsi riul, o, tu, tenără romîncă
Ce zimbeşti pe alte ţărmuri, nu uri al meu pămînt,
Duşinca, frumoasă fiică stă p-aproape d-acea stîncă
D-astă undă limpezită pîn-ce voi întra-n mormînt.

Iar di-i trece, suflet crude, riul care ni disparte
Şi vei voi ca să razimi d-aste braţe al tău sin,
Pe grumaz fără' semănare un brileant va ţinea parte
Aninat în sălbi de galbini înpodobite cu rubin.

Voi uni mărgăritare la cosiţa-ţi unduioasă
De-i voi să treci, drăguţă, Prutul ce s-au limpezit,
Cu albiului urs piele din o climă friguroasă,
Trupu-ţi gingaş toată iarna va se fie coperit.

Dacă poţi, ah! domoleşte a ta ură pentru mine,
Căci voi Doamnă a te face, ş-într-ai mei a guverna,
Iar ca geana-ţi să apună pest-a ochilor lumină
Eu pe versul patrii tale a mea rugă voi cînta.

Ah, de vrei a mea romîncă, acolo în depărtare
A mă însoţi spre cîmpii cei întinşi de Don fugînd,
Părăsi-voi p-a mea maică, pe rezboinica-mi strigare
Lancea, calul, pentru tine, alungînd, despreţuind.

III

Aşa, eu iubesc cozacul cu a sa barbă blondă, deasă,
Cu al său bici, cu a sa lance şi cu ochii sei cei mici
Cu al seu cal carele în fugă în orizon se îndeasă,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Dară-l iubesc mai mult încă, cînd cugetător p-aice,
Pe verdeață se așază pe-al soarelui sfințit
Și încep-a sa cîntare d-un amor neliniștit.

4 Poezia prezintă unele trăsături comune cu bucata *Biondineta*, scrisă de Alecsandri în octombrie 1846, la Veneția, și publicată în volumul *Doine și lăcrămioare*, din 1853. Nu e vorba probabil de o primă schiță a *Biondinetei* (nucleul narativ al acesteia fiind diferit) dar asemănările de atmosferă sînt indiscutabile. În sensul acesta urmează a se completa considerațiile lui G. C. Nicolescu în notele ediției critice: Vasile Alecsandri, *Opere*, I, București, 1965, p. 293—294.

5 Sub inițialele E. R. se ascunde publicista Emmeline Raymond, fiica unui ofițer belgian din armata austriacă, născută la Cernăuți, în 1828, fundatoarea revistei *La mode illustrée*, bună prietenă a Elenei Negri (apud Marta Anineanu, V. Alecsandri, *Corespondență*, ed. îngrijită de..., București, 1960, p. 55).

6 Aceleiași domnișoare Zoe Filipescu, Alecsandri îi dedica poezia *Frumoasă copiliță* apărută în *Propășirea*, din 11 iunie 1844.

7 Despre o m-lle Espérance, din București, prietenă a Filipeștilor, Alecsandri vorbește într-o scrisoare publicată de M. Anineanu, *op. cit.*, p. 53, dar datată greșit de editor la sfîrșitul anului 1844 — începutul anului 1845. De fapt, scrisoarea aceasta e de la sfîrșitul anului 1845, deoarece Alecsandri spune în ea că va veni la București după ce i se va reprezenta piesa *Iașii în carnaval* care s-a jucat de-abia în 22 decembrie 1845. De altfel, cum se vede și din indicația de loc a poeziilor publicate de noi (nr. XIV, XV, XVI, XVII) Alecsandri a vizitat Bucureștiul în februarie — martie 1846 (v. și G. C. Nicolescu, *Viața lui Alecsandri*, ed. cit., p. 106).

8 E vorba de Natalia Ghica, a doua fiică a lui Grigore Ghica și a Anicăi Catargiu.

9 Poezia *La jeune fille* nu aparține manuscrisului 178. O reproducem aci după versiunea din *Le glaneur moldo-valaque*, nr. 4, octobre-novembre-décembre 1841, p. 122 și urm., în scopul completării informației despre creația lirică de limbă franceză a lui V. Alecsandri.

Versurile, compuse la Paris, sînt inspirate după toate probabilitățile de moartea în floarea vîrstei, la numai 16 ani, a Alphonsinei Théodolinde, fiica profesorului de literatură a lui Alecsandri, Cotte. Ar fi una dintre primele poezii franțuzești ale scriitorului (v. și Vasile Alecsandri, *Poezii*, ed. Elena Rădulescu-Pogoneanu, I, Craiova, 1940, p. 41). N. Iorga a semnalat pe coperta unui caiet cu notițe și extrase de chimie, din 1835, următoarele trei versuri, pare-se și mai timpurii:

„Hélas, je suis puni de mon excès d'amour
J'ai trouvé la douleur dans la félicité,
Dans les bras de la joie"

(*Vasile Alecsandri, student la Medicină*, Ac. Rom., Mem. secț. ist., s. III, t. XX, mem. 6' București, 1938, p. 4).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Iată şi traducerea românească din revista lui Asachi, iscălită de D. Gusti :

Fiica cea tînără

Ea şeisprezece ani avusă, cînd nu-i timpul de-a muri ...

(Lamartin, *Întîia plîngere*)

Fiica tînără, frumoasă, cununată de plăcere
Către plaiul veciniciei zboară din a noastre sfere,
Şeisprezece primăvere în a ei ochi lumina,
Cînd în leagănul de roze, de foc viu scînteietoare
Ş-unde nevinovăţia o vezi încă zimbitoare !
Pe-astă vergură din ceriuri fericirea-o legăna !
Şeisprezece primăvere ! ş-a părintelui cîntare,
Ca şi norii de tămîie peste-altare ce plutesc
Ridicîndu-se spre Domnul, în aprinsa întonare
'Tuneca orice-armonii, a conţertului-ngeresc !

Şi cu toate aceste fiica într-atît de preţuită
Este aicea... supt verdeaţa veştezită.

Era chiar o porumbiţă în frumseţele-i cereşti
De * la care împrumutase a ei nevinovăţie...
Iar duiosul său părinte în amoru-i de pruncie
Dese ori o-adormita-n a lui braţe părinteşti.
Ca şi floarea ce se mişcă de a zefirului boare
Astfel pe-ea o sărutare din somn dulce-o deştepta,
Iar dormind giuca în pace zimbetu-i pe buzişoare
Şi un ris de tot senin cînd pe-ncetul se scula

Şi cu toate aceste fiica într-atît de preţuită
Este aicea... supt verdeaţa veştezită.

O, sermanule părinte !... de ea vai ! tu eşti lipsit
Fiica ta cea tinerică cu o gură rizitoare...
Mai mult ea nu mai viază... ! ş-a ta voace sfişiitoare
Varsă unde de dureri dintr-un sin înveştezit.
Cînd l-apusul vîrstei tale nouă ază-a fericirei
Să simţi încă-aveai printr-însa că-ţi viază un odor,
Moartea grabnic o ripeşte lăsînd timpuriu peire-i
Rămurica ce-au picat de fortuna unui nor.

Şi acum această fiică într-atît de preţuită
Este aicea... supt verdeaţa veştezită.

Cine de-acum înainte inima-ţi va balsăma
Zicîndu-ţi cu frăgezime : O, iubitul meu părinte !
Că-ngeraşul de scutire îţi zboară de dinainte !

* În original : *da.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

A ta fiică au perit... graiul ei nu-i asculta!...
Dar ce zic!... că drept spre ceriuri îngerul pe-a sa aripă
Au dus sufletul, virtutea ce o au încununat.
Şi sub boltele eterne, aud parcă-un ton se zică:
„Tu, părinte, al meu iubit vei veni-n acest palat?"

Cîntaţi harfelor şi lire pe-aşa fiică preţuită!
Lacrimi... curgeţi pentr-un tată a cui soartă-e amărită!

P-un mormînt ce-i de tot rece ţinînd lira sa în mînă,
Plînge, cîntînd cu-ntristare bardul de tot singurit,
Sufletu-i rătăcea încă într-o lume lui streină
Şi genunchi apăsasă lespedul acel petriu...
În mormînt după o lungă suspinare ce s-izbi
De-eho, printre ţermuri, plaiuri şi mormintele petroase,
Auziţi ceste cuvinte de-o rostire plîngeroasă...
„Şeisprezece ani avut-am, cînd nu-i timpul de-a muri!!"

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ION GHICA

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Notes historiques sur les Principautés[1] *remises à Ahmed Effendi sur sa demande.*[2]

1827

Conformément à une clause de l'acte séparé de la Convention d'Ackerman, les princes de Valachie et de Moldavie devaient nommer des commissions pour la rédaction des Règlements Organiques. Le p^ce^ Grégoire Ghica avait fixé son choix sur les quatre boyards réputés comme connaissant le mieux les lois du pays, Constantin Balatchano, Georges Golesco, Constantin Campineano et Nestor. Le consul de Russie, Minciaki en est instruit, s'inquiète et veut à toute force avoir une part dans la nomination de cette commission. Au commencement du mois de septembre, il demande une audience au prince, pour lui remettre une lettre de la part de Mr Ribeaupierre, alors ambassadeur de Russie à Constantinople. Cette lettre se terminait par la phrase: „Plus l'époque approche où un changement de chef de l'administration pourra avoir lieu, plus je voudrai vous devoir de la reconnaissance pour vos soins assidus".

Le consul profite de l'occasion pour faire observer au prince que s'il fixait son choix sur les personnes ci-dessus, il ne pouvait manquer de faire une chose qui serait très mal vue à St Pétersbourg. Il lui conseille de nommer des hommes bien vus à la mission de Russie à Constantinople. Le prince Grégoire Ghica, sous l'influence de son médecin, le docteur Arsaki, se décide à confier le travail du Règlement à Alexandre Villara, récemment échappé à l'exil d'eskizara et à trois autres boyards hétéristes de la Convention d'Ackerman.

Ce sont Grégoire Baleano, Alexandre Philippesco et Georges Philippesco; Jean Catoneano, l'un des compagnons d'Ipsilantis, est nommé secrétaire de cette comission.

1828

Peu de mois après, la guerre éclate entre la Porte et la Russie. Le †...†* le général Roth passe le Pruth à la tête de l'avant-garde, il lance la proclamation du maréchal Wittgenstein; dix jours après il arrive à Bucarest. Le comte Pahlin est institué comme gouverneur général des deux Principautés avec le titre de président plénipotentiaire des Divans de Valachie et de Moldavie.

Le prince Grégoire Ghica ayant reçu la nouvelle de l'entrée des Russes en Moldavie, l'avait communiquée au Basch-Beschliaga qui com-

* Loc liber in manuscris.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

mandait la garnison turque de Bucarest, pour qu'il ait à se retirer immédiatement sur Giourgiou ; en le second jour le prince lui-même avait quitté la capitale pour se rendre en Transylvanie. Il s'est arrêté à Cîmpina où il est resté plus d'un mois avant de retourner à Bucarest où il ne se mêle plus d'aucune affaire.

Le † . . . †* les boyards se réunissent et signent une adresse à l'Empereur de Russie, une adresse préparée à l'avance et que plusieurs d'entre eux signent sans en connaître même la teneur, ni le sens.

Les boyards suspects à la Russie sont destitués des emplois qu'ils occupent et remplacés par ceux qui avaient émigré pendant cinq ans en Transylvanie et en Bessarabie. Michel Ghica est remplacé à la Vestiarie par Alexandre Philippesco Voulpé, l'homme de confiance de la Russie. Avant le Règlement le vestiar réunissait les fonctions de ministre de l'intérieur et de ministre de finances. Les deux autres frères du prince, Alexandre et Constantin Ghica conservent leurs places, l'un comme spatar, l'autre comme caïmacam de la Petite-Valachie. L'archevêque Grégoire est exilé à Kieff, pour avoir fait observer que la Russie n'était pas en droit d'exiger des fournitures du pays pour son armée. Néophyte, l'évêque de Rimnico, est chargé de remplir par interim les fonctions d'archevêque.

Un impôt de plus de soixante mille ducats est prélevé sur le clergé indigène pour payer à Pétersbourg les dettes de Mme Louxandra Vacaresco et de sa fille, la p[rinc]esse Bagration, la tante et la cousine d'Alexandre Philippesco. Elles tenaient à Pétersbourg la correspondance avec les boyards réfugiés en Transylvanie.

Les jeunes boyards sont envoyés auprès des généraux divisionnaires comme députés pour la fourniture de vivres.

Plus de quatre cent charpentiers valaques, pris de force pour la construction d'un pont sur le Danube à Pioa-Petre sont tués dans une nuit.

Les soldats russes se livrent impunément aux vols.

Les paysans levés en masse pour faire les transports nécessités par le passage de plus de cent-cinquante mille hommes de troupe sont obligés de laisser périr la récolte dans les champs. Les rivières telle que le Sireth, le Bouzeo, la Ialomitza et autres sont passées par les troupes russes sur des ponts établis sur les chariots des paysans valaques et moldaves entassés par milliers dans ces rivières. L'armée russe devient tous les jours un fléau plus grand pour le pays.

Le poète Eliad[3] adresse néanmoins des odes à L'Empereur et aux généraux russes. Voici la première strophe de celle intitulée „*Ode à l'armée russe*"[4], qu'il fait présenter au grand duc Michel, par l'entremise de son député Constantin Cantacuzène, à l'occasion de la prise d'Ibrăila :

Crucea iarăşi luminează **	La croix de nouveau brille **
Pe vechiul meu drag pămînt,	Sur son ancienne terre chérie,
Semiluna să-nfrunteză	Le croissant se brise

* Loc liber în manuscris.

** Pe două coloane în textul lui Ion Ghica.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Aproape d-al seu mormînt,
Creştinul iarăşi trăieşte
În locul cel pămîntesc,
Ismail fricos grăbeşte
În pustiul arăpesc.
e.c.t. (sic !)

Près de sa tombe
Le chrétien revit
Sur sa terre natale,
Ismaïl tremblant fuit
Dans le désert arabe.
e.c.t.

Cette ode vaut au poète cent ducats que l'évêque Néophyte lui remet par ordre du grand duc Michel.

La récolte manque, plutôt elle ne peut être faite, l'épizootie est terrible et la peste se déclare sur tous les points à la fois, l'automne très mauvaise et l'armée russe, battue presque partout est obligée de repasser le Danube pour hiverner ; on a vu de 1828 à 1829 le spectacle le plus affreux : les paysans des deux Principautés, hommes, femmes et enfants attelés par milliers comme bêtes de somme pour les transports des fournitures et des blessés expier sous les coups des cosaques, mourir de faim et de fatigue ou de la peste qu'ils rencontraient partout dans les camps russes.

Le général Gueismar est battu à Calafat et obligé de fuir jusqu'au Jii, le capitaine Solomon à la tête de 500 pandours et volontaires valaques, bulgares, grecs et serbes sauve le corps du général russe. Solomon se trouvait en observation à Ciresu, le Caïmacam de Craïova, Constantin Ghica, lui avait envoyé des ordres à temps pour venir vers Craïova. Le général Gueismar a reconnu ce mouvement si utile qu'il a délivré à Constantin Ghica un document par lequel il a droit à une terre en Russie.

Les députés valaques accompagnés d'officiers russes parcourent le pays dans tous les sens et prennent de force tout ce qu'ils trouvent de vivres et de fourrage chez les paysans fermiers et les propriétaires, ils les font charrier dans les magasins établis auprès des quartiers généraux où ils sont reçus par des employés de Vestiarie assistés d'officiers russes qui en font le mesurage et délivrent des quittances. La plus grande injustice préside à ces opérations, employés valaques entendus avec les officiers russes ne délivrent des bons que pour la moitié de la denrée livrée, en gardant les autres pour leur compte.

Au mois de novembre 1828, le général Pahlin, dans un de ses rapports au ministère de St Pétersbourg, décrit l'état malheureux des deux Principautés, engage le ministre à aviser aux moyens d'envoyer des vivres de la Russie, parceque les P[rincipau]tés dit-il, sont loin de pouvoir fournir la quantité de vivres que les boyards réfugiés avaient promis pour le cas d'une guerre.

Le rapport du comte Pahlin est soumis à l'Empereur qui ordonne immédiatement sa destitution, comme incapable, il est remplacé par le général Joultouhin, l'un des hommes les plus violents de la Russie. Ce général soupçonné d'avoir pris part dans la conjuration de 1826, était détenu comme fou dans une maison de santé ; il cherchait à rentrer en grâce auprès de son maître.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

1829

Arrivé à Bucarest, il débute de la manière la plus effrayante, il donne des ordres cruels, menace les boyards de les traiter à l'égal des paysans pour les punir d'avoir induit l'Empereur en erreur par leurs promesses ; il ordonne un recensement général des voitures et des chevaux des boyards, pour les faire servir aux transports. Les jeunes boyards députés à l'armée sont traités par lui à coups des poings. L'exprince Bibesco est précipité d'un coup de pied du haut de l'escalier de la maison Linsche.

La police, pour faire exécuter ses ordres, en ce qui concernait le logement et la nourriture des soldats chez les particuliers faisait plonger les habitants dans des tas de boue, les faisait battre, livrait leurs maisons au pillage d'une escouade de cosaques ou bien elle les obligeait à loger des soldats contaminés de la peste jusqu'à ce qu'ils exécutaient les ordres.

Alexandre Philippesco est usé comme vestiar, il est remplacé par Nentziulesco qu'avait rempli ces fonctions pendant la campagne de 1806 à 1812. Celui-ci est à son tour remplacé bientôt par Villara. Entendu avec les généraux russes, le nouveau vestiar se livre à toutes sortes d'abus et d'exactions. Il spécule spécialement sur les quittances de fournitures délivrées aux paysans et aux fermiers, qu'il achète au rabais en faisant accréditer les bruits qu'elles ne seraient jamais payées, vu le devoir du pays d'entretenir l'armée, ou qu'elle ne seraient payées que partiellement et seulement de 10 à 20% à la fin de la guerre. Il réalise de grands bénéfices en continuant les approvisionnements et en les vendant pour le compte de l'armée russe.

Joultouhin est violent et cruel, mais il est désintéressé ; à la suite d'une conversation avec le consul d'Angleterre, Blutt, discussion fort chaleureuse qui a fini par des paroles offensantes dites de part et d'autre et des gestes menaçants, il change complètement de manière d'être. Dans sa tournée du mois de mai, il est touché jusqu'aux larmes en voyant l'état du paysan, il reproche aux députés valaques de lui avoir laissé ignorer l'état véritable du pays, il en punit plusieurs pour leur conduite inhumaine et injuste. De retour à Bucarest, il adresse à l'Empereur un mémoire sur l'état du pays, demande l'envoi de farine d'Odessa et termine en disant que les Principautés étaient ruinées et qu'avec la conduite tenue pendant cette campagne, la Russie avait perdu à tout jamais son influence morale et la sympathie des habitants des deux Principautés. Pour réponse, l'Empereur lui envoie une lettre de remmerciement et un salut d'honneur. Mais trois jours après, le général Joultouhin meurt d'une manière subite ; on a dit très hautement que ce général était mort empoisonné. Le viceprésident Milkowitz est chargé du gouvernement des P[rincipau]tés jusqu'à l'arrivée du général Kissileff en octobre 1829.

Le nouveau président organise une chancellerie dont font partie Caruciof *, Mavros et Soutzaki ; il est doux, affable, il aime le faste et la représentation, il donne des bals et des fêtes ; il encourage le luxe et la fa-

* Lecţiune nesigură.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

cilité des moeurs ; il conseille aux boyards de changer de costume, d'adopter l'habit brodé, le chapeau à cornes et de raser leurs moustaches.

Il compose les commissions pour la rédaction des Règlements de la manière suivante :

Pour la Valachie :
Grégoire Baleano
Alexandre Philippesco
Stefan Balatschano
Alexandre Villara
Stirbey, secrétaire
Pour Moldova :
Michel Stourdza
Conaki
. . . . . *
. . . . . .
Asaki, secrétaire [5]

Il presse les travaux de ces commissions et la chancellerie du général Kissileff ne laisse pas que de remanier article par article le travail des Comités et finalement il réunit ces comités sous la présidence du général russe Alexandre Stourdza, afin, dit-il, de donner aux deux Règlements un certain ensemble.

Des réclamations s'élevant de tous les côtés contre les employés valaques et russes, le général Kissileff ordonne des commissions d'enquête dans toute la Valachie, il désigne à cet effet six boyards :

Jean Falcojano
Alexandre Ghica
Démètre Ghica
Constantin Campineano
Bouzoeano
Philippe Linsche.

Deux à deux, les commissionnaires parcourent tous les districts, font une enquête générale, des rapports sont dressés et les prévaricateurs obligés de rendre gorge. Plusieurs boyards sont passés au livre noir, pour ne plus jamais être employés.

Le plus grand secret est tenu sur tout ce qui concerne les travaux des commissaires pour le Règlement Organique ; on ne laisse transpirer que les articles ayant trait aux redevances réciproques des propriétaires et des paysans, on les colporte dans toutes les maisons et on les discute partout, afin que les boyards puissent comprendre et se convaincre que le Règlement Organique est tout bénéfice pour eux et que pour les propriétaires gradés l'abolition des poslusnicks est largement compensée par l'obatchie. Quand la question de la propriété est bien comprise par les bo-

* Loc liber în manuscris.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

yards et que l'opinion de la majorité des gens qui vont être appelés à discuter ce Règlement en Assemblée générale se prononce en faveur de la réforme, le général Kissileff convoque à grande pompe une Assemblée extraordinaire, composée de tous les boyards depuis le grade de ban jusqu'à celui d'aga inclusivement. L'ouverture de cette Assemblée est faite par le général Kissileff en personne le [6] [15 décembre 1830] *.

Le général prononce un pompeux discours, et le lendemain la discussion du Règlement article par article est ouverte sous la présidence du consul de Russie, Minciaki. Quelques boyards trouvent cette manière de doter le pays d'une loi et illégale et contraire aux droits de la Principauté et de la Cour suzeraine ; l'opinion publique s'émeut. Villara et Stirbey sont menacés de mort dans des écrits anonymes et des libelles.

1831

Dès la lecture du 1-er article du Règlement, dans lequel il est dit que le métropolitain est le président perpétuel de l'Assemblée, l'un des membres, Jean Vacaresco, proteste contre la présidence du Consul de Russie et demande le rappel de l'Archevêque Grégoire ; Vacaresco est aussitôt arrêté et mis au secret [7]. Le lendemain plusieurs députés se refusent d'aller à l'Assemblée. Constantin Balatchano, Barbo Vacaresco, Constantin Crezzolesco et deux ou trois autres prétextent leur vieillesse ou des maladies. Eliad, le rédacteur du *Currieru rumânescu* et du *Bulletin*, demande une audience au général Kissileff et lui dévoile un vaste plan de conspiration, dirigé, dit-il, par le vieux p^oe^ Grégoire Ghica contre le Règlement Organique ; il dénonce Constantin Balatchano, Jean Vacaresco, Constantin Campineano, Constantin Crezzolesco et quelques autres, d'être du complot et de s'entendre avec plusieurs des petits boyards pour la rédaction d'une protestation à la Porte et aux Puissances de l'Europe contre le Règlement Organique que la Russie voulait leur imposer.

Mavros est chargé d'instruire le procès de Jean Vacaresco. Après plusieurs interrogatoires pendant lesquels Eliad joue franche et ouvertement le rôle de délateur et de témoin à charge, Vacaresco est envoyé en exil dans sa terre de Motzoëni près Tirgovist[8]. Eliad reçoit en récompense une montre et le monopole de l'imprimerie pour dix ans qu'il solicitait depuis longtemps. Vacaresco écrit la satyre :

El — e-Iuda	El — e-iad
Il est Judas	Il est l'enfer

De son côté le dénonciateur chante le Règlement dans une pièce dont le refrain est :
Legea dreaptă în veci trăiască... Que la loi juste vive à jamais [9] ...
Tous les boyards suspects furent surveillés ou intimidés et si même l'idée d'une protestation ou d'une réclamation avait existé, rien n'a pu être executé.

* Textul trecut de noi în paranteze este anulat în manuscrisul original.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

En moins de trente séances, tout le Règlement passa ; on votait les articles à la première lecture et sans discussion aucune. Un seul rencontra de l'opposition et même il fut rejeté. Il s'agissait de faire payer à la municipialité de chaque ville de 20 para à 3 piastres par stînjan courant sur les rues.

L'art. 54 qui est devenu plus tard, en 1837, l'objet de débats sérieux passa alors sans observation, seulement qu'une grande minorité refusa de le signer, aussi il ne fut intercalé ni dans les copies qu'on envoya aux différents consulats, ni dans le Règlement imprimé.

Aussitôt le Règlement adopté par les boyards valaques, le consul Minciaki part pour Iassy, où l'adoption rencontre un peu plus d'opposition. Villara et Michel Stourdza sont désignés pour aller à St Pétersbourg soumettre les deux Règlements à la sanction de l'empereur Nicolas. Personne n'est envoyé à Constantinople.

En attendant, le général Kissileff organise l'administration conformément aux prescriptions des Règlements[10]. Il forme une chancellerie valaque à la tête de laquelle il place l'ex p[ce] Bibesco. Il nomme un ministère composé de :

Georges Philippesco à l'Intérieur
Constantin Golesco à la Justice
Alexandre Ghica spadar
Nentschiulesco aux Finances
Constantin Campineano aux Cultes
Stirbey Postelnic
Philippe Linsche contrôleur.

Il établit le cordon sanitaire le long du Danube et place Mavros à la direction des quarantaines.

Il s'occupe de l'organisation de la milice et des écoles.

Il place partout des employés russes spéciaux pour guider les employés moldo-valaques.

Jean Slatineano et Jean Mano sont nommés administrateurs, l'un à Brăila, l'autre à Giourgiou, villes qui s'élèvent rapidement.

Le spadar Alexandre Ghica se présente en uniforme de général le jour de la St Nicolas, de l'année 1832.*

1832

Les boyards sont reçus dans la milice avec des grades militaires correspondant aux grades civils qu'ils ont. Manuel Baleano, Constantin Ghica et Solomon commandent les trois régiments ; ce dernier, capitaine des pandours de la Petite Valachie sous le gouvernement du p[oe] Grégoire Ghica, avait mis ce corps à la disposition du général Gueismar, s'était distingué à Cireşu et au Jii et décoré de la Croix de Commandeur, de l'ordre de Ste Anne qui n'est accordé qu'aux officiers supérieurs. Il passa ainsi dans la milice valaque comme colonel.

* Probabil anul 1831.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

La plupart des jeunes gens de famille prennent du service militaire ; ils sont reçus comme souslieutenants.

Dans chaque régiment il y a bon nombre d'officiers instructeurs russes.

La chancellerie est dirigée par Banoff. Le spadar ne peut donner aucun ordre, ne peut prendre aucune mesure sans en avoir référé d'abord au général Staroff, l'inspecteur des milices des deux Principautés.

La plus grande animosité existe entre les officiers valaques et les officiers russes, depuis les chefs, jusqu'aux soldats.

Dans le courant de cette année, c'est-à-dire après trois ans, un général russe est chargé par le ministre de finances de St Pétersbourg de payer toutes les quittances délivrées pour des fournitures. Cette opération est très facile parceque ces bons se trouvaient concentrés entre les mains de trois ou quatre personnages qui les avaient achetés à 80% et même 85% de baisse.

Dès la première année de la promulgation du Règlement, les propriétaires veulent soumettre les paysans au travail à la tâche, ainsi que cela est prescrit par le Règlement ; mais les paysans s'y refusent, des désordres éclattent sur plusieurs points, grand nombre de paysans pour échapper au recrutement et aux redevances des propriétaires quittent la charrue et se font brigands. Le général Kissileff réunit une dimanche les boyards et leur dit qu'il ne peut-être nullement question de prendre le Règlement à la lettre en ce qui concernait les redevances des paysans, que le propriétaire avait trop gagné pour ne pas se contenter de percevoir les journées de travail en argent, à raison d'un demi swantzigen = 0,40 f par jour. Les propriétaires sont obligés de renoncer à leurs fortes prétentions, néanmoins les terres triplent immédiatement de valeur. En effet, d'après les anciennes redevances chaques clacasch payait au propriétaire :

	P[ias]tres	par[ale]
1° Par foyer	0	30
2° Une journée de labour	4	
3° Une journée de corvée	4	
4° Pour la claca	6	
5° Deux poulets	2	
	16,	30
	plus la dîme	

D'après le Règlement de 1831 il payait :

1°	P[ias]tres	par[ale]
1° Une journée de labour	4	
2° Une journée de corvée	4	
3° 12 jours de claca à 45 para	13,	20
4° 14 jours d'Obatschi	15,	30
	37,	10
	plus la dîme	

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

À cette augmentation de plus du double est venue s'ajouter l'élévation des prix par suite de la navigation du Danube et les terres ont pu être aussitôt affermées à plus du triple de ce qu'elles rapportaient auparavant.

Le général Kissileff aussitôt après le retour de Villara de Pétersbourg, il ordonne des élections pour l'Assemblée générale ordinaire. Le major Campineano est élu député de Brăïla, Grégoire Cantacuzène à Prahova et I. Rosetty à Jalomitza.

Une tutelle est nommée pour les écoles, elle est composée de Stefan Balatschano, Alexandre Philippesco, Stirbey. Poënar, est nommé proviseur du collège et provisoirement directeur des écoles.

Ioanides est employé par son patron Georges Philippesco comme scribe à la Vornicie.

Par suite de la mort de Constantin Golesco, son frère Georges Golesco est chargé de la question du Ministère de la Justice au profit des orphelins dont l'aîné Stefan est employé dans la chancellerie du général Kissileff, mais bientôt Georges Golesco, convaincu de faux, est remplacé par Alexandre Philippesco.

Latziano, Villara et Charles Rosetty sont accusés de concussion, le premier est envoyé aux Salines. Jean Campineano, récemment nommé directeur du Département des finances, est chargé de faire une enquête sur les abus faits par Villara et par Charles Rosetty, ils sont tous les deux passés au livre noir pour ne plus jamais être employés. Nentziulesco est nommé de nouveau vestiar.

La curatelle des écoles termine sont travail sur les écoles et le collège de St Sava est ouvert. Constantin Campineano meurt dans le mois de mars, il est remplacé au Ministère du Culte par Alexandre Ghica-barbe-rousse. Celui-ci est remplacé deux mois après par Stirbey qui est à son tour remplacé à la Postelnicie par son frère Bibesco. Ainsi le ministère était donc composé de :

Georges Philippesco à l'Intérieur
Alexandre Philippesco à la Justice
Stirbey aux Cultes
Alexandre Ghica à la Spadarie
Nentziulesco aux Finances
Bibesco postelnic
Linsche au contrôle

Par le traité de St Pétersbourg les deux empires conviennent que pour cette fois-là seulement et comme un cas tout particulier, les hospodars des deux Principautés seraient nommés par les deux Cours de gré à gré [11]. Toutes les questions importantes, soit financières, soit administratives, soit judiciaires sont ajournées et renvoyées à l'époque de la nomination des princes.

Tout le monde attend avec impatience la nomination des princes.

Dans les écoles la langue nationale est prise pour base de l'enseignement, le collège de St Sava est ouvert, toute la jeunesse y court ; on y enseigne le latin et le français, la géographie, l'histoire et la rhétorique.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Il y a deux classes qui portent le nom de classes de philosophie, mais on y enseigne l'algèbre, la géométrie, la trigonométrie et la levée des plans. De plus on y enseigne le droit civil romain et plus tard on ajoute des chaires de droit commercial, de droit criminel et du droit civil du pays.

Il y a une certaine activité dans les esprits, tout le monde paraît disposé au travail. Vacaresco, Eliad et Alexandresco sont les poètes les plus en renom.

Le colonel Campineano et Grégoire Cantacuzène se lient d'amitié avec Eliad et Aristia; il fondent la Société philarmonique[12]. Dans une école instituée par souscription on enseigne la littérature, la déclamation et la musique. Un certain nombre de jeunes filles et de jeunes garçons sont entretenus aux frais de l'institution pour en faire plus tard des acteurs. Les élèves font des progrès rapides et au bout de quelques mois ils jouent devant les souscripteurs le *Mahomet* de Voltaire que Mr Eliad a traduit avec des variantes pour complaire aux Russes.

L'hiver se passe en intrigues sourdes pour la Principauté. On supposait avec raison que les deux cours s'en rapporteraient au général Kissileff pour le choix des princes, aussi Stirbey, Georges et Alexandre Philippesco paraissaient être les seuls candidats. C'était là les hommes qui approchaient le plus le général, il ne pouvait être question ni du p^ce^ Grégoire Ghica, ni du p^ce^ Brancovano, l'un s'était montré fidèle et dévoué à la Porte, l'autre en sa qualité de prince autrichien n'inspirait pas de la confiance aux Russes. Quant à Alexandre Ghica, personne n'y pensait; Michel Ghica inspirait plus de crainte à Stirbey et aux Philippesco parceque le général fréquentait beaucoup sa maison.

En Moldavie, Rosnovano et Conaki étaient plus avancé que Michel Stourdza dans les bonnes grâces du président.

1834

Dans le courant du mois d'avril le général Kissileff prend congé des boyards, leur annonce que les princes seraient bientôt nommés et confie les affaires au consul général Ruckman. Les boyards ne savent pas s'ils doivent faire leur cour à Georges Philippesco ou à Stirbey, les dames de ces Messieurs reçoivent avec confiance les félicitations qu'on leur adresse, Alexandre Ghica se trouvait depuis quelques mois à Vienne, il se rend en Moldavie où les deux futures princes passent plusieurs semaines à écouter les conseils et les instructions du général Kissileff. Quelques difficultés s'élèvent à l'égard de Michel Stourdza, que le général se repent d'avoir recommandé. Il avait fait un coup à la Villara qui faisait beaucoup crier contre lui. Le général russe s'était rejeté sur Rosnovano. Mais Michel Stourdza était soutenu à Constantinople par le p^ce^ Vogorides dont il avait promis d'épouser la fille.

C'est de Iassy que le général Kissileff fait connaître officieusement aux valaques le nom de leur nouveau prince. Il écrit deux lettres, l'une adressée à Mme Balsche Philippesco à la quelle il lègue sa voiture et son attelage russe, l'autre à Mme Stirbey à laquelle il lègue sa provision de vins.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

En quittant la Principauté, le general Kissileff laisse le trésor obéré d'une dette de 9 millions de piastres, environ 300 mille ducats.

Le revenu de la Valachie était de 14722709 piastres = environ 450000 —.

Les dépenses	13.605.045
La caisse centrale	700.000
La caisse de réserve	1.924.000

L'exportation avait atteint le chiffre de 46.000.000 de piastres.

La maison Meïtani qui faisait le plus d'affaires venait de se déclarer en faillite et la maison Sakelario menaçait de la suivre de près; le crédit était tombé au point que la Vestiarie empruntait à 18%.

Quoique non élus, Alexandre Ghica et Michel Stourdza sont reçus avec acclamation. Le prince Ghica s'entoure des hommes les plus éclairés et les mieux disposés, mais d'autre part le général Kissileff lui avait légué en partant la plupart des officiers russes qu'il avait employés soit dans l'administration, soit dans la milice. Le prince est obligé de les placer dans des positions marquantes avec des grades élevés :

Mavros comme inspecteur général des quarantaines des deux Principautés;

Soutzaki comme secrétaire particulier du prince et membre du Divan d'appel;

Piccolo comme censeur et inspecteur des écoles;

Banoff, de lieutenant de l'armée russe, il est reçu dans la milice valaque avec le grade de major et comme chef de la chancellerie militaire.

Izesco, de lieutenant de [cavalerie] russe est reçu comme major et aide de camp du prince;

Blaremberg, lieutenant, passe comme major, aide de camp du prince;

Grammont, de capitaine, il passe comme colonel et premier aide de camp du prince;

Iacobson major passe colonel et aide de camp du prince.

Odobesco, lieutenant-colonel est reçu colonel, commandant le régiment de cavalerie.

Garbaski Engel Borozin	lieutenants sont reçus comme majors, commandant des bataillons;
Posnanski Economo Scordili etc.	de soulieutenants sont reçus comme capitaines, le premier comme aide de camp du prince et les autres commandants des companies d'infanterie.

Peu de temps après son arrivée, le prince est entièrement sous l'influence des russes, il s'éloigne petit à petit de ses anciens amis. Son ministère est le même que le général Kissileff a laissé à l'exception de Georges

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Philippesco qu'il remplace par Michel Ghica et de Villara, l'homme tassé, qu'il appelle aux Finances.

Michel Ghica à l'Extérieur;
Alexandre Philippesco à la Justice;
Constantin Ghica à la Spadarie;
Stirbey aux Cultes;
Bibesco à la Postelnicie;
Villara aux Finances;
Philippe Linsche au Contrôle.

Le baron Kuckmann pour lequel le prince témoignait d'abord de la répugnance gagne tous les jours plus d'ascendant.

Le théâtre national fait des progès rapides; on y joue du Corneille et du Racine, Alexandresco donne une excelente traduction en vers de *Mérope* et d'*Alzire* de Voltaire, Aristias traduit en vers blancs plusieurs tragédies d'Alfieri, la plupart des comédies de Molière, de Beaumarchais et de Kotzebue sont jouées en valaque ainsi que les drames alors à la mode de Victor Hugo [13].

Le p^ce^ Ghica, qui se réjouissait le premier, qui applaudissait auparavant à chaque nouveau pas, à chaque succès littéraire, l'un de ceux qui avait le plus contribué pour la fondation de la Société philarmonique, semble contrarié et cherche à entraver la marche du théâtre national à tel point qu'il use ouvertement de son autorité pour lui nuire; il encourage l'opéra allemand par de grands sacrifices d'argent et aucun des valaques, bien encore n'ose aller à une représentation du théâtre valaque. Il persécute tous les hommes qui s'occupent de littérature, même sans intention politique. Il ne récompense que les odes qui lui sont adressées; il aime le luxe et la représentation ou plutôt il singe le général Kissileff. Son État major compte au moins vingt aide-de-camps, portant les uniformes les plus chargées d'or qu'on puisse voir. Le colonel Grammont ne parle que de la cour de Louis XIV et de Louis XV, le prince se donne beaucoup de ridicule et les mœurs se ressentent de sa manière d'être et celle des dames qui l'entourent.

Michel Ghica se pose en protecteur des arts et des sciences, il fond une société agricole par souscription pour faire pièce à la Société philarmonique [14]; Charles Rosetty est chargé du maniement des fonds et on n'a jamais su montrer aux souscripteurs le moindre résultat, le moindre petit échantillon de quoique ce soit.

Entièrement sous l'influence d'un charlatan grecque, Papadopoulos, Michel Ghica introduit des changements absurdes et malentendus dans l'instruction publique.

1835

Jean Campineano, directeur du Ministère des finances s'oppose à toutes les dépenses qui n'ont pas été légalisées par l'Assemblée; député, il fait une opposition très forte à l'impatience de s'enrichir de Michel

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Ghica ; ami intime du prince, il l'engage à laisser de côté les subtilités politiques et à s'occuper sérieusement du commerce et de l'industrie, à encourager l'agriculture, la navigation du Danube, à attirer les maisons de commerce et à faire construire à tous prix des voies de communication.

Le prince demande à l'Assemblée que sa liste civile soit portée de 600 000 piastres ou 19 000 ducats à 1 200 000 piastres.

En moins d'un an il s'est organisé un système d'abus et de vexations dans tout le pays, dont Michel Ghica et Jean Mano sont le pivot et que le prince tolérait sans en profiter. Indépendemment des amployés de l'administration, dans chaque arrondissement le boyard le plus influent exploite les paysans à son profit par l'entremise du sousadministrateur. Ces employés parcourent les villages des sousarrondissements et forcent les paysans à des travaux de charpente et de transport moyennant une paye à l'avance qui n'est nullement en rapport avec le travail ; ainsi un transport jusqu'à Brăila valant de trente à quarante piastres n'est payé que dix piastres et souvent moins. Une pièce de charpente qui ne pouvait être travaillée à moins de 8 piastres était payée 15 para. Si les paysans s'y refusaient le sousadministrateur venait réclamer plus tard des dommages et intérêts.

L'opinion des boyards est que le paysan paye trop peu pour la journée de travail au propriétaire. Le prince présente à la chambre une loi d'après laquelle le paysan doit payer la journée de claca à raison de 70 para au lieu de 45 para qu'il payait depuis l'année 1832 et le paysan, de là où il donnait aux propriétaires suivant la loi de 1832 :

	P.
1° Une journée de labour	4
2° Une journée de corvée	4
3° 12 jours de claca à 45 par.	13,20
4° 14 jours d'obatschi à 45 par.	15,30
	36,50
	plus la dîme

il est tenu de payer suivant la loi de 1835 :

1° Une journée de labour	4
2° Une journée de corvée	4
3° 12 jours de claca a 70 par.	21
4° 14 jours d'obatschi a 70 par.	24,20
	53,20
	plus la dîme

Après la faillite de la maison Meïtani, l'exploitation des mines de sel était restée pour le compte du gouvernement. Le prince nomme Jean Ghica à cette administration [15].

Soit incurie, soit malversation, à peine si les dépenses sont couvertes.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Les deux frères Stirbey et Bibesco, loin de chercher à entraver tous ces abus comme membres du conseil des ministres, ils tâchent au contraire à pousser Michel Ghica plus avant dans les prévarications, tandis que sous-main ils excitent la chambre contre le prince. Le baron Ruckman vexe et offense le prince à chaque occasion. Celui-ci se sent blessé et lui montre de l'humeur, dans une altercation il se dit des paroles un peu fortes de part et d'autre et il s'ensuit un certain refroidissement. Les frères Stirbey et Bibesco croient la chute de Ghica inévitable et ils se retirent tous les deux des ministères qu'ils occupent, s'en vont voyager. Le prince les remplace par Michalesco aux Cultes et nomme Arsachi postelnic par intérim.

1836

Le baron Ruckman est amoureux de Madame Glogovano, la fille de Constantin Balatchano. Ioanidès trouve moyen d'obliger le consul dans cette circonstance. Mais le baron Ruckman veut épouser cette dame et il a besoin de l'intercession du prince. Celui-ci s'y prête volontier et persuade à Glogovano d'accorder le divorce à sa femme. Par là le prince se met au mieux avec le consul de Russie, dont il suit tous les conseils et toute l'action. Le p^{-ce} ne veut pas entendre parler de Bibesco, mais il accepte Stirbey à la Justice; Arsachi est remplacé par Constantin Cantacuzène et Constantin Balatchano, le beau-père du baron Ruckman est nommé à la place de Michalesco qui vient de mourir. Linsche est remplacé au Contrôle par Constantin Soutzo.

Le p^{-ce} Grégoire Ghica, mort vers la fin de l'année 1831, avait légué une grande fortune à sa seconde femme et à ses enfants du second lit, ainsi qu'à deux filles naturelles. Il avait désigné le colonel Jean Campineano comme exécuteur testamentaire et comme tuteur de ses deux filles naturelles. Le testament est attaqué par les enfants du premier lit. Campineano déffend ses pupiles par devant la justice. Le prince pousse la parcimonie jusqu'à influencer les juges, casser le jugement du tribunal de première instance, ainsi que les juges sont frustrés de leur bien. Campineano protèste et à cette occasion il se met au plus mal dans l'opinion du prince.

Le mécontentement contre le gouvernement est très prononcé. Il y avait depuis quelques années en Valachie un français, le docteur Tavernier, ancien capitaine de l'Empire. Ce médecin, après avoir parcouru l'Egipte, la Perse et la Russie, s'était marié et avait fini par s'établir à Bucarest; entendu avec quelques Valaques il avait formé une loge maçonnique. Eliad en faisait partie. En initiant quelques boyards, on avait donné à cette loge et plus d'extension et plus d'importance. Campineano, Manuel Baliano, Jean Rosetty, Grégoire Cantacuzène, Jean Otételechano, plusieurs autres députés et quelques jeunes gens en faisaient partie[16]. Cette société francmaçonnique, sans être politique, ne laissait pas moins d'avoir une influence sur la chambre. C'est

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

dans ces réunions maçonniques que les députés de l'opposition arrêtaient leur conduite dans les questions qui se débattaient à la chambre et souvent le succès de leur opinion était dû à cette entente préalable. Constantin Braïloï le secrétaire de la société francmaçonnique, dénonce tout au p^ce^ Ghica, mais celui-ci laisse continuer la loge, d'autant plus volontiers qu'il peut savoir tout ce qu'il s'y fait.

Le traitement du prince de Valachie porté l'année précédante à 1 200 000 piastres ou 38 000 ducats est porté cette année à 1 600 000 piastres, 50 000 ducats. Depuis longtemps il a le désir de se faire payer par le pays la somme de 3 000 000 piastres, les soit-disantes dépenses faites à Constantinople lorsqu'il est allé recevoir son investiture; mais il n'ose pas le faire craignant un refus de l'Assemblée ou pour le moins des observations sur le chiffre; il se décide à s'adresser au consul de Russie et il obtient une permission impériale qu'il n'a jamais fait connaître officiellement, en vertu de laquelle il a ordonné la perception de la somme en question répartie par parties égales sur les paysans contribuables.

En Moldavie, le gouvernement ne va guère mieux. Le p^ce^ Stourdza, plus avide que le p^ce^ Ghica, a du moins le talent d'empêcher les boyards de faire des abus. Il augmente rapidement sa fortune surtout par les couvents et les procès. Les boyards adressent des plaintes à Pétersbourg contre les exactions du prince. Toutefois cette action des boyards se fait en dehors de la chambre, qui est toute dévouée à Michel Stourdza. Nicolas Rosnovano, Alexandre Balche, Conaki, Alexandre Stourdza et Constantin Mourousi sont les grands meneurs; le dernier est sujet russe et il a de l'influence à St Pétersbourg, par l'entremise de son cousin Alexandre Mourousi. Ils réussissent par des pétitions à l'empereur Nicolas à provoquer une enquête. Le baron Ruckman et Beyak, le consul de Iassy sont chargés de faire cette enquête. Le prince convaincu de concession est obligé de restituer plus de 60 000 ducats. Le ministère russe fait cependant observer aux boyards que toute action de leur part qui ne serait pas faite d'une manière légale, serait mal vue par l'Empereur; alors ils cherchent tous à arriver à la chambre qu'ils avaient d'abord dédaignée.

Le p^ce^ Stourdza pour empêcher les boyards qui lui sont hostiles d'être élus, à chaque élection partielle ou générale il a la précaution de bien compter les voix qui peuvent lui être favorables et d'assurer toujours une grande majorité aux candidats qu'il présente en faisant des fournées de promotions. De là sorte bientôt le chiffre des grands boyards atteint le nombre de 500, tandis qu'il n'est que de 60 à 65 en Valachie. Cependant le prince de Moldavie de temps à autre occupe la chambre de quelques profits utiles. Il lui a fait voter les six journées de travail pour les routes, loi qui, si elle avait été consciencieusement exécutée, à l'heure qu'il est, depuis longtemps la Moldavie aurait été couverte de routes dans tous les sens.

S'il y a moins d'abus dans l'administration moldave qu'il n'y en a en Valachie, le paysan n'en est pas moins vexé, car le propriétaire

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

abuse des droits que lui accorde le Règlement de faire travailler les clacasches à la tâche.

On peut dire qu'en Valachie le paysan est exploité par l'administration, tandis qu'en Moldavie il est par le propriétaire, aussi les revenus de ceux-ci augmentent avec une très grande rapidité.

Le p^ce^ Stourdza organise des administrations séparées, des curatelles pour les écoles, pour la distribution des eaux, pour les pavés et pour les hôpitaux. Par deux ou trois mesures d'administration judiciare les procès accumulés dans les Divans diminuent rapidement tandis qu'en Valachie, l'injustice tout en n'étant pas moindre, le nombre de dossiers augmente tous les jours davantage.

La loi du cautionement pour les réclamations judiciaires est de la plus grande injustice, surtout dans un pays où la justice est au plus offrant; le prince l'a proposé dans un intérêt tout individuel et il en a largement profité; mais la chambre moldave aurait dû avoir assez de discernement pour ne pas l'adopter.

Le baron Ruckman profite de la fausse position du p^-ce^ Stourdza pour demander que conformément à la convention conclue avec la Porte, *toutes les dispositions prises par le comte Kissileff pour l'application des réformes, fussent admises comme faisant partie du corps du Règlement Organique*; il avait en outre demandé qu'on y établit la clause portant que *nul changement ne pourra être fait à la loi, sans le consentement des deux Cours, suzeraine et protectrice.*

Cet article, quoique voté par la majorité de l'Assemblée générale extraordinaire de l'année 1831, soit parcequ'il y avait eu une minorité qui s'était abstenue de la signer, soit pour ne pas s'exposer à des observations et éveiller par là l'attention de la Porte ou des autres puissances et laisser percer les véritables intentions de la Russie à l'égard des Principautés, il n'avait pas été imprimé. Le baron Ruckman n'en demande pas seulement l'insertion, mais au lieu des mots *faire parvenir à la connaisance des deux Cours*, il substitue : *faire parvenir à une plus haute connaissance.* Le p^-ce^ Stourdza a toute la chambre composée rien que de ses créatures et peut donner une preuve de son zèle à la Cour de Russie. Tout passe, sans discussion, ni observation aucune. Dans la chambre valaque, il y a un esprit d'oppositon et de patriotisme; la proposition de Mr Ruckman rencontre une très grande résistence. Campineano prend la parole et fait observer que cet article est incompatible avec l'art. 52 portant que : *tout acte ou décision de l'Assemblée générale et du prince qui serait contraire aux privilèges de la Principauté, aux traités ou hattichérifs émanés au profit de cette Principauté, comme aussi contraires aux droits de la Cour suzeraine et protectrice doivent être considérés comme nuls et nonavenus.*

Michel Ghica, Stirbey, Villara et Constantin Cantacuzène, les ministres du prince se démènent pour faire adopter la proposition du consul de Russie; ils poussent jusqu'aux insultes et aux menaces, néan-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

moins elle est rejetée à la presqu'unanimité comme contraire aux droits de la Principauté, aux hattischérifs de la Porte et au traité d'Adrianople. Les seuls députés Georges Philippesco, Constantin Philippesco, Cornesco et Stefan Balatschano votent pour la demande du consul.

Le baron Ruckman écrit une note qui se termine ainsi: „... Ce n'est pas sans une extrême surprise et un vif regret que le soussigné a vu que l'Assemblée générale, en prenant connaissance du rapport présenté par la commission chargée de la révision de ce travail, a élevé des objections et des difficultés relativement aux changements introduits dans la nouvelle rédaction par suite des principes qui ont servi de base et de règle et en vertu d'une sanction suprême.

Cette rédaction est basée d'une part sur le texte primitif du Règlement et des stipulations supplémentaires adoptées par l'administration provisoire et d'une autre sur les changements de pure forme arrêtés entre la Cour Impériale et la Porte Ottomane et qui n'altèrent d'aucune manière le dispositif du texte.

D'après cela, l'Assemblée générale n'étant appelée qu'à constater si la nouvelle rédaction est exactement conforme à ces bases, elle ne pouvait que sortir du cercle de ses attributions et de ses pouvoirs, soit en s'opposant à ces changements, soit en voulant les modifier selon ses propres opinions.

Le soussigné se fait par conséquent un devoir de déclarer à Votre Altesse l'Hospodar que les discussions des membres de l'Assemblée ayant pris une pareille tendance, il ne peut les considérer que comme essentiellement ostentatoires aux droits des Cours suzeraine et protectrice, et il ne lui reste dès lors qu'à protester comme il proteste par la présente de la manière la plus formelle contre une marche aussi irrégulière et aussi contraire au respect dû aux deux hautes Cours, qui n'admettent aucune déviation de la lettre des transactions qu'elles ont conclues et qu'elles sauront maintenir dans toute leur intégrité.

En conséquence, le soussigné, en priant S.A. de vouloir bien immédiatement prendre les mesures les plus convenables pour faire cesser toute discussion ultérieure à cet égard, croit de son devoir de le prévenir en même temps, qu'il se réserve de porter cette fâcheuse circonstance tant à la connaissance de la Cour Impériale qu'à celle de la mission de sa Majesté Impériale à Constantinople, afin de provoquer les déterminations que les cas exige.

Le résultat de cette note fut un office du p^{-ce} à l'Assemblée par lequel il retira la copie du Règlement à réviser et annula tout le travail relatif à la révision. La chambre vote une adresse au p^{-ce} dans laquelle elle expose et elle explique les raisons pour lesquelles elle a rejeté l'insertion de l'article en question; pendant que l'Assemblée rédigeait l'adresse, le spadar vient évacuer la salle par ordre du prince; le pos-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

telnic Constantin Cantacuzène enlève plusieurs dossiers des archives de l'Assemblée qu'il porte chez le consul de Russie où le p^ce^ reçoit l'adresse de la chambre, le 21 Juillet 1837 (4 août 1837).

L'aga Jean Philippesco est destitué pour avoir voté avec la majorité. Il est remplacé par Manuel Floresco, le vornik des prisons et la place de ce dernier est donnée au colonel Blaremberg, le beau-frère du prince.

1838

Peu de mois après, le baron Ruckman allait remplacer Mr Butenief à Constantinople. Au mois d'avril le chargé d'affaires du prince de Valachie, Aristarchi, arrive à bord d'un bateau à vapeur frété expres pour lui seul, porteur d'un firman de la Porte qui ordonne l'insertion de l'article en question, mais on attend pour lire le firman le retour du baron Ruckman qui se fait précéder de trois jours d'une lettre dans laquelle il dit que le ministère impérial s'étant persuadé que les actes de l'Assamblée générale valaque n'étaient que le résultat d'un entrainement partiel, avait ordonné à la mission de Russie à Constantinople de s'entendre avec le ministère de la Porte et qu'à la suite de cette entente un firman avait été publié pour réprimander d'abord l'Assemblée en générale et les premiers moteurs en particulier; que lui, Ruckman, arrivait pour parler personnellement à tous les membres de l'Assemblée dont la principale occupation sera l'intercalation de toutes les annexes faites ultérieurement, durant le gouvernement provisoire russe, annexes à la fin desquelles sera jointe aussi la conclusion.

À son arrivée il remercia de la part des deux Cours Georges Philippesco, Constantin Philippesco, Stefan Balatschano et Cocorasco comme les seuls députés qui aient compris les vrais intérêts de leur pays; il blâma et menaça les autres, il fit un discours qu'il termina en disant qu'on avait à choisir entre la soumission volontaire et le régime des firmans et que pour sa part il était désolé que de pareilles choses se fussent passées sous *son administration.*

Le 15 mai le firman est lu dans l'Assemblée; l'article est inseré et signé par le président et les secrétaires avec l'observation *par ordre du sultan.*

De la discussion de cet article date l'éveil donné à l'opinion en Valachie; les hommes intelligents s'apperçoivent que la Russie est le danger et que la Turquie n'agît que sous la pression de la mission russe à Constantinople; ils tournent leurs regards du côté de Constantinople en attendant que l'Empire finisse avec les difficultés élevées par l'œuvre de régénération dans laquelle il est entré pour rétablir dans les Principautés un état légal et juste qui puisse assurer leur bonheur et leur développement.

L'Assemblée continue ses travaux. Dans le courant de la session elle fait plusieurs bonnes lois. Elle affranchit des esclaves du gouvernement, elle s'occupe de la canalisation de cinq rivières principales, de la construction des routes, d'un projet de cadastre général, elle vote une loi pour

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

l'instruction primaire, elle demande que les ministres soient responsables de toutes les sommes dépensées sans l'autorisation de l'Assemblée.

La maison de Hadgi Mosco, la seule maison importante qui avait résisté, fait faillite. Les caisses publiques sont intéressées pour 2300000 piastres que le ministre du Culte et le spadar avaient avancés à cette maison de la caisse centrale et de la caisse de la milice pour la soutenir. Après la faillite il s'agissait de savoir sur qui retomberait la perte, sur les ministres qui avaient prêté sans garantie ou sur la masse des créanciers, les droits de l'état ne pouvant souffrir en vue de la loi qui les garantit. Le prince, au mépris des droits des créanciers, nomme Grégoire Gradisteano pour enregistrer les papiers de Mosco et ne laisse exercer le droit de syndicat prescrit par la loi qu'après qu'il a retiré tous les papiers qui avaient rapport à ses relations d'argent avec la maison Mosco [17]. Les créanciers nommés pour syndics: le colonel Campineano et Pana Bouesco.

Dans le courant du mois de † ... †* le postelnic Constantin Cantacuzène lit à l'Assemblée une lettre du ministère de St Pétersbourg qui adjoigne au prince de payer la somme de 400 000 piastres à Mr Alexandre Philippesco, somme dépensée par ce boyard pendant la révolution de 1821 pour l'entretien de la troupe d'Ipsilantes; la discussion s'engage, le payement de la somme est rejeté par l'Assemblée, aussitôt le postelnic lit un office du prince qu'il tenait en poche par lequel il ordonne la suspension de l'Assemblée pour un temps indéfini.

Au milieu des circonstances que nous avons rapportées, le prince Ghica, profitant de la mauvaise disposition du ministère russe à l'égard de l'Assemblée valaque, avait adressé une note au comte Nesselrode qu'il terminait par cette phrase:

„Le ministère impérial peut trancher la question sans qu'il ait besoin de venir remettre de nouveau en question les principes fondamentaux des réformes et de changer les dispositions réglementaires définitivement confirmées par les Cours protectrice et suzeraine. Il ne s'agit point ici ni de changer rien au Règlement, ni d'innover dans les principes des réformes; c'est une pure question d'interprétation et de tendance. On dira aux pouvoirs qui forment le gouvernement de Valachie: vous entendrez de telle ou telle manière le Règlement Organique et vous marcherez désormais ainsi".

Cette manière de voir les choses avait été approuvée à St Pétersbourg et le prince était en possession d'un firman de la Porte qui l'autorisait à suspendre l'Assemblée.

Les consuls de France et d'Angleterre tenus au courant de tout ce qui se passait entre le prince et l'Assemblée, entre le pays et la Russie, donnaient raison aux députés. Le marquis de Chateau Giron, le consul général de France, avait amené le pavillon quelque temps auparavant, à la suite de l'affaire Marsille. Ce français était depuis longtemps accusé par le docteur Tavernier d'exercer la médecine muni d'un faux diplôme. Le consulat n'en fit rien d'abord, mais le dr. Tavernier persista et finit

* Loc liber în manuscris.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

par ses démarches auprès de la Faculté de Médecine de Paris de provoquer au Consulat de Bucarest une lettre par laquelle le ministre des affaires etrangères ordonna l'arrestation de Marsille ; celui-ci, marié à une valaque et décoré de la Croix de Ste Anne de Russie, intéresse à cette affaire et le consulat de Russie et le prince et la plupart des boyards ; le gouvernement valaque le défend ; de là, rupture. L'affaire est portée à Constantinople, discutée entre la mission de la France et la Porte. Le consul est obligé de renoncer à son sujet qui est considéré comme valaque et le prince pour avoir fait employer la force contre le †...†* du consulat entre les mains du quel se trouvait Marsille, est obligé d'aller faire une visite à Mr de Chateau-Giron et lui témoigner ses regrets.

Aucune des lois votées par l'Assemblée n'a eu le résultat qu'on était en droit d'en attendre. Les esclaves de l'état affranchis ont été distribués sans aucun discernement aux favoris du gouvernement pour être établis comme clacasches sur leurs terres, le gouvernement n'a aucune sollicitude pour leur établissement, point que la mortalité devient très grande parmi eux et un grand nombre périt par le typhus. La loi pour l'instruction primaire des villages devient une source d'abus criants. La construction des écoles et des maisons communnales offre aux administrateurs un moyen facile de rencogner les paysans qui sont obligés de se côtiser et d'offrir des sommes considérables pour obtenir des repos.

L'Assemblée fermée, Campineano se décide vers le commencement de l'année 1839 d'aller à Constantinople plaider au nom de plusieurs députés la cause du pays contre les empiètements de la Russie et d'éclairer la Porte sur la question ; arrivé à Constantinople il n'est reçu chez aucun ministre de la Porte. Les ambassadeurs de France et d'Angleterre, l'amiral Roussin et lord Pousomby lui font un excellent accueil, l'encouragent et lui conseillent d'aller en France et en Angleterre plaider cette cause. Campineano part muni de lettres de recommandation pour monsieur Mole et pour lord Palmerston. À Paris et à Londres il est écouté avec intérêt, il se met en relation avec Reschid Pascha, alors ambassadeur de la Porte, mais le moment est mal choisi, les affaires d'Egypte et la mort du sultan Mahmoud préoccupe la politique européenne ; la question des Principautés n'est pas même entamée, la Russie obtient de Reschid Pascha, devenu ministre des affaires étrangères, un firman d'exil pour Campineano ; il est arrêté à Caransebesch dans le Banat, de là il est conduit à Vienne et escorté jusqu'à la frontière de Valachie où il est remis entre les mains du gouvernement valaque qui l'envoye dans le couvent de Margineni, quoique le firman porta qu'il soit envoyé à Philippopolis. Il est tenu entre Margineni et Ploumbouita, près de deux ans, et il n'est mis en liberté que sur amende honnorable envoyée au consulat de Russie et sur la condition écrite de ne plus se mêler de politique[10].

Le firman d'exil contre Campineano débande tout le parti. C'est à qui irrait faire mea culpa chez le prince et chez le consul de Russie. Eliad, le secrétaire de la Société pharmaconnique, pour témoigner de son zèle, livre au prince tous les papiers de cette société, écrit des satyres contre

* Cuvînt ininteligibil.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Campineano et contre ses amis, des odes à la louange du prince et crie contre la tolérance de la censure qui a permis l'impression des fables d'Alexandresco, dont il interpète et explique les allusions au consul de Russie et au prince [19]; il écrit dans son Courrier que les droits de la Cour protectrice étaient imprescriptibles comme ceux de la Cour souzeraine.

Toute la jeunesse sympatisait avec les idées de Campineano, le programme politique était posé dans le mémoire qu'il avait remis à Reschid Pascha et aux cabinets de France et d'Angleterre *Les anciens droits du pays accordés par le sultan Mahomet II*. Le traité du 29 juillet donnait à espérer que la France et l'Angleterre prêteraient tout leur appui à l'Empire Ottoman pour l'accomplissement de l'œuvre de régénération commencée par le sultan Mahmoud et les esprits commencèrent à se remuer [20].

1840

Des fréquantes réunions avaient lieu chez Mitica Philippesco, l'un des jeunes boyards les plus éclairés et les plus instruits; Vaillant, N. Balcesco, Marin Telegesco et quelques autres étaient de ces réunions. Vaillant avait profité de ce cercle pour donner aux réunions un caractère d'organisation maçonnique. Aucun doute qu'elles avaient fini par prendre un caractère politique; mais il n'y a ni organisation, ni préparatif insurrectionnel. Eliad mis au courant par Izesco de ce qui s'y disait et s'y faisait, alla en informer le prince et le Consulat de Russie en présentant ce centre comme ayant des ramifications et des afiliés répandus dans tout le pays, prêts à lever l'étendard de la révolte [21]. Le courant du mois d'octobre [le] colonel Nicolas Golesco, aide de camp du prince, remplissant les fonctions d'aga en l'absence de Manuel Floresco qui était en voyage, est chargé d'arrêter les soit-disant conjurés, Mitica Philippesco, Vaillant, Nicolas Balcesco, Marin Telegesco, Sotir et plusieurs autres dont la liste était donnée par Izesco, l'un des leurs. Le capitaine Costaki de l'agie fut chargé de faire de nombreuses arrestations dans les districts. À l'occasion de la St Michel, Eliad présenta son poème intitulée *La chute des diables*, *Căderea dracilor*, qu'il dédie à Michel Ghica, en le comparant à l'archange qui a précipité les démons du ciel.

Une comission composée de Nicolas Golesco, Manuel Floresco, Constantin Ghica et le colonel Odobesco fut instituée pour instruire le procès des conspirateurs.

Mr Titoff, arrivé comme consul de Russie, avait annoncé aux boyards dans le mois de décembre que sur les insistances de la mission de Russie à Constantinople la Porte avait consenti que l'Assemblée fut convoquée. C'est ce qui eut lieu en effet peu de temps après son arrivée. De tous les députés, Campineano seul est exclu, un autre est élu à sa place. Eliad honni et déconsidéré par tout le monde s'empare de l'idée de Petro Major, se pose en nationaliste en écrivant des articles sur l'orthographe étimologique; il fait un journal intitulé *Le courrier des deux sexes* dans lequel il bannit tous les mots qui ne sont pas d'origine latine [22]. Peu de temps après

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

tout le monde s'occupe d'étimologie, Eliad devient à l'aide de deux ou trois prôneurs le représentant du nationalisme.

L'ambition des frères Bibesco et Stirbey s'aguisait tous les jours davantage en voyant la déconsidération dans laquelle le prince Ghica était tombé dans le pays ; forts de la protection du gl. Kissileff, ils travaillaient à profiter de la chute du prince que la Russie ne pourrait manquer de provoquer. Ils allaient et venaient de Paris à Carlsbad et à Vienne où ils se trouvaient souvent avec le grand duc Michel et le général Kissileff. Bibesco passe l'hiver de 1840 à écrire une brochure intitulée *Paul Kissileff et les Principautés de Moldavie et de Valachie par un habitant des Principautés* [23].

1841

De retour à Bucarest vers la fin de l'hiver, il trouve Manuel Baleano sortant d'un exil de quelques jours où le prince l'avait envoyé pour s'être permis dans la chambre quelques observations sur les comptes de la milice ; il avait dit que dans la cavalerie il n'y avait pas le nombre de chevaux qui figurent dans les cadres. Bibesco persuade à Baleano que le seul moyen de se venger du prince Ghica était de proposer la naturalisation du général Kissileff, car alors la Russie, sûre de le faire élire prince, n'aurait plus à craindre de voir élire quelq'un d'hostile à ses vues et à sa politique et l'abandonnerait. Baleano, plus vindicatif que mauvais valaque, dès qu'il se présente à la chambre, il prend la parole pour reprocher aux Valaques leur ingratitude envers leur bienfaiteur et au gouvernement de n'avoir rien fait pour la mémoire de l'homme qui a tout fait pour la Valachie. Le prince déconcerté fait faire une petite opposition par quelques uns de ses fidèles, mais personne n'a le courage ni de parler ouvertement, ni de voter contre. La proposition de naturalisation avec le grade de bano et une terre de quarante mille ducats est votée à l'unanimité. Le prince menacé dans sa position, s'appuia du consul d'Autriche Timoni et obtient du prince Meternik l'assurance que l'Autriche le soutiendrait auprès de la Porte dans le cas où la Russie chercherait à le renverser. Le prince se croyant fort de cette assurance, ne veut plus écouter les conseils du consul de Russie ; il veut gouverner sans la participation de Mr Daskoff ; il fait de Billecoque et de Timoni sa société et refuse à revenir, comme par le passé, sur la décision des procès à la représentation du consulat de Russie. Un refroidissement très marqué existe dans les relations du prince et de Daskoff.

Les frères Bibesco et Stirbey profitent de l'occasion pour entraîner le consul de Russie de leur coté et s'appuient de son influence pour les élections générales qui se préparent pour le mois d'octobre 1841.

Après neuf mois d'instruction de l'affaire Mitica Philippesco et coaccusés, une cour ad-hoc est instituée pour les juger à huis clos ; elle

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

se compose du Divan suprême et du Divan criminel réunis. Les membres de ces Divans sont:

Pour le Divan suprême :

Georges Philippesco, président
Théodore Vacaresco, membre
Stefan Balatschano, "
Michel Racovitza "
Nicolas Soutzo "

Pour le Divan criminel :

Argyropoulos, président
Georges Vacaresco, membre
Jean Golesco "
Alexandre Floresco "
Mathieu Greciano "

Le colonel Golesco est chargé de remplir auprès de cette cour les fonctions de procureur extraordinaire. Après plusieurs séances de débats et un plaidoyer chalereux de ce procureur ad-hoc qui demande la tête des accusés, afin dit-il que le prince puisse exercer sa clémence, les accusés sont presque tous déclarés coupables et condamnés.

Dès la deuxième séance Georges Philippesco, le président de cette cour s'était déclaré incompétent, l'un des accusés, Mitica Philippesco étant son neveu ; il n'est point remplacé. La sentence est signeé par :

Argyropoulo
Georges Vacaresco
Nicolas Soutzo
Jean Golesco
Alexandre Floresco

Ils sont acquités comme non-coupables par les quatre autres juges :

Stefan Balatschano
Michel Racovitza
Théodore Vacaresco
Mathieu Greciano

La sentence n'est pas moins mise à exécution dans toute sa rigueur, mais singulière justice, l'un des principaux accusés, le français Vaillant, à la suite d'une note du Consulat de France par laquelle Mr Billecoque demande au gouvernement de lui faire connaître la culpabilité de son sujet ou de le faire mettre en liberté, le français est immédiatement libéré. Mitica Philippesco, déclaré le chef de la conspiration est condamné à dix ans d'exil dans le couvent de Snagov, tandis que les coaccusés Telegesco, Sotir, Marin et quelques autres sont condamnés aux travaux de mines de sel à perpétuité. Cette sentence est rendue dans le courant du mois de mai.

Le consulat de Russie, pour se rendre populaire, s'apitoye sur le sort de ces malheureux ; il est affable et consolant pour les amis et parents

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

des condamnés qui vont réclamer son intervention ; tout en ne faisant aucune démarche il critique hautement le prince et les juges.

Dès ce moment c'est à qui serait le plus populaire du prince ou du consul de Russie. Le prince se décide à protéger les paysans contre les propriétaires. Jean Rosetty ayant une terre qu'il vend par petits lots à des paysans, quelques boyards poussent les haut-cris et réclament contre les paysans de leurs terres qui vont sur la terre de Jean Rosetty.

Le prince répond à toutes ces réclamations en reconnaissant aux paysans le droit de transmutation. Malheureusement, il ne fait aucune justice aux paysans qui réclament contre Rosetty, qui a abusé de leurs bonne foi. Ils ont acheté des stangènes* croyant que c'était le stangène agraire usité en Valachie, qui suit (?) un †... †** de largeur — et (?) de mille à cinq mille de profondeur ; tandis que Rosetty leur a vendu des stangènes carrés sans le leur expliquer.

Le prince et le consul se haient tous les jours davantage. À la nouvelle qu'il y a des mouvements en Bulgarie et que quelques centaines des leurs accourent de la Russie pour aller organiser une insurrection, il expédie l'ordre à Brăïla de s'emparer des principaux chefs ou de profiter de la moindre résistence de leur part pour les exterminer. Les autorités de Brăïla se montrent empressées de faire embarquer les Bulgares qui arrivent, mais ceux-ci ayant fait mine de se défendre et de ne pas vouloir entrer dans les deux barques qu'on leur avait préparées en disant qu'elles étaient trop chargées et qu'elles pourraient chavirer, le chef militaire commande le feu et la plupart restent sur place [25].

Le consul de Russie fortement compromis dans cette affaire n'ose faire aucune remontrance au prince ; au contraire, il cherche d'obtenir du prince la non-mise en accusation de Constantin Soutzo dont la culpabilité ressort de toutes les dépositions ; il y réussit. Néanmoins, dès que l'époque des élections arrive, la coalition Georges Philippesco, Alexandre Philippesco, Stirbey, Bibesco et Villara, — forte de l'appui ouvert du consulat de Russie et de la coopération de l'archevêque —, obtient la grande majorité pour leurs candidats et dans les provinces et dans la capitale.

Aussitôt réunie, la chambre nomme une commision pour la rédaction d'une adresse au prince ; Bibesco et Villara en font partie ; cette adresse est votée à une très grande majorité et contient plus de vingt chefs d'accusation contre l'administration. Elle commence en temoignant adroitement au prince la satisfaction de la chambre pour l'apaisement des troubles de Brăïla ; elle lui énumère les abus commis à l'occasion :

De l'alignement des maisons dans les villages ;
De la construction des maisons communales ;
De la construction des maisons d'école ;
Des greniers de réserve ;
Pour l'entretien des dorobantzs ;
Le recrutement ;
La séparation des routes ;

* Stînjeni.

** A fost scris cuvîntul *stangen*, dar a fost anulat.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Les dépenses occasionnées dans les villages par les administrateurs ;
Les manœuvres des employés du gouvernement pour obliger les paysans à livrer leurs produits à la moitié et au tiers de leur valeur ;

La vénalité des places de sousadministrateurs ;
Les abus des municipalités des villages ;
L'exaction des tribunaux ;
L'ingérence du gouvernement dans les procès ;
Le désordre dans les finances ;
L'esprit de désordre dans la milice ;
L'injustice dans les avancements.

Ce sont les Villara, les Georges et Alexandre Philippesco, les Bibesco, en un mot tous les anciens ministres qui ont inventé, organisé et commis tous ces abus qui viennent en accuser le prince. L'occasion est belle et le prince, tout en ayant eu le tort d'avoir laissé le champ libre à toutes ces exactions, il n'avait pas celui d'en avoir profité, et pouvait en toute sécurité ordonner une enquête dont le résultat eut été un coup terrible pour la plupart des signataires de l'adresse, mais il a la faiblesse de reculer devant cette mesure. D'ailleurs ces messieurs jouaient à coup sûr, le consul de Russie leur avait garanti l'inaction du prince. En effet il va le trouver et lui promet de le soutenir à St Pétersbourg et à Constantinople s'il se conduit avec modération et s'il cherche à se concilier petit à petit les différents membres de l'Assemblée. Le prince laisse échapper l'occasion, n'y répond pas. Plus tard il répond à des réclamations de la chambre sur la transmutation des paysans par deux offices qui sont des modèles de style et de libéralisme et qui resteront comme souvenirs inéfaçables dans l'esprit des paysans.

L'adresse communiquée aux deux Cours a pour résultat l'envoi de deux commisaires.

Le général Duhamel arrive le premier dans le courant du mois de juillet. Il se montre très bien disposé pour le prince, lui promet son appui, il lui conseille seulement d'éloigner des affaires les trois hommes les plus compromis :

Michel Ghica
Constantin Cantacuzène
et Jean Mano.

Ils sont remplacés par Théodore Vacaresco, Constantin Soutzo et Nicolas Golesco. À la place de Constantin Soutzo au contrôle on place Campineano. Le ministère se compose ainsi :

Théodore Vacaresco à l'Intérieur ;
Constantin Soutzo à la Postelnicie ;
Constantin Ghica Spadar ;
Michel Cornesco à la Justice ;
Heresco à Vestiarie ;
Constantin Balatschano aux Cultes ;
Campineano au Contrôle.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Sous main et par l'entremise de Bibesco et de Villara, le général Duhame fait signer aux députés des doléances aux deux Cours. Lorsque le papier porte un assez grand nombre des signatures il part ; Bibesco et Stirbey pretextent des voyages et partent presqu'au même temps. Le prince est prevenu par quelques uns des députés qui le tiennent au courant de tout ce qui se passe ; mais il y a des lettres de Vienne qui lui assurent l'appui du prince Meternik et Schekib Efendi le commissaire de la Porte, lui promet sa protection à Constantinople. Les boyards de l'opposition parviennent à intéresser ce dernier à leur cause. Quelques semaines après la réception d'un sabre d'honneur envoyé par le sultan, au moment où le consul d'Autriche lui donnait les meilleurs nouvelles de Vienne et de Constantinople de la part du prince Meternik et du comte Sturmer, le médecin Arsaki va trouver le prince et lui annonce sa destitution. La compagnie des mines de sel — Villara, — Otételeschano, Arsaki et Cie. venaient de recevoir un courrier de Constantinople par lequel leur correspondant de Constantinople leur annonçait que la somme prescrite avait été comptée à la personne en question, vu que le firman de destitution du prince Ghica avait été signé ; le prince signe une démission et deux jours après, lorsqu'il reçoit la nouvelle officielle de son capoukehajé, il part pour la frontière de Transylvanie et passe à la Tour Rouge.

Le gouvernement reste entre les mains des trois caïmacams prescrits par le Règlement : le grand vornic, le logothète de la Justice et le Président de la Haute Cour, savoir Georges Philippesco, Théodore Vacaresco et Michel Cornesco.

Cette caïmacamie n'agit que par Villara qui lui transmet les volontés de Mr Daskoff. Elle s'occupe aussitôt de dresser la liste des candidats.

Campineano, le candidat que la Russie redoutait, est ecarté ; il n'est pas mis sur la liste tandis que les deux frères Stirbey et Bibesco sont admis, malgré l'article de Règlement relatif à l'élection du prince qui exige de tout candidat la condition d'être noble de trois générations, c'est à dire qu'il soit pour le moins petit-fils de boyard, condition que les deux frères Bibesco et Stirbey ne remplissaient pas. Sous le prétexte que l'élection ne pourrait être faite assez vite, la caïmacamie s'est permis de changer le mode de procéder au scrutin et au lieu de passer succesivement tous les candidats au ballotage, ainsi que cela est prescrit par le Règlement, les trente candidats sont partagés en six séries de cinq candidats chacune, on distribue aux électeurs cinq boules, dont une blanche pour chaque série. C'était là une véritable supercherie, car sur trente candidats il n'y en avait guère qu'une dizaine de sérieux. C'était Georges Philippesco, Alexandre Philippesco, Jean Philippesco, Baleano, les deux Alexandre Ghica, Stefan Balatschano, Michel Cornesco, Constantin Ghica, Stirbey, Bibesco et deux ou trois autres ; or, en plaçant les autres candidats sérieux par deux ou par trois dans une même série et les deux frères Stirbey et Bibesco chacun dans une série séparée en compagnie des candidats insignifiants, on créait un moyen sûr de leur assurer une majorité au-dessus de celle des autres. Ainsi les deux Philippesco, Georges et Alexandre, qui avaient des partisans communs se sont neutralisés les votes l'un à l'autre.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Mr Daskoff dit le lendemain assez justement que sa femme avait accouché d'un enfant et lui d'un prince de Valachie.

Le poète Eliade dès le lendemain, il chante le prince Bibesco comme il a chanté tous les dispensateurs de gratification qu'il a trouvé sur son passage, comme il a chanté avec une égale ardeur Grégoire Ghica, l'empereur Nicolas, Kissileff, Alexandre Ghica.

Doi Joi se războesc și fulgerul jos plumbă...
Deux Jupiters luttent et la foudre tombe...[26]

Il prodigue ses éloges et l'admiration pour Bibesco, il écrit dans son Courieru romanescu des éloges pompeux pour tous les discours vides de sens et empoulés du prince qui ne respirent qu'orgueil, vanité et allusion insultantes pour son prédécesseur.

Un autre poète familier, Aristia écrit des *stances épiques* à la Homer, que le prince paye fort généreusement malgré le ridicule dont elles le couvrent ; il est traité de Phebus, d'Apolon, de Daphné :

Tu, Febu Apolon ager Daphné Argintarcate...
Toi, Phebe Apolon, fort Daphné à l'arc d'argent...[27]

Le prince Alexandre Ghica avait laissé les finances en assez bon état :

Le revenu	18 099 983
les dépenses	15 440 053
la caisse de réserve	1 000 000
la caisse centrale	2 140 456

1842

Le nouveau prince passe les premiers mois de son administration à poser dans de costumes de divers formes plus ou moins riches, plus ou moins brodés. À la moindre petite occasion il fait des discours, il en débite aux grands boyards, puis aux petits boyards, puis aux corporations des villes, aux écoles, à tous les établissements qu'il visite ; la milice a surtout sa solicitude, il dit à chaque officier qu'il est son frère d'arme, aux soldats qu'ils ont gagné un nouveau camarade. Il excite par ses discours l'ambition et l'avidité des grands en leur montrant la richesse et la force de l'aristocratie anglaise comme le point auquel il veut élever la boyarie valaque ; il excite les petits contre les grands en leur décrivant les grands boyards comme un obstacle au vrai progrès et en disant à chaque occasion aux officiers qu'il aurait bientôt besoin de leur bras pour couper le mal et pour implanter le bien. En un mot, il excite toutes les classes les unes contre les autres, il promet à la bourgeosie de s'occuper de ses intérêts et de la faire prospérer ; il demande aux corporations des mémoires pour proposer au gouvernement les mesures et les améliorations qu'il peut prendre pour faire prospérer leur industrie respective, sauf à ne jamais s'en occuper.

Il amnistie à grand bruit les condamnés Mitica Philippesco, Marin, Balcesco et les autres.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

L'Assemblée accèpte avec enthousiasme toutes les propositions du gouvernement, elle vote plusieurs lois.

Un projet par lequel on augmente l'octroi des vins et des spiritueux aux double de ce qu'il était.

Un impôt de 5 para (1/8 piastres) à l'entrée de toutes les villes par tête de cheval ou bœuf attelé.

Le monopole de la vente des jeux de carte au profit des municipalités.

Une autre loi oblige les paysans de travailler au moins six jours de claca à la tâche, tandis que jusque là ils avaient toujours eu la faculté de les payer toutes (sic) en argent. Pour compensation cette même loi réduit le prix de la journée de 70 para qu'il était à 60, pour soulager, y est-il dit, le malheureux paysan, qui a trop souffert dans l'administration précédente. Pour apprécier le véritable effet de cette loi on n'a qu'à faire un tableau comparatif entre les deux redevances. À cette époque une journée ordinaire se payait au moins 5 piastres. Le travail prescrit par le Règlement pour une journée à la tâche est au moins double de celui qu'on peut faire dans un jour ; en ne comptant rien qu'à 6 piastres la valeur d'une journée à la tâche on a :

D'après la disposition de 1834 :

	Piastres
1° Une journée de labour	4
2° Une journée de corvée	4
3° 12 journées de claca à 70 para	21
4° 14 journées d'obatschi à 70 para.	24 1/2
	53 1/2

plus la dîme

D'après la disposition de 1842 :

	Piastres
1° Une journée de labour	4
2° Une journée de corvée	4
3° Six journées de claca à la tâche	36
4° Six journées de claca a 60 para	9
5° 14 jours d'obatschi à 60 para	21
	74

plus la dîme.

Une autre loi à l'instar de ce qui avait été fait en Moldavie quelques années auparavant, obligea les paysans à un travail annuel de six jours pour la construction des routes.

Enfin une demande de 5000 ducats pour les frais de route du prince qui doit aller à Constantinople recevoir son investiture.

1843

Aussitôt après le vote de six journées pour les routes, le prince met en construction un jardin public à la barrière de Mogochoi pour éterniser la mémoire du général Kissileff qui vient de refuser une statue ; il ordonne

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

le desséchement du lac de Tschismedgi et l'établissement d'un jardin public sur cet emplacement. Deux autres jardins sont entrepris l'un à sa maison de la métropole, l'autre à Baneassa, la propriété de la femme du spadar Constantin Ghica. Les ministres font commencer des travaux d'embellissement à leurs maisons de campagnes. Stirbey, le ministre de l'Intérieur et le frère du prince, entreprend le jardin de Boufté et fait défricher au moyen de la corvée des routes plusieurs milliers d'arpents de terrain pour y cultiver le colza ; Jean Philippesco trace un jardin considérable à sa terre de Philippesti, Baleano fait construire un immense barrage à sa terre de Bolintino.

Le prince continue avec le ministère imposé par le général Duhamel au prince Ghica ; mais à son retour de Constantinople il fait des changements, nomme à des emplois administratifs et judiciaires ses parents, ceux de sa favorite et ceux des boyards qui ont contribué le plus pour son élection. C'est l'époque de la rétribution, à chacun selon son travail contre l'ex prince et selon les preuves qu'il peut faire valoir en faveur du vote qu'il a donné le jour de l'élection.

Stirbey est nommé vornik de l'Intérieur ;
Villara logothète de la Justice ;
Jean Philippesco vestiar ;
Manuel Floresco logothète du Culte ;
Manuel Baleano postelnic ;
Campineano contrôleur ;
Jean Mano aga ;

Georges Philippesco reçoit le titre de basch-boyar et il reste à la place de président de la Haute Cour. Une nouvelle section du Haut Divan est créée pour l'oncle du prince, Théodore Vacaresco, qui est promu au grade de bano ; son frère Jean Bibesco est promu à un grade élevé et nommé administrateur de Dolji, district dont Craïova est le chef-lieu.

Aux sièges devenus vacants à l'Assemblée par la nomination de nouveaux ministres et au remplacement de Villara, de Jean Philippesco, Manuel Baleano et Manuel Floresco furent élus députés Constantin Soutzo, le bezadé Charles Ghica, Constantin Cantacuzène et le vestiar Alexandre Ghica.

Pendant ce temps, le prince de Moldavie, effrayé de la popularité du prince Bibesco, s'occupe à faire activer les travaux de la route de Faltischeni. La chambre lui est toute dévouée et les boyards ne peuvent agir contre lui qu'en dehors de l'Assemblée. Les Rosnovano, Michel Paskano, Conaki, Nicolas Conta et quelques autres signent constamment des adresses et des réclamations, mais ils ne réussissent qu'à avoir de temps à autre la visite du consul général de Bucarest, qui vient les admonester au nom de l'empereur Nicolas et les traiter d'une manière humiliante. Néanmoins ils persistent à signer des adresses à l'Empereur de Russie et au ministère de St Pétersbourg. L'archevêque Benjamin étant mort, l'Assemblée extraordinaire des boyards est convoquée pour l'élection de l'archevêque. Le prince soutient l'évêque de Roman Meletius, tandis que les mécontents

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

sont tous, par opposition, pour l'evéque de Housche ; Meletius l'emporte à force d'argent. Le consul de Russie veut faire élire l'archimandrite Néonile, le supérieur du couvent de Neamtzo ; mais il n'a pas les qualités requises par le Règlement. Benjamin Rosetty est élu évêque de Roman en remplacement de Meletius. Alexandre Balsche, le neveu du prince, un des boyards qui faisait l'opposition la plus rude est nommé vornic du Culte : il est chargé d'organiser le ministère nouvellement créé et de régulariser les biens des couvents.

L'Assemblée vote comme toujours à l'unanimité le projet du prince Stourdza pour l'affranchissement des esclaves du gouvernement et des couvents ; le prince affranchit aussi ses esclaves particuliers. L'Assemblée lui vote à la fin de la session une adresse par laquelle elle le prie d'accepter à titre de gratification viagère le revenu de l'exportation des céréales.

En Valachie les députés nouvellement élus se posent à l'Assemblée en opposition légale et systématique.

Le gouvernement présente à l'Assemblée une loi pour régulariser le budget d'un corps d'artillerie qu'il venait de former ; le sultan de l'investiture du prince Bibesco avait fait lors cadeau au pays de six canons et autorisé le prince d'organiser un petit corps d'artillerie. Le prince s'était adressé à St Pétersbourg pour avoir un officier capable d'organiser ce corps. Le gouvernement russe lui avait envoyé un lieutenant d'artillerie, nommé Lintz qui fut reçu dans la milice avec le grade de major. La loi qui consacre l'organisation de ce corps et régularise son budget est votée par l'Assemblée ; mais elle refuse de sanctionner l'organisation d'un quatrième régiment d'infanterie que le gouvernement propose pour décharger les villages du Danube de l'obligation de garder le cordon sanitaire.

La femme de Constantin Ghica demande à divorcer son mari ; l'archevêque qui a pour système de ne jamais accorder de divorce, refuse d'y consentir, malgré les insistances du prince.

Cette favorite en compagnie de Luxitza Vacaresco, sa mère, trafique de la manière la plus scandaleuse des emplois et des procès ; le prince ne manque jamais de tout accorder aux représentations et aux exigences de ces dames.

1844

Un autre projet de loi est présenté à l'Assemblée, il a pour but de modifier la loi civile sur le régime dotal. On voulait accorder au mari le droit qu'il n'avait pas jusque là, de pouvoir engager dans certaines circonstances le dot de la femme et de la rendre responsable de tous les dommages si sa fortune ne pouvait y suffire. L'opinion se prononça très fortement contre cette proposition du gouvernement comme une atteinte à la fortune de la famille. L'Assemblée la rejetta à une très forte majorité.

Cette proposition fit beaucoup de tort au prince, car tout le monde connaissait ses démêlés avec sa femme, ainsi que la résolution de la répudier pour épouser Marie Vacaresco la femme de Constantin Ghica, tout en se réservant l'usufruit de la fortune de sa première femme qui était considé-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

rable. Le refus de l'Assemblée de sanctionner la loi dotale affecta le prince au point qu'il ne put se contenir ; il destitua de leurs emplois judiciaires et administratifs tous les députés qui avaient voté contre la loi dotale ; entre autres il ordonna l'élection intempestive du président de la municipalité et usa de toute son influence pour faire élire à ce poste Constantin Bellio, en remplacement du vestiar Alexandre Ghica, qui avait voté contre la proposition du prince ; bezadé Charles Ghica, Grégoire Cantacuzène et plusieurs autres députés furent également destitués. Quant à ce qui l'intéressait personnellement dans la loi qu'on venait de rejeter, pour obvier aux difficultés qu'il rencontrait de pouvoir disposer des biens de sa femme il la fit déclarer par les tribunaux atteinte d'aliénation mentale et demanda formellement le droit de se remarier. Il devait cependant à cette femme sa position, sa considération et sa fortune. Il fit nommer par décision judiciaire une tutelle sous sa direction pour gérer la fortune de sa femme pour le compte de ses enfants ; Villara et Voulpé furent désignés pour cette gestion.

Le prince Bibesco demande une entrevue à Fokschani avec le prince Stourdza ; là il lui propose de s'unir à lui pour demander aux deux Cours la suspension de l'Assemblée, mais le prince de Moldavie s'y refuse en disant que pour son gouvernement la chambre était un moyen plutôt qu'un obstacle et l'entrevue des deux princes n'eut pour résultat que la suspension d'un journal intitulé *La feuille scientifique et littéraire, Foaea sciințifică și literară,* * qui se publiait depuis neuf mois à Iassy. Ce fut là une mesure tout à fait arbitraire, car cette feuille n'avait aucune tendance politique, elle n'attaquait en rien le gouvernement, elle n'avait que l'inconvénient d'être très répandue et d'avoir acquis une grande réputation dans les deux Principautés, en Transylvanie, dans le Banat, en Bucovine et même en Bessarabie [28].

Depuis quelque temps il était venu de la Russie un industriel nommé Trandafiroff, fortement recommandé par les ministres russes au prince Bibesco et à son frère Stirbey. Son arrivée avait été précédée en Moldavie de quelques bons avis. Des personnages haut placés et des généraux en renom qui ont joué même depuis des rôles marquants, avaient écrit de Pétersbourg et de Moscou à leurs amis et parents de Iassy d'éviter toute relation d'argent avec ledit Trandafiroff et surtout de se tenir bien en garde contre son adresse dans l'art de faire sauter la coupe.

Cet industriel, accompagné du major Cavalewski, officier du corps des mines de l'empereur de Russie, parcourt la Valachie dans tous les sens pour explorer soit-disant la richesse minérale du pays ; mais au lieu de faire des recherches, il passe quelques semaines à signer des contrats avec tous les propriétaires, qu'il peut attrapper indistinctement. Sa manière d'agir ressemble beaucoup plus à une exploitation de la bonne foi des propriétaires qu'à une exploitation générale de toutes les mines de la Valachie. Mr Trandafiroff en impose beaucoup à tout le monde car il est accompagné dans son voyage de plusieurs officiers d'ordonnance du prince, de l'administrateur et des sous-administrateurs du district où il se trouve. Il est muni de lettres du ministre de l'Intérieur, Stirbey, qui enjoint à

* Sublinierile aparțin editorilor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

toutes les autorités du pays de persuader aux propriétaires de conclure des contrats avec la compagnie Trandafiroff pour l'exploitation de leurs mines. De plus, le gouvernement lui concède par un arrangement spécial, signé par le prince et les ministres, l'exploitation au nom du gouvernement de toutes les mines du pays que les propriétaires ne mettraient pas en exploitation, dix-huit mois après qu'avis lui aura été donné; droit d'ailleurs que le Règlement Organique accorde au gouvernement seul. La compagnie Trandafiroff n'était tenue vis-à-vis du gouvernement à aucun autre engagement si ce n'est à donner deux dixième du produit brut, l'un pour le gouvernement, l'autre pour le propriétaire. L'Assemblée demande à ce sujet des explications en faisant observer aux ministres que le prince n'était pas en droit de prendre de tels engagements sans avoir préalablement consulté l'Assemblée. Villara et Stirbey soutiennent que c'est là une prérogative du prince et qu'il n'avait pas besoin de la sanction de la chambre pour mettre à exécution un contrat qui est de la plus grande utilité pour le pays. Constantin Nicolas Philippesco, l'un des députés des districts, fait ressortir les inconvénients de cette concession et fait observer que c'était là créér au consulat de Russie un nouveau genre d'action et d'ingérance dans les affaires des Principautés. Stirbey reproche à la chambre de suspecter la pureté des sentiments patriotiques du prince. Il était stipulé dans le contrat que Mr Trandafiroff ferra venir de la Russie trente mille ouvriers, ce qui ressemblait à une véritable occupation militaire russe mystérieuse et invisible. L'Assemblée vota une adresse au prince. Celui-ci lui répondit par un ordre écrit de se renfermer désormais dans l'examen du budget, vu qu'il la considère, y est-il dit, incapable de toute délibération sérieuse. L'Assemblée lui vota une seconde adresse, mais le prince ordonna immédiatement la suspension de la session avant même le vote du budget.

Il circulait depuis quelques jours une charmante petite chansonnette intitulée le *Matscbasch* pleine de naïves et spirituelles allusions propres à la circonstance. Comme elle était anonyme, plusieurs poètes se sont attribué en secret et confidentiellement le mérite de l'avoir écrite. On l'a attribué généralement à Vacaresco et à Eliad. Quel qu'en soit l'auteur, le même doit avoir fait plus tard le *Duhaï Duhaï mei* [29].

Monsieur Daschkoff à l'occasion du vote de la chambre représente le prince à Pétersbourg et à la mission de Constantinople comme en butte aux intrigues des boyards, il représente l'Assemblée comme opposée aux concessions accordées à la compagnie des mines uniquement parce que les individus qui formaient cette association étaient russes. La mission de Russie à Constantinople avec le capoukehaja du prince représentèrent à la Porte le gouvernement valaque comme impossible avec une Assemblée qui rejettait, dirent-ils, tous les projets utiles, uniquement par esprit d'opposition et rien que par les intrigues de quelques boyards ennemis personnels du prince. Ils demandèrent et ils obtinrent la suspension de l'Assemblée par firman. Ce firman fut apporté à Bucarest par un frère du capoukehaja et lu en présence du prince et des boyards réunis au palais du Podou Mogoschoï; il suspend l'Assemblée pour un temps indéfini et

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

accorde au prince le pouvoir d'exiler et de punir les boyards qui chercheraient à entraver la marche de l'administration.

Monsieur Daschkoff fut chargé par son ministère de communiquer au métropolite une dépêche qui exprimait l'indignation de l'Empereur pour s'être mis dans le parti antirusse.

Les colonels Crezulesco et Couneski passent du service russe au service valaque comme colonels et aide-de-camps du prince. L'état majeur princier dépasse en nombre et en magnificence celui de son prédécesseur, contre lequel il avait tant crié.

De même que son prédécesseur, le prince Bibesco fait des places et des procès un moyen de soutenir les boyards et de se les attacher ; il casse suivant son bon plaisir les sentences des tribunaux quand elles ne conviennent pas à ses intérêts et à ses vues, il destitue tout juge qui ose résister aux injonctions injustes du ministre Villara ; il donne dans une même affaire deux ou trois ordres successifs et contradictoires ; il ruine des gens qu'il suppose hostiles à son gouvernement en profit de ses favorits toutes les fois qu'un procès lui offre l'occasion.

Depuis plus de trois ans Eliad tenait toute la jeunesse en haleine avec son orthographe étimologique. Par suite de ces discussions oiseuses chacun écrivait une langue à soi personnelle et individuelle, qu'il comprenait seul, adoptait des terminaisons et des mots qui lui étaient propres. Afin de mettre un terme à cette Babel, quelques personnes se réunissent pour fonder une société littéraire ayant pour but d'encourager tout écrit en *langue valaque* qui aurait un mérite soit littéraire, soit scientifique ; tout ce qui est écrivain en †... †*, soit peu en renom en Moldavie et en Valachie, fait partie de cette société à l'exception d'Eliad qui se fait présenter à plusieurs reprises, mais il est constamment refusé à cause de sa conduite scandaleuse et imorale et pour éviter les intrigues qu'il ne pouvait manquer de faire pour faire tomber l'entreprise [30]. Il avait du reste à cela un intérêt direct : imprimeur, il devait jalouser la société littéraire qui se proposait de monter une imprimerie. Cette société contribuait à la publication à bon marché de tout ouvrage qu'elle jugeait utile, donnait à l'auteur la valeur en argent de trois cent exemplaires et si l'ouvrage pouvait avoir plus d'une édition de mille exemplaires, la société le réimprimait, retirait ses frais et laissait tout le profit à l'auteur.

Cette société fut mise sous le patronage du prince et même, à l'exception du secrétaire, tous les membres du comité ont toujours été pris en dehors des fondateurs et parmi les boyards les plus intimes du prince. Jean Vacaresco, Constantin Philippesco et Stefan Golesco, Jean Philippesco, Jean Floresco se succèdent dans ce comité. Les séances du comité sont mensuels et les souscripteurs se réunissent tous les ans pour entendre le compte rendu de l'emploi des fonds. Les membres actifs n'ont d'autre prérogative que de donner leur opinion sur les ouvrages que le comité leur envoie pour être examinés et pour décider s'ils méritent à être imprimés aux frais de la société et pour admettre les membres nouveaux que le comité propose. Le prince accepta le patronage de cette société.

---

* Cuvînt ininteligibil.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

1845

Dans le courant de cette année un nouveau recensement général de la population est ordonné ; ce recensement n'est astreint à aucune des formes établies par le Règlement. Malgré les quarante mille familles qui étaient passées en Serbie, en Bulgarie et en Transylvanie depuis la mise à exécution de la corvée des routes et du travail d'une partie des journées de claca à la tâche, la capitation au lieu de diminuer en proportion, elle a reçu un accroissement de plus de 300 000 piastres (9 000 ducats), ce qui a fait crier les villages, car les commissions de recensement n'ont pas voulu effacer des tableaux de contribution les noms des morts et des fuyards.

Le revenu indirect fut augmenté d'un nouveau droit sur les passeports.

Les caisses communales de la banlieu furent employées par l'ordre du gouvernement, contrairement aux dispositions réglementaires.

De cette manière le revenu général atteignit le chiffre de 18027699 piastres.

Le prince se fait allouer par décision de son conseil des ministres une somme de 15000 ducats pour l'agrandissement de sa propre maison, afin, dit-il, qu'il ait une habitation convenable, malgré que l'état avait dépensé six ans auparavant plus de 30.000 ducats pour achat et réparations de la maison Golesco du Podou Mogochoï, spécialement pour servir d'habitation au prince.

De plus, il se fait payer 1500 ducats de loyer annuel pour cette même maison sous prétexte qu'était là une propriété appartenant à ses enfants.

Le prince dit avoir emprunté de l'argent lors de son voyage à Constantinople et il se fait payer par l'état, sur une ordonnance au ministère des finances, dans laquelle il est dit qu'il est autorisé par ordre supérieur à prendre la somme de 130 mille ducats de la caisse de réserve pour les frais d'investiture et comme dans la caisse de réserve il n'y a qu'un million et demi de piastres, il ordonne que la somme de 2800000 piastres lui soit donnée par la caisse de réserve à titre d'emprunt payable par la caisse centrale par annuité de 500.000 piastres. Coïncidence curieuse, dès que le prince est en possession de cette somme qui équivaut à près de 6 millions de piastres de Constantinople il fait mettre en vente les terres au faillite Hadgi Moscou afin de pouvoir payer une dividende provisoire aux créanciers. Oprano, l'homme d'affaire du prince se présente d'une manière ostensible aux enchères publiques et achette toutes ces terres au nom du prince, de manière que toute concurence étant écartée il devient très facilement l'acquéreur de presque toutes ces terres à des prix excessivement bas.

1846

Plus de 800.000 piastres (25 000 ducats) ont été pris par le prince lors de sa visite au sultan à Routschiouk.

Les appointements des employés civils furent portés à 6 millions de piastres, tandis que le Règlement n'en prescrit que 4 millions et demi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Il fit construire le caserne de cavallerie avec l'argent du bénéfice des soldats, sommes que le Règlement prescrit dans le but que les soldats puissent s'établir convenablement dans les villages à leur sortie du service militaire.

La caisse de la Vestiarie ne suffisant pas à toutes les exigences du prince, on fut obligé de reporter tous les ans 500.000 piastres sur la caisse centrale, au lieu de lui payer tous les ans l'annuité de 500 000 piastres pour les 2 800 000 pris à cette caisse pour payer les frais d'investiture.

Le budget de l'année 1846, arbitrairement fait par le prince sans Assemblée, présente une différence de 6 243 759 piastres sur le budget voté par la dernière Assemblée en 1843.

L'impôt des Neamouri était un droit perçu sur le renouvellement des titres à chaque nouvelle nomination de prince, mais aboli par le Règlement. Il fut rétabli en 1846, par ordonnance princière qui l'éleva à 60 piastres et le fit percevoir par tête mâle et non par famille, ainsi que cela se faisait anciennement. Le chiffre avoué par le gouvernement comme provenant de ce nouvel impôt est de 1 800 000 piastres.

Il est généralement reconnu que les paysans ont travaillé chaque année, soit disant pour les routes, de douze à vingt jours, au lieu de six prescrits par la loi, or en n'admettant que dix journées de travail par an, le gouvernement a disposé pendant cinq ans de 1842 —1847 de 14 500 000 journées de travail ; en comptant même à dix journées de travail par mètre courant de chaussée on aurait dû avoir en Valachie 1 450 000 mètres de chaussée ou 437 lieues. De plus, le gouvernement a disposé tous les ans 700 000 piastres, somme qui figure dans le budget pour les voies de communication, ou 3 500 000 p-stres pour les cinq années, en outre 60 mille piastres, la contribution annuelle de la ville pour le monument de Kissileff, qui fait encore pendant ce temps un total de 3 000 000 piastres. En outre les forêts des couvents ont été mises aux services des travaux publics par ordonnance princière. Cette valeur ne saurait être appréciée que très approximativement.

Pour tout cela il a été fait :

1° Une lieue de chaussée entre Bucarest et la terre de la princesse, Baneassa. Journées de travail 40 000.

2° Environ deux lieues de chaussée sur la terre du prince à Comarnico — 80 000.

3° On a réparé une chaussée de trois lieues de longueur en 1841, par le prince Ghica sur les bords du Danube entre Tournou-Severin et Orsova — 50 000.

(Total) 170 000.

4° Une lieue de chaussée sur la route de Craïova — 40 000.

5° La restauration du monastère de Dealo avec une chaussée de 2 à 300 mètres pour y arriver. Les dépenses en argent ont été faites sur les revenus du couvent — 5 000.

6° Le jardin de la barrière Mogoschoï estimé en 400 000 journées de travail — 400 000.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

7° Le desséchement du lac de Tschismidgi évalué à 30 000 journées — 30 000.

8° Le pont de l'Olto évalué par le gouvernement lui même à un million et demi de piastres — piastres 1.000.000

9° La pompe pour la distribution de l'eau dans la capitale, qui a coûté 60 mille ducats — 2 000 000.

(Total) : 645 000 (journées de travail)
3 000 000 (piastres)

En tout, ces travaux ne peuvent être évalués à plus de 650 000 journées de travail et 3 500 000 de piastres, tandis qu'ils ont coûté au pays plus de 17 500 000 journées de travail et 3 800 000 piastres, donc plus de 16 400 000 journées de travail ont été gaspillées, sans compter les forêts des couvents qui ont été l'objet d'un grand trafic de la part des favoris du gouvernement.

On sait que beaucoup de villages payaient à raison de 20 jusqu'à 50 piastres par famille pour être exemptés du travail des routes.

1846

Sous le prétexte que la ville de Bucarest avait manqué de farine quelques années auparavant, on a acheté l'année 1847* de grands approvisionnements de blé que l'on a vendu plus tard pour le compte de la municipalité à Monsieur Patziouri au prix coûtant tandis que cette année les prix étaient exorbitants.

Le prince pour parer au refus du métropolitain à son divorce et à celui de la femme de Constantin Ghica, il s'était adressé au Patriarcat. Il y avait un faux témoignage signé par Manuel Floresco, par Constantin Cornesco et par Manuel Baleano.

L'année 1846, le logothète Aristarchi arrive sur un bateau à vapeur, frété exprès pour porter les divorces désirés.

Aussitôt le prince annonça publiquement son prochain mariage, le spathar Constantin Ghica fut invité à donner sa démission en faisant observer qu'il n'était pas convenable à rester à un poste de confiance puisqu'il allait épouser sa femme. Le spathar ayant refusé de donner sa démission, il fut destitué et remplacé par le colonel Odobesco par intérim.

La future princesse se trouvait à Vienne, des magnificences royales furent ordonnées pour sa réception dans le pays. Les municipalités se ruinèrent pour suffir aux réjouissances ordonnées pour le passage du prince, de la princesse et du consul de Russie, aller et retour jusqu'à Focsani, où les noces doivent avoir lieu en présence du prince Stourdza.

Le consul de Russie se félicite d'avoir contribué à assurer le bonheur du prince et par conséquent rendu l'administration du pays plus régulière.

Mr Stirbey, le frère du prince, voyant l'opinion publique se prononcer très fortement contre son frère et le mécontentement devenir tous les jours plus général s'était retiré depuis quelques mois du ministère. Le

* Evident anul e greşit.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

prince l'avait remplacé intérimairement par Georges Philippesco ; d'autre part il avait porté pleinte à Pétersbourg contre son frère Stirbey et l'avait présenté comme cherchant à lui susciter des difficultés. Mr Daschkoff fait connaître à Stirbey de la part du ministère de St Pétersbourg que dans le cas où il tramerait contre son frère avec les autres boyards, il ne pourrait plus compter sur la Russie pour arriver à être Hospodar dans le cas où cette place viendrait à être vacante. Stirbey se décide à aller voyager.

À la visite du prince à Routschiouck, Reschid Pascha lui avait fait des observations sur la trop longue suspension de l'Assemblée générale. Au mois d'octobre le prince parcourut accompagné de Villara tous les districts de la Principauté en distribuant des grades pour s'assurer des voix aux élections ; de retour à Bucarest il publia une ordonnance de convocation des collèges électoraux pour le 15 novembre. L'ordonnance, tout en déclarant se renfermer dans les dispositions réglementaires et aux instructions explicatives du général Kissileff de l'année 1832, elle était accompagnée d'instructions tout-à-fait contraires à tout ce qui avait été pratiqué à toutes les autres élections qui avaient précédé. En effet, à toutes les autres élections tous les boyards et tous les fils de boyard, pourvu qu'ils possédassent une propriété territoriale et qu'ils eussent l'âge voulu, avaient été admis comme électeurs et comme éligibles dans les districts, tandis que l'office en question défend aux propriétaires non résidents de voter dans les collèges des districts ; interprétant le mot domicile d'une manière toute nouvelle il empêche par là les propriétaires de voter dans les districts où ils avaient toujours voté auparavant. Plusieurs boyards non fils de boyards, comme aussi plusieurs fils de boyards non boyards avaient siégé à toutes les époques à l'Assemblée, tandis que les instructions du prince Bibesco de l'année 1846 exigeaient des éligibles les deux qualités réunies.

Le prince passa tout un mois avec Ioanidès à classer les électeurs dans les listes des districts et à exclure les électeurs et les candidats qui ne lui agréaient pas, en décidant de son plein gré la résidence de chacun ; il réunit ainsi dans Ilfov plus de deux mille électeurs, tandis que les autres districts ne purent compter que de sept à trente électeurs. De la sorte il condamnait son candidat d'Ilfov, mais il s'assurait les 19 autres. Il s'assura par un autre moyen les 20 députés élus par les grands boyards en remettant à chaque électeur fonctionnaire un bulletin portant les candidats du gouvernement et en les menaçant de destitution s'ils votaient autrement ; pour plus de sécurité il chargea Constantin Philippesco et Jean Otételeschano de surveiller la clef, afin qu'on ne puisse mettre dans l'urne un autre bulletin.

Dans les districts pas un des candidats du gouvernement ne manque d'avoir la majorité ; ce n'est qu'à Ilfov, où le nombre des électeurs était très considérable, [que] le candidat de l'opposition, malgré la répugnance individuelle qu'il inspirait à plusieurs électeurs, obtint une très grande majorité, rien que pour faire tomber le candidat du gouvernement.

Les grands boyards de la liste du prince furent tous élus.

Quelques jours avant les élections, plus de quatre-vingt boyards de tout grade se réunirent dans la maison du bezadé Costaki Ghica et de Constantin Cantacuzène, où il signèrent une protestation contre les

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

élections, adressée aux deux Cours. Mais la pièce communiquée à Mr Dachkoff par Constantin Cantacuzène, afin de ne pas s'exposer à faire une démarche qui déplairait au Consulat qui la désaprouva, et elle fut détruite.

Le prince eut une Assemblée selon ses voeux.

Par devant cette Assemblée les comptes des années 1843, 44, 45 et 46 furent sanctionés sans examen.

Les impôts arbitrairement établis et arbitrairement perçus furent légalisés.

Le budget fut déchargé sur la caisse centrale des monastères d'une somme de 500 000 piastres et la contribution de cette caisse fut ainsi portée à 1 210 000 piastres.

Une somme de 500 000 piastres fut accordée pour régulariser l'exploitation des mines de sel.

Il fut établi un impôt universitaire très fort, de trois ducats par mois pour les élèves externes et de 6 ducats pour les internes.

La vente des postes faite par le gouvernemant seul avec perte considérable fut légalisée sans aucune observation.

La vente des salines, malgré les profits très considérables réalisés par le fermage antérieur fut accordée avec diminution et qui plus est, une prolongation de deux ans. À l'exemple de l'Assemblée moldave, le revenu de l'exportation des céréales, qui peut monter jusqu'à trois et quatre millions pendant les bonnes années, affecté auparavant à des récompenses nationales, des encouragements et des gratifications, fut donné au prince Bibesco à titre d'allocation supplémentaire et viagère de sa liste civile.

Elle vota un projet de loi qui porte au triple la taxe des appels judiciares, détruisit le droit judiciaire des trois instances et donna au prince la prérogative de confirmer les arrêts des tribunaux de première et deuxième instance, sans renvoi en appel au Haut Divan.

Elle fit aussi quelques bonnes lois : elle abolit l'esclavage pour le clergé.

Elle vota la prescription pour les réclamations en fait d'empiètement de terrain pour tous ceux qui ne réclameraient pas dans le courant de l'année 1847.

Le couvent de St Spiridon fut obligé d'affecter tous les ans la somme de 140 000 piastres pour l'entretien d'une école pour les filles et de plus, une somme de 300 000 piastres, une fois pour toutes, pour la construction d'une bâtisse pour cet établissement.

1847

À la fin de la session, le prince fait quelques changements dans le ministère. Villara est nommé vornic de l'Intérieur, il est remplacé à la Justice par Manuel Balleano et celui-ci par Constantin Philippesco;

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Jean Philippesco et Manuel Floresco sont remplacés par Steresco et par Constantin Cornesco.

Villara vornic de l'Intérieur
Manuel Balleano logothète de la Justice
Heresco vestiar;
Constantin Cornesco logothète du Culte;
Odobesco chef de la milice par intérim
Constantin Philippesco postelnic
Campineano contrôleur.

En Moldavie le recensement de l'année 1845 avait été cause de beaucoup de réclamations de la part des paysans et des propriétaires. Riscano et Melinesco avaient levé l'étendard de la révolte et parcouraient le pays en insurgés. Melinesco est pris par la gendarmerie et Riscano serré de près, il est obligé de se réfugier en Bulgarie. Melinesco et quelques autres sont condamnés à la déportation.

Les étudiants de Paris, moldaves et valaques réunis, organisent une société pour entretenir à leurs frais quelques jeunes gens pauvres, dont les parents n'ont pas les moyens de subvenir à leur entretien. Cette société sans but politique intitulée *Societatea studenţilor rumâni* est placée à Paris sous le patronage de Mr de Lamartine, qui se charge de surveiller l'éducation et l'instruction des élèves entretenus aux frais de cette société[31].

Le colonel Grammont aide la princesse à établir l'étiquette des cours de France; il n'y a de bal ou de réception où quelques dames ne soient humiliées et ne subissent quelqu'affront. Tout l'hiver se passe à discuter des convenances et à froisser l'amour propre de tout le monde. Madame Kotzebue, la femme du nouveau consul de Russie, est en sensibilité continuelle avec la princesse. À chaque occasion Mr Kotzebue prétend que sa femme n'a pas été traitée avec assez d'égard; à plusieurs reprises même rupture s'en suit entre les deux dames et la femme du consul fait d'une visite officielle de la princesse une condition sine qua non de retour dans les salons du prince. Le luxe des toilettes et des voitures est porté au plus haut diapason.

Tous les élèves de St Sava sont renvoyés et le collège remplacé par deux classes de latin. La langue nationale exclue de l'enseignement est remplacée par la langue française [32]. En même temps un oukaz de l'empereur Nicolas ouvre gratuitement aux jeunes gens valaques et moldaves toutes les écoles impériales de St Pétersbourg.

La capitation des esclaves affranchis des couvents et de l'état montant à plus de douze mille ducats par an, destinée à servir à l'affranchissement des esclaves des particuliers, est engagée pour plusieurs années au profit de la famille du prince. Stirbey est inscrit en première ligne et doit toucher ce revenu pendant plusieurs années pour l'affranchissement de ses esclaves.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

1848

L'Assemblée convoquée termine ses travaux en quelques semaines, elle examine les comptes de l'année 1847 et vote le budget de l'année 1848.

Le mécontentement est arrivé au maximum par la manière d'administrer et d'être du prince, les ministres mêmes parlent très haut et critiquent le gouvernement. La place de postelnic, devenue vacante par la mort de Constantin Philippesco, Steresco est chargé par intérim de la Postelnicie tout en continuant ses fonctions de vestiar.

Le prince témoigne son mécontentement et sa déconsidération contre les hommes qui ont quelque sentiment de dignité et d'honneur. Il ne manque aucune occasion pour les persécuter. Les jeunes gens sont presque tous successivement humiliés ou insultés par le prince à propos d'un bal, d'une loge au théâtre, de la promenade ; par là il les oblige à s'unir et à former un corps ; ils deviennent tous naturellement une force disponible dont pourra s'emparer quiconque voudra agir contre le prince Bibesco.

Le casino, le seul point de réunion est fermé par la police sous le prétexte d'une dispute particulière qu'avait eu lieu quelques mois auparavant. Les jeunes gens se réunissent ailleurs non plus pour faire la partie de billard ou de carte, mais pour critiquer les actes du gouvernement qui vexe tout le monde et ne respecte rien. Dans une de ces réunions la conversation s'étant engagée sur l'opinion, ils se donnent le mot d'user de leur influence dans la société, soit à la danse, soit à la conversation contre les hommes et les dames dont la conduite était déshonorante. Personne ne veut plus ni danser vis-à-vis, ni saluer le major Lahovari qui a fait battre, par ordre du prince, une dame hanovrienne placée en qualité de gouvernante auprès des enfants de la princesse. Jean Balatschano et Démètre Cretzolesco sont mis à l'index à cause de leur ascendant sur la jeunesse.

La nouvelle de la révolution de février ne fait pas un grand effet, mais à la nouvelle de la révolution de Vienne toute la place de Bucarest est en émoi, tout le commerce de Valachie se fait en grande partie par des traites sur cette ville. Le prince présente à Constantinople cette inquiétude des négociants comme le symptôme d'un mouvement insurrectionnel et demande le pouvoir de sevir contre les perturbateurs de l'ordre.

Le prince de Moldavie en fait autant, mais il pousse plus loin, il proclame vouloir connaître les réformes que le pays réclame. Cette opinion du chef est colportée de maison en maison par l'aga de la police de Iassy. En quelques jours plus de mille propriétaires campagnards se réunissent à Iassy, ils tiennent des séances publiques à l'hôtel de Regensbourg en présence de Stefanică Catargiu, le logothète de l'Intérieur et de l'aga Prounco. Un très grand nombre de grands boyards assistent et prennent part aux délibérations. Après plusieurs séances une adresse au prince est rédigée. Elle lui est présentée et il promet de répondre favorablement, mais il demande à réfléchir. D'autre part il ordonne à ses fils de marcher avec la milice et de s'emparer de quelques personnes. Au bruit de la générale que l'on bat dans toutes les rues la mèche allumée et au feu de file d'un bataillon d'infanterie, ridicule comédie s'il en fut jamais,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

on arrêta six jeunes gens sans armes qui étaient réunis à faire la partie chez Alexandre Mavrocordato, quelques autres sont arrêtés dans la nuit, on les maltraite et on les fait déporter à Matzin. Le prince demande aussitôt au consulat de Russie l'entrée de quelques régiments russes, qui ne sont pas accordés et il se donne à Constantinople le mérite d'avoir étouffé l'hydre révolutionnaire et sû maintenir l'ordre.

Le prince Bibesco en est tout jaloux, car son confrère a su ce rendre à très bon marché digne de la reconnaissance des gouvernements de l'Europe et il se décide aussi de procurer sa petite révolution afin de se donner le mérite de la contenir [33].

Stefan Golesco, Eliad, Maghero et Tell jouissaient de tous leurs † ... †* de la confiance et de l'intimité du prince, ils sont à cette époque successivement appelés et consultés. Le prince réunit tous les jours son conseil extraordinnaire, il se dit menacé et dresse des listes de proscription et d'exil, il passe ses nuits enfermé à la caserne de Mihai Voda.

Stefan Golesco, du consentement du prince et après s'être entendu avec lui, va à sa terre de Goleşti déclarer aux paysans qu'en Europe partout on accordait des droits aux paysans et qu'il était venu leur en accorder.

Eliad donne rendez-vous à tous les gens de la campagne et leur parle révolution en présence de Jean Mano, le chef de police de Bucarest, avec lequel il passe toutes les soirées.

Maghero, administrateur du district de Romanatzi vient à Bucarest recevoir ses instructions et il est chargé d'organiser un corp de pandours.

Le major Tell, commandant du bataillon en garnison à Giourgeo, l'officier de prédilection du prince Bibesco se met en correspondance avec quelques personnes de la petite Valachie. Un administrateur maladroit intercèpte une de ses lettres et court la montrer au prince. En route pour Bucarest, l'administrateur en parle à quelques amis et l'affaire s'ébruite. Le prince est obligé d'envoyer son aide de camp Nicolas Bibesco pour arrêter Tell et l'amener à Bucarest; mais quelques jours après le major Tell retourne à son bataillon.

Le général Duhamel et Talaat Efendi arrivent à peu de jours de distance. La maison du général russe n'est pas fréquentée, on chante sans réserve une petite chansonnette très spirituelle intitulée *Duhaï, Duhaï mei.* Constantin Soutzo, Constantin Cantacuzène et Alexandre Ghica le vestiar vont souvent consulter et se concerter avec le commissaire russe.

Chez le commissaire de la Porte on va plutôt par respect, que pour lui exposer l'état du pays, car on doit lui parler par l'entremise de † ... †** ou de Moïssaki et Nicolas Soutzo y est constamment présent.

Il y avait dans le pays un parti en dehors du prince et du consulat de Russie que l'on craignait peu, mais qui se tenait prêt à agir lorsque le moment serait favorable. Ce parti, dirigé par trois hommes tout-à-fait en dehors de l'action du gouvernement, du consulat et des boyards n'avait en vue que la fausse position politique du pays et les mauvaises institutions. Il cherchait à rétablir la position légale vis-à-vis de la Porte

---

* Loc liber în text.
** Nume indescifrabil.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

et à changer le Règlement. Les chefs de ce parti, tout en pactisant avec Stefan Golesco et plus tard avec Tell et Eliad même, ils ne leurs laissaient rien connaître de leur action. Ce parti tâchait surtout à contenir le mouvement et à ne pas le laisser éclater intempestivement ; il y réussit pendant trois mois. Il voulait que la Porte fût informée de l'état des choses. Ce parti décida d'envoyer un homme à Constantinople mais le prince refusa constamment d'accorder un passeport. Ce ne fut que dans le mois de juin qu'il put obtenir la permission de partir. Il s'y rendit muni d'une adresse par laquelle les Valaques faisaient connaître à la Porte l'état véritable du pays, les véritables sentiments des Valaques et le parti que le gouvernement ottoman pouvait tirer de la circonstance.

Tel était l'état des choses lorsque le prince ordonna des arrestations générales dans la ville et les campagnes et réussit à précipiter le mouvement. Mais l'arme lui éclata dans les mains et la révolution ne put être étouffée comme il l'avait espéré.

(Orig. ; ciornă)

(B.A.R., *Arhiva Ion Ghica*, mapa VI, p. 154—229).

II

[*Către generalul Wysocki*] [34]

Lettre adressée au général Wissoski pour servir de base à une entente avec Mr. Kossuth relativement aux affaires de Transylvanie. [35]

1-er février 1850

Le mouvement de 1848 tout démocratique et social dans son origine, devait se transformer au fur et à mesure qu'il pénétrait chez des peuples placés dans des conditions différentes.

À mesure que la révolution se propageait dans des états composés d'éléments hétérogènes, le mouvement, de social qu'il était d'abord devait nécessairement devenir politique et national. En Lombardie, dans le duché de Posen, il ne pouvait pas manquer de prendre ce caractère. Les peuples de races différentes devaient avoir des tendances différentes, par cela même qu'il y avait domination. Dans le duché de Posen, le sentiment national était dans tous les esprits ; on voulait être d'abord polonais, avant de devenir citoyen. Plusieurs considérations nourissaient cette idée : d'abord, l'action incessante de la prépondérance allemande ; un grand peuple se sentait constamment blessé dans son amour-propre national et

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

religieux ; il opposait à l'action de la Prusse un travail religieux et littéraire qui maintenait les esprits dans les idées de nationalité et d'inimitié contre la race allemande ; ce travail fortement aidé par l'action de l'émigration de 1831 qui était en devoir de conserver religieusement son drapeau et d'allier successivement tous ses frères autour de ce drapeau et de se préparer à reconquérir tôt ou tard leur patrie, la Pologne. La question nationale se compliquait davantage à mesure que la révolution avançait vers le Danube ; là, se trouvait la vieille Autriche ; là, la haine courait depuis des siècles entre les différentes nationalités, superposées les unes aux autres, de manière que la compression était d'autant plus forte, que l'on descendait le Danube vers les Carpathes. Les allemands honnis par les madjares qui à leur tour pesaient sur les croates, les serbes et les roumains, domination sur domination, haine politique, haine nationale, haine religieuse, toutes devaient éclater à la fois ; le mouvement révolutionaire s'est trouvé tout d'un coup enveloppé dans des prétentions et des susceptibilités poussées quelques fois jusqu'à l'absurde, par les instigations habiles des Cornarilla ; défiance d'une part, tenacité obstinée de l'autre, le tout devait se résoudre en luttes et déchirements entre les peuples, tandis qu'au fond, ils avaient les mêmes ennemis, un seul et même intérêt, un seul et même but : ils voulaient tous secouer le joug, de quelque nature qu'il fût et vivre libres et heureux pour le suprême bonheur du genre humain.

C'est malheureux que les peuples n'aient pu oublier pour un instant leur haine de race, et combiner leurs efforts pour combattre les systèmes corrupteurs et tyranniques par une fraternisation générale ; plus tard, ils se seraient plus facilement entendus entre eux, pour se grouper selon leurs tendances et de la manière la plus convenable pour l'équilibre européen.

Dans mon esprit il n'y a de blâme pour personne ; c'était la force des circonstances ; aucune action ne pouvait empêcher cette lutte, il fallait que la société se purifie en passant par ce tourbillon.

Le sentiment national a divisé les peuples et compromis le bonheur et la tranquillité de l'Europe pour longtemps, et qui plus est, le monde se trouve aujourd'hui presque à la discrétion d'une puissance absolue qui a su exploiter ces haines et les tourner à son profit ; les peuples également malheureux, également opprimés doivent s'entendre et agir de concert ; c'est à ceux qui ont dirigé les mouvements partiels de s'entendre entre eux et d'arriver à lui donner la généralisation qu'exige le succès, quelque long, quelque pénible, quelque difficile que soit ce travail, il faut l'entreprendre. Qu'est-ce que quelques années dans la vie d'un peuple ? Peuvent-elles compter plus qu'une seconde dans la vie d'un homme ?

La liberté eut été trop à bon compte, trop facile à conquérir si on n'avait eu à la disputer qu'à l'étranger ; chèrement achtée, après des souffrances et des martyres, elle sera mieux scellée dans la pierre fondamentale qui servira de base au nouveau système, et dans l'histoire les peuples veilleront mieux et plus attentivement quand ils sauront ce qu'elle a coûté de sang et de lutte.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Aujourd'hui que l'on se trouve avoir terminé la première campagne, à la veille peut-être d'en commencer une seconde, il faut rallier les esprits et les préparer de nouveau à la lutte. Un coup d'œil rétrospectif nous fera peut-être bien pénétrer des erreurs qui ont amené la première catastrophe, pour réparer les torts autant que faire se peut, afin que dans la lutte qui va s'engager on puisse avoir toutes les chances de succès.

En 1848, le soulèvement a été général et spontané, parceque la souffrance et l'oppression étaient partout ; mais il faut l'avouer, le mot d'ordre a manqué ; l'idée d'union, l'idée qui eut pu cimenter et agglomérer les différentes parties ensemble n'existait pas ; il n'y avait partout que défiance et dissension. Ce mot d'ordre doit être puisé dans un sentiment supérieur à toute idée individuelle et égoïste, au dessus de toute susceptibilité. À l'heure qu'il est, dans un moment où les États-Unis d'Amérique vont descendre peut-être dans l'arène, on pourrait bien demander à l'histoire de cette Union, l'idée qui nous a manquée. On se demanderait tout d'abord comment dans un pays où il y a des états séparés, dont les populations sont bien différentes les unes des autres, les uns habités exclusivement par des anglais, ce sont à la vérité les plus nombreux, à côté d'États composés exclusivement d'allemands ou de français, différant sous le rapport des races, de la langue et du rite ; là pourtant, point de disputes religieuses, point de querelles de langues, point de haine nationale, tout l'amour propre d'un état se concentre à surpasser l'état voisin en bien-être, en culture, en industrie. Là, donc, le problème qui nous divise et qui a coûté la vie à un si grand nombre de frères, qui nous a plongé dans le deuil, qui a empêché le succès, se trouve résolu. À quelle combinaison, à quel miracle l'Amérique du Nord doit-elle cet admirable résultat? C'est à la liberté, au respect individuel appliqué aux groupes comme aux individus. Chaque état s'administre à sa manière, et comme il l'entend, sans s'inquiéter des institutions qui régissent le monde des États voisins. Il est indifférent pour un état si dans l'état voisin le noir est libre ou esclave ; de quelle manière on adore Dieu, quelle langue l'on parle ; ce qui leur importe à tous, c'est d'être toujours unis pour la sécurité commune et pour l'intérêt général. On ne peut manquer de remarquer une tendance pour la généralisation de la langue anglaise, mais on remarque aussi que personne ne l'impose, elle s'impose d'elle même. Tous les jours elle se présente comme une nécessité pour chacun dans les transactions industrielles et commerciales, non pas tant par la supériorité numérique de la race anglo-saxonne, non pas par l'action numérique, mais par l'initiative que cette race a le bon esprit de prendre en toutes choses, par l'action morale qu'elle exerce sur les autres. D'ailleurs la langue anglaise n'est le symbole d'aucune oppression, bien au contraire, la liberté a été apporté aux diverses populations de l'Amérique du Nord dans cette langue. Elle a été en quelque sorte l'étendard de la liberté ; personne ne s'en défie comme d'un instrument de domination ou d'oppression. On s'en sert volontiers, et insensiblement peut-être, les autres ne tarderont pas à être oubliées. Chaque commune est libre d'entretenir telles écoles qu'elle juge nécessaires, elle y fait enseigner la langue qui lui plait, paye l'église dont elle a besoin, sans que personne ait à se méler ou à faire la moindre

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

observation. Dans l'administration, comme dans la justice, c'est toujours la langue de la commune, personne ne questionnera les madjares qui s'établissent en Amérique ni sur la langue qu'ils désirent parler, ni sur la religion qu'ils comptent professer. On ne leur imposera qu'une entière liberté, c'est-à-dire le droit de se développer et de se perfectionner moralement, intellectuellement et matériellement de toute la force de leur intelligence et de leurs muscles.

En Suisse à peu près le même système a donné des résultats presqu'analogues.

Allemands et français vivent en très bonne intelligence, unis pour les intérêts communs.

Le moyen donc pour sortir du pas difficile dans lequel nous nous trouvons est tout résolu si nous voulons suivre l'exemple des États-Unis. Je n'entends pas parler ici de la forme de gouvernement; elle est indépendante de ces questions. En laissant de côté ce qui concerne les querelles des madjares avec les croates et les serbes, en n'exigeant que le différend madjare — roumain je dirai, la main sur la conscience et la persuasion dans l'âme, qu'il y a eu des erreurs et des exagérations de part et d'autre. Si les uns ont commis la faute d'exiger trop de garanties nationales et religieuses, les autres, à leur tour, ont commis la faute non moins grande de ne pas leur accorder tout ce qu'ils demandaient et même davantage, si on avait de demander plus. Les roumains seraient arrivés plus facilement au but désiré par eux en ne mettant pas en doute qu'il y a un droit ou une liberté au monde, dont il ne leur sera pas permis de jouir. Les madjares à leur tour ne se seraient pas aliénés les roumains s'ils ne leur avaient laissé le droit de se défier par le refus d'accéder à quelques unes de leurs demandes. Dans le siècle où nous vivons, à moins que le monde ne retombe encore une fois dans la barbarie, la domination d'une race sur une autre ne pourra plus être que l'effet d'une supériorité morale. On dominera par les arts, les sciences, les lettres et l'industrie.

Dans le protocole de la conférence tenue à Paris entre le prince Adam Czartorinski et les envoyés madjares, comte Teleki et Mr. Pulszcki, la question se trouve bien placée, bien résolue [36]. La Pologne a de tendances à former un état à part, exclusivement polonais, avec telle ou telle autre forme de gouvernement. Les madjares, les roumains n'ont rien à y voir, n'ont pas le droit de la gêner le moins du monde dans ses tendances, dans ses désirs, une fois que polonais, madjares et roumains se seront entr'aidés, pour secouer le joug qui pèse également sur tous et qui arrête le développement et le bien-être de toutes ces nationalités. Tous doivent être libres de suivre leurs tendances. La Pologne peut être assez forte pour exister à part. Il n'en est pas de même des trois ou quatre autres nationalités, croates, serbes, madjares, roumains; aucune d'entre elles ne pourrait exister individuellement à l'exemple de la Belgique. L'esprit de conservation les pousse et les poussera d'avantage vers l'union; cette liaison est surtout indispensable entre les madjares et les roumains, destinés peut-être par leur situation providentielle à se parer et à empêcher à

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

tout jamais la réalisation du panslavisme, digue infranchissable s'ils sont unis, dénationalisation et slavisation avant peu, s'ils sont divisés. L'existence des madjares et des roumains est au prix seul d'une union intime fortement cimentée, et s'il le faut, ils sauveront la civilisation.

La tendance de domination amènera toujours la lutte et la défiance par là, le triomphe de l'ennemi commun, la confédération, sous le principe d'une liberté absolue, peut seule unir les races ; il faut laisser au temps de résoudre les questions de langue et de religion. Une confédération entre les croates, les serbes, les madjares et les roumains, voilà ce qui peut garantir toutes ces nationaliés individuellement et arrêter le danger qui menace l'Europe.

Se place ici une difficulté qui n'en est une que par les susceptibilités auquelles elle peut toucher, mais qui deviendra peut-être cause d'une transaction dont le résultat serait une garantie de plus pour l'existence de cet état et pour l'équilibre européen. Cette difficulté vient des tendances des serbes et des roumains de l'Autriche pour leurs frères des Principautés turques.

Les roumains ne rêvent pas indépendance. L'Autriche et la Russie ne demanderaient pas mieux, que de donner cette tendance aux idées et d'en aider la réussite afin d'en faire plus tard une nouvelle Crimée, ou une autre Cracovie. Une entente entre la Turquie et la Hongrie, pour que l'une abandonne quelque chose à l'autre, serait impossible, ou du moins très difficile ; elle affaiblirait l'état fédératif, si on lui ôtait un de ces éléments et ce serait toucher à la dignité musulmane que de presser à une renonciation de ses droits sur l'une de ses Principautés. Or quelle est la domination ou la suprématie de la Porte ? Quelle est la position des Principautés vis-à-vis de la Turquie ? Non pas leur position telle qu'elle leur a été faite par la Russie, mais telle qu'elle résulterait de ses droits. Je ne saurai mieux faire que de citer ici ces capitulations.

Si l'on compare cet état de choses à la position qu'avait la Hongrie vis-à-vis de l'Autriche, avant 1848 on la trouverait infiniment meilleure. Les madjares n'ont jamais joui d'autant des droits de nationalité séparée sous la famille de Habsourg. *

Si l'on pouvait mettre de ce côté la susceptibilité mal comprise de quelques madjares exclusifs, la suzeraineté de la Porte sur une confédération du Danube comprenant les madjares, les croates, les serbes et les roumains, serait peut-être tout ce qu'il pourrait en advenir de plus heureux pour l'Europe.

(Orig.)
(B.A.R., *ms. rom.* 5040, f. 74—79)
In manuscris : Dalisbourg.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

III

[*Către Stratford Canning of Redcliffe*] [37]

[f.d.]

Monsieur l'Ambassadeur, [38]

Permettez-moi, Monsieur l'Ambassadeur, de vous transcrire ici quelques considérations sur l'état de certaines classes de la population valaque, que vous considérez avec tant de raison si intéressante.

Les 2/3 de la population des Principautés habitent et cultivent des terres appartenant à un petit nombre de propriétaires, boyards pour la majeure partie, à des conditions prescrites et réglementées par la loi. Au terme de ces prescriptions le propriétaire est dans l'obligation de donner au paysan une partie de sa terre ou un lot de terre d'une étendue superficielle déterminée; et le paysan colon, (clacasch, ainsi qu'on l'appelle — c'est dire corvéable —) est de son côté tenu de fournir une certaine somme de travail également déterminée.

En l'état actuel il y a désaccord permanent entre les paysans et les propriétaires. Ce désaccord provient seulement de ce que le paysan prétend que la succesion de terrain à lui faite par le propriétaire n'est pas équivalente avec le travail fourni par lui, paysan, ou mieux, qu'il donne plus qu'il ne reçoit. Tel est l'objet de ses incessantes récriminations.

Tout en faisant largement la part des exagérations des démagogues qui n'ont garde de laisser passer l'occasion d'exciter une classe contre l'autre, il y a là, il faut bien le dire, du vrai, beaucoup du vrai, même ne tenant pas compte de l'avidité de la plupart des propriétaires qui, ayant la force en main, ont de beaucoup étendu à leur profit les prescriptions de la loi.

En fait aujourd'hui en ne considérant que le sort du paysan, il est avéré qu'en travaillant toute l'année même en ne payant que fort peu de choses pour les charges de l'état, il lui est presque impossible de se réserver la modique somme de 100 f. plus qu'insuffisante à la nourriture et à l'habillement de sa famille.

Ce grave motif de scission permanente entre les paysans et les propriétaires ne date pas seulement de 1848, il remonte à plusieurs siècles et a donné lieu à plus d'un soulèvement dans les Principautés. Ceci ressortira sans conteste d'un léger aperçu historique.

Les Romains après la conquête de la Dacie se partagèrent la terre en lots qu'ils jugèrent suffisants. Ce partage n'ayant point absorbé la totalités des terres, le surplus est resté *ager publicus*. Les habitants autochtones ainsi dépossédés furent réduits en esclavage. Ceci dura jusqu'au règne d'Aurélien, époque où les Romains abandonnèrent le pays, mais non sans esprit de retour. En effet ils y revinrent plus tard et rentrèrent en possession du sol d'autant plus facilement que les barbares ne s'en

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

occupaient plus. Telle est l'origine première de la petite propriété. La portion notable du sol qui était restée sans maître sous le nom d'*ager publicus*, les princes en disposèrent plus trad à leur temps et selon l'occasion, en faveur soit des boyards qui avaient rendu des services, soit des villes ou du clergé, mais avec des restrictions et pour ainsi dire à des conditions onéreuses. C'est là l'origine de la grande propriété qui se nourrit plus tard de la petite propriété par des achats à mesure que la terre acquérait de la valeur.

Au XIV-ème siècle les propriétaires profitèrent des mouvements de la Moesie pour admettre des colons avec le titre de Romăni (serfs) ou Vicini (voisins). La condition fondamentale de leur admission fut le partage de la terre en 3 parties ; deux parties furent laissées à la libre disposition des colons, et la 3-ème cultivée par eux au profit exclusif du propriétaire par claca ou corvée. Telle est l'origine de l'état actuel du paysan. Cette condition réglemente encore aujourd'hui les redevances des paysans envers les propriétaires. Toutefois le clacasch était libre ; il devait son travail sur la portion réservée mais, à la façon des fermiers qui cultivent pour autrui. Ce ne fut qu'au XVI-ème siècle, sous le prince Michel dit le Brave, que le paysan fut déclaré serf et attaché à la glèbe. Peu de temps après, sous l'administration des phanariotes, les paysans dépouillés par ceux-ci au nom de l'état et par les boyards comme propriétaires, la Valachie se dépeupla au point qu'on ne trouve plus en 1746 que 70.000 familles contribuables. Les choses allaient en empirant, lorsque l'Assemblée des boyards, mieux avisée ou cédant à la nécessité, se décida à pourvoir à la situation critique. L'émancipation fut déclarée en principe. Cet exemple fut suivi trois ans après en Moldavie. Revenant aux premières dispositions qui avaient réglé l'abandon des deux tiers, elles furent amendées comme il suit :

Les paysans furent tenus envers les propriétaires pour les 2/3 de la terre qu'ils en recevaient à :

24 jours de travail ;
la dîme sur tous les produits ;
à un droit de pacage.

L'État indemnisa les boyards en leur accordant, suivant leur grade, un certain nombre de familles qu'ils avaient le droit d'exempter de toute charge envers l'état, bien entendu que ces charges tournaient au profit des propriétaires.

Le monopole accordé au propriétaire de vendre à l'exclusion de tous autres, toutes les denrées sur sa terre, sans en excepter le pain, la viande et le vin. D'un autre côté les abus de l'administration firent de nouveau émigrer les paysans sur la rive droite du Danube, et ne rentrèrent que sur la proclamation du prince Charles Ghica en 1762, aux termes de laquelle il leur accordait :

1. Le droit de s'établir sur quelque terre que ce fût, sans égard à la propriété qu'ils avaient habité auparavant.

2. La promesse de ne les faire travailler pour les propriétaires que 3 jours la 1-ère année, 6 jours la seconde et 9 jours la 3-ème année, pour ainsi continuer subséquemment. La dîme était de plus exigée.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Ces conditions subirent une nouvelle aggravation en 1816. À l'urbarium précédent on ajouta deux jours de corvée et deux transports de bois dont l'un à 6 heures de distance, avec la facilité cependant de tout racheter, tâche et corvée, moyennant 18 piastres par chaque année.

Le Règlement de 1831 se conformant à la teneur des articles 123—126 du Règlement moldave et 144 du Règlement valaque, statue en faveur des paysans :

1. La garantie de la possession perpétuelle sur les 2/3 des domaines du propriétaire.

2. Il assure au paysan la propriété des améliorations qu'il peut laisser en héritage à quiconque ou même vendre.

3. Il intérdit au propriétaire le droit d'expulser le paysan colon autrement que pour les causes prévues par la loi et dûment constatées devant l'autorité compétante.

Par contre il impose aux paysans :

1° 12 jours équivalant en travail à 36 jours	36
2° Une journée de labour équivalant à	3
3° Quatre hommes de charge pour 100 familles, ce qui équivaut pour chaque paysan à	15
4° Un transport de bois équivalant à	3
5° La dîme sur tous les produits équivalant à	20
	77

6° Enfin le monopole de vente des denrées exercé par le propriétaire.

En 1831 la terre avait en Moldavie une plus grande valeur. Aussi l'urbarium imposé au paysan moldave est du tiers plus fort ; il est tenu :

1° à 12 jours à la tâche équivalant à	36
2° deux transports de bois sur la propriété	4
3° deux transports de bois à la ville	4
4° deux hommes de charge par 10 familles	72
5° la dîme équivalant à	15
	131

6° Plus le monopole de vente exercé par le propriétaire de toutes les denrées, pain, viande, épices, vin et eau-de-vie.

Dans ce tableau ainsi que dans tous les autres, je n'ai parlé que des charges réciproques imposées aux propriétaires et aux paysans de 1-ère classe. Les autres classes sont de beaucoup plus obérées.

En 1850 sont survenues quelques modifications à l'avantage des propriétaires moldaves, mais au détriment des colons valaques. On peut dire que la position des derniers s'est aggravée en proportion du soulagement accordé aux premiers.

Le propriétaire moldave a fait l'abandon volontaire de la dîme. Du reste, on est forcé de s'avouer que le paysan étant réduit à ne pouvoir produire que fort peu de chose pour lui même, la dîme s'exerçant sur ces faibles produits se résolvait pour ainsi dire en une non-valeur.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Le rapport de la commission moldave de 1848 composée des principaux boyards est une pièce qu'il serait bon de faire passer sous les yeux des M.M. de la commission européenne pour qu'ils puissent se faire une idée de l'état des paysans moldo-valaques, tel que les boyards les plus renforcés ne peuvent le nier. On ne peut pas s'empêcher de faire remarquer qu'il est un reproche qu'on peut leur faire en toute conscience, à savoir : qu'étant à la fois propriétaires et gouvernements, les boyards ne peuvent échapper à la responsabilité des abus de l'administration qui retombe forcément sur eux. Je joins ici copie de ce document tel que j'ai pu me le procurer en 1850.

La correpondence entre le prince Alexandre Ghica de Valachie et les Assemblées des années 1837 à 1842 inclusivement, sont autant des pièces fort curieuses que je recommande à l'attention des commissions des puissances européennes. Malheureusement je n'en possède pas de copie ; mais il sera facile de la trouver dans les archives de l'Assemblée.

(Orig.)

(B.A.R., *ms. rom.* 5040 f. 110—114)

IV

[*Amintiri despre Unirea Principatelor*] [39]

Cele 7 puteri iscălite în tractatu de Paris, după lungi conferinţe şi protocoale ajunsese a se înţelege şi a iscăli Convenţiunea din †... †* sept. 57, dar deşi acea Convenţiune purta iscălituri a tutulor puterilor, a 7 limbi cum zicea poporul, dar afară de Turcia şi de Austria care erau satisfăcute, celelalte cinci avusese fiecare ideea intimă şi nu credea în realizarea ad litteram a tutulor art. coprinse într-însa.

Comisarul engl. †... †**

În urma încheierii Convenţiei de Paris [40] şi rostirei divanurilor *ad-hoc* mari erau speranţele rumânilor şi îngrijaţi boierii regulamentari. Partidele se agitau fiecare puind speranţele progresiste sau retrograde în reuşita candidatului la domnie cu care se prezentau înaintea ţării. În Moldova 2 candidaţi păreau mai redutabili: *M*[ihail] *St*[urdza] *fostul domn* de la 1834—1849 şi fost bez. Gr[igore], care luptau din răsputeri. Camera electivă *** prin influenţa caimacamului Vogoride fusese casată prin stăruinţa Franciei †... †****. În Ţ[ara] R[omânească] unii cu Alex. Ghica, fostul

* Loc liber în text.

** Textul întrerupt.

*** Scris pe deasupra : „alegerile făcute".

**** Textul s-a şters fiind scris cu creionul.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

domn de la 1834 —1843 şi în urmă fost caimacam de la 1856 —1858, ceilalţi cu G. Bibescu, fostul domn de la 1842 —1848.

În 1858 căimăcămia lui Alex. Ghica Vv. încetase şi în locu-i se instalase conform art. Conv. †... †*

Mulţumită mijloacelor băneşti de care dispunea comitetul bibescist şi fondurilor fundaţiunelor brîncoveneşti care erau fără control la dispoziţiunea lui Gr. Bibescu (zis Brîncoveanu) şi cu ajutorul căimăcămiei compuse de cei trei miniştri ai ultimului domnitor, B. Ştirbei, care conform Convenţiei de Paris conduceau afacerile ţării pînă la alegerea domnului, căimăcămie care se compunea din banu M. Băleanu **[41] logofătu Iancu Manu*** [42] şi log. Iancu Filipescu (Vulpache) ***[43], alegerile deputaţilor Camerei Elective se făcuse în mare majoritate în favoarea partizanilor fostului domn Iorgu Bibescu; foarte puţini opozanţi putuseră să se strecoare în Cameră şi voi cita între alţii pe N. Gol[escu], pe 2 fraţi Brătieni, pe I. Marghi[loman] pe Gr. Filip[escu], pe Sc[arlat] Fălcoianu, pe C. A. Rosetti pe Dim. Ghica..., al căror candidat la domnie era fostul domn Alex. Ghica şi de nu se putea, Nic. Gol[escu] căruia Alex. Ghica îi ceda şi da toate voturile sale. Deşi voturile unei mari majorităţi ale C[amerei] Elective erau asigurate lui Bibescu, dar ţara nu-l vrea, îşi aducea aminte de cei şase ani de domnie de la 1842 —1848 cu biciu lui căp. Costache haga, cu concesiile lui Trandafirof. Toate oraşele şi mai ales capitala, erau agitate, opoziţia nu se ţinea de bătută, lucra din răsputeri afară din Cameră în prezilele alegerii. Iorgu Ghica, fostul postelnic al căimăcăniei lui Alex. Ghica, a dezvălit o energie fără preget, care nu se poate compara decît cu activitatea ce-a dovedit ca prefect de poliţie cu cele 3 luni de guvern provizoriu de la 1866. I[on] Gh[ica], Gr. Perez şi cu Orăşanu dispuneau de populaţia mahalalelor, [mai] ales de oborenii din Bucureşti şi atît guvernul cît şi deputaţii începuse a se îngriji. În seara de †... †***** dorobanţii de Ilfov, chemaţi în Bucureşti de prefectul de Ilfov, Iancu Creţulescu (Ursu) sînt întîmpinaţi de populaţia mahalalelor, conduşi de Orăşanu şi dezarmaţi. A doua zi, porţile Mitropoliei se închid şi nimeni nu poate pătrunde la Cameră decît pe prezentare de bilet. Orăşanu care era crescut în poalele dealului Mitropoliei, cunoştea toate intrările curţii bisericii. Îşi procură un bilet pe care îl trece unui amic şi el se introduce furiş printr-o crăpătură a zidului de din dos. Odată în curtea Camerei, cerînd bilet cu care să se poată întoarce, [căci uitase] ****** ceva acasă, bilet

---

* Textul întrerupt.

** [un bătrîn căzătură], unchiu Mariţichi, femei[ei] candidatul[lui] Bibescu[lui], condus orbeşte de I.M. (Nota lui I. Ghica).

*** Un ciocoi ager şi îndrăzneţ, crescut şi hrănit în relele armăşiei şi ale agiei. Acesta în timpul căimăcămiei sale s-a dat ridico[lu]lui unui atentat asupra vieţii sale; într-o zi după masă servitorul oferindu-i ciubucul obişnuit s-a auzit în lulea o plesnitoare (pétard) din care a făcut o cestiune de bombă à la Orsini. S-a chemat procuroru, care după ce a ris cîteva zile a făcut treaba muşama. Rîsul a fost mare, căci s-a esplicat într-o încercare glumeaţă. (Nota lui I. Ghica).

**** Un om prob şi auster, dar care nu putea lucra în contra candidaturei socră-so. (Nota lui I. Ghica).

***** Loc liber în text.

****** Cuvintele dintre paranteze sînt şterse în textul original.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

cu care introduce un alt amic şi el se introducea în curte iar prin spărtura zidului şi reîncepea maneju, pînă amicii astfel introduşi au devenit destul de numeroşi ca, ajutaţi de gloata de dinafară să învingă rezistenţa dorobanţilor şi să sfărîme poarta ; şi astfel poporul a dat năvală. Atunci prezidentul a chemat un batalion de infanterie ca să silească poporul să golească curtea, dar ministrul de rezbel, colonelul Vlădoianul, nevoind a permite întrebuinţarea armelor, armata a trebuit să se retragă[1].

Bibescu venise în ţară, dar sta la T. Severin, aproape de fruntariu A. Într-o adunare a deputaţilor bibesciști, Oteteleşanu lăsase să-i scape cuvintele următoare : Apoi noi să ne punem pelea în salamură şi d-lui să stea la sănătoasa".

Adunări de partide : caimacamii se adunau la palat, deputaţii liberali, puţini la număr, se adunau la otelul Concordia *.

După mai multe dezbateri, în seara de †... †** cînd a doua zi era să se înceapă votarea căimăcămiei în faţa atitudinii poporului au hotărît să părăsească candidatura lui Bibescu şi să voteze domn pe Iancu Filipescu (Vulpache) şi au pornit la col. Flor., unde erau adunaţi partizanii lui Bib[escu].

Mă aflam la Béclard, ag[ent] dipl[omatic] şi c[onsul] g[eneral] al Franciei, cînd a venit Iancu Manu de la acea adunare cu această ştire.

Dar la otelul Concordia se ţinea altă adunare, unde se hotăra ca a doua zi să voteze toţi pentru domnul ales în Moldova, cum s-a şi făcut.

(Orig.)
(B.A.R., *ms. rom.* 2825, f. 413–417)

---

* În paranteză, scris de Ion Ghica : Roset, 2 Bră[ieni], Marghil[oman], Bozianu, Boer[escu], C[osta] Foru, Sc[arlat] Fălcoi[anu] Gr. Filip[escu], bezd. Mit., B. Cost.

** Loc liber în text.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Note

Notes historiques sur les Principautés

1 Manuscrisul intitulat de Ghica, *Notes historiques sur les Principautés remises à Ahmed Effendi sur sa demande* e o ciornă conservată la secţia manuscrise a BAR, arh. I. Ghica, mapa VI, p. 154—229 datînd probabil din toamna sau iarna anului 1849. Redactarea lucrării a fost prilejuită de numirea lui Ahmed Vefik Effendi (v. nota următoare) în calitate de comisar al Porţii în Ţara Românească, pe baza prevederilor Convenţiei de la Balta Liman (19 aprilie/1 mai 1849). Dorind ca înainte de a-şi lua postul în primire să se informeze asupra situaţiei din Principate Ahmed Vefik Effendi îi va fi cerut lui Ghica, pe care-l cunoştea şi-l preţuia pentru calităţile lui de inteligenţă, tact şi realism politic, să-i pună la dispoziţie un material documentar, care să-i îngăduie o orientare rapidă în treburile româneşti. Mai mult decît oricine, Ghica era omul nimerit să răspundă unei însărcinări atît de delicate.

Memoriul pe care-l publicăm, deşi compus în grabă, fără răgazul de a reflecta mai adînc asupra problemelor, cu un scris care se vede bine că galopează pe albul hîrtiei, constituie totuşi o schiţă remarcabilă a istoriei politice a Principatelor, de la pacea de la Adrianopole pînă în pragul anului 1849. De un interes considerabil prin bogăţia şi ineditul detaliilor, ca şi prin valoarea sugestiilor şi a punctelor de vedere, el reprezintă un izvor de prim ordin pentru istoriografia românească, folosit şi pînă acum de unii specialişti (Dan Berindei, Cornelia Bodea etc.), însă în mod restrîns, din cauză că nu era editat.

O observare preliminară se impune. Oricît ar fi de valoros, manuscrisul lui Ghica trebuie supus unui examen critic. Nimic n-ar fi mai imprudent decît să acordăm un credit nediferenţiat tuturor aserţiunilor sale. Desigur, buna-credinţă a scriitorului nu e în discuţie. Nici faptul că el a fost martorul întîmplărilor pe care le relatează, că a cunoscut personal pe cele mai multe persoane menţionate şi că a avut acces la surse informative demne de crezare, acolo unde n-avusese ocazia să fie de faţă. Cu toate acestea, e sigur că Ghica ne dă numai o versiune a faptelor, plauzibilă uneori, aproximativă sau chiar eronată alteori. Motivele sînt lesne de ghicit. În primul rînd, ca emigrant la Constantinopol, deci oarecum izolat de scena evenimentelor pe care le evoca, era în imposibilitate de a proceda la verificarea tuturor ştirilor. Apoi, fiindcă se adresa unui demnitar turc, Ghica se simţea oarecum constrîns să atenueze din dosarul recriminărilor româneşti faţă de Poartă, folosind în schimb toate prilejurile ca să lovească în politica ţaristă şi să atîţe în contra Rusiei lui Nicolae I. În sfîrşit, se poate constata cu uşurinţă că el valorifica faptele expuse sub unghiul unei viziuni personale, cu alte vorbe, că le determina importanţa şi locul în context în funcţie de propriul sistem interpretativ.

Se cuvine să observăm că asemenea cauze de eroare sînt inerente celor mai multe mărturii, căci temelia incompletă a documentării, influenţa exercitată de destinatarul operei (fie el o persoană sau un „public") şi refracţia prin subiectivitatea autorului (deci unghiul personal de privire) intervin adesea ca să relativizeze conţinutul unor memorii contemporane. În cazul lui Ghica, factorii aceştia au jucat un rol destul de însemnat, căci la 1849, după înfrîngerea revoluţiei, în condiţiile dezbinării din emigraţie şi ale unei situaţii internaţionale confuze, seninătatea şi imparţialitatea constituiau cerinţe greu de realizat. O evaluare obiectivă a lucrurilor avea să devină posibilă de-abia după trecerea vremii, odată cu ieşirea la iveală a faptelor ignorate de contemporani şi clarificarea, din perspectiva evoluţiei istorice, a rodniciei sau sterilităţii fiecărui moment al dezvoltării.

2 Ahmed-Vefik Paşa, om de stat turc, născut la Constantinopol, pe la 1818, reprezentant al curentului de renovare a vieţii otomane în baza aplicării modelului liberal occidental. Şi-a început cariera diplomatică ocupînd postul de prim-secretar al ambasadei din Paris. Ulterior,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

a trecut la ambasada din Petersburg, a fost însărcinat cu afaceri la Teheran, comisar general în Anatolia, ambasador la Paris, mare vizir. Căzut în dizgrație sub Abdul Hamid, e învinuit de înaltă trădare, arestat, dar dejoacă intrigile dușmanilor și devine, în 1883, prim-ministru, conducînd un cabinet efemer, care durează numai trei zile. Din nou suspectat de sultan, se retrage din viața politică. Moare în 1891.

Ahmed Vefik era un om instruit, de o aleasă cultură, un bibliofil pasionat și un literat de merit. Vorbea toate dialectele Orientului și principalele limbi europene. A tradus în turcește numeroase piese de Molière (13 !), Shakespeare și Schiller. Catalogul bibliotecii sale, tipărit după moarte în limba franceză, cuprinde multe lucrări despre Principate, între care cunoscutele cărți ale lui Vaillant (*La Romanie*) și Aurelie Ghica (*La Valachie moderne*), dar și o serie de scrieri în limba română, unele rare. (N. Georgescu-Tistu, *Bibliografia literară română*, București, 1932, p. 170—171).

Ahmed Vefik Effendi a fost numit comisar în Principate, în temeiul Convenției de la Balta Liman. El l-a înlocuit aici pe Fuad Effendi, în 1850. Purtarea decentă i-a cîștigat multe simpatii, deși îndeplinea o misiune delicată. Între altele, l-a împiedicat pe Barbu Știrbei să confişte averea foștilor revoluționari. Ghica îi aprecia în mod deosebit activitatea. Într-o scrisoare din 1851, după ce evoca șansa Moldovei de a-l avea la tron pe Grigore Ghica, spunea: „La Valachie n-a pas été aussi bien partagée. Aujourd'hui, par un hasard providentiel, on empêche presque tout le mal qui aurait pu être fait, et même je dirais qu'il se fait presque bien. Sans vous flatter, vous en êtes cause. Je puis vous le dire d'autant plus librement que c'est là l'opinion générale, soit dans le pays soit au dehors" (N. Georgescu-Tistu, *Ion Ghica, scriitorul. Cu prilejul unor texte inedite*, București, 1935, p. 134).

3 Dintre numeroasele personaje care populează memoriul lui Ghica, Heliade Rădulescu e cel ce suscită în gradul cel mai înalt furia vindicativă și sarcasmele autorului. Cauza acestei „alergii" merită să fie lămurită, mai ales că ea aruncă o lumină crudă asupra deteriorării relațiilor din cadrul emigrației și ne ajută să pătrundem în psihologia celor doi scriitori.

Fără a fi fost vreodată cordiale, raporturile dintre Heliade și Ghica se menținuseră pînă la revoluție, și în timpul acesteia, în limite acceptabile. De ambele părți existau suspiciuni: Heliade vedea în Ghica, datorită socrului său, Mavros, un agent țarist; Ghica aprecia talentul fruntașului mișcării literare muntene, dar îi detesta caracterul. Și unul și celălalt se reținuseră însă de la manifestări deschise de ostilitate. Mai mult. În iarna 1848—1849, cînd cei trei locotenenți, Chr. Tell, N. Golescu și I. Heliade, după peregrinări infructuoase prin Transilvania, se instalaseră la Paris, încercînd să-și asigure controlul asupra emigrației, ei hotărîseră între altele, să-l confirme pe Ghica în postul de reprezentant la Constantinopol. Heliade semnează alături de colegii săi de răspundere, la 8/20 februarie 1849, o scrisoare în care se spune: „Cunoscînd credința, zelul și stăruința ce ai pus în trebile patriei în tot cursul de timp de cînd te afli pe lîngă acel cabinet, te rugăm a primi ca și de acum înainte să fii reprezentantul drepturilor românilor acolea, păstrîndu-ți aceeași misiune (Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, ed. Olimpiu Boitoș, Craiova, f. a., vol. III, p. 33). Dar luna de miere durează puțin.

În iulie 1849, într-o atmosferă generală de înrăutățire a relațiilor și de adîncire a divergențelor între radicali și moderați, Heliade strecoară într-o circulară către emigrația din Brussa, redactată în termeni emfatici dar învăluiți, o acuzare gravă împotriva lui Ghica, fără ca deocamdată să-l numească. Însă peste puțină vreme scandalul izbucnește public, într-o formă violentă. Ghica e învinuit, nici mai mult, nici mai puțin, decît că i-ar fi încredințat baronului Spleny, fostul reprezentant al guvernului Kossuth la Constantinopol, un document preconizînd ieșirea Țării Românești de sub suzeranitatea Porții și alipirea ei la Ungaria! Acest Spleny era un aris-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

tocrat trecut de partea revoluției, un bărbat chipeș, priceput în echitație și vînătoare, cu succese la sexul frumos, însă fantezist în politică și dubios prin deprinderea pe care o contractase printre musulmani de a se droga (ceea ce l-a și dus în cîțiva ani la completă ruină fizică). Versiunea lui asupra propunerii lui Ghica nu rezistă celui mai elementar examen critic. Era în adevăr de neconceput ca Ghica să pună în discuție un proiect care-i contrazicea fundamental opțiunile politice în fața unui diplomat nesigur și indiscret, de teapa lui Spleny.

Dar Heliade nu era omul care să judece la rece. O convorbire cu Spleny, pe care nu e sigur c-o înțelege cum trebuie, ajunge ca să-l pună pe foc. Bănuitor, prăpăstios, pasional, el se ambalează imediat, denunțînd „trădarea" lui Ghica. În același timp, se pare că întocmește o scrisoare către autoritățile otomane, prin intermediul ambasadei din Paris, în care demască atitudinea duplicitară a reprezentantului emigrației la Constantinopol.

Acuzațiile proferate de Heliade, în felul său violent, insinuant și apocaliptic, produc o mare vîlvă. Goleștii se duc la Spleny ca să afle ce s-a întîmplat; găsesc un om șovăitor, care spune fiecăruia altceva. Se clarifică în orice caz că propunerea înmînată de Ghica nu era semnată. Totuși Tell și N. Golescu se solidarizează cu opinia colegului lor de locotenență și-l condamnă pe Ghica într-o circulară oficială. Acesta e somat să producă dovada delațiunii comise de Heliade la ambasada din Paris, întrucît secretarul ambasadei, Seffels, ar fi tăgăduit existența documentului.

În fața atacurilor pătimașe și nedrepte lansate împotrivă-i, care urmăreau să-l izoleze în rîndurile emigrației și să-l discrediteze în cercurile oficiale din Constantinopol, Ghica nu putea rămîne nepăsător, mulțumindu-se să întîmpine lucrurile cu filozofie. El trebuia să conteze nu numai cu inamicii declarați, cu pescuitorii în apă tulbure și invidioșii ce nu-i puteau ierta ascendentul cîștigat pe lîngă Poartă, ci și cu „prietenii" dispuși să se lase impresionați de calomnie, sub vechea și ineptă justificare a conștiințelor slabe, că unde e fum există și foc. De aceea, îl vedem reacționînd energic; își bombardează cunoscuții cu scrisori; îl însărcinează pe D. Bolintineanu, care-i era devotat și pleca tocmai din Constantinopol la Paris, în octombrie 1849, să explice tuturora cum stau lucrurile și să-l țină în curent cu desfășurarea evenimentelor; corespondează cu Seffels spre a neutraliza efectul scrisorii compromițătoare depuse de Heliade la ambasadă (căci, fie spus în paranteză, se pare că această hîrtie, deși dezmințită de autorul ei, a existat realmente. Asta rezultă cel puțin dintr-o scrisoare către Seffels, nepurtînd decît data anului — 1849 — în care Ghica spune: „Cher ami, comment vous témoigner ma reconnaissance et ma gratitude pour la bonne recommandation que vous avez faite en ma faveur auprès du prince Callimaqui dans l'accusation *déposée* contre moi par Mr. Eliad" — subl. ns. P. C. — B. A. R., ms. 5 040, p. 7).

Pe de altă parte, știind probabil că cel mai bun mijloc de apărare e atacul, Ghica se dezlănțuie împotriva lui Heliade, care, cu spiritul său în permanentă adorare și jertfire de idoli, cu instabilitatea și oportunismul ce-l caracterizau, oferea suficiente puncte vulnerabile. În 14 noiembrie1849 îi trimite lui N. Bălcescu, prin fratele acestuia, Barbu, două autografe ale lui Heliade compromițătoare. Cam în aceeași vreme, redactînd memoriul cerut de Ahmed Effendi, nu pierde prilejul de a-și încondeia adversarul pe unde poate, mai ales în direcția trecutului său rusofil și a labilității caracterului. Pentru a evidenția starea de spirit a lui Ghica, în toamna anului 1849, vom reproduce mai jos o scrisoare a sa către Al. G. Golescu-Negru, din 5 octombrie, care se dispensează de orice comentariu.

Dar, înainte de asta, o întrebare: oare în violentul conflict dintre Heliade și Ghica, izbucnit sub pretextul afacerei Spleny, izvorît de fapt din dorința celui dintîi de a-și întări autoritatea asupra emigrației, prin înlăturarea elementelor centrifugale și deschiderea unui proces prin persoană interpusă (Ghica I) întregului grup radical, — oare în acest conflict regretabil, vreunul dintre protagoniști a mințit sau a uzat de procedee incorecte? Răspunsul este, de bună seamă,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

negativ. Heliade a fost, ca de altfel ori, o victimă a temperamentului său; Ghica, în legitimă apărare, a exagerat uneori în loviturile date.

Multă dreptate aveau cei 16 semnatari ai scrisorii emigraţici din Brussa (între alţii Al. C. Golescu-Albu, Cezar Bolliac, Al. Zane, G. Ioranu etc.) care, în octombrie 1849, încercau să pună capăt disputei, subliniind că degenerase şi că pe măsură lăţirii ei aducea prejudicii din cele mai grave cauzei comune: „Am auzit cu destulă întristare rancoarea deplorabilă dintre dd. I. Heliad şi I. Ghica şi ne doare inima văzînd doi oameni scumpi patriei comune pentru cunoştinţele cele întinse, talentele şi zelul de a-i servi, că acum cînd patria geme şi cu ochii fipţi asupră-ne se dovedeşte dacă debe să ne bine ori rău cuvinte, sînt atît de mult preocupaţi a se înegri, încît se acuză unul pre altul: tristă soartă pentru d-lor şi mare disgraţie pentru noi!... Noi însă, oricare ar fi inculpaţiunile, calomniile ce aceşti doi indivizi atît de importanţi cauzei comune îşi imput unul altuia, sîntem convinşi şi credem permanente că nici unul din ei a făcut sau ar face în conştiinţa sa vreun act contra interesului naţiunii române. Sîntem convinşi că fiecare din ei ţinteşte mai mult sau mai puţin la o patrie liberă, la o Românie astfel cum tot românul bun şi raţionabil doreşte" (I. Ghica, *Amintiri din pribegie, op. cit.*, vol. III, p. 131, 132—133).

Iată acum scrisoarea lui Ghica la care ne-am referit:

Către Al. G. Golescu-Negru

Constantinople, le 5 obre, 1849

Cher Ami,

Les événements se succèdent ici avec rapidité, Bem, Kmety, Steine et 60 officiers de tout grade ont embrassé l'Islamisme, Bem à l'heure qu'il est se nomme Mourat Pacha, il a le grade de Mouchir, Kmety et Steine se nomment Soleiman et Ismail Pacha; pour le moment ils ne sont pas en activité de service, mais point de doute cela viendra. Hier nous avons vu arriver une frégate à vapeur anglaise l'Odin; son apparition dans le port de C-ple a produit la plus grande sensation. On ne sait rien encore de la mission de Fuad Effendi; dans tous les cas, la question sera complexe.

Je viens de recevoir la lettre la plus incongrue que j'aie jamais vue de ma vie, je suis même menacé de la voir livrée à la publicité, ce qui me dispense de t'en envoyer copie; en attendant je vais te citer quelques chefs d'accusation qu'elle contient; pour commencer, je suis accusé:

1° D'avoir conspiré avec ceux qui étaient entendus avec Odobesco et Solomon pour le lier et l'assassiner;

2° De m'être entendu avec ceux qui ont publié la brochure de Londres *Contre les Turcs*;

3° D'avoir été en relation avec ceux qui ont fait et signé la protestation du comité démocratique;

4° D'avoir travaillé constamment *moi et les miens* à amener les Turcs à croire que les Roumains ne sont pas sincères à leur égard;

5° D'avoir essayé, (*poussé par on ne sait qui*) *d'annexer le pays à la Hongrie et compromettre et les Roumains et les Hongrois comme les Russes n'auraient pu désirer mieux;*

6° D'avoir essayé par différents moyens à substituer à la lieutenance une vatachie soit absolue, soit rien moins que démocratique en qualité, tantôt mixte, tantôt avec des auréoles, tantôt avec des épines ou des chardons;

7° D'avoir amené par mes démarches et par mes lettres, par tous les moyens enfin de désorganiser l'émigration et conduire les Roumains à prendre des organisations et des dénominatios étrangères au pays, suspects et désagreables aux Turcs

* Sublinierile în textul original.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

8° D'avoir donné un papier par lequel je demande à faire substituer à la claca une *chirie*;

9° D'avoir désapprouvé la révolution pour n'avoir pas mis la main sur les boyards et les riches pour leur extorquer un milion de ducats;

10° De ne s'être pas battu par terre et par mer contre les Russes et les Turcs;

11 ° D'avoir voulu faire deux camps à l'étranger, d'un côté, les victimes désabusés et les victimes crédules auxquelles pour en augmenter le nombre s'ajoute tout ce qui est rejetté par l'émigration, comme taché de prévarication (ce dernier si on peut lui donner le nom camp travaille à mon instigation). Pour suivre l'ordre des phases de la lettre en question, je vais t'inscrire ici un passage que je ne comprends pas : „Pour des raisons que je ne connais par M^rs Al. Golesco et N. Balcesco s'entendent avec vous, et non parceque vous vous entendez dans votre âme ou que vous vous estimez, parceque tous les deux vous ont décrit souvent trés bien; mais parceque vous croyez les exploiter et eux croient vous utiliser. Vous ne vous estimez pas, vous ne vous aimez pas, mais vous vous considéres nécessaires l'un à l'autre αναγκῆζοι κακὸι haide ghide ma scoală de fanariot".

Je poursuis l'ordre des accusations :

12° D'être rénégat;

13° De faire circuler une liste demandant la chute de la lieutenance;

14° D'avoir conservé mes terres et mon revenu;

15° De pouvoir circuler librement dans C-ple.

Qui vous soutient? demande l'auteur, personne ne peut le compendre.

La lettre est signée Eliad. Je m'abstiens de tout commentaire pour toute réponse. Je t'aurais envoyé une épreuve provisoirement en attendant que je puisse t'envoyer copie de la pièce en question. Mais le bateau ayant éprouvé trois jours de retard je n'ai que le temps de griffoner ces quelques lignes".

(B. A. R., ms. 5040, f. 15—17).

4 Poezia lui Heliade *Odă la campania rusească de la 1829* care a circulat pe foi volante, i-a adus autorului o scrisoare de mulţumire din partea mareşalului rus Dibici Zabalcanski, reprodusă în *Curierul românesc*, 1829, p. 339. „Am primit versurile ce ai binevoit a mi le trimite — îi spune generalisimul rus — şi am citit cu mulţumire traducţia lor, întristîndu-mă în aceeaşi vreme căci n-am putut cu desăvîrşire să preţuiesc tot meritul literar, necunoscînd limba în care dumneata le-ai compus. Împăratul stăpînul meu, a articulat (stipulat) în slăvitul tratat mari folosuri pentru patria domniei tale şi simţimentul de recunoştinţă care insuflă cînturile domniei tale, cinsteşte domnule haracterul domniei tale".

Oda lui Heliade s-a bucurat şi de o traducere franceză în proză, care a circulat în epocă (B. A. R., ms. 4077, f. 109—110) : „La croix reluit de nouveau sur le sol chéri où elle fut aperçue pour la première fois; le çroissant refoulé cherche un Tombeau pour y cacher sa honte. Le chrétien se voit maître du domaine de ses ayeux; Ismaïl plein d'effroi et couvert de deuil se précipite dans des déserts de l'Arabie ... etc. etc. ...".

5 Comisia moldovenească e compusă din vistiernicul Costache Paşcanu şi vornicul Mihai Sturza, numiţi de Minciaki, vistiernicul Iordache Catargiu şi vornicul Costache Conachi (poetul), aleşi de Adunarea obştească. Ghica săvîrşeşte o mică eroare în denumirea membrilor comisiei muntene, trecîndu-l printre membri pe Alexandru Filipescu, deşi era în realitate vorba de vornicul G. Filipescu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

6 Adunarea obştească extraordinară a Ţării Româneşti pentru revizia Regulamentului organic (în prealabil aprobat la Petersburg) s-a deschis în ziua de 10 martie 1831. Era compusă din 6 prelaţi, 38 boieri de întîiul rang şi 10 reprezentanţi ai judeţelor. Cuvîntarea inaugurală a lui Kisseleff a citit-o Iordache Golescu. Lucrările au durat pînă la 22 aprilie, ţinîndu-se în totul 31 de şedinţe. Adunarea extraordinară de revizie a Moldovei s-a deschis la 8 mai şi s-a sfîrşit la 20 octombrie, după 64 şedinţe.

7 Termenii protestului lui Iancu Văcărescu sînt raportaţi de Bois le Comte, care-i deţinea de la poetul însuşi: „J'ai protesté, me disait-il et j'ai rappelé que nous avions eu de tout temps le droit de faire nos lois nous-même. J'ai déclaré que si mes compatriotes partageaient mes opinions, nous n'en recevrions de toutes faites, de personne, pas même de la main la plus amie et la moins suspecte, pas même de la main de Dieu; que nous devions voter sous la présidence du métropolitain, et que c'était vouloir faire violence à nos opinions que d'exiler ce prélat au moment où son expérience nous était la plus nécessaire" (Bois le Comte către Rigny, 16 mai 1834, *Hurmuzaki*, vol. XVII, Bucureşti, 1913, p. 386). Totuşi, în 1829, Iancu Văcărescu îl salutase pe Dibici, în numele unei deputăţii a ţării, arătînd că după „lungile nenorociri care din întîmplările vremurilor ne-au adus la desăvîrşita dărăpănare" numai de la „prea norocita... apropiere de Rusia poate veni toată mîngîierea" (*Curierul românesc*, 1829, nr. 8). Aceeaşi atitudine e exprimată şi în sonetul *Pacea*, publicat de Heliade, fără voia autorului, în *Curierul românesc*, 1829, nr. 17.

8 Alegaţia că Heliade ar fi jucat un rol în denunţarea lui Iancu Văcărescu stă sub semnul îndoielii. Remarcăm doar că persoana numită de Kisseleff să ancheteze vinovăţia poetului era Mavros, viitorul socru al lui Ion Ghica, de la care acesta ar fi putut obţine toate relaţiile.

Ceea ce se confirmă din spusele lui Ghica e existenţa unui conflict între Iancu Văcărescu şi Heliade, care l-ar fi împins la un moment dat pe cel dintîi să compună o satiră, uzînd de calamburul Eliade = e iad. În adevăr, publicînd în 1884 un *Răspuns* al lui Heliade „la calamburul lui Iancu Văcărescu", C. Aricescu explica într-o notă că „din vorba Eliad, Văcărescu făcu El e iad" (*Satire politice care au circulat în public, manuscrise şi anonime, între anii 1840—1866*, Bucureşti, 1884, p. 12). *Răspunsul* lui Heliade e reprodus după publicaţia lui Aricescu, în I. Heliade Rădulescu, *Opere*, ediţie critică de Vladimir Drimba, studiu introductiv de Al. Piru, Bucureşti, 1967, vol. I, p. 336).

9 Nu se cunoaşte nici o poezie a lui Heliade de proslăvire a Regulamentului Organic. Judecînd după citatul lui Ghica, se înţelege că ar fi vorba de *Sonet. La anul 1830*, apărut sub titlul *Sonet de gratulaţie pentru Anul Nou*, în *Curierul românesc*, nr. 76, din 30 decembrie 1829, unde găsim versul: „Dreapta reformă în veci trăiască".

10 Contele Pavel Dimitrievici Kisseleff, guvernatorul civil şi militar al Principatelor de la 1829 la 1834, se născuse la Moscova, în 1788, dintr-o familie nobilă. Intrînd de tînăr în armată, se remarcă prin bravură în luptele împotriva lui Napoleon, devine, în 1814, aghiotant al Ţarului Alexandru I, apoi şef de stat major al armatei comandate de Wittgenstein şi, din 1823, colaborator intim al împăratului. Privit favorabil şi de succesorul lui Alexandru I, Nicolae I, e numit, după pacea de la Adrianopol, în fruntea administraţiei Ţărilor române. Va ocupa, în continuare, slujbe importante, între care pe aceea de ambasador al Rusiei la Paris (1856). Moare la Paris, în 1863.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Despre Kisseleff: I. Şendrulescu, *Paul Kiselev şi Românii*, în *Analele Universităţii C. I. Parhon, Istorie*, 1957, nr. 9.

11 E vorba de Convenţia încheiată la Petersburg, la 17/29 ianuarie 1834, între Rusia şi Turcia, prin care Poarta recunoştea Regulamentul Organic, iar cele două puteri hotărau de comun acord ca primii domnitori, în baza Regulamentului, să fie, prin excepţie, numiţi şi nu aleşi.

12 Despre Filarmonica există o bogată bibliografie, din care spicuim cîteva titluri mai semnificative: T. Burada, *Cercetări asupra Şcoalei filarmonice din Bucureşti 1833—1837*, în *Convorbiri literare*, 1890, nr. 1—2; D. C. Ollănescu, *Societatea filarmonică*, în *Literatură şi artă română*, III, 1898, nr. 1—3; G. Bogdan-Duică, *Istoria literaturii române moderne. Întîi poeţi munteni*, Cluj, 1923, p. 125—135; I. Diacu-Xenofon, *Filarmonia de la 1833*, Bucureşti, 1934; D. Popovici în *Note şi comentarii* la ediţia critică I. Heliade Rădulescu, *Opere*, Bucureşti, 1943, vol. II, p. 469—478; Ion Horia Rădulescu, *Teatrul francez în Muntenia în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Sibiu, 1943; Margareta Bărbuţă, *Consideraţii asupra repertoriului teatral al Şcolii filarmonice din Bucureşti, 1833—1837*, în *Studii şi cercetări de istoria artei*, nr. 2, 1958; I. Massoff, *Teatrul românesc. Privire istorică*, Bucureşti, 1961, vol. I, p. 145—209; *Istoria teatrului în România*, vol. I, *De la începuturi pînă la 1848*, redactor responsabil Simion Alterescu, Bucureşti, 1965, p. 134—163.

13 Ghica exagerează. Corneille şi Racine nu s-au bucurat de sufragiile primilor noştri traducători şi nu e greu de înţeles de ce: cei doi clasici francezi depăşeau nivelul unui public începător şi posibilităţile trupelor de diletanţi. Tălmăcirea lor implica o limbă literară ieşită din faza dibuirilor şi o idee mai rafinată despre teatru decît a pionierilor de la 1835. Primul Corneille e din 1831, *Eraclie*, în versiunea românească a lui I. Roset, dar va trebui să mai treacă aproape o jumătate de secol pînă la traducerea celei de-a doua piese, *Horaţiu*, de către G. Sion, în 1875.

Nici Racine nu pare a fi mai popular. Traducerea lui Iancu Văcărescu, *Britanicu*, din 1827, apare de-abia în 1861. O altă încercare e a lui Gr. Fălcoianu, *Fedra* (în proză), în 1843, dar o versiune acceptabilă a acestei piese e din 1875, a aceluiaşi G. Sion.

Molière, în schimb, e un titlu de rezistenţă al repertoriului dramatic. Iată o listă a traducerilor publicate pînă la revoluţia din 1848: *Amorul doctor* (Emanoil Florescu, 1834), *Doctorul fără voie* (I. Voinescu II, 1835), *Amfitrion* (Heliade, 1835), *Silită căsătorie* (C. Aristia, 1835), *Preţioasele ridicole* (Ion Ghica, 1835), *Sicilianul sau Amorul zugrav* (I. Burchi, 1835), *Bădăranul boierit* (I. Voinescu II, 1835), *Zgîrcitul* (I. Roset, 1836), *Domnul Pursoniac* (Gr. Grădişteanu fiul, 1836), *Georges Dandin* (Gr. Grădişteanu fiul, 1836), *Vicleniile lui Scapin* (C. Rasti, 1836), *Don Juan sau Ospăţul de piatră* (Miltiade Costiescu, 1846), *Şcoala femeilor* (I. H. Zotu, 1847). Avalanşa de traduceri din anii 1835—1836 e o consecinţă vădită a activităţii Filarmonicei şi trădează existenţa unui plan organizat. Primul Molière din Moldova: *Preţioasele ridicule* traducere de Elena Stamati, 1850, urmat de *Mizantropul* (G. Sion, 1854). Despre Molière în România există două studii de literatură comparată: N. Iorga, *Molière şi românii*, în *Revista istorică*, 1922, p. 1—10 şi G. Oprescu, *Molière în România. Scurtă privire asupra traducerilor din Molière în româneşte, cu specială atenţiune la Mizantropul lui G. Sion*, în *Dacoromania*, II, p. 554—564.

Kotzebue e şi el un autor cu vogă însă mai mult la Iaşi: *Uniforma feldmareşalului Velington* (Samoil Botezatu, 1835), *Lapeirus* (Gh. Asachi, 1837), *Pedagogul* (Gh. Asachi, 1839), *Fiul pierdut* (Gh. Asachi, 1839), *Orbul fericit* (Neculai Luchian, 1840), *Robii* (Iancu

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Ganea, 1842). La Bucureşti apar: *Ştefu nerod* (I. Niţescu, 1835), *Grădinarul orb sau aloiul înflorit* (Iancu Văcărescu, 1836), *Mizantropie şi pocăinţă* (I. Voinescu II, 1837), *Don Ranudo de Colibrados* (doctoroaia A. Rasti, 1847). La Craiova, C. Leca traduce *Cruciaţii* (1839). Despre Kotzebue la noi: G. Bogdan Duică, *Traducătorii români ai lui A. de Kotzebue*, în *Omagiu lui Titu Maiorescu*, Bucureşti. 1900; Al. Piru, *Însemnări de istorie literară*, în *Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor*, IV, 1955.

Traduceri din Alfieri: *Saul* (C. Aristia, 1836), *Virginia* (C. Aristia, 1836), *Biruinţa* (C. Aristia, 1838), *Filippo* (S. Marcovici, 1847), *Oreste* (S. Marcovici, 1847). Despre Alfieri la noi: Ramiro Ortiz, *Per la fortuna del teatro alfieriano in Rumania*, în *Per la storia della cultura italiana in Rumania, Bucarest, 1916.*

Victor Hugo: *Angelo, tiranul Padovei* (C. Negruzzi, 1837), *Maria Tudor* (C. Negruzzi, 1837).

Ghica se înşeală şi în privinţa lui Beaumarchais. Nu se cunoaşte nici o traducere a acestuia anterioară revoluţiei de la 1848.

Precizăm că în listele de mai sus, extrase din anexele nepublicate ale lucrării noastre, *Traduceri şi traducători în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *De la Alecsandrescu la Eminescu*, n-am inclus *traducerile anunţate dar neapărute* (sau incerte ca apariţie) foarte multe la număr. Un exemplu: S. Botezat, din Iaşi, profesor de limba germană la „gimnazia vasiliană" în afară de *Uniforma feldmareşalului Velington*, pretindea că a mai tălmăcit tot din Kotzebue, *Rebel sau din două nenorociri cea mai mică*, *Nenorocita peţire a Boureanului* şi *Boierinul întîia oară în capitală* sau *Intermezzo* (Al. Piru, *op. cit.*, p. 588).

14 E vorba de Societatea agronomică, înfiinţată la 13 ianuarie 1835, cu un comitet astfel constituit: preşedinte — Mihalache Ghica (fratele domnitorului), vicepreşedinte — col. Iacobson, secretar — Scarlat Roseti, membri: I. Cîmpineanu, P. Poenaru, doctorii Meyer şi Zuker. (*Buletin. Gazetă administrativă*, IV, 1835, p. 7).

15 Detaliu biografic necunoscut despre I. Ghica. S-ar părea că încă înainte de plecarea la Paris a memorialistului (care se produce pe la sfîrşitul lui iunie 1835 — D. Păcurariu, *Ion Ghica*, Bucureşti, 1965, p. 21), el ar fi fost numit în fruntea administraţiei ocnelor de sare. Aceasta explică poate de ce Ghica a urmat în capitala Franţei la École royale des mines, revenind în ţară cu diploma de inginer de mine (Ion Ghica, *Documente literare inedite*, ed. îngrijită de D. Păcurariu, Bucureşti, 1959, p. 122—123).

16 Despre loja francmasonică de la Bucureşti şi legăturile ei cu Filarmonica au vorbit şi alţi contemporani: Cezar Bolliac, în *Buciumul*, nr. 4, 1857 şi *Trompetta Carpaţilor*, din 19 iulie 1866; D. Bolintineanu în *L'Autriche, la Turquie et les Moldovalaques*, Paris, 1856, p. 49. V. şi G. Bogdan Duică, *Istoria literaturii române moderne*, ed. cit., p. 126, 134.

17 E vorba de falimentul Ştefan Hagi Moshu, care a avut consecinţe dezastruoase asupra domniei lui Alexandru Ghica. În perioada candidaturii sale la tron, acesta se împrumutase cu sume mari de la Moshu. Nerestituindu-le, conform angajamentelor luate, el zdruncinase în mod grav situaţia financiară a bancherului. Cum însă Moshu ţinea pe Zoiţa Băleanu, fiica marelui ban Grigore Băleanu şi a unei Brîncovence, şi dispunea de legături întinse în protipendală (cumnata domnului îi era nepoată!), se depuseră mari diligenţe ca să fie scăpat

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

de la ruină. Miniștrii Vilara, Arsachi și Al. Filipescu găsiră în cele din urmă un mijloc ingenios de a-l ajuta : cu aprobarea tacită a lui Ghica, ei îi puseră la dispoziție bani din visteria statului. Dar toate încercările de a-l scoate din încurcătură se dovediră zadarnice : falimentul nu putu fi evitat. În felul acesta ieși însă la iveală că tezaurul public fusese utilizat ca să se despăgubească un creditor al domnitorului. În urma scandalului izbucnit, doi miniștri își pierdură postul iar Alexandru Ghica fu grav compromis.

18 I. Cîmpineanu a fost întîi reținut la Lugoj de poliția austriacă, apoi arestat la intrarea în Țara Românească, în ziua de 21 februarie 1840. La 15 martie 1840 e internat la Mărgineni, de unde e mutat, în 18 august, la Plumbuita. Ca să-și obțină punerea în libertate, el adresează în 1841 un memoriu curții protectoare, „făgăduind căință și cerînd milostivire" (I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul organic, 1834—1848*, București, 1915, p. 117). Pentru a-i defini abjurarea, Ghica utilizează o expresie și mai categorică : „il s'engageait à se faire considéré comme mort politiquement" (*Mes notes sur les hommes jouant un rôle en 1850*, B.A.R., ms. 5040, f. 52). Renunțarea aceasta voluntară la activitatea politică, în schimbul ieșirii din temniță, a fost ulterior condamnată de elementele radicale, între alții de N. Bălcescu (Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională. 1834—1849*, București, 1967, p. 12) și D. Bolintineanu.

19 Ghica se referă aici la conduita dubioasă a lui Heliade din anii 1838—1839, cînd redactorul *Curierului* ar fi servit de instrument politicii de înăbușire a opoziției naționale și liberale pe care o ducea domnitorul, la instigația consulului țarist Rückmann.

În acest context, violenta filipică a lui Heliade împotriva lui Alecsandrescu în chestiunea fabulei *Vulpea, calul și lupul* capătă și un alt înțeles decît acela de „ură personală" cum au susținut I. Fischer (Gr. Alexandrescu, *Opere*, I, București, 1957, p. 543) și alți istorici literari. Anume, pare a fi vorba de o dispută politică, travestită în hainele alegoriei. Să reexaminăm faptele. Se știe că după apariția fabulei *Vulpea, calul și lupul*, semnată G. A-scu, în *România*, din 5 mai 1838, Heliade compune o lungă și malițioasă *Critică literară* (reprodusă în ed. D. Popovici, *op. cit.*, II, p. 109—119), în care se străduie să-l discrediteze pe poet nu numai prin relevarea sarcastică a cusururilor sale, ci și printr-o „reconstrucție" a operei, d'a capo al fine, așa cum ea *ar fi trebuit* să fie scrisă. Acest articol destinat să provoace vîlvă, întîmpină însă unele dificultăți din partea cenzurii. Pe acest pretext, Heliade revine cu o notiță în care observă insidios „Mai în urmă s-a ivit în foaia Romania, cu voia cenzurei, fabula cu *Calul, lupul și vulpea*, fără a se vedea însă și iscălitura întreagă a autorului ei (Iar o batere (sic !) din regulele cenzurei). Zbura fabula din (mînă) în mînă și se tălmăcea ce aluzie are. Atunci jos însemnatul s-a văzut silit a se face că nu înțelege alegoria politică a acestei fabule și a o lua într-o critică simplă literară, ca să arate greșalele autorului și făcînd asta în parodia ei să aducă deriderea pe seama celor ce au fabricat pe cea dintîi, și prin urmare a întrebuința apărarea. Fabula publicată în Romania a fost iertată și binecuvîntată de cenzură, critica însă asupra ei n-a fost bine văzută". (*Curierul românesc*, 1839, nr. 165). Prin urmare, poezia lui Alecsandrescu avea caracterul unei „alegorii politice" pe care Heliade se „făcea" că „n-o înțelege". Insinuarea era perfidă, dar așa fel spusă, încît cei ce aveau urechi să poată auzi.

Despre ce putea fi vorba ? Desigur, despre tema la ordinea zilei, conflictul dintre adunare și domnitor, agravat de afacerea articolului adițional și intrat într-o fază critică o dată cu plecarea lui Cîmpineanu în străinătate (februarie 1839). De altfel, „cheia" întregii polemici ne-o va da Heliade însuși în 1862, cînd își reproduce articolul *Critică literară* în ediția a doua a *Curierului de ambe sexe*. Aici el explică în detaliu „alegoria politică" a lui Alecsan-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

drescu şi sensul propriei sale riposte: „Cînd însă apăru această fabulă, în care dl. Glagore prin cal în parodia libertăţii voia să arate pe începătorul şcoalei rodiniane ce fără ruşine se zicea republicană, şi prin vulpe pe apărătorul românismului şi al adevăratelor libertăţi naţionale, pe conservatorul vechilor republici danubiene, — acesta (Heliade — *P. C.*) se văzu nevoit a le întoarce fabula înapoi, arătînd că adevărata vulpe copilandră sînt amăgitorii cei noi ai popolului, că adevăratul lup este capul acelei şcoale de destructori şi că adevăratul cal este reprezentantul libertăţilor primitive ale României..." (Popovici, II, p. 493). Şi, ca să nu existe echivoc, el adnotează în discursul vulpii un pasaj în care se vorbeşte de o „eterie" condusă de un lup „vestit republican", cu cuvintele: „Aluzie la căpitanul zişilor de-atunci liberali, carele, după ce îşi risipise în orgii toată starea paternă (Cîmpineanu — *P.C.*), deveni organ unei politice din afară foarte funeste şi formă şcoala celor de astăzi turburători de meserie".

Vulpea, calul şi lupul constituie, aşadar, o manifestare pe planul literar a luptei politice dintre guvern şi opoziţie, intrată, cu voiajul lui Cîmpineanu în Apus, într-o etapă decisivă.

Să fi fost în curent cu tîlcul mai adînc al polemicii şi G. Bariţiu, care va refuza, politicos, dar ferm, să publice în *Foaie pentru minte* o *Anticritică* a lui Alexandrescu „plină de personalităţi... vătămătoare"? (*Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, 1839, nr. 10). Pare curios că el invocă şi argumentul că cenzura n-a admis *Anticritica* fiind un „paschil" prea „nesuferit". Să fi fost cenzura imperială atît de ruşinoasă?

În altă ordine de idei, simptomatic pentru voinţa lui Heliade de a-l servi pe domnitor este articolul scris cu ocazia aniversării suirii sale pe tron, de o fervoare adulatorie aproape ostentativă. După ce înşiră realizările lui Alexandru Ghica, Heliade conchide: „Toate acestea au făcut în vreme de şase ani ca acest prinţ, ce ne trebuia în astfel de vremi, să dobîndească mari şi vecinice drepturi în recunoştinţa obştească; şi ziua încoronării sale să fie socotită de toţi românii o zi de începutul regeneraţiei lor, o sărbătoare naţională; şi fericiţi rumânii cînd vor cunoaşte, cînd vor înţelege că în asemenea vremi şi împrejurări în care se află astăzi Ţara Românească, şi totdeauna, singura lor mîntuire este a-şi personifica naţia şi fiinţa ei în fiinţa prinţului lor" (*Curierul românesc*, 1839, nr. 160).

20 Ghica se referă la nota colectivă a puterilor (Franţa, Anglia, Austria, Rusia, Prusia), din 27 iulie 1839, prin care se urmărea găsirea unui modus vivendi în chestiunea lui Mehmet Ali, guvernatorul Egiptului, care se revoltase împotriva Porţii, obţinuse o victorie răsunătoare şi ameninţa să surpe echilibrul de forţe în Orient. Prin intervenţia lor, marile puteri voiau să împiedice dezintegrarea Imperiului Otoman.

21 Învinuirea de delaţiune adusă de Ghica lui Heliade nu e atestată de nici o probă. Cît priveşte sugestia că poezia *Căderea dracilor* ar face aluzie la complotiştii de la 1840, unele temeiuri există; ele nu duc la o certitudine, dar reprezintă mai mult decît o posibilitate; oricum ar fi, cîteva coincidenţe sînt tulburătoare. Datată 7 aprilie 1838, poezia a fost publicată în *Curier de ambe sexe*, III, 1840—1842, şi în broşură separată, la 1842, cu o dedicaţie adresată lui Mihalache Ghica. În această dedicaţie — prefaţă se preconizează înfiinţarea unei şcoli politehnice, care să îmbine industria, ştiinţa şi morala. Cu o formulă saint-simonistă, Heliade vorbeşte de „morala cea adevărată şi sănătoasă (care) vine din minunatul şi dumnezeiescul măritiş al industriei cu al ştiinţelor... Unde nu este acest măritiş — arată autorul — nu e morală, nu e dumnezeire. Acolo e iad, acolo se răscoală duhurile, acolo ies mii de satani ce nu cunosc nici drepturile, nici datoriile, acolo oamenii unul altuia se fac demoni muncitori, demoni de osîndă, şi-acolo trăsnete nevăzute şi drepte ale cerului dărăpănă şi tronuri şi noroade.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Tot omul se răzvrăteşte acolo şi se face un împeliţat Satan, de la rigă pînă la cel mai de jos supus ; pentru că tot omul cere numai drepturi, fără să cunoască datorii".

Rîndurile de mai sus îşi capătă întreaga semnificaţie ştiind că sînt datate 7 noiembrie 1840, adică două săptămîni numai după arestarea complotiştilor, în frunte cu D. Filipescu, şi că se adresează celui care primise sarcina de a-i ancheta pe răzvrătiţi. Cezar Bolliac, mai tîrziu, avea să pună degetul pe rană : „Mihalache Ghica este arhanghelul Mihail şi noi toţi, cei închişi şi exilaţi la 1840, demonii trîntiţi de acesta" (*Românul*, nr. 144, 19 decembrie 1859).

Chestiunea rămîne totuşi neclară şi noi ne unim cu D. Popovici, care constata precaut : „Fără să împărtăşim dezlegarea simbolurilor la care ne îmbie Bolliac, vom reţine totuşi faptul că, în evoluţia concepţiei politice a lui Heliade, *Căderea dracilor* reprezintă unul din straturile cele mai conservatoare, ceea ce, după cum vom vedea mai departe (Popovici se referă la restul Anatolidei — *P.C.*), este într-o contradicţie violentă cu restul poemei" (Popovici, *op. cit.*, I, p. 587).

22 Primul pas decisiv spre italienizare Heliade îl face prin articolul despre Paul Iorgovici (*Curierul românesc*, 1839, nr. 53). Urmează *Paralelism între dialectele român şi italian* (*Curier de ambe sexe*, III, 1840—1842), apărut şi în broşură separată sub titlul schimbat : *Paralelism între limba română şi italiană*, Bucureşti, 1840. Partea a doua a lucrării iese un an mai tîrziu : *Paralelism între dialectele român şi italian sau forma ori gramatica acestor două dialecte*, Bucureşti, 1841.

Privitor la izvoarele italienismului lui Heliade, lingvistul Carlo Tagliavini a emis mai de mult presupunerea unei influenţe a lui Carlo Cattaneo (*Del nesso fra la lingua vallacca e l'italiana*, 1830) şi a altui italian, Perticari. Cu o intuiţie mai exactă a adevărului, Ghica îl aşază pe Heliade în descendenţa lui Petru Maior, cum avea să susţină aproape un secol mai tîrziu şi D. Popovici (*op. cit.*, II, p. 550—556).

23 Broşura semnalată de Ghica se numeşte *Paul Kisseleff et les Principautés de Valachie et de Moldavie par un habitant de Valachie*, Paris, 1841. Autorul ei este N. Piccolo, membru în Eforia şcoalelor la 1834, cenzor al presei sub Alexandru Ghica, stabilit din 1843 la Paris,cu misiunea vremelnică de corespondent oficial pentru bursierii din capitala Franţei. Inspiratorul broşurii lui Piccolo a fost Gh. Bibescu (I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 278).

24 Pedepsele date complotiştilor de la 1840 : 10 ani închisoare pentru Serghiescu, Sotir, Telegescu, Radoşanu ; 8 ani închisoare pentru Mitică Filipescu, Macedonski, Baronescu, Molojescu, Cămărăşescu ; 3 ani închisoare pentru N. Bălcescu, socotit minor.

Despre mişcarea de la 1840 : în afară de lucrarea mai veche a lui I. C. Filitti, *Turburări revoluţionare în Ţara Românească între anii 1840—1843*, Bucureşti, 1912, remarcabilul studiu recent al lui G. Zane, *Mişcarea revoluţionară de la 1840 din Ţara Românească*, în *Studii şi materiale de istorie modernă*, III, 1963 (ed. franceză, 1964).

25 Despre tulburările de la Brăila, v. C. N. Velichi, *Mişcările revoluţionare de la Brăila din anii 1841—1843*, Bucureşti, 1958.

26 Cu prilejul împlinirii unui an de la urcarea pe tron a lui G. Bibescu (şi nu a alegerii sale, cum spune greşit Vladimir Drimba în *op. cit.*, p. 410), Heliade compune o poezie omagială, publicată în broşură, sub titlul *20 decembrie 1843, La Estraordinara generală adunare*, Bucureşti, 1843 şi apoi în *Curier de ambe sexe*, IV, 1842—1844. Broşura cuprinde o listă cu

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

numele deputaţilor din Adunarea electivă „căror li se închină această poemă şi li se trimite în dar cîte un exemplar, spre semn de respect şi de dragoste a autorului". Primul vers corespunde cu citatul dat de Ghica: „Doi Joi se întărîtă, şi fulgerul jos plumbă".

Heliade a scris şi o a doua poezie dedicată lui Bibescu, cu ocazia căsătoriei sale (*Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, 1845, nr. 46).

27 Pentru a da o idee despre volumul lui C. Aristia, *Prinţul român. Stanţe epice*, Bucureşti, 1843, pe care Alecsandri l-a executat implacabil în *Propăşirea*, 1844, nr. 20, reproducem două strofe din poezia care se numeşte *Parada la palat, închinată cinstitelor dame care au aruncat flori şi cunune la prinţul român, iubitoare de lăudata domnească frumuseţe* (!?):

„Ştii că-n grădin-antică, numită Parnasia,
Cînd s-aştepta de ele deplin învingător,
Să vie Feb Apolon şi după Asteria,
Ieşiră la el toate, un stol însemnător,

Aşa şi de cinstite fecioare şi matroane,
Pe căile nuntaşe se vede aşteptat,
Cu flori şi cu odoare de mîndrele romane,
Cu Dafne şi Dafneul român Argintarcat".

(p. 60)

28 Merită a fi reţinută părerea lui Ghica despre suspendarea *Propăşirii*. Ea ar fi urmarea întîlnirii de la începutul lui noiembrie 1844, a lui Mihai Sturza cu George Bibescu. Sub influenţa măsurilor drastice luate de Bibescu împotriva opoziţiei, culminînd cu suspendarea Adunării (I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 318—321), Sturza se va fi hotărît să acţioneze şi el, mai energic. E neîndoielnic că cei doi domnitori se emulau şi se supralicitau în a fi pe placul curţii protectoare.

29 Poezia lui Heliade, *Măceaşul şi florile*, scrisă împotriva concesionarului Trandafilov, a circulat într-un număr impresionant de copii manuscrise şi a fost tipărită pe foi volante. Era, după cum a arătat D. Popovici (*op. cit.*, I, p. 559—560), o adaptare liberă a fabulei lui Viennet, *Les rosiers et les églantiers*. Despre impresia extraordinară pe care a făcut-o asupra contemporanilor ne putem face o părere dintr-o scrisoare a lui Bălcescu către Ghica, din 7 martie 1844: „Îţi trimit şi o poezie satirică ce au eşit de curînd în pricina lui Trandafilov. Nu-ţi poci închipui ce senzaţie au făcut. În trei zile nu era om care să n-o aibă la Bucureşti. Pentru un om care cunoaşte pricina şi cursul dezbaterilor pricinii în Cameră este un cap d'operă" (N. Bălcescu, *Opere. IV. Corespondenţă*, ediţie critică de G. Zane, Bucureşti, 1964, p. 49).

Refrenul „Diuha! diuha-măi!" este din satira *Cîntecul ursului*, scrisă de Heliade în legătură cu venirea în Bucureşti, la 30 aprilie 1848, a comisarului ţarist Duhamel, trimis să urgenteze luarea de măsuri pentru a stăvili pătrunderea molimei revoluţionare în Principate. Şi această poezie s-a bucurat de o vogă imensă, circulînd în copii manuscrise. A fost publicată pentru prima oară în *Biblioteca portativă. LXV. Poezii inedite*. Bucureşti, 1860, unde e datată 20 mai 1848.

30 Despre Asociaţia literară a Românici, înfiinţată la 14 februarie 1845: Vintilă C. A. Rosetti, *Amintiri literare, istorice, politice. Societatea literară din 1845*, în *Românul literar*, 1893, numerele 1—8, 13—14, dintre 7 februarie — 9 mai; N. Iorga, *O societate literară*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

uitată, în *Revista istorică*, 1937, nr. 7—9; D. Păcurariu, *Precizări și date noi despre Asociația literară*, în *Gazeta literară* din 12 septembrie 1963; Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 54—63, 73—77.

(31) Despre Societatea studenților români de la Paris, înființată în mai 1846, o sinteză succintă a ceea ce se știe pînă acum, completată cu prețioase informații inedite, la Cornelia Bodea, *op. cit.*, p. 78—83. De notat că Ion Ghica, ales președinte activ al Societății (președinția de onoare fusese atribuită lui Lamartine) n-a rămas în capitala Franței decît pînă în luna august 1846. Vz. și V. Maciu, *Un centre révolutionnaire roumain dans les années 1845— 1848: la Société des étudiants roumains de Paris*, în *Nouvelles études d'histoire*, vol. III. 1965.

32 Ghica are în vedere legea instrucțiunii publice, votată de Adunare la 21 februarie/2 martie 1847, prin care se tindea la deznaționalizarea învățămîntului mediu și superior, transformînd școala de la Sf. Sava într-un colegiu franțuzesc. Motivul invocat de legiuitor era că în limba română lipseau manuale didactice și că mulți boieri își trimiteau copiii să studieze peste hotare.

Din arhiva Bibescu, publicată de fiul său, aflăm că domnitorul avea un proiect grandios: să fundeze la București un liceu de tipul Louis-le-Grand, transportînd pur și simplu de la Paris, personalul, administrația și programul de studiu. În acest sens, el cerea oficial sprijinul lui Salvandy, ministrul instrucțiunii publice a Franței și al unor profesori, foști camarazi de universitate. Explicațiile lui Bibescu sînt penibile și învederează o ruptură totală de interesele culturii naționale. După el, de la grecismul abuziv din vremea Fanarioților se evoluase spre o extremitate de sens contrar, dar tot atît de dăunătoare, „c'est-à-dire qu'on n'y voulut plus que du roumain. Or, vous comprenez combien un idiome aussi pauvre encore, qui n'a ni littérature propre ni traduction d'aucune espèce est peu apte à servir d'instrument de lumière, avant de s'être éclairé au contact des langues savantes et d'avoir emprunté petit à petit les richesses dont celles-ci brillent" (Prince Georges Bibesco, *Régne de Bibesco. Correspondance et documents*, 1843—1856, I, Paris, 1893, p. 337).

33 Intenția pe care Ghica i-o atribuia lui Bibescu de a înscena o tulburare revoluționară, pentru ca, fără riscuri, să-și aroge apoi meritul de a o fi înăbușit, nu e chiar lipsită de fundament. În memoriul intitulat *Notes écrites sous la dictée de N. Balcesco sur les événements qui ont précédé la révolution de 1848* (publicat de Gh. I. Georgescu-Buzău, în *Studii*, IX, 1956, nr. 1), șovăiala Goleștilor de a se amesteca într-o acțiune revoluționară e explicată astfel: „Bibescu băgase intrigă și făcuse pe Ștefan Golescu să creadă că el, Bibescu, va face revoluția de care avea trebuință țara" (p. 61). Același memoriu confirmă informația lui Ghica despre măsurile luate de Ștefan Golescu, de conivență cu domnitorul, în favoarea țăranilor. „Atunci, Ștefan s-a dus la Vodă și i-a vorbit de îmbunătățirea stării țăranilor, care i-a răspuns că se poate duce să facă orice îmbunătățire. Întemeiat pe acest cuvînt, s-au dus toți frații la Golești, unde strîngînd pe locuitori au și făcut o tocmeală în bani cu țăranii" (p. 62).

Un alt izvor confirmă relațiile cordiale, aproape de complicitate tacită, între șeful poliției, aga Iancu Manu, și Heliade Rădulescu. Astfel, cel dintîi i-ar fi avertizat pe revoluționari, prin intermediul bancherului Davicion Bally (v. *Documente și manuscrise literare*, I, p. 326) să „grăbească" declanșarea mișcării insurecționare. „Davicion — scria Iancu Manu — înștiințează pe Heliade și Golescu să grăbească cu proclamarea revoluției. Nu pot amîna mai mult de două zile măsurile hotărîte și cunoscute și de dumneata. Al dumitale gata, I. M. Manu" (I. Massoff, *Davicion Bally, revoluționarul de la '48*, București, 1939, p. 58).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Către generalul Wysocki

34 Scrisoarea către generalul polonez Wysocki, din 1 februarie 1850, se găseşte în manuscrisul academic 5040, conţinînd corespondenţă şi acte din timpul exilului. Ea a fost omisă de N. Georgescu-Tistu, care a publicat cîteva dintre piesele valoroase ale acestui manuscris în anexele lucrării sale, *Ion Ghica scriitorul. Cu prilejul unor texte inedite*, Bucureşti, 1935.

Scrisoarea către Wysocki e de un interes considerabil, atît în ce priveşte fixarea stadiului atins de gîndirea lui Ghica în primele luni ale anului 1850, cît şi în legătură cu atitudinea lucidă şi internaţionalistă a aripei radicale a paşoptismului, într-un moment în care situaţia politică a Europei nu părea încă a favoriza consolidarea regimurilor născute din contrarevoluţie. Ca şi Bălcescu, deşi cu unele deosebiri referitoare mai ales la rolul Turciei, Ghica militează pentru reconcilierea româno-maghiară şi cooperarea celor două naţiuni în lupta împotriva duşmanilor comuni. El îşi expune vederile într-un ton moderat, evitînd acuzaţiile şi procesele de intenţie, cu hotărîrea fermă de a nu răscoli trecutul şi amintirile lui dureroase, ci de a netezi terenul în scopul unei apropieri a punctelor de vedere.

Cam în vremea în care i se adresa lui Wysocki, Ghica încerca să se pună în legătură directă cu Kossuth. Ascultînd de îndemnul lui David Urquhart, secretarul ambasadei engleze din Constantinopol, el îi scria fostului conducător al revoluţiei maghiare, aflat în exil la Kutaja, în termeni care exprimau, mai presus de orice obligaţie protocolară, respectul său profund faţă de marele om: „Aujourd'hui, je m'adresse à l'exilé de Kutaja mais aussi à l'homme qui jouera dans l'avenir un rôle plus grand encore qu'en 1849 et dont le nom sera synonyme du succès, comme aujourd'hui il signifie grande infortune" (N. Georgescu-Tistu, *op. cit.*, p. 127). Ulterior, el i-a trimis lui Kossuth şi un memoriu în chestiunea apropierii româno-maghiare, al cărui text nu-l cunoaştem, dar îl putem lesne aproxima pe baza ideilor din scrisoarea către Wysocki.

Valoarea iniţiativei lui Ghica de a stabili legături cu Kossuth îşi dobîndeşte întreaga semnificaţie ştiind că în aceeaşi vreme, în august 1850, i se adresa acestuia din urmă şi Mazzini, în numele Comitetului central democratic european, în scopul coordonării planurilor unei noi revoluţii care să aibe ceea ce-i lipsise aceleia de la 1848: „une organisation, un plan d'ensemble, une direction commune, la simultannéité d'action". Între altele, Mazzini punea şi problema măsurilor de luat în vederea obţinerii unei fraternizări între maghiari, slavii de sud şi moldo-valahi. (Eugenio Kastner, *Mazzini e Kossuth*, Florenţa, 1929, p. 9—10).

Cam din toamna anului 1850, părerile lui Ghica vor începe însă să se schimbe. Fie pentru că nu reuşise să-i convertească pe cei interesaţi la proiectul de federalizare dunăreană, fie pentru că întrevăzuse utopismul unui atare proiect în contextul politic al momentului, fie pentru că se străduia „să se facă util şi să fie pe placul autorităţilor turceşti" (D. Păcurariu, *op. cit.*, p. 193), Ghica bate treptat în retragere. Curînd va ajunge la convingerea că izbînda cauzei româneşti trebuie impusă pe cale diplomatică, deci colaborînd cu guvernele, nu cu emigraţiile revoluţionare (v. şi *Documente şi manuscrise literare*, I, p. 162—163). Dar rectificările izvorîte din considerente de oportunitate tactică nu anulează sub nici o formă semnificaţia admirabilei scrisori către Wysocki. În ea se enunţă păreri care se poate spune că aparţin strategiei politice a lui Ghica, fondului adînc al concepţiilor sale de patriot fervent şi de sincer internaţionalist.

Anii aveau să-l îndepărteze cu totul pe memorialist de ideea că prin revoluţie românii şi-ar putea cîştiga revendicările naţionale — aşa cum Bălcescu a perseverat să creadă pînă la sfîrşit. Dar chiar şi în momentul detaşării totale de visurile tinereţii, chiar atunci cînd ţinea să-şi sublinieze poziţia de partizan al ordinei, desolidarizîndu-se de orice cochetărie posibilă cu spiritul de insurgenţă, el va continua să vorbească de revoluţia maghiară cu o consideraţie în

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

care putem descifra o secretă simpatie față de eroismul ei sublim dar infructuos. Iată un extras dintr-o scrisoare inedită către Stratford Canning, din 1857: „N'attachez, je vous prie, au nom de la Hongrie qui vient de tomber de ma plume aucune idée révolutionnaire ou désorganisatrice comme pourrait le faire supposer le récent mouvement insurrectionnel de ce pays, *si témérairement conçu, si énergiquement défendu et qui en fin de compte eut un résultat si malheureux*" (subl. ns., — *P.C.*; B. A. R., ms. 5040, f. 177). Va fi oportun să se arate o dată, cu probele în mînă, cită risipă generoasă de idealism și cită fantezie au trebuit să se comprime în străfundurile personalității lui Ghica, pentru ca, la suprafață, să se ivească pragmatismul, moderația și onorabilitatea burgheză a ministeriabilului de la 1860 și din anii următori.

35 Wysocki Josef (1809—1874), conducător militar și om politic polonez, participant la răscoalele din 1830—1831, 1848, 1863—1864. În 1849, îl înlocuiește pe Dembinski la comanda uneia dintre armatele revoluționare maghiare. E făcut general după bătălia de la Komorno. În vara anului 1849, încolțit de forțe țariste mult superioare, e obligat să se retragă pînă la Miskoltz. Bălcescu îi scria în acest sens lui Ghica, la 15/27 iunie 1849: „Wysocki fait une retraite admirable. Il a battu et repoussé plusieurs fois les russes. La dernière fois c'était à Szikszò. Il n'a avec lui que 5 mille polonais, les hongrois ayant f[outu]le c[amp]" (*Corespondență, op. cit.*, p. 197). După înfrîngerea revoluției trăiește în exil, în Anglia și Franța. Wysocki e autorul unor *Principii de tactică militară* și al unui memoriu despre legiunea polonă din Ungaria.

36 I. Ghica se referă la conferința inițiată la Paris, în mai 1849, de prințul A. Czartoryski, unul dintre cei mai influenți conducători ai emigrației poloneze, la care luaseră parte contele Teleki, trimisul guvernului revoluționar maghiar, Szarvady, secretarul legației maghiare din Paris, Pulszky, agent maghiar în Anglia, și Rieger, deputat ceh în ultima dietă imperială din ajunul revoluției. „On discuta et examina les arrangements à prendre et les concessions mutuelles à faire tant de la part des madjares, que de la part d'autres populations de la Hongrie, afin d'assurer la paix intérieure de ce pays et réunir toutes ses forces contre les armées coalisées de l'Autriche et de la Russie" (I. Ghica, *Amintiri din pribegie*, op. cit., II, p. 141). Din protocolul încheiat la 18 mai 1849, se vede că reprezentanții maghiari asiguraseră că guvernul Kossuth ar fi dispus să acorde drepturile reclamate de diversele naționalități, însă, fiindcă nu aveau un mandat precis de a trata, își asortaseră declarațiile cu rezerve destul de categorice: „Les membres de la légation hongroise ont témoigné qu'en autant que les dispositions de leurs compatriotes madgiars et les intentions du gouvernement et de la diète hongroise leur étaient connues, ils croyaient pouvoir assurer qu'on était prêt à reconnaître aux nationalités non madgiares de la Hongrie tous les droits qu'en bonne justice elles seraient fondées à réclamer" (*idem*, p. 143—144). După opinia lor, naționalitățile non-maghiare din Ungaria puteau fi clasificate în două categorii: unele „bien définies par les limites des pays qu'elles occupent et par les traditions d'une existence à part" și altele „moins développées et non compactes". În prima categorie intră croații, sîrbii, românii; într-a doua, slovacii și germanii. „D'après le témoignage des messieurs de la légation hongroise, les madgiars seraient décidés à laisser aux peuples de la première catégorie toute leur autonomie et de ne les rattacher à la couronne de Hongrie que par un bien fédéral" (*idem*, p. 144).

La începutul lui iulie 1849, Ghica îl anunța cu speranță pe Bălcescu, în Transilvania, de protocolul încheiat la Paris, trimițîndu-i și o copie a documentului. Aceasta trebuia să-i servească istoricului în tratativele pe care le ducea cu Kossuth pentru formarea legiunii române. „Tu să privești acest protocol ca un fel de îndatorire luată de guvernul maghiar către națiia română. Cît pentru români, mi se pare mie că acesta ar fi *non plus ultra* a celora ce ar putea pretinde de la unguri..." (*idem*, II, p. 86).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Din nefericire, Kossuth s-a împotrivit categoric unei colaborări pe picior de egalitate a naţionalităţilor din Ungaria. „Eu nu vreau să văd — spunea el — o Ungarie federalizată; eu vreau să menţin un teritoriu suveran şi să-l federalizez cu alte state, ca Polonia şi Turcia" (Dénes A. Janossy, *Great Britain and Kossuth*, Budapesta, 1937, apud G. Zane, *N. Bălcescu. Corespondenţă, op. cit.*, p. 576). În aprilie 1851, într-un *Expozeu asupra principiilor viitoarei organizaţii politice a Ungariei*, definea un concept de „naţionalitate socială", subordonat însă autorităţii suverane a statului: "... les hommes appartenant à une nationalité ont le droit de s'associer dans une association nationale, pour le développement et la garantie de leur nationalité, ils se donnnent une organisation comme bon leur semble, ils se donnent un chef à leur gré — les serbes le nommeront voïvode, les valaques hospodar — comme leur plaira, réuniront à cette asociation l'administration de leur église, des écoles, qu'ils voudront bien établir, et de l'instruction nationale dans ces écoles; en un mot, ils pourverront à cet intérêt moral commun qu'on appelle nationalité; se donneront des statuts pour leur association et gouverneront cette association selon ces statuts. Elle n-a rien à faire avec l'état et l'état n-a rien à faire avec elle. Voici encore de la liberté, voici de la nationalité sociale, garantie par la liberté d'association" (Eugenio Kastner, *idem*, p. 124—125).

Către Stratford Canning of Redcliffe.

37 Scrisoarea către Stratford Canning of Redcliffe nu e datată; ea aparţine probabil epocii de intensificare a propagandei în favoarea Unirii, din anii 1855—1856. Iminenta înfrângere a oştilor ţariste în războiul Crimeii condusese la discuţii preliminare între marile puteri aliate (Anglia, Franţa, Turcia, Austria) pentru a se pune de acord asupra condiţiilor de pace. O conferinţă deschisă la Viena, în 3/15 martie 1855, dezbătuse între alte probleme şi pe aceea a reglementării situaţiei politice a Principatelor, dar se soldase fără rezultat, lucrările suspendîndu-se în iunie 1855. O a doua conferinţă, ţinută la Constantinopol, cu participarea ambasadorilor, se sfîrşise şi ea, la 30 ian./11 februarie 1856, fără a fi ajuns la vreo concluzie.

În aceste împrejurări, contactul cu Canning (v. nota următoare) avea fie rostul de a clarifica, la cererea diplomatului englez, unele chestiuni privind viitorul statut al Principatelor, fie de a înfăţişa punctul de vedere românesc într-una sau alta dintre problemele controversate, care urmau să figureze pe agenda conferinţei de pace.

Fără a şti cui revine iniţiativa scrisorii pe care o publicăm, e sigur, în orice caz, că Ghica nu se ocupă în mod întîmplător de raporturile dintre proprietari şi ţărani. Problema aceasta făcuse să curgă multă cerneală, ea constituind încă din timpul revoluţiei de la 1848 unul din caii de bătaie preferaţi ai reacţiunii interne şi externe. Deşi singura înfăptuire concretă a guvernului provizoriu în rezolvarea litigiului istoric dintre moşieri şi clăcaşi fusese de a înfiinţa Comisia de proprietate, instituţie condamnată să eşueze datorită structurii ei nevertebrate, de instanţă tranzacţională, o serie de voci interesate lansaseră stăruitor alegaţia că revoluţia ar voi să surpe dreptul de proprietate. Falsificînd absurd adevărul, prezentîndu-i pe revoluţionarii democraţi drept inamici ai ordinei burgheze, inspiraţi de principii „comuniste", se urmărea compromiterea lor în faţa opiniei „bien pensante" a Europei şi legitimarea intervenţiei militare otomane. Tocmai fiindcă îşi dădeau seama de miza reală a acuzărilor cu care erau gratificaţi, cîţiva dintre paşoptiştii de frunte s-au preocupat, chiar în focul luptei, să pună lucrurile la punct, precizînd natura programului agrar al revoluţiei. În acest sens e instructivă scrisoarea lui G. Barițiu către Heliade (*Documente şi manuscrise literare*, I, p. 70—71), studiul *Despre împroprietărirea ţăranilor*, publicat de Bălcescu în *Poporul suveran*, 1848, nr. 21—24, ca şi articolul lui I. Ionescu de la Brad, *Românii nu sînt comunişti* din *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, 1848, nr. 49 şi 50. Nu mai puţin caracteristică e informaţia pe care i-o

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

dădea Ghica lui I. Voinescu II, la 30 august 1848, anume că se văzuse obligat să redacteze memorii explicative pentru ministerul de externe al Turciei şi ambasadorii Franţei şi Angliei, ca să spulbere calomniile răspîndite de duşmanii revoluţiei. „Il est généralement accrédité içi que nous faisons du socialisme et du communisme — îi scria el lui Voinescu II. — On traite pour tel le travail de la commission sur la propriété territoriale. Quoique je sache bien peu de chose encore sur ce qu'il en est de cette commission, et seulement par un moyen tout à fait indirect, néanmoins j'ai cru de mon devoir d'adresser une explication détaillée sur cette question, telle qu'elle est envisagée par le Réglement et sur les bases adoptées par la commission en question" (*Anul 1848 în Principatele Române*, vol. III, p. 793).

După înfrîngerea revoluţiei, reprezentanţii aripii stîngi a paşoptismului au continuat să acorde o mare atenţie problemei agrare, socotită de ei, şi pe drept cuvînt, ca esenţa întregii revoluţii burghezo-democrate. În diverse lucrări, au căutat să-şi justifice atitudinea de la 1848, argumentînd motivele înscrierii articolului 13, prevăzînd abolirea clăcii şi împroprietărirea cu despăgubire, printre punctele Proclamaţiei de la Islaz. Cea dintîi scriere care abordează în mod documentat şi convingător această problemă e broşura lui Bălcescu, *Question économique des Principautés Danubiennes*, Paris, 1850. Dar I. Ionescu de la Brad compusese încă pe la începutul anului 1849 un opuscul intitulat *Românul moşnean în ţeara lui*, pe care se străduise, fără succes, să-l tipărească la Constantinopol (*Foaie de agricultură practică*, 1859, nr. 9, p. 140.) Alte lucrări pe aceeaşi temă: V. Boerescu, *De l'amélioration de l'état du paysan roumain*, Paris, 1851; Al. G. Golescu, *De l'abolition du servage dans les Principautés Danubiennes*, Paris, 1856. Însuşi Ghica, în broşura iscălită cu pseudonimul G. Chainoi, *Dernière occupation des Principautés Danubiennes par la Russie*, Paris, 1853, evocase şi el problema anacronismului raporturilor iobăgiste, care menţineau lumea românească într-o stare de înapoiere şi de conflict social exploziv.

Faţă de această acţiune energică a adepţilor suprimării rînduielilor feudale, riposta conservatoare e slabă şi dezorganizată. Ea există totuşi după cum o dovedeşte un *Mémoire sur la claca ou droit de propriété en Valachie*, redactat de A. Arsachi, care se găseşte printre hîrtiile lui Ghica (*Arh. I. Ghica*, mapa VI, f. 360—381) şi constituie o revenire, mai abil ticluită, la calomnia că partizanii împroprietăririi (care, cu optica de azi, par prea încorsetaţi de prejudecăţile dreptului burghez) ar tinde de fapt să ruineze proprietatea însăşi. „Le mouvement qui vient d'ébranler les fondements de la société en Europe — spunea Arsachi — est dans son principe une guerre de ceux qui n'ont rien contre ceux qui ont quelque chose. Il est dirigé dans les pays où les droit seigneriaux avaient été abolis entièrement contre les grandes entreprises sous le prétexte d'assurer le travail aux pauvres et contre ces droits même dans les pays ou ils existent encore.

Le mouvement qui a eu lieu en Valachie, amené par les mêmes idées que quelques jeunes gens avaient apportées de l'étranger, devait naturellement suivre les mêmes errements, car il y avait là bien de quoi soulever les masses et la propriété foncière fut le but de ses attaques sans avoir égard ni à la nature de la propriété, ni aux droits sur lesquels elle repose en Valachie" (*idem*, f. 360).

După cum se vede, scrisoarea adresată de Ghica lui Canning se încadrează într-o campanie propagandistică de mari proporţii, cu obiectiv dublu: lămurirea opiniei publice străine asupra adevăratei stări de lucruri din Principate şi apărarea programului agrar al revoluţiei de la 1848. Semnificativ e faptul că Ghica se situează pe o poziţie radical-democratică şi consecvent paşoptistă. De altfel, comparînd textul scrisorii cu *Question économique* reiese imediat că toată documentarea istorică e împrumutată de Ghica de la Bălcescu. Astfel, de la acesta din urmă preia explicaţiile despre originea micii proprietăţi, a raporturilor de clacă,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

a mizeriei crescînde a ţărilor, a sensului real al reformei lui Mavrocordat şi al Regulamentului Organic. Cifrele utilizate, fie pentru a evalua gradul despopulării Ţării Româneşti la 1797, fie pentru a stabili obligaţiile impuse de codul Caragea şi Regulamentul Organic, provin, de asemenea, din lucrarea lui Bălcescu. O mică deosebire totuşi, dar plină de interes: vorbind despre formarea proprietăţii moşiereşti, Ghica invocă daniile domneşti din *ager publicus*, cum părările şi achiziţiile, dar trece sub tăcere uzurpările şi nedreptăţile. Să fi fost o temperare de ton pornită din dorinţa de a nu-i da lui Canning prilej să se scandalizeze?

Pentru a situa scrisoarea trimisă lui Canning în contextul atitudinii generale a lui Ghica din anul 1836, ea trebuie apropiată de scrisoarea către Manole Anghelescu, din acelaşi an (26 mai). Referindu-se la rezultatele Congresului de la Paris, mai bune, din punctul de vedere românesc, „decît îndrăznise să spere", memorialistul spunea: „Il y a une classe qui est la plus intéressante, qui offre le plus de sympathie à l'Europe, qui est peut-être la cause de tout ce qu'on fait aujourd-hui pour nous; c'est la classe des paysans dits clacachs, celle-là il ne faut pas l'oublier, dans ce programme lisez Balcesco, mais plaider sa cause sans passion et avec justice, comme on plaide la cause de l'orphelin", (N. Georgescu-Tistu, *op. cit.*, p. 157). „Lisez Balcesco", de o parte — „plaider sa cause sans passion et avec justice", pe de alta. — În acest „oui, mais..." se dezvăluie omul politic ajuns la maturitate, desfăcut de iluziile tinereţii, dar nu şi de fondul convingerilor de odinioară.

38 Canning, viconte Stratford of Redcliffe (1788—1880), diplomat englez, multă vreme ambasador la Constantinopol, unde, în timpul revoluţiei de la 1848 şi în perioada preliminariilor războiului Crimeii, ajunge să exercite o mare influenţă asupra politicii turceşti. Canning, care luase parte la Congresul de la Viena, participînd deci la reconstituirea politică a Austriei, şi trecuse pentru scurtă vreme în calitate de trimis extraordinar la Petersburg (1824), considera că pentru menţinerea echilibrului european e absolut necesară salvgardarea integrităţii Imperiului Otoman. De aceea, el a încurajat rezistenţa Porţii faţă de Rusia şi a acţionat în favoarea unei intervenţii militare anglo-franceze cînd i s-a părut că expansiunea ţaristă nu mai poate fi ţinută în loc.

La 1848, Canning a fost defavorabil revoluţiei române. La 22 iul./3 august, Ghica raporta din Constantinopol că ambasadorul Angliei nu simpatiza „spiritul democratic al revoluţiei noastre" şi că păstra „o rezervă excesivă", nevrînd să angajeze cabinetul său în nici un chip. În perioada premergătoare Unirii, Canning s-a manifestat iarăşi foarte reţinut, în dublul scop de a proteja interesele Turciei şi a nu nemulţumi Austria, care se temea că reunirea într-un singur stat a Moldovei şi Ţării Româneşti ar exercita o atracţie irezistibilă asupra românilor din Transilvania. În schimb, în 1849—1850, cînd politica engleză n-avea interes să menajeze Austria, Canning a sprijinit energic refuzul Porţii de a-i extrăda pe refugiaţii unguri.

Amintiri despre Unirea Principatelor

39 Textul intitulat de noi *Amintiri despre Unirea Principatelor* e un concept destinat, după toate aparenţele, unei prelucrări ulterioare (dovadă — rîndurile libere şi cuvintele omise sau prescurtate), conţinînd cîteva pagini, intercalate între filele 413—417 ale ms. B.A.R. 2825. Materialul pe care-l publicăm e precedat în ms. 2825 de un fragment memorialistic despre relaţiile autorului cu Al. I. Cuza, în primul an după Unire (p. 382—412), şi urmat de un articol intitulat *Principele străin*, datat 3 martie 1868, care atribuie dinastiei de Hohenzollern creşterea prestigiului internaţional al ţării şi stabilizarea vieţii politice (f. 419—433). E greu de spus dacă *Amintirile despre Unire* trebuiau să intre ca parte componentă într-o operă mai amplă, de tipul *Scrisorilor către Alecsandri*, sau dacă alcătuiau nucleul unui episod de sine stătător.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Oricum ar fi, fragmentul lui Ghica, deşi mai mult confirmă o serie de lucruri cunoscute decît să aducă vreo ştire senzaţională inedită, se impune atenţiei, datorită personalităţii memorialistului.

40 E vorba de Convenţia de la Paris, semnată în 7/19 august 1858 de cele 7 puteri prin care se menţinea separarea de fapt a Principatelor, deşi li se acorda denumirea de Principatele Unite ale Moldovei şi Ţării Româneşti. Puse sub suzeranitatea sultanului şi garanţia colectivă a puterilor, ele urmau să aibă adunări, guverne şi domni deosebiţi; doar două instituţii trebuiau să fie comune: o Comisie centrală pentru unificarea legislaţiei, la Focşani, şi o Înaltă curte de justiţie şi casaţie.

41 Emanoil Băleanu, fost comandant al miliţiei din Muntenia la 1831, în opoziţie sub Alexandru Ghica, ministru al justiţiei sub G. Bibescu. Contrarevoluţionar, face parte la 1848 din căimăcămia de o zi care încearcă să se substituie guvernului provizoriu, la 29 iunie. Ministru de interne sub Ştirbei, caimacam la 1858. Emanoil Băleanu era unchiul Mariţichii Ghica, născută Văcărescu, soţia de-a doua a lui G. Bibescu.

42 Iancu Manu (1803—1874), director al Departamentului dinăuntru sub Alexandru Ghica, mare agă al poliţiei Capitalei pînă la revoluţie, ministru de externe sub Barbu Ştirbei, caimacam la 1858. Împotriva lui s-a produs un atentat, la 16 noiembrie 1858, pe care-l ironizează Ghica, în fragmentul publicat de noi, şi de care aminteşte N. Filimon în *Nenorocirile unui slujnicar sau Gentilomii de mahala*. Iancu Manu a fost căsătorit cu Anicuţa Manu, fiica marelui vornic Scarlat Ghica (poreclit Barbă Roşie) şi a Ecaterinei Herescu-Năsturel, care ţinea un salon în Bucureşti, pe la 1840—1845, frecventat de scriitorii timpului şi de străinii în trecere prin Capitală. Anicuţei Manu i-a dedicat Heliade Rădulescu balada *Sburătorul* (*Curier de ambe sexe*, IV, 1842—1844 şi *Curierul românesc*, 1844, nr. 9).

43 Ion A. Filipescu (1811—1863), poreclit Vulpache, licenţiat în drept de la Paris, funcţionează în magistratură înainte de 1848, ministru de externe şi apoi logofăt al dreptăţii sub Barbu Ştirbei, caimacam după plecarea lui Alexandru Ghica, ministru de justiţie şi vicepreşedinte al Camerei sub Al. I. Cuza. Se însurase în 1845 cu fiica cea mare a lui G. Bibescu, domniţa Eliza.

44 Versiunea lui Ghica diferă doar în detalii fără importanţă de cea relatată de publicistul N. T. Orăşanu în *O pagină a vieţii mele sau 22, 23 şi 24 ianuarie 1859*, Bucureşti, 1861.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

PETRE ISPIRESCU

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

I

[*Jurnal*[1]. 1865—1870]

București, 22 august 1865[2]

Un an este de cînd nu mai am mumă. Un an de cînd s-au aglomerat suferințele de tot felul în bietul meu piept. Sărmană inimă! Răbdarea ta nu se poate descrie. N-ai către cine să-ți verși focul. Tu taci, aștepți în liniște plină de speranță că se vor termina suferințele tale.

Speranță, am zis, o! ea m-a amăgit de multe ori. O urăsc de moarte, dară văz că fără dînsa nu se poate. Mama mi-a zis credința și speranța să nu mă părăsească niciodată. Voi ține bine minte această comandă și o voi recomanda și eu copiilor mei.

Deși această speranță mi-a mîngîiat totdeauna iluziile vieții mele, de atîtea ori realitatea mi-a arătat cît este de amăgitoare și de atîtea ori am simțit necesitatea ce am de dînsa, fiindcă alte iluzii, create din nou, trebuiau mîngîiate și susținute de dînsa pînă la o nouă realitate.

Cît de aspră, cît de amară se pare a fi realitatea, dinaintea căreia tremur pînă să-mi arate ce este lumea, ce este viața omului, ceea ce se întîmplă adesea, îmi place și ea, fiindcă în ea văz veritatea.

Dulci sînt iluziile. E lumea invizibilă în care trăiește omul numai cu ideile. Speranța are bunul de a consola, chiar cînd realitatea arată omului, într-un chip ironic, lucrurile precum sînt.

Lipsa ta, mamă, o simț și mai mult. Tu m-ai învățat a iubi credința și speranța. Te ascult. Însă lumea ideilor este a mea. Iluziile sînt partea mea. Cuget, simț mult, îmi imaginez mult; dară mă aleg cu atît. Condeiul meu refuză de a le pune pe hîrtie. Nu găsesc cuvinte, nu găsesc expresii, nu știu cum să fac să înțeleagă cineva ceea ce simț, și atunci stau gînditor și lacrămile îmi curg. Trăiesc printre oameni cu corpul; cu spiritul în o lume pe care nu știu cum s-o numesc.

De cîte ori, mamă iubită, am ascultat sfaturile ce mi-ai dat, după ce-ți comunicam ideile mele, de atîtea ori am reușit. Astăzi s-au schimbat lucrurile. Tu lipsești dintre muritori și nu ai lăsat pe nimeni care să mă facă a nu simți lipsa ta. Nu înceta dară, mamă dragă, a mă povățui și pe viitor, de acolo de sus, cînd mă vei vedea că nu mă domiresc asupra vreunei idei cînd voi a o pune în executare. Din parte-mi îți voi adresa rugăciuni pe fiecare zi.

Singura zi, de un an, în care pot cugeta în singurătate și liniște, este aceasta. Multele necazuri, multele suferințe ce s-au aglomerat pe capul meu, n-am cui să le confiez. N-am cu cine să mă consult, pe cine să aleg de consolator. Consolatorul care punea balsamul poveților pe suferințele mele, un an este de cînd s-a dus. S-a dus să-mi prepare calea eternității. Omagiu ție, prea scumpă mamă. Tu mi-ai povățuit pașii în această lume, tu mă vei călăuzi și în cea de sus.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Caut împrejurul meu şi nu văz pe nimeni cărui să confiez secretele inimii mele. Cercetez şi nu aflu: Ghiţă este departe; Ştefan[3] are şi el ale lui; copiii îmi sînt prea mici; cui alt? Tot ţie, bună mamă.

Şi fiindcă îmi ziceai, cînd învăţam la şcoală: *Învaţă a scrie, copilul meu, că a să aibi trebuinţă de scrisoare*, ceea ce s-a împlinit întocmai această presimţire a ta, fiindcă toată ziua sînt cu condeiul în mînă. Citesc necontenit la corecturi de tipografie; cînd acestea nu sînt, apoi culeg. Ei bine, tot la tine voi veni a-ţi confia inima mea. Unde altădată o făceam verbal, de astă dată voi pune pe hîrtie evenimentele vieţii mele, spre a ţi le consacra ţie. Şi dacă copiii mei, făcîndu-se mari, ar da peste astă confesiune, cînd eu nu voi mai fi, şi din citirea astor rînduri ar putea trage vreun folos, meritul va fi tot al tău, bună mamă, a cărei memorie o vor binecuvînta.

Cînd aveam mamă, aveam şi amici; acum cînd unul s-a dus departe, despre care nu mai am nici o ştiinţă, cînd altul a abuzat de sinceritatea mea, mamă nu mai am, am rămas singur, numai cu bastonaşul meu, din acei timpi fericiţi. Acest bastonaş, singurul meu amic mai vechi, de şasesprezece ani de cînd îl am, nu mi-a minţit nici o dată. El a fost nedespărţit de mine. A trecut cu mine prin toate bunele şi relele ce întîmpină un om în viaţă.

Şi nici că se poate găsi sinceritate azi. Ar fi o absurditate să o caute cineva, deoarece mulţi o pronunţă, fără să o practice. Ea este un nume fictiv, trăieşte numai în imaginaţia unora. Minciuna şi frauda domnesc pretutindeni. Astfel este lumea de astăzi şi astfel a fost totdeauna. Lumea de azi a moştenit tot avutul celei de ieri. Încotro te uiţi nu vezi decît lipsă de sinceritate, lipsă de încredere, lipsă de tot ce este moral. Cel mai mare, cel mai puternic,dezbracă pe cel mic, pe cel slab, şi toţi vor să fie sus, toţi unul asupra altuia. Îşi răpesc unul altuia tot, pînă, de-ar putea, şi chiar bucăţica de pîine a copiilor. Imagine fidelă a naturii.

Dă-mi voie, mamă prea iubită, a pune pe hîrtie tot ceea ce văz cu proprii mei ochi, ceea ce simţ însumi, şi fii indulgentă dacă, fără voia mea, fac erori. O spoială de civilizaţie ce se introduce de cîtva timp în societatea noastră poate să prefacă natura? Cătînd în natură ce vedem? Cîinele care e mai mare, ia ciolanul din gura celui mic. Pisica prinde şoareci şi-i mănîncă; păsările răpitoare, sacrificînd fără îndurare pe cele mai mici, bietul columbel, fugind cu groază de uliul ce-l sfîşie; peştii înghiţind peşti etc., etc., fără a mai vorbi de bietul mieluşel, de lup, tigri, lei, pantere, balauri, balene etc. Natura dară a lăsat numai opresori şi opresaţi. Aşa a fost de la creaţie şi aşa va rămînea. Spoielile poate să facă ceva, dară fondul rămîne acelaşi.

Unii cred că republica ar putea să îndulcească oarecum soarta bietului muritor. Credinţă nerealizabilă. Pînă cînd naţiile vor avea capi, aceşti capi vor fi totdeauna deasupra celorlalţi şi nu vor lipsi apăsători şi apăsaţi. O instrucţie întinsă şi solidă poate să modifice întru cîtva moravurile; însă natura totdeauna va triumfa. Ea va rămîne neînvinsă în viitor, precum a rămas pînă azi, cu toate opintirile unora şi altora.

„Confini ai pus care nu se vor putea trece", zice David. Raţionînd, el a găsit că confinii puşi de legea naturii nu se vor putea trece niciodată.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Natura a pus legile sale, cît de aspre s-ar părea, ele există şi vor exista, fără a putea să le treacă cineva.

Răul domină asupra binelui; el va domina pînă la finitul lumii, dacă va avea şi ea finit. Binele se luptă cu curaj, dară nu poate învinge cu desăvîrşire. Iată legea naturii: vine un cataclism, un uragan, o grindină etc., etc. şi în mai puţin de cîteva minute distruge şi nimiceşte fără cruţare ceea ce secolii a putut produce. Mai multe zile şi luni de un timp foarte frumos nu pot face ceea ce un minut de tempestă a distrus. Mai mulţi ani de-a rîndul buni nu pot pune la loc ceea ce o săptămînă de epidemie a nimicit. Va să zică a face bine este de mii de ori mai dificil decît a face rău. Să ne coborîm între noi şi vom vedea asemenea lucruri mai pe toată ziua. Din multe de aceste exemple să dăm una (sic): un om, o femeie, se sileşte prin cele mai oneste mijloace a-şi dobîndi o reputaţie bună; purtările sale exemplare, spiritul său plin de dreptate, conduita sa morală şi virtutea caracterului său, îl fac a începe să se bucure oarecum de stima cunoscuţilor săi; vine însă un inamic al binelui şi-şi varsă balele, calomniind ceea ce însăşi calomnia respectă, şi reputaţia aceea neinteresată la care tindea acea persoană, dacă nu se feştelește, cel puţin devine bănuită. Aceştia sînt confinii naturei ce nu se pot trece. Ea a pus răul în plus, binele în minus şi aşa va fi.

O civilizaţie pretinsă nu poate deturna ceea ce natura a stabilit. Cu o floare nu se face primăvară, zice un proverb vechi al românului. Cîţiva bărbaţi îmbătrînind studiind, nu va să zică civilizaţie. Este adevărat că poleiala ce dă omului studiul îl deosebeşte oarecum de popolul incult; dară cătînd în fond, ai să-l găseşti tot ceea ce sînt oamenii de rînd: aceleaşi pasiuni, aceeaşi dorinţă de a domina peste ceilalţi, de a consuma fără a produce, puse însă în practică mai cu finețe, mai cu subtilitate şi devenind arogant şi pretenţios.

Dacă adevărata poleială nu poate schimba natura omului, ce să mai zicem noi de o seamă de oameni din societatea noastră ce se pretind a fi spoiţi sau civilizaţi. Aceştia de puţin timp au ridicat capul. Ei se dau de profesori, pe cînd nu sînt capabili nici de repetitori. Acest paşidic de omuleţi pretind omagele şi onorurile cele mai convenabile, fără ca ei să binevoiască măcar a căta în giurul lor şi mai jos decît ei. Ei cred a fi o înjosire a se egala semenilor săi de o condiţie socială inferioară lor; dară cer cu stăruinţă a fi alăturea celor superiori lor. Aceştia sînt pericolul societăţii noastre. Ei sînt puşi, prin poziţia lor de învăţători, a moraliza şi a conduce junimea pe căile progresului şi ale civilizaţiei. Purtările lor sînt din contra. Cei mai mulţi dintr-înşii, şi mai cu seamă cei strecuraţi de peste Carpaţi, sînt demoralizaţia încarnată. Dintre ei se găsesc care să facă divorţuri frauduloase; orgii, lux desfrînat, ignoranţa cea mai complectă etc., etc., sînt lucruri ce rar se găsesc printre alte clase. Cu toate acestea, ei, fiindcă au citit cîteva romanţe, se cred a fi instruiţi.

Sînt şi profesori, oameni onești, cari se devotează aplicării lor. Excepţii sînt în toate. Aceştia sînt veneraţi fără a pretinde ei, fiindcă chiar faptele lor îi fac veneraţi. Însă de aceştia sînt puţini.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

29 august 1865

O ! mamă, d-ta ştii că nu sînt un calomniator. Dacă cele zise pînă aci te supără şi crezi că ar trebui să nu vorbesc despre astfel de lucruri, permite-mi azi să-mi aduc aminte de timpii de copilărie, de acea fericire inocentă de care sînt departe. Şi dacă regret că ei au trecut aşa iute este că o ursită nefavorabilă m-a gonit prea repede dupe urmă, dupe cum numai d-ta, buna mea mamă, ştii. Abia am treizeci şi cinci de ani şi barba mai toată mi-e albă. Sînt încungiurat de nişte naturi cu totul opozite alei mele. Torturile morale sînt mai grele decît cele corporale. Şi n-am către cine să-mi vărs focul. Amicii azi sînt falşi. O tristă realitate m-a făcut să văz cu ochiii ceea ce mi se povestea altădată.

Aşa sînt de departe de acei timpi frumoşi ai copilăriei, încît mai, mai că am uitat multe din acele ore plăcute ale lor. Mă voi sili însă a-mi aduce aminte multe din jocurile ce făceau deliciul copilăriei mele, le voi pune pe hîrtie, spre a şti copiii mei într-o zi cari erau jocurile copilăriei părintelui lor; căci azi văz că multe din cele ce fac deliciurile lor sînt modificate; văz a se introduce jocuri de cari noi ceşti bătrîni n-avem nici o idee. Să ştie, zic, aceşti copilaşi cum ne jucam noi în copilărie, bună mamă, pe cari atît de mult ai dorit să-i vezi, şi din care numai Elena a avut fericirea a fi mîngîiată de d-ta".

Jocul *d-a feţele*, astăzi mai modificat oare cum cu prea puţine variante, era unul din care îmi plăcea.

Jocul *ineluş învîrtecuş*. Pe acesta nu-l mai văz jucîndu-se. El se juca mai mult iarna. Copii şi fete la un loc, se făceau pe rînd. Unul punea capul în poala celui mai mare. Apoi toţi de giur împregiurul lui punea cîte un deget pe capul lui. Cel mai mare, cu un ineluş în mînă, ocolea mîna pe d-asupra degetelor, în timpul acesta zicea: *Ineluş învîrtecuş, p-al cui deget am pus*? Odată cu aceste vorbe punea pe degetul unuia. Dacă ghicea pe-al cui deget se punea ineluşul, se ridica şi se punea acela ce era ghicit; iară de nu, operaţia reîncepea, şi nu se termina decît cînd ghicea.

D-a porumbeii, joc de vară. Se alegea colţul din întru ce se forma din două case una mai afară ieşită decît alta, sau de la niscai uluce; acolo se aşeza copiii-porumbei. Porumbarul trimetea pe cîte unul să se înalţe. Un alt copil se făcea uliu şi căta să prinză porumbeii; cei mai dibaci cotea şi scăpa; era o bucurie şi un rîset de acelea de care numai copiii ştiu să guste din nevinovata lui plăcere, cînd se întorceau la coteţ şi uliul nu putea prinde nici unul.

D-a ascunsele. Tot joc de vară. Din toţi copiii cari luau parte la acest joc, unul sta cu mînile la ochi şi cu faţa la părete, pînă ce se ascundeau toţi, şi cînd, dupe mai multe întrebări ale sale: *v-aţi ascuns*? i se răspundea: *ne-am ascuns* îşi lua mînile de la ochi şi începea a-şi căuta camarazii. Cei ascunşi, căta cum să vină mai curînd a ajunge la locul unde a fost stat cel cu mînile la ochi, cînd s-au ascuns ei; iar el se silea a prinde pe unul din toţi, şi dacă apuca pe cineva, apoi acel cineva căta să-şi acopere ochii, să se facă, dupe expresia copiilor; iar dacă nu prindea pe nici unul

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

se făcea tot el. Pînă a nu începe jocul, iată cum se alegea cel care trebuia să-şi acopere ochii, adică să se facă :

Se puneau rînd toţi copiii care voiau să se joace ; unul din ei zicea aceste vorbe şi la fiecare vorbă arăta pe cîte unul :

Opi secna secna' pi chestin bolin acosti
Ţangăr mangăr nac afto, ta afto belenghir buf.

Şi la care ajungea zicerea *buf*, ieşea din rînd şi iar se repeta aceste vorbe la cei rămaşi, pînă ieşea toţi. Acel ce rămînea fără *buf*, se făcea cum am zis mai sus.

D-a baba oarba, joc de iarnă. După ce se alegea cine are să se facă, îl lega la ochi cu o basma ; apoi îl ducea dinaintea uşei şi îl ţinea de spate unul din copii ; acesta îi făcea următoarele întrebări, la care trebuia să răspundă :

— Pe ce şezi ? — Pe darac. — Du-te la bărbat.
— Pe ce şezi ? — Pe nuiele. — Du-te la muiere.
— Ce-ai mîncat aseară ? — Pîine cu papară. — Ieşi pe uşe afară.

Şi cu aceste ultime cuvinte îl împingea uşor şi îl lăsa. El, cu ochii legaţi, se întorcea şi căta să prinză pe unul din camarazi, pe dibuitele, şi pe care îl prindea, acela apoi se lega la ochi, ca să se facă.

D-a leapşa, joc de vară. Unul dintre toţi se făcea leapşa. El alerga după ceilalţi şi pe care atingea cu mîna pe spate ori pe umăr, acela se făcea leapşa. Cînd însă cel care fugea n-avea loc de fugă şi se vedea strîmtorat, se punea pe vine zicînd : *sînt cu ouăle în poală* ; atunci leapşa îi făcea loc să poată fugi şi numai atunci se ţinea în seamă cînd îl atingea din fugă.

Jocurile în arşice erau : în *armean*, se făcea pe pămînt un mare rotogol, se punea la mijloc mai multe arşice. Apoi se depărtau de la marginea armeanului cu doi sau trei paşi. De acolo dedeau cu ichiurile, nişte arşice numite capre, care erau plumbuite, şi care lovea arşicele din mijlocul armeanului şi trecea peste marginile lui, acela era *haciul* şi dedea cel dintîi la al doilea joc. Apoi dedea pînă cînd putea să scoată arşicele din armean. Dupe ce nu mai putea, venea altul, însă acum, fiindcă arşice era mai puţine, cel ce da se punea în marginea armeanului. Şi astfel, pînă se scotea toate arşicele.

În *bai-bun*, pe puse sau pe nepuse. *Într-al lui, în sbenghiu.*

În armăşie. La acest joc trebuia să fie mai mulţi de trei inşi. Unul era împărat, care sta cu un baston în mînă, semnul dregătoriei sale ; altul cu o basma împletită sau altceva, el era armaş ; ceilalţi surchidea pe rînd un arşic ; dacă cădea *om*, arşicul trecea la altul, care îl surchidea şi el ; de cădea *gaură*, armaşul întreba : *Cîte să-i dau, Doamne ?* Domnul răspundea : atîtea, ori atîtea, *potroace*, *sărate* ori *dulci*, dupe buna sa voinţă ; de cădea *sici*, lua armăşia ; iar de cădea *baiu*, lua împărăţia.

Vara mai aveam jocurile *d-a pri*, cu *smeul*, cu *morişca de vînt*, cu *mincea* (sic), *d-a Baba gaia.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

30 ianuarie 1866

Astăzi este timp frumos. Parcă am fi în martie. Soarele surîde grațios, dară vînturile amăgitoare ce se strecoară ca săgeata, mulți neglijenți trimite pe lumea cealaltă. Aș voi să pun cugetările mele pe hîrtie, de cîte ori mi se procură vreo materie care face pe om să gîndească. Două lucruri însă se opun voinței mele. Lipsa de dibăcie de a înșira ideile mele și de a le da un corp, o ființă, și lipsa de timp. Sînt foarte ocupat. Dimineața întru în lucru la 7 oră și ies seara, de multe ori la 8, la 9 sau la 10 ore, după împrejurări; dar de ordinar la 7 ore seara.

Mai alaltăieri cînd ploua, mă gîndeam la bietul Matache. De un an și mai bine de cînd umblă să se reguleze la pensie. Dumnezeu știe cît va mai trece pînă să înceapă a o primi, deși s-a votat de cameră. Speră încă în promisiuni și nu voiește a mă crede cînd îi spui că promisiunile astăzi sînt ca visul copiilor. Ei se deștept ținînd mîna strîns închisă, și cînd o deschid și o văd goală, tot nu le vine a crede că n-a avut nimic, pentru că în vis li s-a părut că li s-a dat ceva. Astăzi nu mai este cuvînt. Parola amicilor este ca bășicile ce se formează de ploaie. I-aș da dreptate cînd ar fi de douăzeci de ani.

6 februarie 1866

Cu cît e de plăcută adevărata modestie, la un om; cu cît este de stimat și pot zice respectat chiar un june cînd faptele lui sînt de acord cu vorbele, această calitate a coștiinței, cu atît este de meprisat acel ce una vorbește și alta face, acel ce, sub masca ipocriziei, voiește a trece de virtuos, acela ce face paradă cu vorbe filozofice, și în fond nu e decît un egoist. Ce se va putea aștepta de la un popor cînd își lasă copiii pe mîna unor astfel de oameni? Ucenicii ies mai perfecți decît maeștrii. Urăsc brigandajul avocățesc, dar tremur dinaintea jesuitismului profesoresc. Profesorii noștri, mai cu seamă cei de la clasele inferioare, sînt vanitatea încarnată. Să nu care cumva să ducă păcatele pe cineva a fi mai avut decît dînșii, că îndată își aud fel de fel de vorbe, care mai de care insultătoare, și dîndu-se pe dînșii de exemplu. Sub cuvînt de cumpătare, în casa lor se vede calicia și avariția cea mai dezgustătoare; sub aerul lor de profesor, sub vorbele lor de oameni învățați, se ascunde cea mai infamă dictatură; și în manierele lor afectate se ascunde cea mai perfidă blîndețe. Pe cînd alături cu lor un bătrîn octogenar, orb, neputincios, lipsit de cele mai necesare ale traiului și rudă, mai cu seamă, ei, care au priimit ospitalitate în casa lui, cînd era cu avere, acum nu se îndură a-i da o bucățică de pîine, măcar la o săptămînă, la o lună; unii, pe lîngă un trai destul de abondent, cheltuiesc în călătorii prin țară și străinătate, fără să fie simțitori la vocea bietului bătrîn care strigă de foame și care dorește a le auzi vorba măcar, dacă nu-i poate vedea; alții ridic palate somptuoase, desfășură un lux pînă la exagerare. Sub pretext de cumpătare, dau copiilor atît de puțină

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

mîncare, încît sînt nevoiți a fura poame de prin grădinile vecinilor, spre a se sătura; iară părinții lor se păunează cu modele cele mai stravagante. Pînă nu pot să-și satisfacă cutare sau cutare vanitate, îți asurzesc urechile cu morale ce iese din gura lor; atunci lor nu le place decît simplitatea; citează toate maximele filozofilor, ca să te facă să-i crezi, și apoi cînd ajung să poată face ceva, apoi ei le fac mai moțate, și tot ei în urmă, prin felurite sofisme, vor să-ți probeze că nu sînt prisosuri atîtea boarfe și fanfaronade de care sînt încongiurate culcușurile lor, ci numai niște necesități ale traiului, înlesniri ale viețuirei.

Un profesor, Matache Iarcu [5], împinse iconomia pînă acolo, încît seara aduna pietre de pe uliță: el adună pînă îi a ajunse de-și pavă curtea. Tot el, spun tot profesori de ai săi, cari în față îi fac niște complimente și reverințe ce te pun în mirare, tot el zic, aduna rămășițele de bucate de prin vecini, de îi ajungea cîte o săptămînă, lui și celor doi sau trei băieți ce avea la dînsul, de la carii lua plată ca să-i întreție și să-i învețe carte. Tot el, și tot în juneța lui, făcea amoruri cu bucătărese și văduve; de la cele dintîi căpăta mîncarea; de la cele de a doua rupea cîte ceva de cheltuială.

Un altul, T. P... li, însurat de vreo 16 ani, cu trei sau patru copii, dintre care o fată de vreo 12 ani, ce a petrecut cei întîi ani ai juneței și dupe ce a chinuit pe biata femeie prin o mulțime de fapte scandaloase, o părăsește într-un chip mîrșav: prin mijlocirea protopopului Iancu, căruia i-a fost înlesnit întîlniri nopturne cu o oarecare femeie, face să apară înaintea Consistoriului o femeie depravată, ce priimise cîteva monete pentru această faptă, și să se declare de femeia legitimă a numitului, cerînd a fi despărțiți și bisericește, căci amîndoi s-au înțeles despre aceasta de mai-nainte. Pe aceste temeiuri, Consistoriul dă sentința de despărțenie; iar biata femeie în darn protestă că nu știe nimic de acestea, căci nimeni n-o ascultă, rămîind muritoare de foame. Cu toate astea, tot spera că se va îndulci soarta ei cînd vedea că tot vine din cînd în cînd pe la dînsa. El însă împinse infamia pînă la extremitate. În ajunul cununiei sale cu o fată ca de 18 ani, se duse pe la fosta lui nevastă, ceru să-l spele pe picioare și o mîngîie cu oarecare vorbe. Își poate închipui cineva mîhnirea și disperarea ei, cînd ajunse nuvela la dînsa, a doua zi, că el s-a cununat cu altă femeie.

Un alt profesor Bur...n, ignorant pînă în gradul cel mai înalt, după spusa colegilor săi, avar peste măsură. El, ca să nu poată cheltui pe ceva banii purta haina fără buzunare, ca să nu aibă asupra-și niciodată bani. Din cauza avariției și a caliciei ajunsese de rîsul colegilor săi. Cu modul de a apuca de la alții și a cametei, ajunsese de a face o stare frumoasă. Cu toate acestea, întîmplîndu-se să i se bolnăvească femeia și silit fiind a chema un medic, după ce s-a însănătoșit, s-a luat la tocmeală cu medicul asupra plății vizitelor. Medicul n-a voit cu nici un preț să priimească un sfanț și jumătate pentru vizită, cît i se oferea; iar biata femeie a fost nevoită a se împrumuta pe la vecini suma ce mai lipsea pînă la acoperirea celei pretinse de doctor.

Altul, Ana...scu[6], fiu al unei familii din popol din Craiova, s-a ataşat pe lîngă muzeul din București, ca măturător. Dorința sa de a învăța

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

l-a făcut să meargă departe. Ministerul, dupe recomandaţia profesorilor, care l-a văzut că făcea progrese mulţumitoare la studiu, l-a trimis la Paris cu cheltuiala statului. S-a întors licenţiat în ştiinţele naturale şi a dobîndit un post bun. Atunci şi-a adus aminte de mumă-sa şi a adus-o să şează cu dînsul. De cum a venit, a îmbrăcat-o cu haine numai negre, fiindcă zicea el, aşa se purtau femeile bătrîne la Paris. Biata femeie s-a speriat. Ea ştia că la noi numai cine poartă doliu este îmbrăcat în negru.

— Dragul mamei, zise ea într-o zi, mai bine mă lăsai la Craiova, să trăiesc acolo, decît să mă aduci aici a purta doliul; pe cine să jelesc?

— Taci din gură, proasto, nu fi nebună, îi fu tot răspunsul.

Ea, învăţată cu traiul ca în Craiova, nu putea să se acomodeze cu regimul la care o punea el. Într-o zi ea îi mai zise: „Fiul meu iubit, ce ţi-am făcut de mă laşi să rabd de foame? Eu nu pot duce pînă seara numai cu ciocolata ce mi-o dai. Mă mulţumesc mai bine să-mi dai dimineaţa o bucată de pîine, la prînz o fiertură şi pentru cină iară o bucată de pîine şi un pahar de vin.

— Aşa trăiesc femeile din Paris. Dejună pe la 11 ore o ceaşcă de ciocolată; face prînzul la 5 ore dupe amiazi şi seara nu mai cinează. Aşa să faci şi d-ta. Nu voi să te ia oamenii de nebună sau de o cîrciumăreasă de mahala.

Biata femeie, crezînd că fiu-său, care se dusese să se procopsească la Paris, se întorsese nebun şi atinsă de mîhnire, s-a alienat. Fiul său, profesorul, a trimis-o la Icoană la monastire, unde i-a fost ruşine să se ducă odată măcar să o vază. Nici la moartea ei nu s-a dus să o vadă.

Acestea sînt spuse de un alt profesor, acela pe care procopsitul de profesor l-a trimis de a înmormîntat-o.

20 februarie 1866

O murmură surdă domnea în popol încă de vreo trei ani, în contra domnirei domnitorului Cuza, Alexandru Ion I, domnire ce nu se mai putea suferi din cauza camarilei de care era încongiurat [7]. Dupe entuziasmul din 1859 cu care a fost aclamată alegerea colonelului Cuza de domn al Principatelor Unite, se credea că partitele vor înceta din luptele lor pasionate de pînă aci şi vor lăsa lucrurile să-şi urmeze calea lor regulată. Nu fu aşa. Persoanele însă ce s-a alăturat de vodă, l-a condus pe nişte căi rătăcite şi l-a făcut să cază la 11 februarie, urît de mare parte din popol. Camarila, compusă din oameni care s-a făcut instrumente oarbe ale pasiunilor lui vodă, îl secondau cu cea mai basă* servilitate în toate depravaţiile, numai să poată ei să-şi joace mendrele. Vodă Cuza ajunsese să nu mai audă decît cu urechile lui Lübricht, să nu mai vază decît cu ochii lui Marghiloman Mihalache, să nu mai ştie decît ce-i spunea Baligot, Pisoschi şi alţii asemenea lor. În adevăr, aroganţa unora din aceştia trecuse toate marginile. Concubinele lui vodă şi aceşti favoriţi aveau multă trecere la curte.

* Joasă, după francezul „basse", aci cu sens de josnic, slugarnic.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Prin dare de bani acestora, putea să dobîndească oricine justiţie, posturi şi orice întreprinderi de ale statului. Îşi poate închipui cineva pînă [unde] ajunsese rapacitatea unora, cînd se va şti că unul singur, maiorul Lübricht, numai în 7 ani a făcut o stare de peste trei milioane, el care, un golan, n-avea dupe ce bea apa cînd s-a suit Cuza pe tron. Această administraţie nu se mai putea suferi. O mare parte din armată chiar, pentru care Cuza a făcut tot ce a crezut că poate [ca] să o aibă, pe care el a fost organizat-o, şi ai cărei ofiţeri, mai toţi, lui îi datorau gradele ce posedau, armata zic, ea singură nu-l mai putea suferi. Să se ştie însă că, de cîte ori se zice armata, în general, se înţelege capii ce o comandă. Puţinii ofiţeri ce-i rămaseră fideli nu putură să-i ajute întru nimic. Astfel, în noaptea de 10 spre 11 februarie 1866, militari şi civili, armată şi popol, îl sili să abdice fără să se fi vărsat o picătură de sînge şi proclamă de domn pe Filip I, conte de Flandra. Să se mai ştie însă că de cîte ori se vorbeşte de popol, în cele politice, sînt capii sau şefii de partide carii ştiu să se insinuie popolului, despre care trebuie să se vorbească.

Cu toate acestea, sîntem datori a spune că unirea Principatelor, secularizarea monastirilor închinate, împroprietărirea sătenilor, instrucţia obligatorie, armarea ţărei, unificarea şi complectarea codurilor, Cuza le-a făcut. Politica lui de afară a fost demnă de toată lauda. Atîtea legi bune, de ar fi fost aplicate cu sinceritate, ar fi făcut din domnia lui Cuza una din cele mai de dorit. El, dupe un arest de trei zile în monastirea Cotroceni, a plecat, după cererea sa, la Braşov.

12 mai 1866

În fine, se termină şi chestia domniei. Dupe lupte înverşunate a candidaţilor la domnie, dupe polemicele înfocate ale ziarelor ce-şi arătau credinţele, fiecare în sensul ce le convenea, majoritatea Adunării Generale recunoscu de bună alegere a unui domn străin, din una din familiile domnitoare în occident, cu ereditatea la tron în primogenitura lui de sex bărbătesc. Această alegere s-a făcut în persoana lui Carol I, prinţ de Hohenzolern-Sigmaringen, care, despre tată, se rudeşte cu regele Prusiei, şi despre mumă, cu împăratul Napoleon III, al Franţei. Şi, la 10 mai, marţi, pe la patru ore dupe amiazi, a şi întrat în Bucureşti, în sunetul clopotelor, bubuitul tunurilor şi uralele mulţimei şi oastei.

Fiecare voieşte să-i dea felurite calităţi. Eu însă nu pot zice deocamdată. Ceea ce mi-a plăcut este că a doua zi dupe venirea sa, a cerut să vadă ceva jurnale române, deşi nu ştie românește. Întîmplarea a făcut să mi se ceară chiar mie ştiinţă despre jurnale, şi eu am înfăţişat ofiţerului de serviciu o listă de vro patruzeci foi politice, literare, comerciale şi ştiinţifice din România, Transilvania, Viena şi Bucovina. Nu ştiu dacă s-a abonat la toate, măcar că ofiţerul a zis că este ordonat să spuie a-l trece între abonaţii tuturor foilor române.

În discursul ce a pronunţat în Adunarea Generală, cînd a depus jurămîntul, se leagă a-şi da cea din urmă picătură de sînge pentru mă-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

rirea patriei sale celei nouă, unde voieşte a domni constituţionalicește. Astăzi am auzit că mai mulţi consoli au protestat contra suirei sale pe tron.

Într-o convorbire ce am avut cu un bătrîn, azi, îmi zise:

„Nu prea mă bucură entuziasmul junilor noştri nebunatici; urma alege de va fi bine sau rău. Pînă una, alta, eu nu pot uita spiritul profetic al ţăranilor noştri. Un cojocar din Cîmpulung, bătrîn venerabil, îmi spunea că, dupe cum vede el lucrurile cum merg, nu credea să domnească Cuza mai mult de şapte ani. Aşa s-a şi întîmplat. Alt ţăran, după 1848, zicea că constituţia lui Eliade are să se întoarcă cu şapte peceţi de la şapte împăraţi, şi ştii cum s-a împlinit profeţia lui cu divanul *ad-hoc* şi cum România fu pusă sub garanţia celor şapte puteri. Un alt ţăran bătrîn îmi spunea o legendă veche, şi cu mare mirare văz că se împlini vorbele unei vrăjitoare ce spusese unui domn care se dusese a o întreba dacă are să izbutească adversarul său care umbla să-l detroneze: „Ţine minte, Măria ta, îi zise baba, să spui la urmaşii tăi şi aceia la urmaşii lor, că vrăjbile dintre boieri şi ambiţia de a domni toţi, are să aducă un om de la izvoarele Dunării, care să guverneze domniile de la gurile Dunării, şi Dumnezeu ştie unde poate să ajungă neunirile dintre fraţi şi ce poate să aducă ţărilor".

6 iunie 1866

Încotro te întorci, încotro te uiţi, numai de arme dai. Tot aşa se zice că este şi în Europa. Spun că o mînă ascunsă prepară un foc general. Carol este între noi. Conferinţa din Paris a oprit formal pe români de a alege domn din familiile prinţiare străine [6]. Românii au făcut contra astei hotărîri. Dacă nu era cu consimţimentul unor puteri, Carol nu cred că s-ar fi azardat a veni. Dupe cîte se vede din apucăturile lui, ar fi un om de treabă. Dară să nu anticipăm. Nu înţeleg însă pentru ce acele puteri amice nu vor a recunoaşte formal suirea lui Carol pe tronul românilor. Armata este campată între Dunăre şi Bucureşti. Numărul ei se zice a fi de patru zeci de mii. Bucureştiul se pune în stare de apărare. Toţi cetăţenii sînt invitaţi să priimească arme. Guardia se organizează. Turcii au să execute deciziunile conferinţei. Apoi, dacă este vorba de apărare desperată, nu cred să se facă multă treabă cu un popol nedeprins la arme. Cu cîţiva ani mai în urmă era oprit românilor de a avea armă măcar de petrecere, de lux, cum se zice. Şi acum, dintr-o dată, să-i pună în faţa unei armate disciplinate, cu arma pe braţ. Ce figură au să facă ei în aşa poziţie?... Boierii noştri au avut fatala idee a nu-şi întrebuinţa averile decît în desfătări, în preumblări. Aşa sînt învăţaţi şi fiii lor. Şi dacă unii dintr-înşii au studiat cîte ceva, ei s-au făcut avocaţi. Această marfă se înmulţeşte din ce în ce în România, spre nenorocirea ei. Boierii au tot consumat

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

fără să producă, şi acum sînt încărcaţi de datorii. Ce au făcut părinţii, vor face şi fiii; cînd se vor deştepta însă se vor găsi pe marginea abisului...

Mai alaltăseară eram de gardă la palat [9]. Un amic al copilăriei mele era cu mine de facţiune noaptea la sala tronului. Pe lîngă altele, ne-am mai adus aminte din acele zile frumoase ale inocentei copilării. Pe la anul 1838, pe cînd noi, ca copii, crescuţi în mahalaua Udricani, ne adunam spre a ne juca după ce ieşeam de la şcoală, nu se găsea niciun copil de judan. Şi nici că locuia în toată mahalaua decît un cismar judan, într-o cocioabă de casă, foarte sărac. Cînd i-am spus că nu sînt două săptămîni de cînd am fost prin acea mahala să mă preîmblu şi am găsit mahalalele Udricani, Olteni şi Dobroteasa plină de judani, s-a minunat. Şi în adevăr, aceste mahalale, cu acea a Popescului şi a Sf. Nicolae din Tabaci, s-ar putea cu drept cuvînt să se numească astăzi mahalale judăneşti.

Ne-am mai adus aminte de procitaniile ce făceam sîmbăta la ceaslov, la psaltire şi la Evanghelie; de grapsimele ce ni le da dascălul Stan de la Olteni ca modele de scris, din care copiem aci cîte ne mai aducem aminte. Am rîs de jocul din şcoală, cînd ne băteam în psaltiri sau în ceasloave. Acest joc consista în a deschide unul un ceaslov ori psaltire la început, şi altul, la sfîrşit. Unul din doi punea ochii pe o iniţială ce i se părea că este mai rară şi zicea: *dă-mi un C* de exemplu. Celălalt copil care deschisese cartea la finele ei, începea a întoarce foile pînă găsea iniţiala cerută. Apoi la rîndul său, cerea şi el altă literă ce credea că nu se găseşte între iniţialele din cartea camaradului său, aşa lesne. Se ştie însă că fiecare rugăciune sau psalm avea cîte o iniţială. Cel care termina, mai curînd de foiletat cartea şi nu putea satisface cererea camaradului său era cel învins.

Iată acum grapsimele ce ne-a mai rămas în memorie:

1. Fiul înţelept veseleşte pe tată-său; iar fiul nebun întristează pe mumă-sa.

2. Omul iscusit şi fără cuţit, cînd şede la masă, foarte rău îi pasă.

3. Întru această lume se cinstesc ceea ce nu sînt vrednici de cinste şi se defaimă oamenii cei vrednici. Drept aceea, lumea este asemenea cu marea, întru care mărgăritarul se cufundă, iar mortăciunea pluteşte deasupra apei.

4. Fiule, la tinereţe îmbrăţişează învăţăturile cele bune, căci dacă vei îmbătrîni, nu vei putea să porţi două sarcini.

5. Răbdarea este stîlpul ce ţine pre înţelepciune şi înţelepciunea cea mai mare este frica lui Dumnezeu.

6. Vei (sic) să biruieşti pe vrăjmaşul tău, fără de arme? Vei să-l amărăşti şi să-l faci să turbeze? Trece-l şi nu-l băga în seamă; pentru că aceasta îl va omorî mai cumplit decît sabia.

7. Nu este sărac cel ce n-are tată şi mamă, ci acela ce n-are învăţătură bună.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

12 iulie 1866

Aseară n-am fost nicăiri. Am stat acasă şi, după ce am adormit copiii, am ieşit în curte cu soţia mea, să răsuflăm şi să respirăm aerul răcoros al serei. Şi în adevăr, era o seară din acele ce dă viaţă. Dupe o zi călduroasă, de o arşiţă de cuptor, o seară senină şi răcoroasă restaurează puterile vătămate de o zi canicular㠹. Seninătatea acestei seri însufleţea natura. Razele lunii palide săruta feţele noastre cu o melancolie amoroasă; iară zefirul mîngîia perii capetelor noastre. Între altele, cugetul meu zbura la copilăria mea, atît de bogată în suvenire dulci şi inocente. Se opri însă un minut la timpul cînd învăţam la *Dascălul Stan* de la *Olteni*, unde mă dase tata ca să învăţ, dupe cum zicea d-lui, să mă închin — era pe la 1840 — căci la şcoalele domneşti cine învaţă, se face eretic. Iată ce opinie aveau oamenii despre şcoalele înfiinţate de curînd. Mă cercetai şi găsii între alte suvenire de copilărie şi de şcoală, pe acesta : cînd era timp ploios, la recreaţie, repetam cu toţii :

Treci, treci
Ploaie, treci,
Că te-ajunge soarele
Şi-ţi taie picioarele,
Cu-un mai
Cu-un pai
Cu căciula lui Mihai
Plină de mălai.

Cine să fi făcut versurile astea? Nu ştiu. Tot ce ştiu este că asemenea cînd soarele era dupe vrun nor, noi repetam zicerile :

Ieşi soare din închisoare,
De-ncălzeşte oase goale.

Dupe ce spusei femeii acestea, amintirea mea se avîntă la o epocă cu trei ani mai în urmă, timp cînd tata mă dase să învăţ psaltichia, fiindcă terminasem cursul dascălului Stan. Cursul acestui dascăl consista în învăţătura *ceaslovului*, *psaltirei*, *evangheliei*, *scris* dupe modele date de dînsul, *aritmetică practică*.

Şi fiindcă doream să învăţ, am cerut să mă dea a învăţa psaltichia, la care mă povăţuise nişte băieţi consuburbiani. Tata s-a învoit la aceasta, fiindcă nu eram destul de ajuns ca să mă dea să învăţ un meştesug, dară nu voia să-mi ia cărţi. Dacă aşi fi avut pe cineva care să-mi arate adevărata cale a studiului, poate că aşi fi învăţat ceva; aşi fi pătruns în sanctuarul luminii. Voinţă am avut. N-a avut cine să mă povăţuiască.

În fine, Iancu al lui Stoenciu papugiul — astăzi devenit idiot şi trăind în cea mai mizerabilă stare la monastirea Cernica — şi Iancu al preotesei — mort în urma unei vieţi neregulate — mă prezentară profesorului de muzică şi, după îndemnul lor, începui a urma cu dînşii cursul de psaltichie. Noi cîte trei din mahalaoa Udricani, mergeam împreună şi ne întorceam asemenea de la şcoală. Îmi trebuia cărţi; tata nu voia să cheltuiască banii pe cărţi de muzică.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Biata mamă, Dumnezeu s-o odihnească cu sînții, mi-a cumpărat cărțile necesarii. Dînsa, pe lîngă lucrările trebuincioase casei, pe lîngă îngrijirea ce da la cei patru copii ce avea, găsea timp a lucra și lucru strein. Spițuri și alte împletituri de care se purta pe atunci, le făcea cu o admirabilă îndemînare și perfecție. Aceasta îi da mijloace a avea totdeauna cîte ceva pus de o parte. Pentru un galben mi-a cumpărat : *Gramatica*, *Anastasimatarul și Irmologhion*, trei cărți de psaltichie neseparabili [12].

Profesorul *George Voiculescu* de la *Doamna Bălașa* fu dascălul nostru care ne predă lecții într-unul sau doi ani cît am învățat. Epitropii bisericii alese șase din toți băieții cîți urmau cursul de psaltichie, între cari eram noi trei, *Niculcea*, devenit în urmă cîrciumar, astăzi nu mai știu nimic de dînsul, *Iliaș* și *Niță*, copil al unui preot de la Antim, orfan ; cel dintîi, a îmbrățișat cariera tatălui său, tăbăcăria, și cîntînd în strană la Broșteni, fără plată, cel de al doilea, azi călugăr la monastirea Căldărușani. Ni se da leafă de cîte zece lei pe lună ; iar noi cîntam dumineca, în paraclis, biserica cea mare nefiind terminată.

De aci înainte, zise tata, ești în stare să te ții, acum ai leafă ; mîncare și locuință ai de la mine, tu să te chivernisești și să îngrijești de îmbrăcăminte. Și astfel, de la etatea de doisprezece ani, m-a coprins grijile. Cu toate astea, mama mi le ușura. Cum luam leafa, o dam mamei de mi-o păstra. Ea mă îngrijea, mă iconomisea și îmi păstra tot ce depuneam și cu amănuntul. Grijile și necesitățile s-a mărit cu etatea. Ele m-a făcut să mă trec așa curînd.

Dorința de a învăța m-a dominat. Voiam să citesc. Nu știu ce cărți se tipăreau pe atunci. Știu că în mînă mi-a căzut : *Vămile văzduhului*, *Ușa pocăinței*, *Erotocrit*, *Arghir crăișorul*, *Halimaua* și *Alexandria*, pe care le devoram [13]. Acestea mi-a excitat curiozitatea să știu cum se fac cărțile. Am cercetat încoa și încolo și am aflat că ele se tipăreau. Crezînd că acolo unde să tipăresc cărțile, adică la tipografie, se poate studia tot, m-am informat despre condițiile cu care intrau băieții la tipografie și am aflat *Tipografia lui Carcalechi*, unde am și intrat [14]. Cu aceasta am mulțumit și pe tata și pe mama, care mă îndemna să învăț un meșteșug, fiindcă, ziceau ei : „Meșteșugul este brățară de aur la mîna omului". Mai tîrziu am înțeles sensul acestor vorbe.

20 iulie 1866

Nu știu întru cît poate fi folositoare instituțiunea guardei orășenești. Aceasta este un ce nou pentru români. Vom vedea dacă nu va fi vreo parodie a vreunei instituții străine. Tot ce prevăz, după organizarea ce i se face, e că pe viitor are să curgă sînge frățesc. Resbelul civil care, nici numele nu i se cunoaște de cea mai mare parte din români, are să-și joace mendrele printre noi și să-și însemne victimele printre oamenii neofensivi. Scopul înființării acestei guarde, pare a nu fi curat, a nu fi sincer, dupe cîte se vede. Se află o seamă de oameni cari se dau de martirii libertății popolului român. Ei caută a dărîma toate instituțiunile bătrînești și au și izbutit pînă la oarecare punct. În locu-le ne închelbăresc

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

cu niște legi, cu obiceiuri străine, care nu se potrivesc cu datinile noastre, cu moravurile și chiar cu religiunea noastră. Ar fi fost mai nimerit să fi perfecționat legile și datinile strămoșilor noștri, să fi împlut lacunele, dacă ar fi conținut ceva lacune, dupe spiritul secolului și gradat, pînă să ajungem la o adevărată civilizație curat românească. Acei pretinși martiri au trebuință de putere materială spre a ajunge la ținta lor, pe care cred a o găsi în guarda orășenească. Sînt mulți oameni pacinici și neofensivi, cărora nu le place croiala ce s-a dat acestei instituții.

Înființarea guardei, așa cum s-a făcut, a introdus deja sămînță de ură între cetățeni. Cei care au priimit-o cu sinceritate, și de aceștia sînt mulți, se dezgustă cînd văd că legea nu se aplică în toată întinderea ei. Cei ce au luat arma impuși de lege, se codesc a merge la serviciu, și toată greutatea cade pe cei d-întîi. Capii tolerează multe neexactități, cu gînd de a complăcea tutulor, spre a putea fi realeși. Cei mai înfocați la cererea înființării guardei, găsesc mai comod a rămînea pe la casele lor, odihnindu-se în paturile lor, decît a veghea toată noaptea cu arma pe umăr. Aceștia, deși sînt interesați și au trebuință de putere materială, în loc a se da exemplu, ca cu aceasta să se deștepte emulația între toți, și-au conservat pentru dînșii toate gradele superioare; iar cele inferioare la partizani de-ai lor. Puține grade s-au dat la oameni sinceri și aceasta acolo numai unde guardiștii au luat lucrul la serios. Aceștia sînt nemulțumiți văzînd că ei și numai ei fac tot serviciul. Se poate prevedea ce va ieși din o așa stare de lucruri, dacă nu se vor lua măsuri de îndreptare.

Acești civilizatori falși, cu toată puterea ce au crezut că au în guardă, și-au văzut neputința cînd se pun să apere vreo cauză nedreaptă sau să introducă în datinile țărei vreo heresie, ca aceea a împămîntenirei jidanilor, de exemplu, care este cu totul dezavantagioasă locuitorilor români.

Neaplicarea legii cu dreptate și fără părtinire demoralizează pe gardiști, am zis, și iată o probă:

Sînt ales caporal în compania VI, batalionul II din legiunea I. Într-una din zile priimesc invitarea de a anunța pe toți guardiștii din caporalia mea să iasă a doua zi de gardă. Doi numai au fost următori. Îmi fac raportul și cer să se facă punere la cale de îndreptare. Tăcere. La 4 iulie priimesc încă o invitare și eu anunț pe toți, pentru ziua de 5 iulie. De astă dată, n-a ieșit nici unul. În acea zi am fost chemat la judecătorul de instrucție să dau oarecare științi asupra unor manuscripte ale d-lui Anagnoste, publicate în jurnalul *Legalitatea*[15]. La 2 ore, cînd mă întorc la tipografie, găsesc un bilet al sublocotenentului, prin care mi se zicea că postul de la biblioteca statului este lăsat în răspunderea mea și să mă grăbesc a schimba guarda de acolo cît mai curînd. Văzînd că nici dupe o ultimă invitare nu voiește a veni nici unul din guardiști, mi-am luat arma și m-am dus singur. S-au mirat guardiștii, cînd m-au văzut singur, viind să schimb patru. Am făcut singur serviciul pînă a doua zi la ora 10, cînd am fost schimbat. În cursul nopții, mi s-a adus ca ajutor un om care înlocuia pe patronul său. Acesta, franzelar, trimisese pe slugă, care fusese la moară și nu dormise toată noaptea trecută. De milă, l-am lăsat să doarmă mai toată noaptea, fiind că pica de somn. Despre

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ziuă, cînd singur s-a deşteptat, a stat de facţiune vreo două ore. Am făcut iară raport şi s-a pus şi de astă dată sub saltea.

Dacă şi altora li se vor întîmpla de asemenea fapte, apoi negreşit, plăcerea de a face parte din guardă va scădea treptat, pînă va ajunge Dumnezeu ştie ce.

23 iulie 1866

Astăzi am scris o parte din apărarea ce voi face înaintea Tribunalului, unde am să fiu citat pentru că d. Anagnoste a tipărit în jurnalul *Legalitatea* ideile sale despre prinţ străin. O fac aceasta ca să nu mai dau bani pe la avocaţi. Nu ştiu ce fel de libertate absolută de presă este asta. Înţeleg ca autorul, pentru ideile sale, să fie chemat a răspunde pentru dînsele. Înţeleg ca redactorul foii să-şi dea cuvintele pentru că a dat loc în coloanele foii sale ideilor autorului şi le-a divulgat. Nu înţeleg pentru ce un tipograf să fie chemat a răspunde pentru ce a lucrat, cînd trebuie să mănînce şi nelucrînd, nu mănîncă. Articolul a fost subscris de autor. El este om cu poziţie. Se poate găsi în orice minut şi fără să nege că el a scris. Foaia poartă firma unde s-a tipărit. La prima cerere am dat manuscriptele. Nu ştiu de ce vor să mă citeze ca participînd la acest delict, dacă se poate numi delict. Dacă va fi să mergem şi să facem cum am făcut şi am mers de cînd cu unirea, vai de ţară.

28 august 1866

Cînd mă gîndesc la anii adolescenţei mele, nu ştiu de ce mă cuprinde o temere pentru copiii mei [16]. Aş dori, dacă se poate, ca ei să nu întîmpine în viaţa lor amărăciuni ca cele ce am întîmpinat eu. Ei sînt mici încă : Elena este de trei ani şi şapte luni ; Petre de unul şi cinci luni. Nu pot să le spui nimic. Ca să ştie cum erau lucrurile pe cînd ei nu cunoşteau ce este lumea, scriu acestea. Ei vor vedea şi greutăţile şi necazurile vieţii mele, pe cît le voi putea spune. Se vor feri de faptele mele ce li se vor părea rele şi vor urma pe cele ce li se vor părea a fi bune. De voi avea zile să-i pot povăţui şi mă vor asculta, atît mai bine pentru ei.

Vor şti că la 1848 terminasem cursul de tipografie, atît pe cît poate să termine un ucenic într-o tipografie a lui Carcalechi, lipsită de toate necesariile, fără sistemă şi în starea cea mai primitivă. D. Carcalechi nu ştia deloc tipografia. La noi s-a văzut multe şi nu este de mirare dacă un potcovar se face giuvaergiu, croitorul se face inginer, cizmarul, actor. Aş putea cita nume, dar este de prisos ; faptele există. Oamenii se încumetă a face, a întreprinde orice, fără să studieze. D. Carcalechi îmi făcuse leafă o sută de lei pe lună (ceva mai puţin decît doi napoleoni sau 40 franci), cu condiţia să culeg singur foaia *Vestitorul românesc*, care ieşea de două ori pe săptămînă. Redactorele acestei foi era cu numele, el nu ştia să scrie nici un rînd.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Camarazii mei începuseră a mă pizmui fiindcă luasem asupră-mi această sarcină. Pînă aci jurnalul se lucra de doi inşi. Duminicile şi sărbătorile lucram pînă la trei sau patru ore dupe amiazi; apoi, în loc să mă preumblu pe uliţi sau pe la grădini cu băieţii atraşi de aparentele plăceri ale unei vieţi aventuroase, mă duceam la d. George Lurtz, secretarul redacţiei *Vestitorului*, care îşi cultiva grădina singur, ori mă duceam drept acasă. Biata maica, mă aştepta cu drag. Şi nu ieşeam din casă pînă a doua zi cînd mergeam iarăşi la lucru. De cîte ori nu plîngeam dumineca şi sărbătorile cînd aşi fi voit să mă preumblu şi eu cîte puţin; n-aveam cu cine; singur nu-mi venea s-o fac, şi mai bine mă mulţumeam cu lacrămile pe obraz, decît să ies cu oameni ce nu-mi convenea.

Aci e locul să spun că soră-mea în etate ca de 10 sau 11 ani, cea mai mică dintre fraţi, a răposat în urma unei maladii de scarlatină. Nu se poate descrie amărăciunea mamei. N-a uitat-o niciodată, pe cît a mai trăit, biata mamă. Calităţile sale o făcea să fie iubită de toţi cîţi o cunoştea; chiar profesorul a fost mîhnit de pierderea astei fete. Aptitudinile ei pentru învăţătură era ceva de admirat. În casă cu mama, eu vedeam profunda sa întristare, cu atît mai mult că ea în casă toată ziua avea dinainte-i toate lucrurile ce aparţinea fiei sale. Am împărţit lucrurile răposatei şi, ca să distrez oarecum pe mama, am început să învăţ a cînta din chitară. D. Steleanu Constantin, om bătrîn, îmi da lecţii, căruia îi plăteam un galben pe lună.

Îmi plăcea să citesc; n-am avut însă pe cine să-mi arate ce să citesc. Tipografia lui Carcalechi tipărea numai *Vestitorul*, foaie care reproducea numai din foi străine nuvele politice care nu displăcea ruşilor şi acte oficiale. Despre literatură nu se pomenea. Serile, răsfoiam colecţiile acestui jurnal din anii trecuţi şi mă opream pe la discursurile ceremoniilor de la palat, pe care le devoram. Dacă se întîmpla a da peste *Foaia pentru minte, inimă şi literatură* din Braşov, ori *Albina românească* din Iaşi, era o fericire deosebită pentru mine. Îmi aduc aminte că două opere: *Ianiciarii* şi *Ierusalimul liberat*[18] se trimisese gratis redacţiei *Vestitorului*, ca să le anunţe, negreşit. Ele se aruncau de colo pînă dincolo prin cancelaria d. Carcalechi; le-am cerut să mi le dea mie, pentru preţul cărora am lucrat cîteva nopţi. Nefericirea cea mai mare mi-a fost că n-am putut să-mi găsesc nici un amic, printre foarte mărginitele mele cunoştinţi, care să mă ghideze. Nu-mi venise în gînd că trebuie să citesc pentru a studia. Citeam ca să citesc, să nu-mi pierd timpul şezînd. Astăzi încă sînt nefericit, căci nu am nici un amic căruia să-mi vărs focul ce am la inima mea. Am cîteva cunoştinţe, dară nu sînt pentru adevărata amicie. Şi dacă este unul care pare că s-ar potrivi cu caracterul meu, depărtarea ne face a [ne] vedea foarte rar. Şi unul şi altul nu putem părăsi locuinţele noastre. Apoi ocupaţiile şi greutatea familiilor ne ţin în loc. Atunci singurii mei amici era maica, pe care nu o mai am; George Lurtz, pe care l-am pierdut, fiindcă l-am fost împrumutat cu oarecare bani ce putusem să adun, la nevoia ce avea, şi bastonul pe care nu l-am părăsit de cînd l-am cumpărat, singurul de felul lui ce am cumpărat pînă azi şi cu care încă mă servesc. Aveam trebuinţă de un amic, amic de etatea mea, cu aspirări ca ale mele, cu obiceiuri ca ale mele. Atît mai rău pentru mine dacă n-am găsit. Cînd credeam a găsi pe cineva,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

acel cineva căta să mă ducă sau să mă în (sic) taraful din care făcea parte; mă retrăgeam şi rămîneam iară singur. Pînă azi eu nu ştiu a-mi petrece prin cafenele, locante; nu ştiu a juca cărţi, biliard etc. Nu credeam cuviincios a face amoruri ca cunoscuţii mei. Citisem pe *Erotocrit*, îmi plăcuse şi visam la un amor, sînt romantic. Nu-mi venea iară la socoteală să mă duc cu alţi din camarazi a face cunoştinţă cu *Bachus*: avusesem un exemplu destul de trist înaintea ochilor şi mă înfioram de consecinţă. Despre jocul cărţilor şi alte jocuri la noroc, am ascultat pe mama, Dumnezeu s-o odihnească şi m-am ferit ca de foc, fiindcă mama îmi zicea totdeauna că norocul meu sînt braţele mele.

Am ascultat de poveţele mamei şi totdeauna [am] nemerit-o bine. Cînd se întîmpla de eram mai mulţi împreună şi provocam o unire între lucrători[19], să pună toţi ce vor putea şi să formăm o tipografie în asociaţie, sau îi îndemnam la alte fapte, ei, în derîdere şi pe sub ascuns, mă numea Franclin al României. Făceau între dînşii pe la 1860, în privinţa mea, ceea ce făceau pe la 1849, cînd îmi ziceau că îmblu cu perna în piept, fiindcă purtam jaboduri la cămaşe, şi altele, numai şi numai că nu mă uneam cu dînşii la demoralizaţii.

Poveţele mamei, dorul de sora mea şi neconsolarea mamei pentru perderea unicei sale fiice, mă adusese în stare să citesc serile. De ar fi fost cărţi tipărite de studiu şi de aş fi avut pe cineva să-mi spuie ce să învăţ, poate că aşi fi învăţat ceva. Cu toate astea, în serile cînd nu aveam ce citi, am scris următoarele versuri. Nu este ce aş fi voit să fie. Altfel îmi umbla prin creeri ideile şi altfel că a ieşit. De cîte ori le-am citit pînă azi, de atîtea ori am îndreptat cîte ceva. Şi tot nu este ce aş fi voit eu să fie. Aşa proastă cum este, o trec aici, ca prima încercare. N-am cutezat să o arat cuiva, ca să nu devin ridicol, să mi se atribuie că aş voi să fiu poet. N-am putut iară să fac mai bine, ca unul ce nu ştiu regulile, şi instrucţiunea mea fiind foarte mărginită.

La sora mea *Săftica*

Repausată la 1849, în etate de unsprezece ani.

I

Profumătoarea roză, pe cît este ascunsă
În frunzele tulpinei, ea e ca o vergină;
Dar dacă, fără milă, d-acolo este tunsă
D-o mînă nemiloasă, ea fruntea îşi înclină
Şi vestezind cu totul, ea parc-ar zice: fraţi,
Tulpina părăsindu-şi, vă rog, nu mă uitaţi.

Ca floarea mai debilă, un angel de candoare,
Erai tu, dulce soră, în aurora vieţei,
Cînd braţul cel de gheaţă, cel purtător d-oroare
Asupră-ţi moartea-ntinse. Vrăjmaşa vietăţei.
Şi ochi-ţi lăcrămară şi vorbele-ţi ultime
La ceruri s-adresară în rugăciuni sublime.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

II

Plăpînda păsărică, cînd soarta o aduce
Să cază ea în laţul, barbarul ce-i întinde,
Cu cît ea vrea să scape prin ciocul său cel dulce,
Cu-atîta laţu-o strînge, pe cît nu-i trece în minte;
Apoi p-ai săi văzîndu-i de sine depărtaţi
Le strigă ciripind ea: „Ah! nu mă uitaţi!

Aminte să v-aduceţi de mine, fraţi şi mamă;
Căci iată, zbor, mă duc eu. Al vieţi-mi trai se curmă".
Fu ultima-ţi vorbire. Silinţa mai cu seamă
De a lupta cu moartea în ora cea din urmă,
Egală nu se află. Şi-a ne lăsa nu vreai;
Căci d-unsprece ori numai, ouă roşii văzut-ai.

III

Şi salcia plîngătoare pe lîngă-un rîuleţ
Ce unda i-o sărută, se stinge de durere;
Şi neputînd s-oprească al apei curs drumeţ,
Nimeni nu este-n stare să-i dea o mîngîiere,
Şi-n vana sa gîndire că trebui odat-a sta,
Tot şuieră în aer: Ah! nu mă uita!

Şi mare e durerea măicuţei ce avuse
La trei feciori o fiică. Cu totul prosternată
'Naintea crucei plînge pe fia ce perduse.
Ea * flori pe groapă-ţi pune, şi-acolo stă tăcută,
Iar tu în cor măreşte pe cel prea lăudat,
Ce termen pus-a lumii de cînd o a creat.

3 septembrie 1866

De mai mult timp mă silesc să fac ceva pentru inventatorul artei tipografice. Nimenea nu s-a gîndit la dînsul. În româneşte nu există pînă azi nimic în onoarea lui. Eu nu pretind că am făcut ceva bun. De aceea n-am arătat-o cuiva. O trec aci, ca să se vază de copiii mei că am voit a face ceva. Dacă se vor instrui, vor şti carte, să o îndrepteze, să o perfecţioneze şi să o publice.

* În original: *La.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Lui Gutenberg

I

E-nalt, e sus locaşul putintelui Zeu mare,
Acolo-unde domneşte eternă primăvară;
Zefiri uşori şi veseli abondă în svolare,
Străbat eterul limped, sus, jos, fără povară.

E-nalt şi înalt foarte acel tron al mărirei,
Al cărui piedestal e d-un diamant format,
Idee nu-i de preţu-i în valea micşorărei,
Păcatu-unde furnică, de rele precurmat.

El însuşi construit e de miriade stele
Şi sori în vîrfu-i luce lumina cea mai vie,
Lumină ce vădeşte chiar gîndurile rele,
'Nainte de-a ieşire din capete impie.

Şi giur în giuru-i saltă de angeli milioane
Cu capete-aurite, cu aripi transparinde,
În cor cu serafimii, mai multe bilioane,
Cîntînd la imnuri sacre, cu feţe surizinde.

Pe nori curaţi ca neaua, măreţul tron pluteşte,
Strălucători ca gazul, c-argintul lămuriţi,
Din jocul lor săgete de fulger ce păleşte
Trufia, spurcat cuget şi demoni ipocriţi.

II

Şi trombele anunţă a Zeului sosire,
Concerte se formează de voci încîntătoare
Din grupele-aripate, cu falnică mărire
Pe tron cînd se aşează treimea triumfătoare.

Ca frunza şi ca iarba de spirite mulţime
Ce form cortegiul sacru, în cale-i presar flori
De roze, crini, ce-exală profum din înălţime,
Şi-n giur e curcubeul cu splendide culori.

În faţă-i se iveşte, cu pasuri cumpătate,
Cu fruntea ridicată, figura lui senină,
Cel Gutenberg ce-n lume fu stins de nedreptate,
El zice cu o voce de demnitate plină:

În lume introdus-am *focarul* de lumină
Ce-apropie de tine pe om, ce-n brută stare
Tiranii vor să ţină. Convincţie deplină
Am că viitorimea va face progres mare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

E plin acum tot mondul de sînta libertate
Ce fiul Tău, sublimul, în lume propagase.
C-am reuşit sînt vesel. Dar în paupertate
Ca dînsu-am petrecut. Cuvîntul ţi-e în mase.

Şi vocea ca un tunet a zeului răsună:
Aici e recompensa, al meu bun servitor.
Pămînt şi cer întoană imn sacru împreună:
Lui Dumnezeu mărire şi pace tutulor.

III

Serbarea este mare. E timpul veritǎţii
În contra tiraniei. — Tiparul este-aflat.
Victoria tresaltă; apostolii dreptăţii
Acum posed în lume un drum asigurat.

Minciuna se spăimîntă, satan îşi pleacă capul;
S-abate calomnia: regresul se uimeşte
Şi umbrele-i hidoase cu frică îşi duc corpul
Spre negrele tartare. Lumina azi domneşte.

E presa ce învinge ideile barbare;
Cu cartea, a ei armă, ai minţii ochi deschide:
Convinge, nu impune voinţe arbitrare,
Tiranice credinţe, ori doctrine aride.

8 septembrie 1866

Azi am fost la vie. Seara cînd m-am întors singur, singurel, m-a apucat o ploicică prin dreptul cimitirului Belu (Şerban-Vodă). Am început să cuget. M-am gîndit la mama. Eu trec pe lîngă cimitirul unde se odihneşte dînsa. Poate că umbra ei m-a făcut să cuget. O! mamă! mamă! Nu te-am uitat; nu te voi uita. Cît ai fost în viaţă m-ai povăţuit, m-ai cîrmuit chiar, mi-ai fost mai mult decît părinte prin sîntele tale poveţe; după moarte portretul tău este d-alături cu icoanele. Dimineaţa cînd mă scol, după ce mă spăl cu Elena, cu dînsa şi cu Petre, dinaintea chipului tău şi a icoanelor îmi fac rugăciunea. Inspiră-mă, mamă dragă, totd'auna, să fac fapte bune; să pot face pentru copiii mei atît cît ai făcut dumneata pentru mine şi fraţii mei.

Din cugetare în cugetare, mi se prezintă în minte chestiunea: *Care e destinaţia omului pe pămînt?* Dus pe gînduri, am ajuns la Filaret. O linişte solemnă domnea. Ploaia trimisese pe oameni la casele lor. După ce am discutat cîtva timp, am ajuns la concluzia ce mai de multe ori făcusem, de cîte ori mi se prezentase în minte zisa chestiune, că adică: omul nu poate să aibă altă destinaţie decît aceea ce are toate fiinţele în natură: *Se naşte ca să moară; trăieşte ca să se reproducă.* Şi în adevăr, dacă căutăm în natură, ce vedem? Toate animalele, de cum se face ziuă, umblă dupe

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

hrană. Omul nu face nici el altfel. Sentimentele de paternitate se deşteaptă într-însul la un oarecare timp din viaţa lui; oare nu este tot aşa şi la animale? Mărturisească oricare june dacă toată ocupaţia lui, toate ideile, toată inteligenţa lui nu o întrebuinţează numai şi numai spre a reproduce. Căci ce alt poate fi acele cugetări amoroase ce se deşteaptă într-însul de cum începe a cunoaşte şi a judeca că cutare e mai frumoasă decît cutare? El îmbătrîneşte ca şi animalele; moare ca şi dînsele; viermii mănîncă pe unul, ca şi pe altul. Că el este un animal nu mai este nici o îndoială. Bestiile feroce, mănîncă pe om ca şi pe celelalte animale inferioare lor în forţă, fără distincţie. Unde este deosebirea? În inteligenţă? Se poate. Atît mai rău pentru dînsul. El ştie că are să moară; această grijă îl neliniştеşte; pe cînd animalele nici că se gîndesc la sfîrşitul lor. El nu mai ştie nimic pozitiv ce este dincolo de moarte. Se zice că are un suflet şi că este nemuritor. Se poate să fie. Nu pot zice nimic în contra astei idei, fiindcă orice s-ar zice sînt nişte supoziţii. S-a vorbit mult despre existenţa sufletului; despre existenţa cuiva care a pus acest suflet în om. Nu mă bag, nu mă amestec în cercetarea acestor existenţe, de teamă să nu ajung a afirma vreuna din ideile emise, nefiind în stare mintea mea a găsi o concluzie bazată pe ceva real. Cu aceste nu voi să zic că nu ar exista un Dumnezeu, numească-l creator, natură, sau oricum va voi. Fie acel Dumnezeu sau natură, *o fiinţă* care reşade ori unde vor voi să-l pună, sau numai *faptul* prin care s-a manifestat existenţa acestei lumi. Voi să zic numai că omul întru nimic nu diferă de celelalte creaţiuni. Nu uda o floare; nu-i schimba pămîntul cîtva timp şi floarea se va usca, va muri. Tot aşa face şi omul cînd are lipsă de aer, de nutriment sau de apă. Poate să vină dupe noi altă creaţiune mai perfectă, care să poată preciza ceva. Această presupunere poate să aibă oarecare temei, dacă ne vom baza pe experienţa ce avem şi vedem în toate zilele, că tot ce are început trebuie să aibă şi un sfîrşit, dacă va fi fost avut început.

Se vorbeşte de spirite, de fantasme. Nu ştiu întru cît pot fi crezibile acestea. Eu unul n-am putut vedea pînă azi nici o fantasmă, nici un spirit. Imaginaţia singură este care le crează. De multe ori ideea cea mai sublimă, omul o face ridiculă. De exemplu: *Toată suflarea să laude pe domnul.* Ei, bine, dacă e vorba să lăudăm pe cineva, se presupune a fi un altcineva către care să lăudăm pe acel cineva. De ne-am adresa către dînsul însuşi să-l lăudăm, dăm naştere linguşirii, adulării, fiindcă n-am putea să-l criticăm, de oarece noi nu putem face ceea ce face dînsul. Natura lucrului reclamă dar, ca spre a ne arăta că cunoaştem binefacerea acestei idee sublimă, Dumnezeu, să nu asprim pe semenul nostru, ci să trăim toţi într-un gînd şi într-o unire. Ce ar semăna să torturăm pe inferiorii noştri în forţă şi apoi să cîntăm imnuri că am putut face torturile etc.

15 septembrie 1866

Era, mi se pare, pe la anul 1850, al doilea an după terminarea cursului de culegător de litere în tipografia serdarului Zaharia Carcalechi. Îşi poate imagina cineva importanţa acestei tipografii dacă va şti că avea două

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

teascuri de lemn, litere pentru vro trei coale, cicero şi garmond, ca de vro jumătate coală petit, puţine litere de titluri. Regleţii erau de lemn, liniile la un capăt mai groase decît la altul. Nimic în fine nu era sistematic. Cu toate astea, bătrînul patron în cîţiva ani a făcut vro trei case şi a cumpărat o vie cu banii ce a cîştigat din această tipografie. În cancelaria sa bătrînul patron avea un pat care mi-l oferise serile cînd voi dormi acolo. Mai cu seamă două seri pe săptămînă trebuia să dorm acolo, fiindcă întîrziam lucrînd la foaia semioficială, *Vestitorul românesc*. Aveam două sute lei pe lună (cam 75 franci). Cînd ieşeam mai de timpuriu din lucru, adică seara la 7 ore vara, mă izolam de ceilalţi lucrători, care mergeau la plimbări necuviincioase, mă duceam la George Lurtz, care avea o grădină de speculă. Aci îmi era plimbarea mea şi Dumineca. Îi ajutam să ude florile, pliveam şi-i dam şi alte mici ajutoruri, numai pentru plăcerea de a fi aproape de flori. Iubeam cu deosebire mixandrele albe.

Toată familia Carcalechi mă respecta pentru sinceritatea mea. Cîte odată serile făceam lectură familiei adunate şi tratamentele nu lipsea. Dumineca, fiindcă trebuia să lucrez la jurnal, mîncam la masă cu familia. Dupe lectură se întindea conversaţia şi rămîneam de multe ori cu domnişoara Mariţa, fiica patronului, mai tîrziu, fiindcă bătrînii se culcau. Aceasta nu-mi desplăcea. Evitam a răspunde la multe întrebări, de teamă a nu perde încrederea lor şi pentru că unele dintr-însele nu le înţelegeam. Aceste întruniri devenise şi mai plăcute, fiind că sosise de la Focşani o rudă a lui Carcalechi cu două fete şi se stabilise în Bucureşti. Mai tîrziu am observat că oarecare rivalitate se manifestase între ambele june fete.

Eram mulţumit de mine însumi. Şi cu cît auzeam că cei ce mă cunoşteau vorbeau bine de mine, cu atît mă sileam şi eu să fiu mai de treabă. Biata mamă se îngrăşa cînd auzea şi dînsa. Ea vedea că leafa mea nu o întrebuinţez rău, şi aceasta îi adăuga mulţumirea. Eu, după ce îmi întîmpinam cele necesarii, restul îl dam mamei să mi-l puie bine. Ea îmi păstra puţinul ce adunam şi mă îngrijea.

Simţeam că îmi lipsea ceva şi nu-mi puteam da seama ce-mi lipseşte. Inima căuta o altă inimă căria să-i confieze sinceritatea sa; dară toate iluziile, toate visurile mele fură efemere.

Cunoştinţa ce făcusem cu d. Antalfi mi-a făcut mult bine. Acesta era ungur, doctor în medicină, care îşi părăsise cariera, se făcuse neguţător de mobile, devenise avut şi se retrăsese din comerţ. Trăia cultivîndu-şi mica sa grădiniţă. Văzînd aptitudinea mea de învăţătură, mă consilie a lăsa chitara, de la care, zicea el, n-o să am nici un folos, şi să învăţ o limbă, de pildă cea franceză. L-am ascultat. Ocupat la lucru zece şi doăsprezece ore pe zi, în timpul nopţii studiam lecţiile şi în timpul de recreaţie al prînzului, scriam. Din disgraţie, nimeni din cei ce mă încongiura nu cunoşteau această limbă şi astfel am rămas fără să pot vorbi cu înlesnire această limbă.

Ajuns în 1854, cugetam la o căsătorie. Antalfi m-a oprit. „Întîi învaţă limba şi pentru căsătorie mai ai timp de şase ani", îmi zise el. Aveam 250 lei pe lună şi el mă făcu să înţeleg că n-a să-mi ajungă. Într-acestea fiul d. Carcalechi îmi propuse formal căsătoria cu vară-sa. Poate că n-aş fi ascultat pe Antalfi şi pe mama, dacă astă propunere venea

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

cu doi sau trei ani mai'nainte. De astă dată am ascultat pe Antalfi care m-a făcut să înţeleg că nu o să pot duce sarcina casei cu leafa ce aveam. Biata mama, Dumnezeu s-o odihnească, mă povăţui să deschid ochii în patru la alegerea ce voi face. Fără aceste două fiinţe providenţiale, poate că aş fi dat în cursă.

Din citire pe la gazetele ce puteam apuca de la redacţia *Vestitorului*, sau de unde, nu ştiu, am aflat că versurile de 14 rînduri se numesc sonete. În serile în care nu citeam, scriam cîte nerozii toate; a doua zi le citeam, rîdeam, apoi le ardeam, fără să cutez a le arăta cuiva. Într-una din seri, gîndindu-mă la propunerea ce mi se făcuse de însurătoare şi ştiind că sonetul este de 14 rînduri, am făcut şi eu un sonet. Imperfect, fără idei, aşa cum este, îl trec aci, nu l-a văzut, nu l-a auzit nimeni; aceasta o fac mai mult pentru amintire de nebuniile juneţei:

Ca timpul nestabilă, cochetă-amăgitoare,
În laţul tău de gratii, precum în dumbrăvioare
E prinsă filomela, momită ea prin verme,
Am dat eu fără veste. D-atuncea este vreme,
Mă zvîrcolesc, sucesc, pun forţa, mă silesc
Şi ca să scap nu pot; mai rău mă-ncîlcesc

Ca un paiagen tu eşti, ce ne-ncetat pîndeşti
Şi-ntinzi a tale curse, lungeşti şi le-nădeşti;
Ai tăi ochi lacomi cată, din ce în ce mai mult,
La vanităţi trecînde. Acesta e-al tău cult.
Iar dacă noi vînaturi, ţi-e, crudo, în putere,
Cei vechi cad în dizgraţii, îi calci tu în picere.

Veni-va însă-o mînă prea fermă, şi decisă,
Spre-a răsuci strivind, şi capul tău, narcisă.

1854 iulie

20 septembrie 1866

Îmi aduc aminte că pe la 1854 sau 1855, duminicile le petreceam de multe ori acasă, cîntînd la ghitară cîte un contradanţ sau marş, ori citind fabulele lui Florian în franţuzeşte[20] pe care nu le prea înţelegeam.

Bietul Iordache, un băiat cumsecade, cunoscut încă din şcoală, venea din cînd în cînd pe la mine. Mama, fiindcă şedeam cu dînsa, nu vedea cu desplăcere această întrunire, fiindcă apucăturile lui aveau ceva de onest. Într-o zi îmi povesti întîmplările sale. El iubise o fată, ceruse mîna ei, îi era promisă. După puţin, fata îşi luă seama. El o iubea de se topea şi nu se putea odihni de focul ei. Cercetă şi stărui a afla care să fie cauza schimbării sale. Nu putu însă şti nimic.

Fetele, pînă nu sînt măritate, au toate calităţile. Sînt casnice, oneste, harnice, economice etc. Ştiu cîte în lună şi în soare. Brodează de minune şi împletesc ce cu gîndul n-ai gîndi. Şi dacă din întîmplare a dat prin pension

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

cîte două sau trei luni, apoi ştiu carte mai mult decît o preoteasă, vorbesc franţuzeşte etc. Acestea toate atrag pe candidaţii de însurătoare, credulii! Nu se mai gîndesc că unele din aceste se pot examina, ci dau năvală, mai cu seamă dacă li se şoptesc că, pe lîngă atîtea calităţi, mai au şi o dotă de atîta ori de atîta, ei se las a se fermeca de ultima calitate.

Am văzut pe unii juni cari abia puteau să se întreţie pe ei şi chiar această întreţinere atîrnînd de capriciul vreunui ministru sau funcţionar mai superior; naşterea lor necunoscută, individualitatea obscură, venit din părţile mărginaşe şi dîndu-se de români. Am văzut pe alţii fanfaroni, dar în fond nimic. Am văzut, zic, astfel de juni căutînd şi reuşind, tocmai pentru că erau astfel, a lua de soţii fete bune şi avute. Am mai văzut iarăşi, băieţi capabili, buni de să-i bagi la ramă, carii, deşi din părinţi săraci, însă prin muncă, stăruinţă, cumpătare şi onestitate, ajungînd să-şi formeze o poziţie în lume, şi acestora coconiţele noastre refuzîndu-le mîna. Un caz analog se întîmplase cu bietul Iordache.

Iordache îmi spuse toate astea. Se întristă că nu putea să o facă a-şi ţine angajamentul, plînse chiar şi se credea cel mai nenorocit. Dupe cîtva timp, fanfaronul ce o fermecase o părăsi şi se propuse alteia care avea zestre mai mare. Atunci înţelese fata că făcuse o greşală şi voia a o repara şi alergă a prinde pe cel ce înlăturase. Demnitatea de om se deşteptă într-însul şi nu se lăsă a fi amăgit. Cu toate astea încă o iubea, dar nu mai voi a o lua. Eu, ca să-l consolez, cînd veni pentru a doua oară la noi, îi citii următoarele versuri ce le scrisesem în acest interval, rîserăm şi petrecurăm apoi, cîntînd cu ghitara.

Odată mă plîngeam
Că în depărtare,
Cale foarte mare
De tine mă aflam.

Vesel azi eu sînt,
Cochetă fetică,
Că distanţa-i mică
Şi cînd voi mă-ncînt.

Atunci de te vedeam
Al meu pept palpita
Iar ochii tăi rîdea
Pe cînd eu sufeream.

Şi tu ai meprizat
Fapta cît şi forma
De a-ţi purta cîrma;
Iar eu am oftat.

Timpul trece, merge,
Cu el împreună
Mii de fapte, sumă...
Ce e-n faţă şterge,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Şi focul ce m-atins
Acum deşi voieşti,
De toate îmi vorbeşti...
De tot însă s-a stins.

Dar chiar la rîndul meu
De fel nu mă mîndresc;
A rîde nu voiesc,
Ci crez în Dumnezeu.

Eu sînt tot acela;
Ma, din întîmplare,
Zic în gura mare
Port acum sfiala. — 1855 marte.

Azi Iordache s-a însurat. El este fericit, aşa spune, cu femeia ce a luat. N-a avut zestre, dar a avut o educaţie solidă şi o inimă simţitoare.

30 septembrie 1866

Bine zice proverbul bătrînilor noştri: Pînă nu bagi în plug cu omul, nu poţi să-l cunoşti cine este. Experienţa mi-a probat cît este de adevărat acest proverb. De ce nu-mi sînt copiii mai mari, priimitori de poveţe! Ceea ce nu le pot spune azi cu gura, vor citi odată aci. Băiatului i-aş recomanda mai întîi de toate, să fie exact.

Cînd îşi va da cuvîntul, sau cînd se va hotărî a face ceva, la ora fixă să fie terminată afacerea şi să nu lase a fi aşteptat.

Să nu se grăbească nici o dată a-şi da cuvîntul, să nu se oblige a face vreun lucru, pînă mai întîi nu va judeca cu maturitate şi cu sînge rece dacă poate să-şi ţină cuvîntul, dacă puterile sale intelectuale ori morale îi permit a-şi ţine legămîntul ce ar face. La din contră, să spuie curat şi neted că nu poate.

Dupe acestea, i-aş mai recomanda să fie leal şi just, dacă voieşte să fie onorat şi chiar de inamicii lui.

Cunoştinţi ar putea să aibă cît va pofti, dar amici cît de puţini; căci adevăraţi amici va găsi foarte rar, sau nicidecum. Secretele sale să le încredinţeze lui însuşi; să se ţie în rezervă cînd se va afla în conversaţie cu cunoscuţii şi amicii săi; să judece bine mai-nainte de a-i ieşi vorba din gură; asemenea să cumpănească bine răspunsurile ce va da la întrebările ce i se va face; şi mai bine să zăbovească, să se gîndească, decît să răspunză cu uşurinţă; să nu se prea grăbească a da numirea de amic cutăruia sau cutăruia; acela ce va dobîndi titlul de amic al său, trebuie să fi fost pus la cercare şi să fi dat probe de amicie. Cu toate astea, pe amici să nu împrumute niciodată. Dacă dispune de oarecare avere, mai bine să-i dea cît poate, fără să-i mai ceară înapoi.

Onestitatea şi probitatea să fie neseparabile la dînsul. Munca să fie providenţa lui. Activitatea să nu-l părăsească, dacă voieşte să fie casa lui, casă de abondenţă. Cu toate astea, economia să fie d-a pururea înaintea

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ochilor săi, fără însă să-şi piarză cumpătul; căci de la economie pînă la calicie sau avariţie, nu este decît un pas.

Să bage bine de seamă că sub vorbele cele mai dulci, cele mai frumoase, se ascunde de multe ori amărăciunea.

Cînd se va însura, să nu caute fanfaronade şi spoieli, zestre şi recomandaţii. El este dator să se informeze despre toate apucăturile viitoarei sale soţii. La aceasta, nimeni nu poate să-l facă a junge, nimeni nu poate să-i dea mai bine informaţii despre sănătatea, caracterul, obiceiurile şi menajul casei, decît servitorii. Am auzit pe mai mulţi căindu-se că n-a ascultat, în privinţa aceasta, sfaturile ce li s-a dat de către unii din amicii lor. Despre veracitatea acestei întreprinderi m-a asigurat şi femeia, dupe cum i-a spus şi ei maică-sa, că a auzit de la cutare sau cutare servitor, povestind pentru cutare sau cutare patron.

Trei lucruri mai principale să caute a găsi în femeia lui: onestitate, economie şi ordine. Cu aceste calităţi, casa lui va fi prosperă. Să fugă însă de femeia ce va avea aplecări spre o răutate seacă sau spre neglijenţă; căci cu o asemenea femeie, casa lui se va ruina; el va avea nefericirea a-şi vedea lucrurile la care ţine, pe care îi place a le avea cît se poate de mai mult timp, dispărînd sau stricîndu-se una dupe alta. Spre exemplu: de va avea cărţi şi femeia lui ar voi să citească, fiecare carte ce ar intra pe mîna ei, trebuie să se cunoască după reaua întrebuinţare. Ceva mai mult: de va avea copii, mumă-sa nu ar lipsi ca să le dea cărţile drept jucării, sau orice lucru fragil, delicat sau de preţ. Din aceasta rezultă că mai toate cărţile sau obiectele din casă vor fi mototolite, cu foile rupte, obiectele sparte, maltratate, dacă nu dispărute sau într-o stare de a nu mai servi la nimic. De aci supărări necontenite şi neplăceri.

Neglijenţa face ca oricît de multe obiecte să aibă cineva în casă, la trebuinţă să n-aibă cu ce se servi. De exemplu: serviciul mesei de l-ar avea pentru 24 persoane, va ajunge în scurt timp să nu poată fi serviţi ei doi, din cauza dezordinii, şi pierind una cîte una, încît la ocazii să nu mai poată servi nici şase persoane. Aci intră, precum se ştie, şervete, pahare, talere, cuţite, furculiţe, linguri, talere de bucate şi o mulţime de mărunţişuri de cuhnie. Dacă, spre exemplu va avea cineva patru ori cinci tingiri, vro două căldări, vase de tuci, de pămînt, tăvi, tigăi, oale, piuliţe etc., etc. ca serviciul să se facă cu toată comoditatea, neglijenţa patroanei face ca să rămîie nespălate, împrăştiate, neştiind nici ea, nici servitoarele de căpătîiul lor şi, la necesitate, să alerge prin vecini pentru cutare sau cutare lucru. Acestea toate aduc supărare şi desplăcere.

Rugăminţile cele mai călduroase, recomandaţiile cele mai stăruitoare, chiar ameninţările, n-au trecere înaintea neglijenţei. Neglijenţa face ca patroana casei să nu ştie de căpătîiul rufelor, cît de multe primeneli să aibă patronul, el va fi nevoit să nu poată schimba o cămaşe cînd va avea trebuinţă, sau că din lipsa nasturilor, cînd la mînici, cînd la guler, sau că sînt necălcate ori nespălate; să nu poată schimba o păreche de ciorapi bine spălaţi sau întregi etc.

Neglijenţa patroanei face să nu poată avea nimeni din casă odihnă de necurăţenie şi de purici, măcar de ar avea trei ori patru camere, de ar avea oricîte cearşafuri, oricîte plapome, oricîte feţe de perne.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Neglijența face să cumpere bărbatul oricîte batiste, fie cît de bune și la trebuință să n-aibă, nu numai ce să ia în mînă, dară nici să se găsească; în fine, sute de mărunțișuri ale menajului, neglijența face sau să lipsească, sau să nu se mai poată întrebuința, astfel încît patronul să fie supărat la tot momentul, să n-aibă viața liniștită.

Neglijența patroanei face să nu găsești la trebuință în casă un ac, un fir de ață, măcar cît de des să se cumpere.

Neglijența face să nu poți intra în pivniță fără să te împedici de toate trăncănaele, fără să întîmpini dezgust de necurățenie; să nu te poți sui în pod, fără să nu te mîhnești de neregularitatea tutulor catrafuselor și aprovizionării alimentelor iernatice.

Chiar lucrurile de preț, cum giuvaere, argintării etc., neglijența patroanei face cum să fie aruncate încoace și încolo, să nu-și aibă fiecare locul său fixat și chiar să piară din ele, și toate astea, avînd cîte două și trei servitoare; neordinea face ca nici ele să poată săvîrși ceva definitiv, împiedicate fiind de patroana care nu lasă timpul material necesar spre a termina o comandă. Multele și desele comande le fac a lăsa un lucru de jumătate, spre a începe altul și niciodată să nu fie nimic terminat.

În fine, neglijența patroanei amărăște pe bărbat pe tot momentul, îl omoară zilnic, cea mai crudă din morți. În van se cheltuiește oricît pentru aprovizionări de iarnă cu de toate trebuincioasele, căci în timpul întrebuințării lor, tot atît se cheltuiește în casă ca cum n-ar fi aprovizionamente. În casa unde patroana este neglijentă, în van se cumpără lucrurile în cantitate mai mare, ca să coste mai ieftin, precum: zahăr, cafea, untdelemn, unt, oțet, orez, făină, etc., căci costă mai scump, din cauza risipei. Vei vedea orezul amestecat cu cafeaua, zahăr risipit în toate părțile, toate cioburile pline de unt, muște în untdelemn, etc.; asemenea toate vasele care au capace și dopuri, nici unul la locul lor, ci aruncate astfel ca să nu se știe de unde să se ia.

Neglijența patroanei de casă, este mai rea decît inamicul cel mai de moarte: el are mai multă mizericordie, dă odată, omoară și sfîrșește. Ea însă omoară pe bărbat pe fiecare zi, pe fiecare moment, cîte puțin, cu o nepăsare ce nu se poate descrie. Acesta este cel mai teribil lucru.

Ordinea și economia sînt sufletul menajului, la un loc cu onestitatea și un caracter bun. Iată ce aș consilia pe băiatul meu să caute în căsătoria lui. Unde vor fi acestea, acolo desigur va găsi și curățenia. Îl rog, îl oblig chiar, pentru binele său, cînd va ceti și va ști acestea ce scriu acum, să nu le desprețuiască.

Să caute a deștepta gustul de cetire sau dorința de studiu la femeia sa, dacă va lipsi neglijența, însă să caute a-i procura cărți serioase, istorii morale, iar nicidecum romanțe ostenitoare și demoralizatoare; cît pentru studii, lucrări femeiești, ceva limbi, muzică, pictură, sau orice alt ram de știință aplicabil la dame.

Pe lîngă acestea, aș dori ca fiul meu să nu uite niciodată aceste maxime:

Precum focul și nivea nu pot împreună daini (sic), așa nu pot exista într-o casă deodată ordinea cu neglijența.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

De trei ori este fericit acela ce va găsi în femeia lui, pe lîngă ordine, curăţenie şi adevărată economie, şi onestitate şi bărbăţie.

Neglijenţa lipseşte pe om de fericire.

Femeia neglijentă este ca focul; consumă tot din casa omului.

Ordinea, curăţenia şi economia, înmulţesc zilele fericite.

Cine n-are plăcere a citi, n-are semne de a se face mai bun.

Cine n-are gînd de studiu, rămîne bucher.

Cine voieşte a şti, trebuie să se instruie (sic).

În mînile copiilor şi damelor trebuie să ajungă cărţi alese. Romanţele pentru dînşii sînt ca o bandă de muzică militară: auzită de departe, îi atrage. De se prea apropie de dînsa le împuie urechile.

În casa unde economia şi ordinea lipseşte, acolo sărăcia îşi are cuibul. Şi cu foarte mare nevoie sau niciodată se va putea porni sărăcia de la casa unde ea odată a desjugat.

Amicia este sora sincerităţii.

Un amic sincer este ca sănătatea la corp.

Pentru un om onest, amicia este ca şi sănătatea.

decembrie 1871

Cînd un nenorocit aduce înaintea ta rugăciunile sale, nu-l lăsa să plece de la tine deşert. Mai bine lipseşte de unul din multele prisosuri bagatele dintr-o zi, spre a-i alina, pe cît se poate, durerea. Căci nu de vreun bine ţi se umileşte el. Dacă nu poţi să-l ajuţi, apoi nu-l judeca, nu-l înfrunta, fiindcă de multe ori o vorbă bună, o consolaţie, un consiliu ce-i poţi da, fac mai mult decît banii.

10 septembrie 1867

Sînt în a opta lună de cînd funcţionez ca director al tipografiei statului şi cu mare plăcere aşi demisiona. Discordiile iscate din cauza lui Göbl îmi face imposibilă reunirea. De s-ar ţine de cuvînt Valter, apoi desigur la Anul Nou demisionez. Cu toate acestea nu m-aş fi despărţit de ei, fiindcă a mea a fost ideea de a forma asociaţia sub firma: *Tipografia lucrătorilor asociaţi*[21], a mea a fost ideea de a o deschide în pasagiu, etc., însă la 5 decembrie 1866, un bilet la adresa mea îmi fu înmînat de un dorobanţ. Deschizîndu-l, am fost surprins cînd am aflat că d. Ion Ghica, ministrul de interne, mă invită la d-sa acasă. A doua zi la 6, m-am şi dus, după ce mai întîi am făcut cunoscut asociaţilor mei chemarea ce mi se face şi am obţinut consimţămîntul lor. D. Ion Ghica m-a întrebat cîte ceva despre tipografia statului şi apoi mi-a spus curat că intenţia sa este a o desfiinţa, dacă va putea să dobîndească majoritatea Camerii în favorea acestei idei. Mi-a făcut cunoscut că voieşte a mă numi director provizoriu pînă atunci; din parte-mi i-am mulţumit pentru favoarea ce-mi acorda şi i-am spus că pentru provizoriu d. Rasidescu este la locul său.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Am spus asociaţilor [22] mei cauza chemării mele la ministru şi refuzul meu pentru provizoriu; ei m-au ţinut de rău de ce să nu priimesc. Un al doilea şi al treilea bilet m-a făcut să văd din nou pe d. ministru, şi m-a întrebat cam cu ce condiţii ar putea să o dea în întreprindere. Prin biletul însă de la 15 ianuarie 1867, mă invita ca în moment să mă prezint ministrului la minister.

Am fost şi ministrul mi-a făcut cunoscut că sînt numit director şi mă invită a merge chiar în acea seară spre a pune la cale cum să apară *Monitorul* mai regulat şi procesele verbale ale Adunării să vază lumina mai curînd, iar nu după săptămîni.

Avînd consimţămîntul asociaţilor, am priimit.

A descrie starea tipografiei, este destul a spune că era o ruină. Nu ştiu de unde să încep, nu ştiu unde să sfîrşesc. Totul este de făcut. Bugetul l-am găsit redus pînă acolo încît să nu poată funcţiona tipografia, să ajungă la desfiinţare.

Pe lîngă restrînsele mijloace ce mi-a permis de a face oarecare mici îmbunătăţiri, am preparat un memoriu sau proiect pentru îmbunătăţirea şi reorganizarea stabilimentului.

Acest proiect l-am prezentat d-lui ministru Ştefan Golescu, care a voit să aibă şi părerea d-lui Rosetti. Acesta l-a aprobat condiţional, adică: „dacă guvernul voieşte a-şi menţine tipografia". D. Rosetti ca şi d. Ion Ghica, voieşte desfiinţarea tipografiei.

Am prezentat bugetul pentru 1868. Într-însul am prevăzut aducerea a încă trei maşini de turnat, a unei maşini de satinat; înfiinţarea unui stabiliment de xilografie, montarea litografiei care este aruncată la magazie; aducerea din străinătate a trei maeştri, unul de cules, altul de tipărit şi al treilea de turnat. N-avem nici un conductor de prese mecanice maestru. Ne servim cu elevi. Acest buget se urcă foarte puţin în comparaţie cu acela al anului 1865, cînd s-a adus numai două prese mecanice fără oamenii necesari; şi, dupe cîte văz, oamenii de la minister voiesc a mi-l mutila.

Nu ştiu cum au fost altădată serviciile statului. Dar văz că nu este pentru mine. N-am solicitat, n-am rupt mînica nimănui, însă ca să fii astăzi funcţionar, lăsăm că trebuie să fie cineva *baraictar* [23], adică al clicei, al partitei, oricare ar fi ea la putere, apoi să ştii a tăia la palavre şi să nu faci nimic. D. Geanoglu, numit redactor al *Monitorului*, voieşte a fi director şi apoi director general; d-sa să reprezinte şi tipografia; d-sa să se zică că a făcut cutare îmbunătăţire, că a executat cutare lucrare serioasă; că a avut cutare idee pentru perfecţionare, că apoi, de nu o zice alţii, o spune d-sa ministrului, pe lîngă care se gudură şi pe care nu-l mai slăbeşte din dragoste. Taie, spînzură, pune ţara la cale. Numai proiecte, numai îmbunătăţiri, numai reorganizaţii vorbeşte. Cînd este vorba de a face, alţii sînt însărcinaţi de a face şi d-lui ia *colacu* de la ministru. Leafa însă trebuie să o priimească cu o lună şi două înainte. Dacă nu-i ajunge, ministrul îi mai face parte şi din fondurile secrete. Vulturescu să meargă la Florenţa spre a asista la Conferinţa statistică, ca să se poată repezi şi pe la Paris. Săvescu, abia intrat în serviciu, după două luni îi trebuie concediu să meargă la Paris. Astfel merg trebile. Nici cu alte partite nu merge mai altfel.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Proiectul meu de organizare fiind dat în examinarea d-lui Rosetti, d-lui l-a aprobat, după ce l-a studiat lucrătorii tipografiei d-sale. Aceştia, luînd toate ideile mele, au format un articol şi l-a publicat în *Românul* al lor [24]. N-am răspuns. I-am lăsat să se bucure de furtul lor. De va fi trebuinţă de vreun alt proiect asupra ramurei, mă bizui a-l face, fără să alerg la astfel de mijloace.

Trompeta sună pe uliţi, guarda cetăţenească trebuie să meargă la Cotroceni a-şi primi stindardele. Este serbare mare.

Dacă scriu aceste, buna mea maică, nu te-am uitat. Mi-aduc aminte cum cu puţin înaintea suirii tale în cer, prevăzînd greutăţile ce am să întîmpin, mi-ai zis: „Petrache, maică, văz că te-a încungiurat necazurile... efectele căsătoriei te-a împresurat... Copiii vin... fii bărbat, luptă pe cît vei putea şi îngrijeşte de viitorul lor". Aşa este, prea scumpă maică. Din ce în ce mai multe griji. Al treilea copil peste puţine zile are să vie. Bunurile mele nu pot prospera... timpii sînt grei. Şi economia casei... Dar sînt sforţat să merg la vie. Femeia şi copiii sînt acolo de ieri. Mă voi duce pe jos cu credinciosul meu. Acest bastonaş îl voi păstra pînă la moarte. El a petrecut cu mine şi bune şi rele.

21 septembrie 1867

În ziua de 14 septembrie curent, pe seară, a început a ploua, după o secetă de mai mult timp. Peste noapte s-a răcit bine. Unde pînă aci era o căldură caniculară, răcoarea a fost şi mai simţitoare. Ploaia a continuat a cădea toată noaptea. A doua zi, vineri, nu puteam crede ochilor cînd am văzut albind. Ninsese puţin. Am ieşit afară şi m-am spălat pe ochi cu neauă. Ploaia încetase. Pe la şapte ore şi jumătate începuse a ninge bine şi a nins toată ziua. O brumă iernatică a căzut peste noapte, încît sîmbătă şi duminică am fost nevoiţi a sta cu focul în sobă. Astăzi timpul s-a îndreptat. Un soare binefăcător ne surîde; nopţile însă continuă a fi oarecum reci.

Sesiunea întrunirii membrilor Societăţii literare române s-a închis [25]. Îmi pare rău că n-am putut să-i prezint dorinţele tipografiei române. Am pus pe hîrtie impresiunile mele, văzînd entuziasmul cu care s-a priimit membrii ei. Şi fiindcă nu sînt poet şi nu ştiu face versuri, am rugat pe d. Geanoglu Iancu să le dea o turnură poetică şi să le versifice. I-am spus că ţiu să pot a prezenta această piesă, fiindcă pregătisem de la fonderie o specie de ornament, cu care să se poată face felurite colţuri şi chiar litere şi voiam să debutez cu ele în a face astă dedicaţie Societăţii.

D. Geanoglu a făcut cu aceasta ca cu toate. După ce a ţinut piesa la d-sa mai mult timp, fără a pune condeiul să îndrepteze măcar o literă, mi-a spus că trebuie să fie rătăcită prin hîrtiele d-sale şi că n-o mai găseşte. I-am copiat alta; dar şi aceasta a avut soarta celei dintîi. Iată acea piesă:

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Membrilor Societăţii literare române

Al Românimei geniu din vîrfuri de Carpaţi
Priveşte cu mîndrie spre valea bucuriei
Frumoasa întrunire elitei în bărbaţi
A şapte părţi române : fiica-a bărbăţiei.

A limbei unitate ei vor să stabileze
Din Tisa-n Marea Neagră. Aicea ei găsiră
De gravitate centru, ca să demonstreze
C-a Romei sînge, limbă, nu ne părăsiră.

Ideea e sublimă. Păşiţi cu măreţie,
A românimei stele, pe calea ce-aţi luat.
În ajutor vă vine putintea măiestrie
Tiparului ce, ştiţi voi, ce fructe el a dat.

Deviza-vă să fie : gonirea ignoranţei
Complecta unitate românei semenţie,
Egalitatea pură, domnirea libertăţii,
Şi-a cerului lumină etern cu ea să fie.

Am aşteptat destul timp cu pacienţa cea mai absolută. În fine Societatea şi-a închis seanţele pentru anul acesta, şi n-am putut face nimic. Am trecut acea piesă aci, numai spre a se şti primele idei ce am pus pe hîrtie. Am modificat-o pe urmă, şi iată cum :

Membrilor Societăţii literare române

Al românimei geniu, din vîrfuri carpatine
Priveşte cu mîndrie spre valea bucuriei
Frumoasa întrunire a şapte părţi latine,
De secoli ce se luptă în contra tiraniei.

A limbei unitate vor ca să stabileze
Din Tisa-n Marea Neagră. — Aici ele găsiră
De gravitate centru. — Şi să demonstreze
C-a Romei sînge, uzuri nici cum le părăsiră.

Bărbaţilor de literi ! Alegerea făcută
În voi, probaţi că-i bună ; a limbei ornamente
Acum definiţi voi, căci baza-e cunoscută ;
Gramatica formaţi pe române elemente.

Şi secondaţi de presă ce ştiţi că e influentă,
În lume veritatea din cer lucraţi să pice,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Şi faceţi să ajungă prin vocea-i virilentă
Deviza românimei, la neamuri neamice:

Complecta unitate fragmentelor române
I-a fost şi etern fi-va al său punct de plecare;
Pe maluri de Danubiu a-nfiinţa azi, mîine,
La populi d-Orient un cult de civilizare.

Tipografia română
1867 septembre

28 septembrie 1867

Anii mei de adolescenţă îmi sînt totdeauna prezenţi. Multe suveniri plăcute am de la dînşii. Două sînt mai interesante. Una din ele este următoarea: mergînd adesea la George, mi-am exprimat într-o zi dorinţa de a face preîmblări matinale. George m-a aprobat şi împreună cu dînsul, femeia lui şi eu ne sculam aşa de dimineaţă, încît albul zilei ne prindea pe la Cotroceni. Acolo, pe cîmpie, culegeam flori şi alergam ca copiii. Această preîmblare cîştigă admiratori printre vecini. Băieţii şi fetele lor începură să ne imiteze. Anicuţa, fata unei văduve, în vîrstă de vro 16 ani, rugase pe maică-sa ca să o lase şi pe dînsa a face asemenea preîmblări. Această fată, cea mai frumoasă din Izvor şi din mahalalele de prin pregiur, era singura care venea mai des în vizită la George, atrasă de plăcerea florilor ce cultiva acesta. Nu ştiu cum se făcea, că în toate serile cînd ieşeam de la lucru vara, şi mergeam la George o găseam acolo. Rareori se întîmpla de venea în urma mea. Mumă-sa o ascultă şi o încredinţă lui George şi femeii lui, a face cu noi plimbări matinale, o dată pe săptămînă, dumineca.

Acestea au fost cele mai plăcute petreceri ale juneţei mele. Florile cîmpului erau jertfa nesăţioasei noastre dorinţi de a culege fiecare mai multe. Rîdeam de fluturii debili ce nu puteau zbura dimineaţa, din cauza că aripile lor erau udate de rouă. Priveam cu satisfacţie la păsărele cum se jucau şi, cînd vedeam vreun cuib, îl respectam cu religiozitate. Apoi ne coboram la fîntîna Brîncoveanului, ne spălam, beam apă şi admiram limpiditatea ei; ascultam cu un sentiment misterios murmura ce făcea ciuruitura necontenită a apei, observam cum mergeau şiroaiele din ţeavă a întîlni în bazin partea ei ieşită de mai nainte şi cărarea şerpuită ce-şi făcuse prin iarba înflorită. Cîteodată, mîna cea mică a Anicuţei astupa gura ţevei, spre a opri cursul apei şi rîdeam apoi cum se precipită apa, ieşind mai cu abondenţă, cînd îi da drumul.

Păcat de această fată; căci mai tîrziu a căzut în corupţie. [...]

Era pe la 1853. Seara, în zilele de lucru luam lecţii de franţuzeşte, peste noapte le meditam, cînd însă îmi prisosea timp, scriam felurite nebunii sau citeam orice carte îmi cădea în mînă. Nenorocire că nu mi-a căzut

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

în mînă cărți de studiu. Dumineca mergeam la George și la Antalfi. Acestea erau casele ce frecventam. Într-o seară, fiind la Antalfi, ne-a invitat pe mine și pe George a veni la un dejun ce va da a doua zi pentru ziua nașterii femeii lui. În seara aceea m-am pus și am scris cele următoare, pe care le-am tipărit și i le-am prezentat a doua zi:

15 august 1853

*M*arie! Să-nsufle simpatie
*A*cest nume consortelui tău.
*R*ău să n-aflați, nici vro invidie,
*I*nimi unite, să v-amați mereu;
*E*den de fericire pentru voi
*A*sta vă doresc, ș-un pui de Aloi*.

Într-o seară m-am dus drept acasă, de la lucru. Nu m-am abătut nici pe la George nici pe la Antalfi. A doua zi am aflat că George în seara aceea se îmbătase și făcuse tapaj acasă la dînsul. Am fost îndată să văd ce s-a întîmplat. Spărsese toate cadrele de prin pereți; sfeșnicele, scaunele și mai multe lucruri stricase. Aceasta mi-a făcut o impresie rea. Am scris următoarea piesă:

Omul arțăgos

Cînd sînt beat
Nu am frîu,
Jur și bat,
Fac mult rău.

De sînt treaz,
Om drept, blînd,
Ca bou breaz
Sînt și cînt.

Cînd nu beau
Nu gust rom,
Nu zic bleau
Oricui om.

Orice voi
Chiar pe plac.
De am boi
Pot să fac.

1853 septembrie

14 octombrie 1867

Primăvara din anul 1854 lăsasem studiul limbei franceze, mai cu seamă că îmi lipsea timpul și apoi leafa nu-mi ajungea. Voiam ca în cursul verii să mai meditez singur lecțiile ce trecusem peste iarnă. Păcat că n-am avut cu cine ține conversații în această limbă; aș fi mers mai departe. Cu toate acestea, astăzi înțeleg cîte ceva din ce citesc și traduc oarecum. De ar fi știut George, Antalfi, familiile lor și mai cu seamă Anicuța această limbă, aș fi făcut progrese mari; aș fi putut ține conversații. Totuși nu-mi pare rău nici acum pentru cheltuielile ce am făcut, nici pentru timpul și

*Nota lui Ispirescu, pe margine: Ei n-aveau copii și doreau prea mult să aibă. Pe Antalfi îl chema Alois.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

stăruința ce am pus. Am profitat de această limbă. Zilele cele frumoase ale primăverii și verii le petrecusem în preîmblări matinale cu George, femeia lui și Anicuța. Înspre toamnă, părăsisem stabilimentul d-lui Carcalechi și lucram în acela al d-lui Copainig[28] Deși serile uneori le petreceam cu George, alteori, cînd eram acasă, precum și nopțile, iată cu ce mă ocupam, cînd n-aveam somn :

Aparițiа

Într-o dimineață, zi de sărbătoare,
Tu părușі în cale-mi, veselă cu totul,
Belă ca o nimfă, vie, rîzăzoare,
Cochetă, frumoasă, pe cît nu e omul.

Îmi zisei eu : uite, privesc cum vine
Omului furtuna. Deșarte iluzii.
N-apucai să te văz, precum doream, bine.
Și tu perișі, lăsînd în mine confuzii.

Stătui să te caut cu-ochii în tot locul
In sus, în jos. Pace. Că te-a furat vrun nor
Îmi veni a crede. Cînd, prin tot mijlocul,
Te-ochii într-un prim cat, răzînd d-al meu amor.

Și cam fără voie-mi să te salut voind,
Și lipsa-mi să-ți arăt, să-ți cer îndurare
Pentru-a mea ființă. Din gură, tu, strîmbînd,
Fugișі, eu rămas-am în uimire mare.

Ziua, ca și noaptea, d-atunci și pîn-acum
P-acolo trec, mă uit, rămîi gură-cască,
Angel ori vreum demon nu văz nici de cum ;
Și astfel am rămas cu inima seacă.

1854 septembrie.

20 octmbrie 1867

Frumoase zile fură acele din primăvara anului 1854. De cîte ori mă gîndesc la dînsele, aș dori să se mai întoarcă. Dară timpul ne mînă din urmă ; el nu știe alt a zice decît înainte ! înainte ! În darn rugăminte, în darn amenințări, în darn cercări de corupere. El este neuitarnic. Nu știe nimic decît înainte ! Înainte ! A uitat cineva să facă un lucru și ar voi să se întoarcă să-l săvîrșească, astfel încît să nu i se întîmple cuiva vreun rău, fără să fi voit să-l facă ; unde este vorba aia ? Nu se poate : Înainte ! Facă cineva o greșeală ; ar voi însă să se întoarcă spre a o repara ; n

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

mai este timp, mergi, mergi înainte, i se zice de la spate. Tot lucrul la timpul său ; a reveni, este peste poate. Natura cere exactitate, prezență de spirit. Dacă făceam așa, ori dacă lucram așa, sau dacă ziceam așa, nu se întîmpla cutare sau cutare lucru ; în van ! Suvenirea este cu care mai rămîne bietul muritor. Și fiindcă toți cîți au fost, sîntem și vor fi, sînt o apă în privința aceasta, nu pot decît a-mi aminti numai zilele acelea, după care ar îmbla fiecare să le mai apuce, dacă vor fi avut zile dulci.

Primăvara anului 1854 își are suvenirile cele mai plăcute în viața mea. Fără altă grije decît pentru necesitățile mele și oarecum a mamei mele și ajutînd întru cîtva pe frații mei minori, deși n-aveam alte resurse decît leafa mea de culegător, timpul ce-mi prisosea îl întrebuințam precum voi spune mai la vale. De o parte preîmblările matinale pe cîmp, de alta, plăcerea de a cultiva florile pe un petec de pămînt de vreo patru stînjeni pătrați ce obținusem pentru acest sfîrșit de la George, și, în fine, Anicuțai căreia îi plăcea și ei florile, — neputînd să nu-i placă, fiind singură floare, —, cu care observam mai în toate zilele și admiram schimbările ce se făcea în grădinița mea.

Ar trebui să fie cineva un pictor de prima forță care să facă portretul acestei creaturi, născută spre a turmenta pe oricine o vedea. O figură rotundă, deasupra căreia un păr bogat, negru, mătăsos și subțire, cuib de deliciuri, flota în unde line pe umerii ei cei grăsulii și albi ca cașul, cînd zefirii se scălădau în ele ; doi ochi negri plini de foc, aruncau scîntei arzătoare în toate părțile ; o frunte senină ca cerul, nici lată, nici îngustă, ceva însă cam ovală, pe care timpul nu cutezase a trage nici o dungă ; o pereche de sprîncene arcuite cu simetrie îngîna prin bogăția și proporția lor toate trăsăturile unui chip bine combinat. Genele sale lungi, negre ca și sprîncenele, îngreunau pleoapele sale ce se ridicau cu amor, lăsau să se vadă în privirea ei o langoare orientală ; o gură mică și niște buze de un coraliu fin, de la care rozele își împrumutau coloarea, profera niște vorbe așa de dulci, pe care vocea sa sonoră și plăcută le făceau să pară a fi pline de o ambrozie divină ; surîsul său fermecător, lăsa să se vază niște dinți potriviți și curați ca smaltul cel mai lustros ; nasul său cu simetrie așezat între obrajii săi rumeni totdeauna, era foarte arcuit puțin ; pielița sa albă transparentă era așa de fragedă, încît ar fi putut să o taie cineva cu un fir de ibrișin ; o mînă mică, gingașe, cu un braț cărnos și rotund, statura ei mijlocie, un gît de nimfă și un piept dezvoltat și bine proporționat, rechemînd fericirile paradisului ; un pas ferm și mic ducea cu mîndrie și siguranță un corp așa de perfect.

Ea îmi ajuta să plivim florile ce răsădisem ; după ce scoteam apă din puț, îmi ajuta să duc donița, ce se afla într-o mînă, pe cînd ea cu cealaltă mînă mă balanța ; fiecare vorbă provoca surîsuri și explicații, ce nu se mai sfîrșea, de ar fi fost ziua de o sută de ori mai mare. Nevinovăția conversației noastre n-ar fi scandalizat nici pe îngeri măcar. Atît pe cîmp cît și în grădiniță ne încercam care de care să găsească vreo floare mai frumoasă, spre a o prezenta celuilalt. Un amor mutual ne însufleța pe amîndoi. Din gurile noastre nu ieșise încă vorba sacramentală : *te iubesc* ; în fapt însă, noi o simțeam. Arareori în cursul verei a trecut zile în care să nu ne vedem. Ași fi dorit ca zilele să fie de o oră, și mai puțin, spre a veni

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

seara mai curînd, ca să mă pot duce la George, să-mi îngrijesc grădiniţa, sigur fiind că aveam a întîlni pe Anicuţa ; şi dacă ea nu se afla acolo înaintea mea, nu mă lăsa să o aştept mult ; ea ştia ora cînd lăsam de lucru şi venea îndată, mai cu seamă că ea locuia în casa lor ce era în drumul meu.

Toamna sosise pe nesimţite. Florile noastre ce trebuiau conservate, le pusesem în ghiveciuri şi George le-a aşezat cu ale sale într-un bordei ce făcusem înadins. Conversaţia ce ţineam serile, acum era în casă. George şi femeia lui era totdeauna prezenţi. Cînd ne despărţeam, bunacuviinţă cerea ca Anicuţa să fie petrecută pînă acasă de cineva şi nu era departe. Siguri de mine, această sarcină mi-o dase mie. O priimisem cu cea mai mare plăcere. Într-o seară, o bură de ploaie ne surprinse pe drum. Anicuţa s-a refugiat sub mantaua mea, care putea să acopere încă două fiinţe. Pentru prima oară ne găsisem aşa de aproape. Inimile noastre băteau cu putere. Mulţumirea ce am simţit, găsindu-mă aşa de aproape cu un tezaur atît de preţios, nu se poate descrie.

Eram încîntat. Proiectasem a pune pe George să facă o propunere formală mumei Anicuţei spre a-i cere mîna. Nu căutam a face ca cei mai mulţi care cereau dotă. Ştiam că biata Anicuţa n-are. Credeam însă că cu economie şi cu un trai modest, legaţi de o iubire sinceră şi plină de foc, vom duce o viaţă de pace şi fără să simţim lipsa abondenţei. Făcusem oarecare demarşe în privinţa aceasta lîngă George şi femeia lui să însărcinase să sondeze ce scop avea muma fetei.

Între acestea, într-una din seri, pe cînd o duceam acasă, îmi spuse că mumă-sa este dusă la o cocoană oarecare, invitată fiind a îngriji un bolnav. Pînă să spuie asta ajunsesem. Ca totdeauna înainte de a ne despărţi, mai găseam ce să ne spunem şi stam încă cîteva minute de vorbă. De astă dată, ca să intrăm în casă, pretextul fu aflat : să nu ne vază cineva. Am intrat şi am consimţit a dormi acolo, ca să nu-i fie frică singură, rezolut în mine de a mă conduce cu toată onoarea, curăţenia şi demnitatea ce-mi impunea caracterul meu de bărbat, chemat a apăra o fiinţă debilă şi atît de frumoasă ce cerea protecţia mea.

Nu ştiu cu ce cuvinte să spun cu cît respect am intrat în această căsuţă, unde pentru prima oară îi păşeam pragul. Un acelaşi pat ne servi de odihnă, un acelaşi acoperămînt ne-a învelit o săptămînă întreagă şi în ziua din urmă am ieşit aşa de curat şi inocent ca în momentul cînd am pus piciorul pentru prima oară pe pragul casei sale. Nu tăgăduiesc că ispitele cele mai înfocate nu-mi dădeau pace ; nu tăgăduiesc că nopţi întregi nu închisesem ochii, fiindcă somnul nu cutezase a se apropia de noi, sau că ne privea cu gelozie ; nu tăgăduiesc însă că mînele mele n-a pipăit cele mai proporţionale rotunjimi de pept în dezvoltare, cele mai atrăgătoare merişoare ce s-a putut vedea vreodată, puse cu îngrijire pe un piept de madonă ; nu tăgăduiesc însă că buzele noastre nu se întîlneau, fiindcă ar fi o absurditate, deoarece strînşi unul lîngă altul de către plapoma ei roşie, aceasta se putea întîmpla fără să voim ; gura ei plină de un amor copilăresc mă făcea să uit că sînt muritor ; sărutările ei mă transportau în regiunile cereşti ; nu pot iarăşi a nu spune că castitatea ei, dacă era castă, n-a suferit de la mine întru nimic, patul ce ne-a dat ospitalitate o săptămînă întreagă a rămas nemaculat ; sanctuarul virginităţii sale l-am respectat.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Din cînd în cînd, serile le petreceam acum şi la Anicuţa, în prezenţa mamei sale, tot cu aceeaşi sinceritate ca şi pînă acum ; ea vedea cu plăcere venirea mea. Într-o seară am făcut un început de propunere de căsătorie. Nu voiam a promite însă lucruri care să nu se împlinească. Vorbele mele erau moderate şi cumpătate. Voiam ca dacă odată îmi ieşea o vorbă din gură, aceea să aibă valoarea unei legături. Am văzut că propunerea mea nu numai că nu este respinsă, dar este şi bine priimită. La plecare, am arătat Anicuţei proiectul meu, fiindcă sub cuvînt că mă petrece, găseam ocazia a vorbi cîteva minute între patru ochi. Acest proiect era că, pînă să ne aranjăm definitiv şi pînă să fac cunoscut şi mumei mele hotărîrea noastră, să punem d-o parte cîte ceva, ca să facem un început de casă de păstrare, deoarece ea n-are zestre şi eu n-am stare.

Priimită fiind propunerea, a doua seară i-am adus o cutie de tinichea cu capacul lipit şi cu loc lăsat pe unde să se strecoare monedele ce vom depune. Eu, din seara aceea, m-am şi supus de bună voie la o contribuţie pe care cu greu o îndeplineam ; dar ce nu face omul cînd se hotărăşte cu fermitate. Am continuat cu depunerea pînă în carnaval. Cutia era în păstrarea ei.

Lucrurile n-au durat mult astfel. O vară a sa şi o prietenă o conducea la balurile mascate. Presupui că erau puse de cineva. Cheltuielile ce făceau cu costume şi preparativele de bal, trebuiau să fie făcute de cineva, căci ea n-avea bani de prăpădit. Şi astfel Anicuţa, coprinsă de zgomotul balurilor şi veseliilor lui, uită promisiile şi proiectul nostru. De cum am observat aste mişcări extraordinare şi neobişnuite pentru dînsa, pînă să mă încredinţez de adevăr, n-am întrerupt cunoştinţa. Silinţele ei de a întreţine focul în toată vigoarea lui ca mai nainte, vedeam că sînt sforţate, nu sînt naturale. N-am zis nimic. Evitam însă ocaziile de a fi singuri. Ca să-mi reabilitez liniştea şi să judec lucrurile mai cu sînge rece, mă ocupam acasă serile şi nopţile scriind fel de fel de prostii, de care mai tîrziu mă ruşinai însumi şi le-am rupt. Dintr-însele cele ce au mai rămas, le voi reproduce, de curiozitate.

26 octombrie 1867

Profit de singurătate. Căutînd o carte s-o dau unui cunoscut să o citească, am mai dat peste nişte terfeloage, din care am mai scos încă cîteva din nebuniile trecutului :

La Patrie

Floare amabilă,
Iacintă frumoasă,
Roză amoroasă,
Nobilă copilă,
Pentru tine-aş face
Cu inamicu-mi pace.

A ta locuinţă
De bilşug e plină,
Aci viaţa-i lină,
Loc de preferinţă.
Iar dracii de vecini
În cale-ţi presar spini.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Liberă născută,
Tu, fiică-a Romei mari,
Lovită de barbari,
Te fă cunoscută,
Tu cine şi ce eşti,
Să nu-mbătrîneşti.

Vocea ta sonoră,
Deşi lănţuită
Şi eşti ca robită,
La a ta suroră
S-ajungă vom face
Prin căi eficace.

Mult poate iubirea
Cînd ea e curată,
Poate să combată
Însuşi linguşirea
Şi nedemne intrigi
Ce-ţi fac gure vitrigi.

Crede-mă, fetiţă,
Noi dăm, îţi spunem drept,
Şi ănima din pept,
Pentru-a ta guriţă,
Pentru-a ei scăpare
De la înlănţare.

Căci noi cum am jurat
La cale s-a şi pus.
Precum eu ţi-am mai spus,
Lucrăm ne-ncetat
Din ghiara lui Satan
Să scapi în acest an.

Pentru noi e dulce,
Precum am fost să fim,
Mereu să ne iubim,
Asta-ţi va aduce
A ta fericire
Şi doritu-ţi mire.

1855 februarie

Roza

Frumoasă ca purpura, florică amabilă,
Nedezvoltată rază, ce stamina-ţi debilă
Lumina n-a văzut-o şi-a ta virgină frunte
Măreţ ce se înalţă şi mîndră ca un munte
Ce-n giur totul domină, întocmai ca regină
Şi rechemînd la viaţă grădina ce suspină
Din noaptea cea profundă, abia tu eşti ieşită
Şi arătînd la lume că vara e venită.
Pe capul de virgină, arşiţele solare
Pîn-astăzi nu-s căzute, ci, ca de fată mare
Plăpînde lăcrămioare, se tot rostogoleşte
P-a tale frunze, roua, ce totul veseleşte.
În matinala-ţi viaţă, prea scumpă floricică,
Idee n-ai de zile, ce ger cu nea cînd pică.

Cu toată inocenţa, florică de cunună,
Şi tu-ntîlneşti în lume invidia nebună.
Zburdatica-alergare p-o junǎ răsfăţată
Pe lîngă tine-aduce, de graţii congiurată.
Fetiţa te zăreşte. D-o lungă admirare
Se vede că-e coprinsă, ş-o forte palpitare
În pieptul ei ea simte că pentru prima oară

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Şi fără-a ei voinţă, furiş ea se strecoară.
Ar fi voit şi nu prea să şi-o mai oprimeze,
Voi cu dinadinsul mişcarea-i să braveze,
Dar nu fu cu putinţă; căci ea ca şi legată
De lanţuri se simţise şi stînd ca nemişcată.
La tine se mai uită şi carmina-ţi culoare
Din ce în ce străluce. Sclipind mărgăritate
Pe frunzele-ţi verzue — Ambrozia divină
Era ca desemnată în calis şi tulpină;
Şi aurora încă un nou lustru îţi da.
Fetiţa cu coragiu-i se tot intimida.

Se dă ea mai aproape, observă şi mai bine
Şi te găseşte demnă că ar sta bine-n fine
Să-ţi împlinească golul la pieptul ei cel dulce.
Şi graţii şi zefirul de joc să se apuce
În giuru-vă venind; iar capul ei aprins
Şi corpu-i de dulceaţă d-un tremur e coprins.
Abia mai răsuflîndă întinde a sa mînă
Şi vrea să fii a ei, o, tu roză divină....

Mîna-i sîngerîndă, ea scoate un suspin
Şi-atunci, toată fericea văzu că are spin.

1854 octombrie

La M..., celei ce pentru prima oară m-a sărutat

Era o noapte dulce de toamnă
Cînd linişte e-n totul profundă,
Cînd totul respiră numai amor;
După un nour a stelelor doamnă
Voia cu mister ca să se ascundă,
Zefiri mulţi zburau în aer uşor.

Obscuritatea-n jos se lăsase
Chiar în locaşuri de oameni intrînd;
Numai murmura de frunzi ce cădeau
Se auzea; şi ore noptoase
Din o pendulă în casă-ţi sunînd;
Iar lampele tale încă ardeau.

Mă-ncredinţase toate că încă
Genele tale nu obosise,
Ochii tăi somnul nu căutase.
Morfeu fugea de noi ca de stîncă.
Să te văd, dorul mă linguşise,
În giur, cocoşii de mult cîntase.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Cînd, maiestoasă ca ziua de mai,
Tu apărușî cu un pas virginal
Afară pe prag, ca stele din cer,
Belă, rîzîndă, ca floarea pe plai;
Iar eu tremuram ca și-un criminal;
Favoare venii atunci ca să-ți cer.

Te văzui plină d-impacienţă.
Dar pentr-un zgomot vîntul ce-aduse
A fi, părușî tu, înfiorată.
De tot e simplă a mea prezenţă,
Zisei, ș-în genunchi amor mă puse
Să te ador vrînd și d-astă dată.

Mîna-ţi de angel atunci am simţit
Pe-a mea atingînd. Voii să-nţeleg
Că cutezarea-mi e pardonată.
O sărutai eu puţin ameţit,
De ea neputînd să mă mai dezleg.
Iar tu te trăseși cam tulburată.

Și de plăcere, de mulţumire
Să mor lîngă tine eu am jurat,
Și cu un glas sincer ţi-am zis: Te iubesc!
Afirmativ semn e consimţire,
Cînd cel negativ, din contra, curat;
Iar tu mi-ai răspuns: Nu te urăsc!

1854 noiembrie

La o domnișoară

Floare paradisă, angel radios
Cu sufletu tandru cît și amoros,
Permite-mi o vorbă măcar să-ţi vorbesc,
Să-ţi arăt durerea-mi și cît te iubesc.

Blondă feţișoară cu albaștri ochi,
Rumenă, plăpîndă, cu volane-n rochi,
O! ce palpitare cînd te văz eu simt,
Plină de candoare; crede-mă nu mint.

Junä mîndruliţă, crinișor curat,
Defect, lîngă tine, s-ar face stimat;
Mîna ta virgină mereu s-o sărut,
Guriţa-ţi suavă, mult mi-e mai plăcut.

1854 noiembrie

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Întreg sînt un om,
Jumătate, pom.
Încearcă şi vezi,
Dacă nu mă crezi.
Ma-tei.

1854 noiembrie

Oricine mă vede după-o iarnă-amară,
Se bucură-n sine că am venit iară,
Aducînd la lume pacea şi amorul,
Re-nviind în oameni speranţa şi dorul,
Ş-a gusta plăcerea înlesnind mijlocul.
Foaie.

În patruped mă schimb capul de-mi lipseşte,
Şi faţa iau alta; mult se-nveseleşte
Cela ce mă ţine şi se foloseşte
De mine-n viaţa-mi; apoi mă jertfeşte,
Şi din moartea-mi încă el umple chimirul.
Oaie.

1854 noiembrie.

Oile păzesc, sînt vesel şi cînt
Dacă mieii mei şi laptele vînd; cioban
Fără bust eu sînt, *en-chef* general,
Mult fac eu la toţi în şi nemoral. ban
Al meu cap şi corp, fără vreun picier,
De nimica sînt, pe orice gunoier. ciob
Din picioare eu mă înlesnesc
Lanţului-secol o za să-nădesc. om

1854 noiembrie

Într-o seară dulce
Cînd frunza străluce
D-argintia rouă
Şi-era lună nouă,
Vesel alergam
Şi mă tot jucam
C-un flutur d-amor
Pe-un verdet covor.
Paserile-n zbor,
Graţiile-n cor
Dănţuiau mereu
Împrejurul meu,
Un zefir uşor
Flota-ncetişor,
Morfeu izbutise
A-mi da bele vise.
Iar un norişor
Gelos, gălbior,
Fluturu-mi luă...
Şi mă deşteptă...
Şi-inima-mi şi tot
Dar-aş ca să pot
Alt flutur s-apuc
De potenţi să fug.

1854 decembrie

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Candela

Mai luminează încă, o ! candelă sînţită,
Urmează-a ta solie la cel înalt părinte ;
În tine pun speranţă cel viu şi cel murinte,
Prin tine se aduce la ceruri mulţumită.

Prin tine cerul vede a tutulor credinţă,
Prin tine muritorii vor raiul să apuce,
Tu vezi, la creator, cum a lor rugi se-aduce,
Cunoşti apoi de au ei în cer vreo mîntuinţă.

Adesea tu eşti faţă cum se închin la templu
Spionul şi un Iudă, cum cruce ei îşi face,
Avarul, negru suflet şi bietele sărace,
Un trădător de ţară şi omul cel mai simplu ;

Perfida mumă colea, în ajutor cum chiamă
A cerului putere, a dobîndi-amant bun
Unica a sa fiică ; dincoa altele spun
Că turmentez amanţii şi cum nu-i bag-în seamă,

Dar toţi ăşti nu cunoaşte misterul acel mare
Ce tu coprinzi în tine. Tu lumii arăţi bine
Întreaga lume ce e şi cum că toţi ca tine
Vor părăsi odată ăst loc de preîmblare.

Dar între noi şi tine e mare diferinţă ;
Deşi jos tu eşti stinsă lumina-ţi în cer merge,
Iar noi şi-al nostru cuget, ca fum aici se şterge,
Căci vrajba, neunirea, ne duce la căinţă.

Balanţa cel ce ţine în mîini şi dă dreptate,
O ! Candelă, cunoaşte ce nutriment consumă
A noastră vană lume : E pisma ca o ciumă,
Şi luxul, egoismul cum şi necaritatea.

Dar tu ca o vergină în calea-ţi luminoasă,
De untdelemn curat, tu, eşti ne-ncetat nutrită,
Şi prin urmare, dară, şi de păcat scutită.
Fă asta să cunoască şi lumea păcătoasă.

În slaba ta lumină cunosc eu veritatea
Ce ziua se ascunde în fîntîna-i curată
De cei putinţi ai lumei, cu inima spurcată,
Şi abia licărindă se-arată numai noaptea.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Şi-n agonie omul, tu îi eşti prezinte;
Nu moare fără tine... Tu îi deschizi cărarea,
Ca tine el păţeşte, cînd de un vînt suflarea
Îţi stinge-a ta viaţă; ca apa violentă

Pe foc ca turbată, cînd torente cade...
Dar totuşi amintirea îţi mai rămîne ţie,
C-ai luminat icoane cu mare curăţie;
Dar omul cu păcate, uitat de lume şade.

1855 decembrie

Preîmblarea

Dulce dumbrăvioară
Cu d-aur fîntînă,
Frumoasă comoară
Cu verde ţărînă,
Seara pe răcoare
'N zi de primăvară,
Să fac preîmblare,
De braţ c-o fecioară
Îmi place, cînd totul
Doarme şi-odihneşte,
Cînd încearcă omul
Mîndra de-l iubeşte;

Să privesc natura,
Ceru-n diamante
Şi-a apei murmura,
Pămîntul cu plante;
Căci a mea brunetă,
Cu mică guriţă,
Cu talia-i zveltă,
Pamblica-n cosiţă,
Ca copil zburdatic
Ziua vrea s-alerge
Şi ca un zănatic
De flori să s-alege.

Visul

Iarna împlinisem cam douăzeci de-ani
Şi-ncă cinci aproape; însă ca tot omul
Ne-ancetat lucram şi tot n-avem bani.
Cătam ş-o femeie, care în tot locul
Să-mi zîmbească
Şi iubească.
Să-mi vobească,
Giugiulească.

Cînd întru-o seară d-ale graţioase
Ce vin după iarnă, cînd tot este vesel,
Paserile-n cuiburi şi flori amoroase,
Orice animale şi monstru cel mişel,
Cînd amorul
Poart-arcşorul
Şi omuşorul
Duce dorul,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Cînd balta-azurie de mii ochi e plină,
Geloşi de aceia ce petrec sub ei,
Şi pe pămînt lasă rază brilantină.
Că stam jos îmi pare, privind l-a lor schintei.

Cu-ntristare
Şi foc mare,
Tulburare,
Supărare.

Iată că apare, din cer se las'jos
O trupă d-îngeraşi, purtaţi d-uşori zefiri,
În strălucite haine şi aer majestos;
Pe cap cu coroane, numai de trandafiri,

Ş-aripèle
Mititele
Flotau ele
'N aerele.

Al lor cel de frunte vine lîngă mine,
Şi-mi spune că-i trimis să afle păsul meu.
Şi-ngenunchind la el, îi zisei eu, bine,
Iată ce e totul: Tovarăşe voi eu

O fetică
Floricică
Frumuşică,
Gingăşică,

Cu bune talente, cu minte întreagă
Şi să mă iubească. Ea să-mi fie mie
De adorat idol. Eu voi să-mi atragă
Amorul meu sincer şi cată să fie

Albişoară
Rumeioară,
Rotunjioară,
Blîndişoară;

Şi ca să o stimez, ea să mă asculte,
Să nu-mi calce vorba, în necazul meu;
Ea să fie blondă; ş-aş voi-ncă multe...
Dară numai astfel a mai fi voi eu:

C-un mijlocel
Mai supţirel,
Stat'nălticel
Mers uşurel,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Casnică, onestă; faţa-i naturală
Să o văz adesea... Aceasta, mai zisei,
E a mea dorinţă, dar cam cu sfială.
Din ale lor cătări că-e greu înţelesei;

Şi zburară,
Să-nălţară
Ca fulg, iară,
Peste ţară.

Cu ei împreună, fusei şi eu răpit,
Plin de mulţumire, de fericire beat...
O! luna lui Amor! O! copil smintit!
Şi tare am ţipat, cînd eu m-am deşteptat.

O, visuleţ,
Eşti drăguleţ,
Ia te-ntoarce,
Rău nu-mi face.

1855 martie

Anicuţei

Care este bolnavă de brîncă.

Ca uliu a sa pradă, durerea te turmentă,
Plăpîndă columbelă şi angel de candoare,
Figura ta divină o boală violentă,
Cu pacienţă-ndură. La inimă mă doare!

Dar crede-a mea iubită, că este trecătoare;
A ta florată viaţă, ca floarea ea petrece,
Cînd dup-o caldă ziuă şi noaptea reapare
Cu-o rouă abondentă, c-un aer puţin rece.

Şi-o află aurora cu mult mai radioasă
Şi faţa-i realţată din nou cată la soare,
Ce, plin de gelozie c-o află aşa frumoasă,
În caru-i plin de raze, aleargă cu furoare.

Şi-acum îmi sînt prezente acele nopţi plăcute
În care paradisu-ţi cel plin de voluptate
Să uit mă făcea, viaţa. Acolo, pe tăcute,
Cosiţa ta asupră-mi zbura în libertate.

Şi-a noastre şoapte încă adăuga plăcerii
Ceva delicios foarte, cînd capul meu muiat
De roua argintină, de cupa fericirii
A ta guriţă plină îmi da un sărutat.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Şi d-aia nu pot crede c-această maladie
Să fie ea în stare, cap-d-opera cerească,
A ta frumuseţe, s-aducă în sclavie,
Pe tine de omage, de tot să te lipsească.

1855 martie

Rugăciunea

Doamne, doamne, sfinte, sfinte,
Vocea noastră tu ascultă,
Cu-ndurarea ta cea multă,
Noi te suplicăm fierbinte.

Caută din înălţime
Către-a noastră legătură
Ce ne strînge cu căldură,
Trăiniceşte-o ani mulţime.

Inimile noastre june
Nu lăsa să se corupă
De spurcata lumii cupă,
Noi te invocăm prea bune.

Tu, cela ce toate ţii,
Dreptule, nouă trimite
Din cer zile liniştite,
Virtuţi, fapte bune mii.

Egoismul, laşitatea,
Luxul mai cu osebire,
Goneşte; dar fericire
În noi pune şi dreptatea.

Din virgină, tu născute,
Ca să trăim tot cuminte,
De noi depărtează, sfinte,
Gînduri rele, neplăcute.

A-tot-puternicia ta
Facă din noi să se nască
Cea virtute românească,
Te rugăm a ne-asculta.

Pace, amor şi unire,
Ne este de trebuinţă,
Sănătate şi dorinţă
Să-ţi aducem mulţumire.

Dezvoltează-n noi prea bune
Un amor pur, uniunea
Ş-echitatea, raţiunea,
La picioare-ţi a depune.

Tu, cel ce cunoşti secretul,
Mînuieşte luminate,
P-ăl de cădea-n păcate
Ca pe Iuda Scariotul.

1855 aprilie.

Unei fete, fiica unui grădinar

Cînd tu vezi seninul de nori împovărat
Şi o biată floare, castă ca şi tine,
Victimă-a vreunui cuţit prea scelerat,
De ce-atunci tu, belo, te-neci în suspine?

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Cînd plăpînda-ţi mînă piano atinge
Şi sonuri plăcute, alegro şi line,
Degetele-ţi scoate, ce-ar putea învinge
Şi pe cel mai barbar, te-neci tu-n suspine.

Cînd corul de graţii te tot ocoleşte
Şi-n păru-ţi de aur zefirul în declin
Dulce el se scaldă; cînd se înmîndreşte
În jurul tău totul, tu scoţi cîte-un suspin.

De ce cînd te-admiră ş-însuşi gelozia
D-a tale talente şi capul înclină.
De ce cînd amorul şi chiar bucuria
Este lîngă tine, pieptu-ţi tot suspină?

De ce cînd, în fine, filomela tristă,
Poetul naturii, cîntă-aşa de bine
Şi-a sale infortune trece în revistă,
Ochi-ţi se închide, sughiţi în suspine?

Au tu ceva doreşti, sau te simţi trădată?
Ce nu pot a crede. Însă-a fi cu tine
Mult îmi place mie, fetiţă curată,
Şi, dacă se poate, fără de suspine.

1855 martie.

1867, octombrie 27

Aseară, într-o conversaţie deschisă între cîţiva cunoscuţi s-a manifestat dorinţa unuia, susţinută de alţii, că bine ar fi de n-ar mai muri omul. Bine ar fi, zise altul, de s-ar inventa ceva contra morţii. Ba că ştiinţa n-a ajuns la astfel de perfecţie, însă că are să ajungă. Atunci ar fi adevărata fericire. Am zis şi eu cîteva vorbe. Schimbîndu-se conversaţia, după puţin, ne-am despărţit.

Iacă o idee, îmi zisei, ideea morţii, care nu-mi iese din gînd de la moartea mamei. Atîta m-a costat astă pierdere. Am cugetat în singurătate o parte din noapte, pînă am adormit. Convincţia mea este acum formată. Poate să fiu greşit, dară, din cugetare în cugetare, am conchis că omul trebuie să moară. Să luăm contrariul: dacă omul n-ar muri, ar trebui să fie staţionar; aşa ar trebui să fie şi întreaga natură. Presupunînd a fi numai vară şi omul numai tînăr, sau să fie numai iarnă şi omul numai bătrîn. Dar acel tînăr, acel bătrîn, de unde au venit ei aşa, crescuţi, mari? Genul uman nu s-ar mai reproduce, căci reproducîndu-se s-ar înmulţi,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

s-ar înmulți lumea de n-ar mai încăpea globul mulțimea oamenilor. Apoi chiar acea reproducție ar trebui să se facă după alte legi și în alte condiții, cele actuale nefiind suficiente a reproduce deodată ființe perfecte, crescute gata. Atunci n-ar mai fi varietate, n-ar mai fi plăcerile sezoanelor; legea progesului care merge, merge mereu, fără a se opri un moment și care trece peste omul actual dînd mîna viitorului, n-ar mai exista.

Dară va zice cineva: să nu se mai reproducă omenirea, vietățile de față sînt de ajuns. Apoi iată deliciurile vieții, distruse; iată urîtul viind și viața ajungînd a fi nesuferită. Simpatia, amorul, speranța, ar deveni niște ficțiuni, ca justiția astăzi.

Îmi pare rău că nu știu să scriu, nu știu să dezvolt aceste idei precum mi se prezintă ele. Mă gîndesc, dară nu găsesc cuvinte suficiente a pune pe hîrtie cugetările mele, spre a arăta că dezorganizația cea mai teribilă s-ar declara îndată ce oamenii ar deveni nemuritori. De s-ar întîmpla aceasta iarna, un iad etern ar fi pentru oameni. Iar dacă s-ar întîmpla vara, un paradis etern. Oamenii ar deveni draci sau dumnezei. Ar trebui o altă lume creată și deodată oameni mulți, cît să umple pămîntul, crescuți gata, deoarece n-au să mai crească, fiindcă nu se pot reproduce. Această creație ar trebui să aibă de bază alte principii, să fie cu alte gusturi, ca să poată duce o existență stagnantă. Alte elemente, altă morală ar trebui să predomine la această creație. O asemenea lume creată în niște condiții ca să nu mai aibă trebuință de progres, care să rămîie în aceeași stare mai mult timp, nu poate fi compusă decît din niște mașini-oameni, care să nu facă altceva decît a vegeta. Arte, măiestrii, studii, n-ar fi nici de gustul, nici de trebuința lor. Legături de inimă, de paternitate, de rudenii, n-ar exista, fiindcă n-ar ști la ce pot fi bune, fiindcă nu le-ar simți. Spirit, rațiune, n-ar exista nici în imaginație, fiindcă nu și-ar avea locul. Încotro s-ar duce cineva, n-ar mai ajunge; totul ar fi fără finit și fără nici un scop. N-ar mai fi bucurii, fiindcă ce preț poate avea o bucurie fără sfîrșit și fără a-i cunoaște valoarea, neexistînd întristarea și vice-versa. Perfecție, civilizație, ar fi un nimic; oamenii-mașini nici n-ar visa de asemenea lucruri, fiindcă somnul le-ar fi necunoscut, ca și visele, deoarece ele avînd început, cată să aibă și sfîrșit. Aceste cugetări bine dezvoltate și puse înaintea celor ce doresc a nu mai muri, le-ar tăia pofta de nemurire preferind mai bine, după mine, a fi muritor, numai să nu fie lipsit de deliciurile pămînteşti.

1867, decembrie 25

Astăzi am scos toate cărțile ce am în ladă. Dînd și peste alte nebunii ale trecutului, le voi reproduce aci. Tot așa voi face și cu altele ce voi mai găsi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Logogrifuri

Nu-s singură-n lume
C-un astfel de nume:
Dar pot să văz pe toţi
Amanţi şi chiar hoţi.
(Luna)

Debutînd de sus
Al meu nume compus
Din patru caractere,
Căpitan sînt, vere,
Conduc nouă soldaţi
De mă decapitaţi
(numărul 1)

Despărţită-n două,
La toţi şi chiar vouă,
Coada-mi, dă mereu,
Lucru nu-i prea greu
(na)

Înjumătăţită
Coada mea citită
O za de lanţ pace
(an)

1855, martie

Plăpîndă filomelă,
Iubeaţă turturelă,
Amor din cer picat,
Frumoasă columbelă
Duioasă rondurelă
Şi înger mult stimat,

A tale aripioare,
Bele, bălăioare,
Mă împle de amor,
Şi gura ta sublimă
Şi vocea ei cea lină
Mă fac să mor de dor.

Sînt domn autocrat
Putinte împărat,
Eu peste tot domin,
Tăţi viii mi se-nchin,
Lei, tigri îmblînzesc,
Mintoşi înebunesc;
Pe cei brutali cioplesc
P-avuţi îi sărăcesc.
Deci filozofi, poeţi,
Prudenţi, bătrîni, băieţi
Sînt supuşii mei,
Mă joc cum voi cu ei.
(Amor)

Cît sînt eu de mărit
Şi vanitos dorit
Cu-atît sînt d-oropsit
De cap de sînt lipsit.
Şi sînt fără folos
Oricărui corp de jos
(mor)

La cuiburi ciripind
Cînd văz puii zburînd
Şi cum ei se adună,
De dor eu mă topesc
Şi tare-i pismuiesc
Căci nu-s împreună.

Tu însă păsărică
Şi bună bibilică
Cu sînul amoros,
Mă lasă să te-ador
În zile fără nor,
În cuibul tău pufos.

1855 aprilie

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Logorif

Cu trei picioare ce am dinainte, d-ai voi,
În buruieni mă afli, dacă vei a mă găsi;
ştir
Cu alte trei din urmă, schimbat sînt într-un nobil
Şi oricînd în Turcia, mă afli respectabil;
bei
Însă corpul meu întreg d-ai voi să-l cunoşti,
La Bucureşti, tu, vino, şi poţi să-l întîlneşti.
Ştirbei

1856 februarie

M. Germana

care mi-a prezentat un bucheţel de flori, în care domina culoarea galbenă

Sufletu-ţi nu cred să fie
Ca culoarea-acelor flori;
Asta mi-o probează mie
Ochii tăi săgetători.
Că totul se vesteje̦şte
În toamna vieţii lor
Ca frunza ce-ngălbeneşte,
Creator.

Dar în peptu-ţi de candoare
Luce-o rază foarte lină
D-o nemaculată-amoare
cării florile se-nclină.
Plăcută, suavă, belă,
Eu talentele-ţi stimez,
Ma, gura-ţi de filomelă
Dulce eu o adorez.

1857 mai

Lui Manole P...

Auz că te-afli în dureri
Pe cel de tristeţe pat
Şi ştiu că-ţ trebui mîngîieri
Demne d-un june bărbat.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Dar nu văd în giurul tău
Să-ţi aducă consolare
Cu vorba şi curagiul său,
O mumă ori surioare.

Vro amantă la capul tău
Nu crez să se fi aflînd,
Cu mîna-ţi la sînul său
Şi lacrima-ţi mîna-i ştergînd.

Cunoscuţi ai o mulţime;
Dar străinu-i tot străin;
Pe ei nu pot să-i anime
Cel de rude dor sublim.

Ale soartei crude rele
Bravează cu bărbăţie
Şi călcîndu-le-n picere
Fericire urez ţie.

1857 iunie

M. Germana, răspuns

Cu cît o roză mai mult miroase
Ş-atrage inimi prea mlădioase,
Cu-atîta ghimpu-i din foi stufoase
Face el vulne mult dureroase.

Cum fără soare lumea nu poate,
Şi fără lună e-o tristă noapte,
Fără lumină nu-i decît moarte,
Aşa-amicia e-aici în toate.

Sufletul sincer mereu voieşte
Sinceritate; şi d-o găseşte
El se renaşte, se-nveseleşte
Şi-a sa fiinţă rensufleţeşte.

Atunci în orice vede plăcere,
Nici o-ntristare, ci mîngîiere;
Şi neavînd alt mai mult ce-a cere,
El e ferice chiar în carcere.

Aşadar, mîndro, nu tot ofta,
Însă-a mea rugă a asculta:
Ori unde fi-vei vrînd a căta
Măriri şi aur, nu mă uita!

1857 iunie

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Aceleiași

Mai dă o sărutare, tu, angel de candoare,
Celuia ce iată, la picioare-ţi moare,
*A*lină-a sa durere, plăpîndă creatură
Cu buza ta divină, carmină-velură.
*T*u singură poţi numai a sale triste chinuri
Cu gura ta a şterge şi el ţi-a cînta imnuri.
*I*ar fruntea-i încreţită, cu toate că e june,
Va fi tot radioasă lîngă-o soră bună,
*L*îngă o amică, amabilă ca tine
Plăcută ea ca ziua veselor festine.
*D*ulce creatură, fierbintea-ţi sărutare
Ea fuse pentru mine nectar de-mbărbătare.
*A*şa că ea rămase pe buze-i imprimată,
Neştearsă pîn la moarte, în viaţa-i tulburată.

1857 iunie

La Olimpia — urare de anul nou 1858

O staţie încă, calea-ţi mai scurtă...
Şi poarta-anuală, iat-o deschisă
Păşeşte spre dînsa, vălu-i destructă
Şi treci majestoasă, belă Narcisă!

Priveşte-nainte-ţi la drumul de flori
Ce anul ăst nou îţi pregăteşte,
La pictor-natura în splendid culori
Cum totul compune ce te-ocoleşte.

Fiinţ-amabilă! uită trecutul
D-amar şi de rele: crudă cercare;
Şi cată rîzîndă la oroscopul
Ce ţie-ţi prezice viitor mare.

Te suie modestă p-a scară vană...
Virtutea-mpreună: lucru prea rar;
Să nu cazi, o! înger, belă madonă.
Şi-atunci tu scăpa-vei de chin şi d-amar!

28 iunie
9 iulie

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

La ziua aniversară a unei fete

Copilă-amoroasă
Floricică junĕ
Şi primăvăroasă,
Trandafir de lună;
Cît eşti de frumoasă
Fii şi de mintoasă.

Pe calea-ţi semănată tot de floricele,
De graţii, fericire, ca tine june, bele,
Te-avîntă tu, timidă, modestă, inocentă,
Şi fugi d-acei ce-ţi tinde vro cursă violentă.

N-alege tot culori
De-ierbi amăgitoare,
Culege însă flori
Tot profumătoare,
Căci grădina are
Şi rău mic şi mare.

Ca cea de astăzi multe tu zile să petreci,
Şi ca să fii ferice, eu, sincer îţi urez.
Fii mai puţin zglobie. De gusturi însă seci
Te depărtează foarte, eu te consiliez.

1858 iunie

Rîzi, o Românie, mereu tu ce ai plîns;
Bucură-te-acuma, tu cea întristată;
Gîzii tăi tiranii, ca fumul ei s-au stins;
Destul fuşi amărîtă, destul înlănţată.

Căci vocea ta duioasă, la cer s-a auzit,
Şi tristele-ţi suspine; lacrămile-ţi calde
Păcatul neunirii de tot l-a curăţit,
Şi astăzi toţi românii au cugete înalte.

Unirea e *puterea*, aceasta toţi o ştiu,
Şi toţi cu toţii mîna, românii toţi şi-au dat:
munteni şi moldovenii prin Cuza te-au salvat.

Ura! să trăiască alesul României
Junii ce-a scăpat-o din jugul tiraniei.
Aceste-omage-a pune, eu pe altaru-ţi, vin.

1859 februarie

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Fratelui meu George

Cu ziua ce-ţi amintă, serbarea-ţi anuală,
Să-ţi dea ţie, domnul, complectă sănătate.
Virtutea-n cale-ţi meargă, gonind orice sfială,
Spre a combate viciul, iubite al meu frate.

Fortuna îndulcească a tale suferinţe,
A tale multe chinuri; şi cerul să-mbuneze
A sale cercări crude; a soartei violenţe
A ta sacrată muncă c-onoare să braveze.

Amorul să-ţi inspire a patriei iubire,
Ş-un imeneu pur, june, şi-o dulce fericire
Aducă-ţi viitorul, şi-eternă mulţumire.

Speranţa să-ţi surîză, credinţa te-ntărească,
Dreptatea te preserve şi slava românească,
Candida amicie, să nu te părăsească.

1860 aprilie

O noapte

I

Cu cît e de plăcută o noapte belă, lină,
Cu stele argintie pe bolta cea cerească,
Cu lampa-i amoroasă în faza ei cea plină,
Cu totul ce recheamă o viaţă îngerească,

Cu-atît e de hidoasă, teribilă, scîrboasă,
O noapte petrecută în tristă suferinţă
D-un dor de cap, turbare, aproape d-o frumoasă,
Şi ea prea amalată, amabila fiinţă.

II

Se zvîrcolea femeia şi nu-şi mai găsea loc;
Din pept scotea suspine; pe buzele-i uscate
Sta vorba espirîndă şi capu-i ardea foc,
Zvîcnea ale ei tîmple de doruri necurmate.

Din ochii ei ceî tulburi ca cerul oragios
În timpi de cataclismuri, cura fără-ncetare
Torentele de lacrimi, şi sînu-i drăgăstos
Ca frunza s-ofilise de brumă-omorîtoare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

În starea-i suferindă, cu ochi de pietate
Imploră ajutoare; iar spirite-infernale
Afară trage danţuri cu urlet de sabate.
Durerea e la culme, şi-n creştet şi la vale.

În mîna-i, mîna-mi strînsă şi braţu-i †... †*)
La pieptu-i, pieptu-mi strînge, şi gurile s-ating;
Dar răul creşte încă şi creşte ne-ncetat,
Vărsăm amîndoi lacrimi şi ochii ni se sting.

În darn bunăvoinţă, vrun bine eu, sărmanul,
Nu îi putui aduce; durerea-i e ne-nvinsă,
Creerii-mi e în flăcări, umbla să-mi crape cranul
De junghiuri necurmate fruntea mi-e încinsă.

III

Cucurigu! însă s-aude deodată,
Sub streşină răsună un ţipet de infern,
Şi orologiul spune cu vocea lui curată
Că zorile** soseşte, în aer albul cern.

Cucurigu încă şi încă se aude
Şi relele năvală se îmbulzesc, se duc.
Să lase nu putuse a noastre hîrce nude,
Cu urlete, văitaturi, pierire ca năluc.

Cu aurora dulce, armonia domneşte.
Zefirul fresc şi vesel îşi ia iarăşi zborul;
Seninătatea-apare; Morfeu ne ocoleşte
Şi-n braţe delicioase ne leagănă amorul.

1860

Cu ocazia cununiei lui V. Boerescu

Templul e deschis şi splendid de lumini,
Altarul e încins de mii de cherubini,
În faţă, creatorul de angeli ocolit,
În dreapta-i salvatorul pe cruce răstignit;

Pe masă sînta carte şi crucea şi cununе,
Simboli de libertate, speranţă, uniune.
Prezenţa-e majestoasă. O nobilă adunare,
Cochetă dar frumoasă, se află-n aşteptare.

---

* Cuvînd indescifrabil.
** În textul orizontal *Ziorile*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Aici, în sanctuarul religiei creştine
În faţa-atîtor martori, depuneţi jurămîntul
Şi binecuvîntarea primiţi din guri divine;
Iar flora vă-mpletească cu graţii legămîntul.

În cale-vă ghirlande de flori mirositoare
Fortuna risipească; în giuru-vă zefirii
Voioşi să dănţuiască, ş-a muzelor cîntare
Etern să vă distreze în regnul fericirii.

1860

26 decembrie 1867

Şi ce este omul? Deşi se zice că este cea mai desăvîrşită făptură, el însă se naşte mai debil decît alte animale. Aceste reflecţii mi-a venit în idee la naşterea celui de al treilea fiu al meu, anume Constantin, venit pe lume la 20 octombrie 1867, vineri la 6¼ ore de dimineaţă. De îi este foame, copilul plînge, de-l doare sau de-l supără ceva, plînge. El nu ştie nimic, se uită în aer, nu vede nimic, nu cunoaşte nimic. El se naşte plîngînd, trăieşte suspinînd şi moare lăcrimînd. Toate celelalte animale ştiu măcar a suge sau a ciuguli.

De cum se naşte, copilul este înfăşat, legat, pare că n-a şezut destul închis. Toate celelalte animale sînt libere îndată ce vin pe lume. Apoi, pînă să vază lumina, cîtă îngrijire, cîte suferinţe, la cîte pericole nu sînt supuse ambele creaturi, muma şi pruncul.

Madam Schöffer, moaşe renumită, s-a minunat cît de curat a ieşit micul Constantin, ceea ce pentru noi nu prea era aşa de mirare, fiindcă ambii copii anteriori fuseseră tot aşa de curaţi. Ea spunea că este cît sînt alţii de trei luni. Mulţumită lui Dumnezeu, muma şi pruncul sînt sănătoşi şi bine. Cea dintîi mişcare a micului născut a fost a duce mînile la ochi.

Dacă i-am dat numele de Constantin, să afle el că am făcut-o în memoria mamei mele ce se numea Elena. Ah! căci n-am putere să-mi arăt recunoştinţa către dînsa şi în altfel de chipuri. Braţele nu-mi sînt de ajuns spre a agonisi mai mult.

1868 ianuarie 6

În orele de recreaţie am fost scris următoarele versuri, sînt acum doi ani:

Spre a s-adresa la ochi, spre a desemna cuvîntul
Şi spre-a da gîndirii corp prin vreo cîteva figuri,
Este meritul lui Cadmus. Astă artă-apoi ca vîntul
Se întinse-n lumea toată, adoptînd multe trăsuri.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Dar ăst corp fără viaţă era puţin posedat
De mulţimea plebeiană. Lege, arte şi ştiinţe
Nu puteau s-ajungă pure la popolul deprădat;
Ele erau un monopol num-al cîtorva fiinţe.

Dară gloria cea mare, gloria nemuritoare,
Ţi se cade-o! Gutenberg! cel ce suflet tu ai dat
Ăstui corp fără mişcare; şi-ignoranţei trădătoare
Prin aflarea tipografiei, tot prestigiul i-ai luat.

Decît Prometeu anticul de soartă mai favorat,
Tu urcaşi cu al tău geniu peste regiuni polare
Pîn'la salvatorul nostru, al tutulor Împărat,
Focul sacru aducînd, printre razele solare.

D-acum viciuri, amăgire, minciună, intoleranţă,
Basta: în infern intraţi, regnul vostru-a răposat.
Virtuţi, amor, veritate, credinţă, dulce speranţă,
Păşiţi sigur spre progres. Omenirea-a răsuflat.

Aceste idei le-am arătat d-lui Velison, spuindu-i că sînt puse pe hîrtie de un lucrător tipograf. Domnia sa a luat hîrtia, zicînd că are să îndrepteze versurile şi are să mi le înapoieze. E mult d-atunci. Domnul Velison nu s-a mai văzut; asemenea şi versurile. De aş fi avut pe cineva care să mă îndrepteze, să-mi facă observaţii sincere, poate că aş fi izbutit să fac ceva bun. Am trecut-o aici, numai ca copiii mei, de vor avea aplicare asupra literaturei, să găsească oarecare idei. Cu toate astea, am prefăcut-o precum urmează*:

Vocea unui Tipograf [27]

Pe teră venită din cer, libertate,
Tresaltă, căci presa măreţ te propagă;
Ea poartă făclia — izvor de dreptate —
Ce-nfruntă tiranii şi-i fac să-nţeleagă
C-a tale precepte e Crist în progres;
E vîntul ce-mpinge nori negri fugoşi;
E fulger ce arde strigoiul regres;
E lava ce sparge craterii stîncoşi.

Trei geniuri în lume la populi te-arată:
Prin arta sa Cadmus d-a face cuvîntul
La ochi să s-adrese, gîndirea-ncorpată
Prin multele semne să zboare ca vîntul.

* Notat de Ispirescu, pe margine, în dreptul primei strofe: *refăcută în 1871.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Apoi Mielușelul cerescului Tată
Prin sînte parole, învățături bune,
Al său evangheliu, a sa pietate,
Cu-a sa lege sacră, te-aduse în lume.

Tiparul în urmă prin litere mobili
De Gutenberg scoase, încoronă opul:
Străbate-universul, el duce la nobili
Morala creștină, precum și la popul.
Instrucția-ntinde; la surzi dă auzul,
La muți cuvîntarea; științele toate
Prin el se lățește; la cei orbi dă văzul
Și-aduce sălbateci la civilitate.

Azi legea triumfează; sclavia-i gonită;
Tirani nu există; căci pacea, dreptatea,
Au răsărit june. Minciuna-i topită
Și numai atuncea inichitatea
În lume domni-va și ochiu-i să-ncrunte,
Cînd raza opri-va frumosului soare,
Opri-va torentul să cază din munte,
Întoarce-va viața acelui ce moare!

Ființă celestă! a mea libertate!
Tresaltă, căci presa măreț te propagă;
Ea poartă făclia-izvor de dreptate —
Ce-nfruntă tiranii și-i fac să-nțeleagă
C-a tale precepte e Crist în progres;
E vîntul ce-mpinge nori negri, fugoși;
E fulger ce arde strigoiul regres;
E lava ce sparge vulcanii stîncoși.

1869 ianuarie 31

După doi ani de serviciu am lăsat tipografia statului. A trebuit să trec și eu prin acest purgatoriu al funcționarismului, fără să o caut. Eroarea cea mai mare ce am făcut în viața mea este că am priimit să fiu funcționar. Am avut toată bunăvoința să fac ceva. Singura dorință de a face să înflorească tipografia română m-a îndemnat să priimesc direcția tipografiei statului. Cu domnii roșii la putere n-am putut să fac nimic. Eu spuneam că-mi trebuie conductori de prese și dumnealor *ciracladisea* pe d. Grand, ordonîndu-i să aducă o mașină de vapor. Și ce mașină?...

Azi sînt în asociație cu alți trei consoți. Am deschis o nouă tipografie sub firma *Tipografia laboratorilor români*[28].

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Dar e frig ; afară ninge. Iată ce fulgi mari cad. O idee : iarna e greu traiul, dară ce face pe omul cugetător să simtă plăcere oarecum, este că ninsoarea acoperă toate necurăţiile. Orice lucru murdar, infect, se ascunde. Este o frumuseţe să vezi încotro te întorci tot locul alb. Îţi place să trăieşti, scutit de priveliştea mîhnitoare a tuturor scîrbelor din alte sezoane. Dar frigul te ţine mai mult în casă. Iată focul este la sobă. Deşi tot clănţăneşte oarecum dinţii, ideile nu părăseşte pe om. Iată şi ale mele.

I

Afară viscoleşte, de moarte este frig,
Căţelul lîngă uşe făcut este covrig,
Pămîntul se-nvăleşte cu albă, grea ninsoare ;
Pe feţele infirme văd urme de plînsoare.

Bătrîna iarnă-apare, făcută ea cîrlig,
Pe spate-i cu cojoace şi la picior tîrlig ;
În giuru-i sar şi gioacă cu dinţii clănţănind
Sinistre, rele umbre, din gură-le rînjind.

E moartea, gerul aspru, e foamea, desperarea ;
Sînt boale : junghiuri, tuse, ce saltă în cărarea
Sărmanului, de muncă slăbănogit la faţă
Şi celuia ce viaţa şi-o ţine într-o aţă.

II

Şi moartă e natura şi trist e călătorul
Silit a merge iute, ce verei duce dorul.
Ca c-un cearşaf se-mbracă acest negru pămînt
Şi pare a-şi da aer de spectru de mormînt.

Copaci şi arbustreii de frunze despuiaţi,
Şi plante, pomişorii de geruri zdrumicaţi ;
Verdură nu există ; suflarea este-atinsă
De Aquilon moşneagul şi viaţa-i este stinsă.

Lichidul se-mpietreşte şi el înfiorat,
D-a mai servi, refuză măcar şi pe-mpărat.
Dumbrăvi, cîmpii, la vite nu mai dau nutrimente,
Chiar lighioni feroce sînt fără muvimente.

Cutremurul te prinde şi peri-ţi se ridică
Cum greu mai geme munţii, cînd nea cu vînt tot pică ;
Fiori te ia de spate, cînd lupii, turmentaţi
De foame, cer lui Petru, cu ochi învăpăiaţi,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Fixatele lor porţii *, cu urlete turbate
Cu răcnete sinistre, ce eco lung străbate.
Iar ascuţite şuieri distanţele măsor
Cînd vifori mortifere prin crăculiţe zbor.

Grămezi, grămezi se vede nămeţii aşezaţi
Aidoma ca munţii, de vînturi apăsaţi;
Şi paseri ţipătoare şi cobe infernale,
Pustii, a pustii trage pe dealuri şi pe vale.

Mai aspru este gerul cînd cerul e senin,
Cînd bela lună rîde şi razele-i declin
Oblic uşor la vale; cînd miriade stele
Pe fulgii de ninsoare, de multe ca şi ele,

Se joc, se oglindeşte, ca diamanţi sclipesc,
Ca focului schinteie mereu ce strălucesc.
Şi neaua chiar tînjeşte pe dînsa om de calcă.
Din aburii din gură se fac chiciuri pe falcă.

III

Avuţii, la căldură, privesc mereu la foc
Cum lemnul se consumă într-un stomac de sobă,
Ca burta unui popă, sătulă, plină, tobă.
El n-are gură-a spune necazul său deloc.

Şi mare-i gura sobei, profund foarte stomacul;
Copaci, păduri întinse ce vara-nveseleşte
Pe muncitor cu umbra-i, de soare îl fereşte,
Ăst iad le mistuieşte; devine scrum copacul.

Acolo ţipă, dacă puţin este mai verde,
Cînd flacăra-l încinge; şi viaţa din el pasă.
Cu sucul numai spumă şi pocnete mari lasă
A s-auzi; mulţime schintei ies şi se pierde.

Acilea p-un fotoliu, c-un cleşte dă-n tăciuni,
Picioru-ntinde-alene strîns în pantof de lînă.
E vară pentru dînşii. Vătraiul ia în mînă,
Cu el jăreşte focul şi-n faţă trag cărbuni.

* În credinţele poporului există superstiţia că lupii nu mănîncă decît porţiile ce le fixează sîntul Petru. Acesta vine la timpi determinaţi şi le împarte prăzile ce sînt destinate pentru aceasta. (Nota lui Ispirescu).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

P-o masă, lîngă dînşii, o lampă ca un soare
Se luptă cu lumina palidă albăstruie
Din ceaiul lor aprins; şi de pe ferăstruie
Profumul său esală * o prea plăcută floare.

Cînd ei dau la ordini, de servitori o sumă
Sînt gata a sărire; bizara lor plăcere,
Copilăreşti capriciuri, şi-orice voiesc a cere
Se satisface-ndată. Ei zic că iarna-i bună.

Săracu-nsă-i p-afară, privaţiuni îndură,
Şi tremură, şi-nghiaţă. Avuţii stau în casă
Şi fără să viseze că servii lor nu lasă
P-un semăn lor să ceară măcar o-mbucătură.

IV

De lîngă foc, privirea, bogaţi, afară-ntoarceţi,
Luaţi învăţătură de l-a naturei şcoală.
P-a terei suprafaţă, cum tot ce-i murdar, boală,
Le-acopere ninsoarea. Ca dînsa voi să faceţi.

Cum ea-nvăleşte cîmpul, plăntuţele-ncălzeşte.
Şi cum ea le protege d-a gerului asprime;
A terei suprafaţă egal cum potriveşte.
Nu mai există gloduri, potece de gropi pline.

Săracilor întindeţi o mînă-ajutătoare;
Fiţi voi ninsoarea lumei; ş-a lor membre tremînde
De ger, acoperiţi, voi. Fiinţelor flămînde
Făceţi să li s-aline o foame zdrobitoare.

Probaţi c-a voastră-avere ştiţi bine-a cîrmuire,
C-a soartei chiar sentinţe, că vaga întîmplare
În lume-i o minciună. Să daţi ş-ălui de n-are
Din ce vă prisoseşte. Să ştiţi simplu-a trăire.

6 iulie 1869

Eu consider pe om ca un animal orb. Acest animal este înhămat la o povară. Osînda lui este a nu se putea despărţi de acea povară în toată viaţa lui, ci a o trage după sine necontenit. Povara aceasta este pentru om necesităţile vieţuirii. Animalul este silit să tot meargă înainte, fără a şti sau vedea pe acela ce îl mînă. El este sforţat a merge mereu, fără a se putea întoarce şi fără a putea să dea înapoi măcar un pas. Este cineva care îl tot îmboldeşte să meargă înainte. Dacă se întîmplă, din norocirea sa, umblînd orbăcăind, să nu dea în prăpastiile ce la fiecare pas

* Estholă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

este amenințat a cădea într-însele, apoi chiar povara ce tîrăște îl trage în cîte o prăpastie. Una din două : ori că el dă în prăpastie, ca unul ce îmblă pe dibuitele, fără a vedea și fără a ști unde merge, sau că povara îl trage după dînsa în fundul vreunei prăpăstii. Și omul nu se poate să nu întîlnească în călătoria sa neplăceri, dezgusturi, pericole.

15 august 1869

Tot ce este contra naturii, este utopie. Se zice a se fi izbutit a desființa clasele. Nu este așa. Castele, poate; clasele nu. Se zice a se putea reuși a face ca toți oamenii să fie egali. Lucru nerealizabil. Însăși natura n-a lăsat pe oameni egali. Asemenea și toate creațiile ei ce există nu sînt egale. Pînă a nu se schimba cursul naturii sau principiile ce-i formează baza, nimic nu se va face din ceea ce scrie pretinșii reformatori, ale căror scrieri stau așa de frumos în cărțile lor.

Sînt azi, precum erau ieri, precum erau în trecut și precum va fi pînă la schimbarea generală a lucrurilor naturii, și mari, și mici : apăsători și apăsați. Numai cînd natura își va schimba fața, legile ei vor lua prefacere, numai atunci se va schimba și preface creațiile ei, în mai bine sau în mai rău, după cum schimbarea și prefacerile ei se vor efectua.

Actualmente, ca să se vază diferența între oameni, n-are cineva decît a vedea că pe unii pare că natura îi favorizează, pe cînd pe alții pare că îi părăsește uitării : unii, fără să-și dea multă osteneală, ajung a duce un trai larg ; alții, cu toată truda ce-și dau, abia pot vegeta.

Chiar în natură există clase, distincții, distanțe. Un fel distinge cineva un obiect văzut din depărtare și altfel văzut de aproape. Distincția vederii prin care natura se arată ochilor omului, nu este și aceasta o clasificație? Naturalmente, de la această clasificație de distanțe, ajungem la alta : acea a auzului. Nu aude cineva cu o egală distingere sonurile, zgomotul sau armoniile ce se produc în natură, de la o distanță mai depărtată ca de la una mai apropiată. Acestea nu sînt clase ale auzului, ale vederei?

Cînd natura ar fi egală, ar fi lăsat să se vază corpurile sale, să se audă vocea ei teribilă deopotrivă de la toate distanțele. Oamenii ar ajunge la același rezultat prin munca lor. Greutățile traiului lor ar fi egale.

Chiar lumina nu este egală. Ca totul în natură își are și ea centrul său. Cei mai apropiați de centru sînt mai favorizați decît cei de pe la margine.

În fine, totul în natură își are limitele sale. Natura însă să fie fără limite?

25 septembrie 1869

Ca să se perfecționeze omul, trebuie mai întîi să se perfecționeze natura. Pînă nu se vor perfecționa elementele în care înoată omul, care îi dă viață, să nu se aștepte perfecționarea lui. De mii de ani de cînd există natura, cîinele și pînă azi linge apa pe care o bea ; găina trebuie să ridice

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

gîtul în sus ca să o poată înghiți, vrăbioara tot cu amîndouă picioarele sare cînd merge etc., etc. Imperfectă este natura; imperfecte sînt și creațiile ei.

Se pretinde că omul s-a civilizat, s-a perfecționat. Cine vede, nu crede. Tot ce s-a introdus în seculi moderni, nu este civilizație. A face pe om hrăpitor dibaci, a-l face să ia hrana de la gura semenului său, a-l despuia printr-o manieră curtenitoare, prin ipocrizie, prin diplomație, nu va să zică civilizație, ci barbarie înfiorătoare, perfecționarea omului în rău. Și în adevăr, cei antici erau mai leali: cînd voia să ia cuiva ceea ce nu avea, îi da una în cap și sfîrșea cu el, sau venea la dînsul ca adversar; cel atacat se punea în apărare, se luau la luptă și, care pe care.

Astăzi nu este așa. Cu zîmbetul pe buze îți dă veninul; cu șoșele, cu momele îți ia tot din mînă; te persecută pînă la moarte, te lovește pe la spate cu vorbele cele mai negre și în față ți se arată cu o delicatețe și îndatorire nemărginită. Și apoi privește la victima sa cu sînge rece cum se zvîrcolește, nenorocitul, în neajunsurile traiului. Este o mulțumire pentru dînsul, rînjește pe sub mustață cînd vede pe prigonitul său ajuns în tina sărăciei și în agonia desperării.

Acum moartea este dublă: și moralicește, și materialicește, plus chinurile, amărăciunile și torturele unei agonii lunge, plină de suferințe și privațiuni.

29 septembrie 1869

Sînt întors de la vie unde am fost cu un grădinar, să-mi cureță pomii. Pe drum o lună frumoasă mi-a făcut calea lesnicioasă. Mi-a ținut de urît. Venind, cugetam la ale oamenilor. Abia sosit, am luat condeiul în mînă și am scris următoarele:

Luna și cîinii *

Într-o geroasă iarnă, cam pe la jumătate,
Cînd nopțile sînt lunge și foarte negurate,
Precum la noi în țară prea rar nu se găsește,
La lună, niște javre să latre se gătește.
— De ce, unul vorbește, acel mic glob prin ceață
Ce umblă toată noaptea, întocmai ca păiață,
De noi mereu s-aleagă? — De ce, altul răspunde,
Pe hoți călăuzește și-n umbră îi ascunde,
De fac pagubă multă stăpînilor și pace
Nici cum nu ne dă nouă? — Noi alt n-avem ce face,
Mai zise o potaie, să dăm alarma-n țară;
Lătrînd mereu, vom face pe ăst rebel d-ocară.
Încetul cu încetul se risipiră norii

* Pe margine, notat de Ispirescu: „refăcută în 1872".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Şi luna mai splendidă salută muritorii.
Să fi văzut acuma lătrări şi chilomane
Şi urlete turbate ieşind din guri profane,
Încît vecinătatea că e pericol crede;
Se scoală, dă ocoluri; nimic însă nu vede.
Atunci, spre-a lor odihnă, cu mici cu mari, toţi sare
Şi vrea cu dinadinsul pe cîini turbaţi s-omoare.
Dar la lumina dulce a lunii amoroase
Potăile văzură ce a lor piei blănoase
Să pată au; fugiră, scăpînd fără osîndă.
Ei însă şi azi latră şi stau mereu la pîndă.

◇

Pe merit calomnia nu poate să mînjească;
Şi răul el nu cată cu rău să răsplătească.

15 octombrie 1869

Cocoşul şi căţelul *

Un căţel de casă
Şi de bună rasă
P-un cocoş văzînd
Apă el cum bînd,
Vru ca să-i vorbească
'N rîs şi să-l căiască.
— Defect al naturii,
Fruct al pociturii
De ce în cioc cînd iei
Şi-apă ca să bei,
Ridici tu în sus
Gîtu-ţi ca un fus?
Păcat că trăieşti
De nimica eşti.
— Beau, zise cocoşul,
De mintos, ca moşul
Şi dacă mănînc eu
Cat la Dumnezeu
Ca să-i mulţumesc
Că vrea să trăiesc.
Apoi cînt mereu,
Rog pe Dumnezeu
Sănătos să ţie
P-ăl de mă hrăneşte
De mine-ngrijeşte.
Dar tu, secătură
Stai în bătătură
Şi te-ntinzi ca cîine
După ce mînci pîine;
Linguşeşti ca laşii
Stăpîni, copilaşii.
Dar, ce e mai rău,
Şi chiar pe Dumnezeu
A-l amăgi crezînd
Chiar apa lingînd.
Cele de mai sus de vreţi ca să ştiţi,
Oglinda luaţi şi în ea priviţi.

25 decembrie 1869

Şi ce ar fi de astă omenire, dacă n-ar exista fiinţe care să-i îndulcească traiul? Unde ar ajunge omul, dacă iluziile juneţei nu ar ţine pe aceşti muritori cu speranţe care de care mai nerealizabile? Ce s-ar face ei dacă

* Notat de Ispirescu pe margine: „refăcută în 1871".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

suvenirile n-ar veni să-i mîngîie să le aminteze de fericiri trecute? Carnavalul anului 1855 se deschidea cu o alegreţă neobişnuită pentru antreprenorii de baluri. Deşi [muscalii] plecaseră, însă comercianţii îşi frecau mîinile uitîndu-se la sortimentele de mărfuri de tot felul, de care le gemeau prăvăliile, giuvargiilor le rîdea mustaţa, cofetarii se întreceau care de care să prepare pentru bufeturi mai multe şi variate bombonării şi cutii de capriciu, artistic lucrate pentru cadouri. Toţi aceştia însufleţiseră de cînd [muscalii] mai făcură o invazie, sub pretext de a ţine ţara sub gaj, pînă cînd Turcia să-i satisfacă nişte pretenţii tot atît de absurde ca şi pretextul pentru care făcuseră invazie.

Imoralitatea cea mai dezmăţată însoţise pe aceşti căpcăuni de ţări.

Între baluri se distingea acela din sala lui Bosel, situat în calea Mogoşoaia, mai în faţa teatrului, ale cărui decoraţii se înoiseră şi se mai adăogase.

Într-una din duminicile acestui carnaval, am mers la George, ca totdeauna. Am şezut acolo tot după prînzul. Anica nu veni. Eu însă ştiusem ascunde neliniştea ce se petrecea în mine, dar, deschizînd vorba despre dînsa, George îmi spuse că trebuie să fie la bal mascat, fiindcă surprinsese nişte vorbe schimbate între dînsa şi o vară a sa, june ca şi ea, a cărei mumă, mai săracă decît a Anichei, se ţinea cu spălatul rufelor.

Mie îmi rămase întipărită în minte ideea că Anica merge la bal mascat. Nu-mi plăcu astă istorie. Eu cugetam: Anicuţa nu poate merge cu mumă-sa. Frate nu avea. Trebuie să se ducă pentru ceva şi cu cineva.

La cea dintîi vedere se scuză cum putu că a lipsit în acea seară. Motivele ce puse înainte pentru aceasta, puteau fi crezute de ar fi fost sincere. Cu toate astea, îmi ajunse la auz că Anicuţa s-ar fi ducînd la plîmblare, cu birja, mai adesea. Serile însă nu lipsea de la întîlnirea noastră şi aceasta îmi ridica cea mai mare parte din prepus. Din parte-mi, eu mă sileam să o fac a înţelege că fericirea stă în a fi cineva mulţumit cu ce are, fără să dorească ceea ce n-are.

Într-acestea, către finele carnavalului, Anicuţa iară nu veni într-o duminecă după prînz.

Mă hotărîi a merge la dînsa. Găsii numai pe mă-sa. Îmi spuse că fie-sa a fost invitată la un botez de către un amic al casei, pe care îl cunoşteam şi eu. Şezui puţin şi plecai. Am trecut pe la prietenul care zicea că o invitase la botez; dară acolo era o linişte complectă. Nici nu se gîndiseră oamenii la vreun botez.

Indignat de aceasta, mă hotărîi a merge acasă. În drumul meu, trecui pe la vară-sa. Ea şedea în capul stradei Izvorului ce începe de lîngă localul pompierilor, atunci Poliţia. De partea dreaptă a stradei era un decatir de postav şi alături, adică vis-à-vis de locuinţa verei Anicuţei, era o casă mică, veche, cu streaşina ieşită mult afară în uliţă. Tocmai cînd treceam pe acolo, o birjă se opri dinaintea acelei locuinţe. Stătui rezemat de peretele acelei căsuţe, sub streaşină. Îndată ieşiră de acolo două dame costumate de bal şi se urcară în trăsură, conduse de un bărbat june şi precedate de muma verei Anicuţei, care le arăta poteca cu lumînarea. Erau cu măştile în mînă încă. În una din aceste femei, recunoscui pe Anicuţa. Trăsura porni.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Trăznetul din cer de ar fi picat, nu mi-ar fi făcut mai mult rău. Am rămas în loc, ca împietrit. Şi dacă nu aş fi fost rezemat, desigur că cădeam jos. M-am repezit să alerg după trăsura lor, fără să ştiu ce eram să fac, dar picioarele mi se încovoia şi tentativa mi-a fost vană. Am cercat să strig, dar vocea mea refuză a se supune voinţei mele. În două minute îi pierdui din ochi. Aerul ce mă înconjura nu era suficient a-mi umplea plămînii. Nu mai puteam răsufla. O greutate îmi strivea pieptul. Mergeam către casă şi gemeam, mugeam.

Ajuns la locuinţa mea într-o stare vrednică de plîns, n-am putut să dorm. Biata mamă mă tot întreba ce am. Eu îi răspunsei că n-am somn.

După cîteva zile, căzu bolnavă de brîncă. Eu nu m-am mai dus pe la dînsa. Aceasta era pe la marte. În sărbătorile Paştilor, m-am întîlnit cu un cunoscut, care din vorbă în vorbă îmi spuse că a văzut pe Anica la bal mascat, de braţul unui om bătrîn. Aceasta îmi spusese şi George că auzise. La 23 aprilie anul 1855, Anica s-a mutat din căsuţele lor pe care le vînduse, în nişte case ce nu puteau ele să plătească atîta chirie. Numai pentru mobile n-ar fi ajuns preţul caselor ce vînduse. Anicuţa era întreţinuta lui Barbă-Roşie, un boier mare, bogat. Am mai văzut-o odată. Scuza ei a fost că sărăcia o împinsese să facă o asemenea faptă. Mi-am răzbunat şi eu, scriind versurile următoare, pe care ea nu le-a auzit niciodată, dar pe care eu le citeam de cîte ori îmi aduceam aminte de dînsa:

C-a bradului schinteie
C-a paielor vîlvoare,
Ţi-e inima, femeie,
Etern amăgitoare.

Ca roua dimineţii
Ca nori de vînt împinşi
În orişice direcţii.
Se pierde ca furiş.

Prea slabă şi prea mică,
Din toate vrea să guste
Întocmai ca furnică
Şi orice-ar fi s-o coste.

Ca larva de insectă,
Cînd flutur şi cînd vierme,
Ea des se predilectă
Cu false epiderme.

1870 martie

Multe idei eronate s-a introdus în societatea noastră. Între altele, şi aceasta. Dacă este cineva sincer, onest şi drept, pe cît omul poate să fie drept, zice că este prost. În credulitatea mea, am fost adesea amăgit. Abia scăpat de lanţurile Anicuţei, pe care n-am uitat-o, doream să-mi ameliorez starea mea morală.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Am găsit refugiu în studiul limbii franceze, ca să-mi pot veni în fire, căci devenisem melancolic. Ajunsesem la dialoguri, citire pe fabulele lui Florian şi explicaţie în româneşte şi traducere după Claud Stock. Eu credeam că învăţ carte. Profesorul credea că voi a învăţa limba de fanfaronadă, ca mulţi alţii. Dumineca şedeam acasă fiindcă n-avem cu cine să mă plimb. Un singur coleg părea a se lipi de inima mea, mi l-a răpit însă unul din lucrătorii corupţi, care l-a pierdut; depravaţiile şi viciurile ce contractase i-a răpus capul.

Toată ziua ocupat cu lucrul, noaptea ca să-mi omor orele care mă turmenta cu gîndurile şi insomnie, le întrebuinţam bătîndu-mi capul să conjung vreun verb neregulat francez sau să scriu cîte şi mai cîte nerozii.

În primăvara anului 1856, mi s-a propus de d. Copainig, tipograf, un post [în] tipografia sa. Îmi da 200 lei pe lună (cam 74,32 lei noi) şi a cincea parte din profitul stabilimentului. Era bolnav. De ar fi trăit, am fi făcut treabă bună.

Noua mea ocupaţie m-a făcut să întrerup din nou scurtul studiu al limbii franceze. Lucram ziua şi noaptea, ca să pot produce mai mult.

După răposarea patronului, doamna Copainig a respectat învoiala soţului său.

Ginerele său, director la tipografia Mitropoliei, m-a făcut cunoscut cu D. Valentineanu[29]. După recomandaţia lui, am şi primit de la acesta manuscrisul de a tipări *Corespondenţa secretă a principelui Vogoride*, pe subt ascuns, adică fără ştirea cenzurei, care funcţiona pe atunci. Ne înţeleseserăm ce era de făcut la caz de a se descoperi.

Valentineanu, flecar, om de nimic cum este, ca să-şi dea aer de patriot, spunea la toţi cunoscuţii ceea ce făcea. Poliţia, informată, l-a urmărit şi a luat cărţile, descoperind toată manipulaţia. Am fost arestat trei săptămîni. Fără a fi judecat, am fost liberat în ziua deschiderii *Divanului ad-hoc*. Eu crez că dacă majoritatea acestei adunări era de alte principii, trebuia să fiu osîndit. Am scăpat însă cu atît. Totul ce ştiu este că banii pentru imprimarea cărţii i-a dat d. Creţulescu (Scarlat, mi se pare) cel care este olog[30].

Cînd să viu la post, el era ocupat de un altul. Proprietara tipografiei şi ginerele său, nu numai că nu s-au ţinut de înţelegerea ce am fost avut cînd am luat în lucru cartea, nu numai că mă lăsa pe drumuri, fără ocupaţie, dară nu voiau a-mi da nici leafa pe o lună, nici ce mi se cuvenea din profitul pe cinci luni.

Pe calea justiţiei însă, am fost satisfăcut.

După vro două sau trei luni de lipsă de lucru, în fine s-a deschis un loc în tipografia Om * unde am lucrat vro două luni.

Era în 1858. Către finele iernii mi s-a spus de către d. Mărgărit Moşoiu că d. V. Boerescu [31], venit de curînd de la studiu din Paris, voieşte să mă vază. Cine i-a spus de mine, nici pînă azi nu ştiu. M-am dus. D-sa m-a făcut să înţeleg că are de gînd a înfiinţa o tipografie; că pentru acum a cumpărat tipografia d. Bosuoceanu, compusă de un teasc şi literă de

* Ohm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

o coală şi jumătate; că voieşte să fiu cap al tipografiei d-sale. Am priimit cu nişte condiţii mulţumitoare pentru ambe părţile.

Am înfiinţat tipografia jurnalului *Naţionalul* [32], al cărui redactor era d. Boerescu. Ea poseda o presă mecanică, prima presă franţozească venită în Bucureşti, un teasc, litere suficiente. Un buchet de tipografie. Lucrarea s-a început cu *Naţionalul*, apoi s-a adăugat treptat şi alte lucrări. În 1863, cînd a trecut în posesia d-lui Bolliac, tipografia era ocupată cu jurnalele: *Nichipercea*, *La voix de la Roumanie*, *Buciumul*, *Gazeta Tribunalelor*, *Ţăranul român*; operele: *Farmacopeea română*, *Misterele Bucureştilor*, *Călătorii în Macedonia*; afişele teatrului italian şi francez şi diferite mărunţişuri.

La 1860, d. Boerescu, crezînd să mă încurajeze, mi-a propus asociaţie la această tipografie. Dirijarea şi laboarea din partea mea, capitalul din partea d-sale. Dupe ce se va scoate toate cheltuielile, profitul să-l împărţim pe din două. Am priimit această ofertă cu recunoştinţă.

Ajuns aci, am ştiut prin conduita mea să fiu respectat de acei ce se aflau sub direcţia mea şi stimat de clienţi. Acesta a şi fost timpul de fericire al vieţii mele, bucuria şi satisfacerea bietei mamei mele.

Eram mulţumit cu poziţia mea modestă, lucram în conştiinţă, mă bucuram de o absolută încredere a d-lui Boerescu. Mama era satisfăcută. Eu eram fericit. Trăiam cu cumpăt; micile economii ce puteam face din partea ce mi se cuvenea de la tipografie, mă pusese în poziţie să adun ca la 250 galbeni. Nu e mult, dar eram liniştit, împăcat cu conştiinţa, fiindcă din laboarea mea putusem să fac ce aveam.

În îmbrăcăminte nu eram exagerat. Aveam însă tot ce-mi trebuia. În casă, un mobilier modest însă curat era suficient ca să mă mulţumească. Lux şi prisoase nu era la noi. Mama mă oprea de la acestea şi eu o ascultam. Mama purta menajul casei. Eu mamei îi dam să puie bine, de cîte ori îmi prisosea cîte cît de puţin din ce cîştigam. Aşa apucasem de mic, aşa urmam şi acum. Eram convins că mama păstra mai bine decît mine. Eu nu ştiam cît adunasem; mama ştia tot. Ea era nepretenţioasă. Toţi trei eram mulţumiţi. Eu, mama şi frate-meu Ghiţă, căci locuiam împreună. Ah! de ce n-am murit în anii aceia.

Cînd îmi arunc ochii prin casă, azi, după 10 ani, şi văz aceleaşi obiecte, dar mai vechi cu 10 ani, fără a fi putut adăuga ceva, cînd mă gîndesc că multe s-au mai prăpădit din ale menajului, o mare mîhnire mă coprinde. Plîng.

Peste ceea ce ştiu din ale tipografiei, alt nimic nu mai ştiu. Aş lucra şi noaptea ca să pot cîştiga mai mult pe lună. Mi se rupe inima de întristare cînd mă uit la copilaşi.

Toată garderoba mea acum se mărgineşte într-un rînd de haine. Acestea sînt şi de sărbătoare, şi de lucrătoare. Îmi înghit suspinele şi tac.

Dat dupe lucru ziua, noaptea nefiind liniştit din cauza copiilor. În cealaltă cameră nefiind foc, n-am putut nota pînă azi că la 31 octombrie 1869 am dobîndit al patrulea fiu, George. Nu mă mîhnesc că vin copiii. Grija şi neliniştea mea este că nu o să le pot da instrucţia şi educaţia ce doreşte inima mea. Nu o să pot să-i căpătuiesc. Durere!

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

1870 aprilie

Pînă unde are să meargă și unde o să se sfîrșească nenorocirile ce se grămădesc pe capul bietei țări?

Pretinsa civilizație, cu care se fălesc spoiții noștri, a adus pe bietul popor în sapă de lemn.

Mai întîi, mai toți profesorii noștri, mari și mici, desfășoară un lux dezmățat; ei învață pe copii, prin purtarea lor, cum să puie tot ce au pe dînșii.

Ei dau în mîini popolului cărți care să-i corupă în loc să-i civilizeze. Ce sînt principiile de pedagogie și metodologie ce îndoapă pe țăran cu idei de a purta vara pălărie de paie sau de mătase etc., etc.

Cînd mi-a căzut în mînă această carte destinată pentru țărani și premiată, mă așteptam să văz învățînd pe sătean cum să lucreze mai ușor, cum să-și procure mai lesne cele necesare și cu mai puțin cost; iar nu să poarte pălării de paie.

După ce arată țăranului o mulțime de trebuințe pe care trebuie să-și cheltuiască tot ce cîștigă și să nu-i ajungă, procopsiții noștri nu le arată și mijlocul prin care să cîștige parale mai multe, măcar fără să-i ușureze din munca de azi. Ca să poată cheltui omul să-și procure atîtea și atîtea obiecte necesare ce i se arată că poate să-l facă fericit, trebuie mai întîi să-l învețe cum să muncească mai lesne și munca să-i fie mai productivă; cum să facă ca acele obiecte necesare să le poată dobîndi cu prețuri scăzute sau să și le facă singuri. Aici stă tot meșteșugul.

A grămădi poveri pe spinarea omului și nu a te gîndi măcar cum să-l înveți a purta acele poveri într-un chip mai ușor, este a fi un amăgitor, un răpitor de pînea săracului.

Pe lîngă acestea, două plage mari au început să bîntuie societatea: doctorii în drept și în medicină. Cu cît oamenii noștri studiază, cu atît se înfumurează mai mult și se dezvoltă într-înșii simțămîntul rapacității.

Avocații, doctori în drept și licențiați, ajunși la putere, au încurcat justiția, de nici ei nu-i mai dau de căpătîi. Au grămădit legi peste legi, fără să fie aplicabile la noi și fără să ție în seamă cît de puțin obiceiurile locuitorilor.

Cine merge la judecată, trebuie să fie asistat de un avocat, căci altfel nu se poate. Dacă are cineva un proces de 1.000 sau 2.000 lei, trei părți din patru trebuie să dea avocatului, după o prealabilă înțelegere.

Să nu se creează însă că el se bagă a cîștiga procesul, fie el cît de drept; dară de nu-i vei da înainte jumătate din cît te-ai învoit cu dînsul, nici nu merge la înfățișare.

Este destul însă la procesul cel mai nedrept să ți-l facă ca argintul lămurit, dacă iese miișoarele de galbeni. Bancrutorii s-au înmulțit de cînd au început să se adaoge numărul avocaților și toți creditorii rămîn cu buzele umflate. Tîlhăriile și jafurile în mare cresc de cîtva timp și nici unul din cei ce comit astfel de fapte rele nu se găsesc culpabili chiar de l-ar prinde cu mîna în sac, cum se zice.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

La dînşii conştiinţă nu se ştie ce va să zică. Pledează pentru cei drepţi, ca şi pentru strîmbi şi niciodată nu roşesc de ar spune minciuna cea mai grosolană. Parc-ar fi oaie cu şorici.

E destul ca un avocat să-şi exercite meseria doi-trei ani şi să-l vezi cu palaturi, trăsuri, lachei etc.

Lepădături, gunoaie ale societăţii, fură adunate de pe uliţi, puşi să studieze prin stăruinţa lăudabilă a unui om, ş-au ajuns doctori în medicină. De aceştia sînt mai mulţi, cari în loc de mulţumire pentru binefăcătorul lor, aruncă cu noroi în el.

Sceptici, privesc cu sînge rece cum se nimiceşte viaţa cetăţenilor; nu le pasă de nimic, lor bani să le dea cineva.

Aroganţa şi bădărănia o vezi desemnată pe figura lor. Fără să aibă practică, fără experienţă, fără să-şi bată capul a descoperi ceva, pretind să-i venereze şi să le plătească vizita ca nu ştiu cui doctor mare, profesor de la universităţile cele mai renumite din Europa, şi cînd este la treabă, de multe ori nu ştiu ce să-ţi dea, nu-ţi cunosc boala şi atunci să mai vezi grozăvii ce-ţi spune, ca să te miri ce multe ştie. Panglicărie.

Ca şi avocaţii, în doi-trei ani îi vezi cu moşii, case, trăsuri etc. Mai calici decît bietul om din popor care munceşte de multe ori două zile pentru 5 lei noi, ei nu vor să se uite la bolnav dacă nu li se dă această sumă.

Se tocmesc ca ţiganii cu cîte vreun pătimaş care ştie ei că are oarecare avere.

Se anunţă a da consultaţii gratuite acasă. Şi de cîte ori merge cineva, nu-i găseşte. Sînt duşi la petreceri, la primblări, sau dau ordine servitorilor să spuie că nu sînt acasă, etc. Copiii oamenilor se sting de angină şi ei petrec, dorm, rîd nepăsători, ba despreţuind pe cei ce vin a li se plînge că-i bîntuie pericolul.

Acestea sînt plagele care s-au adăugat pe lîngă neajunsurile cele vechi ce erau grămădite pe capul bietului nostru popol.

Se uită, sufere şi rabdă omul cînd vede pe aceşti şarlatani şi tîlhari care despoaie publicul sub masca ştiinţei.

Sînt însă onorabilităţi, excepţii, în ambele tagme, cărora trebuie să se încline cineva; dară cu un rac, tot sărac.

Te plîng române. Popul blînd şi generos. Oare nu se va termina odată suferinţele tale? Cu banii tăi, aceste lepădături s-au tîrît cîtva timp pe gunoaiele cetăţii celei mari a lumii şi apoi, deveniţi ceea ce sînt, ei te despreţuiesc, te omoară, te jefuiesc. Cînd vei scăpa şi de aceşti oameni fără inimă, fără mustrare de conştiinţă?

Altădată te turmenta lepădăturile fanarului; de astă dată gunoiul tău perfecţionat în arta rapacităţii te strînge de gît.

Tu ai avut o soartă vitregă, o popul român. Mare este inima ta. Ca să nu te deştepţi, ei te ţin cu ochii legaţi şi nu-ţi spun decît ceea ce le convine lor. Va veni însă o zi cînd adevărul va pătrunde prin banda ce ai la ochi şi atunci răzbunarea ta să fie dispreţul şi nebăgarea în seamă a acestor monştri.

Îmi pare rău că nu posed arta de a scrie. Tablourile ce s-ar face de o pană ageră în privinţa aceasta ar spăimînta şi chiar pe dracu. Se vorbeşte prin lume lucruri mai grozave, pe care le las; am trecut aici acestea, numai

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ca să arăt cum sînt azi oamenii pretinşi ai ştiinţei. Cu toate astea, tot începutul îşi are sfîrşitul, mai curînd sau mai tîrziu. Trebuie să se oprească şi acestea undeva.

1870 septembrie

Era în 1863. D. Boerescu vîndu tipografia d-lui Bolliac. Contractul dintre mine şi d. Boerescu a căzut. După două luni de fonctiune, d. Protopopescu-Pake mi-a luat locul. N-a ţinut însă mult. D. Bolliac, după ce a schimbat mai mulţi directori, a vîndut tipografia.

Trei luni am rămas fără ocupaţie. D. Rosetti m-a chemat să-i dirijez tipografia. Aproape un an am funcţionat şi aci. Jurnalul *Românul* însă, persecutat de guvern, a fost în cele din urmă şi suprimat[34]. Ne mai avînd altceva de lucru, am mulţumit d-lui Rosetti de condiţie. Eram în 1864.

— Ce-ţi pasă, îmi zice d-sa, nu-ţi iei leafa regulat?

— Adevărat este, răspunsei, o iau şi încă foarte exact. Nu pot însă lua o leafă pentru nişte servicii ce nu le fac.

— Eşti prea exigent.

În acest timp a murit şi mama, Dumnezeu s-o odihnească.

Mai demult încă mă turmenta o idee : ideea unei asociaţii între lucrători spre a se deschide un stabiliment tipografic care să corespunză numelui.

M-am adresat lui Valter şi lui Göbl. Au priimit ideea mea ca mîntuitoare. Ei nu vorbeau de vreun an, fiind certaţi. Cu ocazia aceasta, s-au împăcat. Ei n-au priimit să mai luăm pe alţii în asociaţiunea noastră. Am cedat. Priimind însă ca firma să fie : *Tipografia lucrătorilor asociaţi*, am încheiat contractul şi am depus fiecare cîte 10.000 lei vechi (peste 3.700 lei noi).

Valter a propus că e mai bine să meargă dînsul în persoană a face comandele de litere, decît să scriem. Am priimit. El s-a dus la Frankfort pentru comande şi s-a repezit şi la, Paris ; Göbl a cerut şi el să se ducă la Viena pentru a aduce o maşină. S-a dus. Eu singur am rămas aci pe socoteala mea. Ei s-au plimbat în socoteala Asociaţiunei. Era în 1865.

Mare lucru este naţionalitatea. Göbl este venit de la Viena. Valter este născut aci. Crescut printre români, a contractat mai toate obiceiurile noastre. Cu toate astea, apropierea este de nedescris între neamţ şi neamţ.

Tot a mea a fost ideea să închiriem local în pasaj. Eu însumi am vorbit [cu] Bosel, fiindcă mă cunoştea. Tipografia *Naţionalului* fusese în otelul ce purta numele său. Ştia că plătisem chiria regulat, iară nu ca predecesorii mei.

Cu elevi atunci luaţi, am cules poeziile d-lui Bolintineanu. La expoziţia ce s-a urmat ne-a adus o medalie de argint această carte. *Tipograful român*, o foaie ce începusem a publica şi de care tot eu mă ocupam, ne-a adus o altă medalie de argint de la expoziţia ce s-a făcut la Iaşi peste un an.

De aci, pot zice, datează adevărata eră tipografică în România. De aci imprimatele au rupt-o cu trecutul.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Valter cea mai mare parte din zi o trecea în cafenea. Aceasta a făcut pe Göbl să-l observeze. Lăsăm la o parte că banii ce aveam a lua de la primărie, cu care trebuia să plătim chiria următoare şi nişte hîrtie, el i-a luat, fără să ştim noi, şi i-a întrebuinţat pentru dînsul.

Destul că Valter se vede i-a zis şi el ceva. Într-una din zile, s-au luat la dispută. Unul una, altul alta, pînă ce Göbl s-a întins a-i zice vorbe murdare şi totodată, asistat de ambii săi fii, luase o atitudine destul de ameninţătoare.

După cele petrecute în urmă, asta mi se pare a fi fost o prefăcătorie.

Valter astfel ameninţat a ieşit din tipografie. Eu, indignat de o asemenea purtare, am ieşit împreună cu Valter.

Pe drum, Valter mi-a zis că el voieşte a cere retragerea. Eu i-am arătat că nici eu nu eram dispus a mai rămînea în asociaţie cu un om periculos ca dînsul. Am cerut mijlocirea d-lui Socec librarul.

Înţelegerea fu că, deoarece, conform contractului, el nu va putea să ne dea capitalul la amîndoi, apoi să rămînem amîndoi şi să desfacem pe Göbl.

Întrunindu-ne la d. Socec, am încheiat un apendice la contract pe bazele sus zise.

Într-acestea, mă pomenesc că sînt chemat la ministrul de interne. M-am dus, crezînd că are să ne dea ceva de lucru. Ministrul mi-a propus direcţia tipografiei statului. Am ezitat. Valter, cînd a auzit, nu s-a mai oprit din îndemnuri. Ba că voi face un act de patriotism dacă voi merge să primesc direcţia, fiindcă — zicea el — voi scoate tipografia statului din făgaşul ruginit pe care umblă. Ba că va fi în profitul asociaţiei noastre, rămîiind la economii leafa ce primeam eu, căci el este în stare să ducă afacerile singur. O lună de zile s-a tărăgănat lucrurile, tot chemîndu-mă ministrul şi tot îndemnîndu-mă Valter, pînă ce, în fine, m-am decis. Am priimit direcţia.

Cînd la anul să împlinim condiţiile din apendice, ne-am adunat iarăşi la d. Socec. Am fost invitat să-mi dau părerea asupra hotărîrii de an. Am spus că menţin cele zise atunci, cu gînd că şi Valter are să facă tot aşa. Cînd, ce să vezi? După ce începu a se codi, a ocoli, a vorbi pe d-alăturea, zise că şi-a luat seama, că acum rămîne în asociaţie. Am rămas înmărmurit. Eu, fără nici o cauză, m-am văzut retras. Eu, care am voit să fac un act de satisfacţie pentru injuriile ce priimise Valter de la Göbl, am căzut victimă devotamentului meu.

N-am crezut nici demn, nici onorabil să-mi retrag cuvîntul. Aici a fost manopera. Ei se vede că se înţeleseseră a se cortorosi de un român, după ce se servise cu numele meu a da un prestigiu oarecare stabilimentului, după ce stăruisem cu slabele mele cunoştinţe a ajuta întru dobîndirea acestui prestigiu.

Trebuie să mărturisesc că atît Göbl cît şi Valter, în partea ce privea pe fiecare, îşi cunoşteau destul de bine arta şi le făceau onoare.

Am procedat la desfacere. Aici mi-au făcut o altă nedreptate. Eu propusesem, după cum ne învoisem, ca prisosul lefii ce priimeam de la tipografia statului, să-l aduc ca profit stabilimentului. De la stabiliment noi priimeam leafă cîte 600 lei vechi pe lună. La tipografia statului, în

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

buget eu eram trecut cu o mie două sute, dară priimeam numai o mie, fiindcă două sute mi se oprea zecimala pentru pensii. Ei au zis că, deoarece eu am avut 1.200 lei vechi pe lună, apoi şi ei de la stabiliment să priimească cîte 1200 lei vechi, ca să fim egali. Am întîmpinat că nu este drept. Ei au stăruit. Şi, ca să nu ajungem prin judecăţi, de care fug, am priimit.

Cu chipul cum propuneam eu, aduceam stabilimentului o economie de 600 lei pe lună, leafa ce priimeam eu, plus 400 de lei vechi pe lună profit, sumă ce mă obligasem a o vărsa în casă şi din care a treia parte mi s-ar fi cuvenit şi mie la capul anului, lei vechi 1.600.

Cu chipul cum a propus ei, stabilimentul a avut o economie de 600 lei vechi pe lună, leafa ce-mi da mie. Dar a scăzut averea societăţii cu 14.400 lei vechi cît a luat ei într-un an, încă cîte şase sute lei vechi.

Unirea între dînşii la toate scăzămintele ce au mai făcut, m-a încredinţat că ei erau geloşi cum să se afle între ei, nemţi, un român. Şi s-a servit de manoperele sus zise, ca să se cortorosească de acel român, fără ca aceasta să se ştie în public, fiindcă firma a rămas tot: Tipografia lucrătorilor asociaţi.

Cînd cuget la sentimentele străinilor de solidaritate între sine şi cînd văz pe români nutrindu-se de idei de izolare, mi se rupe inima. Ce blestem să fie de împinge pe români unul de altul, pe cînd pe streini îi atrage unul de altul ca cu magnetul ideea de naţionalitate?

Spiritul de asociaţie lipseşte dintre români. Tendinţa de un fel de libertate rău înţeleasă, de a lucra adică fiecare izolat, în cercul restrîns al mijloacelor sale, a fi adică de capul său, şi a nu se supune unor reguli ce singuri şi-ar impune într-o asociaţie, mi se pare ceva fatal.

Progresul, lucrurile în mare, nu se pot face decît aducînd la un loc mai mulţi inşi contingentul ideilor lor. Aceste idei dezbătîndu-se, frecîndu-se, cum se zice, dă naştere unei idei perfecte, la care toţi să lucreze cu inimă şi în conştiinţă ca să o realizeze. Astfel numai, crez eu, se poate îmbunătăţi toate lucrurile.

A ţine însă fiecare la ideea sa şi a nu suferi să i se facă de nimeni nici o observaţie este dacă nu a da îndărăt, a sta pe loc, pe cînd toată lumea merge înainte. Aceasta este a ne pomeni într-o zi că popoarele cele mai inculte să treacă peste noi.

Un guvern luminat ne-ar putea scoate din această poziţie tristă. Înfiinţînd şcoale, dezvoltînd ideea de unire, de asociaţie şi încuragind asociaţiile, ar face cel mai mare bine. Se vorbeşte multe. Vom vedea.

(Orig.)

(B.A.R., ms. rom. 3279)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Note

1 *Jurnalul* lui Petre Ispirescu, pe care-l publicăm pentru prima dată, după ms. 3279 B.A.R., a fost semnalat şi folosit de Dora Littman, într-un articol din *Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor*, IV, 1955, intitulat *Viaţa lui P. Ispirescu*.

Manuscrisul 3279, achiziţie relativ recentă a B.A.R. (anul 1953) se prezintă sub forma unui registru contabil, cu scoarţe tari, cuprinzînd la început 14 file cu socoteli. *Jurnalul* propriu-zis începe de la p. 17, fiind numerotat în continuare, de la 1—58. Datarea nu pune nici o problemă, ea fiind indicată explicit de autor: prima însemnare e din 22 august 1865, ultima din septembrie 1870 (fără zi).

Între manuscrisele lui Ispirescu se mai găsesc trei caiete, înregistrate sub cota 3282. Primul cuprinde un fragment memorialistic, intitulat *Din poveştile unchiaşului sfătos. Cîteva amintiri din şcoală*, datat aprilie 1881; acest text, plin de culoare şi de viaţă, care completează paginile editate de noi, a fost publicat de G. Baiculescu: *Din amintirile inedite ale lui P. Ispirescu*, în *Revista Fundaţiilor*, 1947, nr. 1, ianuarie şi nr. 2, februarie. Un al doilea caiet, datat februarie şi martie 1871, cuprinde versuri şi reflecţii; a fost publicat parţial de Al. Iordan în *Convorbiri literare*, 1935, nr. 6—8 (v. nota 27 infra). Cel de-al treilea caiet cuprinde extrase din presă asupra războiului de independenţă, în vederea unei expuneri populare, la care Ispirescu lucra în momentul cînd l-a surprins moartea.

2 La 1865, cînd îşi începe *Jurnalul*, Ispirescu avea 35 ani. Se născuse în Bucureşti, în uliţa Pescăria Veche, de lîngă biserica Sf. Gheorghe, la 1830, ca fiu al unui frizer ce ţinea o mică dughiană pe calea Văcăreşti. Pentru deprinderea slovelor şi a socotelilor — puţina ştiinţă de carte necesară unui copil de oameni nevoiaşi, care, ca cel mai vîrstnic între patru fraţi, trebuia să-şi cîştige repede pîinea, de unul singur — tatăl apelase la dascălul Stan Lupescu, din mahalaua Olteni, temîndu-se că la una din şcolile comunale, recent înfiinţate, băiatul i-ar putea deveni „eretic". În Bucureştiul domniilor regulamentare, zgomotos, pitoresc, crescut anarhic printre insule de verdeaţă şi bălţi puturoase, stăpînit noaptea de orăcăitul broaştelor şi lătratul cîinilor din mahalale — elanul înnoirilor se ciocnea de rezistenţa mediului mărunt, antonpannesc, al tîrgoveţilor fără avere, bisericoşi şi repliaţi asupra lor înşişi, care se agăţau de tradiţie cu atît mai mult cu cît vedeau, în jurul lor, că tot ce apucaseră se duce de rîpă. În anii intrării în scenă a generaţiei de europeni, democraţi şi naţionalişti a lui Kogălniceanu, Bălcescu şi Alecsandri, Ispirescu învaţă, aşadar, ca pe vremea fanarioţilor: dacălul îi predă cititul, cele patru operaţii, scrierea (prin exerciţii pe nisip) şi rînduiala slujbelor bisericeşti, uzînd de corecţiuni straşnice şi o pedagogie expeditivă. Prin 1843, el urmează şi un curs de cîntări bisericeşti cu G. Voiculescu, de la Domniţa Bălaşa. La 14 ani, înainte de a-şi fi încheiat copilăria, e trimis să înveţe o meserie şi intră ucenic la atelierul tipografic al lui Zaharia Carcalechi.

Găseşte aici un patron binevoitor, care-l tratează cu simpatie, ştiind de altfel să se folosească de hărnicia şi inteligenţa sa. Carcalechi, nefiind el însuşi foarte priceput, nu e în stare să-l introducă în tainele profesiunii, dar nici nu-l împiedică să le afle singur. Cu vremea, bătrînului „ferlegăr", care-şi organiza succesiunea cu spiritul gospodăresc al unui meşter format sub imperiali, îi vine ideea să-l alipească definitiv familiei, dîndu-i de soţie o nepoată. Dar, cu o chibzuinţă şi un sentiment al răspunderii ce-i sînt caracteristice, Ispirescu refuză, pe motiv că nu cîştigă destul ca să ţină o casă.

La 1854, trece în tipografia lui Copainig, în condiţii mai avatanjoase: în afara simbriei e asociat şi la a cincea parte din venitul întreprinderii. Din păcate, slujba aceasta nu durează mult. După avataruri, pe care jurnalul publicat de noi le detaliează — între altele şi o deten-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

țiune de trei săptămîni în vremea căimăcămiei de la 1858, pentru că tipărise corespondența compromițătoare a antiunionistului, de tristă memorie, N. Vogoride — trece pentru două luni prin tipografia lui Ferdinand Ohm și, în urmă, începe o colaborare cu Vasile Boerescu. Acesta cumpărase în 1857 în principal că să-și editeze gazeta *Națională*, o tipografie bine utilată, înzestrată cu o presă mecanică, prima de acest fel la noi. Raporturile cu Boerescu sînt excelente. Tînărul doctor în drept de la Paris se ocupă de politică și profesorat, lăsîndu-i lui Ispirescu răspunderea deplină a conducerii întreprinderii.

Devenit din 1860 tovarăș al patronului, socotind desigur că și-a consolidat situația materială și că perspectivele viitorului îi sînt favorabile, Ispirescu decide în 1861 să se căsătorească. Ia de soție pe o fetișcană de numai 14 ani, Sevastița, fiica starostelui de cavafi, Dima Petrescu. Primește, ca dotă, o vie la Filaret și o sumă de bani din care își cumpără o casă în mahalaua Oțetari, str. Sălciilor 17 (azi Iuliu Fucik). Dar speranțele de prosperitate se dovedesc repede iluzorii. Vin copiii (Elena născută în 1864, Petre — în 1865) iar colaborarea cu Boerescu se întrerupe. În 1863, acesta își vinde tipografia lui Cezar Bolliac iar Ispirescu se vede obligat să accepte pentru un an un post în tipografia lui C. A. Rosetti. În 1864, împreună cu Carol Göbl și Scarlat Walter, punîndu-și la bătaie economiile, cu greu agonisite, întemeiază „Tipografia lucrătorilor asociați", instalată în pasajul Bosel din Calea Victoriei. Drept tovarăși are oameni de meserie însă lipsiți de spirit cooperativ. Ei se ceartă, mai degrabă decît să lucreze, și-și dispută plecările peste hotare, suportate din banii comuni. Göbl călătorește la Frankfurt și Paris, Walter la Viena, unul ca să comande litere, celălalt ca să aducă o mașină. Singur Ispirescu muncește efectiv, asigurînd supraviețuirea atelierului.

Și iată-ne în 1865, anul primelor însemnări din *Jurnal*. Ispirescu e în floarea vîrstei, dar se simte îmbătrînit, cu sufletul pustiu : „Abia am treizeci și cinci de ani și barba mai toată mi-e albă" (v. supra, p. 130). Moartea mamei, survenită cu un an înainte, îi lăsase în inimă o rană necicatrizată ; în ea pierduse pe singurul sfătuitor și confident : „Caut împrejurul meu și nu văz pe nimeni cărui să confiez secretele inimii mele" (*ibidem*, p. 128). Grijile traiului de fiecare zi îl copleșeau, slujbele erau prost plătite și efemere, familia greu de întreținut. Nu întrevedea nicăieri vreun punct de sprijin, o lumină care să-l mîngîie de povara hărțuielilor zilnice și să-i legitimeze năzuința către o armonie superioară a existenței : „Încotro te uiți, nu vezi decît lipsă de sinceritate, lipsă de încredere, lipsă de tot ce este moral. Cel mai mare, cel mai puternic, dezbracă pe cel mic, pe cel slab, și toți vor să fie sus, toți unul asupra altuia" (*ibidem* p. 128). Într-o asemenea surpare lăuntrică, scrisul devine o formă de protest împotriva unei vieți mediocre și apăsătoare, un derivativ al nevoii de expansiune a inimii.

Dar deși își exersase condeiul începînd din adolescență și publicase încă în 1862, basme în *Țăranul român*, Ispirescu era conștient că posedă un talent din cele mai modeste și suferea efectiv din această cauză : „Cuget, simț mult, îmi imaginez mult ; dară mă aleg cu atît. Condeiul meu refuză de a le pune pe hîrtie. Nu găsesc cuvinte, nu găsesc expresii, nu știu cum să fac să înțeleagă cineva ceea ce simț, și atunci stau gînditor și lacrămile îmi curg" (*ibidem* p. 127).

Nevoia de comunicare la acest om, pe care însemnările ni-l relevă singuratic, reflexiv și trist, deosebit de cum l-au cunoscut contemporanii și, în orice caz, altfel decît l-a popularizat legenda, se exasperează în ciocnirea cu materia rebelă a limbajului. De aceea, dincolo de zbuciumul sufletului pur, în conflict cu o realitate ternă, și de considerațiile, de multe ori naive, ale autodidactului ce-și pune marile întrebări, găsim în *Jurnalul* lui Ispirescu frămîntările cuiva care vrea să scrie și e mereu nemulțumit de performanțele atinse. Sentimentul acesta autocritic e atît de sincer și de ingenuu, seamănă atît de puțin cu lamentațiile scriitorilor sofisticați, obișnuiți să pozeze pentru auditori, încît, vrînd-nevrînd, ne vedem obligați să fim indulgenți. O îndulgență, desigur, strict necesară mai ales în privința versurilor, ilizibile prin pla-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

titudine, lipsa fiorului liric şi vocabularul heliadist, cu totul bizar în gura povestitorului atît de lăudat pentru limba sa neaoşe...

Cam la vreo 15 ani după încheierea *Jurnalului* (din care nimeni n-ar fi putut ghici notorietatea literară rezervată de soartă autorului) Ispirescu ajunge un personaj celebru. Publicarea basmelor (cele mai cunoscute ediţii fiind din 1872 — prefaţa B. P. Hasdeu, 1879 — prefaţa Al. Odobescu, 1882 — prefaţa V. Alecsandri) îl face cunoscut în ţară şi peste hotare. Filologi de faimă mondială, ca Gaston Paris, Emil Picot, Nyrop îl citează ca pe o autoritate. Oameni de talia lui Hasdeu, Odobescu, Delavrancea, dr. M. Gaster, Gr. Tocilescu, Lazăr Şăineanu, G. Dem. Teodorescu etc. îl înconjoară cu admiraţie şi-i caută prietenia. (Informaţii din izvoare diverse la Dora Littman, *op. cit.*, p. 529—533). Dar „culegătorul-tipograf" — cum îi plăcea să se califice singur — va întîmpina gloria cu o neobişnuită modestie şi candoare, convins, se vede, de faptul că editarea de basme e o treabă derizorie, în nici un raport cu adevărata Artă, pe care sufletul său simplu o încărca de toate prestigiile. De aceea şi spusese în prefaţa culegerii din 1872: „Meritul este al poporului care a păstrat aceste legende, dacă ele vor avea vreun merit. Limba pe cît a fost cu putinţă este a lui. Nimic dară, nimic nu este al colectorului, decît plăcerea de a le scrie". Din acelaşi motiv, după ce-şi făcuse un nume de povestitor popular şi căpătase cele mai încurajatoare îndemnuri de a persevera pe acest drum, prin 1872—1876, se va fi apucat — în ceasurile puţine ce-i prisoseau peste ostenelile zilei — de o traducere pe cît de laborioasă, pe atît de inutilă: opera binc cunoscută românilor din generaţia precedentă, de mult datată însă prin emfaza şi alura pseudobiblică a stilului, *Les ruines ou Méditations sur les révolutions des empires* de Volney (Manuscrisul lui Ispirescu, pierdut în timpul ultimului război, avea 778 pagini caligrafiate îndesat! *Făt-Frumos*, IX, 1934, p. 130).

Surprins de celebritate, dar neclintit din atitudinea sa de sfială şi rezervă autocritică, Ispirescu va continua să se devoteze tipografiei şi scrisului, lucrînd fără altă limită decît a epuizării fizice. Moartea îl va ajunge, de aceea, înainte de vreme. O congestie cerebrală îi pune capăt zilelor, la 21 noiembrie 1887, trei zile numai după lectura unui basm inedit în cercul colaboratorilor *Revistei noi* (Delavrancea, *P. Ispirescu, Revista nouă*, nr. 3, 15 februarie 1888, p. 88). Într-o şedinţă a Academiei Române, din 11/23 decembrie 1887, Odobescu îi va evoca figura în cuvinte calde, străbătute de o emoţie care depăşeşte formula protocolară: „Eu unul mă deprinsesem a-l privi ca model, mai fără seamăn printre noi, de activitate onestă şi blîndă, de laborioasă şi spornică inteligenţă". El dezvăluie că într-un testament din 21 iunie 1883, defunctul ceruse o înmormîntare simplă, ca să nu se cheltuiască o sumă inutilă din puţinul ce rămăsese familiei. Patru prieteni, Odobescu însuşi, P. Aurelian, dr. Brîndză, Gr. Tocilescu fuseseră rugaţi să aibe grije de copii (trăiau şapte, dintre care cinci minori, între 16 şi 2 ani şi jumătate!) şi să ajute la stingerea unei datorii a tipografiei, în valoare de 8.000 lei. Sub impresia dureroasei pierderi, încă proaspete în memoria tuturora, s-au făcut atunci promisiuni solemne, în sensul dorinţelor dispărutului şi chiar dincolo de ele, mergînd pînă la anunţarea tipăririi operelor sale complete. Timpul avea să treacă şi făgăduielile să fie uitate. Dacă de pe tărîmul celălalt, povestitorul ar fi putut să afle cît de repede se stinsese entuziasmul admiratorilor, e probabil că nu s-ar fi mirat prea mult. Învăţase să-i cunoască pe oameni.

3 Ispirescu se referă la fraţii săi: Ştefan — frizer şi Ghiţă (Gheorghe) — tipograf. O soră, Safta, murise de timpuriu.

4 Descrierea jocurilor copilăriei, din paginile *Jurnalului*, îi va servi ulterior lui Ispirescu în redactarea unei mici broşuri, *Jocuri şi jucării de copii*, Biblioteca Tribunei, Sibiu, f.a., scrisă — după cum o mărturiseşte în prefaţă — din îndemnul lui Alecsandri. Broşura reproduce de fapt textul jurnalului, amplificîndu-l şi înlăturînd referinţele personale: „îmi plăcea", „ri-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

deam" etc. Un articol cu aceeaşi temă, intitulat *Jocuri româneşti de copii*, a mai publicat în *Columna lui Traian*, IV, nr. 3—6, martie-iunie 1883.

5 Matache Iarcu este probabil bibliograful şi profesorul D. Iarcu (1817—1897), fost între 1860—1863 inspector general al şcoalelor, iar între 1867—1874 casier contabil la Academie.

6 Ana...scu este probabil D. Ananescu, ginerele lui C. Aristia, profesor de ştiinţele naturii, unul dintre promotorii ştiinţelor biologice româneşti în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea (*Documente şi manuscrise literare*, I, p. 50—51).

7 Denunţînd erorile cîrmuirii lui Cuza şi abuzurile de care se făcuse vinovată camarila, Ispirescu subliniază totuşi marile merite ale domnitorului (unirea definitivă, secularizarea mănăstirilor închinate, împroprietărirea ţăranilor, obligativitatea instrucţiunii publice elementare, armarea ţării, unificarea legislativă). Deşi avusese relaţii apropiate cu o serie de conducători liberali, ca V. Boerescu şi C. A. Rosetti, el îşi păstrează obiectivitatea chiar şi în atmosfera vindicativă şi pătimaşă a zilelor care au urmat actului de abdicare. De remarcat observaţia privind valoarea fictivă a termenului „popor", de care uza şi abuza demagogia de partid. Ca pretutindeni în lungul *Jurnalului*, Ispirescu lasă impresia unui spirit drept şi ponderat, care se străduieşte (fără să reuşească totdeauna) să se coboare în miezul lucrurilor şi să nu jure pe opiniile la modă.

8 După abdicarea lui Al. I. Cuza, a avut loc la Paris, între 26 febr./10 martie şi 1/13 aprilie 1866, o conferinţă a celor şapte mari puteri europene, care a pus în discuţie problema separării Principatelor, sub cuvînt că Unirea fusese personală, recunoscută numai pe timpul existenţei în scaun a fostului domnitor. Din cauza intereselor divergente, marile puteri n-au ajuns însă la un acord. Pe de altă parte, rapida organizare în ţară a unui plebiscit pentru alegerea prinţului Carol de Hohenzollern (la 2/14 şi 8/20 aprilie 1866), a pus conferinţa de la Paris în faţa unui fapt împlinit. Lucrurile ameninţau totuşi să se deterioreze datorită concentrărilor turceşti la Dunăre, cărora li se răspunsese prin mobilizarea de trupe româneşti pe Argeş. Tensiunea a cedat după suirea pe tron a lui Carol I. Guvernul prezidat de Ion Ghica, bine cunoscut pentru sentimentele lui turcofile, care înlocuise, în iulie 1866, cabinetul Lascăr Catargiu, începe tratative cu Poarta pentru consfinţirea, de jure, a schimbărilor ce se petrecuseră. Un firman al sultanului, din 11/23 octombrie 1866, sfîrşeşte prin a-l recunoaşte pe Carol I.

9 Garda civilă fusese înfiinţată în martie 1866 printr-o lege votată de Adunare, la propunerea lui Dimitrie Ghica, ministru de interne. C. A. Rosetti, şi el membru al cabinetului, insistase, în spirit democratic, ca să se dea cetăţenilor dreptul de a-şi alege comandanţii, în vreme ce guvernul, dornic să controleze situaţia, ar fi preferat să-i numească. *Românul*, nr. 10, din 2 martie 1866, se bucura de înfiinţarea „salutarei instituţiuni" ce este „temelia libertăţilor".

(10) Grapsimă = pildă, maximă. Termenul nu e înregistrat de Candrea, nici de *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, 1956, nici de *Dicţionarul limbii române moderne*, 1958. Iată cum îl glosează dr. M. Gaster: „Dascălii cei vechi pentru a învăţa pe copii a scrie, le dedea aşa numite „grapsime" cari nu erau altceva decît „pilde filosofeşti" şi copiii scriindu-i şi repetîndu-i mereu şi le întipăreau în minte, şi astfel ajunseră acele grapsime a deveni proprietatea poporului. D-nu P. Ispirescu, vestitul nostru culegător de basme, ne-a spus-o că aşa a

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

învățat el însuși din copilăria lui, ba chiar mai ține minte vreo 2—3 din acele grapsime cu toate că s-a scurs multă apă de atuncea pe Dîmbovița" (Dr. M. Gaster, *Literatura populară română*, București, 1883, p. 207—208).

11 Stan Lupescu, fiul unui moșnean din Corneşti-Tîrgoviște, a fost un dascăl vestit al Bucureștilor de altădată. A trăit între 1791—1870, funcționînd între 1822—1830 la școala de la Sf. Gheorghe Vechi, sub direcția lui Chiriță și a lui Vasile Nenovici, între 1830—1836 la școala de la Colțea, iar între 1836—1870 la școala de la biserica Olteni (mahalaua Crucea de piatră).

Despre învățămîntul urmat cu Stan Lupescu, în afara amintirilor lui Ispirescu însuși (v. G. Baiculescu, *op. cit.*), posedăm mărturiile unui alt fost elev, generalul P. V. Năsturel, care l-a apucat pe la 1860—1863, deci într-o epocă ulterioară cu 20 de ani aceleia la care se referă scriitorul nostru (Gen. P. V. Năsturel, *Dascălul Stan Stanovici Lupescu*, în *Albina*, XIV, nr. 43—44, din 24—31 iulie 1911). Însă deosebirile trebuie să fi fost puțin însemnate, căci ceea ce făcea meritul lui Stan Lupescu în ochii „clientelei" sale din mahala era tocmai modul de lucru tradițional.

Școala se găsea în ulița Cioplei (azi Dudești), într-o curte mare, acoperită cu un covor verde de troscot. Pînă la casele dascălului, pline de zarva unei progenituri numeroase (11 copii), ducea o potecă străjuită de nalbe svelte, care lăsa, de-a dreapta și de-a stînga, straturi de flori: trandafiri, crăițe, rozmarin, maghiran, calomfir, busuioc, lipiscănoaice. În față, spre stradă, era o sală lungă și îngustă, podită cu pămînt, încălzită iarna cu o sobiță de tuci, în care se înghesuiau școlarii. Stăteau de-a valma, începători și avansați, dispuși însă într-un fel de ordine descrescîndă a competenței. În primele bănci, unde se așternea nisip în niște forme speciale, erau cei mici, care deprindeau slovele. Veneau la rînd cei ce știau să folosească plaivazul, urmați de cei mai savanți, elevii care scriau direct cu cerneală. Dascălul se ajuta cu monitori, folosind exemplul școlii lancasteriene, dar făcea puțin caz de pedagogie. Nu încerca să-i convingă pe școlari, se mulțumea să le inspire teamă și nu se căznea să le dezvolte rațiunea, se limita să-i pună să memorizeze. Disciplina o impunea cu strășnicie. Cine nu asculta, se păta cu cerneală sau, după o sărbătoare, nu știa ce Apostol și ce Evanghelie s-a citit la biserică, era bătut cu nuiaua la palmă. Părinții nu dezaprobau aceste metode autoritare. Ei spuneau dascălului: „Să mi-l dai procopsit, numai oasele să nu i le rupi".

Numărul anilor de studii nu era stabilit în școala lui Stan Lupescu și nici certificate de studii nu se eliberau. Plata se făcea anticipat, la zi întîia a fiecărei luni. Elevii veneau atunci de-acasă cu un sfanț, cel mai curat și mai puțin uzat, pe care-l dădeau dascălului, sărutîndu-i mîna.

E vrednic de reținut că în ciuda eroziunii rapide a vechilor instituții și mentalități, dascălul Stan Lupescu și-a exercitat meseria pînă a închis ochii. Dovadă, firește, nu numai a autorității pe care și-o cîștigase în rîndurile păturilor mărunte, dar și a neîncrederii acestora în formele noi ale învățămîntului. Oricum, dacă școala lui Stan Lupescu n-a format nici un savant, ea n-a produs nici fanfaroni de teapa lui Rică Venturiano, ceea ce, într-o perioadă de surpare a vechilor structuri tradiționale și de aliniere la noi norme de comportament, însemna totuși ceva.

12 Cărțile de psaltichie menționate de Ispirescu sînt: *Bazul teoretic și practic al muzicii bisericești sau Gramatica melodică* de Anton Pann, București, 1845; *Anastasimatariu bisericesc, După așezămîntul sistimii cei nouă. Acum întîiași dată tipărită. Alcătuit după cel grecesc pre limba românească* de Macarie ieromonahul, Viena, 1823; *Irmologhion sau catavasier muzicesc... Alcătuit românește după cel grecesc* de Macarie ieromonahul, Viena, 1823.

13 Cărțile populare de care vorbește Ispirescu: *Vămile văzduhului* constituie partea a doua a legendei hagiografice despre Sf. Vasile cel Nou, cuprinsă în *Viața sfîntului Vasile cel*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Noul și înfricoșatele vămi ale văzduhului, Rîmnic, 1816 (alte ediții — 1835, 1838 etc.); *Ușa pocăinței adecă carte foarte umilitoare și de suflet prea folositoare*, Brașov, 1812; Anton Pann (ajutat de Tudorache Iliad), *Noul Erotocrit*, I—V, Sibiu, 1837; I. Barac, *Istoria despre Arghir cel frumos și despre Elena cea frumoasă*, Sibiu, 1801 (alte ediții: 1809, 1812, 1842, 1844); Abubekir Dervișu, *Halima sau povestiri mitologhicești arăbești*... traduse de I. Gherasim Gorjan, I—IV, București, 1835—1838 sau poate *O mie și una de nopți. Istorii arăbicești sau Halima. Întîiași dată tradusă din nemțește* de I. Barac, I—VIII, Brașov, 1836—1840; *Istoriia a Alexandrului celui Mare din Machidonia și a lui Darie din Persida împăraților*, Sibiu, 1794 (Alte ediții.: 1824, 1833, 1842 etc.).

(14) Zaharia Carcalechi (sau Karkaleki), popularizat de Caragiale în postura de ziarist fără șira spinării, gata oricînd să lingușească puterea și să se înfrupte din liberalitățile interesate ale domniei, se născuse în 1787, la Brașov (N. Iorga, *Acte românești și cîteva grecești din arhivele companiei de comerț oriental din Brașov*, Vălenii de Munte, 1932, p. 208). Prin 1818 era diriginte ale „crăieștii tipografii" din Buda (George Ionescu, *Spicuiri din trecutul tipografiei*, București, 1907, p. 133). După editarea uneia dintre cele dintîi publicații românești, *Biblioteca românească* (1821, 1829—1830, 1834), tipărește în 1836, la Buda, *Almanahul statului din Principatul a toată Țara Românească*, și vine la București, unde inițiază gazeta *Cantor de avis și comers* la 24 aprilie 1837. Cîteva luni de zile mai tîrziu, la 18 ianuarie 1838, își deschide o tipografie proprie, instalată în hanul Grecii din str. Lipscani, în apropiere de clădirea actuală a Băncii Naționale, care va funcționa pînă la 30 ianuarie 1897 (Gr. Crețu, *Tipografiile din România de la 1801 pînă astăzi*, București, 1910, p. 8). În primul an e tovarăș cu librarul T. Pencovici dar după întoarcerea fiului său, Alexandru, de la Buda, unde învățase arta tiparului, se desparte de acesta și rămîne singur proprietar. Ambele ctitorii ale lui Carcalechi, și tipografia, și gazeta, prosperă căci „ferlegărul" crăiesc, care se abține, într-o perioadă de avînt revoluționar, de la orice gest compromițător, pare a poseda geniul afacerilor, știind mai ales să-și instituționalizeze serviciile. De la 13 februarie 1843, *Cantorul de avis* își schimbă titulatura în *Vestitorul românesc. Gazetă coprinzătoare de feluri de științe*, căpătînd peste cîteva luni statutul de „gazetă semioficială".

De-abia suit pe tron, G. Bibescu îi aprobă o gratificație de 2500 lei, pentru a-i sprijini „folositoarea întreprindere" (*Vestitorul românesc*, 1843, p. 410), În 1846, concurînd cu Heliade Rădulescu la tipărirea *Buletinului. Gazetă administrativă*, e preferat dat fiind că oferta lui e mai avantajoasă. În 1848, *Vestitorul românesc* are 1200 abonați, cifră aproape neverosimilă în condițiile vremii. Gazeta continuă să apară în timpul revoluției și supraviețuiește înfrîngerii ei — performanță unică în Țara Românească. În 1853, *Vestitorul* primește o subvenție de 400 galbeni.

Într-o epocă de prigoană a oamenilor de merit, Carcalechi are norocul de a fi bine tratat sub toate regimurile și a fi răsplătit pentru activitatea depusă. În 1845, cu prilejul împlinirii a 30 ani de activitate literară și ca omagiu pentru redactarea „celei mai împrăștiate gazete naționale" (*Buletin. Gazetă administrativă*, 1845, p. 165—166) e înălțat la rangul de pitar. În 1853, este făcut serdar. Marea lui șansă e însă că moare la timp, în 6 octombrie 1856, înainte de a fi pus în situația de a-și vedea declinul. Căci odată cu intensificarea luptelor pentru Unire și întoarcerea din exil a emigrației, serviciile aduse de Carcalechi culturii românești rămîneau umbrite, în mentalitatea opiniei publice, de flexibilitatea convingerilor și lipsa sa de atitudine în marile probleme ale zilei.

(15) Gazeta *Legalitatea. Foaie politică, religioasă, literară și științifică* a apărut în trei serii (10/22 aprilie — 19 iulie 1866, 24 iulie — 18 noiembrie 1866, 27 noiembrie 1866 — ?), sub redacția proprietarului ei, P. Georgescu. După toate aparențele, cel puțin în prima sa

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

serie, cînd ia poziție violentă împotriva monarhiei străine, pentru instalarea căreia liberalii I. C. Brătianu și C. A. Rosetti depuneau cele mai mari eforturi, *Legalitatea* e inspirată de Heliade Rădulescu. Gazeta are ca deviză : „Cine tot caută stăpîn, moare slugă" și „Am plecat să mă bag slugă, de-ar da dumnezeu să nu găsesc". Heliade semnează aproape în fiecare număr, pînă la 10 iulie 1866, cînd dezavuează într-o scrisoare un articol al lui P. M. Georgescu (nu precizează care), declarînd că nu-i împărtășește principiile și amenințînd că-și va retrage colaborarea dacă se va persevera în direcția respectivă.

Aluzia lui Ispirescu privește articolul *Prințul străin*, din nr. 5 (26 aprilie), 6 (3 mai), 8 (8 mai), iscălit de E. Anagnosti (în nr. 8, 8 mai semnează M. Anagnosti), o violentă diatribă antidinastică. Autorul prezice consecințe dezastruoase în cazul suirii pe tron a domnitorului străin. După părerea lui, românii ar trebui să ducă o politică externă de neutralitate și să-și dea o formă de guvernămînt republicană, cu un președinte ales. Ereditatea ar primejdui autonomia țării și ar crea terenul favorabil despotismului. Noul „stăpîn" e evocat într-o proză trivială : „Picat ca din cer, uns în frunte ca Saul, de viță crăiască și neprihănită, fie și cu muci la nas, ca să ne facă oameni zdraveni din nește păcătoși".

Totuși, intransigența anti-monarhică a *Legalității* se dezumflă repede, ca un balon de săpun. Chiar la 4 iulie, cînd Ispirescu era convocat la judecătorul de instrucție pentru a da relații despre articolul lui Anagnosti, gazeta proceda la o retractare totală. Numărul foii apărut în aceeași zi reproducea discursul rostit de Carol I în adunare, după adoptarea constituției, salutîndu-l pe noul suveran cu cuvintele : „Să trăiască România ! Să trăiască marele ei reprezentant, Carol I" (*Legalitatea*, nr. 23, din 4 iulie 1866).

16 În baza discursului rostit de Odobescu la Academie, în 1887, coroborat cu datele furnizate de prezentul *Jurnal*, rezultă următoarea listă a copiilor lui Ispirescu (în paranteze — data nașterii) : Elena, căsătorită N. D. Rădulescu (ianuarie 1863), Petre (martie 1865 — mort prematur), Constantin (20 octombrie 1867), George (31 octombrie 1869 — mort prematur), Lucia (1871), George (1873), Maria (1881), Paulina (1882), Nicolae (1886). (Al. I. Odobescu, *Petre Ispirescu. Cuvîntare rostită în ședința Academiei Române din 11/23 decembrie 1887*, București, 1887).

17 Pe George Lurț, prietenul lui Ispirescu, îl găsim menționat în *Buletin. Gazeta administrativă*, XVI, 1847, p. 313 în calitate de secretar al redacției. *Buletinul* — după cum am arătat mai sus — apărea din 1846 la tipografia lui Carcalechi, sub privegherea acestuia. De meserie, George Lurț era „turnător de slove". În această calitate figurează în lista celor 12 lucrători ai tipografiei lui Carcalechi, publicată la finele cărții paharnicului Alexandru Geanoglu — Lesviodax, *Istorie bisericească prescurt cuprinzătoare de cele mai vrednice de știut întîmplări a sfintei biserici răsăritene, precum propovăduirea credinții, goanele, eresurile, soboarele ș.c.l. Acum întîiași dată tălmăcită din grecește în limba românească* ..., București, 1845. Lista de lucrători cuprinde patru „așezători de slove sau jățari", doi „tipăritori sau drugari" și șase „turnători de slove". Ispirescu nu e pomenit, ceea ce s-ar putea explica prin faptul că în 1845 el era încă ucenic, deci neîncadrabil printre meseriașii propriu-ziși.

Lurț a ajuns patron-tipograf. Își vindea Atelierul prin 1862, lui St. Rasidescu (*Arhiva tipografică română*, 1902, nr. 5).

18 Este vorba de două traduceri ale lui Atanasie N. Picleanu : A. Royer, *Ienicerii*, traducție liberă din limba elenă de . . . I—II, București, 1848 și Torquato Tasso, *Ierusalimul liberat. Poemă epică*. Traducție în proză de . . . I—II, București, 1852.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

19 Ispirescu figurează printre membrii „Asociației lucrătorilor tipografi", înființată la 8 septembrie 1858, de C. A. Rosetti, cu sprijinul lui Cezar Bolliac, V. Boerescu, pare-se, și al lui Heliade Rădulescu. Nu mult după înființare, retrăgîndu-se de la conducere C. A. Rosetti, deoarece voia să se dedice politicii, Ispirescu e printre aceia care (alături de Carol Göbl, Petrescu Conduratu, M. Tănăsescu etc.) împiedică destrămarea societății. „Asociația lucrătorilor tipografi în România" devine, în 1872, „Societatea de ajutor reciproc a lucrătorilor tipografi din România", iar în 1880 capătă denumirea de societatea „Gutenberg" (T. Georgescu, *Din trecutul și prezentul societății Gutenberg*, în *Revista jubiliară cu ocaziunea împlinirii a 50 de ani de existență a societății Gutenberg*, București, 1909, p. 11 și urm.).

Ispirescu a luat parte, în 1858, și la constituirea „Casei de economie și ajutor reciproc" a lucrătorilor tipografi, instituție anexă a societății sus-numite. Statutele acestei case, ca și bilanțul de venituri și cheltuieli în primul an de activitate, sînt semnate de un comitet, alcătuit astfel : președinte — C. A. Rosetti ; vicepreședinte — Scarlat Walter ; casier — I. Romanov ; membrii — Zisu Poppa, M. Gălășeanu și P. Ispirescu (G. Ionescu, *op. cit.*, p. 177).

20 *Fabulele* lui Florian serviseră ca izvor de inspirație unora dintre poeții vremii dar nu erau traduse în românește. Altminteri, Florian a fost unul dintre autorii foarte populari la noi în primele decenii ale veacului al XIX-lea (între 1780—1860 s-au tipărit în traducere, dintre povestirile și idilele lui, 18 titluri, însumînd 20 volume, V. Paul Cornea, *De la Alecsandrescu la Eminescu*, București, 1966, p. 49 și urm.).

21 „Tipografia lucrătorilor asociați" a fost înființată de Franz Göbl, Scarlat Walter și Petre Ispirescu prin mai 1865. Circumstanțele nașterii, precum și vicisitudinile existenței ei, fac obiectul cîtorva pagini ale *Jurnalului*. Printre cărțile tipărite la „Lucrătorii asociați" citățm : *Poezii populare ale românilor* de V. Alecsandri, *Poezii alte cunoscute cît și inedite* de D. Bolintineanu (pentru care tipografia a primit o medalie de argint la expoziția grafică din 1866 — v. p. 121), *Miosotis* de Gr. H. Grandea, volumele — azi rarisime — *Foi de toamnă* (poezii) de N. Georgescu și *Precepte și studii asupra proporțiilor corpului uman* de G. M. Tătărescu, precum și alte scrieri de Cezar Bolliac etc. etc.

Asociații — de fapt, din inițiativa și cu munca aproape exclusivă a lui Petre Ispirescu — au înființat la 1 august 1865, o foaie bimensuală, de dezbatere a problemelor profesionale, care va dura pînă în aprilie 1871 (periodicitatea apariților va fi neregulată). Gazeta, denumită *Tipograful român*, se va bucura începînd de la nr. 9, din 25 februarie 1870, de colaborarea stăruitoare a lui Heliade Rădulescu. Aflat într-o fază de proiecte delirante (v. *Documente și manuscrise literare*, I, p. 210—212) și de exuberanță publicistică neobișnuită, care avea de altfel să se încheie sinistru, cîteva luni mai tîrziu, Heliade abordează tot felul de subiecte, de la vechile lui marote (principii de ortografie) pînă la preocupările apocaliptice ale clipei. Așa de pildă, numerele 16 și 17 ale *Tipografului român* ne aduc partea a doua a unui *Tratat de ctematonomie* (?!), în baza căruia autorul își propune a analiza legile care „sînt în stare de a regula, administra și a face a prospera averile de orice natură".

22 Francisc Göbl, austriac de origine, născut în 1822, la Viena, a fost adus în țară la 1852, de mitropolitul Nifon, spre a conduce tipografia Mitropoliei, unde se imprimau cărțile bisericești. Prin 1859 a devenit mașinist șef în tipografia lui I. Romanov și St. Rasidescu. În 1865 se întovărășește cu Walter și Ispirescu, fundînd „Tipografia lucrătorilor asociați". După retragerea lui Ispirescu, survenită la începutul anului 1868, și moartea lui Walter (februarie 1877), Göbl rămase singurul proprietar al întreprinderii, devenită din 1884, „Fr. Göbl și fiii", cu brevet de furnizor al Curții.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

23 Bairactar = purtător de steag. Poreclă dată marelui vizir Mustafa Paşa (1775—1808).

24 Articolul la care se referă Ispirescu a apărut în *Românul*, din 7 septembrie 1867, sub titlul *Tipografia statului* şi iscălitura „Mai mulţi uvrieri tipografi". Cuprinde un program de măsuri, izvorît realmente din cunoaşterea situaţiei şi din experienţa unui om luminat, dotat cu spirit practic şi simţul prevederii. Pentru că paternitatea propunerilor îi revine lui Ispirescu, rezumăm aci principalele puncte: 1 — Fiecare minister să aloce o sumă pentru tipăriturile de care are nevoie, fiind obligat să le comande numai Tipografiei statului; 2 — Să se importe două maşini de turnat litere şi să se angajeze un maestru turnător şi unul gravor, care să aibă şi sarcina de a creşte ucenici; 3 — Tipografia să dispună de fondurile necesare achiziţionării şi tipăririi manuscriselor de cărţi didactice; 4 — Să se înfiinţeze un atelier de xilografie, condus de un maestru străin, care să pregătească elevi; 5 — Să se angajeze doi buni desenatori şi caligrafi români, care să creeze caractere de litere şi ornamente de bun gust; 6 — Să se aducă din străinătate „un prot" pentru maşini şi prese şi un specialist în compunerea oricărei lucrări de arte grafice, cu obligaţia de a creşte elevi; 7 — Să se importe o maşină de satinat şi o alta de riglat; 8 — Să se înfiinţeze o bună legătorie de cărţi; 9 — Să se desemneze o comisie de lucrători tipografi, care să alcătuiască un regulament de organizare a tipografiei şi să prevadă măsuri pentru asigurarea viitorului muncitorilor.

25 Sesiunea Societăţii academice române avusese loc între 21 august/1 septembrie — 15/27 septembrie 1867. Ordinea de zi cuprindea: definitivarea proiectului de statut, formarea diferitelor comisii, discuţii asupra sistemului ortografic, aprobarea bugetului, programa concursului pentru o gramatică a limbii române, măsuri pentru strîngerea de material necesar dicţionarului limbii române. În şedinţa din 31 august/12 septembrie a fost aleasă conducerea societăţii, pe baza noului statut, în următoarea alcătuire: preşedinte — I. Heliade Rădulescu; vicepreşedinte — Timotei Cipariu; secretar — A. Treboniu-Laurian. (Pentru funcţia de preşedinte candidase şi G. Barițiu). În aceeaşi zi, s-a dat publicităţii proiectul de ortografie, prezentat de T. Cipariu. Sesiunea s-a închis printr-un cuvînt rostit de A. Treboniu Laurian, care a făcut bilanţul discuţiilor şi al hotărîrilor adoptate. (*Analele Societăţii Academice*, I, 1867, Bucureşti, 1869).

26 Iosif Copainig, patron al unei tipografii, instalate cam pe la 1841—1842, în str. Doamnei, unde fusese mai înainte tipografia lui Walbaum. Teascurile şi literele le-ar fi cumpărat de la pitarul C. Pencovici. Copainig a adus prima maşină tipografică în Bucureşti, care va fi ulterior cumpărată de C. A. Rosetti, pentru tipărirea ziarului *Românul*. În atelierul său a învăţat meseria asociatul de mai tîrziu al lui Ispirescu, Scarlat Walter. Acesta a luat de soţie pe una din cele trei fete ale patronului, fiind temporar asociat la conducerea întreprinderii (G. Ionescu, *op. cit.*, p. 166). Ispirescu a funcţionat la Copainig din primăvara anului 1854 pînă în 1858. În 1859 tipografia lui Copainig s-a împărţit în două: o parte a trecut în posesia lui C. A. Rosetti, o alta în mîinile unui creditor neachitat. La Copainig s-au tipărit mai ales traduceri şi hîrtii oficiale. (De notat că din 1848 tipografia poseda caractere latine). O menţiune specială trebuie făcută pentru scrierea *Elvira sau amorul făr de sfîrşit*, „roman original" compus de D.F.B., pare-se, după cum am relevat de curînd, prima încercare de roman original la noi (Paul Cornea, *Primul roman românesc?*, în *Contemporanul*, din 26 ianuarie 1968).

27 Poezia *Vocea unui tipograf*, împreună cu alte trei bucăţi (*Viermele*, *Scatiul şi piţigoiul*, *Cocoşul şi căţelul*), a fost publicată de Al. Iordan în *Convorbiri literare*, nr. 6—8, LXVII, 1935, p. 327—333, după mss. 3282 B.A.R. În ms. 3282, poeziile *Vocea unui tipograf* şi *Cocoşul şi căţelul* sînt precedate de o notiţă caracteristică: „Următoarele două piese le-am arătat d-lui

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Grigore Tocilescu, un june prea cumsecade. La *Vocea unui tipograf* mi-a făcut oarecari observaţii pe care însumi le-am îndreptat. Aşa cum am refăcut pasajele indicate de dînsul mi-a zis că sînt bune. Eu o trec în întregul ei, aşa revizuită".

Îndărătnicia pe care Ispirescu o pune în îndreptarea versurilor, bizuită pe convingerea naivă că prin amendări succesive va capta un lirism rebel, se vede din mulţimea variantelor, mai ales din voinţa sa de a nu abandona în nici un caz travaliul poetic. *Vocea unui tipograf* are numai în *Jurnal* două versiuni, în afară de forma revizuită din mss. 3282, definitivată în februarie 1871. *Cocoşul şi căţelul*, la fel, are două variante, una din 1871, alta din 1876.

De notat că din cele patru poezii publicate de Al. Iordan şi socotite de el ca inedite, două, şi anume *Cocoşul şi căţelul* şi *Scatiul şi piţigoiul* fuseseră incluse de Ispirescu însuşi în volumul *Pilde şi ghicitori*, Bucureşti, 1880.

28 „Tipografia laboratorilor români" e întemeiată de Ispirescu la sfîrşitul anului 1868, împreună cu P. Jorjan, C. P. Conduratu şi legătorul I. Buznea, cu sprijinul preotului Petre de la biserica Mavrogheni şi a ginerului acestuia, Iancu Economescu, funcţionar. De la 7 septembrie 1877 ia denumirea de „Tipografia Societăţii academice române" iar din 1879 rămîne exclusiv în proprietatea lui Ispirescu, pînă la moartea sa. (Gr. Creţu, *op. cit.*, p. 12).

29 I. G. Valentineanu (1834—1910), ziarist liberal, născut la Piteşti. Implicat ca şcolar în revoluţia de la 1848, e arestat şi trimis la Kiev. La reîntoarcerea în ţară, colaborează la presa unionistă şi înfiinţează gazeta *Reforma* (6/18 septembrie 1859) care va apare, cu dese întreruperi, pînă la 6 aprilie 1888.

Teribilist şi gălăgios, Valentineanu are în vremea domniei lui Cuza mari supărări cu autorităţile. În articolul *Capitalul nostru*, din *Reforma*, 31 martie 1863, el enumeră cu vădită mulţumire de sine „închisorile, procesele de presă, amendele şi avertismentele cu care furăm onorat de guvern în curs de 4 ani de zile". Ar fi avut nu mai puţin decît 21 procese de presă, două avertismente, cîteva amenzi şi ar fi fost arestat de 10 ori ! Trebuie să recunoaştem că palmaresul acesta nu e tocmai obişnuit.

Primul avertisment l-a primit la 20 octombrie 1859, pentru un articol în care pleda cu înflăcărare cauza împroprietăririi ţăranilor (*Reforma*, din 15/27 octombrie 1863). Arătînd, ca şi Bălcescu odinioară, că în cazul unui atac duşman ţăranul nu va sări să-şi apere patria, întrucît el nu e stăpîn pe pămîntul său, îi apostrofa astfel pe membrii corpurilor legiuitoare : „Daţi drepturi şi pămînt ţăranului, de voiţi să vă apere căminul şi patria ; daţi cînd vă cere, căci cînd veţi vol voi, poate că atunci va fi prea tîrziu... Avem de exemplu alte ţări, unde săteanul ş-au căpătat drepturile cu sîngele lui şi fără voia proprietarului".. Avertismentul i l-a dat — lucrul merită reţinut — Ion Ghica. Pentru multe din conflictele de mai tîrziu ale lui Valentineanu cu guvernul inocenţa sa n-ar fi tot atît de uşor de dovedit.

I. G. Valentineanu a scris multe lucrări politice ocazionale, de tip pamfletar, căci se simţea în largul său cînd suscita vîlvă şi devenea obiect de discuţie. Probabil că astfel îşi compensa mediocritatea carierei. De un mai mare interes sînt : *Biografia oamenilor mari scrisă de un om mic*, Bucureşti, 1859 (exemplar incomplet la B.A.R. ; există şi o ediţie din Paris, 1859) şi *Din memoriile mele. O pagină de istorie modernă. Alegerea, detronarea şi înmormîntarea lui Cuza Vodă, 1859, 1866, 1873*, Bucureşti, 1898. Împreună cu bizarul personaj care a fost mazzinianul M. A. Canini, a pus bazele unei adevărate „industrii" a traducerilor libretelor de operă. (v. Paul Cornea, *De la Alecsandrescu la Eminescu*, p. 50, 53).

30 Scarlat A. Creţulescu (1810—1873) a servit întîi în armata rusească, intrînd în 1831 în miliţia naţională, unde a ajuns colonel. Demisionat din armată, a fost ministru al cultelor sub Alexandru Ghica. În ultimele zile ale domniei lui G. Bibescu, după atentatul comis împotriva

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

domnului, la 10 iunie 1848, l-a înlocuit pe Iancu Manu în fruntea poliției, într-o încercare disperată de a salva situația. Victoria revoluției l-a menținut efemer în fruntea gărzii naționale, dar l-a obligat apoi să se exileze. Ulterior, a jucat un rol politic șters. După înfăptuirea actului de la 24 ianuarie 1859, a făcut parte din delegația Adunării elective trimisă la Iași spre a anunța lui Al. I. Cuza alegerea sa ca domn al Țării Românești.

31 Vasile Boerescu (1830—1883), născut în București, studiază la Sf. Sava, și, între 1850—1855, la Facultatea de Drept din Paris. La întoarcerea în țară e întîi profesor la Sf. Sava, apoi trece la Facultatea de științe juridice, înființată în 1859. Liberal moderat și unionist convins, membru al Adunării elective, Boerescu joacă un rol important în alegerea lui Alexandru Ioan Cuza. Ministru de justiție la 1860, cînd propune abrogarea pedepsei cu moartea, Boerescu se apropie de conservatori sub Carol I, făcînd parte dintr-un cabinet D. Ghica, în 1868—1869, și fiind ministru de externe în guvernul lui Lascăr Catargiu, între 1873—1875, cînd semnează prima convenție comercială cu Austro-Ungaria. După războiul de independență se apropie de I. Brătianu, fiind din nou ministru de externe, de la 1879—1881.

Boerescu a întemeiat la 5 decembrie 1857 ziarul *Naționalul*, jurnal politic comercial (de la 9 iunie 1858 devenit „politic, comercial și literar"), care va apare, bisăptămînal, pînă la 11 mai 1861 (dar sub direcția sa numai pînă la 29 mai 1860). La *Naționalul* și-a desfășurat activitatea de cronicar muzical N. Filimon. În 1868 a fundat organul politic *Presa* (18 februarie 1868—28 aprilie 1876; 23 ianuarie 1877—14 mai 1881).

Boerescu a publicat cîteva lucrări politice (*Mémoire sur la question politique et économique de la Moldo-Valachie*, Paris, 1855; *La Roumanie après le traité de Paris*, Paris, 1856), mai multe scrieri juridice (între altele, *Jurisdicțiunea consulară în România*, București, 1865; *Drepturile României întemeiate pe tratate*, București, 1874) și e autorul unui *Proiect pentru reorganizarea instrucțiunii publice* (1863).

32 La tipografia ziarului *Naționalul* s-au tipărit următoarele publicații (excepțînd *Naționalul* însuși): *Nikipercea*, gazetă de satiră și umor, înființată de N. T. Orășanu (23 iulie 1859), începînd de la 3 septembrie 1859; *La voix de la Roumanie* a lui Ulysse de Marsillac (26 ianuarie/17 februarie 1861) din ianuarie 1862; *Țăranul român*, condus de I. Ionescu de la Brad, de la primul număr (12 noiembrie 1861); *Buciumul român* al lui Cezar Bolliac, de la 15 decembrie 1862; *Gazeta tribunalelor*, sub redacția lui Aristide Pascal, de la 24 decembrie 1860.

33 Emanoil Protopopescu-Pake (1843—1893), fiu al unui preot de la biserica Negustori, a făcut studii la Geneva și Paris, fiind la întoarcere avocat și profesor de drept administrativ la școala comercială din București. Prefect al poliției și primar al Capitalei, a inițiat multe lucrări edilitare, între care tăierea magistralei est-vest, din spre Pantelimon spre Cotroceni.

34 După două avertismente pentru articole „tendențioase și neexacte", *Românul* e suspendat pe 10 zile, la 15 mai 1864, prin hotărîrea ministrului de interne, M. Kogălniceanu. Șapte săptămîni mai tîrziu, decretul nr. 797, din 9 iulie 1864, îi curmă definitiv existența „pentru neîmpăcatul rezbel ce declarase guvernului și pentru violența articolelor sale" (*Monitorul*, nr. 152, 10/22 iulie 1864). Încercările lui Rosetti de a-și continua activitatea ziaristică sub alte firme nu sînt încununate de succes. O foaie, *Libertatea*, scoasă printr-un interpus (I. Fălcoianu), durează doar cîteva zile. *Conștiința națională* (25 martie—25 aprilie 1865) eșuează și ea datorită ostilității autorităților. De-abia după detronarea lui Cuza, *Românul* își va putea relua apariția, la 13 februarie 1866. Amănunte despre presa „rosettiă"-stă la Marin Bucur, *Ziare din constelația Românului (1864—1866)*, în *Studii de istorie a literaturii române. De la C. A. Rosetti la G. Călinescu*, București, 1968.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

MIHAIL KOGĂLNICEANU

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

I

[1839]

[*Ciorna unui discurs despre istoria culturii și a literaturii române*] [1]

Bien des écrits ont été publiés sur la Moldavie et la Valachie; les uns ne s'occupant que de politique, n'ont été que de circonstance, ils sont tombés bien vite en oubli; d'autres, prenant pour tâche soit la statistique, soit l'histoire des deux Principautés, resteront sans cesse autant que leurs assertions seront vraies, et qu'elles n'auront pas été inspirées par les différentes passions qui agitent notre époque. Plusieurs écrivains consciencieux ont excellé dans cette dernière partie. Nous ne citerons que Del Chiaro, Raicevitsch, de Bawr, général distingué de Catherine la Grande, Gebhardi et surtout Engel qui, par son histoire de la Moldavie et de la Valachie, le premier a fait connaître à l'Europe les annales des deux Principautés [2]. Mais aucun encore, que je sache, ne s'est occupé à décrire les progrès intellectuels que les Moldovalaques ont fait dans la civilisation et dans la littérature, surtout dans les dernières dix années. Certes, Messieurs, ce serait une belle tâche qui donnerait de graves résultats, et prouverait ce que peut faire une volonté ferme et immuable. Mais une pareille tâche demanderait de vastes connaissances, une longue perseverance, et une grande connaissance de l'histoire et des mœurs des deux Principautés. Je n'ai ni les moyens ni le temps nécessaires à une pareille occupation. Je m'efforcerai cependant, Messieurs, à vous donner dans un cadre étroit, une petite esquisse de ces progrès, et vous verrez, Messieurs, ce que peut en attendre celui qui à un pareil travail vouerait ses veilles.

Certes c'est une grande audace à moi que d'oser élever la voix dans une société qui compte pour membres les personnages les plus distingués de l'empire de Pierre le Grand. Mais, Messieurs, vous êtes autant généreux et indulgents que vous êtes grands et connaisseurs de ce qui est beau. Vous excuserez, j'en suis sûr, mes défauts en faveur du motif, et dans mes faibles accents vous ne verrez qu'un ardent désir à vous faire connaître deux pays dont les travaux se lient nécessairement à vos travaux.

Messieurs, les mêmes Daces, Gètes, Kozares, Avares, Alains, Avares*, Huns, Goths qui ont silloné du sabot de leurs chevaux les plaines de la Nouvelle Russie, ont parcouru les montagnes parfumées et les riches campagnes de la Moldavie et de la Valachie. Les mêmes tumulus —, pour me servir d'une expression de l'illustre vice-président de cette société [3] qui, nous en sommes fiers, a vu le jour dans notre Moldavie — qui cou-

* Repetat în textul original.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

vrent vos plaines aux prestigieux mirages d'une armée de tombeaux, se retrouvent en quantité innombrable à chaque pas dans nos deux provinces. Nos fouilles nous récompensent par la découverte des objets qui ont beaucoup d'analogie avec les découvertes de vos fouilles. Vos travaux si louables, Messieurs, ne seraient qu'incomplets s'ils n'étaient liés intimement avec la marche intellectuelle qu'a lieu aujourd'hui en Valachie et en Moldavie. Trop d'intérêts ont lié dans les anciens temps la Moldavie et la Nouvelle Russie, pour qu'aujourd'hui encore, ces deux pays soient separés, surtout sous le rapport scientifique. Même climat, même sol dans beaucoup de contrées, mêmes mœurs et langue, mêmes événements. [...]

La Moldavie et la Valachie, Messieurs, y compris la Boucovine et la Bessarabie, par une fatalité inconcevable ont été destinées, dès les plus anciens temps, à servir de théâtre aux luttes les plus sanglantes: sous le nom de Dacie, ces lieux ont vu flotter les drapeux de Darius, d'Alexandre et de Lysimaque. Trajan conquit la Dacie et la peupla de colonies romaines. Mais bientôt les romains, maîtres du monde, se virent esclaves là où ils avaient commandé en maîtres. Les colonies de la Dacie furent dispersées sans être anéanties. Toutes les nations barbares, à commencer par les Alains, les Avares, les Gottes, les Huns qui au moyen âge changèrent la face de l'Europe, passèrent et repassèrent sur les deux Principautés. Il en fût de même dans les temps modernes. Les Hongrois, les Polonais, décidèrent dans nos deux pays la plupart de leurs querelles avec la Turquie. Les Impériaux, successeurs des Hongrois, conquirent la Moldavie et la Valachie qui, plus tard, furent aussi le théâtre où figura Pierre le Grand, et les plus illustres généraux de la Russie. Ainsi, Messieurs, toutes ces nations ont laissé sur le sol de la Principauté des vestiges de leur passage, des monuments de leur existence, des bénédictions ou des malédictions, pour leurs bienfaits, ou pour leurs calamités. Pierrele Grand, le rand homme par excellence, a laissé, Messieurs, en Moldavie un souvenir qui ne s'effacera jamais. Nos chroniques sont pleines des traits qui montrent sa grande âme et son génie surnaturel. Elles fourniraient de belles pages à celui qui écrirait l'histoire du grand empereur [4]. Il n'y a que dix ans Messieurs, que nos deux provinces jouissent d'une paix heureuse, — bienfait de l'Auguste protecteur de la Moldavie et de la Valachie —, et déjà la face des pays est presque changée. Tout est progrès. Une administration paternelle y est établie, des lois sages ne font plus trembler l'innocent, des écoles, des gymnases sont établies dans les villes et dans les villages, les sciences et les belles lettres sont en honneur; plusieurs jeunes gens à talent s'y unient; des fouilles, quoique insignifiantes encore, sont entreprises et leurs produits ont etonné, par leur richesse, l'Europe.

Rien que dans une petite fouille on a découvert, aux environs de Galatz, une ville romaine entière, des statues, des lampes, des tombeaux sculptés, des inscriptions du plus grand intérêt, et 3700 médailles dans un seul pot [5]. Toutes les nations passées reviennent, pour ainsi dire,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

au jour. En Valachie les découvertes n'ont pas été moins grandes. On a découvert dans un seul endroit des vases, un diadème, des bracelets, tout en or pur, et d'un poids de plus de vingt livres. Dans un autre endroit, encore en Valachie, on a découvert des tablettes en airain, donnant droit de naturalisation romaine à plusieurs soldats dont les noms sont cités et qui s'étaient distingués dans les guerres contre les barbares. Ces tablettes sont uniques [6]. Mais je me borne à ces trois exemples, ils suffiront, Messieurs, pour vous convaincre des lumières qu'on pourra obtenir, lorsque des fouilles régulières seront entreprises. Combien de doutes, combien de lacunes seront éclairées dans l'histoire. De retour à Jassy, je ne manquerai pas de vous envoyer copie, ou description détaillée de ces découvertes, et de celles qui ont lieu chaque jour, persuadé qu'elles sont de la plus grande importance pour votre société.

Mais revenons à un autre point, non moins intéressant, je veux parler de la littérature moldovalaque, ou, pour mieux dire, române, comme nous autres indigènes l'appelons. Toutes les littératures, grandes ou petites, ont eu l'honneur d'une biographie, si je puis m'exprimer ainsi; notre littérature seule en a été privée injustement. Il est impossible, Messieurs, dans un simple discours, de réparer cette lacune, mais en peu de mots je tâcherai, Messieurs, de vous en donner un apperçu général, et vous vous convaincrez aisément, Messieurs, qu'elle ne mérite pas tout-à-fait un pareil oubli et qu'elle possède de bons et excellents ouvrages. Notre langue avant tout, Messieurs, est latine, les deux tiers de ses mots, de ses constructions, de ses tours de phrases sont latines. L'autre tiers est un composé de mots goths, slavons, turcs, grecs et français. Elle s'est enrichie de toutes les nations qui ont parcouru le sol de l'antique Dacie, mais la construction principale en est toujours restée latine, et c'est pour cela aussi, Messieurs, qu'elle approche plus que le français de la langue mère. Elle en a conservée encore le nom, elle s'appelle langue române — limba română ou româneascâ. Il serait difficile de prouver quand, comment, dans et d'après quels principes notre langue s'est formée peu à peu, dans son état d'aujourd'hui. Ce sera une difficulté que je ne tâcherai point de déssoudre.

Je ne suis non plus de ces littérateurs fanatiques qui prétendaient qu'Ovide était un poète român parce qu'il était romain et qu'il avait habité la ville de Tomis. Non, notre littérature n'est pas si ancienne; telle que nous la connaissons aujourd'hui a commencé dans le quinzième siècle, un siècle après la fondation de la Principauté de Moldavie et deux après celle de la Valachie. Les plus anciens documents româns que nous connaissons ne datent que de ce siècle. Ce sont des chants populaires, quelques petites chroniques. Car les affaires du pays, les annales du pays, le service divin, tout était en slavonne, suite du long séjour des Bulgares et de la haine des Româns contre les catholiques. A la fin du seizième siècle commença la littérature proprement dite. Quoique déjà dès l'année 1500 il y eut en Moldavie des imprimeries, on n'y imprimait pourtant que des ouvrages slavons; la bible, le plus ancien monument de la littérature slavonne est imprimée en Moldavie en 1506. En 1580 un luthérien

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

juge de Cronstadt en Transylvanie, imprima dans cette ville un livre de sermons ; ce fut notre premier livre român imprimé. [7] À peu près dans le même temps, fleurissait en Moldavie le vornic Ouréké, premier historien moldave, car je ne compte pas comme historien le moine Missaïl, son prédécesseur, mais dont les ouvrages peu importants ne sont guère connus. Ouréké, homme instruit dans les langues grecque, latine, slavonne, polonaise et hongroise, élevé de Peutzer — qui avait été appelé à être professeur à l'université de Cotnar [8], établie par le Despote Héraclide —, écrivit avec un talent consciencieux la vie des princes de Moldavie jusqu'à Aaron [9]. Son ouvrage en forme de chronique contient aussi l'histoire de l'ancienne Dacie, les conquêtes de Trajan, les invasions des Barbares, et donne beaucoup de détails sur les peuples contemporains. Ouréké ouvrit la carrière. Miron Costin le père, second historien de la Moldavie, le suivit au milieu du dix-septième siècle. Il refondit le résumé de l'histoire nationale d'Ouréké, et le continua jusqu'aux princes dont il était contemporain. Occupant le premier poste de son pays, celui de grand chancelier de la Principauté, il fut à mesure de pénétrer le secret de toutes les actions importantes du prince. Les détails qu'il donne sur la cour des hospodars peuvent* encore servir comme modèle de narration. Aussi les étrangers eux-mêmes le regardent comme un grand historien. Ses ouvrages furent traduits en grec, par ordre du prince Grégoire Ghica. Le manuscrit en a été porté par Messieur de Peyssonnel dans la bibliothèque royale à Paris. On en trouve des extraits dans le onzième volume de *Notices et extraits des manuscrits de la bibliothèque du roi*. Un long éloge de Miron y précède son ouvrage [10]. Dans le même temps, en 1640, une grande révolution favorable à la littérature nationale, dont les Moldaves ont été les premiers à s'en occuper, eut lieu en Transylvanie, Valachie et Moldavie. Le premier Racotzi, prince de Transylvanie, ayant embrassé la religion protestante, et voulant que les Româns, qui feraient et font encore les deux tiers de la population de la Transylvanie, adoptassent la même religion, ordonna la traduction des livres saints en langue române [11]. Bientôt ces ouvrages, remplis de citations en faveur des protestants, passèrent les Carpathes et inondèrent la Valachie et la Moldavie. Tous ceux qui jusqu'alors n'avaient entendu le saint service qu'en slavon, s'empressaient de lire la parole de Dieu et de la comprendre dans leur langue. Les princes de Moldavie et de Valachie, Basile l'Albanais et Mathieu Bassarab, pour remédier au mal, s'empressèrent vers l'année 1640 de faire traduire aussi les livres saints, mais conformément au texte primitif et nullement défiguré. Les codes des deux Principautés furent imprimés en même temps dans des imprimériès românes nouvellement créées, et la littérature prit enfin son essor [12]. Basile établit alors dans le couvent des Trois Saints un gymnase célèbre. Plusieurs hommes distingués s'y formèrent, tels que le logothète Evstrati, légiste distingué, le spatar Cîrnul Milescou, précepteur de Pierre le Grand, etc., etc. Dosoftei, métropolitain de la Moldavie, le poète par excellence, traduisit en vers les psaumes de David, et ce livre encore sert de modèle à nos poètes. Grave, majestueux, et en même

* În textul original : peut.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

temps simple, il a su produire mieux que tout autre la noble poésie du roi-prophète. Après lui vint bientôt en Moldavie, Nicolas Costin, fils du vieux Miron ; il assista au régne de Cantemir, le dernier prince moldave, vit le grand homme de Russie, se plût à écrire dans son admiration tout ce qui se rapportait au civilisateur de la Russie, vit et pleura les malheurs qui commencèrent à accabler notre pauvre patrie, dès le commencement du régne du premier prince fanariote, Nicolas Mavrocordat. En même temps que lui, Cantemir contribua tant aux progrès de la littérature moldave. Ses ouvrages sont connus de toute l'Europe. Historien, philosophe, homme d'état et de piété, musicien, il écrivit et se distingua dans toutes les branches. En même temps que Cantemir, et que Costin Miron, le hetman Neculce consacrait ses veilles aux annales de sa patrie. Guerrier célèbre, il fut grand historien. Après la paix de Prouth, il suivit son maître en Russie où Pierre le Grand donna un asile au prince Cantemir et à cent familles nobles de la Moldavie. Il y resta dix ans et de retour de nouveau en Moldavie, éloigné des affaires politiques, il assista en spectateur désolé au régne tyranique des Mavrocordats, et écrivit ces pages qu'on ne peut lire sans pleurer. La Valachie jusqu'alors n'était nullement occupée de littérature qui était en entier le domaine des Moldaves. Mais sous le prince Brancoveanu, contemporain de Cantemir et aimant les belles lettres se montra tout-à-coup Radu de Greceano [13]. Enflammé d'un ardent amour pour la patrie, il marcha sur les traces de Ouréké et de Costin, et écrivit dans un corp d'ouvrages l'histoire des princes de Valachie, depuis 1241, établissement de la Principauté de Valachie. Mais alors eut lieu cet événement funeste dont les plaies après un siècle passé ne sont pas encore guéries dans les deux Principautés. Démètre Cantemir, prince de Moldavie, se sauva en Russie en 1711, Démètre Cantacuzène, prince de Valachie, fut étranglé dans le four de Bostandgii à Constantinople, en 1716 [14]. A leur place furent nommés des princes fermiers, fanariotes. Toutes les institutions tombèrent en décadence. Les Moldaves et les Valaques, pleurant sans cesse pendant plus d'un siècle les malheurs de leurs pays, ne songèrent plus à la littérature nationale. Ce n'est que de temps en temps qu'on voyait encore sortir de sous presse quelques pâles ouvrages et encore ceux-là venaient de la Transylvanie, qui, à son tour, s'était emparée du droit de fournir des livres aux peu de gens qui s'occupaient encore de la littérature romane. C'est dans ce temps que paraît l'histoire fabuleuse d'Alexandre le Grand, écrite par un moldave ; elle date du commencement du dix-septième siècle, puisque Miron Costin la sache déjà, mais elle ne fut imprimée que vers 1780 [15]. *Argire et la belle Hélène aux cheveux d'or*, poème allégorique, représentait la conquête de la Dacie par Trajan [16]. Cet état de choses malheureux dura jusqu'en 1812. Alors apparut en Transylvanie Ditzio St. Martin, son ouvrage de l'origine des Romans en main [17]. Il ranima le courage abattu des Moldovalaques, leur prédit que de beaux temps allaient revenir, leurs rappela dans un style chaud, énergique, la grandeur de leurs ancêtres. Le livre fit des merveilles et intérieurement et à l'extérieur. Son style est une arme

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

tranchante qui blesse, tue les préjugés et l'ignorance, qui luit * et, comme un signe de victoire, réunit tous les patriotes. Chacun commença à connaître ses droits, et les sacrifices qu'en demandait la patrie. À côté de lui s'éleva Sinkay, autre transylvain. Il travailla pendant trente ans à une chronique immense comprenant tous les faits et gestes de la nation romàne. C'est un ouvrage immense d'érudition. Les gens de lettres pourront en jouir bientôt car il est maintenant sous presse à Iassy dans l'imprimerie de la Métropole [18]. Les Moldaves et les Valaques commencèrent alors à ne plus avoir doute du nom de român, nom que par mépris ils donnaient à leurs paysans au lieu de manants. Plusieurs fréquentèrent les universités étrangères; la révolution de 1821 [19], quoique tout-à-fait étrangère aux intérêts moldovalaques, contribua cependant immensément à révéiller le caractère abattu. Comment pouvions nous rester étrangers et froids à cet enthousiasme qui enflammait tant de nobles cœurs, à ce cri de liberté qui retentissait depuis le sommet des Carpathes jusqu'aux rives de l'île de Minos? Le calme se rétablit, mais après beaucoup de sang innocemment versé. Les Moldaves et les Valaques regagnèrent le droit des princes indigènes. Leur premier devoir fut d'instituer des écoles nationales. Le collège de Saint Sava fut établi à Bucarest et le gymnase des Trois Saints, établi en 1640 par Basile l'Albanais sortit de ses cendres [20]. Une jeunesse ardente de s'instruire accourut sur les bancs, des professeurs furent requis de la Transylvanie.

Des talents se montrèrent. En Valachie, Jean Vacaresco, surnommé avec raison l'Anacréon des Romàns, se montra par ses belles poésies aussi douces que le miel, digne de son épithète. Lazar, directeur de gymnase enseignait la philosophie allemande. En Moldavie, le postelnic Alexandre Beldiman par sa traduction d'Oreste, son voyage dans les Carpathes et plusieurs autres ouvrages, rappela aux Moldaves qu'on pouvait être noble et homme de lettres [21]. Jean Teutou, traducteur des *Ruines* de Volney, et poète suave ne fit que se montrer. Il mourut à Constantinople, presque en même temps que Daniel Scavinski [22]. Ce jeune homme né en Boucovine, ayant un talent rare pour la poésie, comme il l'a prouvé par un poème *Voyage au Slanic*, éprouva le même sort que Gilbert. Ne pouvant supporter la misère, il mourut empoisonné. Ceux qui lui refusèrent du pain pendant sa vie, lui payent aujourd'hui un vain tribut d'admiration. Bientôt après, le traité d'Adrianople vint rendre aux Moldovalaques tous leurs anciens droits; nous eûmes une patrie, nous comprîmes ce que nous devions à cette patrie, et à l'Auguste Protecteur qui venait de nous la rendre. Depuis lors, tout fut progrès. Nous avons fait plus dans ces dernières dix années que nous n'avons fait dans cinq siècles. Des talents inconnus se montrèrent dans tous les genres. Et aujourd'hui nous avons une littérature jeune, mais forte, enthousiaste. Son but n'est pas encore assez claire, mais il le sera car nous avons de la bonne volonté, et un ferme espoir dans l'avenir. Tout nous sourit. Des académies, collèges, gymnases sont établis dans les capitales, des écoles commerciales dans toutes les villes chefs-lieux, plus de trois mille écoles

* Lecțiune nesigură.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

lancasteréennes sont établies en Moldavie et surtout en Valachie. Une société d'antiquités et d'histoire naturelle est établie à Iassy, deux musées, l'un à Iassy, l'autre à Bucarest, des écoles des arts et métiers, des séminaires.

Notre littérature se partage en trois grandes divisions : la littérature ancienne qui comte pour derniers auteurs Radu Greceanu et Radu Popescu en Valachie ; en Moldavie, Démètre Cantemir, Nicolas Costin et le hetman Neculce. La littérature de la décadence ou fanariote ; elle date depuis 1711, jusqu'en 1812. Hors quelques ouvrages parus en Transylvanie et la suite aux annales de Moldavie écrites par Elie Karp [23], tout est pâle, sans couleur, la langue est corrompue, ce n'est plus la naïveté d'Ouréké, le style chaud, le nerf, le ton noble des Costin. Les auteurs s'empressent de faire de leur langue un mélange ridicule de tous les mots albanais, turcs et grecs faisant le fonds du langage grec du Constantinople. Tout cela forme une langue inintelligible, affectée, vague, courtisanesque, incapable de rien produire de bon. Aussi cette littérature est-elle tombée bien vite en oubli, avec les noms de ceux qui l'ont formée. La littérature nouvelle commence en 1812, époque de la publication de *l'Origine des Româns* par Ditzio St. Martin, et de son *Histoire ecclésiastique* [24]. Ditzio St. Martin est l'auteur de notre littérature moderne. Son ouvrage ranima, comme je l'ai déjà dit, le courage abattu des Româns et purifia leur langue ; il voulait avant tout être român. Son ouvrage produit un tel bruit qu'une querelle littéraire s'excita entre lui et un savant viennois ; la querelle dura presque dix ans [25].

Jusqu'en 1830 il n'existait que deux imprimeries dans toute la Principauté. Asaki en établit une troisième qui encore aujourd'hui est la meilleure. Le bésoin d'un théâtre national s'était fait sentir, il fut le premier à s'en charger. Avec peu de moyens il composa une troupe de jeunes gens, et les Moldaves, qui la plupart croyièrent impossible de voir une pièce dans leur langue, assistèrent aux représentations nationales. C'est encore lui qui coopéra puissament à la formation de la société et du musée d'antiquités et d'histoire naturelle. Voilà, Messieurs, l'homme qui sacrifia toute sa vie aux progrès intellectuels de sa patrie. Ses œuvres le jugeront. Eliad s'éleva bientôt en Valachie. Élève du fameux Lazar, il mit en pratique toutes les leçons de son maître. C'est le meilleur poète de la Valachie, il mérite d'être connu et traduit dans toutes les langues. Surtout le *Séraphin et le Chérubin* est un chef d'œuvre. Ce qu'Asaki fit pour la Moldavie, lui le fit pour la Valachie. Il publia des livres élémentaires, rédigea le premier journal valaque, *le Courrier*, établit une magnifique imprimerie, créa le théâtre valaque, se mit surtout à réformer la langue et accueillit [et] encouragea plusieurs jeunes gens à talent. César Boliak, Grégoire Alexandrescou se montrèrent ses dignes élèves. Le premier, connu par ses méditations, se voua au théâtre. Le second se plaça par ses poésies à côté de son maître. Tantôt satyrique et mordant il frappe les vices du siècle, tantôt doux et naïf, il chante des vers aussi doux que le miel. À côté et peut-être plus haut qu'eux vient se placer le professeur Aristia, par sa traduction de l'Iliade [de] Homère. Jusqu'à présent il n'en a publié que

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

six livres, mais ils suffisent pour le placer au premier rang des poètes româns. En le lisant on croirait lire Homère. Il a su se créer une langue à lui, toute chaude de poésie ; au premier coup d'œil il étonne, au second il ravit ; un seul reproche peut lui être adressé justement : il imite trop Ronsard, le chef de la pleïade française, il recherche trop les épithètes homériques ; il greffe trop le român sur le grec [26]. Voilà les premiers poètes de la Valachie. Parmi les poètes secondaires méritent d'être cités Paris Mumuleano et surtout Pano, qui publia un recueil de chants populaires, et la traduction en vers du *Nouveau Érotocrite*, roman grec. Revenons maintenant aux poètes moldaves. Dans l'espace d'un lustre nous avons perdu, Messieurs, trois jeunes poètes qui donnaient les plus brillantes espérances [27]. Jean Teoutou, traducteur des *Ruines* de Volney et auteur d'un recueil de poésies aussi suaves que le parfum de la rose, mourut à Constantinople, tandis que Daniil Scavinski se suicidait à Iassy, comme Gilbert. En 1835, mourut aussi Alexandre Hrisoverghi, aide-de-camp de son altesse notre prince régnant. Ce jeune poète n'eut que le temps de montrer son génie ; son ode aux ruines de Neamtzo, la forteresse d'Etienne le Grand, encite l'enthousiasme des cœurs les plus froids. Mais d'autres poètes, jeunes et pleins de foi dans l'avenir se sont élancés dans l'avenir. Constantin Negruzzi s'est fait connaître du public littéraire par *l'Aprodu Purice*. Son style fait pour le combat est enthousiaste, piquant, fécond, vif, poétique. Depuis, une foule d'auteurs se succédèrent dans toutes les branches, surtout dans la poésie. George Asaki en Moldavie et Jean Vacaresco en Valachie introduisirent les premiers une prosodie dans la poésie române. Tous les deux nourris dans la littérature de Pétrarque, en reproduisirent les constructions et les idées. Vacaresco passe aujourd'hui à Bucarest une vie de poète gentilhomme. Un petit poème *Une nuit à Vacaresci* tient la première place entre ses oeuvres. L'aga George Asaki au contraire est un homme universel. De retour dans sa patrie en 1812 il ne vit que ténèbres et ignorance. Il eut le courage de combattre corps-à-corps les ennemis de la civilisation. Il débuta par des poésies qui présentaient ses talents. Puis au collège grec établi par le prince Callimaki, il tint un cours de mathématiques en langue nationale ; après la nomination de Jean Sturdza à la Principauté de Moldavie, il insista pour que les écoles nationales fussent rétablies. Ses efforts furent récompensés. Il fut nommé en 1826 référendaire de l'instruction publique, et il tient cette place jusqu' aujourd'hui. Bientôt il eut le bonheur de voir établies des écoles normales dans toutes les villes de la Principauté.

Comme il y avait avant tout besoin de livres élémentaires, il s'occupa aussi de cette branche, publia des traités d'arithmétique, géométrie, algèbre, l'histoire de Russie, un recueil de fables ; le premier journal moldave apparut en 1828 sous sa rédaction. Il continue encore aujourd'hui par la traduction des balades de Victor Hugo [28], de plusieurs élégies et pièces de Chénier et de Pouchkine. George Krupenski, c'est un talent poétique tout-à-fait original. Le peu qu'il a publié jusqu'à présent dénote du génie et l'espoir que pourvu qu'il le veuille, il pourra devenir notre premier poète [29]. Rien ne lui manque hors l'application. Alexandre Donitsch versé

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

dans la littérature russe, nous a fait connaître le premier les fables de Krilоff [30]. La fable c'est un talent, c'est son fait. Quoique Asaki, Eliad, Alexandrescou aient publié chacun des fables, lui les a tous surpassé par sa bonhommie, sa naïveté; c'est enfin, nous ne craignons pas de le dire, notre La Fontaine. Quant à notre poésie dramatique elle est toute à faire; bien que Beldiman, Eliad, Asaki, Aristia, Negruzzi, Hrisoverghi, s'y soient appliqués, ils n'ont publié que des traductions de drammes français et allemands. Ce sont des traductions où ils ont montré du talent mais nullement montré rien de neuf, mais nullement une littérature dramatique. Un seul, Mathieu Millo de Moldavie nous a fait connaître quelques bluettes, étincellantes de verve comique et de gaîté : *La Cucoana Măriutza* nous fait espérer qu'il lui est réservé de poser les fondements de notre poésie dramatique [31]. Mais, Messieurs, nous ne devons pas passer sous silence un genre de poésie qui nous est particulier; ce sont les chansons populaires, elles sont par milliers, un grand nombre ont toute la suavité des fleurs. Le pâtre et le chasseur sur le sommet des Carpathes, le laboureur dans les plaines de la Basse Moldavie, en font ressentir les airs. La musique en est si tendre, si pure, elles s'adressent tout au coeur, qu'on ne peut les entendre sans être ému. Plusieurs sont du temps d'Étienne, d'autres du temps de Cantemir, surtout cette marche :

„Allons frères, vivons bien
Vivons nous entre nous
Voilà les temps qui arrivent
De l'infortune et des tourments".

Il n'y a que Pan qui en a donné un petit recueil, mais on pourrait en faire de gros volumes. La plupart de ces chansons sont élégiaques et érotiques, d'autres racontent la vie des brigands célèbres, tels que Boujor, Iamandi [qui ont]* laissé dans les villages des souvenirs ineffaçables. Le grandiose, le terrible étonne toujours. Plusieurs de ces chansons sont faites par des simples paysans; elles sont sans art, tout est nature rustique mais aussi les idées en sont si poétiques, si naïves; que de beautés mâles et originales. D'autres sont faites par de jeunes gens, par de grands boïards, par des dames. Dans ces derniers temps les chansons du grand logothète Konaki ont obtenu une réputation populaire aussi étendue que l'ancienne Dacie. Qui est-ce qui ne connaît pas †... †** Plusieurs ballades populaires existent; les unes dans la bouche du peuple, les autres en manuscrits, mais généralement répandues, tels que la mort du prince Grégoire Ghica, le supplice des boïards Bogdan et Couza, la prise de Hotin, la sentinelle et l'ombre d'Étienne le Grand, faite par Stamati[32]. Si notre poésie est riche, elle le deviendra encore plus, car pour nous c'est notre période poétique maintenant, la prose l'a surpassée. Nous comptons de bons ouvrages dans toutes les branches. En Théologie, son eminence le métropolitain de Moldavie, Benjamin, consacre tout le temps que lui laissent ses occupations archiépiscopales *** à enrichir cette science chrétienne. Il a traduit ou

* „Qui ont" şters în textul original.
** Fraza neterminată în textul original.
*** In original: *archiépiscoles*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

composé plus de vingt volumes, dont plusieurs in folio. Plusieurs autres saints évêques ont enrichi cette science des temps les plus reculés surtout le métropolitain de Moldavie †... †* contemporain de Basile l'Albanais qui a imprimé même un cathéchisme orthodoxe, pour répondre au cathéchisme luthérien imprimé en Transylvanie par ordre du prince Racotzi [33]. Ditzio St. Martin a imprimé une histoire ecclésiastique. Nous possédons en outre, plusieurs traductions des pères de l'église orthodoxe, de mêmes que des grands orateurs, Massillon, Bourdaloue, Bossuet, Fléchier [34] etc.

Le docteur Cuciureanu et †... †** se sont occupés de la médecine. Le premier a écrit en latin un traité sur l'infanticide, le second une anthropologie, le dernier *Le Miroir de la santé*. Albinetz, professeur à l'Académie Michel de Iassy a traduit la *Macrobiotique* du célèbre Hufeland [35]. Dans les sciences naturelles, s'est distingué le docteur Czihac, médecin en chef des hopitaux moldaves, et vice-président de la Société d'antiquités et d'histoire naturelle. Il a publié en 1807 une histoire naturelle pour servir au cours qu'il tient de cette science [36]. En Valachie le docteur a décrit les eaux minérales de cette Principauté [37]. Le professeur Poënaro a publié plusieurs livres de mathématiques [38]. Florian Aaron, professeur au collège de St. Sava, et le paharnick Seoulescu se sont montrés les premiers dans l'histoire. Le premier a publié trois volumes de l'histoire de Valachie jusqu'à Mathieu Bassarab. Tout est dans ce livre. Style, idées, philosophie de l'histoire, science***, pragmatique. Son histoire est le meilleur ouvrage român en prose [entre plusieurs autres ouvrages]****. Seoulesco, homme orné d'une vaste érudition, a publié une histoire universelle. Bojinca, jurisconsulte d'état a écrit l'histoire des antiquités romaines, la vie de plusieurs princes valaques et moldaves [39].

Dans la philosophie notre littérature est très pauvre: il n'y a que Campeano, professeur de philosophie connu par quelques discours philosophiques imprimés à Iassy, qui puisse nous en enrichir [40].

Flechtenmacher et Bojinca, déjà connus par ses antiquités romains, s'occupent du droit; le premier publie un cours du code Basiléen; le second un manuel du droit romain [41]. Gianoglo a publiée une géographie de l'Europe et particulièrement de la Dacie. Scriban, élève de l'Académie Michel, tout jeune encore, a débuté dans le monde littéraire avec une géographie de la Moldavie et de la Valachie. Un autre a publié en Transylvanie une géographie universelle [42]. Il n'y a presque pas de moldave et de valaque un peu à son aise que n'eût pas voyagé plus ou moins. Les uns en Turquie, autres en France, en Allemagne, en Italie, en Russie. La plupart des jeunes gens d'aujourd'hui ont fait leurs études à l'étranger. Cependant, dans toute notre littérature nous ne possédons que deux voyages. L'un dont nous avons déjà parlé a été entrepris par †... †***** en Morée, lors de la conquête de ce pays sur les Vénitiens par les Vénitiens. L'autre est un voyage en Allemagne, par Radu Golesco de Valachie.

---

* Loc liber în text.
** Loc liber în text.
*** Cuvîntul „science" e şters în text.
**** Cuvintele cuprinse de noi între paranteze sînt scrise deasupra rîndului.
***** Loc liber în text.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

La raison est que tous ceux qui, voyageant étaient en état de publier leur voyage, ont préféré à une occupation qu'ils regardaient comme futile, de consacrer leurs veilles à quelque ouvrage plus sérieux et plus utile. Il en est de même de romans. Nous ne possédons d'original que les récits historiques tirés des annales du pays par Constantin Negruzzi. C'est lui qui le premier s'est occupé de cette branche de la littérature. Jusqu'à présent il a publié *Zoë*, anecdote de Iassy, *Olga de Bessarabie*, *Alexandre Lepusneano* prince de Moldavie, *Manda*, *fille du prince Radu Mihne*, hospodar du même pays [43]. Negruzzi qui excelle dans tout ce qu'il entreprend y a déployé un talent varié, beaucoup d'imagination et ses récits pourraient amuser même des esprits accoutumés aux nouvelles de Dumas. Mais en revanche nous possédons en traduction les meilleurs romans étrangers, comme de Lord Byron, de Lesage, de Voltaire, de Fénelon, de Cervantes, le fameux roman chevaleresque *Erotocritos*, qui en grec remonte au seizième siècle. Parmi les romans on pourrait aussi placer la *Vie d'Alexandre le Grand* dont nous avons déjà parlé [44].

Quant aux ouvrages de philologie ce sont les plus nombreux. La langue qui n'avait pour règle que l'usage, ce tyran des langues qui à chaque moment changeait, faute de règles écrites, d'après le caprice des auteurs, fut d'abord corrigée par Paul Iorgovitsch. Cet homme né en Transylvanie s'est acquis une reconnaissance éternelle par ses observations sur la langue romäne imprimées en 1780. En même temps, dans le même pays, Samuel Klein publiait sa grammaire avec des caractères latins, voulant ramener la langue à ses anciennes lettres. À la même époque, Jean Vacaresco imprimait à Buzeo sa grammaire. Ces trois ouvrages servirent de modèles à plusieurs grammaires publiées depuis, telles que celles de Molnar, de Seoulesco et d'Eliad, qui est la meilleure [45]. Plusieurs dictionnaires parurent aussi, les uns imprimés avec des caractères cyrilliques, d'autres avec des caractères latins. Je ne citerai que les dictionnaires român-latin, hongrois et allemand de Sinkay, imprimé à Bude en 1830; celui de Bob, imprimé à Clausenbourg en 1824; celui de Vaillant român-français, et celui de Mitranco français-român. Ils sont sous presse, le premier à Bucarest, le second à Craïova [46].

Il ne faut pas croire, Messieurs, que ce sont nos seuls auteurs; je ne vous ai cité que les principaux, que ceux qui méritent d'être connus des étrangers. Les ouvrages de plusieurs autres, moins brillants, en enrichissant la littérature plus ou moins, ont bien mérité de la patrie. Chacun a porté une offrande. Des dames même sont entrées en lice. Ainsi Madame* a publié en 1820 une pièce pastorale de Gesner, dans un temps ou les hommes mêmes ne daignaient pas s'occuper de la littérature de leur pays. Madame Catinca Asachi a publié l'histoire romaine de Goldsmith, Madame Sambotianca, en Valachie, *Le diable boiteux*, Madame Hermione Muruzi, née Asachi, *Ruth* et *Noëmi* traduit de l'allemand de Madame Pichler, plusieurs contes de Basilli**[47] une histore sainte à l'usage de l'institut de jeunes filles de Iassy.

---

* Nu figurează niciun nume în text.

** Lecțiune nesigură.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Quant aux auteurs d'un ordre secondaire ce sont en Valachie le capitaine Stoïka [48], le colonel Filipesco, Leca, Maïoresco, Carcalechi, Plechoïano, traducteur de *Télémaque* et de plusieurs autres ouvrages; en Moldavie le docteur Stamati, Michel Cuciureano et Raletti qui ont publié des recueils de poésies; Fabian, premier professeur de géographie au gymnase Basilien après sa restauration en 1825, il a laissé plusieurs poésies qui dénotent du talent. Jean Buznea, traducteur de *Paul et Virginie*, le spatar Basile Pogor, traducteur de la *Henriade* en vers, l'Aga Dragotsch qui a publié un ouvrage sur l'économie rurale.

Il me reste à vous dire encore un peu sur la presse périodique de la Moldavie et Valachie. Dans la première Principauté ou il y a quatre imprimeries, il paraît en ce moment trois journaux, l'un politique et littéraire rédigé par l'aga George Asachi, un autre, feuille officielle du gouvernement, et enfin une feuille communale publiée par le ministère de l'intérieur et distribuée à tous les villages. Cette feuille, outre les ordonnances concernant les communes, contient des morceaux de littérature facile, des notions sur l'apiculture et l'éducation des bestiaux, le tout à la portée des classes des citoyens à qui elle s'adresse. En Valachie, où il y a dix imprimeries, paraissent à Bucarest : une feuille officielle du gouvernement, le *Courrier român*, journal quotidien littéraire et politique; le *Courrier des deux sexes*, journal littéraire hebdomadaire, rédigé par Eliad, le *Comptoir d'avis*, feuille politique et commerciale sous la rédaction de Sacharie Carcalechi; à Buzeo, le *Moniteur Ecclésiastique*, journal religieux sous l'inspection de s.e. l'évêque de Buzeo; enfin à Craiova, le *Mosaïque*, journal littéraire par Leca. En Transylvanie parait à Cronstadt une feuille littéraire et un journal politique român sous la rédaction de Dr. Baritz, l'homme qui a le plus contribué à la civilisation intellectuelle des Romàns dans ce pays. Les deux feuilles rédigées par lui tiennent l'une des premières places dans notre presse périodique.

Voilà, Messieurs, notre littérature; elle n'est pas riche, mais si nous avons fait tant dans dix années, que doit-on attendre de nous dans un siècle, pourvu que nous jouissions de l'état des choses d'aujourd'hui?

(Ciornă)

(B.A.R. *Arhiva Kogălniceanu*, mapa XI, f. 255–266)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Note

1 Textul pe care-l publicăm este ciorna unui discurs pregătit de M. Kogălniceanu pentru un auditoriu străin, cu scopul de a-l informa despre dezvoltarea literaturii române, de la origini pînă în jurul anului 1840, cu deosebire despre progresele intelectuale înregistrate în Principate după încheierea păcii de la Adrianopole. Textul, redactat în limba franceză, cu unele aproximări de expresie şi omisiuni care trădează în mod evident caracterul de „bruion", de prim „jet" al condeiului, nu este datat şi nu are titlu.

N. Cartojan, care — după cum se ştie — s-a ocupat stăruitor de viaţa şi activitatea lui Kogălniceanu, a semnalat cel dintîi preţiosul manuscris, dînd şi o succintă descriere a sa, în articolul : *Kogălniceanu şi Societatea de arheologie şi istorie veche a Nordului*, în *Drum drept*, nr. 3, 12 februarie 1915. El a subliniat faptul, evident chiar la o parcurgere superficială a textului, că e vorba de un discurs destinat unui public academic rus. În ce priveşte datarea şi împrejurările imediate care l-au ocazionat, Cartojan a emis supoziţia că discursul ar fi fost elaborat în anul 1843, în legătură cu alegerea lui Kogălniceanu ca membru al secţiei ruse a „Societăţii regale a specialiştilor în istoria veche a Nordului" (Société royale des antiquaires du Nord"), din Copenhaga. Această secţie ar fi fost întemeiată la Odesa, în 23 aprilie 1839, sub vicepreşedinţia lui Alexandru Sturza iar chemarea lui Kogălniceanu printre membrii ei s-ar fi produs la 22 septembrie 1843, după cum rezultă dintr-un document păstrat la secţia manuscrise a B.A.R. : diploma conferită de Consiliul de administraţie al societăţii daneze maiorului Michel de Kogalniczan „qu'elle estime doué de la volonté et de la faculté de contribuer à atteindre le but que se propose la Section", în calitate de membru asociat (*Pachet* 1295, doc.46, f.93).

Un cercetător recent, Virgil Ionescu, reluînd chestiunea în utila sa monografie : *Mihail Kogălniceanu. Contribuţii la cunoaşterea vieţii, activităţii şi concepţiilor sale* (Bucureşti,1963), a arătat însă că secţia rusă a societăţii daneze nu a funcţionat niciodată la Odesa şi că ceea ce Cartojan considera o filială locală a unei instituţii ştiinţifice din Copenhaga era de fapt o societate independentă, aşa-numita „Société odessienne d'histoire et d'antiquités". Argumentelor lui Virgil Ionescu le adăugăm două mărturii din izvor românesc, care merg în acelaşi sens, aducînd şi unele precizări utile discuţiei noastre ulterioare. E vorba, întîi, de o scrisoare a lui Mihail Sturza, domnul Moldovei, către vărul său, Alexandru Sturza, din 1 iunie 1839, în care cel dintîi se referă, clar, la societatea din Odesa ca la o instituţie de sine stătătoare. "Mon cher cousin — scrie Mihai Sturza — Recevez mes remerciements pour les détails que vous avez bien voulu me donner dans votre lettre du 6 mai 1839. Je me borne pour le moment à vous féliciter, en votre qualité de vice-président, pour la Société d'histoire et d'antiquités qui s'est formée à Odessa, sous les auspices du gouvernement. Une pareille entreprise ne pourra que contribuer à la propagation des lumières dans la Russie méridionale" (B.A.R., Pachet 1 295, doc. 36, f. 71).

A doua mărturie la care ne referim e o notiţă publicată în *Albina românească*, 1839, p. 173 : „În 23 april s-au făcut la Odesa deschiderea unei soţietăţi de istorie şi de anticvităţi, a căria prezindent este învăţatul d. consilierul de stat actual Alexandru Sturza. Scoposul acestei soţietăţi este de a îmvita (sic !) cercările istorice şi arheologice în provinţiile de miază-zi a Rosiei. Cîţiva arheologi, precum d. d. Blaremberg şi Stemkovski s-au îndelitnicit pînă acuma cu acest obiect încît această soţietate va da lucrărilor arheologice o nouă direcţie şi va răvărsa lumină asupra istoriei acestor pămînturi, care de atîte veacuri au fost trecătoarea popoarelor nomade şi cîmpul încruntatelor lupte, căci se poate zice că numai de jumătate veac domneşte liniştea şi să întemeiază cultura, de cînd ţărmul nordic a Mării Negre au încăput sub binefăcătoarea

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

domnie a Rosiei. Noi vom împărtăși la vreme o relație de aceste interesante lucruri". După cum se vede, nici urmă de subordonarea societății din Odesa față de o altă societate-mamă din afara granițelor Rusiei...

Cu clarificarea acestui punct ne aflăm încă la periferia chestiunii: ceea ce ne interesează e să vedem dacă elucidarea confuziei săvîrșite de Cartojan (de altfel explicabilă prin coincidența de obiect a celor două societăți) ne permite să aflăm ceva sigur despre *data* discursului lui Kogălniceanu și *rostul* său. În această privință, din păcate, Virgil Ionescu nu numai că nu aduce nimic nou, dar amplifică o eroare anterioară a lui Cartojan, susținînd, ca și predecesorul său, că textul ar fi fost redactat în 1843, cu scopul de a fi prezentat la Odesa (iar V. I. înclină să creadă că lucrul acesta s-a și întîmplat).

Pe ce se întemeiază datarea propusă de Virgil Ionescu? Pe o referință de la pag. p. 218 privind editarea *Hronicului* lui Șincai, unde Kogălniceanu precizează că lucrarea „est maintenant sous presse à Jassy dans l'imprimerie de la Métropole". Cum *Hronicul* a apărut în 1843, avînd o prefață a editorului, Gherman Vida, din 18 august 1843, Virgil Ionescu trage concluzia că discursul lui Kogălniceanu e din același an.

Concluzia aceasta e însă grăbită, întemeindu-se în mod arbitrar pe *unul singur* dintre indiciile furnizate de autor și anume tocmai pe un indiciu care nu oferă o certitudine deplină. În adevăr, o carte apărută în 1843 putea fi sub tipar și în 1842, și în 1841, chiar și înainte, dacă admitem — și vom vedea că tocmai acesta e cazul! — că imprimarea lucrării respective a fost la un moment dat suspendată. De fapt, Gherman Vida publicase pentru prima dată prospectul ediției Șincai tocmai în 1833 (*Curierul românesc*, nr. 66, din 17 decembrie 1833). El anunța încă de-atunci o carte în opt tomuri, de cîte 25 coale, în octavo, la prețul de trei „împărățești". Doritorii urmau să subscrie prin redacția *Curierului* „fiind deplin încredințați că după puțin se vor îndulci din rodul bunei-voinței sale". Prospectul a rămas probabil fără ecou și de aceea cartea care trebuia să iasă „după puțin" s-a amînat cu ani. În 1837 Kogălniceanu consemna în lucrarea sa despre limba și literatura română, scrisă în nemțește la Berlin, o știre despre îndrăzneața inițiativă a lui Gherman Vida: „Ein gewisser Georgius Vida gibt jetzt zu Jassi eine Geschichte des alten und neuen Daciens heraus die einen schon verstorbenen Schriftsteller zum Verfasser hat, dessen Name mir jedoch entfallen ist. Dieses Werk ist die Frucht einer dreissigjährigen Arbeit und soll ein Meisterstück der Geschichtsschreibung sein" (M. Kogălniceanu, *Opere* I. *Scrieri istorice*, ed. critică de Andrei Oțetea, București, 1946, p. 544). Deși numele lui Șincai îi scăpase din memorie („entfallen"), Kogălniceanu cunoștea valoarea operei și socotea apariția ei drept iminentă („gibt jetzt). În 1840, într-un pios articol din *Arhiva românească* închinat lui G. Șincai, istoricul, acum la punct cu informația, se corecta, exprimîndu-și speranța că Vida „se va grăbi în puțină vreme a înzestra pe publicul românesc cu această cap-d-operă a erudiției" (*Arhiva românească* t. I, p. 4, ed. II). Ezitările acestea dovedesc în destul că anunțarea ieșirii la lumină a Hronicului nu constituie în sine o referință sigură pe temeiul căreia s-ar putea data discursul lui Kogălniceanu. De altfel, se pare că la o dată greu de identificat, în orice caz prin 1840—1841, Gherman Vida s-a apucat efectiv de tipărire, trăgînd chiar o coală, care a ajuns în posesia lui G. Barițiu. Cunoaștem faptul dintr-o afirmație a lui Alexandru Gavra, care anunța la rîndu-i, într-un apel publicat în Suplimentul nr. 14 din *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, din 6 aprilie 1842, intenția de a edita operele lui Șincai și Klein. Un alt articol al aceluiași Gavra (profesor la Preparandia din Arad, cunoscut ca inițiator al unei Societăți bibliografice românești, urmărind tipărirea de cărți și editarea unui jurnal *Atheneul național*—1833), care se răfuia cu un anonim bucureștean, acuzat de impostură fiindcă pretindea să tipărească Hronicul lui Șincai fără a poseda manuscrisul complet al operei (un pseudo-Șincai în România, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 49 din 7 decembrie 1842) ne informează că Gherman Vida renunțase la proiectul său din cauze de forță majoră,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

între altele, costul prea ridicat. Dornic să scape de concurenți, Gavra aplauda ieșirea din cursă a călugărului maramureșean : „Fiind om de omenie n-au făgăduit ce nu i-au fost în putință" (Despre Gavra informatul studiu al lui I. Verbină (I. Pervain), *De la Șincai la Gavra*, în *Studii literare* IV, Cluj, 1948, completat acum în urmă prin *Alexandru Gavra întemeietorul Societății bibliografice (1833) și al revistei Atheneul românesc* (1835) în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, series Philologia, fasciculus 1, 1968).

Fapt e — și singurul aspect care ne interesează aci — că în perspectiva eforturilor lui Gherman Vida, înșirate de-a lungul a 10 ani, de a edita Hronicul lui Șincai, afirmația lui Kogălniceanu despre aflarea cărții sub tipar rămîne inoperantă, deoarece lasă cîmp liber mai multor ipoteze : anul 1843 pare tot atît de plauzibil ca și anul 1842 sau 1841 ș.a.m.d. Referința e echivocă, nu univocă, deci contraindicată a servi drept argument în chestiunea datării discursului.

Lectura atentă a manuscrisului furnizează în schimb alte indicii, cele mai multe absolut clare, cîteva mai puțin precise dar cîștigînd valoare probatorie prin context — toate fixînd, în mod concordant, *anul 1839* drept data probabilă a elaborării discursului. Iată indiciile respective :

a) Fraza de la p. 214 rîndurile 34—36 : „Il n'y a que dix ans, Messieurs, que nos deux provinces, jouissent d-un paix heureuse, bienfait de l'Auguste Protecteur de la Moldavie et de la Valachie et déjà la face des pays est presque changée". Aluzia la pacea de la Adrianopole, încheiată în 1829, e evidentă.

b) Paragraful de la p. 218, rîndurile 36—39 : „Bientôt après, le traité d'Adrianople vint rendre aux Moldovalaques tous leurs anciens droits ; nous eûmes une patrie, nous comprimes ce que nous devions à cette patrie et à l'Auguste Protecteur qui venait de nous la rendre. Depuis lors, tout fut progrès. Nous avons fait plus dans ces dernières dix années que nous n'avons fait dans cinq siècles". Și această referință e incontestabilă : cei zece ani de „progres" ne conduc exact la anul 1839 !

c) La p. 223, rîndurile 31—32, Kogălniceanu anunța că dicționarul român-francez al lui Vaillant e sub tipar. Dar lucrarea profesorului francez a apărut în 1839, sub titlul *Vocabular purtăreț rumânesc-franțozesc și franțozesc-românesc*. Ea fusese anunțată în *Romania*, nr. 68, din 21 martie 1838, printr-un apel la „prenumerație" și o scurtă prezentare, însoțită de exemplificări.

Dicționarul lui Mitranco fusese anunțat prin *Romania*, supl. nr. 99, 1838 și *Albina românească*, 1839, p. 167 (v. infra nota 45).

d) În succinta trecere în revistă a presei românești de la p. 224, Kogălniceanu citează printre periodicele momentului *Mozaicul* din Craiova și *Vestitorul bisericesc*. Dar *Mozaicul* și-a încetat apariția la 25 septembrie 1839 iar *Vestitorul* a apărut între 7 ianuarie 1839— (decembrie 1840).

Pe de altă parte, e de observat că M. Kogălniceanu nu vorbește de *Dacia literară* și *Arhiva românească*, lucru explicabil numai admițînd că și-a redactat discursul *înainte* de apariția acestora. Este adevărat că nu menționează nici *Alăuta românească*, ieșită sub conducerea sa între 1 iulie—1 septembrie 1838. Motivul ar putea fi de oportunitate tactică : Kogălniceanu nu voia să evoce în fața unui auditoriu rus o revistă al cărei deces îl pricinuise consulul rus Kotzebue, din pricina articolului *Filozofia vistului* (N. Cartojan, *Alăuta românească*, în *Omagiu lui I. Bianu*, București, 1927, p. 130—133).

e) Din discursul întreg al lui Kogălniceanu se desprinde o atitudine foarte favorabilă față de G. Asachi, ceea ce sugerează că redactarea e anterioară conflictului izbucnit între cei doi oameni de cultură, prin toamna anului 1839, în chestiunea monopolului tipografic. După cum a arătat G. Zane într-un prețios studiu : *O concurență tipografică și o polemică literară între M. Kogălniceanu și G. Asachi* (*Arhiva românească*, 1941), M. Kogălniceanu, în tovărășie cu Matei Millo, solicitase la 8 martie 1839, autorizarea guvernului pentru înființarea unei tipo-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

grafii oficiale. Asachi, titular încă din 1823 al unui drept de exclusivitate, se împotrivește. Urmează un schimb de adrese și o campanie de petiții a celor doi concurenți, care se supralicitează. La 1 noiembrie 1839, ostilitățile, încă acoperite sub formule protocolare și dorința de menajare reciprocă, se transformă în război făți. Kogălniceanu se ridică într-un memoriu împotriva pretențiilor lui Asachi de a-și menține o situație de privilegiu, care vine în contradicție cu interesele culturii naționale și creează prejudicii materiale prin impunerea unui preț de cost ridicat al tiparului. Reiese că în nici un caz el n-ar fi putut vorbi despre Asachi în termenii elogioși pe care-i folosește în discurs, *după* 1 noiembrie 1839. Cu atît mai mult cu cît printre motivele omagiului figura și instalarea tipografiei „qui encore aujourd'hui est la meilleure" !

Oprindu-ne acum, la capătul lungei enumerări de „indicii", spre a face un bilanț, putem spune că acesta devine inutil. În adevăr, faptele citate, fiecare în parte și toate la un loc, confirmă opinia că *redactarea discursului lui Kogălniceanu a avut loc în cursul anului 1839* (și anume, probabil, *între aprilie* — înființarea societății din Odesa — *și septembrie* — încetarea *Mozaicului* și agravarea conflictului cu Asachi !). Există totuși un detaliu tulburător, care distonează cu această încheiere, atît de trainic fundamentată. La p. 223, cînd vorbește de narațiunile istorice *publicate* de C. Negruzzi, M. Kogălniceanu enumeră *Zoe*, *Olga de Bessarabie* (deci *O alergare de cai*), *Alexandru Lăpușneanu* și *Manda*. Or, dintre acestea, *Zoe* a apărut în *Curier de ambe-sexe*, I, 1837—1838, în vreme ce *O alergare de cai* și *Alexandru Lăpușneanu* au văzut lumina tiparului numai în 1840 ! Să fie, așadar, discursul posterior acestei date sau mai de grabă trebuie să credem că referința lui Kogălniceanu privește o publicație necunoscută și pierdută a lui Negruzzi (poate iminenta apariție a *Daciei literare* în speranța că ea se va produce pînă la rostirea cuvîntării ?) Acceptăm, evident, cea de-a doua ipoteză, căci primirea celei dintîi ar echivala cu respingerea tuturor argumentelor invocate mai sus — ceea ce ar fi absurd. Pe de altă parte, explicarea nepotrivirii de date în cazul Negruzzi, printr-o anticipație de editor entuziast, ne permite să rezolvăm și problema nuvelei *Manda*, pe care Kogălniceanu o dă drept tipărită dar care, după toate aparențele, n-a fost publicată. Rezultă deci, prin eliminare, ca singură dată plauzibilă de elaborare a discursului, anul 1839 [1].

Întrebarea care se pune acum e de a lămuri rostul imediat al discursului. Un lucru pare din capul locului evident : Kogălniceanu l-a conceput sub forma unei comunicări destinate „Societății de istorie și antichității din Odesa". Dar de ce în anul 1839 ? La invitația cui ? Și a fost oare comunicarea prezentată ?

Pentru a putea răspunde acestor întrebări care implicau consultarea unor materiale inexistente în bibliotecile noastre, ne-am adresat eminentei cercetătoare sovietice, Eufrosina Dvoicenco-Markova, de la Institutul Maxim Gorki al Academiei de Științe a U.R.S.S., cunoscută prin rodnica activitate desfășurată în domeniul relațiilor literare ruso-române. Din cercetările d-sale, al căror rezultat a avut amabilitatea să ni-l transmită operativ, reies trei lucruri : că nici un român nu a ținut vreo comunicare la „Societatea de istorie și antichități" din Odesa în anul 1839, că Mihai Sturza, domnul Moldovei, a fost ales membru al sus-zisei societăți în 1839 iar M. Kogălniceanu la 2 decembrie 1841 (în aceeași zi cu C. Stamati). Știrile acestea spun mai mult decît au aerul, dar nu pentru că aduc elemente noi, ci pentru că înlătură din discuție eventualitatea unor supoziții colaterale, cu alte vorbe fiindcă restring cîmpul ipotezelor posibile.

Astfel, faptul că discursul lui Kogălniceanu n-a fost rostit în 1839 în fața auditoriului din Odesa ne sugerează că ciorna de care dispunem constituie o primă redactare, abandonată

---

[1] De menționat că, în 23 martie 1839, Negruzzi îi trimitea lui Bariț un „articol istoric", semnat cu pseudonimul Carlu Nervil, pe care socotea că cenzura imperială avea să-l admită „căci nu are nimic în el care să supere auzul mai ales acolo" (Șt. Meteș, *Const. Negruzzi. Contribuții nouă istorice-literare*, în *Drum drept*, nr. 15, 1915, p. 242). N-o fi fost acest „articol", care nu s-a publicat, una din cele două nuvele știute și de Kogălniceanu ?

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

de autor dintr-un motiv învăluit. Prezența lui Mihai Sturza printre membrii societății odesane ne era cunoscută dar ea capătă semnificație numai dacă o raportăm la anul elaborării discursului (1839) și la cooptarea, cu doi ani mai tîrzie, a lui Kogălniceanu (1841). Căci se pune întrebarea : de ce s-ar fi apucat istoricul să prepare o comunicare pentru o societate savantă din care *nu* făcea parte? Nu cumva el a lucrat la cererea *cuiva* și pentru *altul*? Se poate bănui, desigur, că Alexandru Sturza, vice-președintele Societății de istorie și antichități, care-l cunoștea personal, din casa lui Hufeland, de la Berlin, îi va fi solicitat un memoriu despre dezvoltarea culturii în Principate. Dar această supoziție nu are șanse, de vreme ce memoriul lui Kogălniceanu se înfățișează sub forma unui discurs avînd toate caracteristicile de stil ale comunicării academice. Autorul vorbește *ca și cînd* ar face parte din instituția respectivă, adresîndu-se unor colegi, protocolar, dar de la egal la egal. În cazul acesta rămîn *numai* două soluții posibile :

1) sau că lui Kogălniceanu i se făgăduise alegerea ca membru al Societății odesane în anul 1839 și el începuse să-și prepare discursul de recepție renunțînd să-l ducă la capăt cînd va fi aflat că primirea sa nu mai e de actualitate ;

2) sau că Mihai Sturza, membru al amintitei Societăți încă din luna mai 1839, ceruse aghiotantului său, M. Kogălniceanu, să-i compună cuvîntul pe care va fi avut de gînd să-l rostească personal (proiect denunțat în urmă din cine știe ce rațiuni de oportunitate politică).

Am vrea să stăruim asupra faptului că cea de-a doua ipoteză, deși apare ca senzațională, nu e de loc lipsită de credibilitate. În scrisoarea din 1 iunie 1839 către Alexandru Sturza, citată mai sus, Mihai Sturza declara, în legătură cu alegerea sa ca membru al Societății din Odesa : „Quant au diplôme que vous voulez bien m'offrir, c'est un titre trop honorable pour que je ne l'accepte avec grand plaisir, heureux d'être d'une société composée de personnes distinguées" (B.A.R., pachet 1295, doc. 36, f. 71). Pentru cine cunoaște psihologia domnului Moldovei și abilitatea sa de om politic, nu pare anormal ca el să se fi gîndit — poate la incitarea lui Alexandru Sturza — să-și ofere, sub pretextul unei comunicări savante, prilejul de a apare în postura de prinț luminat, protector al culturii și științelor, mare prieten al Rusiei. Și dacă realmente va fi avut această intenție, cine, dacă nu aghiotantul său, M. Kogălniceanu, putea fi mai capabil să-i redacteze materialul respectiv?

În rezumat, concluzia noastră e că *discursul pe care-l publicăm, elaborat de Kogălniceanu între lunile mai-septembrie ale anului 1839, reprezintă ciorna unei comunicări destinate „Societății de istorie și antichități" din Odesa, unde urma să fie prezentat în același an, fie personal de autor, fie de domnitorul Moldovei, Mihai Sturza.*

Oricum ar sta lucrurile, e vorba de un text de un interes excepțional, superior atît sub raportul informației, cît și al concepției generale, scrierii propagandistice a lui Kogălniceanu din perioada berlineză, *Romänische oder wallachische Sprache und Literatur von einem Moldauer*, apărută în *Lehmann's Magasin*, Berlin, 1837 (reprodusă, cu traducere românească, în ed. lui Vasile M. Kogălniceanu, 1895 și, fără traducere, în ediția critică a lui Andrei Oțetea, *Mihail Kogălniceanu. Opere, tom I, Scrieri istorice*, București, 1946). Kogălniceanu realizează turul de forță ca în cîteva pagini să dea o imagine sintetică, vie și documentată, asupra dezvoltării culturii românești și în special a progreselor înregistrate de ea între 1829—1840. Deși subiectul e ingrat, implicînd dificultăți politice și unele constatări dezagreabile, tînărul istoric (avea 22 ani !) reușește cu un condei îndemînatic, o exactă intuiție a cerințelor contemporane, un dar admirabil de a pune faptele în scenă — să explice convingător laturile mai umbrite ale tabloului, să scoată viguros în relief realizările și, mai ales, să sugereze avîntul creator al spiritului românesc, ajuns la deplina conștiință a originalității sale naționale.

2 Kogălniceanu se referă la următoarele opere : Anton Maria del Chiaro, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia con la descrizione de paese, natura, costumi, ritie e religion*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

degli abitanti, Veneția, 1718 (reeditată de N. Iorga, București-Vălenii de Munte, 1914 ; trad. românească de S. Cris-Cristian, cu introd. de N. Iorga, Iași, 1929).

Șt. Raicevich, *Osservazioni storiche naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia*, Napoli, 1788 (reedit. italiană, Milano, 1822 ; trad. germană, Piehl, Strassburg, 1790 — Viena, 1810 — Viena, 1879 ; trad. franceză, J. M. Lejeune, Paris, 1822).

Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie, avec un prospectus d'un atlas géographique et militaire de la dernière guerre entre la Russie et la Porte Ottomane, publiés par Monsieur de B[auer, général Frédéric-Guillaume — numele stabilit după A. Barbier, *Dictionnaire des ouvrages anonimes*], Frankfurt-Leipzig, 1778 (trad. românească, N. T. Orășanu, 1857 — în același volum cu *Istoria Moldovei și a României...* de J. L. Carra).

Ludwig Albrecht Gebhardi, *Geschichte der Walachei und Moldau in der Guthrie-Grayschen allgemeinen Weltgeschichte*, vol. XV, partea IV, Leipzig, 1782 ; *Geschichte Siebenbürgens*, idem, vol. XV, partea III, Leipzig, 1781 (Ambele cărți citate după lista bibliografică din *Histoire de la Valachie...*, *op. cit.*, ed. Andrei Oțetea, p. 61).

Johann Christian von Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*, I—II, Halle, 1804 ; *Geschichte des ungarischen Reichs*, I—V, Wien, 1814 (După lista bibliografică din *Histoire de la Valachie...*, idem, p. 60).

3 „Ilustrul vicepreședinte" al „Societății de istorie și antichități" din Odesa era, după cum am mai arătat, Alexandru S. Sturza, curios personaj, agreat la curtea țarului, confident al lui Capo d'Istria și al lui Alexandru I, prieten cu Griboedov, Pușkin, Gogol, admirat pentru întinderea cunoștințelor și memoria sa excepțională, dar detestat de spiritele liberale ale Europei din cauza măsurilor autoritare pe care le preconizase în vederea înăbușirii tendințelor revoluționare din universitățile germane.

Alexandru Sturza se născuse în Iași, la 18 noiembrie 1791. Era fiul lui Scarlat Sturza, vornic și vistier, și al Sultanei Moruzi, fiică de domnitor fanariot. Crescut în Rusia, unde părinții se instalaseră după pacea de la Iași (1792), Alexandru Sturza primește o educație îngrijită, studiind la Petersburg și în Germania. De tînăr manifestă înclinații literare, luînd parte la activitatea cenaclurilor „Convorbirea amatorilor slovei ruse" și „Arzamas", unde e remarcat de istoricul Karamzin și se împrietenește cu poetul Jukovski. În casa lui A. I. Turgheniev îl cunoaște pe Pușkin. Cam în aceeași vreme devine prieten cu Griboedov și intim cu Gogol.

În paralel cu preocupările de cultură, care se concretizează în lucrări de o diversitate deconcertantă : politice, religioase, filozofice, beletristice, Alexandru Sturza face o carieră de înalt funcționar în aparatul Ministerului de externe țarist, ajungînd la demnitatea de „consilier tainic". Conduce la București, în mai 1812, tratativele cu turcii, care pun capăt războiului început la 1806. În 1815, îl însoțește pe împărat la Congresul de la Viena, iar în 1818, la Congresul Sfintei Alianțe, de la Aachen, unde prezintă faimosul său *Mémoire sur l'état actuel de l'Allemagne*, scriere aproape cinică prin brutalitatea mijloacelor de represiune preconizate și calculul lucid cu care le recomandă guvernelor. Metternich aplaudă, dar ziarul *Times*, care-l reproduce, îl consideră o chintesență a celui mai obtuz reacționarism.

În 1829, Alexandru Sturza intră în conflict cu superiorii săi ierarhici în chestiunea păcii de la Adrianopol, el fiind pentru continuarea ostilităților pînă la zdrobirea definitivă a Turciei. Cum, în aceeași vreme, e ofensat prin neluarea în considerație a cererii sale de a fi numit atașat la Ministerul instrucțiunii publice, își dă demisia, retrăgîndu-se la Odesa. Intrarea în eclipsă era, de fapt, urmarea morții țarului Alexandru I, al cărui protejat fusese.

La Odesa, Alexandru Sturza animă viața culturală și inițiază opere de binefacere. E vicepreședinte al „Societății agricole din sudul Rusiei" (1837), unul dintre fondatorii „Societății de istorie și antichități" și ai almanahului în limba franceză, *La quêteuse*, răspîndit și în Princi-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

pate (unde publică și sora sa, Elena Severin). Întreprinde dese călătorii în străinătate. Prin 1843 vizitează Moldova, ca invitat al lui Mihai Sturza, cu care era văr primar (tații lor fuseseră frați). Se ocupă aici cu reorganizarea seminarului de la Socola și intră în relații apropiate cu Filaret Scriban (1811—1873), rectorul seminarului, care-i va traduce în românește multe lucrări teologice. Mai des voiajează în Germania, deoarece soția sa de-a doua era una din fiicele renumitului medic Chr. W. Hufeland (1762—1836), autorul *Macrobioticei* și prieten cu Goethe.

Probabil că în casele socrului său din Berlin l-a întîlnit Alexandru Sturza pentru prima dată pe M. Kogălniceanu. Îndată după întoarcerea forțată de la Luneville, el venea duminica, în compania beizadelelor domnești, Dimitrie și Grigore, să prînzească la Hufeland. Tinerii aveau aici ocazia nu numai să mănînce pe săturate, dar și să se exerseze în arta dificilă a dresajului social, printre oameni subțiri, pătrunși de o dublă respectabilitate — a rangului social și a pruderiei protestante. Alexandru Sturza a remarcat calitățile intelectuale neobișnuite ale lui Kogălniceanu. S-a sforțat, de aceea, să-l încurajeze la studiu și să-i adîncească educația religioasă. I-a dictat astfel o întreagă operă de dogmatică ortodoxă *Études historiques, chrétiennes et morales* care avea să apară la Iași, în 1842, ed. II — 1843. Kogălniceanu, lipsit de atracție pentru teologie, nu s-a opus, căci n-avea încotro, Alexandru Sturza fiind nu numai un om de mare cultură și un personaj foarte influent, dar și vărul domnului Moldovei.

De altfel, tutela sa spirituală nici nu trebuie să fi fost prea apăsătoare. În ciuda adversității ireductibile față de liberalism și a convingerilor mistice, Alexandru Sturza avea largi disponibilități intelectuale și era capabil de toleranță în raporturile private. Așa se explică faptul curios că acest campion al ortodoxismului și autocrației s-a însurat cu o luterană, a fost pentru dezrobirea țăranilor, a susținut cauza eliberării Greciei, în fine, că l-a sprijinit pe Kogălniceanu în întreprinderea delicată a publicării primului și singurului volum din *Histoire de la Valachie...* (M. Kogălniceanu, *Scrieri*, 1834—1849, ed. Petre V. Haneș, București, 1913, p. 104, 106). Supranumit „Platon al creștinătății", Alexandru Sturza pare, prin unele laturi ale activității sale, a fi fost mai de grabă un fel de Teilhard de Chardin al ortodoxismului, preocupat de ceea ce se numește azi „aggiornamento", adică de instalarea bisericii, cu structurile ei tradiționale, în marele curent înnoitor al lumii moderne, în speță al Europei primelor decenii ale secolului al XIX-lea.

Alexandru Sturza a murit la 13 iunie 1854, în plină desfășurare a războiului Crimeii.

Lista numeroaselor sale opere se găsește la I. Irimia, *Viața și opera religioasă a lui Alexandru Scarlat Sturza*, în *Biserica ortodoxă română*, 1945, p 657 și urm. și 1946, p 258. Reținem doar *Essai sur les lois fondamentales de la nature humaine et de la société*, I—IV, 1811—1812 și masiva culegere *Oeuvres posthumes religieuses, historiques, philosophiques et littéraires*, Paris, I—IV, 1858—1860 (vol. III include o cuprinzătoare notiță biobibliografică asupra autorului; în același volum se află scrierea *Souvenirs et portraits*, conținînd interesante amintiri despre Alexandru I, Hufeland, Evghenie Vulgaris, Nikifor Theotokis ș.a.). Despre Sturza, o lucrare bogat informată a dat G. Bezviconi, *Din vremea lui Alex. Sturza* (1791—1854), în *Din trecutul nostru*, IV, 1936, nr 36—39. Alte izvoare : Emmanuel Haivas, *Alexandre de Stourdza (1791—1854). Sa vie et son oeuvre*, Extrait de *Mélanges de l'Ecole roumaine en France*, XIV, 1938, Paris, 1939 ; Gh. Bezviconi, *Profiluri de ieri și de azi*, București, 1943.

4 Kogălniceanu va da el însuși la iveală, peste cîțiva ani, paginile din cronici în care e vorba de Petru cel Mare, în *Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre le Grand Charles XII, Stanislas Leszcinschi, Démètre Cantémir et Constantin Brîncoveanu*, I—II, Iași, 1846 „Scopul acestei publicații — spune Andrei Oțetea — este să pună la îndemîna cercetătorilor străini izvoarele românești cu privire la războaiele lui Petru cel Mare cu suedezii, cu polonii și cu turcii, și să arate că noi românii n-am contribuit numai cu

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

fapta, ci şi cu scrisul la îmbogăţirea istoriei universale" (Mihail Kogălniceanu, *Opere, tom I, Scrieri istorice*, ed. critică de Andrei Oţetea, Bucureşti, 194 6).

5 La Ghertina, cale de jumătate ceas de la Galaţi, aproape de vărsarea Siretului în Dunăre, colonelul Toderiţă Balş, pîrcălabul oraşului, şi boierul Costache Ventura găsiseră, în 1836, pe ruinele unei foste cetăţi, o mulţime de monete şi vestigii antice. Însărcinat să facă cercetări, G. Săulescu crezu că poate identifica în ruinele de la Ghertina, cunoscute şi lui D. Cantemir, cetatea romană Caput-Bovis, construită de Justinian, de la care ar deriva stema Moldovei. Practicînd o arheologie cu totul fantezistă, posibilă în condiţiile unui mediu de cultură incipient, unde o adevărată confruntare de specialitate lipsea, Săulescu îşi expune ipotezele în broşura *Descrierea istorico-geografică a cetăţei Caput-Bovis* (*Capul Boului sau Ghertina*), *a căreia ruine se află în apropierea Galaţului, de paharnicul G. Seulescu, profesor public de istorie şi filologhie. Vizitate în vara anului 1837*, Iaşi 1837.

Partea pur descriptivă a lucrării lui Săulescu, de unde Kogălniceanu împrumută amănuntul cu cele 3700 medalii găsite, nu e totuşi lipsită de interes. De remarcat că Săulescu deduce din poziţia cetăţii Caput-Bovis, care făcea parte dintr-un complex de fortificaţii destinat a apăra graniţele Daciei spre Răsărit, că Dacia n-a rămas pustie după Aurelian.

6 Între 1836—1839, arheologia e la ordinea zilei. Se semnalează descoperirea unui sanctuar subpămîntean al zeului Mithra (!) la Slăveni, pe Dunăre, cu prilejul întemeierii oraşului Turnu-Severin (*Curierul românesc*, 13 octombrie 1837). Un interes deosebit suscită tezaurul de la Pietroasa, despre care vorbesc pe larg toate ziarele timpului (*Curierul românesc*, 1838, p. 31 ; *Albina românească*, 1838, p 253, 268 ; *România*, 1838, p. 747, etc.). V. Blaramberg publică o serie de *Suveniruri istorice şi arheologice asupra Românieî* în *Muzeul Naţional* (1836, p 2, 13, 27, 34). Ştirea despre tăbliţele de aramă cuprinzînd naturalizarea mai multor soldaţi romani, la care face aluzie Kogălniceanu, a apărut în *Curierul românesc*, 1838, p. 103, fiind apoi reprodusă de *Albina românească*, 1839, p. 71.

7 E vorba de *Evanghelie cu învăţătură*, operă tipărită de Coresi, la 1581, din iniţiativa lui Lukács Hirschel (Hirjilu Lucaci), judele cetăţii Braşov şi a ţinutului Bîrsei, dar tradusă după opinia lui Sextil Puşcariu, care, împreună cu Alex. Procopovici, a editat-o în 1941 — de popa Ianeş şi popa Mihai (Sextil Puşcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, Sibiu, 1930, p. 78). Kogălniceanu se înşeală socotind că aceasta e prima carte românească tipărită. Se consideră că prioritatea revine *Catehismului calvinesc*, din 1544, despre care posedăm ştiri indirecte, fiindcă lucrarea nu s-a păstrat.

8 Aşa-zisa „universitate" din Cotnari era o şcoală latină, de tipul colegiului umanist, înfiinţată de Despot Vodă, în toamna anului 1562 sau prin martie-aprilie 1563, care, în cazul cel mai bun, n-a apucat să funcţioneze decît puţină vreme şi cu profilul schimbat (redusă la o şcoală elementară oarecare) din cauza prăbuşirii fulgerătoare a domnului, înfrînt de o coaliţie boierească în frunte cu hatmanul Tomşa (6 noiembrie 1563). Ca profesori, fuseseră invitaţi oameni eminenţi : Gaspar Peucer, rector al universităţii din Wittenberg, G. Ioachim Rheticul din Cracovia, Letarchos Hermodor din Grecia, Iohann Sommer şi alţii. Dintre aceştia, se pare că doar ultimul a reuşit să vină în Moldova ; pe ceilalţi, precipitarea evenimentelor i-a surprins pe drum sau înainte de plecare. Sommer a scris în urmă *Vita Iacobi Moldavorum Reguli*, publicată de E. Legrand în *Deux vies de Jacques Basilicos, seigneur de Samos, marquis de Paros, comte palatin et prince de Moldavie*, Paris, 1889. Despre şcoala lui Despot, o etapă în marele său plan

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

umanist de cultură, care prevedea încă înființarea unei academii, a unei biblioteci și aducerea unei tipografii, amănunte la St. Birsănescu, *Schola latină de la Cotnari*, București, 1957.

9 Grigore Ureche, născut prin 1590, nu putea fi elevul lui Gaspar Peucer, ginerele lui Melanchton și rectorul de la Wittenberg, pe care Despot voise să-l aducă, în 1563, la școala din Cotnari. Ureche a învățat la școala iezuită din Liov.

10 Kogălniceanu se referă la cronica lui Nicolae Costin (și nu a lui Miron Costin — cum afirmă în mod greșit), tradusă în greceşte la 1729 de Alexandru Amiras din Smirna, sluger și apoi postelnic la curtea lui Grigore Ghica. Manuscrisul lui Amiras, tradus la rîndu-i în franțuzește de un anume Nicolae Genier din Smirna, la 1741, intră ulterior în posesia lui Charles de Peyssonnel (1700—1757), consul al Franței în acest oraș, arheolog amator și corespondent al Academiei de inscripții. Peyssonnel aduce manuscrisul în Franța, la 1752, și-l dăruiește Bibliotecii regale. Totuși A. Ubicini, care, la 1860 — în împrejurări pe larg evocate în primul volum al colecției noastre de documente (*Documente și manuscrise literare*, I., p. 333—339) — propune editarea versiunii Amiras-Genier a cronicii lui Costin, cu sprijinul material al statului român, susține că manuscrisul a ajuns în Biblioteca regală pe altă cale și anume chiar prin intermediul lui Genier, devenit funcționar al sus-zisei Biblioteci.

Evident, contradicția s-ar putea lămuri lesne admițînd că au existat două copii ale manuscrisului grecesc (Amiras), din care una a ajuns la Peyssonnel, fără să fi fost tradusă în franțuzește, iar cealaltă la Genier.

Oricum ar sta lucrurile, fapt e că vol. XI din seria *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque du Roi* dă în adevăr o serie de fragmente ale cronicii, însoțindu-le de un comentariu elogios, datorat elenistului Charles Benoit Hase. Acesta îl identifică pe autorul cronicii în persoana lui Nicolae și nu a lui Miron Costin. Amănuntul dovedește că M. Kogălniceanu nu cunoștea direct vol. XI din seria *Notices et extraits des manuscrits...*, ci aflase despre el dintr-o sursă intermediară.

Colecția intitulată *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque du Roi* fusese editată din inițiativa lui Ludovic al XVI-lea, în anul 1787. Ea a supraviețuit tuturor furtunilor politice și sociale de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea, de la începutul și mijlocul sec. al XIX-lea, continuîndu-și apariția pînă în pragul sec. al XX-lea. Vol. 34 a apărut în 1891.

11 Sub Gh. Rakoczy I, principe al Transilvaniei între 1631—1648, s-au inițiat mai multe tipărituri de propagandă calvină. Despre *Catehismul* din 1640, din care nu s-a păstrat nici un exemplar, știm din replica mitropolitului Varlaam, *Răspunsul împotriva catehismului calvinesc*, Iași, 1645 (v. infra. nota 33). Tot Rakoczy I a pus la cale traducerea din greceşte și slavonește a *Noului Testament*, Alba-Iulia (Bălgrad), 1648 (prefața de mitropolitul Simion Ștefan).

12 În 1642 a apărut la Govora *Evanghelie învățătoare sau Cazanie*, sub privegherea lui Udriște Năsturel, cumnatul lui Matei Basarab, iar din 1643 datează prima carte românească tipărită în Moldova, *Carte românească de învățătură*, traducerea mitropolitului Varlaam.

Codicele de legi la care se referă Kogălniceanu sînt: *Pravila de la Govora*, 1640, tradusă de Mihai Moxa după compilația bizantină a lui Emanuel Malaxos; *Carte românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la giudecate*, Iași, 1646, tradusă de Eustratie Logofătul după Leunclavius și Prosper Farinaccius, printr-un intermediar grecesc; *Îndreptarea legii*, Tîrgoviște, 1652, tradusă de Daniil Panoneanu, după Malaxos și Alexie Aristines.

13 Radu Greceanu e, de fapt, numai autorul unei cronici a domniei lui Brîncoveanu (1688—1714), *Istoria Țării Românești* care continuă letopisețul cantacuzinesc. A fost publicată întîia oară de N. Bălcescu și A. T. Laurian în *Magazinul istoric pentru Dacia* din 1846.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

14 Ultimul domnitor fanariot din Țara Românească a fost Ștefan și nu Dimitrie Cantacuzino, ucis la Constantinopol, împreună cu tatăl său, stolnicul Constantin Cantacuzino, la 7 iunie 1716.

15 *Alexandria* a pătruns la noi într-o redacție sîrbească încă din secolul al XVI-lea, fiind tradusă în limba română la începutul secolului al XVII-lea — cum spune și Kogălniceanu. Cel mai vechi manuscris se găsește în *Codex Neagoeanus* (ms. 3821) și reprezintă o versiune copiată de popa Ion Românul din satul Sînpetru, Hunedoara (A. Piru, *Literatura română veche*, ed. II, București, p. 1962 p. 220). N. Cartojan citează mai multe copii moldovenești însă toate tardive, din secolul al XVIII-lea (mss. 1626, Ioniță Copilul, din 1756; mss. 1702, Const. Chiriceanu din 1775; mss. 1296, dascălul George, din 1781 etc. *Alexandria în literatura românească, Noi contribuții*, București, 1922, p. 7—8). Se pare că prima tipăritură s-a efectuat în 1794, la Sibiu, în tipografia lui Petru Bart. Del Chiaro menționează o redacție tipărită în 1713 însă ea nu e cunoscută specialiștilor (Giorge Pascu, *Istoria literaturii române din secolul XVIII*, Iași, 1922, p. 36).

16 I. Barac, *Istorie despre Arghir cel frumos și despre Elena cea frumoasă și pustiită crăiasă, adecă o închipuire supt care se -nțelege luarea țării Ardealului prin Traian chesariul Romaniei*, Sibiu, 1801. După cum a dovedit Bogda-Duică, scrierea lui Barac e o prelucrare, cu relativ puține elemente de invenție, mai mult o traducere ușor modificată a operei *Arghirus historiája*, de Gergey Albert, ediția din 1794 (G. Bogdan-Duică, *Ioan Barac. Studii*, București, 1933, p. 33—43).

17 Dicio St. Martin este Petru Maior, iar opera sa, faimoasa *Istorie pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1812 (ed. II, Buda, 1834), a fost o carte de căpătîi pentru M. Kogălniceanu (ca și pentru Heliade-Rădulescu sau C. Negruzzi), una dintre acelea care ajută la descoperirea vocației. Încă de la Lunéville el o cerea insistent surorilor, explicîndu-le că-i este „foarte trebuincioasă" avînd în vedere proiectul de a lucra o istorie națională (M. Kogălniceanu, *Scrisori, op. cit.*, p. 26). Cererile revin din Berlin, la 26 ianuarie / 8 februarie 1836 și la 28 mai/ 9 iunie 1836 (*idem*, p. 80, 88).

18 Despre Șincai, Kogălniceanu scria în 1840: „Hronica lui Șincai este un lucru atît de mare, atît de prețios, încît cuvintele îmi lipsesc spre a-mi arăta mirarea. Mii de documente necunoscute, rare, se află adunate; și nu stau la îndoială de a zice că cît Hronica aceasta nu va fi publicată, românii nu vor avea istorie" (*Dacia literară*, 1840, partea a II-a, p. 217).

Privitor la știrea că opera s-ar afla sub tipar, v. nota 1.

19 Prin expresia „la révolution de 1821" Kogălniceanu înțelege mișcarea eteristă pentru eliberarea Greciei.

20 Școala vasiliană de la Trei Ierarhi a fost redeschisă la 1828, cuprinzînd un ciclu elementar de 3 clase, un ciclu normal de 2 ani și gimnazial de 4 ani.

21 Nu știm ce ar putea fi acest „voyage dans les Carpathes" al lui Al. Beldiman. Poate *Stihurile făcute în Tazlău în vremea închiderii mele acolo, anul 1824, aprilie 20*?

Tragodia lui Orest, de prea învățatul și cu învățătură dragoste spre procopsirea neamului românesc marele postelnic Alexandru Beldiman, acum întîi tălmăcită din limba franțuzească, în cea românească, Buda, 1820 (Voltaire !).

E vrednic de remarcat că M. Kogălniceanu nu citează printre operele lui Beldiman pe cea mai semnificativă, *Jalnica Tragodie*. Totuși el va fi ulterior unul dintre editorii aces-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

teia, în *Cronicele României sau letopiseţile Moldaviei şi Valahiei*, ed. II, tom. III, Bucureşti, 1874. Omisiunea să aibă oare sensul de a menaja simpatiile filoelene ale auditoriului rus, căruia i se adresa discursul?

22 E curios că M. Kogălniceanu aşază în aceeaşi vreme moartea lui Ionică Tăutu survenită în 1828, după afirmaţia lui Alecu Russo, şi moartea lui Daniil Scavinschi, petrecută pe la 1837. Informaţiile lui despre ambii scriitori trebuiau să fie totuşi de prima mînă. În *Alăuta românească* nr. 5, 1838, publicase un *Epitaf* de Ionică Tăutu, însoţit de următoarea notiţă: „Acest epitaf frumos este făcut de răposatul Ionică Tăutu. Acest poet care a murit în Constantinopol au scris multe poezii din care cea mai mare parte s-au pierdut. Mai avem încă de la el traducerea *Ruinilor* lui Volney şi o culegere de sorţi în stihuri pentru Anul Nou. Noi le vom împărtăşi cetitorilor noştri la vremea cuvenită". În ce-l priveşte pe Scavinschi, ştim că va suporta, în 1840, alături de C. Negruzzi, cheltuielile imprimării traducerii *Democrit* a lui Regnard, făcută de nefericitul poet, „pe care plăcu naturei a-l lucra-n miniatură".

Dar dacă M. Kogălniceanu avea toate motivele să cunoască principalele date biografice ale lui Tăutu şi Scavinschi, cum se explică afirmaţia că cei doi scriitori au murit cam în acelaşi timp? Să fie vorba de o eroare a lui Kogălniceanu sau de una a istoriei literare? Înclinăm desigur, spre prima ipoteză, dar credem că o reexaminare atentă a faptelor n-ar fi inutilă.

23 Nu ştim cine este acest Elie Karp. Ultimul cronicar moldovean e considerat a fi spătarul Ioan Canta, autorul unui letopiseţ care continuă cronica lui Ion Neculce, povestind istoria Moldovei de la a doua şi pînă la sfîrştul celei de-a patra domnii a lui Constantin Mavrocordat (1741 — 1769). În Anonimul moldovenesc atribuit în mod fals de M. Kogălniceanu strămoşului său Enachi Kogălnicean (v. C. Giurescu, *Pseudo-cronicari, Enache Kogălniceanu*, Bucureşti, 1916) e menţionat un Ilie Canta „fecior de boier mare... cam nebun şi semeţ... şedzător la ţinutul Neamţului" (M. Kogălniceanu, *Letopiseţele Moldaviei şi Valahiei*, III, Iaşi, 1846, p. 245). Să fi confundat Kogălniceanu pe Elie Karp cu Ilie Canta?

24 Petru Maior, *Istoria besericei românilor atît a cestor dincoace precum şi a celor dincolo de Dunăre*, Buda, 1813. Cartea a fost tipărită în 1813, dar, oprită de cenzură, s-a pus în vînzare numai după moartea autorului (Al. Piru, *Literatura română premodernă*, Bucureşti, 1964, p. 68).

25 Kogălniceanu se referă la faimoasa polemică a lui Petru Maior cu Bartolomeu Kopitar pe marginea *Istoriei pentru începutul românilor în Dachia*. Unei recenzii a celui din urmă, publicată în *Wiener Allgemeine Literaturzeitung*, din 7 decembrie 1813, Petru Maior a răspuns prin broşura *Animadversiones in recensionem Historiae de origine Valachorum in Dacia*, Buda, 1814. Kopitar replică printr-o scrisoare particulară, adresată învăţatului român, la care asta, încălcînd regulile etichetei, dar desigur fără rea credinţă, ripostează public: *Reflexiones in responsum Domini recensentis Viennensis ad Animadversiones in recensionem Historiae de origini Valachorum in Dacia*, Buda, 1815. Kopitar, foarte iritat, trece din nou la atac, de astă dată coborînd nivelul discuţiei pînă la invective. Articolul său se numeşte, insidios: *Eine walachische Antikritik* şi apare în *Wiener Allgemeine Literaturzeitung*, din 7 februarie 1816, Dar Maior nu era omul care să admită a-i lăsa altuia ultimul cuvînt. Răspunde — şi surprinzător — păstrîndu-şi calmul, ceea ce-i permite să cîştige ascendent asupra adversarului, deşi pe terenul propriu-zis al controversei ştiinţifice nu avea în toate privinţele dreptate: *Contemplatio recensionis in valachicam anticriticam Literariis Ephemeri-*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

dibus Viennensibus, Buda, 1816. Asupra întregii probleme : Maria Protase, *Petru Maior polemist*, în *Studii şi cercetări ştiinţifice, Filologie*, Iaşi, 1961, fasc. 2.

26 Dacă aprecierea lui Kogălniceanu despre mişcarea literară din Ţara Românească poate surprinde, lucrul nu se întîmplă desigur din cauza sublinierii insistente a meritelor lui Heliade sau a laudelor împărţite lui Bolliac şi Alecsandrescu, ci datorită titlului de mare poet decernat lui Aristia. E neîndoielnic că această judecată favorabilă e determinată, pe de o parte, de semnificaţia culturală a operei scriitorului muntean (în primul rînd, traducerea *Iliadei* lui Homer), pe de alta, de destinaţia propagandistică a discursului. Adresîndu-se străinilor, cu intenţia de a le da o idee înaltă despre valorile spiritualităţii româneşti, Kogălniceanu se silea să elimine sau măcar să omită din tabloul său ceea ce era de natură să ştirbească impresia pozitivă de ansamblu. De aceea, el nu stăruie asupra bizareriei şi artificialităţii limbajului croit de Aristia, mulţumindu-se să schiţeze în fugă o rezervă critică ; în schimb, scoate pe larg în lumină meritele traducătorului (deşi întrebarea se pune dacă acestea pot exista şi altundeva decît în sfera limbajului).

Pentru a situa şi mai exact în context caracterizarea lui Kogălniceanu, trebuie notat că versiunea românească a primului cînt al *Iliadei* fusese celebrată ca un eveniment literar. Domnitorul Alexandru Ghica îi dăruise autorului o tabacheră de aur şi-i adresase o epistolă, care pricinui „o mare simţiciune în toate duhurile învăţaţilor", dovedind că tronul ia în „băgare de seamă" „ostenelile şi producţiile duhului şi talentului". „Citind această traducţie — declara Alexandru Ghica — am văzut iarăşi cîtă dovadă dai despre destoinicia limbii româneşti sub pană de artist şi mă bucur cînd asemenea bărbaţi cu mijloace ca ale dumitale îşi întrebuinţează astfel de frumos ceasurile lor de odihnă" *Curierul românesc*, nr. 8, din 10 aprilie 1837).

Se auziseră însă şi voci critice. Însăşi pledoaria lui Heliade, din prefaţa traducerii, constituie o dovadă. Răspunzînd cîrtirilor născute „dintr-un duh de zavistie" îndreptate împotriva „unor ziceri imitative şi omerice" (I. Heliade Rădulescu, *op. cit.*, II, p. 94) el nu precizează pe cine are în vedere dar e foarte probabil că se referă, între alţii, la Cezar Bolliac, care ridicase obiecţii serioase în *Curiosul* (Informaţia o luăm din C. Papacostea, *Vechi traduceri din clasici. Iliada lui Aristia. Caracterizări, modele, discuţii*, în *Revista clasică*, 1931, p. 158, dar n-o putem verifica, deoarece din colecţia *Curiosul* de la B.A.R., lipseşte numărul respectiv). Intervenţia lui Heliade n-a avut darul să convingă pe toată lumea. Cu ocazia reprezentării la Iaşi a piesei *Saul*, tradusă de acelaşi Aristia, din Alfieri, Gh. Asachi scrie un articol ponderat ca ton şi decent în expresie, dar categoric ostil metodei scriitorului bucureştean de a-şi fabrica un limbaj în eprubetă. Acest articol a apărut în *Albina românească*, nr. 75, din 21 septembrie 1839, deci — după toate probabilităţile — *ulterior* elaborării discursului lui Kogălniceanu.

27 „Dans l'espace d-un lustre", prin urmare în cinci ani — spune Kogălniceanu — Moldova i-a pierdut pe Ionică Tăutu, Daniil Scavinschi şi Alex. Hrisoverghi. Deoarece Hrisoverghi a murit la 9 martie 1837 (după data comunicată chiar de Kogălniceanu în prefaţa volumului de poezii, de la 1843), ar reieşi, interpretînd *à la lettre* şi confruntînd cu referinţa de la p. 218 (v. nota 22), că Tăutu şi Scavinschi s-ar fi stins din viaţă cam între 1831 — 1833, mai precis, la 1832. Bineînţeles, Kogălniceanu se putea înşela (n-ar fi nici prima, nici ultima oară de-a lungul acestor pagini !). Totuşi, pînă la obţinerea unei certitudini documentare privind moartea lui Tăutu şi a lui Scavinschi, se cuvine ca afirmaţiile lui să fie reţinute.

28 Traducerea baladelor lui Victor Hugo a fost făcută de C. Negruzzi şi nu de G. Asachi. Greşeala lui Kogălniceanu e curioasă, fiindcă numele autorului versiunii româneşti

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

fusese dezvăluit o dată cu anunțarea publicării ciclului în *Albina românească*. În nr. 13, din 12 februarie 1839, al *Albinei* alături de bucata *O zînă*, apare următoarea notiță: „Balada este o lirică compunere, care ne înfățișează o întîmplare prin tradiție; cînd întîmplarea este istorică, atunci balada se face cîntec național, precum în Moldova balada despre Ștefan-Vodă. D. deputatul C. Negruzzi, traducînd în versuri baladele lui Victor Hugo, a binevoit a ni le împărtăși. Noi credem că vom face plăcere cititorilor noștri, tipărindu-le în acest foileton. Cu tot numărul vom da cîte ceva. De toate sînt cinsprezece."

Explicația confuziei de paternitate e una singură: lui Kogălniceanu îi scăpase nr. 13 al *Albinei românești* și fiindcă în celelalte (nr. 15, din 19 februarie 1839; nr. 16, din 23 februarie 1839 etc. etc.) întîlnise traducerile *neiscălite*, le atribuise redactorului foii. Cum aceste traduceri au continuat să apară pînă la nr. 74, din 17 septembrie 1839, adică într-o perioadă în care Kogălniceanu își elabora discursul (de unde și expresia „il continue encore *aujourd-hui* par la traduction..." subl. ns.,-P.C.), el n-a apucat să-și rectifice eroarea. În volum, baladele lui Victor Hugo, în versiunea românească a lui Negruzzi, vor apărea de-abia la 1845.

Prima gazetă românească în Moldova, *Albina românească*, a apărut la 1 iunie 1829, (și nu 1828, cum afirmă eronat Kogălniceanu), fiind precedată de trei numere ale buletinului denumit *Novitale de la armie*, din 6, 10 și 17 mai 1829.

29 Despre George Crupenschi se știu azi puține lucruri. Militar, ajuns la rangul de colonel, decedat în 1850, el pare a fi practicat literatura numai episodic, pînă pe la 1839 — 1840. Din cele patru poezii pe care le-a publicat în periodicele vremii, două sînt imitații după André Chenier (*Bolnavul*) și Lamartine (*Crucea*), o a treia e o satiră împotriva exagerațiilor modei (*Femeia frumușică*), a patra — o elegie (*Mama la mormîntul fiului său*). Primele trei bucăți au fost găzduite de Heliade în *Curier de ambe sexe*, I, 1836 — 1838, ultima de G. Barițiu în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1839, p. 399. La data elaborării discursului lui Kogălniceanu, debutul lui Crupenschi era de recentă dată iar destinul său literar imprevizibil.

30 Alecu Donici se bucură de o înaltă apreciere. De notat că pentru Kogălniceanu, ca și pentru alți contemporani, acest „La Fontaine al nostru" este un imitator al lui Krîlov (A. D. „nous a fait connaître le premier les fables de Kriloff"). Marele îndrumător al culturii românești își dădea seama că în fabulă problema originalității nu e esențială și că deci semnalarea izvorului străin nu-l dezonorează pe fabulist. (V. Paul Cornea, *Literatura pașoptistă în lumina istoriografiei literare de peste hotare. E. Pálffy-Ungaria despre V. Alecsandri*; *E. Bogaci și I. Grecul-U.R.S.S. despre Alecu Donici*, în *Revista de istorie și teorie literară*, nr. 2, 1968, p. 349 — 356). Recent, un articol informat asupra chestiunii: Emil Boldan, *Problema originalității în fabulele lui Alecu Donici (Admiratori și... judecători)*, în *Limbă și literatură*, nr. 16, 1968.

31 Piesele lui Matei Millo dinainte de 1840, sînt: *Sărbarea ostășască*, *Piatra teiului*, *Poetul romantic* și *Postelnicul Sandu Curcă* (Mihai Florea, *Matei Millo*, București, 1966, p. 43 — 44). *Cucoana Mărioța* este probabil o altă denumire dată scenetei *Poetul romantic*.

32 Însemnătatea observațiilor lui Kogălniceanu despre poezia populară nu are nevoie să fie subliniată. El mai abordase această temă în *Românische oder Wallachische Sprache und Literatur*, dar în mod fugar și la suprafață, mărginindu-se de fapt să extragă un lung pasaj din relatarea unui călător german, F. J. A. Schneidawind (M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 551 — 553). De astă dată, Kogălniceanu pune problema originii poeziei populare, a conținutului de idei, a speciilor și a valorii ei estetice, notînd și numele primului culegător, Anton Pann. (Referința privește probabil volumul *Poezii deosebite sau cîntece de lume*, București,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

1831). În felul acesta, e cel dintîi în Principate care transformă folclorul într-un izvor de inspirație și un obiect de studiu, anunțîndu-i, în același timp, pe Alecsandri și pe Odobescu.

Dintre așa-zisele balade amintite de Kogălniceanu, unele vor fi ulterior publicate chiar de el: *Stihuri asupra domnului Grigore Ghica, voevod al țării Moldovei*, *Stihuri despre uciderea boierilor Bogdan și Cuza la 18 august 1778* ambele atribuite lui Enache Kogălniceanu și editate în *Cronicele României*, *op. cit.*, III, p. 275 — 295). Cea de-a treia bucată enumerată, *Stihuri asupra Hotinului cînd s-au luat de muscali de la turci* (*1769*) a fost publicată de M. Gaster în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, II, 1883, p. 335 — 336. În schimb, ultima, e o operă cultă de C. Stamati, *Străjerul taberei*, publicată în *Albina românească*, 1833—1834, supl. la nr. 29, cu o scrisoare a autorului care laudă litografia lui Asachi despre Ștefan cel Mare.

Privitor la paternitatea cronicilor rimate atribuite lui Enache Kogălniceanu v. interesantele articole ale lui N. A. Ursu, *Contribuții la stabilirea paternității unor povestiri istorice în versuri. Anonimul A* și *Noi contribuții la stabilirea paternității unor povestiri istorice în versuri. Anonimul B*, în *Limba română*, XV, 1966, nr. 1 și 2.

33 Este vorba de mitropolitul Varlaam (? — 1657), autorul cunoscutei opere *Carte românească de învățătură Dumenecele preste an și la praznice împărătești și la svinti mari*, Iași, 1643 (ed. de Jaques Byck, în 1943). Găsind la Udrițte Năsturel *Catehismul calvinesc*, tipărit sub Gh. Rakoczy și considerîndu-l plin „de otravă de moarte sufletească", Varlaam va compune puțin mai tîrziu *Cartea carea să chiamă răspunsul împotriva catihismusului calvinesc făcută de părintele Varlaam mitropolitul Sucevei și arhiepiscopul țării Moldovei*, Iași, 1645.

34 Dintre oratorii citați de Kogălniceanu cunoaștem pînă la 1839 numai două traduceri din Massillon: *Cuvînt la sărbătoarea întîmpinării Domnului Nostru. Asupra celor mari*, în *Curierul românesc*, 1838, supl. nr. 9 (trad. de protopopul Ioan) și *Adevărul*, în *Albina românească*, 1839, p. 96. Altminteri cea mai veche traducere din Bourdalou pare a fi de la 1840: *Uitarea și părăsirea săracilor*, în *Vestitorul bisericesc*, 1840, p. 182 iar din Bossuet de la 1845, în *Vestitorul românesc*, 1845, p. 25. Discursul asupra istoriei universale al celui din urmă, în versiunea lui Eufrosin Poteca, va apare de-abia în 1853 (*Istorii universale*, I — II, București, 1893).

35 De la G. Cuciureanu (? — 1887), doctor în medicină, dar și în filozofie de la universitatea din München (*Albina românească*, 1842, p. 405), secretar al Societății de medici și naturaliști din Iași la 1844, mai tîrziu președintele acesteia (1859 — 1861), posedăm o lucrare intitulată *Descrierea celor mai însemnate spitaluri din Ghermania, Englitera și Franția spre introducerea planului pentru urzirea unui spital central în Iași*, Iași, 1842. Nu cunoaștem scrierea latină despre infanticid de care vorbește Kogălniceanu.

O *Antropologhie* a scris ardeleanul Pavel Vasici, directorul carantinei de la Brașov (1830). *Oglinda sănătății și a frumuseții* București, 1829 e o traducere a dr. Ștefan Vasile Episcopescu (1777 — 1850).

I. Albineț era încă elev și candidat al Academiei Mihăilene cînd se apucă de traducerea *Macrobioticei* de I. F. Sobernheim (Iași, 1838).

36 Iacob Cihac (1800 — 1888), medic german, vine în Iași la 1825, ia parte la înființarea Societății de medici și naturaliști, conduce din 1833 înainte Spitalul militar și contribuie activ la popularizarea științelor naturale în Moldova. Cihac a reprezentat Societatea de medici din Iași la un congres al naturaliștilor europeni, ținut la Freiburg, unde a prezentat comunicarea *Bericht über die Fortschritte der Civilisation in dem Fürstenthum Moldau*, Freiburg im Breisgau, 1838. A scris *Istoria naturală, întîia oară în limba românească compusă*, Iași, 1837, un op voluminos de 507 p.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Despre „Societatea de medici și naturaliști din Iași", înființată în 1830, sub forma unui cerc de lectură medicală, constituită ca atare în 1834, cu sprijinul lui Kisselef, v. N. A. Bogdan, *Societatea medico-naturalistă și muzeul istorico-natural din Iași, Documente, scripte și amintiri.* Iași, 1919; J. Livescu, *Rolul societăților științifice din Moldova în dezvoltarea științei din țara noastră*, în *Studii și cercetări științifice*, Acad. R.P.R. Filiala Iași, I, 1950, Fasc.1; I. Lăzărescu *Societatea de medici și naturaliști din Iași între anii 1830 — 1850*, idem, V, 1954, nr. 1 — 2.

Despre Cihac: Paul Pruteanu, *Iacob Cihac*, București, 1966.

37 Referința este probabil la articolul lui Șt. Episcopescu, *Apele metalice ale Principatului*, în *Curierul românesc*, 1837, p. 336.

38 Scrierile matematice ale lui Petrache Poenaru: *Elemente de geometrie* (după Legendre), București, 1837; *Elemente de algebră* (după Alpentaufer). Tradusă din latinește cu oarecare modificații de ... București, 1841.

39 Aaron Florian publicase *Idee repede de istoria Principatului Țării Românești*, I—III, București, 1835 — 1838 și un *Manual de istoria Principatului României de la cele dintîi vremi istorice pînă în zilele de acuș*, București, 1839. E probabil, dat fiind anul apariției, că M. Kogălniceanu nu aflase de această a doua carte a profesorului transilvănean, pînă a-și fi redactat discursul.

Celelalte opere istorice amintite: G. Săulescu, *Hronologia și istoria universală prelucrată pe scurt*, I—II, Iași, 1837 și Damaschin Bojinca, *Anticele Romanilor acum întîia oară românește scrise*, Buda, 1832. Biografiile domnitorilor români alcătuite de Damaschin Bojinca au fost publicate în *Biblioteca românească* a lui Z. Carcalechi, 1829 — 1830. E vorba de Radu Șerban, Matei Corvin, Mihai Viteazul și, probabil, D. Cantemir (articolul e neiscălit). V. și Tr. Topliceanu, *Damaschin Bojincă*, Oravița, 1933.

40 Petru Cîmpeanu (Maller), doctor în filozofie și avocat din Transilvania, vine la Iași în 1837, fiind numit profesor la Academia Mihăileană. Instalarea la catedră decurge cu ceremonial: vorbește rectorul, francezul Maisonnabe, și răspunde recipiendarul, în limba latină (*Albina românească*, 1837, p. 327).

Cîmpeanu a publicat puțin: un *Abecedar latin*, Iași, 1847, o *Gramatică românească* (pentru școlile normale), Iași, 1848 și două discursuri (la care, probabil, face aluzie Kogălniceanu, deși caracterul lor „filozofic" nu e tocmai izbitor): o cuvîntare la instalarea episcopului Nestor Ivanovici (în l. latină, 1829), și *Cuvînt rostit în sala Academiei în 9 octombrie 1838 la prilejul vizitației ce a făcut școalelor Înalt Preasf. Veniamin Costachi, arh. și mitr. al Moldovei și Sucevei*, Iași, 1838.

În 1834, Cîmpeanu se plîngea că nu-și poate tipări o serie de lucrări manuscrise, din pricina lipsei de fonduri. Acestea erau: *Gramatică românească și ungurească*; *Natura omenească*; *Iubirea frumuseții și a omenirii*; *Economia cîmpului spre ținuturile Țării Ungurești îndemnată*; *Filologhie* (*Biblioteca românească*, 1834 IX, p. 33).

Începînd din anul 1842 și pînă în 1847, Petru Cîmpeanu e unul dintre principalii furnizori ai foiletonului *Albinei românești*, contribuind cu un mare număr de nuvele și povestiri, toate de un caracter romanțios și sentimental, traduse din autori obscuri (excepțional întîlnim numele lui Chateaubriand și al lui Al. Dumas) și hrănind o înclinație de evaziune în imaginar, pe care Asachi, cită vreme nu încălca regulile moralei și nu incita împotriva

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ordinei publice, găsea nimerit s-o încurajeze. Petru Cîmpeanu a trăit pînă la adînci bătrîneţe, murind la 15 aprilie 1893.

41 Chr. Flechtenmacher (1785 — 1 mai 1843) chemat în Moldova ca pravilist, în 1813, coredactor al Codicelui Callimachi, „profesor de ştiinţa legilor la gimnazia vasiliană" şi jurisconsult al statului, anunţa în 1838 publicarea unei *Condici*, culeasă din legiuirile lui Iustinian, Armenopol şi din Vasilicale, în cinci volume (*Albina românească*, 1838, p. 407). El avusese intenţia să scoată şi o gazetă : *Jurnal giuridic sau a legilor* (*Albina românească*, 1837, p. 318) dar trebuise să renunţe la acest proiect.

Manualul lui Damaschin Bojinca se găseşte la B.A.R., dar fără foaie de titlu (cota III 19.907). După cuprins, e un manual de drept penal, nu de drept roman — cum spune Kogălniceanu. El predase însă la Academia Mihăileană şi un curs de drept civil roman, pe care, în 1845, anunţa că-l are gata de tipărit (Al. Lăpedatu, *Mănunchi de cercetări istorice*, Bucureşti, 1915, p. 73).

42 Cărţile de geografie menţionate de Kogălniceanu : I. Genilie (nu Geanoglu !), *Geografie istorică, astronomică, naturală şi civilă a continentelor în genere şi a României în parte*, Bucureşti, 1835 ; V. Popescu-Scriban, *Mică geografie a Daciei, Moldovei şi Ţării Româneşti*, prelucrată de pitarul..., Iaşi, 1838.

Nu ştim la ce geografie universală, tipărită în Transilvania, face aluzie Kogălniceanu. Să fie vorba de articolul *Geografie politică*, din *Gazeta de Transilvania*, 1838, p. 27, 31 şi 35, apărut fără iscălitură? Excelentul manual al lui Ioan Rusu, *Icoana pămîntului*, I—III, 1842, e posterior redactării discursului, aşa că iese din discuţie.

43 Una dintre ştirile cele mai interesante pe care ni le dă Kogălniceanu e, fără îndoială, aceea că Negruzzi ar fi scris şi publicat o nuvelă denumită *Manda, fiica voevodului Radu Mihnea*.

Sub această titulatură nu e cunoscută nici o operă a scriitorului. În delicioasa bucată de amurg a carierei sale literare, *Flora română*, există însă un episod care aduce în scenă un personaj cu numele Manda, fiică a domnitorului Radu Mihnea. E vorba de prelucrarea unei legende din *O samă de cuvinte* a lui I. Neculce despre dragostea vinovată a Mandei pentru un tînăr curtean, dragoste care înfrînge şi voinţa domnească şi regulile etichetei, încheindu-se tragic pentru ambii eroi. Dar *Flora română* a apărut în *Convorbiri literare* abia în anul 1867—1868, iar Kogălniceanu vorbeşte de nuvelă ca de o operă terminată la 1839 !

În această situaţie rămîn posibile mai multe ipoteze :

— că „nuvela" menţionată de Kogălniceanu era de fapt scurta povestire din *Flora română*, conservată de autor între cartoane pînă la 1867—1868 şi intercalată atunci în alt context narativ ;

— că Negruzzi avusese numai intenţia de a compune o veritabilă nuvelă pe baza legendei lui Neculce, dar nu apucase să-şi ducă proiectul la bun sfîrşit, deşi îşi anunţase despre el prietenii ; în acest caz, episodul din *Flora română* poate fi un simplu rezumat, reconstituit tardiv ;

— că Negruzzi a scris şi a publicat nuvela, dar tipăritura s-a pierdut.

Tocmai această din urmă ipoteză e aceea pe care o îndreptăţeşte textul lui Kogălniceanu. Dar ea e cea mai puţin verosimilă. Ne mai rezervă viitorul vreo surpriză?

44 Termenul de „roman" e luat de Kogălniceanu într-un sens larg al cuvîntului. Aşa se explică asocierea ciudată de nume : Byron, Voltaire, Cervantes.

De tălmăcirea lui Byron s-a ocupat Heliade Rădulescu, folosind versiunea franceză a lui Amédée Pichot. Între 1837—1838 el dă cinci volume de traduceri în proză.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Lesage e prezent prin *Dracul şchiop*, trad. de Cucoana C. Simboteanca, Bucureşti, 1835 şi *Istoria lui Gil Blas de Santilan*, trad. de Simion Marcovici, Bucureşti, 1837.

Din Voltaire se traduce mult : *Tragedia lui Orest*, trad. Al. Beldiman, Buda, 1820 ; *Janot şi Colen*, trad. Stanciu Căpăţineanu, în *Biblioteca desfătătoare şi plină de învăţătură*, Craiova 1830 ; *Memnon*, trad. Gr. Pleşoianu în *Deosebite istorii morale desfătătoare şi pline de învăţături*, Bucureşti, 1831 ; *Sadic* (sic !) *sau ursitoarea*, trad. de Stanciu Căpăţineanu, Bucureşti, 1831 ; *Fanatismul sau Mahomet prorocul* trad. de Heliade, Bucureşti, 1831 ; *Tragedia lui Brutus*, trad. Filaret Scriban, Iaşi, 1831 ; *Alzira* sau *Americanii*, trad. de Gr. Alecsandrescu, Bucureşti, 1835 ; *Henriada*, trad. V. Pogor, Bucureşti, 1838. Pentru traduceri manuscrise şi tipărite din Voltaire, după 1839 : Ariadna Camariano, *Spiritul revoluţionar francez şi Voltaire în limba greacă şi română*, Bucureşti, 1946, p. 131—170.

Pentru accepţia dată termenului de „roman" şi utilizarea literaturii ca un mod de „captatio benevolentiae" este interesant că Scarlat Tîmpeanu adaugă la finele unei *Geografii a Ţării Româneşti* un roman de Voltaire : de fapt povestirea *Jeannot şi Collin*, (1840).

Întîmplările lui Telemah ale lui Fénelon existau în două versiuni, una incompletă a lui Petru Maior (din italieneşte), Buda, 1818 şi alta a lui Gr. Pleşoianu, I—IV, Bucureşti, 1831.

Primele 14 capitole din *Don Chişot de la Mansa* de Cervantes, trad. de Heliade, apar în *Curierul românesc*, din 1839, începînd de la nr. 58, din 13 aprilie pînă la nr. 108, din 30 iunie.

Noul Erotocrit. Compus în versuri de Anton Pann, I—V, Sibiu, 1837.

45 Gramaticile menţionate de Kogălniceanu :

Samuil Micu (în colaborare cu Gh. Şincai), *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Viena 1780 (Cartea e redactată în limba latină ; e drept însă că autorii propun înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin !) ; Ianache Văcărescu, *Observaţii sau băgări de seamă asupra regulelor gramaticei româneşti*, Rîmnic, 1787 (ed. II, Viena, 1787) ; I. Molnar, *Deutsch-walachische Sprachlehre*, Viena, 1788 ; Paul Iorgovici, *Observaţii de limbă românească*, Buda, 1799 ; I. Eliad, *Gramatică românească. Dată la tipar cu cheltuiala d. Coconului Scarlat Roset*, (Sibiu), 1828 ; G. Săulescu, *Gramatică românească sau observaţii gramaticeşti asupra limbii româneşti pentru şcoale normale şi gimnaziale. Partea întîia etimologică. Partea a doua sintactică. Partea a treia de prozodie*, I—III, Iaşi, 1833.

46 Primul dicţionar menţionat de Kogălniceanu este, în ordine cronologică, *Dicţionarul rumanesc, latinesc şi unguresc*, realizat din iniţiativa episcopului Ioan Bob, I—II, Cluj, 1822—1823.

Dicţionarul poliglot, atribuit în mod eronat lui Şincai, este renumitul *Lesicon romanescu-latinescu-ungurescu-nemţescu*, Buda, 1825, operă colectivă, începută de Samuil Micu, reluată după moartea acestuia de Vasile Coloşi, apoi de Ioan Corneli, Petru Maior, Ioan Teodorovici şi Alexandru Teodori.

Dicţionarul lui J. A. Vaillant a apărut în 1839 la Bucureşti, sub titlul *Vocabular purtăreţ românesc-franţuzesc şi franţuzesc-românesc*.

Dicţionarul din Craiova pare a nu fi apărut, dar el a fost anunţat în ziarele timpului (şi în sensul acesta se cuvine completat capitolul despre dicţionare francezo-române şi româno-franceze din excelenta carte a lui Mircea Seche, *Schiţă de istorie a lexicografiei române, I, De la origini pînă la 1880*, Bucureşti, 1966, p. 43—50). Un anume Mitranco H. Tudorcea Malici, „fost profesor de grecie i franţozie în şcoalele publice în Craiova" înştiinţase prin *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, 1838, p. 8 şi *România* 1838, supl. nr. 99, că pregăteşte un dicţionar francez-român „mînual sau de purtare". Un apel pentru înscrierea de prenumeranţi moldoveni la dicţionarul lui Mitranco lansa căminarul Flectenmacher prin *Albina românească*, 1839, p. 167

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

47 „Damele" cu îndeletniciri literare pînă la 1840 : Zoița Grigoriu traduce *Erast* de Gessner, Iași, 1820; postelniceasa Elena Asachi (soția lui G. Asachi) traduce *Istoria Greciei* de Olivier Goldsmith, Iași, 1842 (anunțată că se „tipărește" în *Albina românească*, 1839, p. 160, ceea ce explică faptul că M. Kogălniceanu știa de ea confundînd totuși titlul căci e vorba de Grecia nu de Roma !); Ecaterina Simboteanca traduce *Dracul cel șchiop* de Lesage, București, 1835. Aceste reprezentante ale sexului frumos practică însă literatura mai mult sau mai puțin diletant. O adevărată „femme de lettre", în sensul francez al cuvîntului, e fiica lui Asachi, Hermiona Muruzi (mai tîrziu Quinet — v. *Documente și manuscrise literare*, I, p. 66), anul 1839 fiind cel al consacrării ei publicistice. În adevăr, apar atunci două traduceri : *Rut, poemă din Sfînta scriptură, de lăudata madama Carolina Pihler* și *René Paul și Paul-René*, „novelă fiziologică" de Emile Deschamps iar altele două sînt anunțate : *Despre îndatoririle oamenilor de Silvio Pellico* (va ieși în 1843) și *Istoria sfîntă pentru tinerimea moldo-română* (1841).

48 Dintre autorii de ordin secundar pe care-i menționează Kogălniceanu, notăm aci pe căpitanul Șt. Stoica, foarte activ în publicistica vremii, azi complet uitat. O știre din *Romania*, 1838, p. 727, ne informează că din ordinul colonelului Odobescu el deschisese o școală lancasteriană în cadrul regimentului aflător în garnizoana București, în care soldații învățau citirea, scrierea, cele patru operații. E vorba probabil de școala pentru gradele inferioare, la activitatea căreia a luat parte și Bălcescu (nu însă în conflict deschis cu superiorii, așa cum glăsuiește legenda).

Căpitanul Ștefan Stoica a publicat în Colecția autorilor clasici *Zioa dupe urmă a unui osîndit*, traducere din Victor Hugo, București, 1839. Ulterior, a tradus *Julie Cesar* de Shakespeare, București, 1844.

Colaborarea lui la periodicele vremii se desfășoară mai ales între anii 1838—1842 și acoperă genuri variate : poeme în proză (*Ochii amorezei*, în *Curier de ambe sexe*, I, 1836—1838, p. 284; *Steaua mea*, în *Romania*, 1838, p. 1199, 1159, 1163), povestiri și nuvele (*Amorul la locul osîndei*, în *Curier de ambe sexe*, I, 1836—1838, p. 267; *Necunoscuta*, în *Romania*, 1838, p. 1094, 1098, 1102, 1107; *Fata negustorului*, în *Curier de ambe sexe*, III, 1840—1842, p. 113), proză satirică (*Va banque nădejdii*, în *Romania*, 1838, p. 947), sfaturi morale (*Mica cărticică a toaletei inimii damelor*, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1838, p. 109).

Pentru a da o idee de maniera lui St. Stoica ne oprim asupra scurtei tablete, *Va banque primăverii*, din *Romania*, nr. 70, din 23 martie 1838. Primăvara — vrea să ne convingă autorul — e o ficțiune, un nume poetic al unei realități inexistente. De fapt, anul întreg e compus din trei ierni : iarna albă, iarna verde și iarna galbenă. „Primăvara este o minciună poetică, pe care o turmă de poeți flămînzi a atîrnat-o de buna natură, să vede că pentru ca să poată cînta despre ea, năpădind la urmă redacția și librăriile cu notele lor." Chiar și atît de lăudata primăvară a vieții e o vîrstă a nestatorniciei, a ușurinței și incertitudinilor, adevăratele sentimente născîndu-se abia după trecerea ei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

C.A. ROSETTI

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Către Maria C. A. Rosetti [1]

I

Marseille, le 25 nov. 53 [2]

Encore ici, aujourd'hui et demain toute la journée. Ce n'est que demain à 8 h. du soir que nous allons nous embarquer; le bateau partira dans la nuit et nous arriverons à Malte le 29 dans la nuit [3]. Ainsi comme tu vois non seulement nous nous sommes séparés trois jours plutôt, mais aussi nous n'avons pas même la consolation d'avoir des lettres, des nouvelles de vous autres. Ajoutez à cela que nous n'aurons pas même le plaisir de voir Naples, car le bateau sur lequel nous allons nous embarquer va directement à Malte. Et pour comble des désagréments il faut noter aussi que notre voyage de Paris à Malte nous coûte 1200 francs.

La journée d'hier a été assez maussade pour moi. Je me suis promené un instant dans la ville; ensuite je suis rentré pour t'écrire. Vers les trois heures nous sommes allés arrêter nos places pour Malte, et, après avoir payé 800 francs, nous sommes allés prendre un bain. L'eau était froide et le linge froid. J'ai gagné un rhume que j'ai presque guéri avec la cigarette camphrée; après dîner nous sommes allés au café pour lire les journeaux et les éloges qu'on donne à Fuad Effendi et à 8 h. je me suis couché! Ce matin je me suis levé à 8 heures... Comme tu vois, je n'ai dormi que 12 heures. J'ai pris une petite tasse de café et j'ai lu quelques pages de Spinoza. Ensuite je me suis habillé, déjeuné et sorti pour aller ensemble à l'embarcadère du chemin de fer. Notre Dascal a perdu à Avignon une caisse contenant la moitié de ses instruments de daguerréotypie. Or comme nous avions fait une réclamation, nous sommes allés voir si par hasard la caisse était retrouvée. Non. À une heure nous rentrâmes et aussitôt j'ai pris la plume et j'ai écrit ce que tu viens de lire.

Maintenant, pendant que Albu se promène, Stephan écrit et Dascal sommeille sur le canapé, j'ai l'intention aussi de me coucher sur un fauteuil Voltaire, prendre en main Spinoza et lire ou sommeiller à mon tour jusqu'à 5 h. et 1/2. Alors nous allons dîner, puis au café pour lire les journeaux et enfin à 8 heures au lit.

Tu vois que ma vie est sinon agréable du moins simple et facile, tandis que la tienne, pauvre chère femme, doit être pleine de tracas, d'inquiétudes et de souffrances. Et notre cher Beppo que fait-il? Est-il sorti, du moins y a-t-il espoir de l'avoir auprès de toi [4]? À cette heure-ci tu es près de lui, aussi je vous embrasse tous les deux. Je voudrais savoir qui de vous deux est plus triste du départ d'Ulysse; parfois je crois que Télémaque en souffre tout autant que Calypso. Dascal ronfle en ce moment d'une manière effrayante. Ainsi encore une fois, cher Beppo, n'espère plus de sa plume le mémoire en question; si tu veux l'avoir, tâche

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

de le faire toi-même avec Calypso, et donnez-le ensuite à Lévy pour lui donner le vernis [5]. Je suis allé aujourd'hui à la poste chercher une lettre. Je t'avais bien dit de ne point m'écrire ; mais j'ai tellement soif d'avoir une lettre de toi que je suis allé en demander une. Maintenant c'est fini, jusqu'à Belgrade il n'y a plus moyen d'avoir une lettre. Au revoir. Demain soir je t'écrirai encore quelques lignes et ensuite de Malte. Je vous embrasse tous de cœur.

Rosetti

(Orig.)
(B.A.R., S 17 (3)/LXII)

II

25 vendredi à 5 h. du soir

Après avoir terminé ma lettre, je l'ai envoyée à la poste, et pendant que Stephan écrivait à sa mère et Dascal sommeillait sur le canapé j'ai lu un peu. Mais le livre n'est pas encore propre à l'état de mon esprit ; aussi je vais le changer de ce soir et je commencerai à lire l'ouvrage de Dumesnil [6]. Dis-lui que pendant quelques jours je serai avec lui, et serre-lui la main pour moi. Vers les 3 h. Dascal commence à se plaindre de Stephan, disant qu'il nous maltraite ; qu'il nous a pris pour nous conduire à la guerre, et qu'au lieu de nous traiter en militaires, c.à.d.* à nous donner à boire, il nous tient ici sans guerre et sans boire. Enfin de plaisanterie en plaisanterie nous sommes arrivés à demander un demi-bol de punch.

Après avoir bu chacun par deux petits verres y compris Albu, on a parlé mariage, religion et on a fini par la propriété. Enfin Stephan et Dascal sont sortis faire un tour ; à ce moment ils viennent de rentrer et Stephan se plaint de ce que l'autre lui a demandé de nous conduire ce soir au théâtre. J'ai dit qu'il vaut mieux boire que voir l'opéra Moïse [7]. De toutes les manières je t'embrasse et je quitte la plume, car l'heure du dîner approche.

Samedi 26 à 9 h. du matin

Je pense, je cherche continuellement un moyen pour avoir une lettre de toi avant Belgrade et n'en trouve aucun. Enfin ce matin à force de chercher je viens de découvrir un seul mais très chanceux. Écris-moi donc de suite une dizaine de lignes en forme télégraphique c.à. dire des phrases très courtes et dis-moi ce que tu fais, comment te trouves-tu moralement et physiquement ; comment vont les enfants ; comment va Beppo, et

* C'est-à-dire.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

qu'espère-t-on relativement à sa sortie. Comment vont nos petits, et si tu as reçu des nouvelles de Nicolas [8]. Il faut que la lettre soit très courte, car sur dix il n'y a qu'une chance que je l'aurai. Adresse-là poste-restante à *Scutari* — Albanie, par voie d'Autriche à Monsieur Floreskio (non affranchie) et dépose-là dans la boîte de la poste. Signe aussi Marie Floreskio ; si je la reçois ce sera un bonheur pour moi ; si non, tu perdras dix lignes d'écriture et voilà tout. Aussi, je répète, tu n'écriras qu'en style télégraphique et voilé, c.à.d. de manière à ne pas donner des soupçons aux autrichiens. Ce soir enfin nous nous embarquerons à 8 heures. Et c'est en allant nous embarquer que je t'enverrai cette lettre, afin que tu saches que nous sommes partis.

Ainsi donc dans 12 heures d'ici nous aurons la mer, l'infini entre nous. Mais notre amour n'est-il pas lui aussi infini ? Nous n'avons donc rien à craindre. Je m'éloigne pour le moment, mais dans une dizaine de jours je m'approcherai encore de toi, et qui sait ! peut-être qu'il nous sera donné de nous réunir bientôt. Si par exemple nous parvenons, nous d'un côté, toi et Beppo de l'autre à faire comprendre aux turcs leur intérêt, alors nous aurons une amnistie et les moyens d'organiser une armée roumaine. Alors rien ne t'empêchera de traverser l'Autriche et de venir dans notre camp... Que veux-tu chère amie ! Quand la réalité est triste il faut vivre dans le monde des rêves !

Ensuite tu écriras une lettre que tu adresseras à M. de Foublanc, pour [la] remettre toujours à Mr. Floreskio ; et puis une autre à Mr. Magazinowitz à Belgrade. Tu n'a pas besoin de lui écrire sur la lettre incluse. Tu écriras seulement : „Mr. Magazinowitz est prié de garder cette lettre jusqu'à ce que Mr. Floreskio viendra la chercher ou la lui demandera par une lettre" (affranchir). Enfin, tu peux hasarder quelques lignes à l'adresse de Floreskio, sous l'enveloppe de Mr. *Giuvara*, toujours dans la même ville, en disant encore sur la lettre : une amie prie Mr. Giuvara de garder cette lettre.

De ces trois lettres j'espère que j'aurai une ou deux du moins ; mais n'écris point à Mr. Garachanin car il est soupçoné par l'autrichien. Une fois par là je trouverai des adresses plus sûres. Maintenant il s'agit d'y trouver une lettre à mon arrivée pour calmer mon dor et mon inquiétude ; pour avoir enfin des nouvelles de toi. Je crois que c'est inutile de te dire que je veux la vérité et la pure vérité sur ton état moral.

26, 3h [eures].

La journée se passe lourdement aujourd'hui. Elle est sombre et froide, et nous aussi nous sommes de même. Mon rhume est presque passé, mais celui de Dascal est dans son fort aujourd'hui ; aussi il est couché sur le canapé est maussade comme un turc.

J'ai trouvé dans ma malle un mouchoir à Libi et un bas. En plus un mouchoir de laine à toi ; je les ai baisés et remis à leur place sans les donner à laver.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Comme je n'ai plus rien à te dire et que je dois mettre ma lettre à 5 1/2 heures à la poste, je veux la fermer. Il n'y a plus rien a ne teme. À 8 h. nous nous embarquons et aussitôt arrivés à Malte je t'écrirai. Seulement tu sais que nous sommes séparés par une mer et que ma lettre sera obligée d'attendre le départ d'un bateau. Aussi tu ne dois pas être inquiète si elle n'arrive selon ton désir. Nous partirons de Malte le 31 de ce mois, pour aller à Corfou. Ainsi le 1 décembre à la fin de la journée nous serons à Corfou.

Je t'écrirai de là aussi, mais je ne puis savoir quand tu recevras la lettre. De là nous irons à Scutari par eau ou par terre, et puis tu sais le reste.

Au revoir, chère et douce amie. Je t'aime plus que jamais et je t'embrasse ainsi que nos enfants à la roumaine.

Dascal ne veut pas prendre la plume et son rhume lui sert de prétexte.

Embrasse Télémaque tendrement, mais tâchez de ne pas trop oublier le pauvre Ulysse.

À vous de cœur, Rosetti

(Orig.)
(B.A.R., S 17 (4)/LXII)

III

Troisième lettre
depuis mon départ.

Malte, 1 décembre, 53 à 6 h. du matin.

Nous sommes partis, chère amie, à ce qu'il semble dans un ceas rău; depuis Avignon tout va de travers. Aussi vas-tu nous dire selon Molière que diable cherchiez-vous dans cette ville archipapale. Écoute, maintenant. À Avignon nous sommes arrivés vers les 3 heures je crois, et les uns ont passé trois heures à parcourir la ville à la recherche d'une caisse de Dascal qui a été perdue; et les autres à se promener devant l'embarquadère. Enfin nous sommes partis à 7 heures *sans la caisse*. À Marseille, impossible de partir avant le 26 au soir. Vexés de ce que nous nous sommes privés d'une lettre de vous autres; vexés des dépenses que nous étions forcés de faire à l'hôtel; vexés de ce que nous étions forcés de payer premières places jusqu'à Malte vu que le bateau ne prenait pas des secondes; et vexés enfin de ce que Dascal voulait faire des nouvelles dépenses pour compléter sa caisse de daguerréotypie; nous nous sommes embarqués, le 26 à 9 heures du soir après avoir payé 800 francs

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

pour nos places, 80 francs pour la caisse de Dascal et 120 francs à l'hôtel. Une fois embarqués nous demandons à quelle heure le départ. „On attend la malle de Londres; elle doit arriver à 10 heures; mais si par hasard elle est en retard nous devons l'attendre". Bon. La malle doit être exacte, nous nous sommes dit. Ensuite ce bateau est le *premier* marcheur. Il se nomme le Vectis, ancien nom de l'île de Wihte. Il est le *seul* qui fait *17* lieux à l'heure et en 48 heures nous serons à Malte. Tout cela nous consolait un peu. Nous allons voir notre cabine et nous trouvons que c'est tout simplement les secondes places transformées en premières ad hoc. Mais que faire ! à la guerre comme à la guerre, dit le proverbe; et comme nous sommes des guerriers nous devions nous trouver bien. Nous nous disposons donc à nous coucher, chose qui n'était pas si facile à faire, vu que nous étions 4 et il n'y avait de place pour bouger que pour un seul. Pendant ce temps on nous dit que la malle n'étant pas arrivée à 10 heures il est probable qu'elle n'arrivera que le lendemain matin. Nous soupirons de ce retard de 12 heures et nous nous couchons, moi sur Dascal et Alexandre sur Étienne.

Tant bien que mal la nuit se passe et le lendemain à 7 heures j'étais sur le pont. Le bateau se préparait pour partir. À 8 heures je descends; je trouve mes compagnons en train de mettre leur ceintures, alcool, camphre, tout ce qu'il fallait enfin pour éviter le mal de mer. J'en fais autant, je me couche; à 8 1/2 le bateau part, et un quart d'heure après Stephan commence à vomir. Le temps était beau encore. Mais une heure après, le vent commence, le bateau dance, Dascal commence lui aussi à être malade, et Alexandre et moi à être étourdis.

Comment te décrire ce voyage !

Il me faudrait te faire une description plus infernale que l'enfer de Dante pour te donner le vrai tableau de nos souffrances, surtout des souffrances d'Étienne et de Dascal. Ah ! s'écriait Étienne, les prisons autrichiennes * auraient été préférables. Et ces souffrances, cet enfer a duré jusqu'au *30* à 8 heures du matin.

Trois jours et trois nuits Stephan n'a point cessé de souffrir et de vomir, sans bouger de place un seul instant. Je n'ai jamais vu un homme souffrir autant; je craignais pour ses jours même. Dascal, lui aussi n'a pas bougé; lui aussi a horriblement souffert; tous les deux pendant tout ce temps n'ont *rien pris*, mais il a souffert *beaucoup moins* que Stephan. Quant à Albu et à moi, nous avons souffert, mais rien en comparaison; nous avons très peu rendu le premier jour, mais nous sommes sortis sur le pont plusieurs fois; et nous avons pris le 3e jour par une limonade et par un bouillon; et j'ai pris le matin du café et à midi par une tasse de thé. Ce que j'ai eu en plus, c'est que 24 heures j'ai couché dans l'eau; mon lit, et surtout mon oreiller était *trempé*; et ce que j'ai eu en plus encore c'est que jusqu'à ce moment la maison bouge avec moi; même en ce moment je suis obligé de quitter un instant la plume car je me sens presqu'aussi malade que sur le bateau.

---

* În textul original : *autrichiens*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Voilà l'abrégé de nos souffrances maritimes. Et maintenant je dois te dire qu'il est très vrai que le Vectis fait 17 lieux à l'heure, mais que cette fois-ci, n'étant pas pressé, il n'a pas voulu marcher; ensuite nous avons eu un temps si mauvais qu'à Malte on nous dit qu'il y a des années depuis qu'ils n'ont eu un pareil temps. Ainsi, bateau, temps, tout à été comme exprès contre nous. Stephan, hier il avait l'air d'avoir relevé d'une maladie d'un mois. Aujourd'hui il est bien. Je dois ajouter que, pendant les souffrances, Dascal a nommé Stephan *l'amiral*. Il dit que c'était sa vocation. Mais, chère amie, nous n'avons pas encore fini avec nos malheurs. Tu sais que Stephan a pris des informations à Paris au bureau des bateaux. On a même écrit en Angleterre et deux jours après, la lettre à la main, ils lui on dit : „Le bateau arrive de Southampton à Malte le 30; el le 1 er il part pour Corfou. „Toutes les places sont prises; il ne reste que 4 premières, et je vous conseille de les arrêter d'ici".

J'espère qu'on ne peut avoir quelque chose de plus positif que cette affirmation. On devine ce que nous apprenons ici. Il n'y a point de *bateau qui parte de Malte pour Corfou*... Tout le monde va dire que c'est impossible. Je le sais; mais je sais aussi qu'il n'y a pas moyen de partir. Il y avait une compagnie qui faisait ce trajet, mais depuis 3 mois elle a cessé. Or il faut attendre ici 4 jours, il faut attendre le départ du bateau français pour Constantinople, et aller avec ce bateau jusqu'à Syra, c.à.d. 60 lieux de plus par mer, et sur un point qui nous éloigne de *beaucoup de notre chemin*. Ajoute à cela le mal de mer, les dépenses, la perte du temps, et l'idée que nous aurions pu avoir de vos nouvelles à Marseille et à Malte même, et tu sauras alors ce que nous devons souffrir.

Pendant ces 4 nuits et trois jours, c'est la première fois de ma vie que j'étais satisfait de ce que tu n'étais pas avec nous. Mais une fois arrivés ici, quand j'ai vu ce beau ciel, et cette chaleur, comme au mois de juin à Paris, alors, j'ai soupiré après toi. Et arrivés à l'hôtel je m'assis sur un fauteuil au salon et je vois quoi? Devine qu'ai-je vu qui m'a fait soupirer encore après toi? Il y a dans notre salon *8 tables*.

Mais quel ciel, quelle chaleur ! À chaque moment j'allais à la fenêtre pour me cuire au soleil, et malgré que ma tête tournait un peu je suis bientôt sorti.

Nous avions un mot de Joseph pour un maltais; c'est un homme charmant, quoique baron. Nous sommes allés avec lui à la campagne pour voir un général polonais; nous avons marché pendant une heure, pour aller et une pour revenir, et je jouissais du soleil en soupirant toujours après toi. En ce moment l'amiral prenant son bouillon propose de retourner à Paris pour reprendre l'ancien chemin. Et Dascal dit que, s'il ne craignait le ridicule, il serait d'avis. Il est vrai que notre position est devenue difficile par le retard éprouvé à Marseille et par le manque du bateau d'ici pour Corfou. Difficile en ce que notre bourse a diminué d'une manière terrible; et difficile en plus parceque nous ne savons plus où aller? Enfin, comme je puis garder cette lettre jusqu'à demain à midi, je t'écrirai ce que nous aurons décidé encore.

Elle est très curieuse cette ville de Malte. L'arabe domine en tout; l'anglais est venu là défigurer l'apparence, mais c'est quelque chose de

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

juxtaposé qui se voit à l'instant. C'est en tout curieux à voir, mais malgré la chaleur je ne voudrais pas vivre ici même un mois. Je t'embrasse et je te quitte pour quelques heures.

Jeudi, 1 heure et 1/4

Depuis que je l'ai* laissé nous avons déjeuné, nous sommes allés encore prendre des informations sur la marche des bateaux et ensuite nous avons déménagé. Ce baron dont je t'ai parlé, nous a logé ailleurs à moitié prix de ce que nous payons à l'hôtel où nous étions descendus. Maintenant que faisons-nous? On cause, on dit le pour et le contre mais on n'a rien décidé encore, vu que notre position est critique. En attendant j'ai pris la plume pour t'embrasser un moment. Je veux noter pour ne pas oublier que tu ne m'as donné que 10 chemises. En outre tu diras à Dumesnil que ce baron connaissait Mr. Michelet, Quinet et Mickiewicz c.à.d. qu'il avait suivi leurs cours en 43 et 44. Il connaissait aussi Mad[ame] Dumesnil c.à.d. Mds. Michelet. Il a vu sur la table le livre sur l'art italien et quand je lui dis que ce Dumesnil était le gendre de Mr. Michelet, il tournait et retournait le livre en main. Alors, comme d'un côté nous lui devions de la reconnaissance et comme d'une autre part je voulais faire connaître ou pour mieux dire faire admirer notre ami par les maltais, je lui ai offert le livre. „Mais comment vous priver d'un si précieux ouvrage, dit-il, d'autant plus que je vois qu'il vous est offert par l'auteur". „Oui, Monsieur, l'ouvrage m'est précieux et c'est pour cela que je vous l'offre". Et j'ai ajouté : „je vous l'offre étant sûr que je serai approuvé par l'auteur". Et vraiment je t'assure qu'il m'a beaucoup coûté de donner cet exemplaire car je le gardais comme mon cordial, comme une lecture *bienfaisante* pour moi; mais que veux-tu, j'ai cru de mon devoir de le lui donner et j'ai fait mon devoir.

Nous sommes très malheureux dans cette position où nous nous trouvons; pourtant nous sommes assez gais; nous badinons continuellement; et après avoir cherché une heure une solution sans rien trouver, nous soupirons et nous finissons toujours par un badinage. Si du moins je pouvais avoir une lettre de toi; mais non, cela aussi m'est refusé; ainsi, rien sur toi, rien sur les enfants, rien sur Beppo, rien sur nos amis, rien sur notre pays, rien sur notre présent et rien sur notre demain et pourtant nous trouvons encore le moyen d'être gais. Oh ! si Dumesnil était ici avec nous, je suis sûr qu'il nous aimerait beaucoup plus; autant à peu près que je l'aime en ce moment. Quant à Mad. Dumesnil, pour elle je suis sûr qu'elle m'aime. Que fait-elle? Toujours un peu bichette? Et ma pauvre Biche, et notre petit Tilu, et le gros grognard[9]. Mais à quoi sert toutes ces questions? Impossible d'avoir une réponse. Allons, il faut que je laisse la plume car je deviens triste. Au revoir donc.

---

* Probabil : t'ai laissée.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

[Adăogat pe margine :]
Hier le garçon de l'hôtel entre, me dit qu'on me demande dehors, et me donne ce morceau de papier; je sors; l'homme qui me demandait me demande pardon en disant que c'est un autre C.R. qu'il cherchait.

9 heures du soir.

Nous avons eu des visites. Cela t'étonne que même ici nous ne pouvons échapper aux visites. He bien, nous avons eu trois à la fois. Le baron, un général polonais et un français émigré. À 4 1/2 nous sommes sortis ensemble, nous avons marché jusqu'à 6 heures, puis nous avons dîné ensemble, puis nous sommes allés au cercle, au club et enfin à 8 1/2 nous sommes rentrés. Pour notre départ, après avoir longuement débattu la question s'il faut aller à Constantinople, ou non et même un moment la question posée très sérieusement par Stephan de revenir à Paris pour repartir par voie de terre, nous avons décidé d'aller jusqu'à Syra, (seul point où le bateau s'arrête) et puis, de là, revenir à Corfou et prendre notre route. Beaucoup de mer, beaucoup de dépenses et de temps perdu, mais il n'y a pas d'autre moyen. Ainsi le 5 de ce mois, c.à.d. lundi, nous allons partir d'ici pour Syra. De cette manière nous allons encore passer par Scutari où j'espère trouver une lettre de toi. D'ici jusqu'à Syra nous allons mettre deux jours et deux nuits. De Syra à Corfou, nous allons mettre à peu près autant; seulement je ne sais combien il nous faudra attendre à Syra le départ du bateau, nous avons d'ici des lettres de recom-[man]d[a]t[ion] pour Corfou d'où on nous donnera des détails sur notre pèlegrinage (sic) terrestre. Maintenant bonsoir.

2 d [écembre] Vendredi à 7 h. du matin

Bonjour ma belle amie ! Ce matin je suis un peu en retard, n'est-ce pas? Eh bien, de quoi allons-nous causer aujourd'hui? De toi d'abord. En ce moment reposes-tu un peu? J'en doute; les cosaques sont là dans cette chambre et je ne suis pas là pour les menacer du cabinet. Quoiqu'à vrai dire depuis quelque temps je ne veillais plus sur toi. Tu as peut-être cru que je t'aimais moins; et si cela était tu as mal fait. Après 6 ans tu aurais dû savoir que lorsque je suis triste je ne puis plus être ce qu'on appelle tendre. Et j'ai beaucoup souffert pendant ces 5 mois. Il y avait la pénible position de notre ami d'abord qui me faisait souffrir énormément, parce que nous ne faisions point pour lui ce que nous aurions dû faire.

Il est très probable que nous n'aurions pas obtenu grand'chose, mais ici il s'agissait de faire notre devoir, de faire ce que notre cœur nous dictait et nous occuper de ce qu'on pouvait obtenir. La seconde douleur était que notre patrie se trouvait dans la même position que notre ami, et que nous étions pour elle des enfants aussi négligeants que nous étions

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

pour l'ami. Or comme à tort ou à raison j'attribuais la faute à nos pauvres petits, et par conséquent à toi, j'en souffrais doublement. Je t'aimais autant mais je t'en voulais aussi. D'ailleurs toi tu dois savoir que plus on aime et plus on estime quelqu'un, plus on lui demande. Il y a une autre petite douleur que je porte en moi depuis longtemps, et dont je ne t'ai jamais parlé d'une manière précise. La voici.

Il y a environ trois ans depuis que je me reproche ma conduite envers toi. Je me reproche de t'avoir traité du premier jour et jusqu'à ce moment, comme un ami, comme un compagnon égal *en tout* à moi, et point comme une femme. Or il y a environ trois ans depuis que j'ai vu que quoique nous nous ressemblions beaucoup, nous différons cependant sur certains points. Quoique tu es une femme supérieure à beaucoup d'autres, par l'éducation comme par la nature, tu es femme, c.à.d. aimant à être traitée un peu en femme, un peu plus caressée, un peu plus cajolée, et ayant besoin souvent à être conduite par l'homme comme un enfant, comme une femme de notre époque. Or, pauvre moi, n'ayant fait ni l'un ni l'autre, j'ai perdu tout le bien que tu aurais pu faire à notre patrie, à nos amis, à moi; qui fait que je m'en veux et je souffre. Et pourtant si nous étions à recommencer agirai-je autrement? J'en doute. Une des raisons qui me faisaient détester le mariage c'était aussi la nécessité de devenir le conducteur et l'instructeur de cette femme, de cet enfant; et une des raisons qui m'ont poussées vers toi, c'était que je te croyais formée par la nature et par l'éducation telle que je te voulais. Par la nature tu l'es, tu l'es même plus que je ne l'avais cru, mais par l'éducation non. Cependant je t'aime et je t'estime tant, qu'il m'était impossible de comprendre comment tu ne trouverais pas dans ton amour la force nécessaire pour prendre parmi nous la place que tu dois et que tu peux occuper. Ne crois pas, chère amie, que je te dis tout cela par diplomatie: non; j'avais un poids sur mon cœur et je voulais l'alléger un peu par la confession. Maintenant embrassons-nous et passons outre.

Que je brûle de savoir que fait notre ami? Maintenant son affaire doit être terminée. Est-il acquité? Je le crois, mais je donnerais je ne sais quoi pour le savoir [10]. Notre Beppo ne doit plus songer à faire la même route que nous; c'est une chose impossible pour un homme seul. Il doit prendre l'autre route que je me repens d'avoir abandonnée. Enfin, à Scutari j'espère avoir une lettre de toi; je crois que nous n'y serons que dans une dizaine de jours d'ici; peut-être même plus mais pas moins; j'aurai donc une lettre. Quant à notre cher Firfir je ne lui écris point; mes lettres à toi serons pour lui aussi. Dascal est bien; et nous rions souvent et beaucoup et toujours de but en blanc. Tantôt nous disons comment lui, en faisant des portraits et moi, le médecin, nous allons gagner notre vie; tantôt, comment Stephan qui est selon lui un entrepreneur, nous exploite, et nous maltraite, en ne nous donnant pas du bon vin. Tout à l'heure, tandis que nous étions seuls, il me propose d'enfermer Stephan dans sa chambre, de lui prendre les effets et le peu d'argent qui reste et de prendre la fuite, et de là nous partons et nous parlons 5 minutes

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

et nous rions aux éclats. Tu vois maintenant de quelle manière nous savons trouver matière à rire ; et à rire la plus grande partie de la journée.

Tu sais que j'avais entrepris avec Lévy la traduction de *Cîntarea Românieí* [11]. Or si Jean peut et croit nécessaire de donner 300 francs pour l'impression, je suis d'avis que cette publication plaira beaucoup en France. Un jeune valaque n'a qu'à aller 2 ou 3 matinés chez Lévy pour lui donner le mot à mot et l'affaire serait faite. On est si avide maintenant de tout ce qui concerne les Principautés que nous ne devions pas perdre cette occasion si rare pour nous. Pour prouver de cette avidité je dois vous dire qu'on a publié dernièrement à Londres un chant intitulé „le chant du Danube". Ainsi tu vois que, faute de mieux, les étrangers inventent même des chants, tellement ils sentent que le monde est porté vers le Danube. Dis à Winter[12] de faire demander à Londres ce chant pour toi, afin de voir ce que c'est que ce chant du Danube. Je voudrais aussi faire traduire en anglais notre légende. Parles-en à Dumensnil ; lui, il doit savoir ce que Mr. Michelet veut savoir pour donner la permission [13]. Je crois que c'est une chose que nous devions faire et immédiatement, et je suis *convaincu* que, même en payant l'auteur, nous pouvons recouvrir les frais et même gagner encore. Princip[autés] du Danube et Michelet fera fureur en Angleterre en ce moment. Par l'entremise de Viewey tu arriveras à trouver le moyen de la publier à Londres sans payer immédiatement l'impression. Demande un peu d'argent à ton frère.

Je voudrais causer encore avec toi, mais ma lettre devient par trop épaisse. Arrêtons-nous donc là pour aujourd'hui. Maintenant je t'écrirai encore de Syra, d'Athènes ou de Corfou, c.à.d. quand je trouverai l'occasion d'envoyer ma lettre. Si tu n'en reçois bientôt, la faute sera à la poste et non à moi. Je t'embrasse, je vous embrasse passionnément et au revoir. Aime moi comme je t'aime. Tu n'as point oublié de parler à Beppo qu'on doit remettre à Hal. 500 francs vers le 20 décembre pour payer la lettre de Dascal.

[Urmează aceste rînduri scrise de Ştefan Golescu :]

Chère Marie, je t'envoie de loin comme de près mes amitiés les plus affectueuses. Rose est parmi nous celui-qui conserve sa gaîté et nous la communique au milieu même des vicissitudes que nous rencontrons à chaque pas au début de notre voyage. Chacun de nous regrette maintenant que nous ayons quitté la voie autrichienne et cependant, certes, notre liberté courait de grands dangers. Mais telle est notre nature : le danger au bout ne nous rebute pas, tandis que les milles tracasseries, les milles et une difficultés sur la route nous impatientent, nous rebutent et nous fatiguent. Embrasse mon Mir et la Libertine.

Sthéphane

(Orig.)
(B.A.R., S 17 (5)/LXII)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

IV

Malte le 3 décem. 1853 à 8 1/2 du soir

Je me suis retiré pour causer un moment avec toi et calmer un peu mon dor. Hier après avoir mis ma lettre à la poste, nous nous sommes promenés un peu ; puis rentrés lire un moment ; et après dîner nous sommes allés au club, où nous avons passé la soirée en causant avec un colonel italien. J'ai appris quelques détails sur Garibaldi, et comme je les tiens d'une source sûre, je veux te les communiquer [14]. Cela fera que nous causerons ensemble un moment.

Garibaldi est très ignorant dans l'art de guerre ; il a fait ce métier en Espagne mais en guerrilas. C'est un homme de désordre ; mais il est d'une bravoure remarquable et incontestée. Il était très aimé par ses soldats à Rome, à cause de sa bravoure, et parce qu'il ne s'occupait point de discipline. Sa femme était americaine-espagnole. Elle n'a pas pris une part active dans la guerre de Rome, comme on nous l'avait dit ; mais ce colonel qui l'a connue très bien nous disait qu'il était sûr qu'elle a pris part ailleurs ; du moins on voyait qu'elle était habituée à la guerre, on voyait cela, disait-il „d'après le sang froid avec lequel je l'ai vue parler et donner des ordres".

Lors de la chute de Rome elle partit avec son mari, deguisés tous les deux. Elle était enceinte de 3 ou 4 mois. À Ravenne, poursuivis, ils se sont réfugiés dans la forêt d'épinette. Là, pendant que les sbires battaient la forêt, elle fait une fausse-couche et elle meurt dans les bras de son mari. Lui alors il fut sauvé par les contrebandiers du pays, et il vint à Venise. Il avait trois enfants je crois, chez sa mère à lui, à Nice ; l'un est mort il y a un an et bientôt après, sa mère aussi. Irons maintenant nous, nous plaindre de notre sort.

Ma journée d'aujourd'hui a été plus triste. Je suis sorti plusieurs fois, car la journée était belle et chaude comme au mois de mai. En ce moment, j'entends la musique qui joue sur la place. Mais je suis triste. Aussi je veux t'embrasser, et puis je me coucherai et essayer[ai] de lire un peu. Bon soir ma bonne et douce amie.

Dimanche à 7 h. du matin

Ma tasse de café, ma cigarette et toi, c'est ma dulceaţa du matin. Je me sens moins triste aujourd'hui ; et pour être mieux encore je t'embrasse.

Si j'avais su avant mon départ de Paris que je resterai à Malte 6 jours, j'aurais pu utiliser ce temps. J'aurais lu l'histoire de cette

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

île, et alors pouvant ici lire, pouvant pour ainsi dire causer avec chaque pierre et avec chaque rocher j'aurais vécu, tandis que maintenant, ne sachant presque rien, je regarde, et tout est muet autour de moi. En voyant cette petite ville, on sent que les chevaliers étaient bien avancés dans la civilisation. Car il faut savoir que les anglais n'ont *rien* changé et *rien fait* ici. L'île est bien petite, et à la première vue en entrant dans le port on ne voit qu'une pierre couleur de †...†* . En effet la terre, ou pour mieux dire la pierre (car il n'y a presque pas de terre) et les maisons sont la même chose, (elles sont bâties avec cette même pierre). Les maisons sont *toutes* sans toit, à l'italienne et uniformes. Chaque maison a un, deux et trois balcons; mais la forme de ces balcons est curieuse, c'est tout-à-fait comme ces cabines d'écrivains publics à Paris. Les rues sont toutes en lignes droites, les unes étroites, les autres assez larges et aboutissant toutes à la mer; de sorte que presque de chaque maison, de chaque balcon ou boîte on voit la mer. Les fortifications sont formidables. Les femmes sont fort belles et la fadeta ou voile noir avec lequel elles couvrent leur tête est charmant. La langue du pays est un patois arabe, et la langue écrite et officielle, l'italienne. Maintenant, que voulaient-ils ces chevaliers, qu'elle était leur raison d'être, leur but, j'ignore tout cela, ce qui fait que je souffre; je ne comprends rien, et je ne puis jouir que de la chaleur, et de la beauté du ciel et cette jouissance aussi est bien triste car elle me force à soupirer plus souvent après toi.

Dans ma lettre no. 3 je t'ai raconté toutes nos misères. Ainsi tu sais que nous devons aller jusqu'à Syra pour revenir à Corfou; ce qui me console dans cette affaire c'est que je verrai Athènes. C'est demain le 5 vers le soir que nous devons partir, par conséquent jeudi ou vendredi nous serons à Athènes. Mais tu sais que nos fonds sont epuisés, ainsi c'est toujours Albu qui se sacrifie. Pour diminuer nos dépenses, il s'en va directement à Constantinople en nous laissant ces 50 ducats. Là, dit-il, je trouverai un peu d'argent et je viendrai vous rejoindre. Cela me fait bien de la peine, mais il m'a été impossible de le faire changer d'idée. Stephan est toujours triste et taciturne, ce qui est encore une cause de tristesse pour nous. Et toi, et les enfants, et Beppo que faites-vous? Aurai-je une lettre à Scutari? Ce n'est pas sûr. Ah! Si ce pauvre ami pouvait venir nous rejoindre je sens que je renaîtrais, je vois bien que sans lui je souffrirai de toutes les manières. Au revoir chère Calypso; tâche d'être forte et *active* et envoie-moi ton Télémaque, car sans lui ton pauvre Ul[lysse] sera bien malheureux.

J'ajoute par une fleur pour Libi et Mircea.

(Orig.)
(B.A.R., S 17(6)/LXII)

* Cuvînt ininteligibil.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

V

Dimanche soir. 9 1/2 h.

La journée a été triste; j'ai lu un peu et vers les 4 heures nous sommes sortis nous promener; sur les remparts nous trouvâmes une petite verdure parsemée de fleurs jaunes dont je t'envoie deux à cause de leur doux parfum. Elles ne le conserveront pas jusqu'à toi, mais tu les recevras encore avec plaisir car je les ai embrassées pour toi. Ainsi demain vers les 6 ou 7 heures du soir, nous partons pour Syra où nous arriverons jeudi matin, et de là nous reviendrons à Athènes le soir même, et ensuite à Corfou. Puis nous irons par terre à Scutari et de là à cheval jusqu'à Belgrade. D'après notre calcul et d'après ce qu'on nous dit nous ne pourrons arriver à Belgrade que vers la fin de ce mois! Ah, quel voyage triste que celui-là; traverser ces pays barbares où on ne trouve rien, et encore au mois de décembre, sans aucune nouvelle et avec le coeur triste; car où allons-nous? Là où se trouve Fuad-Effendi[15]. Ce seul nom suffit pour exprimer toute la tristesse de notre position. Enfin, marchons à notre devoir et n'en pensons plus. Vers le 14 ou le 15 de ce mois, tu m'enverras une lettre à Belgrade: poste restante, à Mons. Floreskio. Si je la reçois, ce sera ma seule consolation, comme elle est la plus grande attraction pour moi vers ce pays-là. Oui, pour te dire la vérité, ce qui me donnera le plus de force pour avancer ce sera l'espoir d'y trouver tes lettres. Ce sera mon cadeau pour la Nouvelle Année; car, comme je crois, nous n'y arriverons pas avant le 25, 26 ou 27 décembre. Ma lettre ne pourra partir d'ici que dans 3 ou 4 jours, mais je la mettrai demain à la poste; ensuite d'Athènes, ou de Corfou je t'écrirai une autre. Qui sait! J'espère souvent qu'avec ta lettre je trouverai mon Beppo aussi à Belgrade. Ce soir, étant au club, un italien qui se trouvait là dit à un autre qu'il a lu (il ne savait plus où) qu'on avait chassé de France Barziano. C'est un homme à ce qu'on dit bien remarquable et très jeune. (Dascal n'a pas voulu dire même ici son nom). Nous savions que cela était impossible car nous avons lu nous aussi tous les journaux qui ont pu arriver jusqu'ici, c.à.d. jusqu'au 26 sept. Demain avec l'arrivée du bateau nous apprendrons peut-être quelques nouvelles à ce sujet. Dans tous les cas, à prèsent son affaire doit être terminée et même s'il passe quelques jours chez sa baba, il aura encore le temps d'arriver avant nous à Belgrade. Il faudra tâcher de lui procurer un passeport americain. Maintenant bonsoir.

5 déc. lundi 7 h. du matin

Je ne sais par quel miracle, mais voici trois nuits depuis que je commence à rêver. Et j'ai rêvé de toi, des enfants et surtoût du petit Tilu, de bien beaux rêves. Avec quelle impatience et amour j'irais vers

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

l'endroit où j'espère avoir une lettre de toi ! Je n'aurai jamais cru qu'après six ans de mariage mon coeur soupirera tant après une lettre de toi ; oui : je t'aime plus qu'alors sous certains rapports, je suis heureux de me sentir jeune encore. Et si je n'avais une espèce de honte et j'écouterais mon coeur, je sens que je t'écrirais une lettre d'amour. Mais à mon âge et dans ma position se serait inconvenant. Je veux laisser l'autre page pour t'écrire au monent de mon départ. La journée est belle aujourd'hui, et selon toutes les apparences j'aurai pour la première fois de la vie une mer calme ; et alors n'étant plus malade je chanterai avec mon frère : „bienheureux qui se fie à la mer, à l'amour".

1 h[eure]

Encore du guignon. D'abord que cette lettre ne pourra partir d'ici que vers le 14 du mois. Ensuite, nous venons de voir Manzzoni, en ministre des finances à Rome [16]. Il a habité Corfou et il a eu la complaisance de venir nous dire que de Corfou à Scutari *il est impossible d'aller par terre* ; *personne n'y va.* On est assassiné à la seule vue d'un bouton de couleur jaunâtre. Pour aller par eau, il faut trouver un petit bateau turc à voile. Peut-être que vous trouverez-un, nous dit-il, de suite ; peut-être aussi que vous attendrez 15 jours. Et le trajet, si le vent est favorable, vous le ferez en 5 jours ; si non en 10, 15. Ainsi, comme tu vois, impossible ; nous avons voulu un instant retourner à Paris, mais il faudrait attendre ici 7 à 8 jours le départ du bateau. Donc, ne pouvant faire mieux, nous partirons aujourd'hui pour Gallipoli, pour de là nous rendre par terre à Belgrade. Ainsi adieu l'espoir d'avoir une lettre à Scutari ; allons, courage et espérons que j'aurai du moins des lettres à Belgrade, chez le consul, chez Mr. Giuvara, et poste restante. Tu peux écrire à l'adresse de Golesco aussi ; mais Floreskio vaut encore mieux. Aussitôt que tu recevras cette lettre, écris-moi une lettre courte mais longue, c.à.d. concentrée, à *Nissa* Servie, poste restante, Floreskio.

6 déc. à 7 du matin

Ainsi tu me vois encore ici. C'est qu'il est dans notre destinée dans ce voyage de remonter toujours des obstacles et des retards. Le bateau qui devait arriver hier matin et partir vers les 5 h. n'était pas arrivé à 8 h. du soir encore. Nous partirons donc aujourd'hui pour Galipoli. *Ne m'écris plus à Nissa, ce serait inutile, car il n'y a point de poste,* par ces pays là ; ta lettre à Scutari est perdue ; il ne reste maintenant que Belgrade.

(Orig.)

(B.A.R., S 17(7)/LXII)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

VI

No. 5

Mercredi. 7 décem. 11 h. du matin sur le bateau l'Eurotas.

Puisque je t'écris, tu vois que je ne suis pas malade; Stephan et Dascal non plus, seulement, le premier depuis 24 h. n'a rien pris encore. Nous nous sommes embarqués hier à 4 h. car le bateau était en retard de 24 h. Nous avons été accompagnés jusque sur le bateau par Scabiras, le baron maltais dont je t'ai parlé, Manzzoni, et un français réfugié. Ils nous on montré beaucoup d'amitié les deux premiers et telle, que nous étions presque tristes de nous séparer. À 5 h. et 1/2 nous étions en pleine mer. Mais le temps était si beau qu'il n'y avait presque pas de mouvement, et il faisait si chaud que jusqu'à 7 h. j'étais sur le pont en habit. J'ai pris ensuite mon paletot et je suis resté jusqu'à 9 h. contemplant cette belle lune qui me rappelait la nôtre. À 8 h. ce matin j'étais sur le pont; le ciel est pur, et la chaleur douce et bienfaisante comme au mois de mai. Ah! pourquoi n'es-tu pas ici avec nous! C'est pour la première fois de ma vie que je voyage sur une mer calme.

3 h. moins un quart.

À deux heures une brise a commencé à nous balancer légèrement; et en ce moment nous marchons avec *trois* voiles: c'est pour la première fois de ma vie aussi que je voyage avec un vent favorable. Les mouvements du bateau augmentent — car le vent a augmenté aussi; mais jusqu'à présent tout va bien. Le matin j'ai trouvé sur une table le *Pirate* de Walter Scott[17] et j'ai commencé à le lire; j'ai pris la plume pour t'embrasser et je passe à ma lecture.

Samedi, le 10 d[écembre], à 11 h. du matin.

Comme tu vois, je n'ai plus écrit depuis mercredi et la cause tu la devines. Depuis mercredi soir jusqu'à ce matin nous avons eu un temps de chien: vent, pluie. Sans être tout-à-fait malades, nous avons assez souffert pour maudire et la mer et l'Eurotas, qui est un bateau vieux et mauvais marcheur. À peine hier soir à 8 nous sommes arrivés à Syra. Nous avons voulu sortir, mais impossible; ce matin à 5 heures j'étais sur le pont et à 7 1/2 nous étions en ville. À 10 h. nous avons déjeuné avec des oeufs, du caviar, du poisson, et du pepene verde. Il y a 5 minutes depuis que nous sommes entrés sur notre vieux Eurotas

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

et j'ai pris la plume pour t'embrasser. Je comptais t'envoyer cette lettre d'ici mais le bateau était déjà parti à notre arrivée. Ainsi, comme j'ai du temps devant moi, je m'arrête ici pour aujourd'hui.

Dimanche à 4 h. après midi.

Ce n'est qu'à trois heures que nous venons d'arriver à Smyrne. Notre voyage a été pitoyable, et pauvre Dascal a été bien malade; il est vrai que nous avons dancé comme jamais. Je n'ai pas été malade, mais [j'ai eu] mal de tête.

J'ai passé sur le pont hier malgré le vent jusqu'à 8 h. du soir et puis je me suis couché. Ce matin je suis sorti à 7 où me voici jusqu'à présent. Et maintenant que nous sommes à l'encre, je commence à avoir faim. Les nôtres sont allés à Smyrne, et je suis seul car je n'ai pas voulu les accompagner. Pourquoi? Je n'en sais rien. Il est vrai que j'aurais pu voir un peu la ville et reposer ma tête sur la terre ferme; mais d'un autre côté il y a tant de dépenses et je suis si dégoûté de tout, que j'ai préféré rester à bord.

Nous partirons ce soir à 9 heures; et si l'orage ne vient encore nous empêcher de marcher, nous arriverons à Gallipoli demain soir. À partir de là, d'autres misères vont commencer pour nous, mais du moins nous aurons fini avec la mer; et c'est beaucoup donc car j'en ai par dessus la tête, et de la mer et de notre vieux Eurotas. Ah! si je pouvais me voir une fois à terre et puis avoir une lettre de toi je sens que je me trouverais encore heureux. Mais quand aurais-je une lettre? Qui sait maintenant! En tout cas ce ne sera que vers la fin du mois. Rarement on trouvera une position plus détestable que la mienne: voyager sur mer par un temps détestable; et pour aller où? à Gallipoli!!! Passer bientôt un mois sans avoir un mot de toi; sans savoir combien tu souffres et comment. Laisser Beppo dans une position si pénible et ne pas savoir où il est maintenant!

Ne pas avoir aucune facilité, aucun moyen d'agir, ne pas avoir aucune nouvelle, aller sans trop savoir ni où ni comment, ni pourquoi; vraiment c'est par trop triste. Mais non! Si tu es bien, toi et les nôtres, je ne me plaindrai point, et je serai encore heureux.

11 d[écembre] à 8 h. du soir

Pendant que j'étais sur le pont un français habitant de Smyrne est venu et nous a donné des nouvelles de Const[antinople]. Ensuite j'ai descendu pour dîner, et vers les 6 h. j'entends un tapage infernal sur le pont. Devine ce que c'était! 450 turcs qui partent pour la guerre. Il est impossible de te décrire ce qui se passe sur ma tête: des cris, de la musique, et le caraghioz ou soïtari qui danse; il m'a été impossible de faire 3 pas sur le pont et pour comble de malheur nous ne partirons

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

pas ce soir. Ainsi encore 12 h. de retard. Les nôtres viennent de rentrer et la nouvelle qu'ils ont apprise c'est que Tell est parti il y a 12 jours pour Constantinople : il a été appelé par les turcs. Cela nous fait espérer que nos affaires ne vont pas par trop mal. Avec quel plaisir j'ai parcouru à Malte la presse du 25 au 29. Non que je cherchais des nouvelles ; j'avais lu une heure avant les Débats ; mais je lisais les mêmes paroles que tu avais lues et je sentais un certain plaisir. Ah ! chère amie, quand serons-nous encore une fois ensemble ! Je n'ajoute pas — et heureux, car pourvu qu'il n'y aie pas de mort, nous avons *en nous* l'art, le don, le moyen de quoi être heureux.

Lundi 12, après minuit

Aujourd'hui j'ai été marin, c.à.d. bien portant. Et notez que le vent a été très fort, la danse magnifique, et que vu l'invasion des musulmans, nous étions obligés de rester en bas ; car sur le pont il n'y a pas moyen de trouver une seule place. Stephan et Dascal sont restés couchés, et même Albu qui souffre très peu n'a pas dîné aujourd'hui.

Il fait un clair de lune magnifique et malgré que le vent est très fort je suis sorti sur le pont, pour t'envoyer un salut.

Maintenant nous venons de jeter l'ancre. Nous sommes au Cap Baba. Comme tu vois nous ne marchons guerre. 13 jours depuis qu'il est parti de Marseille mon pauvre Eurotas et il est encore à 24 heures de Stambul. Mais enfin, si quelque malheur n'arrive demain nous aurons fini avec la mer ; nous arriverons à Gallipoli et basta. Pour longtemps on ne me verra plus me fier à la mer et à l'amour. Bonsoir ma chère amie et à demain.

Cap Baba. Mardi 13, à 8 h 1/2 du matin

Ici et encore ici. Le vent est si fort qu'il est impossible de lever l'ancre. Ainsi nous n'arriverons pas aujourd'hui à Gallipoli. Dans tous les cas je prépare cette lettre, car dans 2 jours le bateau doit l'emporter pour la France. Nous sommes décidés de nous arrêter à Gallipoli, et Albu ira droit à Const[antinople]. Une fois arrivé là, il verra Nicolas, et nous attendrons à Gallipoli une lettre, pour savoir au juste les dispositions des turcs. D'après le départ de Tell elles doivent être passablement bonnes, car c'est positif que Tell n'est point parti avant qu'il fût autorisé et avant d'avoir reçu des turcs les fonds nécessaires pour lui et sa famille. Maintenant que veulent-ils faire ? Nous le saurons dans 3 ou 4 jours d'ici. Eliad se trouve toujours à Chio ; ce pauvre homme à ce qu'il semble a păţit-o ; les turcs même n'en veulent plus. Enfin si les nouvelles que nous donnera Nicolas seront favorables tant mieux. Dans tous les cas nous partirons au plus tard vers le 19 de ce mois pour nous rendre à Belgrade ; et si les turcs sont bons enfants nous irons peut-être établir notre camp à Widin ou quelque chose de semblable.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Toi ne m'écris plus maintenant avant que je te donne mon adresse et n'attends plus de sitôt une lettre de moi, car je ne pourrai t'écrire que de Belgrade; et cela n'aura lieu avant la fin de ce mois, peut-être même avant les premiers jours de janvier. Je t'enverrai cette lettre de Gallipoli, et puis au revoir aux bords de notre cher Danube.

14 déc. première heure après minuit. Toute la journée grand vent, Dascal et Stephan couchés, mais moi debout. Le bateau est parti vers les 9 heures et c'est arrêté à 5 sans arriver même à la fameuse besica (?). Mais les turcs se sont révoltés et malgré le mauvais temps force fut au capitaine de relever l'ancre et de marcher. À cette heure il fait une des plus belles nuits, le bateau marche et la mer est comme un lac dans lequel la lune se mire. Mais nous sommes arrivés à l'entrée des Dardanelles et le capitaine vint de commander „machine, attention !'' Nous voici arrêtés, on va jeter l'ancre car l'entrée des Dardanelles est défendue pendant la nuit. Ainsi demain vers les 9 ou 10 heures nous serons enfin à notre tant desirée Gallipoli. Maintenant je vais me coucher car la nuit passée je n'ai pas pu dormir plus de deux heures. Bonsoir, chère amie. Je t'aime. Oui, mon coeur déborde d'amour, et je t'embrasse avec plus de tendresse que jamais. L'ancre roule. Puissions-nous aussi jeter bientôt notre ancre en Roumanie?

En ce moment vint de sortir Dascal. Quand l'ancre tombe, lui il se lève.

(Orig.)
(B.A.R., S 17(8)/LXII)

VII

No. 7

5 h. 1/2 du soir, 25 déc. 1853 Jujuncepri, village.

Aujourd'hui, et à cette heure-ci 9 ans sont passés depuis que j'ai perdu ma pauvre mère.[19] Je voulais ce soir écrire comme d'habitude quelques lignes dans mon journal, mais je ne puis pas; je ne me sens capable de rien que de causer un peu avec toi. Aussi c'est le plus juste. Aujourd'hui tu as pensé à moi et à ma mère plus que jamais. Depuis notre mariage, le jour de Noël, qui a toujours été pour toi un jour de joie, je te l'ai rendu triste; comment donc pourrais-je sanctifier mieux ce jour et cette heure qu'en te la consacrant ! Chemin faisant j'ai pensé souvent à ma pauvre mère, mais je ne sais comment je vous ai associées dans ma pensée. 9 ans sont accomplis aujourd'hui, je me disais. Et immédiatement, il y a 10 et demi depuis qu'elle m'aime. Et puis j'ajoutais : mais pourquoi n'ai-je pas dit depuis que nous nous aimons?

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Et je répondais : parce que mon amour est mesquin en comparaison du sien ; la nature t'a donné, toi, du bonheur de pouvoir aimer, tandis que moi je n'ai eu que le triste privilège de sentir mon infériorité ! Aime donc mon amie, aime pour moi aussi, et verse-toi du moins une larme pour celle qui m'a si tendrement aimé.

Le 19 de ce mois je t'ai écrit de Gallipoli une lettre qui devait porter le No. 6. Dans cette lettre je te disais que Negru nous avait écrit une lettre par laquelle il nous grondait d'abord de ce que nous sommes venus, et ensuite en nous disant qu'il est impossible d'arriver en Servie sans un billet signé par le ministre de la guerre ; il nous disait de retourner, Dascal et moi, à Londres et à Paris. [20] Or, en examinant bien l'affaire nous avons trouvé que c'est impossible que la voie de terre soit fermée, comme il le disait, et nous nous décidâmes de partir, sans dire un mot à qui que soit. Ce n'est que lorsque nous serons à moitié chemin que nous écrirons à Constantinople. Le Mr. Subirras * de Malte nous avait recommandé au capitaine de l'Eurotas, et celui-ci à un certain Mr. Andréas, agent des bateaux à Gal. Or ce Monsieur d'Andréas a été assez aimable pour nous, et surtout bien utile car il nous a facilité le moyen d'avoir notre permis de route (teşkeré). Nous avons donc fixé notre départ pour le 21 après l'arrivée du bateau, car nous espérions trouver un Visowski [21] ou un Pleşoiano [22] sur le bateau, pour avoir des nouvelles de vous autres. Le bateau n'est arrivé que le soir, et personne pour nous dire un mot. Ce que nous avons appris c'est le Moniteur qui annonçait officiellement le nouvel effort pour tout finir à l'amiable. Cette nouvelle bien triste pour nous ne pouvait plus cependant nous faire rebrousser chemin : une fois que nous sommes partis nous devons aller sur les lieux pour voir ce qui se passe par là et ce qu'on pourra faire en cas que cette tentative conciliatrice échoue encore comme tant d'autres. Nous sommes donc partis le 22 à 8 h. du matin, 5 hommes et 6 chevaux, c.à.d. nous trois [23], un nègre conducteur, un kavas, dorobanț ou grenadier et un cheval avec le bagage. Nous avions un peu de ressemblance avec le fameux chevalier de la triste figure quand il quitta son foyer et montant sur le vieux Rossinant partit pour les malheureux. C'est à peu près notre histoire et nos chevaux, pour ne pas dire nos figures aussi, ressemblaient beaucoup à la bête du chevalier.

La journée était belle, quoique la matinée un peu sombre. Oh ! nous avons eu de belles journées et des nuits magnifiques ; depuis Malte, à part deux ou trois mauvais jours, nous avons vécu dans un printemps éternel, tout comme celui qui bordait l'île de Calypso ; ce n'est qu'hier, et pour mieux dire, ce n'est qu'aujourd'hui que j'ai vu et senti l'hiver. Mais n'anticipons pas.

La journée était belle et vers midi il faisait si chaud que je n'ai pu garder que mon habit. Mais nos rosses étaient détestables et nous n'avions plus l'habitude d'aller à cheval. Cependant les deux premières heures furent bonnes ; mais ensuite, notre cheval qui était une rosse, notre selle qui était une ruine comme tout ce qui est turc, ma botte

* Altădată apare : *Scabiras*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

(que je venais de mettre pour la première fois; et ceci je le dis pour gronder un peu le méchant bottier, [24] après que tu l'embrassera pour nous) qui me causait une douleur terrible, et à tout cela ajouter le manque d'habitude de monter, et tu auras une faible idée de notre état : enfin vers les 5 heures nous arrivâmes à un village, où on nous dit que nous devons passer la nuit. Heureux de cette nouvelle, nous descendons à la porte d'un café turc, qui était notre hôtel. Nous demandons une chambre et on nous dit, bien. Une heure après, tandis qu'à demi couchés sur le plancher nous reposions nos os et nos chairs endoloris, on vient nous dire que la chambre est prête. Je me lève et on me conduit. À la porte d'une écurie pleine de 20 dromadaires et une 10 de chevaux on me montre notre chambre. C'était une ... je ne sais quel nom lui donner. En roumain on l'appelle coshar. 4 murs noirs qui n'ont *jamais* vu le soleil ni la lumière, par la raison qu'il n'y a point de fenêtre, et une rogojina étendue sur la *terre*. À cette vue je recule d'épouvante comme le cheval d'Hyppolite à la vue du monstre. Mais il n'y a point d'autre chambre. Enfin on nous offre le café. À 8 h. on nous promet qu'il sera vide et nous coucherons seuls. C'était misère, mais c'était admirable en comparaison; il y avait du moins du plancher pour coucher. Nous acceptons, et en attendant nous prenons possession de notre écurie. On allume du feu, et pendant que je faisais le cuisinier Brt. soupirait et Stephan dormait. À 7 h. nous avons dîné, Stephan se rendort, Dascal médite et soupire et moi je prends mon livre (*La souveraineté du peuple*,* par De Flotte) et je lis. À 9 h. on vint nous dire que tout est prêt. Nous allons gaiement; mais en entrant, à part la fumée de je ne sais plus combien de centaines de pipes; à part la mauvaise odeur et la ruine de l'établissement nous trouvons que non seulement nous n'étions pas seuls, mais qu'il y avait encore au moins 15 autres. C'était la chambre à coucher commune. Muletiers, d'autres voyageurs, le propriétaire, notre nègre et notre kavas. Il y avait dans un coin une rogojina et une pătura et nous nous couchons habillés; j'avais oublié de te dire que j'avais aussi par dessus tout un rhume de première force. J'ai donc mis une cravate d'alcool camphré, et je me suis couché. Mais pouvait-on dormir? Ces maudits turcs se levaient toute la nuit par deux ou trois, prenaient par un café et une pipe et se recouchaient. Enfin à 6 heures nous nous levons aussi, plus fatigués que la veille. Cependant il faut en excepter Stephan. Il est vrai que ses jambes et ses cuisses lui faisaient aussi un peu mal, mais rien en comparaison de ce que je souffrais moi; et puis lui il a le don céleste de dormir n'importe où, n'importe quand et n'importe comment. Tandis que moi je viens de découvrir, hélas! en moi deux qualités bien tristes. La *première c'est que je suis* devenu aristo et la seconde qui est plus triste encore que j'ai vieilli. À 8 h. 1/2 nous sommes partis et le soir à 4 1/2 nous sommes arrivés à un autre village Chishen ou Cachan, prăpădiți, spetiți. Là il y avait des grecs; nous étions dans une chambre assez misérable, mais c'était un palais en comparaison, nous étions en pays civilisé. 3 matelas de l'épaisseur d'un

* Sublinierea aparține editorilor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

doigt sur le plancher ; mais c'était bien. Je me suis bien frotté encore avec l'alcool, j'ai bien dormi, et le lendemain à 6 heures je me suis levé bien et parfaitement aguerri. Maintenant ma blanche rosse a beau trotter, je ne sens plus aucune douleur et je suis bien. Mais le destin jaloux de ce que nous ne souffrions plus, nous laisse partir de notre palais de Cachan pour nous emprisonner deux heures après dans une grange à peu près comme celle dont je t'ai parlé. Nous sommes partis hier à 8 h. et à 10 ou 11 heures au moment où nous étions arrivés à un village, une pluie terrible, accompagnée des tonnerres nous arrive. Le ciel était tout couvert, et voyant que cette pluie ne pourra pas cesser de la journée je demande à partir. Impossible ; notre turc ne veut pas et nous présente mille obstacles. L'aubergiste, qui est un vieux grec, nous conduit chez lui. Il y avait grande chambre, mais obscurité complète par la raison qu'il n'a point de fenêtre. Une cheminée dans la quelle il y avait 3 arbres *en entier* et *debout*, une vieille et deux filles dont l'une de 15 ans environ, bien jolie et portant le nom de Basilie. Je te parlerai une autre fois de cette scène, de cet intérieur car il est bien curieux. Nous avons passé là toute la journée et toute la nuit. Les pauvres gens étaient très aimables, très gais et ils nous ont donné tout ce que possédaient, même *des insectes*. Enfin au matin nous sommes partis, mais cette fois-ci avec un vent de nord et avec la neige ou pluie fine et glacée. J'ai mis mon capuchon et j'étais presque content de voir cette journée d'hiver ; je m'imaginais que la nature était en deuil, et puis j'aimais à souffrir. Cependant la journée n'a pas été comme elle s'annonçait ; la pluie étant gelée ne nous mouillait point et vers 10 heures elle a cessé. Il faisait un peu froid, mais à part les pieds, je n'avais pas froid. En somme les journées ont été meilleures que les nuits, et la fatigue meilleure que le repos. C'est que le jour il y a toujours la distraction du paysage et la gaîté de la lumière ; tandis que la nuit, quand on ne peut pas trouver le repos, et que dans l'obscurité sans pouvoir dormir on commence à méditer sur le passé et l'avenir, et que ce passé est aussi triste que le mien et l'avenir aussi sombre, alors . . . *

Mais pourquoi me plaindre ! Ne suis-je encore le plus heureux et le plus riche des mortels ? Hélas, oui, je le sais, et j'apprécie mon bonheur. Mais c'est justement pour cela que je souffre parfois car je sens que je ne le mérite point ce bonheur et je vois que je ne puis rien faire ni pour ma patrie, ni pour toi. Mais n'en parlons plus. C'est 8 heures, Stephan dort depuis 2 heures, et pauvre Dascal reste couché et gémit car lui, il est malade depuis plusieurs jours, il perd beaucoup de sang. Maintenant je t'embrasse ; ensuite j'ouvrirai ma malle (qui me sert de bureau en ce moment) pour embrasser aussi le portrait de ma mère ; puis j'embrasserai ses cheveux en lui adressant une prière, et ensuite nous verrons ce que je ferai.

Quelle triste Nouvelle Année que celle-ci pour nous, chère amie ! Toi seule là-bas et peut-être sans un sous, endurant qui sait quelles souffrances, et moi seul ici, souffrant toutes espèces des tortures, matérielles

* În textul original puncte de suspensie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

et morales. En me regardant il me vient parfois de rire de moi même. En route, sur une misérable rosse, me tordant tantôt de froid aux pieds, tantôt aux mains, tantôt d'une douleur ici, là, partout, et pour comble de ridicule me voilà aussi ceint d'une courroie * et portant deux pistolets plus ridicules et plus inutiles que celui que j'ai laissé là-bas. Oui, depuis avant-hier nous sommes armés. Tu sais que nous devions nous acheter des armes ; or Stephan n'a pas voulu les acheter à Marseille. Le pourquoi, ne me le demande pas, car tu sais qu'il ne donne jamais le pourquoi. Il n'a pas acheté ni à Malte. À Smyrne c'était un dimanche. À Gallipoli impossible de trouver ; à Adrianople il veut acheter et il en prend trois paires à 50 piastres (10 francs la paire). Et moi donc, pourquoi me suis-je laissé executé de la sorte? Je n'en sais rien ; peut-être pour mieux ressembler au chevalier de la triste figure. Mais hélas, non ! Ce pauvre chevalier tant fou, tant ridicule qu'il était, était bien moins que moi. Car lui il croyait à l'efficacité de ses armes et de sa mission, tandis que moi je ne crois ni à l'une ni à l'autre, et je suis plus fou que lui, et plus malheureux car je sens mes souffrances, mes douleurs, ma misère.

En route je désire arriver pour réparer un peu mes os brisés ; et une fois arrivé je désire partir. Car regarde-moi : en route aujourd'hui il y avait un moment lorsque je transpirais, et ici je suis obligé de quitter la plume pour chauffer mes doigts. Assis sur une natte, dans cette chambre sale et froide, comment passer cette longue nuit, comment me reposer quand maintenant que le mangal brûle, et que j'ai sur moi deux flanelles, deux chemises, gilet, habit, paletot, manteau et j'ai froid. Mais je m'aperçois que je t'envoie une lettre de lamentations qui n'auront aucune autre utilité que de te faire souffrir. Cependant il le fallait ; je te dois la verité ; et puis tu sais que je suis égoïste ; je sens le besoin de me plaindre et à qui pourrais-je adresser mes plaintes si ce n'est à toi?

Et toi, encore une fois, que fais-tu et que feras tu ce soir? Je parie que tu veilleras toute seule jusqu'à minuit pour embrasser tes enfants et ton pauvre ami absent. Tu es bien capable de faire cette folie, je le sais. Aussi, je voudrais aussi attendre minuit pour t'embrasser au même moment. Je parie encore qu'à minuit tu t'agenouilleras et tu prieras Dieu. Car depuis mon départ tu as commencé à prier. Pauvre femme ! Je me faisais aujourd'hui entre autres le reproche de t'avoir ravi le bonheur aussi que tu avais dans la prière.

Pardonne-moi, chère amie, tout le mal que je t'ai fait, pardonne-moi toutes les larmes que je t'ai fait verser ; je m'en repens, je me suis souvent repenti, et cependant le lendemain je retombais dans les mêmes fautes. Voilà la seule prière que je puis encore faire : à toi et à ma mère, et celle-là encore ne dure qu'un instant ; car je dis de vous ce que je dis de Dieu : elles n'ont point besoin de ma prière pour me pardonner.

---

* Cuvîntul *courroie* nu figurează în manuscrisul original unde e lăsat loc liber. A ost introdus după textul similar din scrisoarea de la p. 270.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

C'est moi, moi seul que je dois prier de devenir meilleur pour toi ; c'est mon pardon et non pas le tien que je dois réclamer ; et je ne pourrai me l'accorder que lorsque je changerai de conduite envers toi. Mais aussi pourquoi es-tu si bonne, si faible avec tes enfants et ton mari ! Oui, chère amie, je tâcherai de me corriger, mais tâche aussi d'être moins indulgente envers moi : quand je grogne, sois forte et mets-moi à la raison ; de cette manière, peut-être que je me corrigerai plus facilement. Je suis un peu fatigué. Aussi je te laisse pour le moment, pour m'étendre un peu sur mon lit de douleur.

Nous avons dîné et splendidement ; je voudrais bien attendre minuit mais vraiment je ne le puis ; et ensuite, comme je ne suis pas sûr que tu attends cette heure, je me coucherai. D'ailleurs c'est 11 h. Et bien, je la devance d'une heure et je t'embrasse, je vous embrasse. L'année passée n'a point été trop mauvaise pour nous. Puisse celle-ci nous donner la patrie, la santé et la vie et c'est tout ce que je lui demande pour la bénir. Au revoir, chère amie. Je t'aime sincèrement et tendrement.

6 h. du matin, 1854. 1. janvier

Je veux te dire la mulţi ani, et t'embrasser ; la nuit n'a pas été mauvaise du tout, je me suis couvert avec la pătura de Stephan et j'ai bien dormi. Au revoir.

3 janvier. Mardi 8 h. et 1/2 Phillipopolis

Le 1er, dimanche, la journée a été sombre, très sombre, mais j'étais bien, sans douleur, quoique assez triste ; mais vers midi la neige tombait si fort qu'à 100 pas on ne voyait plus ; c'était comme une journée de brouillard. Vers les 5 h. nous sommes arrivés tout mouillés dans un village nommé Derveni, où nous passâmes la nuit, comme à l'ordinaire, dans une chambre parfaitement aérée, sur des nattes et chauffés par le mangal. Mais étant bien habillé et couvert d'une pătură, j'ai assez bien dormi jusqu'à 5 h. du matin.

La journée du 2 a été de toute beauté. À 8 h. moins dix minutes nous étions à cheval. Le soleil se levait et les arbres et les colines d'un côté étaient légèrement colorés d'un doux violet et le reste c'était une étendue de soie blanche à dessins variés et parsemés d'une poudre de brillants. Nous avons eu toute la journée le soleil ; il faisait bien chaud pour la siason, mais je ne pouvais pas jouir car j'avais mon mal de tête.

(Orig.)
(B.A.R., S 17(9)/LXII)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

VIII

Belgrade 1854. 14 janvier à 6 h. du matin

Enfin nous voici arrivés, chère amie. Après 53 jours de voyage et de toutes espèces de souffrances nous sommes enfin arrivés hier soir, où pour la première fois depuis Malte je me suis assis sur un canapé et j'ai dormi dans un lit (excepté les 2 nuits chez les Willshire). Mais l'impatience que j'ai d'avoir une lettre de toi a été peut-être la cause de ce que je me suis éveillé plusieurs fois dans la nuit pour voir l'heure, et enfin à 5 h. et 1/2 je me suis levé, voulant passer ces 3 ou 4 longues heures, que je dois attendre pour me mettre à la recherche d'une lettre, à causer avec toi. Mais bientôt les autres aussi se sont éveillés, et je ne puis plus être seul avec toi. Je t'ai écrit une lettre de 10 lignes le 9 de ce mois (que je n'ai même point numérotée) au moment que nous venions d'entrer en quarantaine, mais comme je ne suis pas sûr qu'elle te parviendra, je tâcherai de t'envoyer celle-ci, avec le premier départ de la poste, afin que tu saches que je suis arrivé ici sain et sauf. J'ai dans mon portefeuille une lettre de 10 pages, un journal que j'ai écrit le 31 déc. et 1er janvier; mais je ne te l'envoie pas. C'est trop long et dans ta pauvreté tu payeras trop. Dans quelques jours, demain ou après-demain je la copierai, et alors réduite par l'écriture je te l'enverrai.

Chère amie. À 9 heures je suis sorti pour aller à la poste et j'ai enfin trouvé le No. 4 et 5.[26] Il m'est impossible de te dire en ce moment ma joie et ma souffrance. Je ne t'écris ces lignes aujourd'hui qu'afin que tu puisses avoir une lettre au plutôt. Demain ou après-demain je t'enverrai une longue, en copiant celle que j'ai déjà dans mon port[e]-f[euille] et en répondant aux tiennes. J'irai tout à l'heure à la recherche des deux autres lettres que j'espère trouver au consul et chez Mr. Goratzanin. Celle qui était adressée à Giuvara je viens de la recevoir quoiqu'il n'est plus ici. Écris-moi toujours poste restante ici et à mon nom de Floreskio. S'il est temps encore, ne paie pas le billet de 600 francs. Comme je suis absent et tu n'est qu'une femme, le juif ne peut rien faire je crois. J'écrirai de mon côté à Mr. Zatreano. Pauvre femme, ne pas avoir le sous et payer pour ma folie. Je n'ai pas besoin d'argent; et si Grant [27] t'envoie, garde-le pour toi. Je t'en demanderai quand j'en aurai besoin. On t'écrira demain ou après demain pour l'argent de Dascal s'il faut l'envoyer et où.

Je souffre de tes souffrances et surtout de ce que tu es encore sans domestiques.

Maintenant nous allons nous mettre à la recherche des journaux pour savoir où en est la question. Car depuis un mois nous n'avons pas été sur la terre et nous ignorons tout. Une fois que nous saurons quelque chose, nous déciderons ce que nous aurons à faire. C.à.d. si

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

la note [28] est refusée et il y a espoir de guerre, nous irons vers Widin. S'il y a paix ou négociation, alors on retournera à Paris. Je t'aime comme tu m'aimes et je t'embrasse avec effusion.

Au revoir. À demain ou après-demain le départ de la longue lettre.

(Orig.)
B.A.R., S 17(10)/LXII)

IX

No. 9

Belgrade. 14 janv. à 2 h. 1/2

J'ai vu Mr. le consul, il m'a remis ta lettre du 1er décembre; il m'a dit que les turcs ont remporté une victoire près de Calafat le 6. de ce mois [29]; il m'a donné les 13 n-os du journal des Débats, 3 4, 5, 7 et je suis parti. Ta lettre que j'ai lue en route m'a fait pleurer de tristesse et de joie, et ces larmes m'ont fait du bien; ce sont les premières que j'ai versées depuis mon départ. Mais avant de répondre à ta lettre je dois te copier celle que je t'avais écrite le 31 déc. Elle est stupide mais puisque tu la veux je te l'envoie; non cependant sans retrancher ce que je t'avais écrit le matin de ce même jour à 4 h. du matin.

Ujungiova, 31 déc. à 7 1/2 du soir. Quelle joie, quelle lune ce soir à Paris, et quelle misère ici! La pluie ce matin vers les 7 h. s'est transformée en neige et vers les 8 h. nous sommes partis. Le ciel était couvert comme mon coeur, et une neige fine tombait abondamment. La journée s'est écoulée dans un silence presque complet. Je ne sais à quoi pensaient les autres, mais moi j'ai passé presque toute la journée avec toi. Vers les 3 h. enfin a paru le luminătorul şi încălzitorul (comme l'a nommé jadis Winter, que j'embrasse). Ah! qu'il est beau le soleil après une telle journée! Je n'avais pas eu froid mais son apparition a chauffé un peu mon coeur qui était froid comme la neige. En attendant notre dîner, dans cette chambre sale, nue et froide, Stephan dort, Dascal fume sa pipe assis sur ma malle, devant le mangal et moi je tâche d'oublier ma misère en parlant avec toi. Mais de quoi te parlerai-je? Te dire ce que je t'ai dit toute la journée, c'est impossible! Il faut un volume, et dire moins c'est encore impossible. Que fais-tu ce soir? Tu es plus triste que moi, je le sais; mais du moins tu as quelques distractions; les joujoux d'enfants, les cadeaux des domestiques, les joujoux d'enfants et peut-être quelque chose pour Hal, pour Wint, que sais-je, car je persiste à croire que Bep n'est plus là. Et pour toi il n'y a donc rien cette année? Personne pour te donner un cadeau, pour te donner un baiser.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Et les jarretières? Hélas! Si je pouvais être là au lieu de me trouver ici! Et pour comble de malheur je me dis toujours: pourquoi ce voyage affreux? Qui en profitera? qui m'en tiendra compte? Personne pas même moi-même; car personne n'est tenu de nous tenir compte de notre folie; et puis il faut faire ce voyage dans cette saison, être comme nous et dans notre position pour savoir et comprendre ce que nous endurons, ce que j'endure. Je dis: je, car les deux autres je ne sais au juste ni combien, ni de quoi ils souffrent. Tu sais qu'ils ne disent jamais rien. Tandis que moi, je sais que je souffre de ce que je n'ai ni où, ni sur quoi me coucher; des chambres sans fenêtres, sans toits et sans cheminées et une natte, voilà tout ce que nous avons par ici pour la nuit; et le jour aller à cheval, sur des rosses dans la crotte ou dans la neige, sans avoir avec qui parler un mot, (car tu sais encore que mes deux compagnons sont muets) et pour comble de malheur sans avancer. Malgré que j'ai fait tout ce que j'ai pu, il m'est impossible de les faire aller plus vite; à tout cela qu'on ajoute que toutes ces souffrances deviennent plus dures quand on sait qu'elles ne peuvent produire aucune utilité pour le pays et que voilà 40 jours depuis que je ne puis avoir un seul mot de toi; et alors on aura une idée de ce que je souffre.

[Quelle triste Nouvelle Année pour nous que celle-ci!* Toi seule là-bas endurant qui sait quelles souffrances, et moi seul ici, de même. En me regardent il me vient parfois de rire de moi même et j'en ris même très souvent. Sur une misérable rosse me tordant tantôt de froid aux pieds, tantôt aux mains, tantôt d'une douleur ici, là et allant où? Et maintenant ceint d'une courroie et portant deux petits pistolets, plus ridicules, et plus inutiles s'il est possible, que mon expédition, car depuis Adrianople nous sommes tous trois armés de la sorte. Et pourquoi me suis-je laissé armé de la sorte? Je n'en sais rien. Peut-être pour mieux ressembler à ce pauvre chevalier de la triste figure. Mais lui tout fou qu'il était il avait la consolation d'être sincèrement fou et de croire à l'efficacité de ses armes et expédition; tandis que moi, hélas! je n'ai que la triste satisfaction de sentir ma folie, ma misère et mes douleurs.

Mais je m'aperçois que je t'envoie une lettre de lamentations qui n'auront aucune autre utilité que de te faire souffrir. Cependant je te dois la verité, et puis sentant le besoin de me plaindre, à qui pourrai-je adresser mes plaintes si se n'est à toi?

Et toi, encore une fois, que fais-tu ce soir? Je parie que tu veilleras jusqu'à minuit pour embrasser tes enfants et ton pauvre ami absent. Tu es bien capable de faire cette folie, je le sais; aussi je voudrais attendre minuit pour t'embrasser au même moment. Je parie aussi qu'après tu t'agenouilleras et tu prieras. Car depuis mon départ tu as commencé peut-être à prier. Pauvre femme! Je me faisais aujourd'hui, entre autre, le reproche de t'avoir enlevé le bonheur aussi que tu puisais dans la prière.

* Textul cuprins de noi între paranteze, de la p. 270 pînă la p. 271 se află, cu unele deosebiri şi în scrisoarea nr. VII, p. 265—267.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Pardonne-moi, chère amie, tout le mal que je t'ai fait ; pardonne-moi toutes les larmes que je t'ai fait verser, je m'en repens, je me suis souvent repentis et le lendemain je retombais dans les mêmes fautes. Voilà la seule prière que je puis faire encore ; à toi et à ma mère et celle-là encore ne dure qu'un instant, car je dis de vous ce que je dis de Dieu : elles n'ont point besoin de prière. C'est moi, moi-même que je dois prier de devenir meilleur pour toi ; c'est mon pardon et non pas le tien que je dois implorer et je ne pourrai me l'accorder que lorsque je changerai de conduite envers toi. Mais aussi pourquoi est-tu si bonne, si faible avec tes enfants et ton mari. Oui, chère amie, je tâcherai de me corriger, mais tâche aussi d'être moins indulgente envers moi ; sois forte, mets-moi à la raison et de cette manière peut-être que je me corrigerai plus facilement.

Nous venons de dîner ; je voudrais bien attendre minuit mais vraiment je ne le puis et ensuite, comme je ne suis pas sûr que tu attends cette heure, je me coucherai. D'ailleurs c'est 4 h. à ma montre ; qui sait quelle heure est là-bas et puis je la devance d'une heure et je t'embrasse, je vous embrasse tous. L'année passée n'a point été trop mauvaise pour nous. Puisse celle-ci nous donner la Patrie, la santé et la vie et c'est tout ce que je lui demande pour la bénir.

Au revoir, chère amie, je t'aime sincèrement et tendrement].

Dimanche, 1 janvier 1854 à 6 h. du matin

Je veux te dire la multi ani, et t'embrasser car nous partons.

4 heures du soir.

Voilà chère et douce amie ce qui te concernait dans cette lettre. Le reste ce sont des relations de voyage qui n'ont aucun mérite et sous aucun rapport. Voici l'abrégé. Nous sommes partis de Philipopoli le 4 janvier et nous sommes arrivés ici le 13 au soir, 9 jours en tout ; or en réduisant 2 jours que nous nous sommes arrêtés en route, y compris les 24 h. de quarantaine, reste 7 jours pour une distance de 108 h. Nous sommes venus trois fois plus vite que dans le commencement, mais nous aurions pu venir deux jours plutôt. Nous avons eu le 1 janvier de la neige et un autre jour la pluie ; mais nous avons eu aussi de belles journées et même plus belles qu'on ne pourrait le croire. Le 9 j'ai voyagé avec une seule flanelle et en paletot, et je transpirais, tellement la journée était chaude. C'était ni plus ni moins une journée de printemps. J'étais le seul qui poussait fortement à marcher mais il est vrai aussi que j'étais le seul qui marchait vers ta lettre.

À chaque station, dans chaque ville, quand nous arrivions on se rassemblait pour nous regarder. Voyager par ici, avec notre costume par cette saison et avec des chevaux de poste (car depuis Sophie nous avons ainsi voyagé) c'est une chose rare, un événement pour eux. Aussi on nous prenait pour des courriers anglais, pour des hommes qui vont pour les affaires du jour, ce que faisait que les maîtres de poste en Tur-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

quie nous donnaient à dîner gratis, et les aubergistes seuls nous faisaient payer le triple.

À propos de lettres. J'ai reçu celle qui était adressée à Foublanc et qui porte la date du 1er décembre, celle qui était adressée à Giuv[ara] et que j'ai trouvée à la poste car l'homme a quitté le pays, et celle qui était adressée à Flo., poste restante, portant ces deux lettres le no. 4 et 5. Le ministre n'a reçu aucune lettre. Ou si tu l'as adressée au min[istére] elle a été prise par l'Autriche probablement. Je crois que c'est celle du 14 déc.

Ayant manqué deux lettres il y a des parties qui me sont restées un peu obscures, mais enfin; j'ai compris presque tout [30]. Ainsi donc, mon pauvre ami toujours malade et toujours dans la même situation; toi avec des enfants malades, sans domestiques, obligée de faire tout, payant pour Mr. Zatreano, et trouvant encore le temps de m'écrire et d'écrire même à Mr. Nefz. Oui, chère amie, tu ne te trompais point quand tu m'avais vu te sourire. J'ai souri, et je t'ai embrassée avec transport en lisant tes lettres. Quant aux feuilles que tu m'as envoyées, ni plus ni moins je les ai avalées immédiatement. Que je suis impatient de trouver la Presse pour lire ce que tu as écrit. [31] Il y a ici un Club qui a les journaux français; j'espère que je trouverai quelque'un demain ou après-demain pour m'y introduire. Tu dis que tu aimes à souffrir. Je comprends cette folie, mais je ne veux pas, moi, que tu souffres; entends-tu? Tu me dis de regarder le petit bas pour me soigner. Mais qu'ai-je besoin de ces choses quand je te dis qu'il ne se passe jamais une heure sans que je sois avec vous. D'ailleurs mes compagnons [y] contribuent beaucoup. Ce sont des hommes très estimables, mais ils vous laissent toute la journée seul. Dascal est maintenant aussi taciturne que Stephan et en plus très capricieux, de manière que je fais tout mon possible de ne pas lui parler, pour ne pas arriver à nous fâcher l'un contre l'autre. Et puis j'ai tant de choses qui me parlent de toi, jusqu'à mes chemises dont j'ai encore 6 lavées là et touchées par toi; quelques paires de bas que je n'ai pas encore mis exprès et dont j'embrasse le no. avant de les mettre comme j'en ai fait encore ce matin, un drap de lit. Tu dis que loin de moi tu voudrais toujours dormir pour toujours rêver. Et moi je dis que je ne veux pas que tu dormes ni loin ni près de moi. Tâche de parler l'anglais aux enfants : pour le roumain j'espère qu'ils l'apprendront bientôt dans le pays. Ainsi le petit Tilu a deux dents et marche. Ce cher petit je le vois toujours là, lui et les autres, quoique je ne te parle point d'eaux. Et dans 7 jours d'ici nous aurons un an; nous allons voir quel cadeau va-t-il te faire pour ce jour là? Tâche seulement de trouver une domestique et commence à le sevrer un peu la nuit. Et à 9 h. et 1/2 monsieur Tilu doit aller prendre une soupe ou biberon de l'autre côté. Dis lui que papa l'a dit et il laissera sa mère dormir. Prends ton baiser pour ta lettre à Md. Drouin et dis-moi vite le résultat.

Tu voudrais que ça finisse. En, bien, encore deux mois et nous nous reverrons. C.à.d. que moi je suis presque décidé à ne plus venir

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

là. Si par malheur je ne pourrai pas rentrer dans mon pays même à présent, je dois rester par ici aux bords du Danube où la vie est très à bon marché. Tu viendras donc alors et avec une petite bibliothèque et notre amour, nous serons encore aussi heureux que des proscrits peuvent l'être. Pour le moment tu dois rester là pour 4 raisons. La première parce que ne sachant pas encore quelle tournure vont prendre les choses, nous ne savons pas où nous pourrons et où on nous permettra de nous caser. La 2ème, parce que Beppo étant encore là a besoin d'une amie auprès de lui. La 3ème c'est qu'il vous faut trouver 3000 ducats pour frais de voyage et d'instalation, et la 4ème c'est qu'en hiver on ne voyage pas avec 3 enfants; d'autant plus que d'après les journaux j'ai vu que l'hiver est rude partout excepté par ici.

Ainsi donc travaillons, animés par l'espoir qu'au premier jour du mois d'avril nous serons ensemble. Nous n'avons encore rien décidé, attendant la réponse du Czar à la note qu'on lui a envoyé. Je crois pourtant que dans 4 ou 5 jours, Stephan ira d'abord seul à Widin pour voir ce qui se passe par là, et ensuite nous agirons en conséquence. D'ailleurs, avant de savoir le résultat de cette maudite note il n'y a pas grande chose à faire. Dascal ne m'a rien dit à propos de l'argent dont tu parles: „peut-être en auront-ils besoin là-bas" m'a-t-il répondu et puis c'est fini: point d'autre réponse.

Ainsi Beppo fera comme il entendra. J'attends avec impatience une lettre de toi. Écris-moi tantôt par le consul (affranchir), ce qui est mieux je croix, tantôt poste restante; quant à moi je t'écrirai au moins chaque semaine. Et maintenant je puis t'écrire tous les jours, car tous les jours il y a un départ d'ici. Dis-moi si tu es lancée dans le monde, ce que tu as vu et ce que tu as fait. Pour les portraits de Dascal je t'avais écrit qu'il a perdu une caisse. Il a donné les derniers 100 francs qui lui restait et il a acheté ce qui lui manquait à Marseille, et ensuite il a dû laisser le tout à Gallipoli car il fallait un cheval exprès pour transporter les deux caisses et la bourse de Stephan était déjà assez vide. Quant au numero 5, je ne l'aime pas, parce tu dis que tu n'as pas même pleuré et puis il est plein de larmes. Méchante que tu es, vas. J'embrasse tes larmes et je te pardonne à condition que tu sois bien sage à l'avenir. Oui, c'est difficile d'être héros au foyer, mais si tu voulais ne pas oublier les avantages, le bonheur que nous procurera cette séparation, tu la bénirais même à présent. Allons, soyons contents, ne souffres plus et alors je te dirai que je t'aime plus que jamais. Bonsoir.

15 janvier

[Adăugat pe margine:]

Je t'embrasse, je vous embrasse encore une fois et en te priant de ne plus souffrir. Je te répète que je suis ton amant le plus tendre et le plus dévoué aussi. Dis à Bep de m'écrire.

(Orig.)

B.A.R., S 17(11)/LXII)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

X

10

Jeudi 19 janv. 54, Belgrade

Puisque Stephan vint d'écrire à Radu une lettre politique il ne me reste qu'à causer avec toi d'autres choses. Quand nous avons appris la nouvelle que Phillippesco et Ioranu sont à la tête de 1200 hommes, nous nous sommes décidés à partir tous le 20 [32]. Mais comme j'attends tous les jours une lettre de toi, comme il m'est pénible de partir d'ici avant d'avoir reçu une lettre fraîche de toi, malgré que je brûle d'impatience de partir, je n'ai pas le courage de pousser au départ; aussi nous ne partirons que samedi (21). C'est un jour de bon augure, n'est-ce pas? Ah! S'il est vrai que nous avons déjà ces 1200 hommes, ce premier noyau, alors dans 6 jours d'ici je serai sur le sol roumain, et avec un noyau qui me donne l'assurance de faire quelque chose. Car le difficile c'est toujours ce premier noyau. Que je serai heureux ce premier jour, ce premier moment, quand je reposerai mon pied, mon coeur sur le sol natal! Mais ne sois pas jalouse, car je suis sûr que même dans ce moment-là ma première pensée, mon premier soupir sera pour toi, pour Ros. et pour Beppo. D'ailleurs pourquoi seras-tu jalouse? Tu dis que je l'aime plus que toi. Et si je te répétais ce que tu m'as dis il y a 7 ans! „*Le devoir*". Ah! chère chrétienne! Sais-tu ce que fait la plus grande partie de nos malheurs? C'est l'éducation. Le manque d'éducation, de science sur certains points, et l'éducation chrétienne sur d'autres. Je me rapelle que tu disais dans cette lettre:

„Devoir; est-ce là le mot de ma destinée ?" Et tu avais raison, car la religion a fait du devoir un monstre, une chose à part, contraire à nos sentiments, contraire à l'amour. Tandis que dans le vrai, le devoir, la vie et l'amour c'est tout un; devoir et droit c'est la même chose.

Tenez. Selon la religion c'est un devoir de vivre ensemble; et selon nous c'est un droit car nous nous aimons et ainsi de suite. Quand on ne contrarie point la vie, quand on agit selon la conscience et la raison, il n'y a point de devoir qui ne soit un droit, un bonheur et un plaisir. Ainsi mon devoir est de tâcher de faire quelque chose pour sauver mon pays de l'esclavage, mais ce devoir est mon droit; car ce pays-là souffre. Ce pays-là est la terre, la mère et la nourrice de mes enfants. Et puis, quelle est la femme qui m'aimerait, quel est l'enfant qui me respecterait en voyant que je passe ma vie à jouir de mon bonheur intérieur sans m'occuper, sans rien faire, rien sacrifier pour mes frères malheureux! Non, chère amie! Je ne l'aime pas plus que toi; d'abord qu'elle, je l'aime comme un fils et toi comme un amant. Ensuite, si je fais quelque chose pour elle, c'est peut-être sans m'en douter, pour être mieux aimé de toi. Le mariage sans amour c'est une prostitution ou un supplice. Nous nous aimons, je le sais! Mais crois-tu que notre amour

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

n'a point besoin d'être alimenté? N-as tu jamais craint qu'il pourrait s'éteindre? Peut-être que non; car tu auras toujours jugé d'après ce que tu sentais, sans vouloir penser et analyser un peu la chose. Tandis que moi, hélas! souvent j'en ai eu bien peur! Et souvent quand j'étais plus froid, plus méchant, plus injuste même envers toi, c'est que j'étais tourmenté de cette peur, je voyais mon amour, notre amour faiblir et je frémissais.

Et pour nourrir cet amour, tout autant si non plus que je voulais le voir †...†*, pour nourrir cet amour, que j'aime à être, à faire quelque chose de beau, de grand, de digne de lui. Je sais tout cela, diras-tu, mais cela n'empêche point que nous souffrons étant séparés.

Oui, nous souffrons étant séparés et je suis heureux de ce que nous en souffrons. Mais de combien cette souffrance serait-elle diminuée, combien serait-elle douce même, si nous pouvions nous identifier tellement dans nos travaux, de sorte que moi, ici et toi, là, travaillant ensemble, qu'il n'y est plus que nos corps de separés? Mais cela est, je le sais, je le sens, et c'est pour cela que je te demande de ne plus souffrir comme une damnée. Non, chère et douce amie! L'homme n'a point été damné et l'homme est fait pour jouir et non pour souffrir, comme le disait la religion. Ainsi après-demain nous partirons et le 24 au soir j'espère que je serai dans mon pays; là j'espère que ma vie active commencera; je t'écrirai tous les jours, et avec chaque occasion je t'enverrai un rapport exacte de ce qui se fait. Alors tu écriras aussi pour les journaux, tu parleras, tu agiras, tu feras autant et peut-être parfois plus que moi; et au mois de mars, il faut l'espérer que nous nous réunirons ensemble sur la terre roumaine, plus heureux, car nous serons plus dignes l'un de l'autre; et plus sûrs de la force et de la durée de notre amour [33]. Au revoir. Avant mon départ je t'écrirai d'ici une lettre à l'adresse de Peduak (?).

Aujourd'hui c'est la fête de notre Beppo. Embrasse-le pour moi. J'espère qu'en ce moment il est libre et je l'attends avec la plus grande impatience; car sans lui je suis misérable; je ne fais rien. C'est lui qu'il nous faut à présent, car c'est le moment de l'action.

(Orig.)
(B.A.R., S 17(12)/LXII)

XI

11

20 janv. au soir

Ainsi donc je dois partir sans avoir une lettre de toi; car ta dernière c'est du 23 déc. — un mois — un mois depuis que je ne sais plus ce que tu fais! Du moins grâce aux journaux j'ai su que mon

* Cuvînt indescifrabil.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

pauvre ami était bien portant jusqu'au 13. Mais aussi quelle douleur pour moi que la lecture de ces journaux, quel coup inattendu [34] ! Tu m'en as fais un mystère, je le comprends et je ne t'en veux pas trop, surtout parce que je m'imagine ce que tu as dû souffrir du 8 décembre jusqu'à ce jour. As-tu pu du moins voir ce pauvre F? et sa femme, la vois-tu souvent? Quant à moi, je voudrais bien attendre ici 4, 5 jours encore pour savoir le résultat, mais d'un autre côté le devoir m'appelle ailleurs, et je dois partir. Nous venons d'apprendre aujourd'hui par le pasha que les turcs ont gagné une nouvelle bataille près de Calarashi [35], qu'ils ont pris 500 chevaux. Il y a ensuite comme je t'ai écrit, la nouvelle que les nôtres ont déjà 1200 hommes. Tout cela m'oblige de pousser le départ et nous partirons demain ; cependant nous ne partirons que vers les 9 heures, dans l'espoir que peut-être j'aurai une lettre de toi. Mais pourquoi donc ne m'écris-tu pas? Je me suis fâché, j'ai grondé, j'ai boudé aujourd'hui et puis, comme toujours, je t'ai demandé pardon. Mais si tu pouvais voir ma mine quand l'autrichien me dit †...†*; si tu pouvais entendre ma voix quand je lui dis adieu, tu ne te pardonneras pas toi si facilement. Je sais bien que dans ma lettre de Gallipoli je t'avais dit de ne plus m'écrire. Pourtant devais-tu m'obéir quand je t'avais annoncé mon départ et puis n'as tu point reçu ma lettre d'Adrianople du 29 déc.? ou l'as tu reçue plus tard que le 12? (Cette lettre portait no. 7, 29 déc.). En fin, n'importe, quelque soit la cause de ton silence, pourvu que tu sois bien portante, toi et les petits, et je te pardonne. Monsieur le consul enfin m'a offert ses services ; et la raison est que je lui ai promis de lui donner des nouvelles du théâtre de la guerre. Ainsi je t'écrirai par son entremise jusqu'à ce que je trouve une autre occasion plus directe et moins embarassante. Car je ne puis t'écrire par lui que lorsque j'aurai une nouvelle à lui donner. Toi, après la réception de celle-ci, écris-moi une lettre par lui ; et puis attends mon no. 12 pour m'écrire. Pour les lettres qui viendront ici pendant mon absence à son adresse ou poste restante, je les aurai dans quelques jours à Widin. Car c'est là que nous allons directement, et si ce qu'on nous a dit est vrai, nous passerons de suite à Calafat. Ah ! que j'aurais voulu y être le *23*. Si j'étais seul je suis sûr que j'aurais réussi en trottant la nuit aussi ; mais avec mes compagnons, impossible. Et il y a d'ici-là 58 heures. Ainsi donc ce jour chéri je serai en route et toujours en Servie. Cependant je serai toujours parmi des valaques, vu que près des frontières on parle beaucoup le valaque et puis je serai avec vous ; je t'embrasserai toute la journée et toi et Tilu, et je batirai mes châteaux favoris. Dans une 20 de jours, la navigation du Danube va commencer. Ainsi donc, qui sait ! Peut-être que notre ami sera libre et que les choses allant vers le bien, tu pourras partir aussi et nous voir avant la fin de février dans le camp roumain. Eh ! mon Dieu ! Quand la réalité est triste, il faut vivre un peu dans notre monde à nous. D'ailleurs je dois te dire que depuis que j'ai appris qu'il n'y a pas grandes chances de paix et que les nôtres ont déjà le premier noyau, je suis revenu à

* Cuvînt indescifrabil : rom. *nene*, germ. *nein?*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

la vie, et je bénis le moment de mon départ. Ne te fâches pas de ce mot; oui, je suis heureux d'être parti s'il y a quelque chose à faire, s'il y a chance d'action. Mais je suis heureux surtout parce qu'alors j'ai l'assurance que dans 30 ou 40 jours d'ici tu seras aussi avec moi sur la terre roumaine et que nos enfants auront la première notion, le premier souvenir de la Roumanie dans le camp de la liberté. Au revoir. À demain.

Le 21. à 7 1/2 du matin. Notre linge n'est pas encore arrivé mais j'espère toujours que nous partirons au plus tard vers les 10. h. et d'être le 24 au soir en Roumanie. J'irai toute à l'heure à la poste, mais avec ou sans lettre je t'embrasse cu foc. Au revoir, chère amie; et ne doute pas de mon amour. Ton dévoué.

Rosetti

(Orig.)
(B.A.R., S 17(13)/LXII)

XII

No. 12

1854. Le 23 janvier à 8 1/2 du soir.

Je dois commencer par Vive Vintilă [36] ! J'ai bien envie de me coucher mais il faut causer un moment avec toi. Eh bien, embrassons-nous chère et douce amie et espérons que cette année nous rentrerons dans notre pauvre patrie. Oui, ce cher Vintilă savait bien quelque chose lui, puisqu'il a toujours été si gai. Et voilà que je suis presque dans ma patrie; car sans le retard que nous cause notre cher Dascal par son impuissance j'aurais salué, fêté ce jour à Calafat. Mais malgré cela, je suis dans un village où tout le monde parle la langue, la moitié de ce village d'ailleurs est habitée par des roumains; et comme tu sais, le roumain impose sa langue; aussi partout par où nous sommes passés aujourd'hui on parlait le roumain. Sais-tu que même aujourd'hui je ne puis te pardonner de m'avoir laisée *un mois* sans lettre ! Oui, il y a un mois depuis que je ne sais plus si tu vis, si vous vivez tous; car ta dernière lettre est du 23 déc. Ah ! c'est bien mal; mais enfin, puisque tu es la mère de Tilu il faut bien te pardonner. Pour être vrai, il faut bien te dire qu'il y a aussi bien d'autres puisque, et le plus solide est puisque nous nous aimons. Aussi si tu n'es point malade, et les petits non plus, je te pardonne de tout mon coeur. Allons, encore une fois je t'embrasse et je finis en criant Vive Tilu, vive la Roumanie libre et à bientôt. Oui, à bientôt, je le désire et l'espère. Les bateaux commenceront la navigation dès les premiers jours

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

du février. Aussi, qui sait ! Peut-être que vers la fin du mois prochain nous pourrons nous réunir du moins dans la petite Roumanie. Au revoir donc chère, et bonsoir.

24 janvier. 7 h du soir.

Ce soir je voudrais prendre quelques petites notes; et j'ai cru mieux faire au lieu de parler avec moi-même de causer avec la mère de Tilu. Pendant les 8 jours que nous sommes restés à Belgrade, et pour mieux dire depuis que nous sommes entrés en Servie, nous n'avons pas eu d'hiver; mais en revanche à Belgrade beaucoup de brouillard et point de soleil. Le 22 en route, nous avons eu du brouillard et à la fin une pluie fine. Le 23 froid, vent et sans soleil; et aujourd'hui, nous avons eu de temps à autre le soleil, mais nous avons été aussi en plein hiver. Nous avons monté pendant 2 heures une chaîne des Carpathes et au sommet nous avons trouvé l'hiver, la neige grande et dure. Mais que c'était beau à voir tout cela ! Ah ! J'aurais donné je ne sais quoi pour te faire voir ce spectacle, triste, il est vrai, mais beau. Et le décrire, impossible, du moins pour le moment. Imagine-toi seulement une grande élévation, puisque nous étions en plein hiver, et tout autour et au dessous de nous une immense et vieille forêt; mais une forêt non d'arbres mais de plumes, de ces belles plumes que les grandes dames portent à leur chapeau; et alors tu auras une idée de l'aspect de ces arbres. Mais il y avait quelques uns entourés de lierre. Qu'elle était belle cette lierre attachée sur un corps noir, conservant encore une certaine verdure sous une couche de neige ! Avec ça à notre droite nous voyons une ceinture jaune; mais d'un jaune d'une beauté rare; une jaune mêlé de rouge, de rose, que sais-je moi. À gauche, une autre ceinture bleue et audessus de nous un ciel et des nuages d'une noirceur effrayante. Je me rappelais l'orage qu'a surpris cette comtesse avec le père de son amant sur le sommet d'une montagne (te souviens-tu de ce roman de Sue ?) Mais après deux heures de montée et 2 autres de descente au bas, à ma droite il y avait un incendie, avec ces nuages de fumée et de flammes, comme ceux que tu as vus jadis à Bucarest; et devant moi le ciel pur et beau. Ainsi donc encore un incendie et puis viendra le soleil.

En route aujourd'hui nous nous sommes arrêtés 10 minutes à un cabaret, hôtel, café, tout ce que tu veux. Là il y avait une dizaine de paysans. En les regardant j'ai reconnu un type roumain. „Dumneata eşti român?" je lui dis. Et il l'était et il était le seul. Un serbe qui était là a pris un violon et nous a joué une hora roumaine. En sortant Dascal laisse tomber un gant; et un jeune paysan de 18 ans le lui donne: „Dumt. roumân?" „Roumân domnule"; „Mulţi rumâni sînteţi aci în sat?" „*Trei* numai". „Ştiţi sîrbeşte?" „*Nu*". Pas un mot de serve, et les serves ont tous appris le roumain, malgré qu'il n'y avait que trois.

En Servie les postillons ont tous des trompettes. Eh bien; voilà 15 postes que nous avons pris en Servie et nous n'avons jamais trouvé

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

un seul postillon qui puisse tirer un son de sa trompette. Aujourd'hui le postillon jouait très bien. C'était un roumain. Mais il y a quelque chose encore que je dois te dire à toi. Nous avons vu ce pauvre jeune homme (car il était tout jeune; je ne crois qu'il avait plus que 20 ans; et Dascal disait qu'il ressemblait à Libi). Nous l'avons vu la tête nue, et ceint seulement d'un mouchoir blanc. Mais ceint de manière que le haut était nu. Dascal lui dit: pourquoi n'as-tu point de căciula? „Mi-a murit un copil". Ainsi ce pauvre jeune homme de 20 ans est déjà marié. Mais ce que je voulais te dire c'est cette manière de porter le deuil: avoir la tête nue. Voilà à peu près ce que je voulais noter; en ajoutant toujours un grognement contre ce pauvre Dascal qui nous fait rester par 12 heures en selle et sans avancer. Voilà déjà 3 jours et nous sommes encore à 15 heures de Négotin. Et sans lui hier soir nous aurions pu être à Négotin et ce soir à Calafat. Enfin, patience, je t'embrasse et au revoir jusqu'à demain soir.

Milanovitz

25: Je l'ai vue, je l'ai revue, chère amie!

Non. Pas encore la Roumanie, mais quelque chose pourtant d'assez cher. Devine qu'est-ce? En attendant je te dirai que je m'étais trompé hier soir; que nous n'étions pas encore descendus des hauteurs des Carpathes. Nous étions encore assez haut, et aujourd'hui nous avons encore monté et nous étions en pleine Sibérie. En plus nous ne pouvions pas avancer, parce que nos chevaux glissaient à chaque pas. Et à 2 heures 1/2 quand nous sommes arrivés à ce village nous avons vu en bas presque de la verdure et notre cher et vieux Danube. D'ailleurs je l'avais vu une heure avant de descendre. Eh, bien, as-tu deviné ce que j'avais vu des dessus les montagnes? Non. C'est *Sfinitza.* [37] Oui, c'était elle, bien elle. Imagines-toi ce que j'ai senti quand, en demandant le postillon le nom de la ville que je voyais il m'a dit Sfinitza. Et maintenant elle est presque une ville! Elle a grandi, elle s'est embellie car elle aussi peut-être est fière de toi. Du moins tu lui as porté bonheur. Et j'ai vu cette route que tu as parcourrue à pied avec la méchante Liberté. Et je l'ai vue du haut de la montagne, et puis du bas; car depuis trois heures je suis ici vis-à-vis de Sfinitza, vis-à-vis de cette route sacrée pour nous. Nous passons la soirée ici, car comme il y a encore une petite chaîne de montagnes à traverser, nous ne pouvions pas le faire avant la nuit. Je suis allé ensuite aux bords du Danube, et j'ai arrosé ma tête et j'ai bu de l'eau, et j'ai trempé cette feuille que j'ai enlevée au haut de la montagne de dessus la neige. Quand tu reviendras par ici tu regarderas à ta droite, et sur les hauteurs tu auras la route que nous avons traversée et presque en face de Sfinitza tu verras ce village Milanovitz. Et du haut j'ai vu aussi 2 bateaux à vapeurs remorquant je ne sais quoi. Oui, j'ai été heureux en voyant tout cela; mais je suis très impatient d'arriver à Calafat. Enfin j'espère que j'y serai après demain au soir. Qui savait, il y a 5 ans, que je re-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

tournerais toujours en proscrit par l'autre rive et par le haut des montagnes ! Enfin, espérons—. Mais comme notre pauvre et cher ami n'est plus, consacrons ce moment pour lui et embrassons-le.

26 janvier. Négotin

Nous voici enfin arrivés presqu'au terme de notre interminable voyage. Et j'ai vu enfin ma chère Patrie. Aujourd'hui presque toute la journée nous avons cotoyé le Danube et vis-à-vis je voyais mon pauvre pays. Qu'il est beau, mais comme il a l'air désert; je n'ai pas vu un seul homme. Les cordons étaient déserts, abandonnés; j'ai vu quelques villages, mais je ne pouvais voir que la fumée des cheminées. Mais enfin, je l'ai vue. Et pour ma langue, par ici il y a des villages composés presque des valaques qui ont abandonné leur foyer, les uns depuis bien longtemps, d'autres à la promulgation *du règlement* et d'autres depuis qui sait quel malheur encore ! Aujourd'hui dans un village on a chanté même „Tu-mi ziceai odată" [38].

Demain soir j'espère que nous passerons à Calafat. Mais sais-tu que maintenant, je ne suis plus impatient d'y arriver? Hélas ! Quand je pense qu'en entrant dans mon pays je verrai autour de moi les suzerains que je déteste souverainement; et dire encore que je dois être avec eux, supporter et endurer toutes leurs bêtises, leurs misères et leurs lâchetés. Oh ! Alors il me vient de rester ici. Mais il faut aller, passer par cette épreuve aussi. D'ici je n'ai aucune nouvelle à te donner, car plus on approche moins on sait ce qui se passe par là. Mais le possitif est que depuis l'affaire de Cetate qui a eu lieu le 6 janvier il n'y a plus eu d'autres rencontres.

Maintenant pour toi je ne puis rien te dire. Je te laisse la *pleine et entière liberté* de faire ce que tu voudras. Si tu te crois utile là, si tu fais ou si tu espères pouvoir faire quelque chose, reste; si tu ne puis rien et tu as envie de voir Vidin, et tu as assez d'argent pour entreprendre le voyage (car il te faudrait avoir une bourse de 2000 francs au moins), tu peux venir. Encore une fois, comme tu *voudras et tu pourras*. Je t'enverrai cette lettre d'ici, mais de Vidin ou de Calafat pourrais-je t'écrire? Tu dois être sûre que je ferai le diable à quatre pour t'écrire et t'écrire souvent. Mais il n'y a point de poste de Vidin ici; mais il y a la guerre. Aussi si tu ne reçois pas de lettres pour quelque temps ne m'accuse point et ne commence pas à croire je ne sais quelles folies, que je suis pris ou mort ou que sais-je moi? Et puis ne dois-je point me vanger un peu de ce que tu m'as laissé n'avoir à Belgrade qu'une lettre du 23 déc. Et maintenant je pars, j'entre dans un pays barbare, et je ne sais pas si vous vivez encore. Enfin, marchons et la destinée fera le reste.

27. Je crois que nous ne partirons pas aujourd'hui. Ne me demande pas le pourquoi, car ce serait trop longue. Il suffit de savoir que nous aurions pu partir et que nous ne partirons pas. Maintenant que te

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

dirai-je pour remplir ce papier? Que je t'aime? Tu le sais. Que je suis impatient d'aller, d'arriver et que je frémis quand je pense au lendemain car plus je connais les suzerains, plus je vois combien ils sont misérables et impossibles en Europe. En Servie, à part le gouvernement et quelques hommes, tout le peuple est pour la Russie. On la croit si forte qu'ils croient que, même avec la France et l'Angleterre, la Russie n'a qu'à vouloir pour vaincre. „Les français — nous disait hier un serve, — n'ont pas oublié Moscou, et les russes connaissent la route de Paris. Malheur à Napoléon". À deux heures loin du théâtre de la guerre et on croit que les russes ont remporté toutes les victoires. On dit des miracles de ce que font les russes: et puis comme ils payent tout et les turcs rien; comme Nicolas envoie l'argent par des centaines de tonneaux. Les turcs sont bien détestés par ici et ils ne font rien pour gagner le monde. Rien pour les serves, rien pour les valaques, tandis que la Russie a même à présent partout des émissaires; et le prestige et la religion.

Au revoir, chère amie; je ferai tout ce que peut faire un homme pour t'envoyer une lettre de Calafat avec une description pour le journal. Je t'embrasse avec amour; je vous embrasse tous avec dor et vous dit au revoir dans notre chère Patrie.

(Orig.)
(B.A.R., S 17(14)/LXII)

XIII

No. 13

30 janvier. 1853* — Vidin

Voici 2 jours depuis que je suis ici, et si je ne t'ai pas écrit immédiatement, la raison est que je voulais dater ma lettre de Calafat. Mais à cause de la lenteur de mes camarades, n'ayant pas encore été à Calafat, je suis décidé à t'écrire même d'ici. Mais, dirais-tu, pourquoi n'as tu pas été seul? Oui, j'aurais pu le faire mais comme je ne suis appelé là que par le seul désir de toucher la terre natale, et comme d'un autre côté je croyais aller aujourd'hui avec tous, j'ai attendu. Enfin, nous irons demain et je t'écrirai de là quelques lignes. En attendant, parlons affaires. Le pasha d'ici nous a assez bien reçus; c'est un

* Evident lapsus calami. Ne aflăm în anul 1854.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

homme bien disposé, mais il est turc lui aussi et ne peut pas grand' chose. Nous avons trouvé ici Philippesco, Iorano, Apolonie et Jean Maghero (de Brousse). Les 1200 hommes n'existent point, hélas ! Mais ce n'est point leur faute. Nous avons presque 3000 fusils que les turcs ont promis de nous donner, mais à présent c'est la terre qui nous manque. Les turcs ne possèdent plus que Calafat et un village, Ciuperceni. Tout le reste est maintenant occupé par les russes qui sont campés à Maglaviţa, à 2 heures de distance de Calafat et où ils font des retranchements. Dans cette triste position que vont-ils faire les turcs? Ils étouffent à Calafat et ils n'attaquent pas les russes maintenant qu'ils ne sont pas encore fortifiés. Dans 2 ou 3 jours ce sera trop tard, car les russes sont ici au nombre de 30000 hommes; les turcs ont un nombre égal à Calafat; peut-être même 25000 seulement. Or avec ce nombre égal ils ne pourront pas attaquer les russes dans leurs retranchements [...]. Avant-hier encore ils ont incendié le village Maglaviţa et massacré hommes et femmes, on dit jusqu'à 200, parce qu'une partie des villageois avaient pris la fuite à leur approche. Voilà pour les russes.

Je dois te dire encore que la Russie fait des fréquents *emprunts* au trésor public. Un jour le ministre des finances, Jean Philippesco, a déclaré aux conseils des ministres que la Russie n'ayant pas remboursé l'argent qu'elle avait promis tant de fois de rendre, le trésor n'a plus d'argent. Le lendemain, le consul russe a dit publiquement à Jean Bibesco que le ministre des finances sera fusillé s'il parle encore de cet argent ou s'il se refuse à obéir à toute demande d'argent qu'on lui fera.

Maintenant passons aux turcs. Voici en quelques lignes leurs fautes. Il y avait dans le pays un gouvernement hostile; des boyards ineptes et ennemis, une armée des barbares répandant la terreur et la désolation. Que font les turcs? Pas un envoyé, pas un manifeste, pas un mot de protection, d'encouragement. Et bien, une simple armée envahit un jour à son tour le territoire, et sans dire un seul mot elle l'occupe; et les valaques n'ont qu'à subir; car il ne faut pas oublier que malgré toute la bonne volonté des turcs, cette armée est toujours un fléau et un épuisement pour le pays. Eh bien, malgré ce triste abandon, ce silence triste, décourageant et désolant de la part des turcs, les valaques firent plusieurs manifestations. On se rappelle encore que le major Bourelliano et tous les officiers de son bataillon, quand ils reçurent l'ordre du chef russe et du prince lui même de prendre part à la guerre avec l'armée russe, refusèrent en disant que la S.P. n'est pas en guerre avec les roumains[...]. Dans les villages des *Pristol* les paysans sans s'inquiéter de ce qu'ils n'avaient que des bâtons, se soulèvent à l'arrivé des russes et chassent un escadron des cosaques. Les femmes même ont pris part à cette lutte. Un régiment vint ensuite, bombardèrent le village et massacrèrent * ensuite tout ce qui restait encore du vivant.

---

* În textul original : *massacrent.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Dernièrement encore *300 hommes* de l'armée roumaine (gardes frontières) avec le plus grand risque vinrent s'offrir aux turcs à Calafat. Et les turcs, que firent? On ne le croirait pas : *ils prirent leurs armes et les renvoyèrent dans leurs villages respectifs.* Voilà comment les turcs encouragent les roumains à se révolter contre les russes. Il y a encore un mois les turcs auraient pu *très facilement* occuper toute la petite Valachie et en encourageant, en soutenant seulement les roumains, avoir une armée de plus de 20 à 30 milles hommes. Dans toute la petite Valachie il n'y avait que 15000; le corps d'Osten-Saken n'était pas encore arrivé. Or avec 25000 hommes, les turcs auraient pu occuper Craïova, et ayant ainsi à leur disposition toute la petite Valachie et un corps de 30000 roumains, les russes auraient pu être facilement, *inévitablement* chassés du pays. Ils n'ont pas bougé et maintenant les voici cernés dans Calafat.

Voilà, chère amie, tout ce qui se passe ici pour le moment. C'est la *pure vérité*, rien d'exagéré, rien qui ne soit d'une stricte vérité. — *Arrange donc* un article, donne au Patriote pour lui donner un vernis et envoie-le bien vite à la Presse. Aussitôt que j'aurai d'autres nouvelles je te les communiquerai.

Quant à moi je suis bien, mais je suis triste de ce que je n'ai point encore une lettre de toi. Écris-moi à l'adresse d'Asis Pacha *à Belgrade*; et quelques fois à Mr. de Foublanque. Ils m'ont promis tout les deux qu'ils m'enverront ici mes lettres. Et notre cher ami, est-il libre? Je n'en sais rien! Je n'ai vu ici que les journaux du 15. Demain nous attendons d'autres; peut-être que j'apprendrai le résultat.

Nous avons ici pour le moment une 20e des soldats des frontières. Si nous avions un peu d'espace, quelques villages au moins, il nous serait facile d'avoir un assez grand nombre. Mais tout est cerné. Cependant nous espérons. Le drapeau est prêt; nous attendons pour le bénir et le lever que nous puissions organiser au moins une centaine d'hommes. Dis à Cesar [39] que bientôt je lui enverrai une †...†* russe.

Et toi viendras-tu? Pourras-tu venir et quand? Pour moi tu ne dois pas t'inquiéter; je suis bien, et je loge avec les nôtres ici aux frais de la S.P. Les turcs nous ont promis aussi quelque argent pour la cause.

Au revoir, chère et douce amie. Je t'aime et j'ai grand dor de toi.

Il faut dire que c'est la diplomatie qui est cause de ce que les turcs n'ont pas avancé et profité de leur position.

Mardi.

Je t'embrasse

(Orig.)

(B.A.R., S 17(15)/LXII)

* Cuvînt indescifrabil.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

XIV

No. 14

3 février. Vidin

Ainsi donc nous voici au 3 fév. et point de lettre de toi. Par les journaux d'avant-hier, (car le Pasha d'ici reçoit la Presse, *l'Estafette* et la *Nation*) j'ai appris la condamnation de nos deux amis. Ah ! J'en ai souffert plus qu'à toute autre époque, car jamais notre ami n'a été plus nécessaire au pays qu'à présent. Malgré toutes les misères des turcs je crois qu'on pourrait faire encore quelque chose ici ; et si on parvient à faire quelque chose on peut facilement arriver à faire des miracles. Mais c'est *lui* qui nous manque. Enfin, peut-être que nous réussirons à faire quelque chose. Les turcs nous ont promis aujourd'hui 3000 fusils. Et d'après les nouvelles qu'on vient de nous apporter je crois qu'on pourrait encore arriver jusqu'à Cernetzi, et une fois là, c'est très *facile* d'aller à *Tismana* ; et puis vogue la galère. Mais pour faire cette expédition il faut aussi de l'argent et surtout un chef militaire. Enfin, nous verrons ; on tâchera de faire quelque chose. Dans quelques jours j'espère que j'aurai des nouvelles à vous donner. En attendant nous sommes à Calafat dans la même position : cernés. Et les turcs ne bougent pas. La raison je l'ignore. Les uns disent que la faute est au Pasha [qui] commandait en chef l'armée de Calafat, Achmet Pasha. Peut-être ! mais ne suis-je pas autorisé de soupçonner qu'une des causes de tant d'inaction c'est la diplomatie anglo-française ? Le jeune Maghero qui a été il y a 20 jours chez Omer nous a dit que le généralissime lui a demandé où sont les nôtres [40], c.à.d. Golesco, Magheru, Bratiano ; et qu'il paraissait très disposé. Tâchez de nous *envoyer Adriano* [41]. Et les Lecca où sont-ils ? Poussez-les à venir car encore une fois je crois qu'il y a maintenant beaucoup à faire ici. Avant-hier le jeune Maghero accompagné d'une 30e d'hommes a passé le Danube et est allé dans un village Gîrla. Là les paysans l'ont reçu avec enthousiasme, ils l'ont conduit dans l'église, et enlevant la couverture de l'autel ils lui ont montré le drapeau de 48. „Iată-l domnule, să-l scoatem ?" Et tous étaient prêts à faire sortir le drapeau et à partir pour la guerre. Ils lui demandaient des armes avec des larmes et un jeun garçon de 17 ans lui disait : „Domnule am niște haine noi, și le-aș da cu drag pentru o pușcă". Puis ils ont tiré quelques coups des fusils avec les armes de nos soldats ; Maghero leur dit de ne plus tirer car les russes n'étant pas trop loin, ils peuvent entendre et venir. „Ça ne fait rien, — disent les paysans — nous combattrons". — „Mais vous n'avez pas d'armes." — „Sois, nous nous en passerons". Ainsi, tu vois, le pauvre roumain est toujours sublime. Ce n'est que les moyens et un chef qu'il lui manque. Mais n'y a-t-il pas

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

moyen de faire chasser de France ce cher ami? Je ne sais pourquoi, mais je l'espère, je le crois, je l'attends.

Nous avons à la bibliothèque deux presses autographiques. Priez Winter d'aller les inspecter et de choisir celle qu'il trouvera meilleure. Ensuite *de la compléter*. C.à.d. encre, papier chimique. Tout ce qu'il faut enfin; et faites-la partir *immédiatement* par chemin de fer, G.V. à Belgrade, à son Excellence *Asis Pasha*.

Enfin, j'ai été avant-hier à Calafat, j'ai touché enfin le sol de ma chère Patrie. J'ai eu des moments heureux en voyant avec quel amour, quel douleur et quel espoir nous regardaient ces pauvres paysans. Mais quel douleur aussi que nous a causée la vue de ces pauvres roumains si malheureux. Maintenant ils sont tous hors de leur maison, car les turcs étant en grand nombre ils ont tout pris; et les paysans non seulement de Calafat, mais d'autres villages aussi d'environs qui ont pris la fuite à l'approche des russes sont à la belle étoile. Il est vrai que l'étoile est bien belle depuis hier; aujourd'hui nous avons eu une journée de printemps. Mais c'est déchirant de voir des hommes avec leurs femmes et leurs enfants, privés de tout leur avoir et même de leurs maisons. La plus grande partie passent maintenant à Vidin; d'autres avec femmes et enfants, voilà plus de 6 jours depuis qu'ils sont ici vis-à-vis dans une île sans aucun aide. C'est une désolation dans tout le pays. (Les russes enlèvent maintenant les valaques, les font habiller avec l'uniforme russe et les incorporent dans l'armée). Je voulais bien m'installer à Calafat, mais c'est impossible, la tristesse, la douleur serait trop grande et puis il n'y a pas moyen de trouver une seule chambre pour se loger. J'ai donc arraché quelques brins d'herbes que j'ai baisé et que je t'envoie.

Mais toi, chère amie, vis-tu, est-tu bien portante et reçois-tu, toi du moins mes lettres? Si mes lettres s'égarent comme les tiennes je te plains de tout mon coeur. Mais que faire! D'ici à Belgrade il n'y a point de poste. C'est par des occasions qu'on écrit. Je t'ai envoyé le no. 13 par l'entremise du Pasha d'ici et je l'ai adressé à Foublanque. Celle-ci je te l'envoie par un négociant : la recevras-tu? Je l'ignore; je fais mon devoir de t'écrire, de me soigner et de t'aimer; le reste ne me regarde pas. Au revoir donc chère amie, et tâches de ne pas être inquiète de moi; je suis bien et je *ne t'oublie jamais*. Je serai bien désolé si ma lettre d'avant-hier s'égare car je te donnais des nouvelles pour le journal. Encore une fois je vous embrasse. Ne te fâches pas de ce que je ne t'écris pas une lettre plus longue. N'ayant aucune de toi, je ne sais plus de quoi te parler. Sans toi je suis stérile.

Iorano m'a remis la lettre avec les cheveux. Avec quel bonheur je les ai embrassés, surtout à présent que je suis si privé de vos nouvelles. Mais j'ai oublié de te dire qu'à Belgrade Stephan m'a montré le portrait de Mir. Quel plaisir que j'ai senti à cette vue. Je ne savais pas qu'il l'avait avec lui. Et comme je l'ai trouvé beau. Ce pauvre Mir, en regardant ce portrait il me paraissait que c'était pour la première fois que je le voyais. Et je me disais que s'il voulait ne pas grogner si souvent, je l'aimerais bien plus. Mais comment s'apercevoir de sa beauté quand il grogne toujours et toujours.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

[Urmează cîteva rînduri adăugate de Ştefan Golescu :]

Cher Roudolphe,[42] je t'écris quelques lignes pour te dire que depuis notre départ de Galipoli je n'ai plus eu des nouvelles de mes frères de Constantinople; que j'ignore complètement si ma mère et ma soeur se trouvent à Goleşti où ailleurs; que j'attends avec impatience une lettre de toi. Nous souffrons tous de l'ineptie des turcs. Tant qu'ils avaient de l'espace devant eux, ils n'ont rien fait pour †...†* la petite Valachie, aujourd'hui ils sont entièrement cernés par les russes. Le soldat brûle de se battre tandis que leurs chefs ont à fumer leur pipe. Peut-être je partirai demain pour Schoumla pour voir Omer Pasha. Peut-être de lui obtiendrons-nous un concours qu'il nous est nécessaire pour rentrer dans le pays. J'embrasse Marie ainsi que toi. Mes amitiés à tous nos amis. Tell se trouve à Schoumla d'après le journal de Constantinople.

(Orig.)

(B.A.R., S 17(16)/LXII)

XV

15.

Vidin. 4 févr. 1854

Comme je crains qu'il ne t'arrive avec mes lettres le même malheur qu'il m'arrive avec les tiennes, je veux essayer toutes les voies que je trouverai. Ainsi je t'ai écrit deux lettres depuis que je suis ici, No. 13 et 14, l'une par l'entremise du Pasha et Foublanque, et le No. 14 par un négociant d'ici et à l'adresse de M[a]d[ame] Odob[esco]. Maintenant je t'envoie celle-ci par Constantinople. Et je récapitule en quelques mots ce qui était de plus essentiel dans ces deux lettres.

Les turcs ont perdu le temps le plus propice. Il y a un mois encore, la petite Valachie n'était occupée que d'environ 10 à 12 mille. Les valaques brûlent de se soulever et de combattre; pour un fusil ils donnent leur chemise. Les turcs sont entrés à Calafat, et ils ont passé leur temps à fumer; et non seulement qu'ils n'ont rien fait pour encourager les val[aques] mais ils les ont même repoussés. 300 grăniceri sont venus chez eux, ils leur ont pris les armes et les ont renvoyés dans leurs villages. Maintenant les russes ont environ 40 mille dans la pet[ite] Val[achie] et 30000 ici aux environs. Calafat est cerné de tout côté, de sorte qu'il ne reste plus aux turcs qu'un seul village. Les souffrances du pays sont au comble; et maintenant, non contents du pillage, ils massacrent les femmes et les enfants et incendient les villages. Le Pasha

* Cuvînt indescifrabil.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

d'ici de Vidin est un *Révolutionnaire.* „Je comprends ce que vous sentez pour votre patrie, nous disait-il avant-hier, car moi aussi je suis exilé. Il este égyptien; il a été ministre et favori du Pasha rébel, et rebél lui même; et depuis qu'Abas Pasha gouverne il a dû quitter sa patrie. Il nous a promis 3000 fusils. Il nous a dit en outre aujourd'hui que la Porte leur a écrit de se conduire bien avec les valaques et de tâcher de gagner leur sympathie. Mais le Pasha commandant à Calafat est un imbécile. Aussi c'est lui qui est cause de ce que nous n'avons pas encore levé l'étendard de la Révolution. Nous avons trouvé le moyen de pénétrer dans le pays et passant par Cernetzi d'aller occuper les montagnes. Dans cette expédition nous avons l'espoir de réunir 2000—3000 volontaires au moins. Mais le Pasha de Calafat, sans dire non, il ne nous a pas encore donné ce que nous lui avions demandé. Or pour savoir au juste à quoi nous en tenir avec les turcs et ne plus perdre le temps en espérant, nous avons décidé de voir Omer. Or demain matin il part pour Shoumla, et c'est par lui que je t'envoie cette lettre. De là il l'expédiera à Const. à Nicolas. Ce voyage lui prendra en tout 8 jours. Si Omer est ce qu'on nous dit maintenant, alors nous aurons tout ce que nous demandons pour nous soulever; dans le cas contraire nous ne perdrons plus le temps à espérer et sachant *au juste* à quoi nous en tenir, on tâchera de faire ce qu'on pourra par soi-même. Le Pasha de Vidin nous disait encore que la Turquie est *perdue* si elle ne procède pas *révolutionnairement* et si elle ne fait en sorte pour soulever les peuples. „Il faut Mrs. que vous souleviez la Transylvanie et les autres revol[utionnaires] de même; ce n'est qu'ainsi que la Turquie peut se sauver; avec l'alliance des rois elle a tout à perdre et rien à gagner". Il a même écrit directement au Sultan dans ce sens. Son nom est *Samil Pasha.*

Dans ma seconde lettre je te disais primo: de dire à Winter d'aller immédiatement à la bibl[iothèque]. Là nous avons deux presses autographiques. En expert il choisira la meilleure, *il la complétera* et il l'expédiera immédiatement par chemin de fer *G.V.* à Belgrade à son excellence *Asis Pasha.* Secundo: de dire à Adrianu que nous avons besoin de lui et qu'il devait venir bien vite par l'Autriche avec un autre nom. As-tu expedié la caisse de Brunellis avec nos livres? Mais à quoi bon de faire des demandes puisque je ne puis pas avoir des réponses. Le petit nécessaire que tu m'as donné non seulement qu'il m'a servi du premier jour; non seulement que je m'en sers avec amour, mais tes ciseaux ont servi à découper les lettres pour Dreptate-frăţie, qu'on va coudre aujourd'hui sur le drapeau. C'est Iorano qui les a fait en drap et admirablement fait. Et une aiguille a servi aussi pour la même cause. Tell avec le †...†* de Liva, général de brigade, et 3 majors se trouve chez Omer. Peut-être qu'il viendra ici maintenant avec Stephan. Car encore une fois, même sans autre aide de la part des turcs que les 3000 fusils, il y a encore beaucoup, peut-être même de grandes choses à faire ici. Nous avons nommé aussi un chef mais encore provisoire et jusqu'à l'arrivée d'autres roumains. D'abord on voulait 3 et on nous avait nom-

* Cuvînt indescifrabil.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

més nous trois. Mais comme j'ai refusé, on a nommé enfin Stephan seul. Donc encore une 10e de jours jusqu'au retour du dictateur provisoire et puis nous verrons. Peut-être que nous aurons encore deux beaux jours. Mais ce qui fait soigner mon coeur, c'est que notre Firfir n'est point ici. Ah ! si tu peux me l'envoyer ou mieux encore me l'amener alors non seulement que je serai heureux mais je serai sûr que nous ferons des miracles ; car seul sans lui, il le sait, je ne suis bon à rien. Stephan me charge de vous dire que Démètre s'épuise en luttant avec des courcans et des ghîşte cu varză. Je viens de prendre le portrait de Mir, et je l'ai devant moi. Qu'il est beau ce cher petit, mais toujours triste. En portrait ça va, car je me dis qu'il est pensif, mais en réalité quand la musique commence, alors ce n'est pas si agréable. Mais, chère amie, je veux te confesser une faute ; ce n'est que dans ce moment que je me suis rappelé que le 28 janvier c'était sa fête. Pauvre petit, j'ai complètement oublié. Aussi je lui en demande mille pardons. Et au fond il est bien vengé car quand je regarde son portrait mes larmes coulent. Ainsi Vive Mircea et la Roumanie libre et indépendante[43].

Et toi, que fais-tu, chère et douce amie ? Souffres-tu moins ou plus ? N'aurai-je donc jamais une lettre de toi ? Quand j'ai lu dans le journal la condamnation de nos deux amis j'ai pensé aussi à toi. Quel coup pour toi ! Et lui, où est-il maintenant ? À St. Pélagie ou à Passy ? S'il est à Passy comment fais-tu pour le voir ? Et avec les bonnes, comment es-tu ? As-tu réussi enfin à trouver une ? Ce qui serait d'autant plus indispensable à présent, car le jour n'est pas peut-être loin où tu devras quitter la France et tu auras besoin d'avoir une femme avec toi. Cette chère France, qui sait si je la reverrai jamais ! Sais-tu quand je te disais que de la rue Fleurus je viendrai en Roumanie. Eh bien : je suis venu, j'ai touché le sol de mon pays. Espérons que bientôt nous rentrons tous et *bien*. Je voudrais savoir quand tu reviendras pour te donner quelques commissions, parmi lesquelles des bottines pour moi. Embrasse notre cher bottier et toute sa famille, et surtout l'artiste et la cuisinière artiste. Embrasse aussi nos chers Winter.

À toi pour toujours,

Rosetti

C'est le *28* janvier que je suis arrivé ici.
Stephan m'a laissé le portrait de Mir.*

(Orig.)
(B.A.R., S 17(17)/LXII)

XVI

Vidin 7 février. Mardi.

Je commence cette lettre par un mot que tu n'as jamais entendu de ma bouche. „Je m'ennuie". La raison, la cause est parce que je ne fais rien. Stephan est allé à Shoumla voir Omer ; nous devons donc

* Această propoziţiune este adăugată cu creionul.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

attendre son retour et en attendant ennuyons-nous et soupirons, toujours inutilement, après le travail et après une lettre de toi. No. 5/23 déc. et depuis rien. Mais je commence à m'habituer déjà même à ce silence, et quand après avoir parcouru la *Presse* et *l'Estafette* dans la partie des faits divers, je vois qu'aucun malheur n'est arrivé à la rue Fleurus, je me console en me disant: ils vivent.

Dimanche. 12 f[évrier].

Je viens de lire la presse jusqu'au 30 janv. et point de lettre encore; et Étienne n'est point de retour et notre position est toujours la même. On dirait d'ici que le monde entier a cessé de vivre, car rien ne bouge, rien ne change; pas même la position des russes et des turcs de Calafat. Pauvre Manin, encore un coup; il vient de perdre sa fille[44]. Mais peut-être que cette perte est un bien pour lui et pour elle. Je voudrais écrire, chère amie, je voudrais au moins causer un peu avec toi, et je ne puis. Cette vie stupide de Vidin, cette monotonie, cette inaction, ce silence, cette pétrification m'a rendu complètement stupide. Oh, non: ne fais pas la folie de quitter Paris pour venir par ici; car je t'assure que la tombe n'est pas plus froide, plus silencieuse qu'une ville turque. Ne le fais pas, surtout pour nos chers petits, car on ne trouve par ici rien, pas même une pharmacie, pas même un logement. Non, même en ce moment quand je n'ai pas reçu une lettre de toi depuis deux mois, je te conjure de ne pas quitter la France avant de savoir ce qu'il en adviendra de cette question; car si je suis condamné encore de vivre en exil, il est vrai que je ne pourrai plus vivre à Paris, mais il est impossible aussi de vivre en ces lieux.

Fév. 15. Mercredi.

Quoique j'eusse l'intention d'attendre l'arrivée de Stephan pour t'écrire, je suis obligé de t'envoyer cette lettre aujourd-hui parce que l'occasion me paraît bonne. Ici comme je te l'ai dit on ne fait rien. Les russes sont environ 30000 dans la petite Valachie. Ils sont à Moţăţei, Poiana, Maglaviţa, Băileşti, Radovan, Golenţa. Et depuis une 10 de jours ils se sont étendus du côté du Danube en face de la Servie jusqu'à Gruia, en occupant les cordons qui se trouvaient jusqu'à présent abandonnés. Les turcs sont à Calafat environ 22000 et maintenant ils ont envoyé eux aussi 2000 dans les villages qui font face à ceux occupés par les russes du côté de la frontière serve. Si les russes passent en Servie, nous croyons fermement que le peuple serve sera avec eux en dépit du gouvernement qui n'est pas du tout russe. On vient d'enlever d'ici de Calafat Ismaïl Pasha (surnommé le Lion) et qui méritait ce nom; on l'a nommé moushir et envoyé en Anatolie, sans doute parce qu'il était le plus capable à conduire une armée et parce qu'il était le seul qui s'impatientait

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

de cette désastreuse inaction. Encore quelques mois de négociations comme par le passé et la pauvre Turquie sera ruinée de toutes les manières. Car ce que la presse française n'a pas encore fait ressortir assez, c'est que la Turquie n'est pas en Europe une nation mais un simple gouvernement. Les soldats turcs sont admirables et brûlent de combattre, mais ils vivent au milieu des populations étrangères et à leur cause et à leur esprit ; des populations plutôt ennemies qu'amies. Or tout ce qu'elles donnent pour l'armée elles le donnent plutôt par la force. L'armée donc est obligée de payer. Première calamité. Mais une armée peut-elle tout payer et bien payer ? Non. Seconde calamité, car elle irrite encore plus tous ces bulgares et autres. Ajoutez ensuite que malgré toute la discipline qu'on pourrait maintenir, c'est impossible qu'il n'y ait pas des abus de la part d'une armée en temps de guerre, et surtout là où il y a des troupes irrégulières.

Voilà tout ce que j'ai à vous dire aujourd'hui en ce qui concerne la politique et la situation. Ce que fait Omer je l'ignore, mais je crois qu'il ne fait rien lui non plus. Au reste aussitôt que Stephan sera de retour, je t'écrirai. Quant à nous, nous attendons la réponse d'Omer, c.à.d. des armes. Nous avons la conviction la plus absolue, nous avons des preuves, qu'aussitôt que nous aurons des armes et un morceau de terre valaque pour lever notre drapeau, le peuple se soulévera en masse. Même à présent quand nous n'avons rien et chaque semaine nous voyons de nouveaux volontaires parmi nous. Avant-hier ils sont venus une 20 et tous de nous dire que le pays se soulévera au premier signe de vie de notre part. Le difficile à présent c'est que la route nous est fermé partout. Nous venons de recevoir enfin une lettre de Nicolas. Par lui nous avons appris que Negru se trouve à Paris. Salue-le donc fraternellement de notre part et dis-lui que nous écrirons continuellement tout ce qui se passe par ici, pourvu seulement que mes lettres n'aient pas le même sort que les tiennes. Nicolas nous dit aussi qu'il attendait Pleshoianu, et il se plaignait de ce qu'il ne reçoit point des lettres de vous autres. Il dit qu'il n'a reçu de toi qu'une seule lettre.

Oh, les lettres, quand donc en aurai-je une ? Si du moins j'avais pu lire dans la presse une lettre de toi j'aurais su alors que tu vis et c'est tout ce que je brûle de savoir. Voyons, tâche de trouver le moyen de me donner par la presse un signe de vie. Et notre cher frère, que fait-il ? Est-il à St. Pél[agie] ou à Passy ? Espères-tu qu'on le laissera partir ? Quel jour de bonheur pour moi si je le voyais ici ! Oui, alors je serai heureux car je ne douterais plus de notre succès.

Physiquement je suis bien puisque je ne fais rien, j'ai le droit de vivre comme je le fais aux frais de la Sublime Porte (envoyez-moi l'adresse de Paul) [45].

Et toi, ma bien-aimée, que fais-tu et de quoi vis-tu ? Hélas, je ne puis pour le moment que t'aimer. C'est beaucoup mais c'est aussi trop peu. En-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

fin, il faut patienter et espérer. Embrasse Btld. (?) pour moi et nos autres amis. Parle-moi d'eux dans tes lettres (!!!). À toi de coeur

Rosetti

La lettre valaque est pour Firfir.

Aujourd'hui j'ai vu Scurtulesco en député des roumains[46]. Ce pauvre homme est ici avec sa femme et 9 enfants. Les russes ont brûlé sa maison et détruit tout son bien. Mais le bon homme est armé maintenant jusqu'aux dents et prêt à marcher.

Vers le 4 de ce mois les russes sont venus à un village Pătulele et comme les paysans avaient pris la fuite, ils ont mis le feu à une forêt magnifique dans le but de faire sortir ceux qui s'y étaient réfugiés. Plusieurs furent massacrés à leur sortie par les russes.

Ils ont pris les dorobantz et grand nombre de jeunes gens des villages et tous habillés avec l'uniforme moscovite sont incorporés dans l'armée.

Ils prennent de tous les villages les paysans et même de petits commerçants des villes et ils s'en servent commes des *fortifications vivantes* [...].

Dans la nuit du 14 au 15 févr. vers minuit un détachement de 4 à 5 mille russes est venu à Ciuperceni, village situé à 3 quarts d'heure loin de Calafat, et le seul qui restait aux turcs. Les russes venaient de Poiana. Les turcs sans attendre l'arrivée de l'ennemi se sont retirés à Calafat et les russes ont occupé le village sans coup férir. Mais à peine les russes étaient-ils entrés à Ciuperceni qu'un autre corp de l'armée russe est arrivé de Motzătzei. Et les nouveaux arrivés, croyant que Ciuperceni est occupé encore par les turcs ils commencent à tirer des coups des canons contre les autres russes qui occupaient Ciuperceni. Cette canonnade a duré jusqu'au matin, 43 coups des canons ont été tirés seulement par les russes de Motzătzei. Nous ignorons le nombre des victimes succombées dans cette attaque, mais nous croyons qu'ils en ont perdus un grand nombre. En voilà, j'espère un specimen digne de l'armée du czar. Mais digne aussi de l'armée turcque de Calafat qui a remporté une victoire éclatante à Cetatea et par la faute du commandant ce sont les russes qui ont occupé la place.

Les russes ont pris une grande partie de foin de Ciuperceni, ils ont *brulé* le reste et se sont retirés le matin. Avec le jour la lumière fut faite même pour les russes et, emportant leurs blessés et morts, ils ont laissé Ciuperceni, en y laissant leurs traces, c.à.d. le pillage et l'incendie.

(Orig.)

(B.A.R., S 17(18)/LXII)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

XVII

15 févr. mercredi à 10 h 1/2 du soir.

Me voilà enfin heureux, chère amie. Oui, j'ai été heureux, j'ai vécu hier car j'ai reçu deux lettres à la fois de toi et pour bouquet une de notre cher Beppo. Il fallait me voir avec ce paquet devant moi et ne sachant que faire de bonheur, ne sachant par où commencer. Aussi j'ai commencé d'abord par celle de Firfir. Ah ! te voilà jalouse à présent ! Eh bien, oui, c'est par lui que j'ai commencé. Ensuite je suis venu à toi ; mais par mon impatience et mon émotion, je ne pouvais trouver ni le numéro, ni la date, ni le commencement, ni la suite. Dans cette position critique j'ai pris le chemin de lire n'importe où ; et ainsi commençant par le milieu, passant au commencement j'ai tout lu pour revenir ensuite à une lecture graduée, et puis à une troisième. Et j'ai ris, et j'ai pleuré, et je t'ai plaint, et je t'ai grondé et je t'ai compris, et aimée encore plus si c'est possible, et j'ai enfin été presque content de ce que je n'avais pas reçu si longtemps de lettres de toi. C'est de Foub[lanc] qui vient de me les envoyer. C'est le numéros (sic) 8 et 9 (26 et 30 janv.). Or comme tu vois le no. 6 et 7 se sont égarés. Puisque je suis à parler de numéros, as-tu reçu toi du moins toutes mes lettres ? Car tu me dis avoir reçu ma lettre du 14 janv. et puis celle du 21 ; et pourtant d'après les numéros tu devais savoir que je t'avais écrit deux autres lettres, no. 9 et 10 (15 et 19 janvier). Ceci réglé passons outre.

Tu pleures, chère femme, en croyant que ton mari est déjà mort ou du moins qu'il a une dizaine de blessures, et tu me nomme héros, et tu vas jusqu'à te croire indigne d'un tel homme ; tandis que moi je passe toute ma vie à manger, à dormir et à dormir et à manger et cela encore aux frais du grand sultan des turcs. Voilà pourquoi j'ai ris en lisant ta lettre.

Sois tranquille, chère amie, car par malheur nous ne faisons rien pour le moment ; et Dieu sait si nous aurons l'occasion de faire quelque chose. Le pourquoi je te l'ai dit et dans ma prochaine (après le retour d'Étienne) je te dirai au juste ce qui nous reste à faire. Quoique à présent, quand même Omer accorderait ce que nous lui demandons, il n'y a pas moyen de faire quelque chose, vu que les russes ont occupé toutes les positions. J'ai pleuré, tu le devines ou, en lisant les paroles de Biche d'abord. Chère petite, qu'elles sont belles et sublimes ces paroles, si tendres et si naïves. „Je sens quelq[ue] ch[ose] com[me] si je voulais pleurer". Et ce souvenir de Fontenay, rappelé par un sifflet. Oui, tout cela m'a fait pleurer et me voir en elle. Oui, je me suis vu tel que j'étais enfant, tel que j'étais surtout jeune homme, tel que je suis parfois même à présent.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

(Minuit. Dans mon lit sur un drap lavé là bas et touché par toi. Et j'ai encore trois chers et un essuie-mains).

Et j'ai pleuré ensuite en lisant quelques-unes de tes paroles dont voici un specimen. „Et une minute après tous deux dormaient, et leur douleur ne vivait que dans mon coeur". Ou bien encore ces autres qui m'ont fait pleurer encore plus. „Nos enfants là ! Tu leur auras alors vraiment donné la vie". Et ces paroles, tu comprends maintenant pourquoi elles ont fait couler mes larmes. Et je t'ai plainte parce que tu souffres physiquement de maladie et de fatigue et tu n'as pas même une domestique pour te soulager du travail domestique. Oui, être malade, souffrir moralement et puis tomber le soir de fatigue corporelle aussi c'est vraiment trop. Voilà surtout pourquoi je te plains. Mais ce n'est rien, dira-t-on ; elle est plus à plaindre de ce qu'elle souffre de ton absence, et surtout de ce qu'elle te croit (folle comme elle est) en danger. Oui, ces souffrances là sont terribles, mais le sentiment qu'elles inspirent ce n'est point la plainte mais quelque chose de plus élevé. Je te plains aussi de ce que tu as eu le malheur d'avoir tes enfants malades. Mais pourquoi sont-ils si souvent malades ? Je suis tenté de faire comme Campineano avec son cochet et de te dire. „Să nu se mai bolnăvească copiii". Je t'ai grondé parce que tu es si folle de t'imaginer que je m'en vais faire banboun et tuer les russes moi tout seul. Ou bien que comme Michel le Brave, la hache à la main, je veux me jeter au milieu des russes. Va, chère amie, ne crains rien, ton pauvre héros n'est point de cette trempe-là ; sois tranquille, il se ménage plus que tu ne le voudrais peut-être. Je t'ai grondé surtout en voyant l'écriture de ta lettre du 30. Souffrir à tel point jusqu'à changer complètement ton écriture, c'est impardonnable ; car pourquoi souffrais-tu ? Je t'avais écrit qu'on nous dit que Philippesco a déjà 1200 hommes sous le drapeau. Eh bien ! puisqu'il y a un drapeau et 1200 h. il s'en suit qu'aussitôt arrivés ici nous allons fondre sur les russes et *moi* à leur tête ? Je comprends plus que qui que ce soit les folies, les imaginations folles et malades, et je pardonne, je *dois* pardonner plus que qui que ce soit, car je suis souvent sujet à ces maladies. Mais cette fois-ci je crois, chère amie, que tu vas trop loin et je te gronde. Je t'ai grondé aussi de ce que tu souffres, tu *veux* souffrir *tant* de mon absence. Ne sens-tu donc *toi* le bonheur de cette séparation ? Ne vois-tu point le bien qu'elle nous fait ? Ne sens-tu, ne vois-tu que l'amour a besoin de séparations pour se rajeunir, que les hommes ont besoin de séparation pour devenir meilleurs ? Eh, bien, quant à moi je te l'avoue, dusse-je te faire croire par ces paroles que je ne t'aime point, que je suis content de cette séparation, qu'elle m'était très nécessaire pour apprendre bien des choses, et pour corriger bien des défauts en moi ; et je te l'avoue que je ne voudrais pas la faire cesser encore. Oui, à présent que j'ai une lettre de toi, je ne veux plus de toi (sic).*

---

* Cuvîntul dintre paranteze aparţine lui Rosetti.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Oui, chère amie, tâche d'être plus raisonnable. Encore une fois je comprends et j'excuse les folies, mais pour un moment, comme le dor de ma Biche et comme mes plaintes à moi contre tout le monde et même contre ce cher Dascal; mais souffrir continuellement comme les grogneries de Mir, cela je ne le comprends point et je ne le pardonne point. Ainsi, gare à toi; sinon je prends la fuite et tu ne m'attrapes plus. Mais badinage à part et sans poésie, ne pourrais-tu point vaincre un peu ton grand coeur par un peu de raison? Tu me demandes si tu dois venir ici et à présent. Que veux-tu que je te dise? Nous différons tant sous ce rapport! Nous aimons autrement, et tu aimes aussi beaucoup plus que moi, du moins avec plus de suite. Je souffre souvent de ce que tu n'es pas là, près de moi, mais je trouve aussi, comme je viens de te dire, une grande compensation et un certain bonheur dans cette séparation (prenez cela en bonne par s.v.p.*). Aussi je ne puis te dire en plus que ceci. Je crois que tu ferais une folie de te mettre en route en cette saison et dans ces circonstances si complexes et indécises, pour venir où? à Vidin! Ah! si tu savais ce que c'est que ce malheureux Vidin. Si tu savais que nous sommes 5 valaques dans cette maison et obligés à faire notre ménage et notre cuisine même par nous mêmes; impossible de trouver une femme, un homme, un garçon, n'importe, même pour laver notre vaisselle. Et ceci c'est peu de chose encore; mais impossible de trouver même un logement en ce moment. Et puis ces pauvres enfants, que feront-ils ici? Il n'y a pas même une langue qu'on puisse parler par ici; c'est la Tour de Babel des barbares. Mais si tu souffres jusqu'à perdre et la tête et même l'écriture; si tu souffres, enfin alors viens; que puis-je faire, que puis-je moi en cela! C'est toi qui sait combien tu souffres, pour mettre en balance les souffrances du voyage en hiver, et les souffrances d'ici; je pourrais même dire les dangers, car il y a trois enfants, et voir alors de quel côté est le grand poids. Quant à moi je te supplie de tâcher de ne pas souffrir, et de rester là jusqu'à ce que les choses se dessinent au moins un peu mieux. Dans le cas contraire, il est évident qu'il vaut mieux risquer et venir. Mais en voilà assez sur ce sujet. Tu ne souffriras plus *j'en suis sûr*. Aussi n'en parlons plus. Et pour une domestique que fais-tu? Pourtant à présent plus que jamais tu dois en trouver une pour les enfants! Car je persiste à croire, malgré tout, que nous rentrerons cette été; et je voudrais bien, puisque tu dois toujours prendre quelque'un pour faire la route, je voudrais, dis-je, trouver une femme que nous puissions garder, ne fusse que pour parler le français à nos enfants. Pourquoi n'essaies-tu, en attendant, cette demoiselle qui a été à Guernesey? Voici son adresse: 25 rue de la Tour d'Auvergne, Md. Clémence Champon.

Je voudrais répondre à tes lettres au long car je n'ai rien dis encore. Mais je ne le puis plus. Primo, parce que ma lettre devient trop épaisse et elle court risque alors de ne pas arriver jusqu'à toi. Sec., parce que je voudrais te l'envoyer demain (si je trouve le moyen) afin

* S'il vous plait.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

que tu saches au plutôt que j'ai enfin reçu une lettre de toi et que je ne suis ni mort ni blessé. C'est une heure passée et je voudrais t'écrire encore jusqu'au matin. Je suis si heureux de mes lettres qu'il m'est impossible de dormir. Je t'aime donc bien fort puisqu'une lettre a pu me rendre si heureux ! Oui, je t'aime ; mais si tu veux être aimé de toutes mes forces, souffre moins, *bien* moins, et sois *tranquille*, bien tranquille sur mon compte. Allons, embrassons-nous, et aimons-nous en tâchant de nous rendre utiles et meilleurs. Écris-moi aussi à cette adresse, pour ne pas trop fatiguer F.b. Je crois qu'elle est bien sûre aussi : Mr. Paul Rénouard, chancelier du consulat de France à Belgrade. Et en dedans : à Mr. Pechmeja, dragoman de S. Ex. le Pacha de Vidin. Quelques fois aussi à Mr. Charles Arène, professeur, à Belgrade. Mais à lui tu lui écriras quelques mots de ta part en le priant de m'envoyer la lettre. Tandis qu'à l'autre tu le laisseras croire que c'est une lettre pour Pechmeja. Ce Pechmeja est un français exilé par le 2 déc., journaliste. C'est un bien brave homme, et je suis heureux de l'avoir trouvé ici.[47] Je te parlerai bientôt de lui. Allons, bonsoir, et au revoir.

16 f[évrier]

J'avais laissé ce papier pour écrire à Bep mais comme ma lettre avec 2 env[e]l[oppes] sera déjà *plus lourde qu'une simple*, je puis lui écrire sur un autre papier. J'allais encore oublier (selon toi), de te parler de ma santé. Je croyais qu'en ne disant rien c'est dire que je suis très bien. Enfin, puisque tu le veux, voici. Depuis mon départ, j'ai eu une indigestion à Gallipoli, 3 fois mal à la tête et un rhume ; et je crois t'avoir dit tout cela. Hors cela, j'ai toujours été et je suis très bien. Même ma maladie...* a de beaucoup diminué. Ainsi te voilà tranquille à ce sujet aussi. Dis-moi si Mir grogne toujours et autant. Là je viens d'abîmer ma lettre en la laissant tomber dans une oala cu apă, ne crois pas donc qu'elle est incendiée des barbares. Quand je t'envoie des nouvelles d'ici je ne veux pas que tu les donnes à Ubi, pas même à Negru.[48] Quand vous n'avez pas le temps (toi et Beppo) d'en faire un article , dans lequel on faufile toujours quelques mots directement sur la Roumanie, alors j'aime mieux que tu envoies une simple note à Neftzea avec deux mots de *ta* part. „Voici Mons. ce que Rosetti m'écrit de Calafat", car de cette manière *tu* rends un service au journal, et par conséquent, il nous en rendra aussi quand nous en aurons besoin. *Force Beppo à faire l'article, la brochure sur notre pays et à la publier immédiatement.*[49] Si tu pouvais copier en miniature et avec deux *bonnes encres* ce mémoire (sans la crème †...†**) que nous avions fait pour Favre, je serais bien content de l'avoir. Pour l'argent, je ne connais encore aucun moyen pour nous l'envoyer. Quand tu m'écris par F.b. mets à Mr. le comte Ros.

---

* Punctele de suspensie în textul original.
** Cuvînt indescifrabil.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Encore une fois, chère amie, je te supplie de ne plus trembler pour mes jours car je t'aime et celui qui aime ne court aucun risque. Je t'embrasse et au revoir.

Dimanche, 5 mars.

Tu ne m'as point écrit rien sur le discours, la plaidoirie de Jules Favre[50]. Parle-moi de cela. Tu m'achéteras les livres ci-dessous et tu me les *apporteras*.

Claude Tillier, Pamphlets, 2 vol.

Le livre de Girardin sur l'Orient.

Et le livre des documents anglo-français quand il sera publié.

Je t'engage de chercher maintenant une bonne parmi la classe qu'est au dessus des domestiques. Il faut jouer du guignon si nous ne rentrons dans quelques mois dans le pays. Or comme alors nous en aurons besoin d'une, ne fusse que pour parler le français, il vaut mieux la chercher et la prendre dès à présent pour la connaître. Ce qui fait qu'ainsi tu pourras peut-être faire de *hautes connaissances* comme disait Iakovenka.

Sais-tu que sur le pridvor à ma fenêtre, c.à.d. un pas loin de moi les oiseaux chantent et s'amusent? Oui, je te désire toujours et quelques fois autant que toi; mais ... Allons, embrassons-nous et au revoir. Excepté si tu peux obtenir une assurance positive du gouvernement français; alors, ou encore avec 10.000 fusils tu pourrais partir immédiatement et tu peux être sûre qu'alors tu sera bien reçue.

(Orig.)
(B.A.R., S 17(19)/LXII)

XVIII

No. 18

Vendredi, 3 Mars 1854 à 8 h. 1/2 du soir.

Sais-tu douce amie, qu'il y a encore un mois depuis que je n'ai pas de tes nouvelles? La dernière que j'ai reçue c'est le No. 10 (30 janv. et 4 févr.). J'espère que j'en aurai une demain; en attendant ce soir je veux passer une heure avec toi, et pour cela je relirai toutes tes lettres et si je puis je répondrai par ci par là à quelque chose. Commençons donc par la première c.à.d., 1er déc. Je viens de la lire et je me trouve arrêté juste là où tu dis: „J'ai écrit à ma chère Sophie Nefz. et le soir même elle a profité de ma lettre; alors il m'a semblé

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

que tu me souriais. Que tes sourires me sont précieux !'' Oui, voilà trois mois depuis et c'est encore sur ces lignes que je m'arrête pour t'embrasser. C'est un scribe dira le petit Proudhon [51]. C'est possible, c'est même vrai, j'aime le griffonnage; et pourtant il se trompe, car je ne l'aime que parce que nous ne pouvons faire autre chose. Je n'ai jamais écrit, excepté quelques soupirs en vers, pour le simple plaisir d'écrire, et même alors je croyais faire quelque bien en soupirant. Enfin, scribe ou non, je t'embrasse et je passe outre.

Plus bas tu me dis ,,que tu ne souffres pas autant que tu le voudrais, tu m'engages à ne point oublier mes promesses de me soigner; à regarder pour cela ces petites choses que nos enfants ont mis là pour me dire ce que leur mère n'a pas osé dire'', et tout cela c'est trempé de tes larmes. Eh bien, méchante pleurnicheuse que tu es, dis-moi, pourquoi crois-tu que j'aimerais la vie pour les enfants plutôt que pour toi? Et pourquoi leur mère a-t-elle senti des choses qu'elle n'a pas osé dire? Vois-tu, j'ai envie en ce moment de te gronder et de te mordre, pour t'apprendre à faire la coquette, ou bien la petite colombe. Quoi? crois-tu vraiment que j'aime tes enfants plus que toi? Si tu le crois, ou si tu l'espère (car tu en es bien capable) tu te trompes. À propos d'enfants, depuis 4 jours j'ai une table et sur la table le portrait de Mir; et je dois te dire à ma honte que je le regarde toujours avec un nouveau plaisir, et en me disant toujours que tu as mal fait de ne pas me donner les portraits malgré moi. Maintenant passons au no. 4, 16 et 17 déc. Oui, chère amie, c'est bien vrai; quand il fait soleil ou clair de lune, c'est alors que le coeur est gros. Et surtout quand il fait chaud et un beau clair de lune, on souffre tant alors qu'on se sent forcé de se cacher dans la chambre. Pourquoi donc alors aime-t-on plus? Je me rappelle un soir ici; il y a déjà un mois je crois, c'était une soirée de printemps, et un clair de lune brillant et plein d'amour comme on n'en voit qu'en Roumanie. Oh! comme je t'aimais ce soir là! J'étais tout seul dans la cour, et je sentis mon coeur si jeune, si tendre que je me suis transporté en 45, 46 ou 47. Et je te voyais (quoique je ne t'eusse jamais vu là) à ta fenêtre à Bucarest, à minuit, ta tête appuyée, couchée sur ta main, les yeux fixés sur l'astre de l'amour, et ton coeur traversant la ville, et le plus souvent les espaces pour me chercher moi, qui souffrait seul dans une autre maison ou dans un autre pays.

Et moi aussi comme toi, à présent comme jadis je n'ai pas pu supporter le poids que je sentais sur mon coeur et je me suis caché dans ma chambre. Depuis ce soir là, comme pour se venger de ma lâcheté, je n'ai plus vu ni le printemps, ni la lune; l'hiver est revenu ici comme à Paris, dans la nature comme dans mon coeur. Oh, ce temps, ce temps, si triste et si doux de 45 et 46, où est-il? Pourquoi donc avons-nous sacrifié je ne dirai pas notre amour, mais le bonheur, la poésie de nos souffrances, pour nous marier? Ne crois pas que je me repens; non, et je te le dis que si c'était à refaire je te prierais encore de me donner ta main. Cependant je sens que nous avons mal fait, car je persiste à croire que l'homme n'est jamais *digne*, n'est jamais ce qu'il

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

doît être que lorsqu'il aime et il souffre à la fois ; que lorsqu'il lutte avec son amour ; et je persiste à croire que si nous avions pu nous aimer jusqu'à ce jour sans le mariage, nous aurions été 20, 100 fois plus dignes l'un de l'autre, c.à.d. 100 fois plus utiles à notre patrie et à nos amis. [52] Je ne suis plus seul et je dois t'embrasser et te dire bonsoir.

Samedi, 4 mars.

C'était dix heures hier soir quand Dascal est entré se coucher, (nous habitons la même chambre tout deux). Or n'étant plus seul je devais quitter la plume. Maintenant, quoique je croie tout ce que j'ai dit plus haut, je voudrais pourtant effacer ces dernières lignes, car je crains que ton imagination n'interprète en mal mes paroles. Mais puisque c'est dit, il faut que tout reste.

Dans la même lettre tu me dis : — „J'ai écrit à Mihalachi en lui demandant tout ce que tu veux". Je n'ai jamais su au juste et en rien ce que je *veux*, chère amie ; et encore moins de Mihalachi. Dis-moi donc ce que tu lui as demandé et ce qu'il a accordé.

Tu me dis dans ton no. 5/23 que tu es bien fatiguée de corps et que c'est pour cela que tes mains restent croisées sur les genoux au lieu de prendre la plume. Mais moi que dois-je dire, quand je reste les mains croisées sans avoir pour excuse la fatigue du corps ; et quand je prends la plume c'est encore, comme tu le vois, pour ne rien dire. Pourquoi donc, chère amie, cette torpeur ? Parce que je ne t'aime point, diras-tu ? Soit. Mais tu dis qu'Elle est mieux aimée. Eh bien, voilà que pour Elle aussi je ne fais rien, ni en action, ni en parole, ni même avec la plume. Ou bien que je n'aime rien ou qu'il y a des jours, des moins, pendant lesquels l'esprit et le coeur sont malades comme les corps.

En relisant tout ce que tu me dis de Tilu dans ton no. 5, j'ai senti un grand dor de lui. Oui, je voudrais bien le voir marchant à 4 pattes, ou bien levant son petit doigt et disant „papa" avec cette expression de mauvais sujet qui lui est propre, si je ne me trompe. Mais puisque cela m'est défendu je ne m'en plains point. Le seul vrai mal dans toute cette séparation c'est que je perds le *temps* sans *rien* faire.

3 heures

Je laisse le no. 8, 9 et 10, pour répondre maintenant à ton no. 11 que je viens de recevoir à l'instant, ainsi que l'argent que Fou. nous envoie sous l'adresse d'un anglais correspondant de l'illustration anglaise. Car il y a ici trois anglais aussi correspondants des journaux. L'impression que nous a fait ta lettre et surtout celle de Beppo tu la connais mainte-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

nant que tu sais de quelle manière nous combattons pour la Patrie, et comment nous brûlons nos mains au feu de la cuisine au lieu du feu des russes. Voici pour vous consoler encore plus une copie de la seconde lettre de Stephan; elle vous dira plus que je ne pourrais le faire dans 20 pages.

Ce cher Tilu, je n'aurais pas cru qu'il serait déjà capable de *courir*. Et ma chère Biche toujours tendre par bouffées comme son pauvre père qui t'aime plus que jamais au même moment qu'il te dit que nous aurions été meilleurs sans le mariage. Oh! chère amie, encore une fois, ne crois pas que je me repens; mai apprends une fois pour toutes que mon organisation a été manquée. C'est pour cela qu'il y a des choses que nous sentons à rebours; c'est pour cela que quand tu m'écris les lignes les plus tendres je t'envoie les paroles d'un fou, d'un malade. Oui, j'ai pleuré en lisant: „Pauvre Venise, je ne te verrai plus". Et j'ai envié même dans son malheur Manin, qui a su inspirer à sa fille un amour si grand pour sa patrie. Je laisse la plume pour la reprendre ce soir; ce qui fait que j'ai l'occasion de t'embrasser une fois de plus.

Ainsi donc toujours malade et sans domestique. Et je ne suis pas là pour t'aider à faire ton ménage, et pour te lire un article du journal quand tu as une douleur névralgique. Je souffre pour toi, chère amie, mais cela ne t'avance à rien. Et quant au mot „Viens" que tu attends avec tant d'impatience et d'amour, il n'arrive point ce mot chéri. Tu peux venir si tu veux, si tu crois que tu peux, si tu sens que ta souffrance est trop grande, mais quant à moi je ne *puis*, je ne *dois* et ne veux même te dire ce mot. Les raisons tu les connais: c'est l'incertitude dans laquelle nous nous trouvons ne sachant ce que nous deviendrons et où nous irons; je crois que nous rentrerons dans notre pays; mais à combien des choses n'ai-je pas cru et qui ne se sont point réalisées. Je sais bien d'un autre côté qu'il nous est impossible de vivre à Paris, mais je sais aussi que je ne puis trouver un endroit où nous pourrions vivre. Tu sais que j'ai en vue les enfants, car pour moi, pour vous, je sais qu'ensemble nous pourons vivre partout. Beppo, dis-tu, te donne l'argent. Oui, mais cet argent est nécessaire pour le moment pour d'autres dépenses plus utiles. En un mot, mon avis est qu'il faut attendre encore. C'est à toi de faire et d'agir selon tes forces.

Tu me disais, chère amie, dans ton no. 10 que 4 [53] est amoureux. Et que le breton t'a beaucoup engagé à te mettre en relation avec la dame. Mais j'y pense! Est-ce la dame de 4 ou du breton. Car si c'était celle du 4 et si véritablement il aimait, on pourrait faire des miracles. Car quoique les philosophes positivistes comme Monsieur Beppo pourraient dire, moi je le dis et je le maintiens qu'une femme peut faire quelques fois en quelques jours ce que des millions et même le sang versé n'ont pu faire dans 20 ans. C'est tout ce que je puis et je dois dire en ce moment sur ce sujet car il me tarde de vous parler, Madame, sur une affaire plus grave.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Vous m'envoyez une lettre qui a l'air d'être écrite *chez vous*; on parle même dans cette lettre qu'on voudrait écrire la nuit, et puis voilà que je trouve que la phrase de la première feuille continue la lettre d'un autre. Et on ne peut pas dire qu'on a eu la lettre de l'autre à la maison car il a le paté qui prouve qu'on écrivait à Passy. Et puis qu'ai-je besoin encore de ce paté. Ne voit-on pas l'écriture, ne sent-on pas que c'est une lettre écrite dans un endroit suspecte? Des notes sans suite, des phrases entrecoupées et incohérentes „J'aimerais t'écrire le *soir* mais je ne le peux" et puis on écrit à Passy. Bon, nous avons compris et pour toute réponse nous vous donnons l'assurance que la Montagne va tomber sur vous deux et vous écraser comme Rosita a été écrasée par la pierre du bossu. Oh, que c'est stupidement écrit ce roman! Je l'ai lu pour lire quelque chose que tu as lu; quoiqu'à présent je sois sûr que tu lis toute la presse. Oh! cette question d'Orient, te souviens-tu quand je te grondais de ce que tu ne voulais pas la lire? Sic. Elle se venge maintenant.

J'ai reçu une lettre de ton frère et 50 # pour moi et 50 pour Stephan. Il me dit qu'il t'a envoyé 2037 et que tu lui as accusé réception le 29 janvier. Il me dit en outre: „Je crois fermement, quant à moi, que nous toucherons bientôt la main". Ainsi tu vois que puisque lui même le croit il faut espérer. Mais il ne me dit rien. „Je voudrais t'écrire en détail mais tu comprendras et apprecieras les motifs de mon laconisme qui dans ce moment d'intérêt vital me semble brutal. Que veux-tu, nous avons tant d'ennemis!" Zoe aussi écrit à Stephan, mais comme Steph n'est pas ici nous ne pouvons savoir si elle dit quelque chose.[54] Je suis heureux, chère et tendre amie, de ce que tes lettres ne se perdent plus, je croyais le no. 11 perdu: pourtant le voici quoiqu'il ait mis 21 jours pour arriver chez moi.

Ce soir la lune est petite mais belle.

Je l'embrasse pour toi. (La lettre valaque est pour Beppo).

5 mars.

Je t'aime, je t'embrasse, et si tu veux être adorée, tâche de faire toi du moins là ce que je ne puis faire ici. Ma santé va très bien et mon coeur aussi, car je suis ton fidèle amant.

Rosetti

[J'ai fumé la feuille en t'embrassant tout le temps qu'a duré la cigarette. Le père de Zatreano est mort. Lui est encore à Vienne. Si vous pouviez lui ecrire là une lettre. S'il rentre dans le pays, il trouvera là une lettre de moi]. *

(Orig.)

(B.A.R., 17(20)/LXII)

---

* Rîndurile cuprinse de noi între paranteze au fost adăogate vertical peste textul deja scris.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

XIX

No. 19

Vidin 8 mars à 9 h. du soir 1854

Je viens de recevoir ton no. 12 du 17 et 20 fév. Cette fois, comme tu vois, ta lettre m'est parvenue plus vite (15 jours). Aussi j'étais bien content. Mais en la lisant j'ai eu un peu honte et une espèce de remords en voyant avec quel amour et avec quelle naïveté tu t'abandonnes, chère amie, à la joie de me rejoindre, tandis que moi je t'ai repoussé et hélas, je te repousse, pour ainsi dire encore. Mais que veux-tu? Astfel mi-este sexul nu e vina mea. [55] En vérité où veux-tu venir? À Belgrade? Mais d'abord je n'y suis pas. Ensuite es-tu sûre qu'il n'y aurait bientôt de troubles et d'invasions à Belgrade aussi? Que feras-tu donc à Belgrade et seule? À Vidin donc. Oui, ce serait encore le meilleur, si Vidin n'était pas Vidin. Mais tel qu'il est, je t'assure que quant à moi je ne pourrai jamais t'engager de venir à Vidin, non tant pour toi que pour ces pauvres enfants que je ne voudrais pas les faire passer par cette épreuve aussi. Ensuite, à moins que les affaires ne se compliquent point, ce que j'espère toujours, je crois que moi et Démètre nous n'aurons aucun rôle à jouer ici. Ce dernier peut-être même qu'il reviendra bientôt; nous attendons pour cela l'arrivée de Stephan. Avec Eliade, je ne serai point admis [56]; avec Tell je ne pourrai pas servir, même comme soldat, puisqu'il ne voudrait pas d'un traître dans son armée; avec la démocratie, il n'y en aura pas sans une révolte, et on n'en fait point sans armes. Je reste pourtant et je resterai encore ici parceque j'y suis et parceque je dois rester tant qu'il y aura encore la moindre chance; mais j'ai peu d'espoir si les événements ne nous amènent un événement. Mais puisque tu y es et que tu dois rester, pourquoi, diras-tu, ne resterai-je pas avec toi? N'importe de quelle manière je tourne la chose, tu reviens toujours à la même question, n'est-ce pas? Oui, chère amie, notre coeur le veut, mais je résiste à sa demande parce que je crois que ce serait une imprudence; à moins que tu ne sois bien malheureuse, ce que je suis tenté de croire toutes les fois que tu me dis que Beppo est de ton avis. Eh, mon Dieu, que veux-tu qu'il dise, ce pauvre homme, quand il te voit si malheureuse! À sa place j'en dirais autant; à la mienne, aussi, tout en soupirant j'en dis autant; car dans ce cas on doit s'exposer à ce qui n'est pas connu au lieu de subir les tortures de la séparation. Mais si tu ne te sens pas mourir là-bas, alors il faudrait attendre toi là et moi ici, les bras croisés, séparés et tronqués de toutes les manières jusqu'à ce que les affaires s'éclaircissent un peu. Je te disais dans une de mes lettres de Belgrade que n'importe ce qui arrivera je ne dois plus retourner à Paris. Depuis, en réfléchissant, je trouve que peut-être ce que nous aurons de mieux à faire, si par malheur même après cette guerre nous ne pourrons pas rentrer dans notre pays, ce

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

serait encore de rester à Paris et d'essayer le commerce de lingerie. Bref, comme selon moi personne ne saurait nous dire ce qu'il adviendra de cette question en général et de notre pays en particulier; comme tu as 3 enfants et pas un sous à perdre pour des voyages, à moins que la souffrance ne te fasse perdre et la tête et la vie, je crois que tu dois rester là où tu es. Car la question d'argent que tu oublies et bien grave aussi. Beppo fait volontiers le sacrifice de 1000 francs pour ton voyage, mais ici ou à Belgrade de quoi vivras-tu? Tandis qu'avec ces mille francs tu peux vivre 2 mois au moins; et pour nous il s'agit surtout de gagner du temps. Tu sais que nous devons aussi 2000 fr. à Paul et que nous devons payer au mois de juin je crois. Et si en venant ici et ne pouvant rentrer dans le pays, nous trouvons qu'il faudrait encore retourner à Paris ou dans une autre ville un peu plus civilisée, alors comment retourner? Tu soupires, chère amie, et tu trouves que je n'aime pas puisque je raisonne.

Oui, je le sais, je l'avoue et je souffre de ce que je ne puis aimer comme toi. Mais si c'est une honte, c'est aussi un malheur pour celui qui n'aime point comme toi, et il faudrait peut-être m'en plaindre plutôt que de m'en vouloir. Pourtant je ne suis pas toujours à plaindre. J'ai moi aussi mes moments, mes bouffées, mes rafales, mes ouragans d'amour et alors je puise le bonheur, la force, la vie pour les heures de repos. Je sais que tu aimes plus que moi, mais je crois que parfois je t'aime aussi plus que tu ne puis m'aimer; chacun aime selon ses facultés, et tout en t'admirant, tout en sentant mon infériorité à côté de toi, cependant il y a des moments que je crois que je t'aime mieux.

9 mars

Je suis fâché que mon no. 12 est égaré, surtout parce que tu as dû attendre 17 jours une lettre. C'était une longue lettre que j'avais écrite en route et expédiée de Negotin par l'entremise du préfet et de Garachanin. C'était le journal de notre voyage de 6 jours; et il y avait des choses qui t'auraient fait plaisir. Quant à mon no. 13 je savais que tu l'avais reçu par la presse. L'article d'Ubicini est bien; aussi serrez-lui la main de ma part et fortement, et dis-lui que si jamais je deviens roi des roumains je lui donnerai *28 tain* (rations). Les journaux arrivent ici beaucoup plus vite que les lettres; ainsi *un* jour avant de recevoir ta lettre du 20 j'avais lu la presse du 23. Maintenant tu peux être tranquille, car tu voix que malgré mon héroisme et mon humeur guerrière, il n'y a pas moyen de combattre grâce à l'inéptie des †...†* et à la puissance de notre cher Eliade. Nous attendons avec impatience une lettre de Stephan, en attendant tu liras ce qu'il nous a écrit, dans la lettre de Beppo.

Mais avec ton N 4 n'y a-t-il pas moyen d'obtenir quelque chose? et avec Perrigny? C'est celui qui pousse le plus à la guerre; et je

* Punctele de suspensie în textul original.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

crois, je crains que ce sont eux qui disposeront de notre sort; par conséquant si nous pouvions gagner leur amitié privée (!!!) peut-être, je crois même beaucoup que nous pourrions obtenir beaucoup. Mais comment faire pour arriver jusqu'à eux? Dans notre position et n'ayant pas l'argent nécessaire pour aller un peu dans le monde, c'est impossible. Enfin, puisque c'est impossible, faut patienter les *bras croisés*.

9. à 7 h. du soir

Je viens de relire ta lettre et je souffrais tant que j'étais presque tenté de déchirer tout ce que j'ai écrit pour te dire: Viens. Vraiment quand je lis ces lignes, ces paroles si pleines de jeunesse, d'amour et d'espérance, quand je t'entends dire „à présent je ne rève qu'au plaisir, au bonheur de nous revoir", j'ai même honte de ma prudence. Et pourtant je maintiens ma lettre parce que je ne puis et je ne dois faire autrement.

Ainsi donc mon ami Paul est intra-muros. Dieu que j'en ai ris et combien j'aurais voulu le voir dans sa cage, pour lui demander à quoi sert sa prudence! Mais si la police a cherché ses papiers je le plains, car ce serait un homme perdu. Il lui faudrait 6 mois pour les remettre en ordre. Sais-tu cependant une chose! Je ne suis plus content de tes lettres; on dirait qu'on s'ennuie. On commence le 17, on écrit une page, c.à.d. 3 lignes (car la page est écrite de manière à ce que chaque ligne ne puisse contenir que 5 mots, 6 syllabes, 18 lettres. Tandis que mes lignes de la 1-ère page contiennent 70 lettres) et puis on se repose 3 jours, pour écrire encore 2 pages à 18 lettres et on finit par dire qu'on est émue et adieu! Je commence à soupçonner tout; aussi gare à vous; car rien de plus possible que de voir un beau jour la montagne arriver chez Mohamet; et alors gare à vous; te cunun şi mă scapu. Cela encore une fois, pourra très bien arriver; mais en attendant pour te punir de tes lettres courtes et incohérentes, je te laisse seule et je veux causer avec mon rival de Passy. Pourtant avant de laisser la plume, malgré tes fautes, il faut bien que je t'embrasse une fois, deux fois, 100 fois, et à la roumaine, comme dit ma douce Biche.

10.

Je veux donner ma lettre au Pacha, quoique je ne sache pas quand elle sera expédiée. À propos de Pacha. Pourquoi es-tu toujours distraite. Le Pacha de Vidin s'appelle Samy et non Azis — comme tu as fait dire à Ubic. Mais [pour] ne point t'envoyer du papier blanc je veux t'imiter. Primo: écrire largement; secundo: parler de mille choses sans parler de rien. Veux-tu savoir ce que je fais ici? Je me lève à 6 1/2 ou 7 du matin; à 8, je suis habillé et alors je prépare le déjeuner avec Philippesco et Iorano, car Dascal ici comme partout ne fait rien que manger et se plaindre de ses infirmités. Cette opération dure jusqu'à 10 heures. Alors on mange des œufs, du café au lait ou du thé. Ensuite

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

je lis un peu, je joue aux échecs avec Iorano et on fait encore la cuisine pour 5 heures. On dîne; le soir comme le jour. Et à 9 h, 9 1/2 je me couche. Depuis quelque temps je fais aussi quelques visites; toujours *chez Pechmeja* et de temps à autre à ces anglais qui sont ici. Hier, puisque le temps commence à devenir beau, je suis allé faire une visite à notre Danube. Là j'ai regardé pendant une heure mon pays; j'ai soupiré, j'ai rêvé, *d'elle* et de toi, et puis je suis retourné encore dans ma prison sans elle et sans toi que dans mon pauvre coeur.

Voilà comment s'écoulent mes jours, bien péniblement, comme tu vois puisque je ne fais rien et je n'ai pas grand espoir de faire quelque chose.

Et voilà aussi comme j'ai réussi à remplir une page à la dame Marie. Es-tu contente maintenant? C'est toi qui m'a donné l'exemple. Allons! Pardonnez-moi et laissez-moi t'embrasser de coeur. Dascal est mieux et moi très bien. Et ta névralgie?

Je ne sais plus si je t'ai dit que ton frère m'a envoyé 50 # pour moi et 50 # pour Stephan par Fou. J'ai tout reçu.

(Orig.)
(B.A.R., S 17(21)/LXII)

XX

No 20

Vidin le 29 mars 1854

Voilà 19 ou 20 jours depuis que tu n'as plus reçu une lettre; mais à qui la faute? Je te croyais déjà à Belgrade et je me préparais plutôt de monter à cheval et partir pour Belgrade que d'écrire. J'ai pourtant écrit une lettre à Beppo.

J'ai reçu hier ta lettre no. 14 et pour te dire vrai j'ai eu aussi ma part de tristesse quand j'ai appris que tu ne pars plus pour Belg[rade] mais pour Sceaux. Ainsi est le coeur humain ou du moins le mien. Je t'écrivais lettre sur lettre de ne pas partir; quand Winter m'a écrit que tu pars le 15, j'étais triste. Non, ce n'est pas le mot; j'étais *inquiet* de ce départ; mais quand le 15 est arrivé, et je me suis dit „elle est partie", quand le 21 est arrivé et je me suis dit „elle est à Vienne", alors j'étais presque heureux de cette folie et je suis allé chez le Pacha demander mon teskéré. Je voulais aussi te faire une surprise et arriver à Belgrade avant toi; et j'étais sur le point de partir, quand je me suis dit: attendons encore quelques jours pour être sûr de son départ. Et pourquoi ai-je hésité de partir? Parce que malgré

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

mon coeur je sentais que ce serait une folie de ta part de partir; et parce que je connaissais que tu as le défaut de chanceler. Si quelqu'un lui dit de ne point partir, je me disais, elle chancelera, elle ne partira pas. Tu vois bien que j'ai eu raison; toujours la même chère enfant; toujours prête à écouter *tout* le monde et *jamais ton coeur* et ta raison seulement. Car malgré tout ce que tu pourras dire, je persiste à te gronder, à te trouver coupable, de ce que tu écoutes toujours les autres et pas assez toi-même. Car au fond, c'était à toi et *à toi seule* qu'appartenait la décision de partir ou de ne point partir; et quand tu as recours aux autres, non pour les consulter seulement et simplement, mais pour te conformer à leurs avis, tu es coupable et je *gronde*. Pauvre amie ! C'est toi qui souffres le plus de ne point partir, j'en ai contribué assez, trop peut-être, et c'est toi encore que je gronde. Pardonne-moi; et pour que le pardon te sois plus facile, crois-moi que je te gronde parce que je voudrais te voir plus *forte*, plus toi-même, et parce que malgré la raison je souffre aussi de ce que la raison ait vaincu dans cette affaire.

Et maintenant, après avoir fait la part du coeur, après avoir soupiré profondément de ce que tu as remis ton départ, je dis que tu as bien fait sous tous les rapports et même sur le rapport pécuniaire car avec l'argent que Beppo te donnait pour le voyage tu pourras vivre à Paris ou à Sceaux 3 mois. Ensuite à Paris tu as encore du crédit pour vivre 3, 4, 5 mois même. Or pour nous il s'agit maintenant de gagner du temps, car nous ne savons pas quand nous pourrons rentrer dans notre pays et ton frère ne pourra plus nous envoyer que très peu d'argent, vu que le commerce doit souffrir beaucoup de cet état des choses. Cette guerre selon moi ne peut pas finir de sitôt; je crois et je veux croire qu'elle sera longue et qu'elle aura tout autre résultat que celui que les rois voudraient lui donner.

Puisque je parle d'argent, pour ne point oublier, je veux te parler affaires. Je dois à Batld.[57]. 2.000.Tu sais que Paul est un bien brave homme, mais il tient beaucoup à ce qu'on soit exacte avec lui. Or tu t'informeras auprès de lui pour savoir si c'est au 1-er juin ou juillet que je dois lui payer les 2000 francs. Et comme je ne crois que nous pourrons trouver cette somme même pour le mois de juillet, tu préviendras Hallegrain qu'il doit nous trouver 2000 francs pour cette époque là, avec un terme de 6 mois, et en payant les intérêts de 5 pour 100. De cette manière, nous payerons Paul et nous aurons en lui une réserve sûre pour d'autres en cas. Il y aura en plus à lui payer 100 francs les intérêts pour un an, car c'était ainsi que nous étions convenus. Zatreano est entré dans le pays et je crois qu'il payera, s'il n'a pas déjà payé les 1100 francs qu'il nous doit, à ton frère. Of ! que c'est stupide de parler affaires et argent. J'en suis stoutate * .

Je suis en train, à ce qu'il paraît, de gronder aujourd'hui et je veux continuer, quoique je n'aie pas mal à la tête. 1. Pourquoi ne me dis-tu rien de François? 2. Pourquoi ne me dis-tu rien sur Paul? Tu m'as dit qu'on l'avait coffré innocemment, et puis, tu ne m'en parles plus. 3. Tu

* Cuvînt inînteligibil.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

me dis : Malin vient donner un *soufflet* à un homme et puis s'en va chez vous? Pourquoi ce laconisme lorsqu'il s'agit de Malines et d'un soufflet? 4. Fouwhite t'écrit une lettre et tu lui réponds sur une enveloppe. Pourquoi cette impolitesse. 4. Tu dis — „Quant à la légende, nous ne trouvons personne pour la faire à nos conditions". De quelle légende? Je n'en connais aucune ! A force de chercher j'ai fini par croire que tu parles de „Cîntarea Romăniei" quoiqu'elle ne soit point une légende[58]. Et 6. Pourquoi crois-tu que je mets des numéros sans en avoir un régistre. J'en ai, et le no. 15 a été expédié par Constantinople. Mais il n'y avait rien dans cette lettre qu'une simple récapitulation du no. 14. Eh, bien, es-tu contente maintenant de cette lettre? La trouves-tu toujours si belle et si tendre? J'espère que cette fois-ci tu n'auras plus de remords de ce que les tiennes te paraissent froides.

Le temps est beau là-bas. Mais ici aussi, chère amie, nous avons le printemps, et ne crois pas que moi aussi je ne sois pas éprouvé par le dor. Mais que faire ! Ce qui rend ma position plus critique que la tienne, c'est que je ne *fais rien* ; et si j'avais de l'argent pour servir mes caprices je serais déjà venu vous faire une visite à Paris. Pour te dire en un seul mot ma position d'ici, je te dirai que quand les paysans viennent chez nous, Démètre et moi nous nous cachons pour ne plus les voir. Et à cela j'ajoute que je ne suis allé à Calafat qu'une *seule* fois et que je n'y retourne plus. Ce que je viens de te dire suffit, le reste tu le sais et tu le trouveras encore dans la lettre que je veux écrire à Beppo. Tu n'as pas besoin de charger tes lettres, c'est une dépense trop grande, si ce n'est une fois par mois et alors quand tu as quelque chose de plus intéressant à m'écrire. Je n'ai pas encore reçu la lettre de Ghica ; peut-être que je la recevrai avec la prochaine poste, car cette lettre m'est parvenue par un anglais de l'ambassade de Pétersbourg qui est venu visiter Calafat et par l'entremise duquel je viens d'expédier celle-ci. Dis à Beppo de payer Dehou car c'est toujours lui qui doit le payer quoique c'est moi qui doive officiellement. L'idée d'aller à Sceaux me paraît bonne. Pourquoi ne m'écris-tu plus longuement sur ta vie et comment tu te martirises avec les bonnes. Pourquoi ne fais-tu pas ce que je t'ai dit à ce sujet ?

Je suis content que ta mère soit là, car toutes ces peines sont une distraction à ta douleur. Mais que je souffre pour elle ! Pauvre mère ! Elle a dû connaître cette douleur aussi ! Tâche de la consoler autant que faire se pourra et dites-lui que je l'aime plus car elle est sanctifiée par tant de souffrance. Je voudrais bien lui écrire mais je la ferai pleurer et ce n'est pas cela que je voudrais. Ah ! Si nous pouvions entrer et entrer bien dans notre pays, et l'avoir avec nous ! Je serai heureux de pouvoir faire pour elle ce que je n'ai pas su faire pour la mienne ! Je serai heureux d'être pour toi ton père aussi. Oui, j'ai pour toi l'amour d'un père aussi parfois. En lisant ta dernière lettre et en voyant combien tu es jeune, tu es enfant encore dans ton amour, je t'enviais et je sentais que j'ai pour toi l'amour d'une père aussi. À propos de père, je n'ai pas encore reçu le portrait de Biche. Cernatesco[59] n'est pas venu ici ; il est allé peut-être à Schoumla avec Maghero qui y est en ce moment. Tâchez de m'envoyer

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

de bonnes lettres de recommandation pour 4. Je veux essayer même cela si Beppo ne s'oppose point. Et toi, n'y aurait-il pas moyen de faire la connaissance d'une femme *influente* et de la gagner ? Qu'est-ce que cette femme dont tu me parles et dont tu ne me parles point ? Ah ! Si tu pouvais croire ce que peut une femme, tu pourrais faire des miracles. Pourquoi *ne vas-tu* point chez Girardin [60]. Je suis sûr qu'il ne te refuserait point l'impression de l'article de Beppo. Pardonnez, chère amie, de ce que cette lettre est si froide et décousue ! Et crois que je t'aime autant que je puisse et que je tâche de t'aimer autant que tu le mérite.
Ton Rose dévoué et au revoir.

[Je veux te dire une chose que tu ignores puisque je l'ignorais moi-même. Notre fille a 6 ans. Quand on vit continuellement avec l'enfant, on s'habitue à le voir toujours enfant. Or notre fille qui a 6 ans n'est plus une enfant. Donc gare à toi. Je t'en averti afin que je puisse t'en demander compte. Tu dois sévrer Tilu] * .

(Orig.)
(B.A.R., S 17(22)/LXII)

XXI

21

Vidin 4 avril 1854

Tu as dû passer de bien tristes jours, chère amie, à cause de mon silence. J'en souffre et pourtant ce n'est point de ma faute. Je te croyais partie, et pourtant j'ai écrit à Beppo. Mais le maudit Pacha a oublié ma lettre et ce n'est qu'avant hier que j'ai appris qu'elle était encore ici.

Je t'écris maintenant ces quelques lignes pour te dire de m'écrire à Constantinople à l'adresse des Golesco si tu la connais ou de Ghica, car je pars aujourd'hui. Si j'arrive en temps pour le départ du bateau je t'écrirai le 10 de Const. Dans le cas contraire ne t'effarouches pas trop de mon silence. Je pars parce que je ne fais rien ici, et sans espérer de faire quelque chose là ; je pars, ne fusse que pour faire un changement quelconque. Il reste ici pour le moment Dascal, Ioranu et le jeune Maghero.

Je ne puis t'écrire plus aujourd'hui mais en revanche je t'envoie un papier que j'ai copié pour toi. J'avais un plaisir de travailler pour toi et ne pouvant faire mieux, je me suis contenté de faire une copie de cette lettre de Hugo. Je t'aime et en te disant au revoir je t'embrasse avec passion.

* Rîndurile cuprinse de noi între paranteze au fost adăugate de Rosetti peste textul paginii a patra a acestei scrisori.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

J'ai reçu la lettre de Ghica [61].

Écris-moi vite à Stamboul.

Je suis très bien portant et malgré tous nos malheurs j'espère encore que les affaires se compliqueront car je persiste à croire à l'alliance autre*-russe.

J'ai appris par dépêche la déclaration de guerre de l'Angleterre [62].

(Orig.)
(B.A.R., S 17(23)/LXII)

XXII

No. 22

Voici mon adresse. À M. Melic architecte, à Péra

18 avril 1854. Constantinople

Eh bien, chère et douce amie, me voici aussi à Constantinople; ce que tu n'aurais jamais rêvé, n'est-ce pas? Et moi non plus. Mais comme il est dans ma destinée de passer par toutes sortes de folies, j'ai voulu essayer de celle-ci aussi, et je suis venu ici, sans trop savoir pourquoi; mais au fond c'était pour changer un peu de situation et pour essayer aussi un peu la diplomatie. Ma diplomatie se bornait avec Ghica. Je voulais voir cet homme par moi-même. Mais voici que j'arrive et je le trouve à Samos. Oui, il est parti en mission à Samos et mon but diplomatique est manqué. Maintenant j'attendrai ici une 15 de jours, et si je vois qu'il n'y a rien à faire je retournerai à Paris. Pour le moment j'ai trouvé ici Maghero. C'est le *seul* qui voit les ambassadeurs, étant le seul qui y a été introduit par Ghica. Maghero me dit qu'on vient de lui promettre qu'il sera nommé gouverneur civil et militaire, et qu'on donnera aussi un *bon* firman dont il m'a dit le contenu : autonomie et union des deux principautés. Il dit que le firman est signé. Mais que voilà que Lord Redcliff [63] l'appelle et lui dit que ce firman n'est pas bon pour le moment, que l'Autriche pourrait se formaliser de cette union proclamée à présent.

Mais qui peut comprendre et même croire ce que dit ce pauvre Maghero; et voir par soi-même ce qui se passe et ce qu'on pense, il n'y a pas moyen puisque personne de nous ne voit les ambassadeurs par la raison qu'on n'a pas des lettres d'introduction. Maghero dit que le français et plus franc et qu'il abonde mieux dans nos idées. D'un autre côté, j'apprends aujourd'hui par un homme qui paraît bien informé qu'on va nommer Ghica caïmacan de la Moldo-Valachie. Débrouillez quelque chose si vous pouvez vous autres, car moi je n'en sais rien. J'attends si

*Probabil autrichienne.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

tu puisses m'envoyer une lettre d'introduction pour Napoléon, même pour l'ambassadeur français, ou n'importe qui, pour causer un peu moi-même avec ces gens et me *signaler dans la carrière diplomatique.* J'attends aussi l'arrivée de Ghica. Si je ne reçois des lettres de recommandation, si Ghica n'arrive point, et si les choses continuent sur ce pied, je retournerai à Paris, ne pouvant rester par ici longtemps et n'ayant même que faire.

Voilà tout ce que j'ai à vous dire pour aujourd'hui en ce qui nous concerne, car le reste vous le savez par les lettres des Golesco, qui sont tous ici ne faisant et ne pouvant rien faire.

Et maintenant, causons un peu ensemble. Que fais-tu, toi, chère amie? Sais-tu que depuis ton no. 14, reçu le 17 mars, je n'ai plus des lettres de toi? J'ai reçu une aujourd'hui de Dascal du 9 avril, mais sans une lettre de toi. Il est vrai qu'en revanche j'ai trouvé ici ton no. 6/16 janvier. C'est bien vieux comme tu vois, mais je l'ai lue avec plaisir car, malgré sa date, tout ce qui vient de toi est si jeune, que je ne pensais plus que c'est une vieille lettre. J'aurais il est vrai envie de te gronder de ce que tu dis que tu ne souffres point, comme tu comptais. Mais je passe par dessus tout et je t'embrasse avec effusion.

Ici, j'ai reçu aussi le portrait des deux enfants. C'est en voyant ce portrait que j'ai senti, plus que jamais, combien j'aime cette fille là! Oui, je l'aime, comme je n'ai jamais rien aimé, mais d'*amour*, d'amour profane, si jamais l'amour peut-être profane.

Et ce pauvre Mir, qui est très maltraité dans ce portrait, a l'air si imbécile à côté de cette coquine faisant la Madone, de cette espiègle sentimentale, de cette hypocrite si franche, que je sens pour lui une espèce d'amour par pitié. Pourtant, faut-il te le dire? Oui, le premier regard que j'ai jeté sur le portrait, c'est ton image que j'ai vue dans ma Biche à moi. Je ne saurais dire ni comment ni pourquoi, mais je sais que c'est toi que j'ai vue au premier regard „but tempered into beauty". Cette chère petite mignonne je l'aime bien, mais depuis que j'ai découvert qu'elle a 6 ans, je suis très inquiet pour elle. Oui, en vivant auprès d'elle je la croyais toujours prune; et quand tout d'un coup la lumière c'est faite et j'ai vu qu'elle a 6 ans, j'ai frémis, et depuis je frémis continuellement en pensant combien nous négligeons l'éducation de nos enfants. 6 ans, pour une fille et une fille comme elle, mais c'est énorme! Je crois déjà que pour certaines impressions ce serait même un peu tard; mais enfin, je te supplie à genoux de te rappeler ce que tu étais à 6 ans, comme toute ta vie a été pour ainsi dire modulée sur les impressions de cet âge, et de changer complètement de conduite envers elle. Je crois que tu ne dois plus la laisser un seul instant non seulement avec les bonnes, mais pas même en visite nulle part avec aucune femme et avec aucun homme, excepté avec Beppo. En outre, de bien prendre garde à tout ce que tu fais et tu dis devant elle. Je sais bien que c'est difficile, que jusqu'à un certain point c'est impossible. Mais je parle de tout ce qui est possible. Et dans ce qui est possible, c'est de ne plus céder dans ce qui est juste ou utile, et de ne plus lui permettre tout ce que nous lui avons permis jusqu'à présent. Par l'amour propre, mais l'amour propre noble, par les caresses

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

et en la traitant en femme, je crois que tu obtiendras beaucoup d'elle. Enfin j'espère que malgré tout nous obtiendrons bientôt la permission de rentrer du moins dans notre pays et nous occuper de l'éducation et de l'instruction de nos chers petits. Avec un peu de force sur nous même, en changeant un peu de conduite l'un vis-à-vis de l'autre, en te donnant un peu de ma force et en me donnant un peu de ta douceur ; en nous *soutenant* et en nous éclairant l'un l'autre, ce qui, je crois, sera très facile, si tu veux t'*affranchir*, avoir un peu plus de considération pour toi-même, avoir moins de *soumission* envers ton *mari*, je suis sûr que nous réussirons, que nous nous rendrons heureux, et que nous serons très utiles non seulement pour nos enfants, mais notre pays aussi. Car malgré nos souffrances, nous sommes encore les plus heureux de la terre, et comme malgré nos défauts il y a encore beaucoup de bon en nous, si nous pouvons rentrer dans notre pays et trouver le moyen de nous assurer une petite existence matérielle, je suis persuadé que nous serons encore bienheureux, plus heureux même que par le passé ! Oh ! Tu as beau maudire la séparation, je persiste de mon côté à la bénir ; et je pense la chose jusqu'à te dire que sans cette séparation je n'aurais jamais senti le bonheur que je sens parfois, je n'aurais jamais su ce *que je sais à présent.* Il n'y a que deux choses qui me font de la peine dans cette séparation. La première, que tu souffres sans avoir mes jouissances. Car, encore une fois, à moi elle me procure bien de jouissances. Et la seconde c'est que je n'ai pas pu voir ce cher Tilu dans ces premiers mois de développement. Ce sont les seuls mois de gentilesse de l'enfant. Mais je me console même de cette privation en me disant que c'est le seul sacrifice que j'ai pu faire pour notre patrie. À propos de Monsieur Tilu, tu *dois le sevrer.* Nous avons besoin de la mère non seulement comme d'une vache, mais comme d'une mère aussi. Ainsi à partir de ce jour tu dois le sevrer d'*abord pour la nuit* et ensuite un mois après tout au plus tu dois le sevrer complètement. Écris-moi *vite* ce que tu fais, comme femme, comme mère, comme amie et comme citoyenne. Je veux une lettre *longue et concentrée.* Je t'écrirai dans 5 ou 6 jours aussitôt enfin que j'aurai quelque chose à vous apprendre. Maintenant nous pouvons correspondre plus facilement et plus vite car il y a 8 départs par mois. Je t'aime et je t'embrasse tendrement, toi et notre cher Beppo.

[A propos.* Je suis arrivé ici le 16. Deux heures après je suis allé chez Visowski où il y avait une grande réunion des polonais pour fêter la Pâque. Là j'ai trouvé Groppler [61]. Tu sais ce polonais avec lequel nous avons pris le Hashis avec ce cher Rosenthal [65]. En le voyant j'ai versé une larme pour notre cher ami. Ensuite il m'a présenté à sa femme. Elle était charmante en servant ces 150 hommes qui circulaient autour d'elle, et alors j'ai versé une autre larme pour toi. Je ne sais pourquoi je croyais que c'était ta place qu'elle avait pris là ; que c'était toi qui devait servir tout ce monde. Enfin, je l'aime servant ainsi une réunion en Roumanie,

* Textul cuprins de noi între paranteze a fost scris de Rosetti transversal pe p. 6 a acestei crisori.

s

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

leur offrant le pain de la fraternité et je fus heureux. Hèlas ! Si les hommes sentaient combien de bonheur il y a de s'aimer au lieu de s'envier. Que la vie serait belle et les hommes hereux !]*

(Orig.)
(B.A.R., S 17(24)/LXII)

XXIII

No. 23

Constantinople le 25 avril.

J'ai reçu hier ton n.15, douce amie, et elle m'a fait bien du bien, ta lettre, car il a y bien longtemps que je n'avais eu de tes nouvelles. Comme j'ai écrit à Beppo, je ne parle ici qu'à ma chère femme. Dans ma dernière lettre je voulais te dire et puis j'ai oublié, comme d'habitude, que ce voyage m'a du moins guéri de ma maladie, et que depuis Adrianople je n'ai eu même mon mal de tête. Mais voici qu'aussitôt arrivé ici, je tombe malade. Une légère fièvre et qui a duré 6 jours. J'ai consulté le 4* un médecin, qui m'a dit que ce n'est qu'une courbature, cela m'a consolé ; je ne souffrais pas, mais tout de même ce n'était pas agréable d'être au lit. Enfin, par une extrême diète j'ai vaincu, et voilà aujourd'hui le second jour depuis que je n'ai plus de fièvre. Aujourd'hui je veux quitter la chambre pour une ou deux heures **.

Enfin, maintenant que je ne suis plus au milieu des russes et des turcs, tu dois être plus tranquille, j'espère ; tu ne me vois plus au milieu des batailles et bientôt peut-être, hélas, je serai forcé de venir reprendre mes chaînes. Oui, chère amie, qui l'aurait cru que je soupirerai profondément, en disant que je te reverai peut-être bientôt ! Oui, je crois que tout est fini pour nous, que nous n'obtiendrons plus rien, que nos souffrances ont été complètement inutiles, et que bientôt tout ce que j'aurais à faire de mieux ce serait de rentrer dans mon cher foyer, pour pleurer dans tes bras une occasion encore de manqué pour faire quelque chose pour notre chère Patrie.

J'attends encore quelques jours ici pour voir définitivement le résultat de Maghero et une lettre de toi, et alors je retournerai à Paris. Maghero aussi, comme je le crois, n'obtient rien. Ce qui me paraît plus que probable maintenant, après la déclaration de guerre de la Prusse et de l'Autriche.

---

* aprilie ?

** Cuvîntul *heures* este anulat în textul original fără a fi înlocuit cu altul.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Mais si comme roumain je souffre de rentrer dans mes foyers sans avoir rien fait, comme homme, je suis bien heureux et impatient de te serrer dans mes bras.

Si tu n'as pas encore changé de logement, reste là car j'ai une superstition en faveur de cette maison et je ne voudrais pas pour rien au monde la quitter en ce moment. Mais si [tu] l'as quittée, ne fais pas la folie d'y revenir.

Au revoir, chère amie. Je t'aime plus tendrement et plus solidement que jamais, mais je suis un peu triste et c'est pour cela que je t'écris si peu.

J'embrasse tendrement ma Liberté et Mir. Dis à Biche que maintenant qu'elle est grande fille je veux que ce soit elle qui soigne ses frères. Qu'il faut qu'elle soit bien sage si elle veut que je revienne. Et mon Mir aussi. Autrement je ne reviendrai pas, car je ne veux plus entendre des grognements.

(Orig.)
(B.A.R., S 17(25)/LXII)

XXIV

No. 24

7 h. du matin. Le 5 mai 1854 Constantinople. Hôtel de Paris.

Chère amie,

Depuis mon arrivée ici tu reçois plus vite et plus souvent des nouvelles mais tu n'as point eu encore une longue lettre. Pourquoi? Je l'ignore moi-même. Aujourd'hui je comptais t'écrire longuement, mais je ne le puis, je te dirai plus loin la raison. Je commence donc par te dire ce qui t'intéresse le plus. Je suis bien, très bien portant. J'ai été malade 5 jours : une légère fièvre que papa Raspail [66] n'a point guéri en 10 minutes. Le 4 jour j'ai fait venir un médecin qui m'a dit que ce n'est rien, et le lendemain j'étais bien. Maintenant par sympathie je souffre aussi d'une dent. La douleur n'est point grande mais c'est toujours une douleur que je calme avec le camphre. Mais si elle continue je ferai comme toi pour en finir. Ces jours-ci j'ai travaillé un peu et j'étais content car j'espérais. J'ai fait un mémoire et une lettre pour le prince Napoléon. Un polonais (Edmont) que j'ai connu ici par Langlois [67] m'a promis de parler au prince et de nous présenter. Ce qui aura lieu dans un ou deux jours d'ici. Mais, hélas, l'espoir n'est plus. Langlois a dit hier au prince qu'il voudrait servir plutôt dans la légion roumaine. Et le prince lui a dit : „Omer Pacha s'y oppose". Il dit que le pays n'a point des ressources, qu'il n'est point en état de fournir une armée, pas même une légion. Et

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

que le peu qu'il pourrait donner l'abîmerait, car les russes pour en punir les valaques, mettraient le pays à feu et à sang.

La cause de cette persécution d'Omer est qu'il veut obtenir le gouvernement du pays ne fusse que durant la guerre, c.à.d. un ou deux ans; ce sera encore assez pour s'enrichir. Voilà le fond de l'affaire et voilà aussi pourquoi il tient Eliad auprès de lui, étant le seul qui entre dans ces idées, qui l'encourage même.

Maitenant nous devons de notre côté faire tout ce qu'il y aura à faire, nous remuer dans tous les sens et frapper à toutes les portes. Mais pour avoir quelques chances de réussite, nous aurions besoin de lettres de recommandation pour les ambassadeurs et surtout pour St. Arnaud. [68] Pourrions [nous] les avoir? Cela vous regarde. En attendant nous verrons le prince Napoléon et nous allons lui expliquer l'affaire. Mais comme il ne peut pas grand' chose et comme nous ne lui sommes pas fortement recommandés il ne faut pas espérer trop de ce côté.

Je t'écris cette page dans la maison de Nizat Pacha, ministre de la guerre. Voici comment. Hier vers 10 1/2 du soir nous avons vu un grand incendie. Langlois et Philippesco (Curcan) ont voulu absolument sortir. Quant à moi je me suis couché. Or ce matin à 6 heures Philippesco entre chez moi et me dit que Langlois s'est mis à démolir une maison avec les marins français et une poutre est tombée et l'a frappé juste sur les reins. On l'a mis sur un brancard et l'ont transporté ici. Le prince Napoléon qui s'y trouvait lui a donné son médecin et est venu deux fois dans la même nuit le voir. Par bonheur le coup n'a rien de grave. C'est une forte contusion mais rien de plus. On lui met des compresses de l'eau glacée et sauf qu'il ne peut pas bouger il est très bien. Il te prie de faire savoir à son frère la chose de peur qu'il ne l'apprenne d'une autre source et qu'il s'imagine qu'il est gravement malade. Au fond cet accident lui a fait du bien, car comme il sera forcé peut-être de prendre du service chez les turcs cette affaire aura complètement applani toutes les difficultés; depuis cette nuit il a reçu 2 fois la visite du ministre de la guerre. Si tu ne peux aller, écris une lettre à son frère et dites-lui l'affaire, en l'assurant qu'il est très bien, il n'a pas même la moindre fièvre. Nous attendons le médecin pour lui demander la permission de le faire venir chez lui, c.à.d. chez nous, car nous habitons le même hôtel.

Et nous, chère amie, quand donc nous reverrons-nous? Je l'ignore: chaque jour nous éloigne plutôt que de nous rapprocher, car chaque jour nous perdons par un lambeau de notre espoir. Consolons-nous de ce que nous vivons et nous nous aimons de mieux en mieux, travaillons et espérons contre l'espoir, comme dit Michelet.

Maghero aussi sera présenté au prince par l'ambassadeur français. Il est bien avec nous mais au fond il fait de la diplomatie.

Voilà chère amie, encore une lettre qui n'en est pas une. Je t'en demande pardon et t'embrasse plus tendrement encore s'il est possible pour obtenir mon pardon.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Avec le prochain bateau, j'espère que tu auras une longue lettre. J'écrirai alors *officiellement* à Beppo aussi, en lui faisant un rapport de tout ce que nous aurons appris et fait.

Encore une fois je t'embrasse et au revoir

Rosetti

Il y a eu 200 maisons de brûlées à Stamboul dans le bas de la ville, du côté des bazards ; beaucoup de grands hôtels. Les turcs se sont montrés comme toujours les hommes de l'insouciance fataliste. On aurait pu arrêter le feu du commencement, mais impossible de les faire bouger et comprendre. Grâce à l'arrivée des français, car sans cela on aurait eu 400 maisons et plus de brûlées. Le feu a eu lieu le 4 à 10 h. du soir.

(Orig.)
(B.A.R., S 17 (26)/LXII)

XXV

No. 25

9 mai 54 — Constantinople, Hôtel de Paris 7 h. du matin.

Je te dois une longue lettre, ma bien-aimée, et pour cela je la commence d'aujourd'hui; et je réponds à tes deux lettres 17 et 18. Dans ton no. 17 la première page est un soupir profond de ce que tu n'es point partie. Je comprends ce soupir, j'en ai soupiré moi-même assez profondément, mais je crois encore que tu as bien fait de rester où tu es, et pour les mêmes raisons que je t'en ai donné alors. Vous autres femmes vous aimez plus que nous, je le sais; c'est la nature qui l'a voulu ainsi parce que vous êtes mères. Mais si votre amour vous fait tant souffrir, je crois que la cause n'est point l'amour seul, mais aussi votre éducation, qui vous a habituées à vous servir très peu de la raison. Peut-être que je parle ainsi par honte de me voir aimer moins que toi. Je souffre et je t'envie ton amour, car malgré les souffrances qu'il te donne, je sens qu'il doit te procurer des jouissances dont j'en suis privé. Enfin, n'importe la cause, je vois que tu as bien fait de ne point partir. À part la guerre dont nous ignorons les fases qu'elle prendra, notre pauvreté seule suffit pour nous forcer de nous priver du bonheur de nous revoir. Tennez : à présent que je ne fais rien ici, crois-tu que je n'ai point été tenté, poussé par mon cœur de venir te voir? Mais pensant que peut-être il y aurait encore quelque chose pour nous ici, la pauvreté m'a forcé de me soumettre à la raison et non aux impulsions de mon cœur. J'attends donc et je persiste à espérer contre l'espoir. Si notre malheur se décide, et je crois que bientôt nous saurons à peu près à quoi nous en tenir, alors hélas, je retournerai vers toi en soupirant comme tu vois mais nons sans être moins heureux

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

que toi de te serrer dans mes bras. Malgré mon infériorité en amour je t'aime aussi et *parfois* je crois t'aimer autant que toi. En attendant, tâche de donner un peu plus de force à ta raison afin de souffrir moins de cette triste et douce séparation. Je dis douce parce que je crois que malgré tes protestations tu commences toi aussi à trouver qu'il y a du bon même dans une séparation, et que nos souffrances n'ont pas été complètement stériles. „La souffrance inspire quelquefois et fortifie toujours".

J'ai fini ta première page, et dans les autres trois ne trouvant rien qui m'oblige à répondre je passe à ta lettre du 22 avril qui est sans numéro. Parlons donc de suite des beaux cadeaux que tu m'as envoyés puisque tu attends impatiemment pour savoir comment je trouve les portraits. Mais toi-même, comment les trouves-tu ? Quant à moi, il m'est bien difficile de te dire, d'exprimer mon avis. J'essayerai pourtant. Au premier coup d'oeil j'ai dit : mauvais. Plus tard en examinant et en regardant longuement, j'ai trouvé que tu es bien ; je veux dire que c'est le portrait le plus ressemblant qu'on t'ait fait. Mais je ne suis pas content. Tu es raide, tu poses un peu et avec raideur. Jusqu'au chiffon que tu as attaché sous ton menton il y a de la raideur. Si tu ne l'avais point attaché, tu serais mieux. Il y a en toi un certain laisser aller que j'aime et qui manque ici. Les lèvres sourient et il y a dans le regard une inquiétude qui contraste avec le sourire. Ce n'est point la lumière qui est coupable mais toi, ta pose gênée, ton regard inquiet et ton sourire forcé. Tilu me paraît bien, mais je ne le connais presque pas. Il est charmant. C'est un enfant dont on a captivé l'attention. Mais quelle naïveté, quelle candeur, et en même temps quelle fougue. Pourtant il m'a l'air d'être cam smintit. Enfin, je le trouve charmant.

Biche, c'est bien elle, mais point la Biche à moi. Je la connais bien telle qu'elle est là, mais ce n'est point celle que j'aime moi, c.à.d. celle qui est dans le portrait de Beppo, ni même celle que j'ai ici dans le grand portrait. Mir à l'air malade ; au premier coup d'oeil je me suis même effrayé. En regardant longtemps je le connais enfin, mais c'est le portrait de Stephan qui est le seul qui soit *bien*, et après celui-là je préfère le grand que j'ai, où c'est lui, où je le connais, je le vois.

Cette critique ne m'empêche point pourtant de jouir de ce charmant médaillon et de t'en remercier, malgré que je gronde de dépenses que tu en as fait. Les blouses j'en ai la neuve sur moi.

Maintenant passons à l'anneau. Il est charmant comme goût et j'ai souri avec plaisir et tendresse quand je l'ai reçu. Mais, ma chère et douce amie, ton tyran et esclave a des folies dont tu n'as point même rêvé encore. En bien, as-tu pensé un seul moment que j'aurais honte de porter une bague ? Jamais, n'est-ce pas ? Et pourtant c'est cela. Je l'ai regardé, tourné et retourné cette pauvre bague, et je n'ai point eu la force de vaincre ma folie. Alors je l'ai embrassée et remis dans sa boîte. Deux jours après, Stephan à qui j'ai avoué ma folie l'a pris et c'est lui maintenant qui la porte. Gronde-moi si tu veux ; cela me fera du bien.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

10 mai

J'étais peiné en pensant que tu vas quitter la rue Fleurus, mais à présent que c'est fait j'en suis content à cause de l'air et parce que là tu auras plus de repos. Je pleurais et j'étais heureux quand je lisais, quand je voyais Biche portant le portrait de ma pauvre mère. Mais à ce cher Mir pourquoi ne point donner quelque chose aussi? Je crains que tu ne deviennes injuste pour lui. Mais en entrant dans notre appartement, tu l'as trouvé plus triste, n'est-ce pas? Ce cher appartement je le vois; je vois tout et je me rappelle avec bonheur de bien des jours; je vois ce canapé qui conserve encore une tache de mon mal de tête et ces voitures, ces cris: „Voilà pour Robertson" je les entends; et je te vois pleurer maintenant en entendant ces cris qui nous faisaient tant rire.

Mais nous nous reverrons, j'en ai la convinction et nous serons encore heureux, et plus heureux sous tous les points que par le passé. Maintenant nous nous connaissons et nous nous aimons mieux. Je suis sûr qu'une partie de nos défauts seront corrigés par cette séparation de 6 mois. Et puis nous serons chez nous, et nous travaillerons et nous nous aimerons car il faut bien répéter ce mot qui contient à lui seul presque tout le bonheur. A bientot donc, amie chèrie; et quand tu souffres, pense à notre avenir, pense que ton ami sera meilleur et qu'il t'aime de mieux en mieux et tu trouveras un soulagement à ta douleur.

C'est 7 h. du matin et je te quitte pour m'habiller; je veux mettre une des chemises que tu as touchées, une des chemises lavées à Paris, car je crois qu'elle me portera bonheur. Je m'habille pour aller avec Nicolas chez Napoléon. Et comme il faut que j'y sois à 9 heures et qu'il faut presque une heure d'ici chez lui, il faut bien que je te quitte. À mon retour j'espère continuer et t'envoyer cette lettre par le bateau d'aujourd'hui.

Embrassons-nous, donc chère, embrasse nos enfants et crions ensemble: Să trăiască Rumănia!

10 mai à midi.

Le prince nous fait ses excuses mais il ne peut nous recevoir aujourd'hui parcequ'il est obligé à faire son courrier. Nous voilà donc pour nos frais de toilette et de course.

J'apprends que Canning aussitôt qu'il a pris vent qu'on attend St. Arnaud pour lui parler de la question „roumaine", presse la publication du firman par lequel on nomme Maghero et Ghica commissaires militaires et civils pour gouverner le pays jusqu'à la paix. C'est très mal, mais c'est encore bien si on fait même cela, quoique je crois que Ghica fera tout son possible de ne point armer le pays; il fera tout au plus une petite légion qui combattra avec les turcs. Hier soir il y a eu bal à l'ambassade française. Canning et Reshid [69] ont été malades tous les deux. Si nous pouvions avoir à présent des bonnes lettres de recommandation pour ces hommes je crois que nous pourrions encore faire quelque chose

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

en profitant surtout de la rivalité qu'il y a entre les deux ambassadeurs. Mais tout nous manque. Hélas !

Je n'écris pas aujourd'hui à Beppo car je n'ai rien à lui dire. Peut-être avec le prochain courrier. En attendant je vous embrasse de cœur tous les deux.

(Orig.)

(B.A.R., S 17(27)/LXII)

XXVI

No. 26

15 mai 1854

Je viens de recevoir, chère et douce amie, ta lettre no. 19. Je l'ai lue avec un amour digne de toi, c'est tout ce que je puis te dire aujourd'hui, car ayant à faire un petit mémoire pour ce soir je ne puis répondre à ta lettre. Je lis à travers les lignes aussi et je comprends tout, même les folies, parce qu'il y a des moments où j'aime comme toi, et je suis plus fou que toi. J'ai senti, ma bien-aimée, tout ce que tu devais sentir de bonheur et de douleur dans cet appartement. J'ai senti plusieurs fois combien ton coeur va se serrer dans les moments que tu t'y trouves seule. Oh ! je sais plus que qui ce soit tout ce qu'un appartement qui a été habité par l'être chéri contient d'éloquence, de tristesse et de plaisir. Aussi quand les enfants sortent, que tu fermes la porte, et que tu restes seule, je vois, je sens, tout ce que tu vois, tout ce que tu sens, je souffre avec toi, et je me réjouis aussi en ruminant le passé. Je te quitte pour le moment, mais non sans t'embrasser avec tendresse, chère folle vieille que tu es.

J'embrasse aussi ton frère, et surtout notre chère Zoï, car elle du moins par son coeur elle mérite l'honneur de l'exil, tandis que lui... Je me tais par respect pour sa position. Mais ce qui est plus beau c'est que maintenant c'est moi qui va rentrer dans le pays et c'est lui qui par mon firman subira un an d'exil.

La poste part, *de Marseille*, le 1, le 11, le 21 — le 6, 16 et 26. Ce dernier départ est le meilleur car il vient plus vite.

Écris-moi *à mon adresse* ou à celle des Golesco. Post restante, à Constantinople.

(Orig.)

(B.A.R., S 17(28)/LXII)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

XXVII

No. 27

Const. 30 mai 1854

Je te néglige, chère amie, je ne t'écris plus, et quand j'écris ce n'est que quelques lignes, de telle façon que j'ai honte de mettre même un numéro. J'ai pris la plume trois fois la semaine passée pour t'écrire, et j'ai jeté plume et papier, avec la même fureur que j'ai mis jadis à déchirer le dictionnaire. Et pourtant, je t'aime; mon coeur est capable encore d'aimer, il aime peut-être même mieux, car plus que jamais je sens le besoin de m'accrocher à toi, à mes enfants et à mes amis. Mais je ne puis plus trouver de paroles pour exprimer ce que je sens. Ah! quelle position que la mienne, que la vôtre! Aimer son pays, le *connaître*, savoir ce que ce peuple est capable de faire; voir toutes les souffrances, toutes les tortures qu'il endure, et être condamné à rester les *bras croisés*. Voilà l'enfer, le vrai enfer. Et ce n'est pas tout encore. Il y a dans cet enfer un feu qui brûle et qui consume plus que tout ce que la science et l'imagination même a trouvé de brûlant jusqu'à ce jour. Et ce feu n'est autre chose, qu'un tout petit *Si*. Si j'avais fait telle chose ou bien si j'avais fait telle folie! La *sagesse*, chère amie, est une bonne chose mais pour *des* temps ordinaires, réguliers. Pour notre époque et pour notre pays, il n'y a des chances de salut que par la *folie*! Mais n'en parlons plus car pour le moment le temps des folies même est passé. Maintenant ne t'imagines pas que je vais mourir par les souffrances du patriotisme, comme tu t'imaginais il y a deux mois que je mourrais par les balles des russes. Non, mon patriotisme ne produit rien, pas même la mort.

Je te dis cela pour t'expliquer pourquoi je ne puis plus écrire. Je puis aimer mais je ne puis plus en parler, je ne puis plus caresser, voilà tout. Et ne pouvant pas parler amour, de quoi te parlerai-je? De notre avenir. Hélas! Il est bien obscur ce cher avenir. Du présent, de ce que je fais, *je joue aux cartes avec Golesco, comme sur la ghimia*. Et nous rions en pensant à toi, en répétant ce que tu nous dirais si tu nous voyais passer ainsi nos heures d'exil, nos heures des soldats de l'émancipation roumaine. Et puis voilà tout. Manger, dormir, c'est tout le reste. La seule bonne nouvelle que j'ai à te donner c'est qu'il est à espérer que bientôt un coin quelconque du voile va se déchirer, et que nous aurons du moins la consolation de connaître, de savoir à peu près ce qu'il nous reste à faire. J'ai reçu ton no. 20, ta lettre *biche*. Je n'ai rien à répondre car tu sais bien que je pense et je sens comme toi. Mais elle est aussi une des causes de ce que je ne t'ai point écrit. Tu dis: „chaque lettre qui est l'impression du coeur est un chapitre dans le livre de vos pensées". Or cette phrase m'a intimidé. Je n'osais plus t'écrire sentant bien que ma lettre serait bien froide, et ne pouvant faire mieux

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

dans la situation que je me trouve. Et alors je me disais : elle croira que je ne l'aime point, puisque je ne puis plus parler, et je jetais la plume.

Tu es bien folle ma chère *soeur* de t'imaginer que je suis malade puisque j'avais effacé deux lignes de ma lettre. C'est même malhonnête de ta part. J'ai effacé pour te dire que je sortirai, puisque c'était la *vérité*. J'avais changé d'idée, et je suis sorti comme je l'avais dit. Allons, embrassons-nous, et soyons sages à l'avenir ! ! ! Malinesco[70] me dit que tu comptais dîner chez Md. Favre. Pourquoi m'as tu caché cela ? À bientôt.

(Orig.)
(B.A.R., S 17(29)/LXII)

XXVIII

No. 28

Samedi. 3 juin 1854. Constantinople. 7 h du matin

J'ai reçu avant-hier tes no. 21 et 22. Et comme ce matin je sens, non le dor de causer avec toi, car celui-là ne m'a jamais manqué, mais le besoin et la possibilité d'écrire, je prends ma plume.

Tu souffres plus que jamais de notre séparation, et tu me dis que si je vois que ma présence est inutile ici, je dois retourner. Mais, chère fidèle, tu oublies dans ta douleur, que quant à ma présence ici, je le savais, nous le savions presque du premier jour, qu'elle serait inutile, et que c'est pour cela qu'il y avait tant d'hésitations à mon départ. Tes lettres, il me semblait en les lisant que c'était moi qui les avait dictées, tu as lu dans mon coeur et tu n'as fait que mettre sur le papier ce que je sens et à quoi je pense du matin au soir et du soir au matin. Tu as un don d'écrire. Mille choses te frappent tous les jours et tu sens que tu pourrais éveiller un monde si tu les écrivais ; mais pour cela il te faudrait un peu de tranquillité. Mais je sais tout cela, et voilà pourquoi j'ai toujours souffert de ce que tu n'écrivais point. Et j'ai passé plusieurs fois la première moitié de mes nuits, surtout ces dernières, à penser, à chercher les moyens de nous donner cette tranquillité. Si nous entrons dans le pays, je me disais, comment ferrons-nous pour trouver le temps nécessaire *pour tout ce que nous avons à faire* ! Il nous faudrait une partie du temps pour gagner notre vie matérielle. Une autre pour étudier pour nos enfants et pour les enseigner. Une autre pour étudier ce qu'il nous manque pour l'enseignement du peuple. Une autre pour écrire, une autre pour rester et jouer avec nos enfants, une autre pour nos amis, et une autre enfin pour toi et pour moi, pour nous deux, car dans cette distribution du temps nous serions souvent ensemble,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

mais ce seront tantôt les deux travailleurs obligés à gagner leur vie, tantôt le citoyen et la citoyenne, tantôt le père et la mère, et quoique vieux, je l'avoue que je cherchais aussi quelques heures pour les deux amants. Et je cherchais et je trouvais que si chaque heure était aussi longue qu'un jour, nous trouverions encore que ce n'est point assez pour ceux qui aiment comme nous. Oui, chère amie; quoique je trouve qu'il y a du bon dans une séparation, quoique je n'en souffre point comme toi, car j'ai en plus l'art ou la faculté de pouvoir chasser la douleur quand elle veut s'emparer trop de moi; je cherche pourtant avec autant d'ardeur que toi-même non seulement le moyen de nous réunir le plutôt, mais aussi celui de pouvoir être le plus longtemps possible ensemble. Et c'est à de telles recherches que je puise une partie de la force dont j'ai besoin pour pouvoir rester loin de toi. En cherchant je suis en quelque sorte avec toi, je divise le temps, je jouis ainsi de mes 24 heures passées avec toi, et je trouve ensuite que la division, la rétribution n'a pas été bonne; et je la recommence, ravissant ainsi à la séparation 24, et autres, et autres 24 heures d'amour, de travail et de bonheur avec toi. Ensuite je prends une autre série d'idées mais qui me conduisent au même résultat. Après de longues débats, trouvant qu'il n'y a plus aucun espoir pour moi ici, je me décide à partir; je fixe même le jour du départ, et alors je te le fais savoir, j'écris ma lettre; et me voici encore avec toi, jouissant de ton bonheur en lisant ces mots magiques „Je viens". Je te vois ensuite comptant les jours et les heures, je te vois heureuse et malheureuse de ton impatience et faisant pour te distraire mille plans, mille projets, mille arrangements, et dont souvent aucun n'est exécutable.

D'autre fois je te surprends, j'arrive; tantôt c'est le jour, tantôt le soir, quelques fois la nuit. Et je te vois si bien que j'oublie mon bonheur pour te contempler et ne jouir que du tien. Depuis 15 jours surtout, combien d'heures de bonheur ai-je ainsi ravis à notre destinée! Combien des fois j'ai pris la plume pour te dire „Je pars". Par deux fois j'ai pris même mon passeport pour aller le viser. Et pourtant me voilà encore ici et en quelque sorte non plus avancé que le premier jour. J'ai pour revenir la même lutte que j'avais pour partir. Mais ce n'est point seulement mon devoir de roumain qui me fait lutter ainsi; c'est toi, c'est toi aussi qui est cause de ce que je ne puis pas partir. Ah! cette fois-ci tu ne me comprends plus! Non, tu ne peux plus trouver l'explication de ces mots et j'ai presque envie de me taire pour te taquiner un peu. Oui, chère amie, c'est toi encore, c'est nous, c'est pour nous que je ne puis me décider de retourner. Tu dis dans ta lettre: „Qu'allons-nous faire si nous ne rentrons pas dans le pays?" C'est ce maudit „qu'allons-nous faire", qui m'a forcé de te dire „ne viens à Belgrade" et qui me force aujourd'hui à ne plus savoir si je dois retourner à Paris ou attendre encore ici.

J'avais enfin fixé mon départ pour le 10 de ce mois. Je voulais, si non le 18, être au moins le 23 juin avec toi. Mais je crois qu'il nous faudrait patienter encore un peu. Voici la situation.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Comme jadis, auprès du lit de ma mère, je continuais à espérer, et que même après la mort j'attendais, j'espérais une résurrection, de même aujourd'hui, malgré tout ce que je savais, malgré tout ce que je voyais et tout ce qu'on me disait, je n'ai jamais pu perdre complètement l'espoir et par conséquent me décider à partir. J'ai souvent pris mon passeport dans ma poche, mais au lieu de sortir, je me couchais sur mon sofa. Une autre raison que j'avais de ne point partir c'était que j'espérais, j'avais besoin d'espérer que j'obtiendrais du moins la permission de rentrer dans le pays. Voilà pourquoi je te disais que sans la pauvreté je crois que je serais déjà venu à Paris ou du moins, et ce qui est positif, je t'aurais appelée ici.

Maintenant il y a deux jours depuis qu'on a de nouveau promis à Maghero que dans 2 ou 3 jours on va donner le firman par lequel la Turquie reconnait nos droits et qu'il sera nommé lui, commissaire civil et général comdt. Est-ce vrai ou non? On dit que c'est vrai. Le vizir et Reshid lui ont promis, et dans 2 ou 3 jours nous saurons la vérité. Mais même si c'est vrai, quant à nous rien n'est encore changé. Maghero *dit* qu'on lui a défendu de se servir de nous, et que *pour le moment nous ne pouvons pas rentrer dans le pays.* Comme tu vois, je ne puis ni venir là ni te dire „Venez". Mais si c'est vrai que ce maudit firman va paraître enfin, *c'est beaucoup.* Alors j'ai la conviction que je réussirai aussi à obtenir au moins la permission de rentrer. Et je suis sûr qu'au plus tard dans un mois d'ici nous serons enfin ensemble.

Lundi 5 juin. 7 h. du matin.

Rien de nouveau encore sur l'affaire Maghero. Il m'a dit que c'est demain que le firman va paraître. Quant à nous, c.à.d. les Golesco, moi, il dit que dès qu'il sera là nous rentrerons aussi. Mais ce n'est point sur lui que je compte. Si ce maudit firman paraît, nous ferons de notre côté tout notre possible et j'espère que nous obtiendrons la permission de rentrer.

Napoléon n'est pas ici. Ce n'est que le 8 du mois qu'il arrive avec sa division. Tu sais que je l'ai vu, qu'il nous a très bien reçus, mais que nous n'avons obtenu qu'un soupir de prince. Je me servirai pourtant de la lettre que tu m'as envoyée et nous verrons. Quant à Md. Veyer je ne suis pas allé. Pourquoi? Parce que c'est inutile pour le *moment.*

Comme tu vois, chère amie, ce n'est point parce que je m'habitue mais c'est parce que je le dois que je reste encore ici. Une des raisons qui me tiennent encore ici c'est aussi la Prusse et l'Autriche. Malgré tout ce qu'en dit le „Moniteur", leur alliance est encore douteuse pour moi et avant de désespérer il faut que j'en aie la *conviction*, la *preuve* palpable qu'elles ne sont pas avec la Russie.

Attendons-donc, espérons encore un peu, ma douce amie, et tâchons d'adoucir notre séparation, en profitant de tout ce qu'elle a de

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

bon. Par exemple: quand nous sommes ensemble „les choses de tout les jours ne te frappent plus". Laisse donc le *si*, et prends en des notes „des petites notes". En les prenant ces notes, tu te diras: je travaillerai avec lui, et voilà la séparation adoucie pour un moment. Quand je dis que la séparation a son bon côté, c'est parce que moi je sais, je *veux* en tirer tout ce parti possible, tandis que toi, tu la maudis seulement. Tu as vu, dans cette lettre, comme je l'escamote pour ainsi dire, comme je suis avec toi malgré les distances, et comme je jouis d'avance du bonheur d'être réunis, en m'y préparant, en cherchant de m'en rendre digne, en cherchant les moyens de perdre le moins de temps possible. Mais c'est toute ma vie que je passe ainsi. Je lis même les feuilletons de la Presse maintenant. Je ne sais pourquoi je te crois toujours abonnée à la Presse. Je lis donc les feuilletons pour lire ce que tu as lu. En lisant je suis avec toi, je cherche les phrases qui t'ont émue, je les relis celles-là, et je ris ou je pleure avec toi. Oui, chère amie, la séparation est une mauvaise chose, impie même puisque tu le veux; mais accorde-moi aussi qu'elle a quelque chose de bon. N'est-ce pas à elle surtout que je dois le bonheur de te connaître et de t'aimer de plus en plus? Crois-tu que sans la séparation j'aurais connu et aimé Md. Grant? Tâche donc comme moi de profiter de tout ce qu'elle peut nous donner, et réjouis-toi de ce qu'elle doit te rendre bientôt ton ami, avec moins de défauts et avec plus d'amour.

Je voudrais, chère amie, te parler longuement; et il faut pour pouvoir te dire combien ma vie est pleine de toi. Mais je ne puis plus écrire. Quand je lis les lignes que ma plume a tracées, je les trouve si mesquines, en les comparant avec ce que je sens, que je jette ma plume. Encore un mois donc, et sois sûre comme moi que nous serons réunis. Au revoir donc. Embrasse Beppo bien tendrement mais *pour moi*. Et la pouicoulitza[71] que fait-elle? Toujours la même, n'est-ce pas? Eh, bien, si c'est ainsi, dis à Beppo de l'embrasser *pour moi* et pour moi tout seul.

[Pe marginea primei pagini a scrisorii este adăogat: „Je suis *très bien* en fait de santé".]

(Orig.)
(B.A.R., S 17(30)/LXII)

XXIX

No. 32[72]

Const[antinople] 1854. Mardi 27 juin 8 h. du matin

Je viens de laisser un livre dont, depuis une heure mes yeux seuls suivaient les lignes, l'esprit étant comme toujours avec toi. Ce qui forçait, ce qu'attirait peut-être plus qu'à l'ordinaire mon pauvre esprit,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

c'est que j'avais sur ma table toute ouverte devant moi ta dernière lettre datée du 9 juin et reçue le *26*. Je quitte donc le livre, je prends la plume, mais hélas, pour *te gronder*, ma chère amie. Mais pour adoucir c.à.d. pour expliquer cette grognerie matinale je dois te dire la série de mes idées. Mes yeux étant tombés sur la date, 9 juin, j'ai pris l'enveloppe et en examinant le timbre je vois Paris, 9 juin; Constantinople, 20 juin.

Pourquoi donc l'ai-je reçue le 26? Parce que tu ne lis jamais mes lettres. „Écris à mon adresse, ai-je dit une fois". Et toi, voilà que l'idée te vient de m'écrire non plus même à l'adresse de Melic, mais à celle des Golesco. En vain je reste deux heures quelques fois à la porte de la poste. En vain je lutte avec 50 domestiques qui sont là pour recevoir les lettres de leur maître; lutte beaucoup plus difficile que n'etait celle du Collège de France, car ici on a affaire avec des butors; je parviens enfin au guichet. Rosetti. Non. Melic[73]. Non. Soupirer et retourner les mains vides et le coeur plein de tristesse, c'est tout ce qu'il me reste. 4 jours après, un autre courrier arrive. *Celui qui arrive directement.* Ah! je me dis, c'est que maintenant elle ne m'écrit plus qu'avec *celui-là comme je le lui avait écrit.* Or aujourd'hui j'aurai une lettre *du 14.* Et me voilà à la porte de la poste avant tout le monde. Rosetti — Melic — — Non. Non. Deux jours après, Golesco passe par la poste, et ce n'est qu'alors que j'ai reçu ta lettre du 9. Es-tu contente?

Je voudrais finir ici avec mes gronderies, parce que je ne veux point te faire souffrir. Et cependant, contradictions du cœur humain! Moi, qui accepterais avec bonheur toutes les tourtures morales et physiques qu'on pourrait imaginer en échange de ton bonheur; moi qui ne reculerais presque devant aucun sacrifice pour te rendre heureuse, j'ai pourtant une espèce de plaisir, ou pour mieux dire, je crois qu'il est de mon devoir de te faire souffrir, pour te rendre meilleure. Ambition ou croyance erronée, il me semble qu'on ne peut être heureux qu'en se perfectionnant de plus en plus. Après cette introduction, poursuivons la série de mes idées de tout à l'heure.

Puisque donc elle ne sait pas ce que je lui écris, c'est qu'elle ne m'aime point. Oui, je suis allé avec la folie jusqu'à dire: Elle ne m'aime point. Et puisque je suis dans la bonne voie de confession, je dois t'avouer que de près comme de loin, bien souvent j'ai laissé échapper de ma poitrine ces paroles impies. D'ailleurs je me rappelle que tu le sais bien, que je t'ai dit bien souvent: „tu ne m'aimes point". Je sais bien, chère amie, que tu m'aimes, que tu m'aimes beaucoup plus que je ne le mérite. Mais ce que je sais aussi c'est que souvent je ne comprends pas ton amour; et à tel point que si je n'avais pour toi une si grande estime, j'aurai bien douté de ton amour. Mais pour être vrai et pour ne point tomber dans l'imagination je dois avouer que tu m'aimes, mais que tu ne m'aimes point comme je voudrais être aimé. Chacun a sa manière d'aimer à ce qu'il paraît. Du moins, voilà ce que je dois me dire, ce que je dois croire, pour m'expliquer une partie de toi, qui est toujours restée obscure pour moi. Sans cela, je

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ne pourrai jamais comprendre comment toi qui aime si puissament, tu n'es point parvenue, même après une séparation de 7 mois à te débarasser un peu de cette terrible abstraction, qui fait bien souvent de toi un être mille fois au dessous de ce que tu es. Et en second lieu, comment n'es-tu point parvenue à force d'amour, surtout pendant une si longue séparation à faire quelque chose. Mais n'en parlons plus. Je suis un misérable fou et voilà tout. Est-ce que moi qui prêche tant, suis-je parvenu à corriger quelques uns du moins de mes défauts qui te font tant souffrir ! Je le croyais hélas ! Mais ces 3 pages me prouvent que je me trompais, puisque voilà que même de loin je reviens encore aux mêmes plaintes, je recommence les mêmes grogneries ! Allons, pardonne-moi si tu le peux et n'en parlons plus. Mais que dis-je ? Pardonner ce n'est point difficile ; ce qui est difficile, ce qui est impossible pour moi, c'est de ne point *exiger*. Je crois que je parviendrai à me taire, mais ne point exiger et ne point en souffrir quand je vois toutes les qualités dont la nature t'a douée, impossible.

28 juin

En écrivant ces pages hier, j'ai voulu plusieurs fois m'arrêter. Aujourd'hui j'ai été tenté de déchirer cette lettre. Mais le remords, la honte même d'avoir écrit ce que je n'oserais point te montrer, m'ont forcé à laisser sur le papier toutes ces paroles profanes qui sont sorties de ma plume et à propos d'un rien. Puis je me suis laissé croire que tu aimeras ces grogneries car elles te rappeleront le bon vieux temps. Et enfin, j'ai cru que tu préférerais une longue lettre même mauvaise, au lieu de quelques lignes. D'ailleurs tu me connais et cela suffit pour ne point souffrir de ce que j'ai dit. Maintenant, causons d'autre chose. Mais avant d'aller plus loin, je t'avertis que je réserve pour la fin de la lettre quelque chose qui te fera peut-être *sauter* de plaisir.

Tu dis, chère amie : „Pourquoi ne m'écris-tu pas en détail ? Depuis quelque temps tu négliges ton journal ?" Tu as raison. Je savais bien que toutes ces petites notes te feraient un grand plaisir, car c'est en quelque sorte vivre ensemble. Mais je n'ai plus rien écrit dans mon journal, je l'ai complètement abandonné. Le pourquoi je l'ignore. Est-ce parce que j'avais honte de la vie stupide que je mène ? Est-ce pour te punir de ce que tu ne fais point la même chose pour moi ? Je n'en sais rien. Pourtant j'aurais pu trouver bien de choses à te dire, et je me plaisais à remettre tout cela pour te les raconter moi-même. Entr'autres choses j'ai souvent voulu te dire, que ce bonheur insolent que j'ai toujours eu de trouver des cœurs nobles dans mon chemin, ne m'a point quitté même dans ce voyage ; mais comme toujours aussi, ceux qui m'ont le plus montré de l'amitié n'ont pas été les plus heureux. À Vidin par exemple, à part Pechmeja, j'ai trouvé un médecin suisse (italien), un homme charmant, républicain, cœur noble et une de ces natures franches et gaies. Dans les derniers jours il venait chaque jour faire une partie d'échecs avec moi.

Un soir il arrive, et m'offre bien gracieusement une petite bourse à tabac qu'on lui avait donnée.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Comme j'aimais beaucoup son caractère, et comme il me montrait de l'amitié, j'avais commencé à l'aimer aussi. Je pars, et quelques jours après mon arrivée ici j'apprends par Bratiano, que mon pauvre Moderni est mort.

29. 7 h. du matin

Je viens de relire tes lettres du 30 mai, 4 juin et 9 pour chercher s'ils ne contiennent quelque chose qui demande réponse. Il n'y a rien. Primo : parce que ces trois lettres ont été écrites à la hâte, et secundo : parce que je trouve souvent que nous avons tellement les mêmes pensées et les mêmes désirs que c'est inutile d'en parler. Pendant que je me rappelle, je dois te donner une commission. 1°. Payez à Hallegrain 33 francs pour Maghero fils que j'*ai reçu* ici. 2°. Rue Fleurus No. 1 ou 3 se trouve une femme : Madame Melic. Elle est la femme du valaque arménien Melic. Elle est malade. C'est un homme dont nous pourrons avoir besoin. Allez donc faire une visite à sa femme. Elle ne peut pas venir elle, car elle est malade. Elle parle le français aussi. 3°. Achète deux, trois brochures c.à.d. physique, chimie, histoire naturelle, botanique, géologie, astronomie, pour l'instruction des enfants.

Maintenant passons à ce que tu attends avec tant d'impatience. Je voudrais bien te parler d'autres choses encore, mais je sais que tu es impatiente, que tu ne lis presque plus, que tu dévores les lignes.

Tu recevras cette lettre le 10 du mois de juillet. Jusqu'au 20, tu peux faire tes préparatifs et le 20 tu peux partir pour la Roumanie, si tu trouves toi aussi convenable et si tu trouves à emprunter au moins deux mille francs de chez Hallegrain. Tu peux ne point payer Paul. Voici ce que je me suis dit. Le pays est déjà évacuée par les russes [74]. Tu ne peux y arriver que vers les 1-ers jours du mois d'août. Or jusqu'alors il est plus que probable que les français y seront, et j'ai lieu de croire que le 4 fera tout, pour que je puisse y entrer. Et je crois tellement qu'aussitôt qu'ils y entreront j'irai (sous un faux nom) tout droit chez lui, si jusqu'alors les turcs ne nous donnent la permission d'y rentrer.

Mais en supposant tout le mal, je crois que notre pauvreté d'un côté, de l'autre nos enfants, nous oblige à ce que tu sois dans le pays, quand même je n'obtiendrai pas pour le moment la permission d'y rentrer.

Il y a même une autre considération. Si je ne puis y entrer, étant dans le pays tu verras 4, et St. Arnaud lui-même, et tu pourras plus facilement que moi m'ouvrir les portes de ma chère Patrie. Et j'aurai le bonheur de te devoir ce bonheur aussi.

Si tu es du même avis que moi, ne consultes personne et pars. Consultes toi-même et agis selon ce que *ta raison* te diras. Quant à moi, j'ai longtemps réfléchi à ce sujet et après l'avoir trouvé bon je viens de te le communiquer. Maintenant voici quelques instructions. Si en arrivant les bateaux naviguent jusqu'à Giurgevo, tu iras jusque là, car ce serait la preuve que les russes auront évacuée la Valachie, ce que je crois qu'il feront. Si je n'y suis pas, ce serait parce qu'on ne me l'aurait point permis.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Alors tu iras à Bucarest. J'espère que ton frère pourra bien te céder son logement pour quelques jours pour ainsi dire. Dans le cas contraire, tu iras dans un hôtel, ou encore, mieux chez Madame Golesco ou Racovitza si elles seront à Bucarest.

Si les bateaux n'iront pas encore jusqu'à Giurgevo, alors tu t'arrêteras à Turnu Severin, où je serai moi ou quelqu'un qui sera là pour te recevoir et pour te dire où je suis et ce qu'il y aura à faire. Je t'écrirai encore une lettre avec le prochain départ, c.à.d. le 5e de ce mois. Peut-être que je pourrai alors te dire quelque chose de plus positif sur moi, quoique je ne crois guère. Dans tous les cas tu peux être sûre que je ne reviendrai pas sur ma proposition relativement à ton départ puisque je suis complètement arrêté à cette idée, que j'ai trouvé bonne et surtout indispensable. Après cette lettre je ne t'écris plus. Mais comme je ne sais si tu trouves ma proposition bonne, j'écrirai à Beppo par Hallegrain de temps en temps, d'abord pour lui et ensuite afin que tu saches où je suis en cas que tu trouves raisonnable de ne point partir encore. Tâche, je t'en supplie, de trouver une femme ou une jeune fille pour prendre avec toi. Ce que je demande c'est qu'elle sache bien *prononcer* le *français*. Tu pourras lui payer jusqu'à 40 et même 50 francs par mois. C'est un sacrifice que nous devons le (sic) faire pour notre Biche surtout. Mais tu comprends que je ne veux point de française justement à cause de cela. Il nous faut une personne jeune ou vieille pour rester seulement auprès des enfants comme une cloche pour le *son* de la langue française.

Reste s'il est besoin 10 jours de plus, seulement cherche bien et tu trouveras. Ne m'écris plus toi non plus, car je ne sais plus où je serai. Seulement si tu te décides à partir, écris-moi : „je pars le... du mois" et rien de plus. Écris-moi ces lignes *ici* à l'adresse de Melic et en même temps écris quelques lignes à mon ami Pechmeja. Lui, il saura toujours où je suis et il me fera savoir si tu es partie ou non ; car il faudrait me faire savoir si tu te décides à y rester encore ou si tu ne trouves point les 2000 francs *au moins* pour partir (car il faudrait que tu aies un peu plus d'argent) ; on ne sait jamais ce qui peut arriver en route, surtout par le temps qui court, quand on a trois enfants et quand on va pour la Valachie, c.à.d. là où nous n'avons pas un sous.

À Vienne tu iras voir la fille de Maghero. Elle a beaucoup d'amitié pour toi, et là tu trouveras peut-être une lettre de moi. Dans tous les cas elle saura où est son père et peut-être même qu'elle viendra avec toi en Valachie. Je te laisse maintenant à tes réflexions. Demain je t'écrirai encore quelques lignes. Marin et Langlois sont encore ici. Quant à moi, si rien de nouveau n'arrive dans 10 jours d'ici, je compte partir d'ici pour trouver le prince [si] j'apprends qu'il est aux bords du Danube, ou, dans le cas contraire, j'irai incognito vers Turnu-Severin.

30. Vendredi. 7 h. du m[a]t[in].

Devine ce qui se passe en moi depuis que j'ai écrit cette lettre et que, me transportant à la fin du mois prochain, je te vois, dans mes bras à Giurgevo. As-tu deviné ? Non. Je dois te le dire afin que tu saches tout

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

ce qui se passe en moi. J'ai honte de te voir. Et qu'on ne dise point: il est fou. Non. Monsieur notre petit sage, notre petit Proudhon malgré toutes les tirades philosophiques qu'il pourra nous lancer à ce sujet s'il se met à penser un peu, comprendra que je dois avoir honte, non seulement du pays, mais de moi-même et *surtout de toi.* Après 6 ans d'exil et après 8 mois de séparation je parais devant toi, sur le sol de ma Patrie *désolée*, sans avoir rien fait. Oui, il comprend, sent cette honte, et il me plaindra. Car on aura beau chercher et trouver mille excuses, la vérité est que j'aurais pu faire quelque chose, peut-être beaucoup même si j'étais parti, comme le devais deux mois avant. Si je ne suis pas parti, c'est ma faute. Et même alors ne devrais-je tenter l'impossible et servir mon pays par l'exemple du moins? Oui, chère amie, j'ai honte de te voir et je me sens indigne de mon pays et de toi. Mais enfin, honte ou non, il le faut, il faut subir cette honte bien méritée et je persiste à t'inviter au départ.

Quant à moi, je resterai ici encore une dizaine de jours, peut-être encore. Ensuite je demanderai le visa pour la Turquie, pour Rouschouck ou Vidin. Si on me le refuse, j'irai sous un autre nom trouver le prince et j'espère que par lui j'obtiendrai la permission. Dans tous les cas je t'écrirai le 5 de ce mois*, et tu pourras partir vers le 16 ou 17 du mois prochain.

(Orig.)
(B.A.R., S 17(31)/LXII)

XXX

No. 34 [75]

7 h. du matin. Lundi, le 10 juillet 1854. Constantinople.

Après deux jours d'attente (car tu l'avais encore adressée à Golesco) j'ai enfin reçu ta lettre du 24 juin, no. 26.

Tu commences par me demander si je m'aperçois de ta paresse. Et de ta distraction il fallait ajouter. Hélas, je ne m'en aperçois que trop, tout autant, beaucoup plus que tu ne t'aperçois, et que tu souffres de mes contradictions et du terrible chancellement de mes idées. Je dis beaucoup plus, parce que dans ton amour pour moi tu cherches toujours à m'excuser. Et tu fais bien, car quoique bien coupable, quoique je rougisse de mon état, je dois pourtant être excusé. C'est bien douloureux en vérité d'avoir à supporter à côté de tant de douleurs celle de la honte aussi, et c'est mon sort, j'ai honte de me présenter devant mon pays, devant Beppo, devant toi, j'ai honte de moi-même. Aussi ce n'est que dans le sommeil que je trouve ma consolation et dans les rêves. Mais dans les rêves tout éveillé;

* Iulie, probabil.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

dans mon sommeil, comme toujours, jamais un rêve ne vient caresser mon pauvre cœur. Mais en revanche je rêve toute la journée, et le soir à 8 heures je me couche, et je dors souvant jusqu'à 7 heures du matin sans m'éveiller. Je sais que le sage Beppo (qui est très sage quand il ne s'agit pas de lui et de son cœur) et toi vous allez crier et m'accuser de folie quand je vous parle de ma honte. Mais je vous laisse crier à votre aise, c'est votre consolation, pourquoi donc vous en priver en vous prouvant que ma honte n'est, par malheur, que trop fondée? Ce que je dois seulement t'expliquer c'est, pourquoi ce retard, ce chancellement pour ton départ. Et comment t'expliquer tout cela? Il me faudrait un peu plus de calme, et il me faudrait t'écrire plusieures pages, et je ne suis pas calme et je ne puis pas écrire. Cependant, puisqu'il le faut, je le ferai; tâche seulement de me deviner plutôt que de me lire, et de ne pas perdre le fil au milieu de ce labyrinthe de mots et d'idées incohérentes.

Le mot de la situation tu l'as dit toi-même : „Les russes s'en vont et les autrichiens entrent". Je savais cela quand je t'écrivis de partir, mais je croyais alors que les français y entreront aussi. C'est pour cela que je disais que ma décision est arrêtée à ce sujet. Maintenant j'en doute fort, et je n'ai point encore reçu la lettre que j'attends de l'armée française. Ensuite je te disais alors que notre situation nous oblige que tu rentres dans le pays quand même je ne pourrai pas y entrer. C'est ici que mes idées ont changé. Et tu me pardonneras ce chancellement j'en suis sûr, en faveur de l'amour. Oui, j'aime ou pour mieux dire je reconnais même en ce moment les avantages d'une séparation. Je dis même qu'elle est très nécessaire quelques fois. Ne vas pas t'écrier contre, car toi-même tu ne savais combien je te suis cher avant cette séparation. Mais j'aime une séparation de deux ou trois mois et avec l'assurance de se réunir ensuite. Et n'ai-je pas raison de l'aimer? N'est-ce pas à elle que je dois le bonheur d'avoir mieux connu ton amour, avant notre mariage comme après? Et puis n'avons nous pas pleuré l'un pour l'autre? Et n'aime-t-on pas une personne pour les larmes aussi qu'on a versées pour elle? Mais quand cette séparation dure depuis 8 mois, la prolonger ce serait folie. Si du moins chacun de nous avait un devoir à remplir, si nous étions occupés par un travail noble et grand on y puiserait alors du moins la force de souffrir. Mais rester les bras croisés, le séparation devient une espèce de mort ayant en plus le sentiment de sa douleur. Aussi je la repousse cette infame proposition et au lieu de punir mon chancellement tu m'en béniras.

Mais pour tout dire, il y a encore une autre raison. Te voir entrer dans mon pays, après 5 ans d'exil, et entrer quand tout le monde aura le droit de se moquer et de nos idées et de nos actes; et quand on n'a pas même un coin pour y cacher sa tête et sa douleur, non, je ne pourrai jamais t'exposer à cette terrible épreuve, et je la repousse de toute la force de mon amour.

Je frémis quand je pense à quoi allait t'exposer ma folle et stupide proposition. Mais aussi, que d'excuses j'en pourrais donner. Voir recommencer notre exil, voir nos pauvres petits privés de leur langue, de cette langue que j'aime non seulement parce qu'elle est celle de ma pauvre mère, que j'aime non seulement parce que dans mes rêves je l'avais entendue

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

purifiée et agrandie par mes enfants, mais que j'aime aussi en poète, en musi[ci]en. Oui en musi[ci]en. Souvent même je me suis dit que je suis insensible aux beautés de la musique parce que mon âme et mon oreille sont captivées par la musique de ma langue. Je le dis sans modestie comme sans orgueil, pas un de mon temps que moi n'a compris la musique de ma langue. Non de celle qu'on parle, non de celle que j'écris, mais de celle que j'entends au fond de mon cœur, de celle que j'entends dans la bouche de mes enfants de 20 ans, de celle que je lis dans les écrits de ma fille, et de mes fils. Et se priver de tout cela, n'ai-je pas une excuse de t'avoir pu dire : pars et entre sans moi ? Et à côté de cela, quand je pensais de revenir à Paris, de recommencer notre exil, quand nous n'avons plus un sous pour donner le pain à nos enfants. La pauvreté, chère amie, ne m'effraye point. Vois-tu, c'est comme de la séparation. Je sais y trouver du bien et de la poésie. Je pourrais dire même que je la préfère souvent à la richesse. Vivre seul, avec toi et nos enfants, loin du monde et dans la pauvreté. Mais c'est un bonheur encore, que je comprends, et dont je me sens aussi préparé et aussi digne que toi-même. Mais je voudrais gagner ma vie en travaillant, et je ne sais rien. Nous avons besoin de peu de chose, mais ce peu est beaucoup quand on n'a rien. Et vivre aux dépenses des autres c'est horrible. Il n'y a sur la terre qu'un *seul* homme duquel je pourrais tout accepter, avec bonheur même. Mais ce n'est que d'un seul ; et pourtant même de lui je ne voudrais pas accepter. Je *l'aime* et je l'estime tout comme je t'aime et je t'estime *toi* ; mais je ne voudrais pas vivre à ses dépenses parce que je souffre en pensant qu'avec cet argent il pourrait servir sa patrie. Et puis lui aussi est bien loin d'avoir assez pour lui et pour nous. Voilà donc pourquoi encore j'ai eu le courage de te dire : pars et entre seule. Es-tu jalouse, chère amie, de ce que Beppo occupe dans mon cœur la même place que toi ? Tu n'as jamais su combien j'aime cet homme-là ; peut-être moi-même avant cette séparation je ne le savais pas au juste. Lui aussi n'en sait rien. Et ce qui est le plus curieux c'est que je l'aime à peu près comme tu m'aimes toi quelques fois, avec *faiblesse*, c.à.d. mal. Combien des fois il m'a pris pour un imbécile dans ma conduite entre lui et Elle. Combien des fois ne m'a-t-il pas maudit ; et je me suis tu parce qu'il avait raison sous son point de vue. Oui, j'agissais mal, mais quelle en était la raison ? La voici en deux mots. Je connaissais tellement son amour, que j'en avais peur de l'en guérir d'un coup. Je voulais prolonger plutôt ces souffrances que de le sevrer subitement [76].

(Orig.)

(B.A.R., S 17(32)/LXII)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Note

1 Cele 30 scrisori ale lui C. A. Rosetti către soţia sa, Maria Rosetti, pe care cititorul le va găsi în paginile următoare, (B.A.R., ms.) S 17 (1 — 33) acoperă o perioadă cuprinsă între 25 noiembrie 1853 — 10 iulie 1854, cînd emitentul lor, în tovărăşia lui Ştefan Golescu, Al. C. Golescu-Albu şi D. Brătianu (Dascal), întreprinde o încercare îndrăzneaţă de a exploata conflictul militar dintre ruşi şi turci, recent izbucnit şi deocamdată localizat pe linia Dunării. Cei patru fruntaşi ai emigraţiei îşi propuseseră să însoţească trupele turceşti pe teritoriul Principatelor spre a ridica poporul la luptă şi a forma un corp de voluntari români care să participe la război alături de turci. Contribuind la înfrîngerea Rusiei şi manifestînd, sub steag propriu, voinţa naţiunii de a-şi autodetermina soarta, ei socoteau că vor contribui decisiv la accelerarea procesului de emancipare a Ţărilor române.

În genere, trebuie observat că pentru toate emigraţiile revoluţionare, nu numai pentru cea română, deteriorarea relaţiilor dintre marile puteri în cursul anului 1853 şi ascuţirea divergenţelor în Orient, constituiseră semnul ieşirii din imobilism a politicii europene, posibilitatea reluării luptei împotriva absolutismului, zădărnicită cîţiva ani de-a rîndul datorită înfrîngerii de la 1848 şi cursului spre autoritarism şi dictatură militară al regimului bonapartist în Franţa. Revoluţionarii scontau un război care să doboare puterea militară ţaristă, reazimul cel mai trainic al reacţiunii în întreaga Europă. „Rusia — scria Engels, în aprilie 1853 — este fără doar şi poate o ţară care duce o politică de cuceriri, şi aceasta a fost politica ei timp de un secol, pînă ce uriaşa mişcare din 1789 a generat şi i-a opus un adversar de o putere formidabilă. Este vorba de revoluţia europeană, de forţa explozivă a ideilor democratice şi de înăscuta sete de libertate a omului. De atunci nu mai există de fapt pe continentul european decît două forţe : Rusia şi absolutismul, de o parte, revoluţia şi democraţia de alta... Dacă Rusia va pune mîna pe Turcia, forţele ei vor creşte aproape de două ori şi ea va fi mai puternică decît tot restul Europei la un loc. O asemenea întorsătură a evenimentelor ar fi o nenorocire de nedescris pentru cauza revoluţiei..." (Karl Marx — Freidrich Engels, *Opere*, vol. IX, Bucureşti, 1959, p. 17—18).

Pînă în 1853, încercările Rusiei de a modifica echilibrul de forţe în Orient întîmpinaseră o opoziţie slabă din partea Turciei, deoarece Anglia şi Franţa, în afară de promisiuni şi declaraţii, se menţinuseră în expectativă. „Puterile occidentale, inconsecvente, laşe, suspectîndu-se unele pe altele, încep prin a-l încuraja pe sultan să opună rezistenţă ţarului, de teama cuceririlor Rusiei, şi sfîrşesc prin a-l sili pe sultan să cedeze, de teama unui război general, care ar putea da naştere unei revoluţii generale" (*Idem*, vol. IX, p. 225).

În 1853, lucrurile iau însă o întorsătură dramatică. În urma înlocuirii cabinetului Palmerston cu cabinetul Aberdeen, ţarul Nicolae I, contînd pe complicitatea tacită a Angliei la proiectul de îngropare a imperiului otoman, trimite un ambasador special la Constantinopol, prinţul Mencicov, care să discute problema locurilor sfinte (aprilie). El pune condiţiuni ultimative, urmărind în fond un pretext pentru a rupe relaţiile diplomatice. Sfătuit de ambasadorul englez, Stratford Canning, sultanul face unele concesii de formă, dar refuză în esenţial. Mencicov se grăbeşte să plece, trîntind uşa. Elementul hotărîtor al crizei, care precipită evenimentele şi declanşează mecanismul inexorabil al războiului, survine în iunie 1853, cînd ţarul ocupă Principatele, ca mijloc de presiune. Gestul acesta brutal şi nedibaci irită opinia publică din Anglia şi Franţa şi nemulţumeşte Austria. Barbu Ştirbei şi Grigore Ghica sînt revocaţi iar generalul rus Budberg e numit preşedinte al Divanurilor celor două ţări româneşti, conducerea fiecăreia revenind unui Sfat administrativ, în frunte cu consulul Halcinski în Muntenia şi generalul Uruzov, schimbat cu Osten-Sacken, în Moldova. O încercare de mediere a conflictului făcută

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

de ambasadori, la Viena, dă greș. Atunci Anglia și Franța decid o măsură spectaculoasă, destinată a ilustra fermitatea cu care înțeleg să apere integritatea Turciei : își trimit flotele în Dardanele, spre a proteja Constantinopolul, violînd astfel convenția din 1841 asupra strîmtorilor. Simțindu-se sprijinit, sultanul declară război Rusiei (4 noiembrie) și ordonă trupelor sale, puse sub comanda lui Omer Pașa, să treacă Dunărea. Turcii nu încep însă o acțiune ofensivă, mulțumindu-se să-și constituie un cap de pod în jurul Calafatului. Rușii, la rîndul lor, se restrîng la un război pozițional. De fapt, de ambele părți se ezită înainte de angajarea probei de forță.

Aceasta era starea lucrurilor cînd Rosetti, cei doi Golești și D. Brătianu hotărăsc plecarea urgentă spre Dunăre, pe un drum anevoios și lung, impus de necesitatea de a ocoli Austria, unde ar fi putut fi arestați în orice clipă. Nici unul dintre călători nu-și făcea iluzii asupra succesului misiunii în care se angajase. Era clar că turcii aveau să se gîndească de două ori înainte de a-i înarma pe români ; ei știau prea bine că participarea unor trupe românești la lupte va trebui răscumpărată în ziua victoriei prin înlăturarea sau numai reducerea suzeranității otomane, și așa tot mai greu de justificat. Pe de altă parte, Poarta n-avea nici un interes să-și strice raporturile cu Austria, care vedea cu ochi răi orice mișcare în sensul emancipării naționale românești. În fine, nu constituia pentru nimeni un secret că autoritățile otomane erau foarte reticente față de revoluționarii cunoscuți ca extremiști, neconsiderîndu-i drept interlocutori valabili. În asemenea condiții, expediția spre Dunăre, din toamna anului 1853, căpăta caracterul unei aventuri. Cei patru prieteni o acceptaseră ca atare, fără a ignora riscurile, cu un curaj lucid. Iată ce scria C. A. Rosetti în jurnalul său, trei zile numai după plecare, la 24 noiembrie 1853 : „Unde mă duc ? Turcii nu ne vor. Turcii voesc a lua o domnie deplină asupra țărilor noastre, și chiar d-ar voi să facă ceva bun pentru țară, turcii ori se slujesc cu boierii sau cel mai mult cu constituționalii, ca Ion Ghica. A lucra dar cu turcii este prin neputință. Spre a lucra fără dînșii și a-i sili a se purta cu omenie și a ne da ce ni se cuvine, este un singur mijloc : a scula țara și a ne face o putere. Cred că țara s-ar scula, dar pentru aceasta îmi trebuie arme și bani, și amîndouă aceste ne lipsesc... A doua durere este că las pe soția mea singură, cu trei prunci, fără mijloace de a trăi și în neodihna cea mai amară asupra soartei ce mă așteaptă" (*Lui C. A. Rosetti. 1816—1916. La o sută de ani de la nașterea sa*, București, 1916, p. 262).

În lungul corespondenței pe care o publicăm, vom vedea că, din păcate, toate aprehensiunile inițiale se vor confirma cu vîrf și îndesat. Deși pe plan diplomatic și militar, după zdrobirea flotei turcești la Sinope (30 noiembrie) și intrarea flotei anglo-franceze în Marea Neagră (ianuarie 1854), situația se degradează treptat, ajungîndu-se la declarația de război a Angliei și Franței (martie), turcii vor amîna mereu o hotărîre în problema întocmirii unui corp de voluntari români. Într-o primă etapă, ei vor părea favorabili ideii, adoptînd însă principiul de a colabora cu foștii locotenenți, Heliade și Tell, atît în calitatea de politicieni moderați, cît și în aceea de conducători investiți cu o autoritate de „jure". Pe măsură însă ce Austria înclină tot mai mult să se alăture aliaților, rezervele Porții sporesc, și, în cele din urmă, ea renunță să mai angajeze în acțiune pe români, sub orice formă. Rosetti și prietenii lui vor asista cu durere la desfășurarea evenimentelor, fără a le putea influența. Amărăciunea lor va fi cu atît mai mare, cu cît eșecul înregistrat nu va pune capăt unei lupte, ci va constitui încheierea unei așteptări umilitoare. Se rata astfel o ocazie de a întreprinde ceva pozitiv pentru țară fără măcar un glonte.

Cînd tîrgul dintre Austria și Turcia pentru ocuparea Principatelor, evacuate de ruși în vara anului 1854, devine limpede, emigranții înțeleg că nu mai au nimic de așteptat și se risipesc iarăși, pe drumurile pribegiei. La 10/22 august 1854 intră în București Omer Pașa, la 13/15 august, trupele austriece ale generalului Coronini. Ultimele speranțe se năruiau.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

În septembrie 1854 îl regăsim pe C. A. Rosetti în Franța, la Sceaux, fără nici un ban, înglodat în datorii, cu copiii bolnavi. „Alături de durerea prezentului — îi scrie el prietenului Paul Bataillard — vine durerea amară și necunoscută a viitorului. Ce vom deveni? Vom putea oare să reintrăm în țară, și cînd?... Să știi de ce e capabilă țara ta, să crezi că poate să se salveze prin ea însăși și ceea ce e mai mult, să se salveze cu glorie, și să devie cunoscută Europei prin actele demne de numele pe care-l purtăm; să știi, să crezi toate acestea, să-ți sacrifici toată viața pentru a face să ajungă această frumoasă zi, atît de mult urmărită și așteptată și să vezi toată această muncă, aceste sacrificii, totul în fine prăbușindu-se într-o singură zi și în preziua triumfului" (*Idem*, p. 371—372).

Cele 30 scrisori ale lui C. A. Rosetti către Maria Rosetti constituie un prețios izvor informativ, furnizînd o serie de detalii inedite și completînd ceea ce se știa pînă acum despre planurile emigrației pașoptiste de a profita de începuturile războiului Crimeii ca să repună pe primul plan al actualității problema statutului politic al Principatelor. Scrisorile reprezintă, în același timp, un document uman, de o inestimabilă valoare psihologică. Ele consemnează, cu acuitatea unui termometru hiper-sensibil, starea morală a autorului, în toată perioada cutezătoarei sale expediții, cu treceri frecvente de la speranță la deziluzie, de la mai rara veselie nebunatică a unui ceas de tihnă la frămîntările de conștiință ale omului încărcat de povara unor grele răspunderi. Scrisorile ne dau și o imagine autentică a unei iubiri adevărate, care se păstrează mereu imaculată și fierbinte, în pofida despărțirii, a incomprehensiunii pe care o aduce fatal circulația prin lumi diferite, a unor crize trecătoare, născute din teama surpării sentimentului într-un soi de cataclism absurd. Scrisorile ilustrează o conjuncție neobișnuită și admirabilă, de exaltare a inimii și de conștiință civică, de sensibilitate pletorică și judecată pozitivă, de pasiune a introspecției și efort de transcendere. În felul acesta, corespondența ne luminează nu numai resorturile intime ale unei personalități puțin sau fals cunoscute, cum — e cazul de a o spune — a fost C. A. Rosetti, ci ne și exemplifică mentalitatea pașoptistă într-una din cele mai atașante ipostaze ale sale.

Ne oprim aici, editorului neaparținîndu-i să comenteze paginile care urmează, ci numai să le explice, ajutînd, pe cît se poate, la ceea ce s-a numit din totdeauna o lectură exactă, și se numește astăzi, cu un termen tehnic, „decodarea mesajului".

2 Începînd de la cea de-a treia scrisoare, din 1 decembrie, C. A. Rosetti ia măsura de a-și numerota epistolele spre a putea controla dacă ele ajung sau nu la destinație. În total, el trimite Mariei Rosetti 34 scrisori, din care secția de manuscrise B.A.R. nu conservă decît 29; lipsesc scrisorile purtînd numerele de ordine 6, 29, 30, 31, 33. Seria se încheie cu scrisoarea nr. 34, din 10 iulie 1854. Două scrisori, care, după toate probabilitățile, aparțin aceluiași ciclu, respectiv din 2 și 12 iulie 1854, au fost publicate în revista *Democrația*, II, nr. 7—8, 1914 și nr. 4, 1914. Prima poate fi considerată drept scrisoarea nr. 33; ea va fi reprodusă de noi, după revista citată, în cadrul notelor, alături de scrisoarea din 12 iulie.

Maria Rosetti ținea și ea evidența scrisorilor trimise soțului. Ms B.A.R. 4639 conține pe prima filă o listă a răspunsurilor expediate lui C. A. Rosetti. Ele sînt în număr de 27, prima scrisoare purtînd data de 29 noiembrie, iar ultima, nedatată, fiind în orice caz de pe la începutul lui iulie 1854 (penultima e din 24 iunie).

3 Pentru a putea urmări mai lesne itinerariul urmat de Rosetti și prietenii lui, îl refacem aci, calendaristic:

21 noiembrie 1853 — Plecarea cu trenul din Paris (Șt. Golescu, Al. C. Golescu-Albu, C. A. Rosetti, D. Brătianu).

26 noiembrie — Îmbarcarea la Marsilia

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

30 noiembrie — Malta
6 decembrie — plecarea din Malta pe vaporul Eurotas
9 decembrie — Syra
10 decembrie — Smirna
15 (sau 16) decembrie — Galipoli. Al. C. Golescu-Albu se desparte de grup îndreptîndu-se spre Constantinopol.
21 decembrie — Plecare călare spre Belgrad
25 decembrie — Iujuncepri
29 decembrie — Adrianopole
30 decembrie — Ebibze
3 ianuarie 1854 — Filipopoli
6 ianuarie — Sofia (?)
9 ianuarie — Alecsinaţi (carantină)
13 ianuarie — Belgrad
22 ianuarie — Plecarea din Belgrad spre Vidin
25 ianuarie — Milanovitz
26 ianuarie — Negotin
28 ianuarie — Vidin
5 februarie — Şt. Golescu pleacă la Şumla spre a-l găsi pe Omer Paşa
4 aprilie — Rosetti pleacă la Constantinopol
16 aprilie — Rosetti soseşte la Constantinopol

4 I. C. Brătianu (Beppo) fusese arestat în iunie 1853 sub acuzarea de a fi luat parte la un complot împotriva lui Napoleon III, soldat cu atentatul nereuşit de la Hipodrom (6 iunie). Poliţia găsise la locuinţa lui Brătianu, din str. Mézières 4, o tipografie clandestină şi forma, culeasă în întregime, a două manifeste, primul, din 20 mai, al doilea, din 5 iunie, ambele conţinînd apeluri incendiare la răscoală. Brătianu a susţinut că lada în care se aflau presa de tipărit şi casetele de litere îi fusese dată spre păstrare de o persoană a cărei identitate refuza s-o divulge şi că el nu-i cunoştea conţinutul. Implicat într-un proces care se judecă pe la jumătatea lui noiembrie 1853, Brătianu e apărat cu abilitate de un avocat celebru, Jules Favre. Acesta citează în instanţă o scrisoare elogioasă pentru inculpat, din partea lui Michelet, şi-şi bazează pledoaria pe lipsa de probe serioase împotriva clientului său. Actul de acuzare recunoştea, de altfel, lucrul acesta: „Acuzarea nu-i în măsură să statornicească c-ar fi luat parte la întrunirile tainice, c-ar fi fost văzut la locul unde trebuia să se săvîrşească atentatul, dar cu toate că-i mai puţin directă, mai puţin materială, aşa zicînd, părtăşia sa la complot, cu toate astea nu-i mai puţin însemnată şi nu-i mai puţin ştiută" (Albert Fermé, *Brătianu conspirator. Îndoita încercare de ucidere asupra împăratului Napoleon III*. În româneşte de I. Neagu-Rădulescu, Bucureşti, 1929, p. 21). Actul de acuzare preciza că învinuitul e fratele unui revoluţionar primejdios, D. Brătianu, refugiat la Londra, membru în Comitetul central democratic european şi că întreţine legături cu un comitet valah din Paris „care tipăreşte tainic un catahism revoluţionar, menit să demoralizeze soldaţii şi pe ţăranii din Valahia" (*idem*). E descris ca un om „pe cît de blajin, pe atîta de dîrz şi la toată urma cu totul primejdios" (*ibidem*), în strînse relaţii cu cei mai de seamă membri ai „partidului demagogic". Procesul se încheie în ziua de 17 noiembrie 1853: Brătianu e achitat de acuzaţia participării la atentatul de la Hipodrom, dar deţinut în continuare, spre a răspunde de delictul ascunderii tipografiei. Din cauza sănătăţii şubrezite şi datorită unor intervenţii în loc înalt i se admite totuşi transferul de la închisoarea Sainte-Pélagie la clinica de sănătate de la Passy, a doctorului Blanche.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Cel de-al doilea proces se judecă în ianuarie 1854. De astă dată Brătianu e condamnat la 3 ani închisoare, 500 franci amendă şi pierderea drepturilor civile. El însă continuă să rămînă la Passy, deţinut în condiţii destul de liberale, de vreme ce i se îngăduie, sub pază, să frecventeze bibliotecile. Va fi graţiat înainte de ispăşirea pedepsei, exact după 2 ani şi şase luni, la 18 iunie 1856, datorită insistenţelor depuse de prinţul Jérôme Bonaparte, care, pe lîngă purtarea exemplară a închisului sugera şi argumentul utilităţii politice a eliberării unui influent patriot român în contextul planurilor urmărite de Napoleon III în Orient. (G. Marinescu, *Jean C. Bratiano à Paris*, Académie Roumaine, Bulletin de la section historique, tome XXIV, 1, p. 6—7). Se pare, de altfel, că încă în timpul arestului, Brătianu obţinuse o audienţă la împărat, prin mijlocirea aceluiaşi Jérôme, remiţîndu-i un memoriu asupra doleanţelor românilor (*Lui I. C. Brătianu. 1821—1921*, vol. I, 1821—1866, Bucureşti, 1921, p. 69).

5 Armand Lévy, publicist şi om de litere francez de orientare democratică, susţinător al cauzei naţiunilor asuprite din Răsăritul Europei, filo-polon şi filo-român. Îl însoţeşte în 1853, la Constantinopol, pe Mickiewicz, care obţinuse o misiune din partea ministerului francez al instrucţiunii publice, dar venise cu gîndul de a organiza o legiune poloneză. În acelaşi scop sosiseră pe malul Bosforului şi contele Zamoyski, nepotul prinţului Czartoryski, reprezentînd gruparea monarhist-liberală a emigraţiei poloneze, şi generalul Wysocki, emisarul cercului Kolo din Paris, de nuanţă republicană. Armand Lévy trecea drept confident al prinţului Jérôme Bonaparte, comandantul corpului expediţionar francez în prima etapă a războiului Crimeii. E de presupus că el a intermediat între emigranţii români, cu care avea strînse legături (mai ales cu C. A. Rosetti şi fraţii Brătianu) şi prinţul Jérôme.

Armand Lévy e autorul cîtorva lucrări politice despre România, toate străbătute de o dragoste sinceră pentru poporul român şi manifestînd o adeziune nestrămutată la principiul autodeterminării naţionale: *La Russie sur le Danube avec la protestation des roumains contre l'invasion de leur patrie et la correspondance sur les Principautés Danubiennes entre Démètre Bratiano et lord Dudley Stuart*, Paris, 1853; *L'empereur Napoléon III et les Principautés Roumaines*, Paris, 1858; *La Roumanie et la liberté du Danube. Comment la liberté du Danube est une question européenne*, Paris, 1883. Iată un scurt extras din *La Russie sur le Danube*, care dă tonul întregei lucrări: „... le sang du roumain et du dace dans les veines de la nation n'est point tari. Ce n'est point de mamaliga seulement que son peuple veut vivre, mais de justice et de liberté. Ce qu'il rêve c'est que tous les hommes de la langue d'or ne soient qu'un, c'est d'être un peuple indépendant au milieu des peuples, ses frères; c'est de vivre libre sur le bord de son fleuve où il reçut le baptême de l'Esprit Saint, libre sur la montagne où Dieu à lui aussi lui parla, lui faisant épeler ses droits et ses devoirs, lui montrant sa terre promise. Son rêve est sacré et il reçoit la mort..." (p. 13—14). S-ar putea spune că stilul e „rosetti-st" deoarece combină, în aceleaşi proporţii, retorica sentimentală cu misticismul naţional, adică pe Lamennais, Michelet, Quinet şi Mickiewicz.

Armand Lévy a publicat o traducere a faimoasei opere a lui Mickiewicz, *Le livre de la nation polonaise et des pèlerins polonais*, Paris, 1864. În această perspectivă, faptul că el s-a asociat cu C. A. Rosetti spre a da o versiune franceză a *Cîntării României* (v. infra, nota 11) nu pare de loc întîmplător.

6 Despre Alfred Dumesnil, ginerele lui Michelet şi succesorul la catedră al lui Edgar Quinet, bun prieten al familiei C. A. Rosetti, v. *Documente şi manuscrise literare*, I, p. 326—327.

Cartea la care se referă Rosetti este probabil *L'art italien*, însă nu în ediţia din 1854, (provenită din biblioteca lui Al. Odobescu), singura pe care o posedă B.A.R., ci într-o ediţie

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

anterioară. Facem această supoziție întemeindu-ne pe pasajul de la p. 197: „Il a vu sur la table le livre sur l'art italien et quand je lui dis que ce Dumesnil était le gendre de Mr. Michelet, etc. etc.".

7 *Moise* — operă de Gioacchino Rossini (1792—1868), în patru acte, pe un libret de Balacchi și Jouy.

8 Nicolae Golescu, fostul locotenent din timpul revoluției de la 1848, se afla în noiembrie-decembrie 1853 la Constantinopol.

9 Despre copiii lui C. A. Rosetti, v. *Documente și manuscrise literare*, I, p. 326. „Biche" era porecla lui Liby, „le gros grognard" era Mircea, „le petit Tilu" — Vintilă.

10 Aflîndu-se la Malta și fiind lipsit de legătură cu Parisul, C. A. Rosetti nu aflase încă, la 2 decembrie 1853, de sentința dată în procesul de la 17 noiembrie 1853 împotriva atentatorilor de la Hipodrom. Deși achitat, cum am arătat mai sus, I. Brătianu va fi menținut în prevenție sub o nouă inculpare (v. nota 4).

11 Pe baza unor cercetări efectuate la Paris, în anul 1962, am publicat în 1964 un studiu despre manuscrisul francez al *Cîntării României*, găsit între hîrtiile lui Michelet, păstrate la Bibliothèque historique de la ville de Paris (Paul Cornea, *Un manuscris al Cîntării României*, în *Analele Universității București*, seria științe sociale, XIII, 1964). Concluzia la care ajunsesem era că e vorba de o traducere incompletă a versiunii din *România viitoare*, efectuată de cineva neidentificat din rîndurile emigrației, în scopul de a susține activitatea propagandistică în favoarea cauzei românești și a-l ajuta pe Michelet la redactarea lucrării sale despre revoluția de la 1848 (*op. cit.*, p. 66—68). Informația dată de C. A. Rosetti permite acum clarificarea chestiunii, cel puțin în parte.

Reiese că inițiativa traducerii îi aparține lui Rosetti și că el voise să colaboreze cu Armand Lévy. Dar dacă lucrul începuse efectiv nu e clar, expresia „j'avais entrepris" fiind echivocă. Totuși pare mai plauzibil că s-ar fi pornit la treabă, munca fiind însă întreruptă la un moment dat. Dacă acceptăm această ipoteză, atunci dorința lui Rosetti ca un tînăr valah să meargă două, trei dimineți pe la Lévy ca să-i dea „le mot à mot", deci versiunea literală, trebuie interpretată în sensul că el punea chestiunea *continuării* unei activități începute, nu a transpunerii în viață a unui simplu proiect mai vechi. Cum manuscrisul francez al *Cîntării* e incomplet și nu relevă două caractere diferite de scris, rămîne probabil că Maria Rosetti n-a putut îndeplini dorința soțului ei, recurgînd la oficiile unui tînăr care să conlucreze cu Lévy. Așadar, autorii manuscrisului francez al *Cîntării României* din arhiva Michelet ar fi C. A. Rosetti și Armand Lévy. Redactarea finală aparținînd francezului e explicabil de ce expertul grafolog Gh. Buzdugan n-a putut identifica pe autor prin metoda comparării grafiilor: el nu dispunea de un eșantion al scrisului lui Lévy! (idem, p. 67—68).

12 Winter e bunul prieten al lui C. A. Rosetti, austriacul E. Winterhalder (1808—1889). După mai bine de douăzeci de ani petrecuți în țară (venise în 1829), unde servise în armată și-și cîștigase existența ca librar și tipograf, asociat al lui C. A. Rosetti, Winterhalder se văzuse lovit, în 1852, de un act brutal de expulzare. În legătură cu aceasta, Zoe Golescu îi scria, la 23 aprilie 1852, lui Ștefan Golescu: „L'expulsion de Winterhalder de notre pays nous a beaucoup peinés et indignés en même temps, mais que voulez-vous, ce sont les mêmes mesures que l'absolutisme prend partout si le moindre soupçon le fait croire qu'on

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

agit contre lui" (George Fotino, *Din vremea renașterii naționale. Boierii Goleștí*, vol. III, București, 1939, p. 323—324).

13 „Legenda noastră" este cunoscuta scriere a lui Michelet dedicată doamnei Rosetti, *Principaulés Danubiennes. Madame Rosetti*, publicată în 1853 în ziarul *Le siècle* și în același an în broșură separată (iulie 1853). Ea va apărea în 1854 în volum, împreună cu două episoade privind revoluțiile polonă și rusă (*Légendes démocratiques du Nord*, Paris, 1854).

Interesul lui Rosetti pentru acel „chant du Danube" despre care auzise că s-ar fi publicat la Londra era cu atît mai mare, cu cît el îi scrisese lui Michelet, în 8 noiembrie 1850, că nu se cunosc piese de folclor dunărean dat fiind că românii fuseseră obligați de vitregiile istoriei să părăsească malurile străvechiului fluviu și să se retragă în munți: „L'Oltu donc est le seul fleuve où la Liberté pouvait encore se baigner" (Paul Cornea, *op. cit.*, p. 64).

Ce va fi fost acel „chant du Danube", nu știm. Notăm doar o coincidență: volumul de versuri al tînărului și nefericitului M. A. Corradini, apărut la Paris, în 1841, se numea *Chants du Danube.*

14 Giuseppe Garibaldi (1807—1882), revoluționar și patriot italian, luptător pentru unitatea Italiei, mazzini-an de formație, ajunge să colaboreze cu Cavour și Victor Emmanuel și-și termină viața în triumf, idolatrizat de compatrioții săi. După ce în 1834 fusese condamnat la moarte, în contumacie, pentru că luase parte la o conspirație îndreptată împotriva austriecilor, Garibaldi devine secund pe un bric francez și apoi patron al unei mici ambarcații, la Rio de Janeiro. La 26 martie 1842 se căsătorește în Uruguai, unde venise ca să ia parte la luptele pentru independența țării, cu o braziliană, Anita Riveiro da Silva.

Faptul relatat de C. A. Rosetti e autentic: în august 1849, după încercarea nereușită de a lua Roma, resturile trupelor sale sînt bătute de austrieci, iar soția, însărcinată, îi moare în brațe din cauza epuizării fizice. În continuare, Garibaldi își va relua viața aventuroasă: va trece din nou oceanul, își va deschide o fabrică la New York, va încerca să facă avere în California, va călători prin Peru și China. În 1854 va reveni în Italia, trăind din venitul unui vaporaș, care face curse între Nisa și Marsilia. Apoi își va cumpăra o proprietate în insula Caprera, dedicîndu-se cultivării pămîntului și părînd că renunță la activitatea militantă. Dar anii săi cei mai frumoși de lupte și de glorie, aveau de-abia să vină.

15 Fuad Mehmet Paşa (1814—1869), om de stat și scriitor turc, diplomat abil, studiase medicina dar n-a practicat-o decît la începutul carierei. A fost de mai multe ori ministru de externe și președinte al Tanzimatului. Avea convingeri liberale, înțelegînd că fără introducerea de reforme și modernizarea structurilor sale anacronice, Imperiul Otoman e condamnat la ruină. Fuad a publicat printre altele o *Gramatică turcă* (1852).

16 Giacomo Manzoni (1816—1889), patriot italian, participă la revoluția de la 1848, reprezentant al poporului în Constituanta aleasă la 21 ianuarie 1849, partizan al republicii, ministru de finanțe numit de triumviratul din Roma, condus de Mazzini.

17 *The Pirate*, roman de Walter Scott, apărut în 1822. A inspirat o operă în două acte a lui Bellini, jucată întîi la Milano, în 1827.

18 Scrisoarea cu nr. 6, din 19 decembrie 1853, lipsește din pachetul de la B.A.R. După cum reiese din jurnalul Mariei Rosetti, aceasta o primise și-i expediase răspunsul la 17 ianuarie 1854, pe adresa familiei Pleșoianu, la Constantinopol (B.A.R., ms. 4639, f. 1).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

19 Moartea mamei survenită la 13 decembrie 1844, se repercutase adînc în conştiinţa lui C. A. Rosetti, lăsîndu-l pentru multă vreme într-o stare de conţuzie morală nevindecabilă. Jurnalul său, întrerupt în ziua nenorocirii, e reluat după un an şi datat după numărul zilelor care trecuseră de la tristul eveniment : 323 zile de la moartea mamei — 1/13 noiembrie 1845 etc.

20 E probabil vorba de scrisoarea lui Al. G. Golescu-Negru către Ştefan Golescu, D. Brătianu şi C. A. Rosetti, publicată de G. Fotino, *op. cit.*, vol. IV, p. 53—57, dar datată de editor imprecis : noiembrie-decembrie 1853. Scrisoarea e cu certitudine întocmită la jumătatea lui decembrie, între 14 şi 16 ale lunii, *după* despărţirea lui Al. C. Golescu-Albu de ceilalţi trei călători şi plecarea acestuia la Constantinopol unde îşi întîlneşte fratele, pe N. Golescu, şi vărul, pe Al. G. Golescu-Negru.

21 Despre Wysocki, v. supra. p. 119.

22 N. Pleşoianu, căpitan în oştirea Ţării Româneşti, participant activ la revoluţia de la 1848, apoi exilat pînă în 1857, cînd revine în ţară, grav bolnav de piept. Moare la 14 ianuarie 1859, în insula Ier, unde plecase sfătuit de medici, în căutarea unei clime mai dulci. Din necrologul lui N. Pleşoianu (*Dîmboviţa*, nr. 34, din 4 februarie 1859) : „Exilul, acest venin ce veşteji vieţile mai multor juni români, nu cruţă plăpînda constituţie a lui Pleşoianu. Suferinţe unite cu o predispoziţie de oftică îl minară încetul cu încetul şi bucuria ce simţi întorcîndu-se în patrie nu putu repara stricăciunile suferinţelor din exil. Juna sa consoartă împărtăşi în călătoria sa toate durerile sale morale şi veghie ca un geniu de blîndeţe asupră-i în tot locul unde lăsa o fişie din existenţa lui".

23 „Nous trois", adică Ştefan Golescu, D. Brătianu şi C. A. Rosetti. Al. C. Golescu-Albu rămăsese la Constantinopol.

24 „Le méchant bottier" este cizmarul Hallegrain, al cărui nume revine de mai multe ori în corespondenţă. Om simplu, dar de inimă, Hallegrain întruchipa pentru Rosetti „poporul" Franţei, cu calităţile spontane ale poporului de oriunde : generozitate, devotament, spirit de sacrificiu. De-abia ajuns în exil, la Paris, primeşte vizita lui Hallegrain, care i se nimerise vecin. Acesta îl felicită că a scăpat din robie şi-l invită la masă : „J'ai une faveur à vous demander, de venir avec madame prendre la soupe chez moi". La 14 ianuarie 1850 Rosetti notează în Jurnal, în legătură cu Hallegrain : „În adevăr că bunătatea inimii unor oameni ne ţine să nu cădem în mizantropie şi ne dovedeşte că omul ar putea fi bun dacă educaţia [i]-ar fi perfectă". (C. A. Rosetti, *Pagini din trecut. Note intime, 1844—1859.* Adnotate şi publicate de Vintilă C. A. Rosetti, vol. II, Bucureşti, 1902, p. 60).

25 Hipolit, personaj din mitologia greacă, fiul lui Tezeu şi al unei amazoane, de care se îndrăgosteşte mama sa vitregă, Fedra. Blestemat de Tezeu, e atacat de un monstru marin ; la vederea acestuia caii i se înspăimîntă, pornind într-un galop sălbatic şi pricinuindu-i moartea.

26 Scrisorile Mariei Rosetti, numerotate 4 şi 5, fuseseră expediate, respectiv, la 17 şi 24 decembrie 1853 (B.A.R., ms. 4639, f. 1).

27 Effingham Grant (1820—1892), secretar al consulatului britanic din Bucureşti, reprezentant al unei societăţi engleze de asigurări, căsătorit în 1850 cu Zoe Racoviţă. Era fratele Mariei C. A. Rosetti.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

28 C. A. Rosetti se referă la nota anglo-franceză, de la 12 ianuarie 1854, prin care cele două mari puteri declarau că au dispus intrarea flotelor lor în Marea Neagră. Țarul Nicolae a socotit inoportună ruperea relațiilor cu puterile occidentale și s-a mulțumit să ceară explicații. Napoleon III, printr-o scrisoare adresată țarului la 29 ianuarie (scrisoare dată publicității — ceea ce, după E. V. Tarlé, a risipit orice speranță de pace), promitea că Franța și Anglia își vor retrage escadrele din Marea Neagră dacă armatele ruseşti vor evacua Principatele (E. V. Tarlé, *Războiul Crimeii*, vol. I, București, 1952, p. 356—358). Declarația oficială de război a aliaților împotriva Rusiei se va produce la 27 martie 1854.

29 Victoria turcească la care se referă C. A. Rosetti fusese obținută la 25 decembrie 1853, în lupta de la Cetate, și se datora mai mult incapacității comandamentului țarist, în frunte cu prințul Gorciacov, decît unei superiorități militare reale a otomanilor (*idem*, p. 230—234).

30 Din Jurnalul Mariei Rosetti (ms. 4639) reiese că scrisoarea trimisă la 1 decembrie, pe adresa Foublanc, Belgrad, purta numărul 2. De primirea scrisorilor 4 și 5 vorbise deja înainte (f. 1). Scrisoarea din 14 decembrie purta numărul 4. În felul acesta pare că efectiv Rosetti nu primise o singură scrisoare, cea cu nr. 1, expediată în 29 noiembrie, la Scutari.

31 Întrucît la B.A.R. nu există colecția ziarului *La Presse* pe anii 1853—1854 nu putem cerceta colaborările Mariei Rosetti. Articolele ei erau stilizate de cineva pe care Rosetti îl numește „le patriote".

32 Știrea despre existența unui detașament în număr de 1.200 oameni se va dovedi falsă.

Grigore Ioranu e unul dintre pașoptiștii mai puțin cunoscuți. Profesor de meserie, participă la revoluția de la 1848 în calitate de comisar de propagandă în județul Mehedinți. În emigrație, stă la Constantinopol, fiind în relații bune cu Ion Ghica, pe care-l ajută să-și pună în ordine arhiva. În 1858, e deputat în divanul ad-hoc.

Ion I. Filipescu (Curcanache), fiul lui Ion Filipescu († 1854) și al Raliței Nenciulescu, administrator al județului Vlașca în timpul revoluției de la 1848, trăiește în exil la Belgrad, Constantinopol și Paris. La întoarcerea în țară e agent al Principatelor Unite pe lîngă Poartă, deputat, ministru (1860), senator (1864).

33 Filozofia vieții pe care o împărtășește C. A. Rosetti în această scrisoare nu pare a fi o speculație ocazională, menită s-o îmbărbăteze pe Maria Rosetti de amarul despărțirii, aruncînd balsamul consolator al vorbelor peste sfîșierile unei singurătăți tot mai greu de suportat. Merită a desprinde două idei, ambele rectificînd oarecum o anumită viziune simplificatoare aplicată pașoptiștilor munteni. Întîi, că lumea nu e o vale a plîngerii, că asupra omului nu apasă nici o damnare metafizică. Apoi, că noțiunile de drept și datorie ajung să coincidă, dacă le considerăm din perspectiva unei conduite situate în curentul nefalsificat al existenței, care realizează spontan mișcarea de la inform la rațional. În concepția despre lume a lui Rosetti, generoasă și optimistă, se îmbină un luminism radical, mergînd — cum se vede — pînă la repudierea religiei, în formele ei instituționale; un rousseau-ism intransigent, care contestă păcatul originar și crede nestrămutat în excelența impulsurilor naturale ale ființei; dar — semn al veacului — la acestea se adaugă un pozitivism liberal, străbătut de convingerea că dezvoltarea științei și a culturii asigură progresul, săvîrșindu-se în sensul umanului, nu împotriva lui.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Cît privește patriotismul fierbinte al revoluționarului — drept și datorie, în același timp — următoarele cuvinte pe care le desprindem din textul scrisorii pot servi prin admirabila lor simplicitate drept caracterizare a mentalității unei întregi generații: „Mon devoir est de tâcher de faire quelques chose pour sauver mon pays de l'esclavage; mais ce devoir est mon droit; car ce pays-là souffre. Ce pays là est la terre, la mère et la nourrice de mes enfants. Et puis, quelle est la femme qui m'aimerait, quel est l'enfant qui me respecterait en voyant que je passe ma vie à jouir de mon bonheur intérieur sans m'occuper, sans rien faire, rien sacrifier pour mes frères malheureux".

34 Rosetti se referă la știrea aflată din ziare despre noul proces intentat lui I. Brătianu. În momentul în care îi scria Mariei Rosetti (20 ianuarie) el nu cunoștea încă sentința, care fusese pronunțată la 16 ianuarie 1854. De aceea, după cum se vede mai la vale își făcea iluzii asupra unei eventuale achitări. De-abia la 3 februarie avea să afle de condamnarea la trei ani închisoare a prietenului său.

35 Bătălia de la Călărași a avut loc mai tîrziu, la 20 februarie 1854, și s-a soldat cu un insucces turcesc. Știrile la care face aluzie Rosetti se referă la ciocnirile dintre trupele țariste și cele otomane, desfășurate vreme de trei săptămîni, între 16 ianuarie — 3 februarie, cu rezultate schimbătoare și avînd drept miză cucerirea Calafatului, cap de pod întărit al turcilor pe malul stîng al Dunării.

36 La 23 ianuarie 1854, Vintilă, cel mai mic dintre copiii lui C. A. Rosetti, împlinea un an.

37 Svinița, comună lîngă Orșova, în fostul județ Severin, în care conducătorii revoluției de la 1848, transportați de turci în susul Dunării, în două ghimii, își cîștigaseră libertatea.

38 „Tu-mi ziceai odată..." — începutul celei mai cunoscute poezii a lui C. A. Rosetti (scrisă în 1839), *A cui e vina?*

39 Probabil e vorba de Cezar Bolliac.

40 Omer Pașa (1806 — 1871), pe numele adevărat Mihael Latos, căci era creștin de origine (croat), trecut la islamism, fost preceptor al prințului Abdul Medjid, viitorul sultan, guvernator al Libanului în 1842 și comandant al trupelor care ocupă Bucureștiul după revoluția de la 1848. În timpul campaniei din anii 1853 — 1854 devine generalisimul armatelor otomane, instalîndu-și tabăra la Șumla. După unele evaluări, dispunea de 145.000 de oameni și de o cavalerie neregulată de başibuzuci. La cartierul său general se aflau mulți polonezi și unguri, veterani ai revoluțiilor din 1831 și 1849. De asemenea, cîteva mii de polonezi și unguri, cel puțin 4.000 crede E. V. Tarlé (*idem*, vol. I, p. 215), făceau parte direct din armata otomană, în care se înrolaseră voluntari. Era deci legitim ca românii să încerce a obține sprijinul lui Omer Pașa, cu atît mai mult cu cît războiul de poziție care începuse în toamna anului 1853 se desfășura în imediata vecinătate a Principatelor și punea în joc, în primul rînd, soarta țării lor. Comandantul turc, care „pacificase" cu mînă forte Țara Românească la 1848, nu vedea însă cu ochi buni pe conducătorii aripei radicale. El voia să colaboreze cu moderații (de aceea și apelase la Tell și Magheru), această colaborare fiind ea însăși subor-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

donată voinței de a menaja la maximum susceptibilitatea austriacă. În această situație șansele lui Rosetti și ale prietenilor săi de a-și realiza proiectul rămîneau foarte precare.

41 Biografia lui George Adrian (1821 — 1889), cunoscută pînă de curînd numai în ultima ei parte, a fost completată recent de Cornelia Bodea cu știri deosebit de interesante (*Corespondență inedită privind activitatea lui Nicolae Bălcescu în anii 1851 — 1852*, în *Studii*, nr. 4, 1956). După autoarea citată, G. Adrian ar fi una și aceeași persoană cu G. Andrecescu, cadet în regimentul I, traducător al unei nuvele a Ducesei d'Abrantès (*Maria ori Valea Pireneilor*, Craiova, 1847), luptător activ în revoluția muntеană de la 1848 (îl arestează pe colonelul Solomon, la 19 iunie), apoi participant la mișcările românilor din Transilvania, alături de N. Bălcescu, I. Bălăceanu și C. Racoviță. În iunie 1851, plecînd din Constantinopol spre Paris, pentru a urma o școală militară, suferă o detențiune de șase săptămîni în Italia. Publică la Bruxelles, în 1853, o traducere din limba franceză, care-l face cunoscut în cercurile emigrației, unde va trece, de-acum înainte, drept specialist în probleme ostășești. Lucrarea se numește *Idee repede despre resbelul de partizani urmată de instrucțiuni asupra serviciului de campanie și de un manual de fortificațiune pasageră*. În noiembrie 1857, Adrian devine maior, fiind numit director al Școlii militare din Iași. Peste un an e făcut colonel și publică un *Mémoire sur l'organisation de la force armée des deux Principautés Roumaines réunies*, București, 1858, care împrumută multe idei din Bălcescu. Sub Cuza și Carol I e de mai multe ori ministru de război, ajungînd la 1868, general.

42 Rudolf este Radu Golescu (1817 — 1877), fiu al lui Dinicu Golescu, frate cu Ștefan, Nicolae și Alexandru (Albu).

43 Mircea, cel de-al doilea copil al soților Rosetti, se născuse la 28 ianuarie 1850.

44 Daniele Manin (1804 — 1857), patriot italian, luptător pentru unitatea Italiei, conducător al răscoalei din 22 martie 1848, care duce la formarea Republicii libere a Veneției. Ales președinte, el impune în gestiunea afacerilor o ordine și o exactitate exemplară. Ca să dea o pildă de dezinteresare, renunță pe toată durata mandatului său la orice retribuție. Din păcate, din cauza izolării în peninsulă, experiența lui de la Veneția nu poate supraviețui. Asediat de forțe mult superioare numericește, orașul capitulează la 22 august 1849, iar Manin ia calea exilului, în Franța. El trăiește aci în condiții grele, aproape în indigență, dar refuză ajutoarele pe care prietenii francezi, de convingeri democratice, sînt gata să i le pună la dispoziție. Și, ca și cum amărăciunea exilului n-ar fi fost o încercare destul de grea, are nenorocirea să-și piardă soția, iar la 23 ianuarie 1854, fiica — nenorocire la care face aluzie C. A. Rosetti în scrisoarea sa. Ulterior, Manin va deveni partizanul unei monarhii constituționale, sub dinastia de Piemont, și va sprijini crearea *Societății naționale italiene*, prezidată de Giorgio Pallavicino și avîndu-l vicepreședinte pe Garibaldi, care va juca un mare rol în realizarea definitivă a unității Italiei. Rămășițele pămîntești ale lui Manin au fost aduse în 1868 în Veneția eliberată și depuse în inima orașului, în biserica San Marco.

45 E vorba de Paul Bataillard (1816 — 1894), istoric și arhivist francez, convins filoromân, bun prieten cu Goleștii, frații Brătianu, N. Bălcescu, C. A. Rosetti, V. Alecsandri și alți reprezentanți de frunte ai opiniei progresiste românești. Bataillard se formase la École des Chartres și la Collège de France, unde-i avusese ca profesori pe Michelet și Quinet, legîndu-se în special cu acesta din urmă. În 1845 ia parte la crearea revistei *Les écoles*, la care colaborează I. Brătianu și C. A. Rosetti. După revoluția de la 1848, Bataillard a susținut

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

campania propagandistică desfăşurată de emigraţie în coloanele diferitelor ziare, mai ales în *Le Temps*, gazeta lui Xavier Durrieu (Articolele sale analizate de Olimpiu Boitoş, în *Paul Bataillard et la révolution roumaine de 1848*, Paris, 1930).

Bataillard a scris cîteva lucrări despre Principatele Române : *La Moldo-Valachie, précédée d'une lettre du prince Grégoire Ghyka*, Paris [1856] ; *Les Principautés de Moldavie et de Valachie devant le Congrès. Premier point de la question d'Orient*, Paris, 1856 ; *De la situation régulière de la Moldo-Valachie vis-à-vis de la Porte*, Bruxelles, 1857.

Principala preocupare ştiinţifică a lui Bataillard a fost istoria ţiganilor. În această direcţie el şi-a început cercetările în 1844, publicînd *De l'apparition et de la dispersion des Bohémiens en Europe* şi le-a continuat pînă la sfîrşitul vieţii, fructificîndu-le într-un mare număr de memorii şi lucrări erudite : *Sur les origines des bohémiens ou tziganes avec l'explication du nom tzigane*, Paris, 1875 ; *Les gitanos d'Espagne et les ciganos de Portugal*, Lisabona, 1884 ; *Beginning of the Emmigration of the Gypsies into western Europa in the XV-th century*, I—IV, Londra, 1889 — 1890 etc., etc.

Despre Paul Bataillard şi românii, v. în afara lucrării citate a lui O. Boitoş şi : P. Constantinescu-Iaşi, *Un colaborator francez la istoria românilor*, în *Archiva*, Iaşi, nr. 1, 1925.

46 Scurtulescu a fost unul dintre reprezentanţii ţăranilor în Comisia de proprietate creată de guvernul provizoriu la 1848. El declarase în şedinţa din 12 august 1848 : „Noi această proprietate (proprietatea moşierească — *P.C.*) şi Regulamentul ce ne-a impilat de ani şaptesprezece şi pînă acum, nu le cunoaştem de sfinte, ci le cunoaştem jug de her şi robime, pusă în capul nostru cu silnicie şi fără de ştirea obştei ţări a românului" (*Anul 1848 în Principatele Române*, vol. III, Bucureşti, 1902, p. 367).

47 Ange Pechmeja, gazetar francez, redactor la *La tribune des peuples* şi fundator al gazetei *Le salut public*, apărută imediat după victoria insurecţiei pariziene din februarie 1848. În urma loviturii de stat de la 2 decembrie 1851, Pechmeja e obligat să se exileze. După ce pribegeşte prin Belgia, vine în Turcia, stabilindu-se în timpul războiului Crimeii la Vidin, în calitate de dragoman, deci de secretar-interpret al Paşei din localitate. Aici îl întîlneşte C. A. Rosetti. Trece apoi în Ţara Românească, manifestîndu-se activ în publicistica de limbă franceză din Bucureşti. Colaborează la gazeta lui Ulysse de Marsillac, *La voix de la Roumanie*, scoate o publicaţie efemeră, *La Roumanie*, traduce în franceză poezii populare de Alecsandri şi 17 capitole din *Ciocoii vechi şi noi* de N. Filimon (publicate în *Le pays roumain*, 1869—1870), scrie un roman auto-biografic, *Rosalie* (apărut în 1861). Pechmeja e cel dintîi la noi care vorbeşte cu admiraţie de Baudelaire şi încearcă a-i defini caracteristicile geniului poetic (*La voix de la Roumanie*, 1863, nr. 49). Personalitatea acestui publicist fără noroc, pe care viaţa l-a gonit de colo-colo (existenţa şi-o va sfîrşi în Franţa, editînd o revistă locală, *Le républicain du Lot*), care s-a simţit bine la noi şi a încercat să ne servească, l-a interesat pe învăţatul D. Popovici (*Studii franco-române*) şi acum, recent, pe poetul Eugen Jebeleanu. Autorul *Surîsului Hiroshimei* i-a dedicat un frumos articol, bogat în informaţii inedite, dovedind o aplicaţie nebănuită pentru cercetările de istorie literară : *Baudelaire şi prietenul lui din România*, în *Contemporanul*, din 7 iulie 1967.

48 „Ubi" este J. A. Ubicini (v. *Documente şi manuscrise literare*, I, p. 340).

„Negru" este Al. G. Golescu, poreclit şi Arăpilă, vărul lui Ştefan Golescu şi al fraţilor săi, Radu, Nicolae, Alexandru. Era fiul lui Iordache Golescu.

49 E probabil că Rosetti se referă la articolul lui I. Brătianu, *Despre rolul românilor din Principate în războiul actual*, scris în 1854 şi reprodus în Ion C. Brătianu, *Acte şi cuvîntări*, publi-

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

cate de G. Marinescu şi C. Grecescu, vol. I, partea I (iunie 1848—decembrie 1859), Bucureşti, 1938.

50 Jules Favre (1809—1880), celebru avocat francez, de convingeri republicane, dar adversar al radicalismului şi socialismului, îl apărase pe I. Brătianu în procesul atentatului de la Opera comică. Rosetti îi cerea Mariei Rosetti să-i trimită pledoaria ţinută de avocat în faţa juraţilor. Pare, în adevăr, a fi fost vorba de o cuvîntare remarcabilă.

Conf. Albert Fermé, *Les conspirations sous le second Empire, complot de l'Hippodrome et de l'Opéra comique*, carte tradusă fragmentar de I. Neagu-Rădulescu (partea care-l priveşte pe I. Brătianu), v. supra nota 4.

51 „Le petit Proudhon" — poreclă atribuită în glumă lui I. C. Brătianu.

52 Prin revendicarea „poeziei suferinţelor" îşi contrazice oare Rosetti declaraţiile din scrisoarea trimisă la 19 ianuarie 1854? Numai aparent. În realitate, şi atunci, şi acum fericirea e socotită posibilă. Nou, în rîndurile asupra cărora ne oprim, e numai reflecţia asupra naturii ei. Prin regretul oarecum naiv al căsătoriei, Rosetti vrea să spună că structura contradictorie a fiinţei nu se poate satisface cu o ordine stabilă în care totul să fie dat şi nimic să nu-i suscite pe amanţi să se depăşească. Fericirea după care năzuie el nu se înscrie în mediocrele orizonturi ale existenţei comune : e o voinţă de a fi în armonie cu idealul, nu de a atinge, prin demisia spiritului, o stare de confort domestic. Peste această dialectică a inimii se arcuieşte, desigur, perspectiva etică a paşoptismului după care viaţa nu are sens în afara unei înalte conştiinţe de sine, implicînd înfrîngerea egoismului şi servirea neprecupeţită a cauzei naţionale.

53 — „4" — e vorba probabil de principele Iosif Carol Paul Napoleon, văr primar cu Napoleon III, supranumit şi Napoleon IV, personaj care va mai interveni de-a lungul scrisorilor lui C. A. Rosetti. Prinţul Napoleon era fiul fostului rege al Westfaliei, Jérôme, şi al Ecaterinei, principesă de Württemberg. Se născuse la Triest, în 1822, şi muri la Roma, în 1891. Deputat al Corsicei (1848), ministru plenipotenţiar la Madrid (1849), principe, după lovitura de stat din 2 decembrie 1851, ajunge în timpul războiului Crimeii general şi primeşte comanda trupelor franceze din Dobrogea. În primăvara anului 1854 îşi instalează cartierul general la Constantinopol. Exilaţii români, care-i cunoşteau trecutul „carbonar" şi influenţa exercitată asupra politicii franceze (deşi, în direcţia aceasta, probabil că-i supraestimau rolul), vor încerca să-i cîştige sprijinul. C. A. Rosetti, împreună cu N. Golescu, obţin, cu destulă trudă, o audienţă, spre sfîrşitul lui mai 1854, după plecarea celui dintîi de la Vidin. Rezultatele sînt însă dezamăgitoare : „Tu sais que je l'ai vu — va scrie Rosetti — qu'il nous a très bien reçus, mais que nous n'avons obtenu qu'un soupir du prince" (v. infra).

Ulterior, prinţul Napoleon va ajunge „pretendent oficios" la tronul românesc şi va servi adesea drept mijlocitor al românilor pe lîngă împărat. Chiar şi după alegerea lui Cuza, el va urmări cu atenţie desfăşurările politice din Principate, fiind şi solicitat să se pronunţe în momentele decisive. Astfel, V. Alecsandri îi cere sprijinul în februarie 1859, cînd se punea chestiunea recunoaşterii Unirii, iar I. C. Brătianu încearcă să-l cointereseze în planul răsturnării lui Cuza, în iunie 1865 (Conf. R. V. Bossy, *Candidaţi străini la tronurile române în secolele XVIII şi XIX*, în *Convorbiri literare*, 1925, decembrie, p. 833—847).

54 — E vorba de scrisorile trimise de Zoe Golescu lui Ştefan Golescu la 22 ianuarie şi 14 februarie 1854, publicate de G. Fotino, *op. cit.*, vol. IV, Bucureşti, 1939.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

55 Vers utilizat ca refren în cea mai cunoscută poezie a lui C. A. Rosetti, *A cui e vina?*

56 Heliade Rădulescu sosise la Constantinopol în 10/22 decembrie 1853, împreună cu Gr. Zosima, venind din insula Chios, unde trăise în ultima perioadă (I. Heliade-Rădulescu, *Scrisori din exil*, cu note de N. B. Locusteanu, Bucureşti, 1891, p. 251). După cîteva zile, el plecase spre tabăra lui Omer Paşa, înarmat cu hîrtii oficiale şi însoţit de Popa Şapcă, Russo şi Giurescu (idem, p. 252—253).

57 Paul Bataillard. V. nota 46.

58 Rosetti se zburleşte de geaba! E clar că Maria Rosetti se referea la *Legenda D-nei Rosetti*, scrierea lui Michelet, a cărei traducere în limba engleză o propusese el însuşi, la 2 decembrie 1853.

59 Petre Cernătescu (1825—1892) paşoptist, comisar de propagandă în judeţul Dolj, apoi emigrant, succesorul lui Florian Aaron la catedra de istorie universală a Universităţii din Bucureşti, unde a profesat din 1866 pînă la 1892. La baza cursurilor lui Cernătescu au stat două manuale franceze de nivel mediu, al lui Victor Duruy (*Abrégé de l'histoire des temps modernes*, Paris, 1856) şi al lui Gustave Ducoudray (*Histoire contemporaine depuis 1789 jusqu-à nos jours*, Paris, 1871) V. *Documente şi manuscrise literare*, I, p. 330 şi Andrei Oţetea, Vasile Netea, *O sută de ani de predare a istoriei universale la Universitatea din Bucureşti (1864—1964)*, în *Analele Universităţii Bucureşti, Istorie*, XIII, 1964.

60 E vorba probabil de Emile de Girardin (1806—1881), jurnalist celebru, fundator a mai multe ziare, între care cel mai cunoscut a fost *La presse*, înfiinţat în 1836, organ independent, de orientare liberală, avînd deviza: „améliorer le gouvernement établi" şi „la révolution par en haut". După lovitura de stat de la 2 decembrie 1851, Girardin e expulzat pentru două luni din Franţa şi are la întoarcere dificultăţi cu autorităţile, opoziţia lui, deşi moderată, nefiind de loc pe gustul lui Napoleon III. După mai multe avertismente, *La presse* va fi suspendată în 1857. Girardin are meritul de a fi revoluţionat formula presei cotidiene prin introducerea romanului foileton şi scăderea preţului, inovaţii care s-au tradus printr-o enormă creştere a numărului de cititori.

61 Despre scrisoarea trimisă de Ion Ghica aflăm dintr-o însemnare ulterioară a *Notelor zilnice*, din 17 aprilie 1854, pe care o reproducem, fiindcă reiese din ea şi atitudinea lui Rosetti faţă de trimisul revoluţionarilor la Constantinopol: „Purtarea lui Ghica aci, spun toţi că a fost foarte rea. Zic că el elimineză pe toţi fiind singurul carele este introdus la ambasadori şi fiindcă voeşte a ajunge la domnie. Ghica mi-a scris o scrisoare prin care îmi propune stindardul naţional şi-mi zice a veni aci. Scrisoarea în adevăr era veche dar eu am venit. Nu de altceva, ci fiindcă nu mai aveam ce face la Vidin, mi se urîse şi voiam să văd prin mine însumi ce om este Ghica, şi dacă n-aş putea să profit ceva. Am sosit, dar Ghica este trimis la Samos ca să împăciuiască revolta..." (*Lui C. A. Rosetti*, op. cit., p. 274).

62 Declaraţia de război a Angliei a fost anunţată prin mesajul reginei Victoria din 15/27 martie 1854.

„Speranţa" într-o alianţă austro-rusă, care să „complice" lucrurile, se va dovedi neîntemeiată.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

63 Lord Redcliffe, v. p. 122

64 Groppler — polonez, stabilit prin 1850—1851 la Constantinopol, după ce trecuse prin Bucureşti, prieten cu Ghica, Bolintineanu şi alţi reprezentanţi de frunte ai emigraţiei.

65 Constantin Daniel Rosenthal (1820—1851), pictor, născut la Budapesta dintr-o familie de negustori, absolvent al Academiei de bele-arte din Viena; se împrieteneşte cu I. Negulici şi se stabileşte la Bucureşti, în 1842; membru în Societatea studenţilor români de la Paris, participant activ la revoluţia de la 1848, care-i acordă naturalizarea; contribuie, alături de Maria Rosetti, la eliberarea fruntaşilor revoluţionari, deportaţi de turci, în septembrie 1848; în exil, trăieşte în Elveţia, apoi la Graz; pleacă, în mai 1851, în Ardeal, cu o misiune din partea comitetului revoluţionar de la Paris; arestat la Budapesta, moare în noaptea de 22 spre 23 aprilie 1851, în urma torturilor suferite în închisoare, fără a-şi fi trădat tovarăşii. Rosetti, care-l iubea mult pe Rosenthal, fu zguduit de moartea sa tragică. Iată o însemnare din *Jurnal*, cu data de 5 februarie 1852: „Eri am primit înapoi o scrisoare chargée, pe care o trimisesem la 1 august, fratelui meu Rosenthal. Cînd eu o scriam, el nu mai era. Ah! suflet sfînt, dacă nu mai eşti pe pămînt, dacă eşti nemuritor, primeşte o îmbrăţişare. D-ai pierit, nu ştiu ce să mai zic. D-ai pierit, te îmbrăţişez pentru mine numai, căci o asemenea îmbrăţişare mă sfinţeşte. Să piară un om atît de sfînt şi să nu se dea nici trupul mamei sale! Oh! ce societate! un singur fapt ca acesta este destul a dovedi că ea nu mai poate trăi, cum dar să nu crezi în triumful egalităţii şi al dreptăţii, cînd asemenea fără de legi se fac sute pe toată ziua" (*Lui C. A. Rosetti, op. cit.*, p. 225—226). Despre ecoul morţii lui Rosenthal asupra lui Rosetti, v. şi *Documente şi manuscrise literare*, I, (scrisoarea lui A. Dumesnil către Michelet).

66 François-Vincent Raspail (1794—1878), naturalist şi revoluţionar francez, participant la revoluţia de la 1848, fundator al ziarului *L'ami du peuple*, cunoscut mai ales prin lucrările sale de terapeutică populară *Médecin des familles* (1843) şi *Manuel de la santé* (1846—1864) în care propunea drept panaceu universal, camforul.

67 Amédée Jérôme Langlois (1819— ?), colaborator al lui Proudhon la *Le peuple*, participant activ la evenimentele din 1848 în calitate de reprezentant al stîngii radicale, arestat şi deportat la 13 iunie 1849; executor testamentar al lui Proudhon, supraveghează publicarea operelor sale postume; membru în Asociaţia internaţională a lucrătorilor, asistă în 1869 la Congresul de la Bâle; a scris *L'homme et la révolution*, 2 vol., 1876, carte dedicată memoriei lui Proudhon.

68 Armand Jacques Leroy de Saint Arnaud (1801—1854), general francez, devotat lui Napoleon III, pe care-l ajutase în lovitura de stat din 2 decembrie 1851; conducător al expediţiei militare în nordul Algeriei (Kabylie), în 1852; ministru de război pînă la 12 martie 1854, numit apoi la comanda trupelor franceze din Orient; debarcă în Crimeia, cîştigă bătălia de la Alma (20 septembrie), dar grav bolnav, moare după cîteva zile.

69 Reşid-Paşa (1802—1858), om politic turc, de convingeri liberale, ambasador la Paris (1834) şi Londra (1835), ministru de externe şi mare vizir în 1839, autorul principal al măsurilor cunoscute sub denumirea de „Tanzimat"; din nou ministru în guvernul lui Abdul Medjid, de la 13 mai 1853 şi în această calitate inspiratorul politicii turceşti în timpul războiului Crimeii; devotat ambasadorului englez, Stratford Canning.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

70 V. Mălinescu (1817—1866), paşoptist moldovean, fiul lui Iordache Mălinescu, patriot cu vederi înaintate, editorul *Istoriei pentru începutul românilor în Dacia* (1834); unul dintre întemeietorii *Asociaţiei patriotice*, la 1846 (v. supra p. 91); persecutat de Sturza, obligat să se expatrieze; revoluţia din februarie 1848 îl prinde la Paris dar, deşi pleacă în grabă spre ţară, nu poate influenţa desfăşurarea evenimentelor, fiind întors de la graniţă; convingerile radicale îl apropie, în timpul exilului, de munteni: colaborează cu N. Bălcescu la scoaterea *României viitoare*, e în strînse relaţii cu C. A. Rosetti şi I. Brătianu; membru al Divanului ad-hoc în 1857, apoi membru în Comisia centrală de la Focşani şi ministru al Cultelor (1858); secretar al Arhivelor Statului.

71 „Puiculiţa" era oare Mathilde Kestner, cu care I. Brătianu se logodise în timpul exilului (logodnă de altfel ruptă datorită pretenţiei viitorului socru de a locui cîteva luni pe an în Franţa şi de a-i purta numele, adăugat patronimului său)? (Conf. Constant Răut, *Ion C. Brătianu. Omul — Timpurile — Opera*, 1821—1891, Turnu-Severin, 1940, p. 48).

72 Scrisorile purtînd numerele 29, 30, 31 (dintre 5 şi 27 iunie 1854) lipsesc din pachetul de la Academie. Spre a întregi lipsa lor vom reproduce aci două scrisori ale lui Rosetti din acest răstimp, adresate lui I. Brătianu, care pe lîngă informaţii preţioase (de pildă, despre conţinutul firmanului lui Magheru — v. şi p. 321; despre atitudinea iniţială a turcilor în chestiunea înarmării românilor) încearcă o explicaţie aprofundată a temeiurilor acţiunii lui Rosetti, D. Brătianu şi a celor doi Goleşti, cum şi a cauzelor insuccesului ei. Scrisorile acestea, ca şi cele inedite publicate de noi, pun în lumină calităţile de inteligenţă şi inimă ale lui C. A. Rosetti. Datează din, respectiv, 15 şi 19 iunie, şi au apărut în *Democraţia. Revista cercului de studii a partidului naţional-liberal*, I, 1913, nr. 15, din 1 noiembrie, p. 604—609 şi 609—612.

Stambul 15 iunie 1854

Frate Ioane,

Cînd vede cineva lucrurile de departe, le vede uneori, adesea chiar, mai bine în unele punturi, dar se şi înşeală neputînd vedea toate amănuntele. Tot asemenea şi cînd doi oameni vorbesc prin scris, se ivesc multe neînţelegeri fiindcă scrisorile cuprind o parte numai, sinteza lucrurilor şi fiindcă adesea cel care le scrie, nu desluşeşte oarecari punturi şi cel care le citeşte uită sau trece cu vederea altele. De aceea, nu ne înţelegem uneori, cum spre pildă în chestia polono-română. Căci nici polonii nici eu n-am voit ca din aceste 2 elemente să facem unul singur. Ei erau să aibă stindardul lor şi noi al nostru. Unirea era să fie o alianţă, ca să zic aşa, şi Visofschi* era să comande pe români precum şi St. Arnaud va comanda armia engleză. Şi voiam această unire mai mult fiindcă Napoleon, carele are un fel de afecţie pentru Visofschi, s-ar fi interesat şi de noi. Nenorocirea este că n-a izbutit a face ceva pentru poloni. Şi cu toate cîte zici de rolul ce-i este impus, persist a crede că are un fel de iubire pentru Visofschi, că de-ar fi putut ar fi făcut ceva şi că deşi pînă acum n-a izbutit, poate să izbutească mai tîrziu. Dar să lăsăm această materie, fiind de prisos deocamdată.

Cînd zici că ai văzut că nu sînt în stare a mă mişca, cînd nu crez la un rezultat imediat, ai mare dreptate. Această patimă a fost şi va fi a mea pe cît voi mai trăi, căci ea este în natura mea. Mă mir că tocmai acum ai văzut-o, dar nu fiindcă ai văzut-o. Dar te înşeli binişor cînd zici că de aceea toate epistolele mele sînt pline de decepţii. Te înşeli asemenea pînă la oarecare punt, cînd zici că tu eşti pregătit la toate refuzele lor şi că lucrezi avînd asigurarea că nu vei izbuti întru nimic.

* Visofschi = Vysocki

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Cred că vei fi aflat că omul nu *înțelege* și prin urmare nu poate crede ceea ce este contrariul naturei, spiritului și ideilor sale. Nu te vei mira dar cînd ți-oi zice că nici eu nu crez că te-ai mișca, că te-ai *frămînta, sigur fiind că nimic* vei dobîndi. Știai, zici, că nu vom dobîndi nimic, ne-ai spus-o totdeauna etc. E! și eu pot să-mi zic tot asemenea. Ba încă am de martori, pe tine, pe Maria și jurnalul meu, în care pe lîngă alte cuvinte întocmai ca și ale tale, ziceam la 25 noiembrie: „Am plecat, dar cu inima închisă, pentru că nu văd nimic probabil, chiar de făcut. Dar am plecat fiindcă mă simt dator în asemenea împrejurări a mă afla în jurul țării". Dar cu toate că rațiunea îmi spunea toate acestea, este negreșit în fundul inimei un fel de speranță, fără voie-ne chiar, care ne face a crede că poate vom izbuti. Într-altfel nu crez că amorul ar persista. Cît pentru datoria ce zici c-avem d-a sta p-aci ca o simplă protestație, am înțeles-o pînă la oarecare punct și poate că și aceasta m-a silit de-am venit. Sau mai bine acea datorie a slujit de pretext: sub mantia ei s-a ascuns speranța; sub mantia acelei datorii venirăm și stăm încă, fiindu-ne rușine a mărturisi că sperăm și încă tot mai sperăm că poate vom izbuti la ceva.

Datoria aceea de care îmi vorbești am înțeles-o dintr-un *singur* punct și iată-l: a dovedi românilor că nu trebuie să aștepte nimic de la Diplomație. Dar aceasta a fost de trebuință la început, și pentru aceasta atunci și acum mai mult decît oricînd trebuie s-o facă Ghica, Magheru și unul din Golești; frate-tău și eu însă, din alte punturi de privire, poate că ar fi fost mai bine să nu ne mai fi amestecat nicicum. Nu vorbesc astfel ca să-mi măscuesc dorința ce am d-a fugi d-aci și a mă întoarce lîngă voi. Sînt sigur că nu, fiindcă am fost de trei ori gata a pleca și n-am plecat; și fiindcă acum silit de *sărăcie* a intra în țară și avînd mai mult asigurarea că voi intra curînd, nu mai vin la Paris. Dar de n-aș avea încă un fel de speranță că poate va aduce ora ce n-aduse anii și de n-aș fi silit de sărăcie a intra în țară, apoi n-aș intra. Ca să-ți explic în puține cuvinte ideea mea, îmi este deajuns a-ți copia 4—5 linii dintr-o scrisoare a Magherului de la Vidin: „Oamenii vin nearmat din țară și mă întreabă ce se face fiindcă le vin ordine d-a lucra și a plăti tot ca mai înainte. Ei aveau de gînd să se scoale în vreo 4 cete să-mi ceară oamenii lor de la 48; abia i-am făcut să mai aștepte. Să sperăm etc. Mă întreabă unde sînt oamenii lor. Ei, zic, ne ziceau ca să iubim pe turci, ș-acum de ce nu sunt și ei cu turcii în țară?"

Fiind dar noi în țară și neputînd face nimic nu pierdem oare din inimile lor ideea revoluției? Cînd acum arătăm cel puțin că turcii ne-au înșelat și că n-a venit încă ziua mîntuirei.

Dacă însă în scrisorile mele vezi desperație, pricina nu este tocmai cum crezi, ci mai mult durerea ce trebuie să simt cînd știind ce nații avem și ce am putea face, văd că perim fiindcă nimeni nu știe și nu crede că am putea face. Altă pricină este că văz că și din ce am putea face o parte se pierde din pricină că avem între noi intriganți cari lucrează și că noi nu facem tot ce ar trebui să facem; nu ne frămîntăm. Altă pricină și care mă scîrbește și mai mult este că multe din încercările ce am putea face nu le putem face din pricină că n-avem bani. Iată fratele meu pentru ce mă vezi suferind. Mai adaugă că, vorbind cu voi, mă las în capriciul inimei mele, sigur fiind că vorbesc cu oameni care mă cunosc, adică cu oameni cari știu că într-un minut plîng și rîz de două ori. Dar mai sînt și alte pricini cari mă fac a suferi.

Zici, frate Ioane, că pricina de nu dobîndim nimic este fiindcă împărații nu vor. Negreșit. Dar pînă unde merge acea nevoință a lor cu noi? Aci sînt în cea mai deplină nedomirire și de aceea sper și disper pe toată ziua. Îmi trebuesc vorbe multe ca să-ți explic tot, dar iată cîte ceva.

Cînd Filipescu a venit la Vidin, a scris lui Omer și Omer deși știa că Filipescu nu era unul din stăpînii țărei, a scris pașei de la Vidin ca să i se dea ajutoarele ce va cere. Atunci

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

pașa i-a zis că-i va da arme și bani. Filipescu n-a putut profita îndată de acele propuneri și pe urmă era prea tîrziu. Dar aceasta mă face a bănui că la început turcii ne-ar fi dat ceea ce ceream. Golescu n-a dobîndit în adevăr nimic. Dar pricina este fiindcă Negru s-a asociat la început cu Ghica, carele a izbutit să-l facă a pierde o lună și mai bine din timpul cel mai priincios. În urmă s-au schimbat lucrurile. Negreșit că pricina acelei schimbări este și politica cabinetelor, ca să menajeze pe Austria și ca să nu se slujească cu populii. Foarte bine. Dar încă odată, pînă unde merge cu noi acea politică? Sînt acum cîteva zile, Reșid și Vizirul chemară pe Magherul și-i ziseră că acum totul este gata, că firmanul va eși peste două zile și ca să se gătească a pleca. A doua zi Canning află și se opune. În fine, peste alte trei zile, Canning zise Magherului că acum s-a sfîrșit, dar că totul depinde de la St. Arnaud. Magheru se duce la St. Arnaud și el zice că nu înțelege cum turcii n-au știut profita de ajutorul ce pot găsi la noi. Că tot ce cerem este drept și că va vorbi chiar în ziua aceea cu Riza. A treia zi, adică alaltăieri, Magheru se duce la Reșid și ce găsește? Un firman prin care îl numea pașa, cu 50.000 lei pe lună și comandant civil și militar al României mici. Nici un cuvînt despre drepturile noastre. Îi zicea încă că i se dă acum 12.000 pușți și peste o lună i se va da încă 25.000. Magheru le zice că el nu poate primi nici leafa, nici titlul de pașă; și că Turcia trebuie să facă pomenire și de drepturile românilor, că într-altfel cum o să lucreze el cînd românii nu vor fi siguri că drepturile lor le vor fi garantate? D-atunci cum mai stă pricina nu mai știu, fiindcă Magheru nu mai voește a spune ce i s-a mai zis. Noi i-am zis c-a făcut rău de n-a primit; că noi s-avem arme și-apoi vom dobîndi lesne celelalte * . . . . . St. Arnaud n-am încă mijloace de introducere; de nu acum, cel puțin cînd va fi la Varna unde am să mă duc îndată ce va pleca și el, adică peste vreo 10 zile. Cu toate acestea sper că mîine Niculae va fi primit de St. Arnaud. În scrisoarea viitoare îți voi vorbi, căci acum nu mai este timp. Pleacă poșta. În scurt, afară din piedicile diplomatice, piedica cea mare este Canning, adică Ghica; Magheru este candidatul domniei. Așa crez eu. Altă piedică este Omer, carele și el este candidat de guvernator. Sînt singur, mijloacele ce am sînt slabe, mă plîng adesea, sînt neîncetat scîrbit, dar nu crede însă că nu fac tot ce pot. Recomandația către aghiotanții lui Canrobert îmi va folosi dacă va fi bună. Mă tem însă că va fi ca aceea care mi s-a trimis pentru aghiotantul lui Napoleon. Dar ne-am răsbunat: mă duc la el, îi dau scrisoarea și-mi zice că este prin neputință a vedea azi pe prințul fiind ocupat cu gheneralii de brigade. Langlois îi dă încă o scrisoare adresată către Napoleon, zicîndu-i că este grabnică. El ia scrisoarea, dar zice că nu poate să intre acum. Peste 20 de minute, noi eram în casă la Napoleon și N. a trimes și i-a cerut scrisoarea. Am eșit apoi ș-am trecut pe la nasul dumnealui cel tăiat.

Purtarea Mariei este foarte echivocă. Scrisorile ei scurte, reci, desmățate. Nu mai înțeleg nimic, nici chiar de-a scris pe numele meu iar nu pe al Goleștilor, Melik etc., etc.

Cu semănătura apoi a lui Tilu cu mine, m-a sugrumat. Acum s-apucă să ia și casă cu *anul*. Binevoiește dar a rămînea cu dumnealei, dacă tu ești pricina. De nu, și de este altul, apoi atunci și mai lesne. Mă desfac de dumneaiei. Spune-i că pe mine nu mai pune mîna. E! o asemenea ocazie n-o mai scap eu!

Dumitru a intrat prin taină în țară. El va scrie 4 scrisori.

(Neiscălită)

Constantinopol, 19 iunie 1854

Am început, dragă Brătiene, scrisoarea-mi din urmă cu scop a-ți scrie mai mult. Scrisoarea ta fiind lungă mi-a arătat că ai mare dor de a vorbi cu noi și de noi; și apoi în trista, încurcata și întunecoasa poziție în care ne aflăm, ca om și ca român, simt neapărata trebuință

* Omisiune în textul din *Democrația*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

d-a vorbi cu tine. Am început dar o scrisoare lungă, ş-apoi (am) întrerupt fiind (că) am perdut şirul pe de-o parte şi pe de alta n-am mai avut nici simţ de-a-ţi scrie tot ce aveam a-ţi spune. Urmez dar astăzi ceea ce voiam a zice. Cu toate că ştiu ca şi tine că este prin neputinţă a dobîndi ceva de la domnitori, ţi-am zis că fără voia-mi chiar a fost totdeauna în inima-mi o scînteie de speranţă! Cine ştie, mi-am zis, cum interesul sau împrejurările îi vor sili a face pentru noi ceva bun. Pe de altă parte m-am temut tare şi mă tem încă foarte că interesul sau împrejurările îi vor sili să ne stingă cu totul — dîndu-ne Austriei. De aci vine c-ai văzut în scrisorile mele, cînd o scînteie de speranţă şi cînd o desperare. Spre ştiinţa ta şi poate şi ca un fel de scuză pentru mine, cată să-ţi spui cari sînt pricinile cari mă făceau a spera şi a despera.

Filipescu a fost venit la Calafat cu vreo 20 de zile înaintea noastră, adică pe la începutul lui decemvrie. Prea tîrziu cu o lună cel puţin, a venit şi el; ş-apoi era singur şi nu era, ca să zic aşa, nici cunoscut de turci ca un om carele a jucat un oarecare rol în 48. Cu toate acestea ce aflăm de la el? Paşa de la Vidin l-a primit foarte bine şi pe toată ziua îl întreba unde sînt ceilalţi şi dacă nu vin? El îi spune că vor veni toţi şi în curs de 20 de zile, neîncetat. Paşa îl întreba cu cea mai mare nerăbdare, de ce nu mai sosesc ceilalţi. Paşa îi spune că are ordin de la Poartă a ne primi cît se va putea mai bine. Filipescu scrie o scrisoare destul de bună lui Omer prin care-i cere arme şi voie de-a organiza o armată. Omer îi scrie Paşei ca să-i dea tot ce va cere şi că va răspunde el însuşi Filipescului. Paşa de la Calafat asemenea primeşte foarte bine pe Filipescu şi pe Ioranu şi-i lasă a sta şi a umbla în voia lor prin toate satele ce erau încă neocupate de ruşi. Paşa de la Vidin îi dă zor să organizeze şi-i zice că va avea arme şi cîţi bani îi va trebui. Ba încă într-o zi îl întreabă cîţi bani are trebuinţă şi Filipescu zicîndu-i că deocamdată nu-i trebuesc decît 150 galbeni — el îi zice că prea este puţin. În sfîrşit paşa de la Calafat le dă voie să meargă a recruta oameni. Hotărîse cu dînsul chiar ziua în care vor ridica şi vor sfinţi steagul la Calafat şi le zice că la acea ceremonie va fi faţă şi el cu oştirea lui şi va zice turcilor: „Iată stindardul românilor şi oastea lor, pe care s-o respectaţi, fiindcă va combate contra ruşilor". Toate acestea erau hotărîte. Dacă Filipescu şi Ioranu au umblat încet sau nu, aceasta de prisos a cerceta acum. Ceea ce trebuie să ştim este cele de sus adevăruri şi că veni bătaia de la Cetate, care îi făcu a pierde un tărîm şi cîteva zile, ş-apoi 'naintarea Muscalilor pînă la Calafat. Dar dacă nu se făcu nimic atunci, cele ce-ţi spusei nu sînt oare de ajuns a mă face să crez că turcii ne-ar fi dat arme la început? Ştiu că Niculae a venit la Stambul cu Negru şi că prin urmare urmînd după sfaturile lui Ghica pierdură timpul şi nu dobîndiră nimic. Filipescu îndată ce a sosit la Calafat a scris lui Ghica. Apoi soseşte în fine şi Eliade la Stambul şi apoi la Şumla. Nu sînt oare eu în drept a crede că de nu dobîndirăm nimic, pricina este întîi că venirăm cu două luni prea tîrziu, al 2-lea că furăm paralizaţi de intrigile lui Ghica şi Eliade? Şi dacă voi fi avînd drept a crede aşa, apoi n-am oarecare drept a spera că ceea ce a făcut intriga, printr-o lucrare activă şi cu meşteşug s-ar putea desface? Şi dacă am drept a crede aşa, nu înţelegi că trebuie să sufăr tare cînd văd că alte ticăloşii şi lipsa de oarecare capital ca să te poţi învîrti, mă opresc d-a lucra, d-a încerca? Acestea pentru turci. Acum să vorbim un minut şi pentru celelalte puteri.

Franţa şi Englitera nu vor să ne armăm. Negreşit că cugetînd la politica lor aşa trebuie să credem. Dar mă încurc foarte şi nu mă pot opri de a spera cînd îmi zic: de ce este astfel? Căci acum cîteva zile Canning şi St. Arnaud înşişi ziseră Magherului că va avea ce cere. Căci astăzi chiar tot îl ţin cu făgăduieli. Ştiu c-o să-mi zici că scopul lor este ca să sperie pe Austria. Se poate. Dar nu pot crede că oamenii aceia cari mepriză pe români, cari cred că nu sînt în stare românii a face cea mai mică mişcare şi-ar bate capul să ne ameţească sau că le-ar trece prin minte că armarea cîtorva mii de români ar fi o ameninţare pentru Austria.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Eu ce cred, este că atît turcii cît şi ceilalţi au voit să facă ceva cu noi şi că singurele piedice fură, pe de o parte, intrigile candidaţilor la domnie, Ghica, Sturdza, Eliad, Omer şi necapacitatea, neunirea şi neputinţa noastră de-a lucra. Astfel cred şi de aceea am suferit şi de aceea sufăr uneori pînă la desperare. Zici neîncetat că şederea noastră aci este o protestaţie, singura ce putem face şi de aceea trebuia să stăm aci, că sîntem sentinele a poporului etc., etc. Ţi-am spus în ceilalţi epistoli că nu prea sînt de părerea ta şi mai adaug şi acum că nu sînt sigur dacă n-ar fi fost mai bine pentru noi să nu ne fi amestecat nicicum; fiindcă noi am zis românilor că nu trebuie să creadă decît în ei înşişi; că nu trebuie s-aştepte nimic bun de la domnitori şi de la străini. Trebuia dar sau să venim şi să le zicem: Sculaţi-vă! sau să nu ne mişcăm din cămările noastre. Dar ne folosesc toate acestea? Bine sau rău, s-a făcut acum. Pentru viitor, de vom izbuti să intrăm în ţară, vom intra. Eu unul cel puţin sînt *silit* a intra. D-aşi putea, poate că aşi opri pe unii din noi d-a intra. Dar nu pot şi de aceea n-am zis şi nu voi zice nimic. Dar izbuti-voi de-a intra în ţară? Fără Austria sînt sigur că voi izbuti. Dacă însă va fi adevărat că Austria va intra în ţară, atunci sînt pierdut, căci ea nu mă va lăsa să intru. În asemenea împrejurare ce să fac? Aci mi se frînge inima şi condeiul.

20 iunie. Magheru tot speră încă. Termenul cel din urmă ce i s-a pus este pentru mîine. Dar acum frica mea a crescut, căci p-aci se zice că s-a *iscălit* convenţie de alianţă ofensivă şi defensivă între Turcia şi Austria şi că va intra îndată în ţară la noi. De va fi aşa, apoi zău că nu mai ştiu ce să facem, nici ce să mă fac! Căci de vor intra nemţii, apoi nici să intru în ţară să-mi văd de treabă nu voi mai putea.

Dunărea s-a revărsat foarte şi a tăiat armia rusă de la Silistria în două, rupîndu-i comunicarea. Se zice că Omer a plecat să atace, şi armia francă, divizia prinţului, pleacă cu mare grabă. Pînă vineri va fi toată la Varna.

Sînt trist, mîhnit, amărît, ameţit şi uimit şi mi-e tare dor de tine. Cînd oare te voi mai vedea? Cine mai ştie cînd şi cum?

(Neiscălită)

73 Anghel Melic, arhitect armean, participant la revoluţia de la 1848, apoi emigrant.

74 Evacuarea Ţării Româneşti de trupele ruse se produce în ultimele zile ale lunii iunie 1854. Pe baza convenţiei încheiate la 14 iunie 1854 între Reşid Paşa şi reprezentantul Austriei, baronul de Bruck, trupele austriece urmau să ocupe Principatele, alături de armatele turceşti, pînă la semnarea tratatului de pace.

75 Scrisoarea cu nr. 33 scrisă între 30 iunie — 10 iulie 1854, adică între nr. 32 şi 34, pe care le posedăm, lipseşte din pachetul de la B.A.R. Ea nu s-a pierdut totuşi; o găsim publicată, în traducere, în *Democraţia*, II, nr. 7—8, din 1—15 iulie 1914. Deoarece nu cunoaştem originalul şi pentru a nu pierde continuitatea corespondenţei, o reproducem aci:

„Constantinopol 1854, iulie 2 ora 7,20 dimineaţa

E răutăcios lucru din partea ta să-ţi schimbi aşa locuinţa, nu mai pot să fiu cu tine, nu mai pot să te urmăresc din cameră în cameră; nu pot să fiu cu tine cum eram pînă acum, în rue de Fleurus şi în rue Haudon. De aceea sînt mai adesea trist, de cînd nu mai văd tot ceea ce te înconjoară. Dar ceea ce mă întristează mai mult astăzi este că poşta soseşte şi mi-e teamă că din cauză că e duminică nu voi putea avea astăzi o scrisoare de la tine. Ah! dacă scrisorile tale n-ar avea un mare defect, ce fericit aş fi putut să fiu cu toată despărţirea

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

noastră. Vrei fără îndoială să știi care e acest defect. Iată-l: ele se sfîrșesc! Sfîrșitul... iată soarta nefericită a omului! Cu ce nerăbdare aștept ziua vaporului. În sfîrșit sosește.

Dar ce lungi sînt ceasurile de dimineață și pînă la 6 ore. În sfîrșit, iată că sînt 5, căci, deși foarte încet, totul trece, chiar și orele de așteptare. Alerg în port. Acolo, ușile sînt închise, tot am sosit cu un ceas mai devreme. Ard de nerăbdare, dar sînt fericit, deoarece sper. Ușile se deschid, lumea se grămădește și sînt mîndru cînd reușesc să sosesc cel dintîi la ghișeu. Mi se pare că e o dovadă de iubire de a învinge și de a întrece pe toată lumea asta care așteaptă acolo! Căci ei așteaptă scrisori pentru stăpînul lor, pe cînd eu vin să le caut pe cele de la iubita (stăpîna) mea.

Îmi iau însfîrșit scrisoarea și sînt așa de fericit, încît binecuvîntez despărțirea noastră. Deschid, rup plicul, citesc cu lăcomie și într-o clipă iată-mă blestemînd despărțirea, căci citirea e sfîrșită. Atunci îmi caut în altă parte mîngîierea. Iau condeiul și-ți scriu. Dacă ai ști scumpă prietenă, ce fericit sînt cînd stau de vorbă cu tine! Sufăr, în adevăr, adesea! Sufăr pentru ceea ce-ți spun și pentru ceea ce nu-ți spun, mă întristez, îmi simt slăbiciunea că nu pot să fac cutare lucru pentru tine, sufăr că nu pot cel puțin să înăbuș în mine ceea ce simt.

Simt, sufăr adesea cu mult mai mult în acele momente, căci îmi recapitulez toate suferințele, îmi văd mai bine toate slăbiciunile și sufăr pentru patria mea, pentru copiii mei, pentru tine, pentru tine mai cu seamă, dulce prietenă. Da, trebuie ca tu să știi, că aș vrea să-mi dezrobesc patria, eu singur, dacă ar fi cu putință.

Dar aș vrea să fiu un erou mai mult pentru tine decît pentru dînsa! Ah! e frumos să te înfățișezi ca un erou înaintea aceleea pe care o iubești, înaintea aceleea care a primit să-ți poarte numele, înaintea aceleea care a dat tot ce a avut, care s-a pierdut, s-a topit, ca să zic așa, în tine! Acuma înțelegi rușinea pe care o simt de a mă prezenta înaintea ta, după 8 luni de absență, fără a fi făcut nimic? Și înțelegi tu de asemenea că atunci cînd cer de la tine lucrări intelectuale, cînd vreau să te văd perfectă și mare în toate, mai mult pentru iubirea noastră cer toate astea? Este pentru tine, ca și pentru mine. Căci se poate cineva îndoi, și are dreptate să se îndoiască, de a fi iubit așa cum ar voi să fie, cînd iubirea nu e alimentată din timp în timp de fapte sau de opere demne de aprobarea oamenilor. Fără asta, iubirea oamenilor ar semăna prea mult cu iubirea animalelor.

Ziceam dar, că atunci cînd stau de vorbă cu tine, sufăr; dar adeseori sînt suferințe foarte dulci și cari adesea mă fac să iubesc despărțirea. Da, sînt foarte fericit cînd pot să stau de vorbă cu tine. Cuvîntul ăsta o va face să surîdă, acesta îi va face plăcere, acestalalt va face să-i palpite inima, o va face fericită; apoi acesta o va face să plîngă, da, dar și aceasta e un fel de plăcere, de a face pe cineva să plîngă. Și apoi, aceste litere vor trece pe dinaintea ochilor ei, această hîrtie va fi atinsă de dînsa... ah! ce fericit ești cînd scrii celui pe care-l iubești! Pe de altă parte, cînd scrisoarea e plecată și cînd te așezi pe fotoliu cu mîinile goale și cu inima întristată, atunci, și numai atunci, blestemi despărțirea, atunci te simți singur și simți mai cu seamă greutatea inacțiunei și torturile sale.

Dar în acest caz, îmi vei spune, de ce nu-mi scrii adesea, mereu, scrisori lungi? Nu mă întreba, căci n-aș ști să-ți răspund! Cine poate să explice miile de contradicții cari torturează sufletul omenesc! Uite, chiar în această clipă, cînd am așa de mare nevoe de încredere, cînd mă simt așa de bine de cînd am luat condeiul în mînă — îl las. De ce? Nu știu care e cauza, dacă nu e pur și simplu aceea că nu mai pot să scriu. Totuși nu vreau să te las înainte de a sfîrși această hîrtie.

Cu ce nerăbdare aștepți tu scrisoarea aceasta. Iată ce-mi spun necontenit de la plecarea celeilalte. Mi se pare că ție ți-e teamă mereu că-ți voi spune să nu pleci! E adevărat? Ce fericită trebuie să te simți că pleci! Cu toate că această plecare este amestecată cu amărăciune. Știu că vei găsi în țară, în loc de libertatea patriei noastre și gloria bărbatului tău, pe austriaci

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

și rușinea sa. Poate chiar, zici tu, nu o vei găsi de loc! Poate că nu va fi lăsat să intre nici cel puțin în patria sa, cu toate că n-a făcut nimic, sau mai cu seamă fiind că n-a făcut nimic. Știu că tu-ți spui toate acestea, totuși mi se pare că trebuie să fii... fericită de a pleca. Cînd e cineva nefericit, îi place să se mute din loc în loc. Apoi, e de nădăjduit că ne vom întîlni, că voi fi acolo pentru a te primi. Vom fi triști, rușinați, dar vom fi împreună și asta e mult, e mai multă fericire decît merit. Pleacă, dar, scumpă amică și speră că ne vom întîlni în curînd. Da, cred că mă vor lăsa să intru dacă nu, sper să intru în nefericita noastră patrie".

76 Pachetul scrisorilor Rosetti din 1853—1854 se întrerupe aci, brusc, dînd impresia că una sau mai multe pagini s-au pierdut. Din păcate, după cum reiese din context, nu sîntem privați de un sfîrșit convențional oarecare, ci de o încheiere din cele mai semnificative.

În *Democrația*, II, nr. 4, din 15 mai 1914, găsim scrisoarea următoare, din 12 iulie 1854, publicată, ca și cea din 2 iulie (v. nota 81), în traducere și, după toate aparențele, într-un text ciuntit. O reproducem totuși, întrucît nu dispunem de original.

„... Să mă ajuți în afacerea asta, căci sărmanul meu cap și sărmana mea inimă, sînt foarte slabe în această tristă poziție. Îți spuneam dar, și îți repet, că nu trebuie să pleci dacă crezi că nu trebuie, sau că poți să te hotărești a te întoarce în țară chiar și singură. Căci, încă odată sînt mai multe motive cari mă fac să mă tem că poate să nu pot intra încă. Credeam, totuși, că sărăcia noastră ne obligă la acest sacrificiu și că tu trebuie să te întorci chiar și fără mine, pentru ca să poți, ocupîndu-te cu micul nostru comerț, să ai cu ce să trăiești. În orice caz mai așteaptă o scrisoare de la mine înainte de a pleca. Ai destul timp chiar dacă te hotărăști să pleci, căci în orice caz nu trebuie să sosești la Turnu înainte de sfîrșitul acestei luni. Or, dacă pleci chiar la 29 a lunei acesteia, totuși vei sosi pe la 5 sau 6 ale lunei august sau...*.

Spun că nu trebuie să sosești mai înainte, mai întîi fiindcă trebuie să știm hotărît la ce să ne așteptăm în privința plecării rușilor și asupra ocupațiunei armatelor; al doilea fiindcă eu nu pot pleca de aici decît pe la 19 ale lunei acesteia și aș vrea, cel puțin să fiu pe malul drept la sosirea ta și nu pot să știu acestea decît peste două sau trei zile. Te las, ca să mă duc la Ștefan.

Miercuri, orele 1

Tocmai mă întorc acasă, îngerul meu iubit. Marin de asemenea și Cernătescu. Acesta din urmă își are pașaportul vizat pentru Valahia. Langlois și cu mine mai rămînem încă. Îl iubesc pe acest Langlois și merită să fie iubit, cu toate defectele sale. Mai rămînem încă pînă la 19. Dar tu să nu uiți să-mi scrii dacă pleci sau nu, cîteva rînduri prin Miliac ** și aceleași rînduri prin Pechmeja. Am fost la poștă, dar nu sosise încă. Voi răspunde dar la scrisoarea ta cu vaporul de la 10^{00}; vei aștepta, nu-i așa? Mi s-a spus că doamna Aricescu ar vrea să plece de asemenea; ar fi bine pentru tine să faci călătoria cu dînsa, dacă crezi nimerit să pleci. Și cumnata ta nu va pleca sigur? Pînă la 25 ale lunei veți ști cu siguranță ceea ce presupun acum. Adică că rușii sînt plecați din Valahia. De aceea cred că și ea se va hotărî să se reîntoarcă. Aș vrea mult să te întorci cu ea. Vei lua cu tine cele două cărți ale mele asupra *îngrijirei cărților*. Dacă ai... cumpără una; vei găsi la toate librăriile de pe rue de la Paix și pe bulevarde. Sfîrșesc pentru astăzi, spunîndu-ți că te iubesc, *uneori mai cu seamă*, ca pe o fată de 16 ani, cu înflăcărare; iar întotdeauna ca un frate sau și mai bine ca tatăl tău. La revedere dar".

* Text deteriorat.
** Este vorba de Melic.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

INDICE DE PERSOANE*

A

Aaron, Florian, 222, *239*, *343*
Abas Paşa, 287
Abdul Hamid, sultan, *106*
Abdul Medjid, prim-ministru turc, *339*, *344*
Aberdeen, şef de cabinet în Anglia, *330*
Abrantès, ducesa de, *340*
Abubekir Dervişu, *205*
Adamescu, G., *42*
Adrian, George, paşoptist, 284, 287; biografia, *340* (v. Andreescu, G.)
Ahmed, (Vefik), efendi, 53, *107*, 284; biografia, *105*, *106*
Albineţ, I., (Albinetz), profesor, 222, *238*
Alecsandrescu, Grigore, 6, 62, 64, 73, *207*, *209*, 219, 221, *236*, *241*; relaţiile cu Heliade, *113*, *114*
Alecsandri, Vasile, 5, 6, 12, *45*, *116*, *123*, *200*, *202*, *207*, *237*, *238*, *340*, *341*, *342*; datarea poeziilor în limba franceză, *42*, *43*, *48*
Alexandru I, ţarul, *110*, *230*, *231*
Alexandru Macedon, (Alexandre-le-Grand), *205*, 214, 217
Alfieri, Vittorio, 64, *112*, *236*
Alpentaufer, *239*
Alteresçu, Simion, *111*
Amiras, Alexandru, *233*
Anagnosti, E. (M.), (Anagnoste), ziarist, 140, 141, *206*
Ana...scu, (probabil Ananescu, D.), profesor de ştiinţele naturii, ginerele lui C. Aristia, 133, *203*
Andréas, domnul, agent de vapoare la Gallipoli, 263
Andreescu, G., *340*, (v. Adrian, George)
Anghelescu, Manole, *122*
Anicuţa, iubita lui P. Ispirescu, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 171, 191, 192
Anineanu, Marta, 7, *42*, *48*
Antalfi, Alois, prieten cu P. Ispirescu, 148, 149, 159
Apolonie, refugiat la Paris, 282
Arène, Charles, profesor, 295
Argyropoulos, (Arghiropol), 75
Aricescu, C. D., *110*
Aricescu, doamna, *351*
Aristarchi, 70, 88
Aristia, C., 62, 64, 79, *111*, *112*, *116*, *203*; traducător, 219, 221, *236*.
Aristines, Alexie, *233*
Aron, Petru, domnitor al Moldovei, 216

* Au fost indexate numele de persoane menţionate în cadrul documentelor şi notelor. Acolo unde materialul concret a permis-o s-au dat şi sumare analitice. Persoanele mai puţin cunoscute au fost indentificate succint, avîndu-se îndeosebi în vedere ocupaţia (sau funcţia) sub care apar în cuprinsul volumului. Cifrele în caractere drepte trimit la pagini din corpul documentelor, cifrele cursive trimit la note.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Arsachi, doctorul, 53, 78, *113*, *121*; postelnic, 66

Asachi, **Catinca**, 223

Asachi, **Elena**, *242*

Asachi, **G.**, *43*, *49*, *111*, 219, 220, 221, 224, *236*, *238*, *239*, *242*; secretar al Comisiei regulamentare, 57; relaţiile cu M. Kogălniceanu, *227*, *228*

Asachi-Quinet, **Hermiona**, (Muruzi, H.), 6, 223, *242*

Asis Paşa, 283, 285, 287, 303

Aurelian, împărat roman, 99, *232*

Aurelian, **P.**, om politic, economist, prieten al lui P. Ispirescu, *202*

B

Bagration, prinţesa, 54

Baleulescu, **G.**, *200*, *204*

Balacchi, libretist, *335*

Baligot, **de Bayne**, secretar particular al lui Al. I. Cuza, 134

Bally, **Davicion**, bancher, *117*

Balş, **Alexandru**, boier, 67, 82

Balş, **Toderiţă**, colonel, *232*

Banoff, şef al cancelariei lui Kisseleff, 60, 63

Barac, **Ioan**, *205*, *234*

Barbier, **A.**, poet francez, *230*

Bariţiu, **George**, (Baritz), 6, *114*, *121*, *208*, 224, *226*, *237*

Baronescu, implicat în mişcarea de la 1840, *115*

Bart, **Petru**, tipograf, *234*

Barziano, 257

Basilli, 223

Basilie, 265

Batuillard, **Paul**, istoric şi arhivist francez, filoromân, 290, 302, 303, 305, 325, *332*, *340*, *341*, *343*

Baudelaire, **Charles**, *341*

Bauer, **Fréderic-Guillaume**, general, istoric, 213, *230*

Bălăceanu, **Constantin**, (Balatchano), 53; deputat, 58, 66; ministru, 67

Bălăceanu, **Ion**, (Balatchano, Jean), 92, *340*

Bălăceanu, **Ştefan**, 57, 61; deputat, 69, 70, 75, 78

Bălcescu, **Barbu**, *107*

Bălcescu, **Nicolae**, 73, 79, *107*, *109*, *113*, *115*, *116*, *117*, *118*, *119*, *121*, *122*, *200*, *209*, *233*, *242*, *340*, *345*

Băleanu, **Emanoil**, (Baleano, Manuel), deputat, 59, 66, 74, 78, 81, 88, 90, 91, 103, *123*

Băleanu, **Grigore**, (Baleano, Grégoire), 53, 57, *112*

Băleanu, **Zoiţa**, *112*

Bărbuţă, **Margareta**, *111*

Beaumarchais, **Pierre Augustin Caron de**, 64, *112*

Béclard, agent diplomatic, 104

Beldiman, **Alexandru**, 218, 221, *234*, *241*

Bellini, **Vincenzo**, *336*

Bellio, **Constantin**, 83

Bem, **Iosif**, general, *108*

Bengescu, **G.**, *43*

Benjamin, arhiepiscop, (v. Veniamin Costache)

Berindei, **Dan**, *105*

Besac, consul rus, 67

Bezviconi, **G.**, *231*

Bibescu, **Eliza**, *123*

Bibescu, **Gh.**, 56, 59; ministru, 61, 64, 66, 74, 76, 77, 78; domnitor, 79, 81, 82, 83, 85, 89, 90, 92, 93, 103, 104, *115*, *116*, *117*, *123*, *205*, *209*

Bibesco, **Georges**, prince, fiul, *117*

Bibescu, **Grigore**, (zis Brîncoveanu), 62, 103

Bibescu, **Ion**, (Bibesco, Jean), 81, 282

Bibescu, **Nicolae**, 93

Billecoque, trimis francez în Ţara Românească, 74, 75

Bîrsănescu, **Şt.**, *233*

Blanche, medic francez, *333*

Blaremberg, **V.**, locotenent, 63; colonel, 70, 225, *232*

Blutt, consul, 56

Bob, **Ioan**, 223, *241*

Bodea, **Cornelia**, *105*, *113*, *117*, *340*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Boerescu, Vasile, 104, *121*, 181, 193, 194, 197, *201*, *203*, *207*, *210*

Boguel, E., *237*

Bogdan, boier, 221

Bogdan, Marie C., *43*

Bogdan, N. A., *239*

Bogdan-Duică, G., *111*, *112*, *234*

Boltoș, Olimpiu, *106*, *341*

Bojinca, Damaschin, 222, *239*, *240*

Boldan, Emil, *237*

Bolintineanu, Dimitrie, 6, *107*, *112*, *113*, 197, *207*, *344*

Bolliac, Cezar, *108*, *112*, *115*, 194, 197, *201*, *207*, *210*, 219, *236*, 283, *339*

Bonaparte, Jérôme, (v. Napoleon IV)

Borozin, locotenent, 63

Bosel, 197

Bozianu, Constantin, (Bosianu), om politic, jurist, *104*

Bossuet, Jacques Bénigne, 222, *238*

Bosuoceanu, proprietar tipograf, 193

Bossy, R. V., *342*

Botezatu, Samoil, *111*, *112*

Bourdaloue, Louis, orator bisericesc, 222, *238*

Brăiloiu, Constantin, 67

Brătianu, frații, 103, 104, *340*

Brătianu, D., (Dascal), 245, 246, 247, 248, 249, 250, 253, 254, 257, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 268, 269, 272, 273, 279, 288, 294, 298, 301, 303, 304, 307, 309, 325, *330*, *331*, *332*, *334*, *337*, *345*, *347*

Brătianu, I. C., (Jean, Beppo, Bep, Firfir, „le petit Proudhon"), *206*, *210*, 246, 247, 251, 254, 256, 274, 276, 284, 288, 291, 295, 297, 299, 300, 310, 315, 322, *342*; arestarea și procesele, 245, *333*, *334*, *335*; peregrinările în Apus, 253, 257, 260, 269, 273; ziua de naștere, 275; scrieri, 307, *341*; corespondența cu C. A. Rosetti, 292, 298, 302, 304, 306, 311, 314, 317, 326, *345*, *346*, *347*; sfătuitor al Mariei Rosetti, 301, 305, 309; portret moral, 327, 328, 329

Brâncoveanu, Constantin, 217, *231*, *233*

Brâncoveanu, familia, *112*

Brîndză, dr., *202*

Bruck, baron austriac, *349*

Brunellis, 287

Bucur, Marin, *210*

Budberg, general rus, președinte al Divanurilor Munteniei și Moldovei în 1853, *330*

Buescu-Panu, 71

Burada, T., *111*

Burchi, I., *111*

Bureleano, (Bourelliano), maior, 282

Butenief, ambasador rus la Constantinopol, 70

Buzdugan, Gh., *335*

Buznea, Ianeu, *209*, 224

Buzoianu, (Buzoeano), 57

Byck, Jacques, *238*

Byron, George Gordon, 223, *240*

C

Callimachi, prințul, *107*, 220

Călinescu, G., *210*

Camariano, Ariadna, *241*

Camariano, Nestor, 6

Cămărășescu, implicat în complotul de la 1840, *115*

Candrea, I. A., *203*

Canini, M. A., *209*

Canning, Stratford of Redcliffe, ambasador englez la Constantinopol, 99, *119*, *121*, *316*, *330*, *344*, *347*, *348*; date biografice, *122*

Canrobert, François Certain, general francez, *347*

Cantu, Ioan, *235*

Cantacuzino, Constantin, stolnicul, *234*

Cantacuzino, Constantin, (Cantacuzène), 54, 66; ministru, 68, 70, 71, 77, 89, 90, 93

Cantacuzino, Dimitrie, 217, *234*

Cantacuzino, Grigore, (Cantacuzène), deputat, 61, 62, 66, 83

Cantacuzino, Ștefan, *234*

Cantemir, Dimitrie, 217, 219, 221, *231*, *232*, *238*

Capo d'Istria, Ioan, *230*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Căpăţîneanu, Stanciu, *241*
Caragea, Ion, domnitorul, *122*
Caragiale, I. L., *205*
Carcalechi, Alexandru, tipograf, fiul lui Zaharia Carcalechi, *205*
Carcalechi, Eugenia, *42*
Carcalechi, Mariţa, fiica lui Zaharia Carcalechi, 148
Carcalechi, Zaharia, ziarist, proprietar de tipografie, 139, 141, 142, 147, 148, 160, *200*, *206*, 224, *239*; date biografice, *205*
Carcalechi, familia, 148
Carol I de Hohenzollern, 135, 136, *203*, *206*, *210*, *340*
Carol XII, *231*
Carra, J. L., *230*
Cartojan, N., *225*, *226*, *227*, *234*
Caruciof, 56
Cattaneo, Carlo, *115*
Catargiu, Anica, *48*
Catargiu, Iordache, vistiernic, *109*
Catargiu Lascăr, *203*, *210*
Catargiu, Ştefan, (Ştefăniţă), ministru, 92
Cătuneanu, Ion, (Catoneano, Jean), eterist, 53
Cavalewski, maior, 83
Cavour, Camille Benso, om de stat, *336*
Cernătescu, Petre, (Cernătesco), 306, *351*; date biografice, *343*
Cervantes, Miguel de, 223, *240*, *241*
Chainoi, G., (v. Ghica, Ion)
Champon, Clémence, 294
Chardin, Theilhard de, *231*
Chateau Giron, marchiz de, 71, 72
Chateaubriand, François René, de, *43*, *239*
Chendi, Ilarie, *42*
Chénier, André, 220, *237*
Chiriceanu, Constantin, *234*
Chiriţă, director al şcolii de la Sf. Gheorghe Vechi, *204*
Cihac, Iacob, (Czihac), doctor, 222, *238*, *239*
Cipariu, Timotei, *208*
Cimpeanu, Petru, (Maller), profesor, 222; date biografice, *239*, *240*
Cimpineanu, Constantin, (Campineano), 53; membru al Comisiei de anchetă, 57; ministru, 59, 61
Cîmpineanu, Ioan, (Cîmpineano), 9, 64, 68, 71, 78, *114*, 293; deputat, 61; colonel, 62; executor testamentar, 66; călătoria la Constantinopol, 72, 73, *113*; ministru, 77, 81, 91; membru în comitetul Societăţii agronomice, *112*; arestările, *113*
Cocorăscu, deputat, 70
Coloşi, Vasile, *241*
Comte, Bois le, *110*
Conachi, Costache, 57; deputat, 62, 67, 81, *109*, 221
Constantinescu-Iaşi, P., *341*
Conta, Nicolae, 81
Copainig, Iosif, patron de tipografie, 160, 193, *200*, *208*
Coresi, diaconul, *232*
Cornarilla, 94
Cornelli, Ioan, *241*
Cornea, Paul, 7, 10, *107*, *114*, *119*, *207*, *208*, *209*, *237*, *335*, *336*
Corneille, Pierre, 64, *111*
Cornescu, Constantin, ministru, 88, 91
Cornescu, Mihail, deputat, 69; ministru, 77, caimacam, 78;
Coronini, general austriac, *331*
Corradini, M. A., poet, *336*
Costache, (Costaki), căpitanul, 73, 103
Costaforu, unionist, 104
Costiescu, Miltiade, *111*
Costin, Miron, 216, 217, *233*
Costin, Nicolae, 217, 219, *233*
Costin, familia, 219
Cotte, Alphonsine Théodolinde, *43*, *48*
Cotte, profesorul lui V. Alecsandri, *43*, *48*
Creţu, Gr., *205*, *209*
Creţulescu, Constantin, (Crezzolesco), deputat, 58, 85
Creţulescu, Dimitrie, (Cretzolesco, Démètre), 92
Creţulescu, Ianeu, (Ursu), prefect, 103
Creţulescu, Scarlat, om politic, 193, *209*, *210*
Cris-Cristian, S., *230*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Crupenschi, George, (Krupenski, Georges), 220; scrierile, 237
Cucîureanu, G., medic, 222, 224; scrierile, *238*
Cuneski, (Couneski), colonel, 85
Curcă, Sandu, *237*
Cuza, Alexandru Ioan I, 6, *123*, 134, 135, 136, 179, *203*, *209*, *210*, 221, *340*, *342*
Czartoryski, Adam, prinţ, 97, *119*, *334*
C... C..., (V. Alecsandri îi dedică o poezie), 19, 24
C. B., (V. Alecsandri îi dedică versuri), 36

D

Dante, Alighieri, 249
Darius, împăratul perşilor, *205*, 214
Daskoff, consul rus în Ţara Românească, 74, 78, 79, 84, 85, 89, 90
David, psalmistul, 128, 216
Delavrancea, B. Şt., *202*
Del Chiaro, Anton Maria, 213, *229*, *234*
Delavigne, C., *43*
Dembinski, general, *119*
Deschamps, Emile, *242*
Despot-vodă, (Heraclid, Iacob), 216, *232*, *233*
Diacu — Xenofon, I., *111*
Dibici, Zabalcanski, general rus, *109*, *110*
Dima, Alexandru, 7
Ditzio, (Dicio), **St. Martin**, (v. Maior, Petru)
Doniel, Alexandru, (Donitsch, Alexandre), 220, *237*
Dosoftei, mitropolitul, 216
Dragoş, (Dragotsch), agă, 224
Drimba, Vladimir, *110*, *115*
Drouin, dra, 272
Ducoudray, Gustave, *343*
Duhamel, general rus, 77, 78, 81, 93, *116*
Dumas, Al., père, 223, *239*
Dumesnil, Alfred, prieten al familiei C. A. Rosetti, 246, 251, 254, *334*, *335*, *344*
Dumesnil, doamna, (n. Michelet), 251
Durrieu, Xavier, *341*
Duruy, Victor, *343*
Dvoicenko-Markova, Eufrosina, *228*

E

Ecaterina cea Mare, (Cathérine-la-Grande), 213
Ecaterina, principesă de Wurttemberg, *342*
Economu, locotenent, 63
Economescu, Ianeu, *209*
Edmont, cunoştinţă a lui C. A. Rosetti, 312
Egil, 29
Eminescu, Mihai, *207*, *209*
Engel, locotenent, 63
Engel, Johann Christian von, 213, *230*
Engels, Friedrich, *330*
Episcopescu, Ştefan Vasile, medic, *238*, *239*
Espérance, (V. Alecsandri îi dedică versuri), 32, *48*
Eustratie, (Evstrati), logofătul, 216, 233

F

Fabian, Vasile, Bob, 224
Farinaccius, Prosper, *233*
Farinelle, personaj dintr-o poezie de V. Alecsandri, 29, 30
Favre, Jules, avocat francez, 295, 296, *333*, *342*
Favre, dra, 319
Fălcoianu, Grigore, *111*
Fălcoianu, Ion, (Falcoiano, Jean), 57, *210*
Fălcoianu, Scarlat, deputat, 103, 104
Fénélon, François de Salignac de la Mothe, 223, *241*
Fermé, Albert, *333*, *342*
Filipescu, Alexandru, (Philippesco, Alexandre-Vulpe), boier, deputat, 53, 54, 56, 57, 61, 71, 76, 77, 78, *109*, *113*; ministru, 61, 62, 64, 83
Filipescu, Constantin, (Philippesco), deputat, 69, 70, 85, 89, 90, 91, 92
Filipescu, Constantin, Nicolae, (Philippesco), deputat de district, 84
Filipescu, Dimitrie, (Philippesco, Mitica), 73, 74, 75, 79, *115*
Filipescu, G., (Philippesco, Georges), 53, 62, 64, 81, *109*; ministru, 59, 61, 89; deputat,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

69, 70; caimacam, 78; membru al Comisiei de anchetă, 75, 76, 77

Filipescu, Grigore, deputat, 103, 104

Filipescu, colonel, 224

Filipescu-Bals, doamna, (Philippesco-Balsche), 62

Filipescu, Ion I., (Curcanache), deputat, ministru, senator, 274, 282, 293, 303, 313, *338*, *346*, *347*, *348*

Filipescu-Vulpache, Ioan A., (Philippesco Jean), agă, 70, 78, 81, 85, 91, 103, 104, 282, *338*; date biografice, *123*

Filipescu, Zoe, (Filipesco, Zoé), 32, *48*

Fllimon, Nicolae, 6, *123*, *210*, *341*

Filip I, conte de Flandre, 135

Filitti, I. C., *113*, *115*, *116*

Fischer, I., *113*

Fléchier, Valentin-Esprit, orator, 222

Flechtenmacher, F., Cristian, jurist, 222, *241*; date biografice, *240*

Florea, Mihai, *237*

Florescu, Alexandru, ministru, 75; colonel, 104

Florescu, Emanoil, (Florcsco, Manuel), ministru, 70, 73, 81, 88, 91, *111*

Florescu, Ion, (Florcsco, Jean), membru al Filarmonicii, 85

Florescu, Marie, (Floreskio), numele de corespondentă al Mariei C. A. Rosetti, 247,

Florescu, (Floreskio), numele de corespondent al lui C. A. Rosetti, 247, 257, 258, 268, 272

Florian, Jean Pierre Claris de, 149, 193; traduceri românești, 207

De Flotte, 264

Fotino, George, *336*, *337*, *342*

Foublane, de (Foutblanque, Fou) prieten al lui C. A. Rosetti, 247, 272, 283, 285, 286, 292, 298, 304, *338*

Fouwhite, 306

Franklin, Benjamin, (Franclin), 143

François, 305

Fuad, efendi, om de stat turc, *106*, *107*, 245, 257, *336*

G

G... A... (domnișoară căreia îi dedică Alecsandri o poezie), 28

Ganea, Ianeu, *112*

Garatzanin, domnul, (Garachanin), 247, 268, 302

Garbaski, locotenent, 63

Garibaldi, Giuseppe, 255, *336*, *340*

Gaster, Mozes, *202*, *203*, *204*, *238*

Gavra, Alexandru, *226*, *227*

Gălășeanu, M., tipograf, *207*

Geanoglu-Lesviodax, Alexandru, paharnic, autor, *206*

Geanoglu, Ianeu, redactor al „Monitorului", 155, 156

Gebhardi, Ludwig, Albrecht, 213, *230*

Genier, Nicolas, *233*

Genille, I, (Geanoglu), scriitor, 222, *240*

George, dascălul, *234*

Georgescu-Buzău, Gh. I., *117*

Georgescu, N., poet, *207*

Georgescu-Tistu, N., *106*, *118*, *122*

Georgescu, P. M., director de gazetă, publicist, *205*, *206*

Georgescu, T., *207*

Germana, M., (P. Ispirescu îi dedică o poezie), 176, 177

Gessner, Salomon, 223, *242*

Ghica, Alexandru, domnitorul, 57, *112*, *113*, *114*, *115*, *123*, *209*, *236*; ministru, 59, 61, 62, 63, 64, 78, 79, 192; corespondența cu Adunarea țării, 102; fost domn, 102, 103

Ghica, Alexandru, Grigore, vistiernicul, 54, 78, 81, 83, 93, *123*

Ghica, Aurélie, *106*

Ghica, Constantin, domnitor în sec. al XVIII, 100

Ghica, Constantin, spătar, frate cu Grigore Ghica, 54, 55, 59; ministru, 64, 73, 77, 78, 81, 82, 88

Ghica, Costache, (Charles), beizadeaua, 81, 83, 89

Ghica, Dimitrie, fratele domnitorului Grigore Ghica, 57

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Ghica, Dimitrie, fiul domnitorului Grigore Ghica, 103; ministru de interne, *203*, *210*

Ghica, Grigore, domnitorul din s. XVIII, *233*

Ghica, Grigore, domnitorul (1822—1828), 48, 53, 59, 62, 66, 67, 71, 74, 78, 79, 81, 87, *106*, 216, 221, *330*, *341*

Ghica, Ion, 5, 6, 103, 104, *105*, *106*, *111*, *112*, *113*, *114*, *116*, *123*, 154, 155, *203*, *209*, 306, 307, 308, 316, *331*, *338*, *343*, *344*, *346*, *347*, *348*, *349*; administrator al minelor, 65, 112; atitudinea față de Heliade, *106*, *107*, *108*, *109*, *110*, *115*; student la Paris și relațiile cu școala, *117*; acțiunile postrevoluționare, *118*, *119*; atitudinea față de problema agrară, *121*, *122*;

Ghica, Iorgu, postelnic, 103

Ghica, Marițica, 103, *123*

Ghica, Natalia, (la princesse Nathalie), 38, *48*

Ghica, Mihail, (Ghica Michèl), fratele domnitorului Alexandru Ghica, 54, 62, 64, 65, 66, 68, 73, 74; președinte al Societății agronomice, *112*, *114*, *115*

Ghica, Scarlat, *123*

Gianoglu, (v. Genilic)

Gilbert, Nicolas, poet francez, 218, 220

Girardin, Emile de, jurnalist francez, 296, 307, *343*

Giurescu, C., *235*, *343*

Giuvara, prieten al familiei C. A. Rosetti, 247, 258, 268, 272

Glogovanu, (Glogovano), dna, 66

Glogovano, boier, 66

Goethe, Johann Wolfgang, *231*

Goldsmith, Olivier, 223, *242*

Golescu, Dinicu, *340*

Golescu, Al. C., Albu, *108*, 245, 246, 249, 256, 261, 318, 323, 327, *330*, *332*, *333*, *337*, *340*, *341*

Golescu, Al. G., Negru, *107*, *108*, *109*, *121*, 263, 290, 295, *337*, *341*, *347*, *348*

Golescu, Constantin, 59, 61

Golescu, Ion, (Golesco, Jean), membru al comisiei de anchetă, 75

Golescu, Iordache, (Golesco, Georges), *110*, *341*; membru în comisia regulamentară, 53; ministru, 61

Golescu, Nicolae, (Nicolas), colonel, 73, 75, 103, *106*, *107*, 247, 261, 287, 290, 316, *335*, *337*, *340*, *341*, *342*, *347*, *348*

Golescu, Radu, (Rudolf), 222, 274, 286, *340*, *341*

Golescu, Ștefan, (Stephan, Étienne), 61, 85, 93, *117*, 155, 258, 287, 289, *351*; viața și suferințele în emigrație, 249, 250, 252, 253, 256, 259, 261, 262, 264, 265, 267, 269, 272; activitatea în emigrație, 245, 266, 273, 285, 300, 301, 302, 304, 315, *330*, *332*, *333*, *337*; corespondența cu Zoe Golescu, 246, *335*, *342*; corespondența cu Maria Rosetti, 254, 299; călătoria la Omer Pașa, 288, 289, 290, 292

Golescu, familia, 86, 107, *117*

Goleștii, frații, 307, 309, 317, 321, 323, *331*, *340*, *345*, *346*, *347*

Golescu, Zoe, 300, 326, *335*, *342*

Gogol, Nicolai, *230*

Gorceacov, Alexandru, diplomat și om politic rus, *338*

Gorjan, I. Gherasim, traducător, *205*

Gobl, Carol, (Francisc), tipograf, 154, 197, 198, *201*, *207*

Grammont, căpitan, 63, 64; colonel, 91

Grand, 184

Grandea, Gr. H., poet, *207*

Grant, Effingham, fratele Mariei C. A. Rosetti, 268, *337*

Grant, Zoe, (n. Racoviță), 317, *337*

Graur, Al., 7

Grădișteanu, Grigore, 71

Grădișteanu, Gr., fiul, *111*

Greceanu, Matei, (Greciano, Mathieu), membru al comisiei de anchetă, 75

Greceanu, Radu, 217, 219, *233*

Grecescu, C., *342*

Grecul, I., *237*

Griboedov, Alexandru, *230*

Grigore, arhiepiscop, (Grégoire), 54, 58

Grigoriu, Zoița, *242*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Gropler, (Groppler), 310, *344*
Guelsmar, general, 55, 59
Gusti, D., *49*
Gutenberg, 145, 183, 184

H

Hagi-Moscu, Ştefan, (Hadgi-Moscu şi Hagi Moshu), bancher, 71, 86; condiţiile falimentului, 112.
Halcinski, consul rus, *330*
Hallegrain, (Hal.), cizmar, 254, 269, 305, 325, 326, *337*
Halvas, Emmanuel, *231*
Haneş, Petre, V., *231*
Hasdeu, Bogdan Petriceicu, 6, *202*
Hadeu, Iulia, 6
Huse, Charles Benoit, 233
Heliade-Rădulescu, Ion, (Eliad), *94*, *111*, *116*, *117*, *121*, *123*, 136, *205*, *206*, *207*, *208*, 261, 301, 302, 313, *331*, *343*, *348*, *349*; acuzat de delaţiune, 54, 58, 73; poet şi scriitor, 62, 72, 74, 79, 84, 85, 93, 219, 221, 223, 224, *234*, *236*, *237*, *240*, *241*; mason, 66; relaţiile cu Ion Ghica, *106*, *107*, *108*, *109*; relaţiile cu Iancu Văcărescu, *110*; relaţiile cu Grigore Alecsandrescu, *113*, *114*, *115*
Heresceu, ministru, 77, 91
Heresceu-Năsturel, Ecaterina, *123*
Hermodor, Letarchos, *232*
Hirschel, Lukács, (Hîrjilu, Lucaci), *232*
Hohenzollern, dinastia de, *123*
Homer, 79, 219, 220, *236*
Hrisoverghi, Alexandru, 220, 221, *236*
Hufeland, Chr. W., 222, *229*, *231*
Hugo, Victor, 6, *43*, 64, *112*, 220, *236*, *237*, *242*, 307
Hurmuzaki, C., *110*

I

Iacobson, (Iacomson), maior, 63, *112*
Iakovenka, 296
Iamandi, Dujor, haiduc, 221
Iancu, protopop, 133
Iancu al preotesei, coleg cu P. Ispirescu la şcoala de psaltichie, 138
Iancu al lui Stoenelu papugiul, coleg cu P. Ispirescu la şcoala de psaltichie, 138
Ione, popa, *232*
Iureu, Matache, (Dimitrie), bibliograf şi profesor, 133, *203*
Iliad, Tudorache, colaborator al lui A. Pann, *205*
Iliaş, coleg de învăţătură al lui P. Ispirescu, 139
Ioachim, Gh., 232
Ioan, protopopul, *238*
Ioanides, 66, 89
Ion Românul, popa, *234*
Ionescu, I., de la Brad, *121*, *210*
Ionescu, George, *205*, *207*, *208*
Ionescu, Virgil, *225*, *226*
Ioniţă Copilul, *234*
Ioranu, Grigore, profesor, paşoptist, deputat în divanul ad-hoc, *108*, 274, 282, 284, 287, 303, 304, 307, *348*
Iordache, coleg de şcoală al lui P. Ispirescu, 149, 150, 151
Iordan, Al., *200*, *208*, *209*
Iorga, Nicolae, *48*, *111*, *116*, *205*, *230*
Iorgovici, Paul, *115*, 223, *241*
Ipsilante, Al., 53, 71
Irimia, I., *231*
Ismail, paşă, (v. Steine)
Ismail Paşa, (Leul), 289
Ispirescu, Constantin, fiul lui Petre Ispirescu, 182
Ispirescu, Elena, mama lui Petre Ispirescu, 182
Ispirescu, Elena, fiica lui Petre Ispirescu, 130, 141, 146, *201*
Ispirescu, George, fiul lui Petre Ispirescu, 194
Ispirescu, Gheorghe, (Ghiţă), tipograf, fratele lui Petre Ispirescu, 128, 180, 194, *202*
Ispirescu, Petre, 5, 6, 132, 133, 134, *200*, *201*, *202*, *203*, *204*, *206*, *207*, *208*, *209*; jocurile copilăriei, 130, 131, 137, *202*, *203*; atitudinea faţă de guvernarea Cuza, 134, 135, *203*; învăţătura cu dascălul Stan Lupescu,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

138, *200*, *204*; cursul de cîntări bisericești cu G. Voiculescu, 138, 139, *200*; la tipografia lui Carcalechi, 139, 141, 142, 200; prieten cu G. Lurț, 142, 148, 158, 159, 160, 161, 162, 191, *206*; membru al „Asociației lucrătorilor tipografi", 143, *207*; la „Tipografia lucrătorilor asociați", 154, 197, 198, *201*, *207*; director la tipografia statului, 154, 155, 156, 184, 198; în tipografia lui Copainig, 160, 193, *200*, *208*; la „Tipografia laboratorilor români", 184; detenția, 193, *201*; la tipografia Ohm, 193, *204*; colaborare cu V. Boerescu la tipografia jurnalului „Națională", 193, 194, *201*, *210*; la tipografia lui C. A. Rosetti, 197, *201*

Ispirescu, Petre, fiul lui Petre Ispirescu, 141, 146, *201*

Ispirescu, Safta, sora lui Petre Ispirescu, 143, *202*

Ispirescu, Sevastița, (n. Petrescu), *201*

Ispirescu, Ștefan, frizer, fratele lui Petre Ispirescu, 128, *202*

Ispirescu, P., copiii, *206*

Ivanovici, Nestor, episcop, *239*

Izescu, (Izesco), locotenent, 63, 73

J

Jalbă, C., 7

Jebeleanu, Eugen, *341*

Jeltuhin, (Joultouhin), **general**, 55, 56

Jérôme, rege al Westfaliei, *342*

Jorjan, P., tipograf, colaborator al lui P. Ispirescu, *209*

Jouy. Victor-Joseph Étienne, libretist, *335*

Joseph, 250

Justinian, împăratul, *232*, *240*

Jucovski, Vasile Andreevici, scriitor rus, *230*

K

Karamzin, Nicolae Mihailovici, istoric rus, *230*

Karp, Elie, 219, *235*

Kastner, Eugenio, *118*

Kestner, Mathilda, *345*

Kisseleff, Pavel, (Kisilef), general și diplomat rus, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 68, 74, 79, 80, 87, 89, *110*, *115*, *239*; biografie, *110*, *111*

Klein, Samuel, (v. Micu, Samuil)

Kmety, ofițer, *108*

Kogălniceanu, Enache, *235*, *238*

Kogălniceanu, Mihail, 5, 6, *200*, *210*, 212, *224*, *232*, *234*, *235*; datarea discursului, *225*, *226*, *227*; relațiile cu Gh. Asachi, *228*; membru al „Societății istorice din Odesa", *229*, *231*; istoric, *233*, *234*; istoric literar, *235*, *236*, *237*, *238*, *239*, *240*, *241*, *242*

Kogălniceanu, Vasile M., *229*

Kopitar, Bartolomeu, *235*

Kossuth, Lajos, 94, *106*; relații cu I. Ghica, *118*, *119*

Kotzebue, August Frederic Ferdinand, dramaturg 64; traduceri românești, *111*, *112*

Kotzebue, consul rus, 91, *227*

Kotzebue, doamna, (soția consulului rus), 91

Krilov, (Kriloff), **Ivan Andreevici**, fabulist, 221, *237*

L

Lahovari, maior, 92

Lamartine, Alphonse de, 13, 40, *43*, *49*, 91, *117*, *237*

Lamennais, Félicité Robert de, *334*

Langlois, Amédée Jérôme, 312, 313, 326, *347*, *351*; date biografice, *344*

Laurian, August Treboniu, 6, *233*

Lazăr, Gh., 218, 219

La Fontaine, Jean, 221

Lăceanu, (Latziano), 61

Lăpedatu, Al., *240*

Lăzărescu, I., *239*

Lecu, C., *112*, 224

Lecca, fratii, 284

Legendre, *239*

Legrand, E., *232*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Lejeune, J. M., *230*
Lesage, Alain René, 223, *240*, *242*
Leszeinschi, Stanislas, *231*
Leunclavius, *233*
Lévy, Armand, publicist francez, filoromân, 246, 254, *335*; date biografice, *334*
Lübricht, (Librecht), membru al camarilei lui Al. I. Cuza, 134, 135
Louis XIV, 64
Louis XV, 65
Linş, Filip, (Lenş, Linsche, Philippe), membru al Comisiei de anchetă, 57; ministru, 59, 61, 64, 66
Linş, (Linche), casa, 56
Lintz, locotenent, 82
Lisimah, (Lysimaque), 213
Littman, Dora, *200*, *202*
Livescu, Jean, *239*
Locusteanu, N. B., *343*
Luchian, Neculai, *111*
Lupescu, Stan, dascălul lui P. Ispirescu, 137, 138, *200*; date biografice, *204*
Lupu, Ioan, 6
Lurţ, Maria, soţia lui George Lurţ, 159
Lurţ, George, tipograf, prieten cu P. Ispirescu, 142, 148, 158, 159, 160, 161, 162, 191, *206*

M

Macarie, ieromonach, *204*
Macedonski, participant în mişcarea de la 1840, *115*
Maciu, V., *117*
Magazinowitz, corespondent al lui C. A. Rosetti la Belgrad, 247
Magheru, Gh., (Maghero, Gh.), 9, 93, 311, 313, 316, 321, 326, *339*, *345*, *346*, *347*, *348*, *349*.
Magheru, Ion, (Maghero, Jean), 282, 284, 306, 307, 308, 325
Mahmud, sultan, 73
Maior, Petru, (Ditzio St. Martin), 73, *115*, 217, 219, 222, *234*, *241*; polemica cu B. Kopitar, *235*, *236*
Maiorescu, Ioan, 224
Maiorescu, Titu, *112*
Maisonnabe, profesor, *239*
Malaxos, Emanuel, *233*
Mălinescu, Iordache, *345*
Mălinescu, V., (Malinesco, Melinescu) paşoptist moldovean, fiul lui Iordache Mălinéscu, 91, 306, 319, *345*
Manin, Daniele, luptător pentru unitatea Italiei, 289, 299; date biografice, *340*
Manole P., (P. Ispirescu îi dedică o poezie), 176
Manu, Anicuţa, *123*
Manu, Ianeu, (Mano, Jean), administrator, 59, 65, 77; agă, 81, 93, 103, 104, *117*, *210*; date biografice, *123*
Manzoni, Giacomo, 258, 259; date biografice, *336*
Marcovici, Simion, *112*, *241*
Marghiloman, I., 103, 104
Marghiloman, Mihalache, prefectul poliţiei Capitalei sub Al. I. Cuza, 134
Marie, (V. Alecsandri îi dedică o poezie), 14, 15
Marin, (V. Serghiescu, Marin)
Marinescu, G., *334*, *342*
Marsillac, Ulysse de, publicist, *210*, *341*
Marsille, medic, 71, 72
Marx, Karl, *330*
Massillon, Jean Baptiste, prelat şi orator francez, 222, *238*
Massoff, I., *111*, *117*
Matache, cunoştinţă a lui P. Ispirescu, 132
Matei Basarab, 216, 222, *233*
Matei Corvin, *239*
Mavrocordat, Alexandru, 93
Mavrocordat, Constantin, *122*, *235*
Mavrocordat, Nicolae, 217
Mavrocordat, familia, 217
Mavros, generalul, 56, 58, 63, *106*, 110; director al carantinelor, 59
Mayer, medic, *112*
Mazzini, Giuseppe, *118*, *336*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Mehmet Ali, guvernatorul Egiptului, *114*
Meitani, bancher, 63, 64
Melanchton, *233*
Meletius, arhiepiscop, 81, 82
Melic, Anghel, 308, 323, 326, *347*, *349*, *351*
Melic, doamna, 325
Mencicov, ambasador rus la Constantinopol, *330*
Metternich, (Meternik), 74, 78, *230*
Michelet, Jules, 6, 251, 254, 313, *333*, *334*, *335*, *336*, *343*, *344*
Mickiewicz, Adam, 251, *334*
Micu, Samuil, (Klein, Samuel), 223, *226*, 241
Mihai Viteazul, (Bravul), 100, *239*, 293
Mihai, popa, *232*
Mihail, mare duce al Rusiei, 54, 55, 74
Mihalachi, 298
Mihalescu, (Michalesco), ministru, 66
Milescu-Cîrnul, spătarul N., 216
Millo, Matei, (Millo, Mathieu), 221, *227*, *237*
Minciaki, consul rus, 53, 58, 59, *109*
Mirkowitz, guvernator al Principatelor, 56
Missail, călugărul, 216
Mitran, Georgeta, 7
Mitranco, H. Tudorcea Mallei, 223, *227*; dicţionarul său, *241*
Moderni, 325
Moissaki, 93
Molière, (Jean Baptiste Poquelin), 64, *106*, *111*, 248
Molé, Louis-Mathieu, om politic francez, 72
Molnar, I., 223, *241*
Molojescu, *115*
Moruzi, Sultana, *230*
Moşoiu, Mărgărit, 193
Moxa, Mihail, *233*
Mumuleanu, Barbu Paris, 220
Murat, paşă, (V. Bem)
Muruzi, Alexandru, (Mourousi),67
Muruzi, Constantin, (Mourousi), 67
Muruzi, Hermiona, (V. Asachi-Quinet, Hermina)
Musset, Alfred de, *43*
Mustafa Paşa, *208*

N

Napoleon, I, 110, 281
Napoleon III, 135, *333*, *334*, *338*, *342*, *343*
Napoleon IV, (Iosif Carol Paul Napoleon), 299, 302, 307, 309, 312, 313, 316, 321, *334*, *345*, *347*; date biografice, *342*
Năsturel, P. V., *204*
Năsturel, Udrişte, *233*, *238*
Nathalie, (V. Alecsandri îi dedică versuri), (V. Ghica, Natalia)
Neagu-Rădulescu, I., *333*, *342*,
Neculce, Ioan, 217, 219, *235*, *240*
Neftzen, 295
Neftz, Sophia, 296
Neftz, domnul, 272
Negri, Costache, 6
Negri, Elena, *48*
Negruzzi, Constantin, 220, 221, 223, *228*, *234*, *235*, *236*, *237*; nuvela „Manda", *240*
Negulici, I., *344*
Nenciulescu, (Nentziulesco şi Nentchiulesco), 9, 56; ministru, 59; vistiernic, 61
Nenciulescu, Ralița, *338*
Nenovici, Vasile, profesor, *204*
Neofit, episcop, (Néophyte), 55
Neonil, arhimandrit, 82
Nesselrode, Charles-Robert, ministru de externe ţarist, 71
Nestor, boier valah, 53
Netea, Vasile, *343*
Nicolae I, ţarul, 59, 67, 79, 81, 91, 105, *110*
Nicolae II, ţarul, 281, *330*, *338*
Nicolescu, G. C., *43*, *48*
Nieulcea, coleg de învăţătură al lui P. Ispirescu, 139
Nifon, mitropolitul, *207*
Ninitza, 25
Niță, coleg de învăţătură al lui P. Ispirescu, 139
Nițescu, I, *112*
Nizat Paşa, 313
Nyrop, Kristoffer, filolog danez, *202*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

O

Odobescu, Alexandru, *202, 206, 238, 334*
Odobescu, I., colonel, 63, 73, 88, 91, *108, 242*
Odobescu, doamna, 286
Ohm, Ferdinand, patron-tipograf, 193, *201*
Olimpia, (P. Ispirescu îi dedică o poezie), 178
Ollănescu, D. C., (Ascania), 111
Omer Paşa, 284, 286, 287, 288, 290, 292, 313, *331, 333, 339, 343, 346, 349*
Opreanu, (Oprano), om de afaceri, 86
Opresc u, G., *111*
Orăşanu, N. T., 103, *123, 210, 230*
Orsini, 103
Ortiz, Ramiro, *112*
Osten-Sacken, general rus, 283, *330*
Oteteleşanu, Ioan, (Otétélechano, Jean), 66, 78, 89, 104
Oţetea, Andrei, *226, 229, 230, 231, 232, 343*
Ovidiu, Publius Naso, 215

P

Pahlin, contele, 53, 55
Pálffy, E., *237*
Pallavicino, Giorgio, *340*
Palmerston, Henry Temple, lord, 72, *330*
Pann, Anton, *204, 205,* 220, 221, *237, 241*
Panoneanu, Daniel, *233*
Papacostea, C., *1, 236*
Papadima, Ovidiu. 6
Papadopulos, 64
Paris, Gaston, *202*
Pascal, Aristide, *210*
Pascu, Giorge, *234*
Paşcanu, Costache, vistiernic, *109*
Paşcanu, Mihail, (Pascano, Michel), 81
Patziouri, comerciant, 88
Păcurariu, D., *112, 117, 118*
Pechmeja, Ange, 295, 304, 324, 326, *351*; date biografice, *341*
Pellico, Silvio, *242*
Pencovici, C., *205, 208*
Pereţ, Grigore, (Perez) 103
Perticari, *115*
Pervain, I., *227*
Petrarca, Francesco, 220
Petre, preot *209*
Petrescu-Conduratu, tipograf *207, 209*
Petrescu, Dima, staroste de cavafi, *201*
Petru cel Mare, (Pierre-le-grand), 213, 214, 216, 217, *231*
Peucer, Gaspar (Peutzer), 216, *232, 233*
Peyssonnel, Charles de, 216, *233*
Piccolo, N., cenzor, 63, *115*
Pichler, doamna, 223
Pichot, Amédée, *240*
Picot, Emil, *202*
Piehl, *230*
Pietro, gondolierul, 25
Piru, Al., *110, 112, 234, 235*
Piru, Elena, 5, 7, 10
Pisoschi, din camarila lui Al. I. Cuza, 134
Picleanu, Atanasie N., *206*
Platon, *231*
Pleşoianu, Grigore, 224, *241*
Pleşoianu, N., 263, 290, *337*
Pleşoianu, familia, *336*
Poenaru, Petrache. 61, *112,* 222, *239*
Pogor, Vasile, 224, *241*
Poni, Ioan, *45*
Popa Şapcă, *343*
Poppa, Zisu, tipograf, *207*
Popovici, D., *111, 113, 114, 115, 116, 341*
Popescu. Radu, 219
Popescu-Scriban, V., *240*
Posnanski, 63
Poteca, Eufrosin, *238*
Pousomby, lord, 72
Procopovici, Alexandru, *232*
Protopopescu-Pake, Emanoil, 197; date biografice *210*
Protase, Maria, *236*
Proudhon, Pierre Joseph, *344*
Pruncu, (Prounco), Agă, 92
Pruteanu, Paul, *239*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Pulszeki, 97, *117*
Puşcariu, Sextil, *232*
Puşkin, Alexandru, 220, *230*

Q

Quinet, Edgar, 251, *334*

R

Racine, Jean, 64, *111*
Racoviţă, C., *340*
Racoviţă, Mihail, (Racovitza, Michel), 75
Radoşanu, participant la complotul de la 1840, *115*
Radu Şerban, *239*
Raicevitsch, St., 213, *230*
Rakoczy, Gh., (Rakotzi, Gh.), 216, 222, *233*, *238*
Ralet, Dimitrie, (Raleti), 224
Rasidescu, St., patron—tipograf, 154, *206*, *207*
Raspail, François-Vincent, 312; date biografice, *344*
Rasti, A., doctoroaia, *112*
Rasti, C., *111*
Raymond, Emmeline, (E.R.), 30, 31; date biografice, *48*
Rădulescu, Ion Horia, *111*
Rădulescu-Pogoneanu, Elena, *48*
Răut, Constant, *345*
Regnard, Jean-François, *235*
Rénouard, Paul, 295
Reşid, paşa, (Reschid), 72, 73, 89, 316, 321, *347*, *349*; date biografice, *344*
Ribeaupierre, ambasador, 53
Rieger, deputat, *119*
Rigny, *110*
Riveiro da Silva, Anita, soţia lui Garibaldi, *336*
Riza, *347*
Rişcanu, Th., (Riscano), paşoptist moldovean, 91
Robertson, 316
Romanov, I., tipograf, *207*
Ronsard, Pierre de, 220
Rosenthla, Constantin, Daniel, 310; date biografice, *344*
Roset, I., *111*
Rosetti, Veniamin (Benjamin), 82
Rosetti, C., (Rosetti, Charles), 61, 64
Rosetti, C. A., (Rose), 5, 6, 9, 103, 104, 155, 156, 197, 246, 248, 277, 288, 291, 295, 300, 307, 310, 314, 323, *201*, *203*, *206*, *207*, *208*, *210*, *293*, *330*, *331*, *334*, *337*, *339*, *340*, *341*, *343*, *344*, *345*, *351*; itinerariul călătoriei, *332*, *333*; dificultăţi materiale pe drum, 245, 248, 249, 250, 252; traducător al „Cîntării României", 254, 335; interesul pentru „le chant du Danube", 254, *336*; preocuparea pentru reuşita misiunii, 261, 263, 275, 284, 290, 313; păreri despre politica otomană, 282, 283, 284, 285, 286, 287; gînduri despre ţară, 247, 252, 254, 265, 274, 277, 280, 311, 318; filozofia vieţii, 275, 276, 297, 298, *338*, *342*; îngrijorat de soarta lui I. C. Brătianu, 245, 246, 251, 252, 253, 256, 257, 260, 273, 274, 275, 283, 284, 288, 290, 292; audienţa la Napoleon IV, 316, 321, *342*
Rosetti, I., (Rosetti, Jean), deputat, 61, 66, 76
Rosetti, Liby, (Biche), fiica lui C. A. Rosetti, 251, 254, 256, 292, 294, 299, 303, 306, 309, 312, 315, 316, 326, *335*
Rosetti, Maria C. A., 245, 254, 272, 283, 286, 304, 322, *330*, *332*, *335*, *336*, *337*, *338*, *339*, *342*, *343*, *344*, *346*, *347*
Rosetti, Mircea, (Mir, le gros grognard), fiul lui C. A. Rosetti, 254, 256, 285, 288, 294, 295, 297, 309, 312, 316, *335*, *340*
Rosetti, Scarlat, *112*
Rosetti, Vintilă, (Titlu), fiul lui C. A. Rosetti *116*, 251, 257, 272, 276, 277, 278, 298, 299, 307, 310, 315, *335*, *337*, *339*, *347*
Rossini, Gioacchino, *335*
Roth, general, 53

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Roussin, amiral, ambasador al Franței la Constantinopol, 72
Royer, A., *206*
Roznoveanu, (Rosnovanu), 62, 66, 81
Russo, Alecu, *235*, *343*
Rusu, Ioan, *240*
Rückmann, Petru Ivanovici, consul țarist la București, 62, 64, 66, 67, 68, 69, 70, *113*

S

Saint Arnaud, Armand Jacques Leroy de, general francez, 313, 325, *344*, *345*, *347*, *348*
Sakelario, bancher, 63
Samil, (Samy) **Pașa**, pașă de Vidin, 287,303
Săulescu, G., (Seulescu), istoric, 222, *239*; filolog, 223, *232*, *241*
Săvescu, funcționar al tipografiei „Monitorului", 155
Scabiras, (Subirras), 259, 263
Seavinski, Daniil, 218, 220, *235*, *236*
Schekib, efendi, comisar al Porții, 78
Schiller, Friedrich, *106*
Schneidawind, F.J.A., *237*
Schöffer, doamna moașă, 182
Scordili, 63
Scott, Walter, 259, *336*
Seriban, Filaret, 222, *231*, *241*
Seurtulescu, reprezentant al țăranilor în comisia de proprietate de la 1848, 291, *341*
Seche, Mircea, *241*
Seffels, de Soldenhoff, secretarul ambasadei otomane la Paris, *107*
Serghiescu, Marin, (Naționalul), 75, 79, *115*, 326, *351*
Severin, Elena, sora lui Alexandru Sturza, *231*
Shakespeare, William, *106*, *242*
Simion Ștefan, mitropolitul, *233*
Simboteanu, d-na Catinca, 223, *241*, *242*
Slătineanu, Ion, (Slatineano, Jean), 59
Sobernheim, I. F., *238*
Socec, I. V., editor și librar, 198
Soleiman, pașă, (v. Kmety)
Solomon, Ioan, colonel, 55, 59, *108*, *340*
Sommer, Johann, *232*
Soutzaki, membru al cancelariei lui Kisseleff, 56; secretar, 63
Spinoza, Baruch, 245
Spleny, baron, *106*, *107*
Stamati, Constantin, 221, 224, *228*, *238*
Stamati, Elena, *111*
Staroff, general, 60
Steine, ofițer în armata revoluționară maghiară, *108*
Steleanu, Constantin, profesor de muzică al lui P. Ispirescu, 142
Stemkovski, *225*
Stereseu, ministru de finanțe sub Gh. Bibescu, 91, 92
Stock, Claud, 193
Stolea, Șt., căpitan, scriitor, 224; date biografice, *242*
Stuart, Dudley, lord, *334*
Stürmer, conte, ambasadorul Austriei la Constantinopol, 78
Sturza, Alexandru, (Stourza), 67; general, 57; vice-președinte al „Societății de istorie și antichități din Odesa", *225*, *229*; date biografice, *230*, *231*
Sturza, Dimitrie, (beizadea Mitică), 104, *231*
Sturza, Grigore, (beizadea Grigore), 102, *231*
Sturza, Mihail, (Stourza, Michel), 57, 59, 62, 63, 67, 68; domnitor, 82, 83, 88, 102, *115*, 220, *225*, *228*, *229*, *231*; vornic, *109*
Sturza, Scarlat, *230*
Sue, Eugène, 278
Szarvady, secretarul legației maghiare din Paris, *119*

Ș

Șăineanu, Lazăr, *202*
Șendrulescu, I., *111*
Șincai, Gh., 218, 223, *226*, *227*, *234*, *241*
Ștefan cel Mare, (Étienne-le-grand), 221, *237*, *238*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Ştirbei, Barbu, 89, 91 ; ministru, 57, 58, 59, 61, 62, 64, 66, 68, 74, 76, 77, 81, 83, 84 ; candidat la domnie, 78, 88 ; domnitor, 103, *106*, *123*, *330*

Ştirbei, doamna, 62

Şuţu, Constantin, (Soutzo), 66, 76 ; ministru, 77 ; deputat, 81, 93

Şuţu, Nicolae, (Soutzo, Nicolas), 75, 93

T

Tagliavini, Carlo, *115*

Talaat, efendi, 93

Tarlé, E. V., *338*, *339*

Tasso, Torquato, *206*

Tăutu, Ionică, (Teutou, Jean), 218, 220 *235*, *236*

Tavernier, doctor, 66, 71

Tănăseseu, M., tipograf, *207*

Tătăreseu, G. M., pictor, 207

Telegescu, Marin, participant la mişcarea din 1840, 73, 75, *115*

Teleki, conte, 97, *119*

Tell, Christian, 6, 93, 94, *106*, *107*, 261, 287. 301, *331*, *339*

Teodoreseu, G. Dem., *202*

Teodori, Alexandru, *241*

Teodorovici, Ioan, *241*

Theotokis, Nikifor, *231*

Tillier, Claude, scriitor francez, 296

Timoni, consul austriac la Bucureşti, 74

Titov, (Titoff), consul rus la Bucureşti, 73

Timpeanu, Scarlat, *241*

Tocilescu, Gr., *202*, *207*

Tomşa, hatmanul, *232*

Topliceanu, Tr., *239*

Traian, (Marcus Ulpius Trajanus), 214, 216, 217

Trandafilov, (Trandafiroff), 83, 84, 103, *116*

Treboniu-Laurian, A., *208*

Turrghenlev, A. I., *230*

U

Ubicini, J. A., (Ubi), *233*, 295, *302*, 303, *341*

Ureche, Grigore, (Ouréké), 216, 217, 219, *233*

Urquhard, David, secretar al ambasadei engleze din Constantinopol, *118*

Ursu, N. A., *238*

Uruzov, general rus, *330*

V

Vaillant, I. A., 73, 75, *106*, 223, *227*, *241*

Valentineanu, I. G., 193 ; date biografice, *209*

Varlaam, mitropolit, *233*, *238*

Vasiel, Pavel, *238*

Vasile Lupu, (Basile l'Albanais), 216, 218, 222

Văcărescu, Barbu, 58

Văcărescu, Ianache, *241*

Văcărescu, Ianeu , (Vacaresco, Jean), 58, 62, 84, 85, *110*, *111*, *112*, 218, 220, 223

Văcărescu, George, 75

Văcărescu, Luxandra, (Luxiţa), 54, 82

Văcărescu, Maria, (soţia lui Constantin Ghica), 82, 88 ; (v. şi Ghica, Mariţica)

Văcărescu, Teodor, 75, 81 ; ministru, 77 ; caimacam, 78

Velichi, C. N., *115*

Velison, 183

Veniamin, Costache, (Banjamin), mitropolit al Moldovei, 81, *221*

Ventura, Costache, *232*

Verbină, I., (v. Pervain, I.)

Victor Emmanuel, II, rege al Sardiniei, apoi al Italiei, *336*

Victoria I, regina Angliei, *343*

Vida, Gherman, *226*, *227*

Viennet, Jean-Pons-Guillaume, fabulist francez, *116*

Viervey, 254

Villara, Alexandru, 53, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 64, 68, 76, 77, 78, 81, 83, 84, 85, 89, 90, 91, *113*

Vlădoianu, colonel, 104

Vogoride, capichehaia al Moldovei la Constantinopol, tatăl lui Nicolae, 62

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Vogoride, Nicolae, caimacam, 102, 193, *201*
Voiculescu, George, profesor de cîntări bisericești, 139, *200*
Voinescu II, Ioan, *111*, *112*, *121*
Volney, Constantin, comte de, 202, 218, 220, *235*
Voltaire, (François Marie Arouet de), 62, 64, 223, *234*, *240*; traduceri, *241*
Vulgaris, Evghenie, *231*
Vulturescu, funcționar la tipografia „Monitorului", 155

W

Walbaum, tipograf, *208*
Walter, Scarlat, (Valter), tipograf, 154, 197, 198, *201*, *207*, *208*
Winterhalder, E., (Winter), 254, 269, 285, 288, 304; date biografice, *335*
Wittgenstein, Ludovic, mareșal rus, 53, *110*
Wysocki, Josef, (Wissoski), general în armata revoluționară maghiară, 94, *118*, 263, 310, *334*, *337*, *345*; date biografice, *119*

Z

Zamoyski, Wladislaw, contele, luptător pentru independența Poloniei, *334*
Zane, Al., pașoptist, în emigrație după 1848, *108*
Zane, G., *115*, *116*, *227*
Zătreanu, 268, 272, 300, 305
Zosima, Gr., *343*
Zotu, I. H., *111*
Zucker, medic, membru în comitetul „Societății agronomice", *112*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

SUMAR

Pag.

În loc de prefață 5
Notă asupra ediției 9

Vasile Alecsandri

Poezii în limba franceză 13
À Lamartine 13
Marie 14
Les brigands 15
Le petit Rameau 17
À Madame C... C... 19
L'ange et la jeune fille 20
Le Kosaque 22
Pour l'enfant de Mme C... C... 25
Pietro le gondolier 26
À Mlle A... de G... 28
Farinelle 29
À toi, mon premier chant 30
Ma cousine — mon cousin 31
Vers écrits sur l'Album de M^ele^ Zoé Filipesco 32
Vers écrits sur l'Album de M^ele^ Espérance 32
Conseils d'une grand'maman à sa petite fille 33
6 Mars 1846 33
XVIII 34
Le bouquet 34
Le miroir 35
Écrit sur le portfeuille de Mme Cathynca Bogdan 35
Lettre de Gogou à Nera, la petite chienne de M^d^ C.B. . . 36
Le chant du Cygne d'un Communeux 37
Réponse de Gogou à la lettre de Blanchette, la petite chienne de la princesse Nathalie 38
XXV 39
La jeune fille 40
Note 42

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Pag.

Ion Ghica

Notes historiques sur les Principautés remises à Ahmed Effendi sur sa demande 53
[Către generalul Wysocki] 94
[Către Stratford Canning of Redcliffe] 99
[Amintiri despre Unirea Principatelor] 102
Note 105

Petre Ispirescu

[Jurnal. 1865—1870] 127
Note 200

Mihail Kogălniceanu

[Ciorna unui discurs despre istoria culturii şi a literaturii române] 213
Note 225

C. A. Rosetti

Către Maria C. A. Rosetti 245

1853

— 25 novembre 245
— 25 vendredi 246
— 1 décembre 248
— 3 décembre 255
— 4 décembre 257
— 7 décembre 259
— 25 décembre 262

1854

— 14 janvier 268
— 14 janvier 269
— 19 janvier 274
— 20 janvier 275
— 23 janvier 277

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Pag.

1854

— 30 janvier 281
— 3 février 284
— 4 février 286
— 7 février 288
— 15 février 292
— 3 mars 296
— 8 mars 301
— 29 mars . . . 304
— 4 avril 307
— 18 avril 308
— 25 avril 311
— 5 mai 312
— 9 mai 314
— 15 mai 317
— 30 mai 318
— 3 juin 319
— 27 juin 322
— 10 juillet 327

Note 330

Indice de persoane 353

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

Redactor: GEORGETA MITRAN
Tehnoredactor: ELENA PREDA

Dat la cules 20.09.1968. Bun de tipar 25.03.1969. Apărut 1969. Tiraj 2650 ex. legate. Hîrtie scris I A. de 80 g/m² 700×1000/16. Coli editoriale 29,41. Coli de tipar 23,25. A 12200/1968. C.Z. pentru bibliotecile mari $\left\{\begin{array}{l}\frac{859.09}{902.534:35903}\\ \frac{091:859}{859.09}\end{array}\right.$. *C.Z pentru bibliotecile mici* $\left\{\begin{array}{l}\frac{859\ (082.2)}{091:859}\end{array}\right.$

Întreprinderea Poligrafică Informația, Str. Brezoianu nr. 23—25. București, Republica Socialistă România, comanda nr. 387

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.inst-calinescu.ro